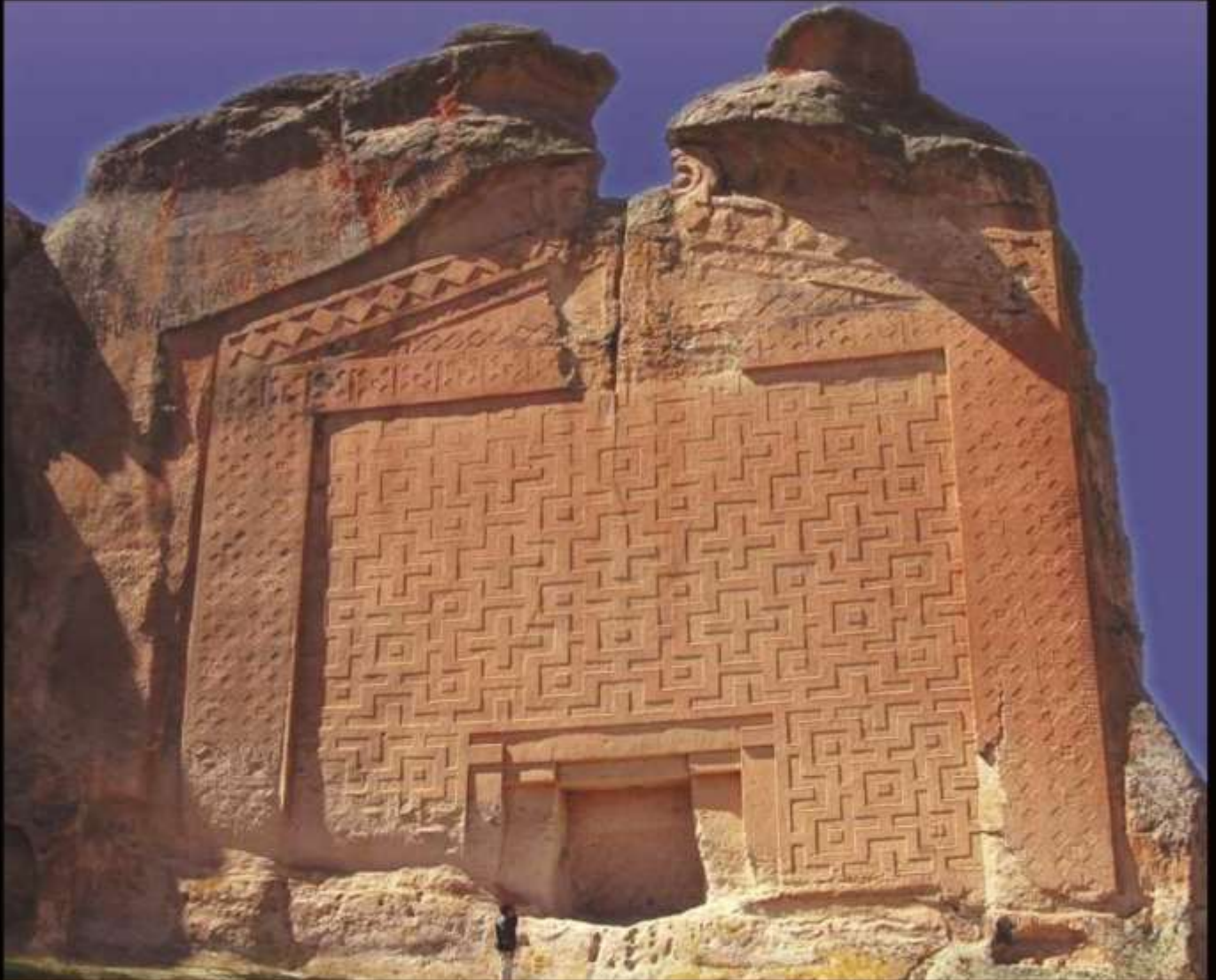

I. BİLSEL ULUSLARARASI MİDAS BİLİMSEL ARAŞTIRMALAR KONGRESİ KONGRE KİTABI

08-09-MART 2025

ESKİŞEHİR

**1. BİLSEL INTERNATIONAL MIDAS
SCIENTIFIC RESEARCHES
CONGRESS BOOK
08/09 March, 2025
ESKİŞEHİR /TÜRKİYE**

**EDITOR
Prof. Dr. Gülsüm YALDIZ**

ISBN: '978-625-97254-8-2'

All rights of this book belong to BİLSEL PUBLISHING.

The book is not intended for commercial profit.
It is responsibility of the author to abide by the publishing ethics rules.

Bu kitabın tüm hakları BİLSEL YAYINCILIK yayınevine aittir.
Kitap ticari bir kar amacı gütmemektedir.
Yayın etiği kurallarına uymak yazarın sorumluluğundadır.

<https://bilselkongreleri.com/>

21.03.2025

by BİLSEL PUBLISHING

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, distributed or transmitted in any form or by any means, including photocopying, recording or other electronic or mechanical methods, without the prior written permission of the publisher, except in the case of brief quotations embodied in critical reviews and certain other noncommercial uses permitted by copyright law.

CONGRESS ID
CONGRESS TITLE

1. BİLSEL INTERNATIONAL MIDAS SCIENTIFIC RESEARCHES CONGRESS

DATE and PLACE

08/09 March, 2025 ESKİŞEHİR /TÜRKİYE

GENERAL COORDINATOR

Dr. Bahar ALTUNOK

ORGANIZING COMMITTEE

Chairman of the Organizing Committee

Prof. Dr. Gülsüm YALDIZ

University Academician Representative

Prof. Dr. Mehmet Murat KARAOĞLU

Atatürk Üniversitesi

Prof. Dr. Perihan ÜNÜVAR

Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi

Prof. Dr. Süleyman GÖKSOY

Düzce Üniversitesi

Prof. Dr. Alaeddin BOBAT

Kocaeli Üniversitesi

Prof. Dr. Hikmet Yeter ÇOĞUN

Çukurova Üniversitesi

Doç. Dr. Hatice Burçin ŞOLT

Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi

Doç. Dr. Melahat BABAYEVA

Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi

Prof. Doç. Dr. Ömer Faruk CAN

Dicle Üniversitesi

Doç. Dr. Yavuz Selim KAFKASYALI

Kafkas Üniversitesi

Doç. Dr. Fatih KOÇYİĞİT

Dicle Üniversitesi

Dr. Onur Seçgin NİŞANCI

Artvin Çoruh Üniversitesi

Dr. Onur OKTAYSOY

Kafkas Üniversitesi

Dr. Emre ALTAŞ

Bartın Üniversitesi

CONGRESS ORGANIZING COMMITTEE MEMBERS

Prof. Dr. Abdurrahman KARABULUT

Prof. Dr. Elman Guliyev

Prof. Dr. Hikmet Yeter ÇOĞUN

Prof. Dr. Ivan Pavlovic

Prof Dr Mohammed Waheeb

Prof. Dr. Mehmet Bayırlı

Prof. Dr. Shemsije Demiri

Prof. Dr. Perihan ÜNÜVAR

Assoc.Prof. Dr. John Noel S. Nisperos

Assoc. Prof. Mokhtar NEBAB

Doç. Dr. Ercan AYDOĞMUŞ

Doç.Dr. EBRU YILMAZ

Doç. Dr. Çağatay YAMÇIÇIER

Assoc. Prof. Gergana Gozanska

Assoc. Prof. Ganaoui-Maroua

Assoc. Dr. Abdullayeva Gultekin

Assoc. Prof.,Dr Daniela Matušiková

Dr. Vijay Singh

Dr. Alireza Moghaddasi

Dr. Haneen Vasel

Dr. Alketa Çausi

Dr. Öğr. Üyesi, Cansın Ceylan

Dr. Öğr. Üyesi Melike YALÇIN

Dr. İpek ÇİMRİN

Dr. Sultan SARI

Dr. Öğr. Gör. Çağrı GÜÇLÜTEN

Ansar Bilyamını Adam

Ar. Gör. Ali KAYA

Öğr. Gör. Sevda TÜZÜN ÖZDEMİR

Lec. Albana Poloska

PARTICIPANTS COUNTRY

Algeria/Azərbaycan/Benin/India/Indonesia

Moldova/North Macedonia/Pakistan/Romania/Slovakia/ United Kingdom/Vietnam

SCIENTIFIC COMMITTEE

Professor Dr. Boualam Abderrahmane

Higher Institute of Nursing and Health Professions, Morocco

Prof. Dr. Ardita Dylgjeri

University of Elbasan "Aleksandër Xhuvani" Albania

Prof. Dr. Benahmed Abdelillah

University of Blida1, Algeria

Professor Dr. Boualam Abderrahmane

Higher Institute of Nursing and Health Professions, Morocco

Prof. Dr. Eti Akyüz Levi

Dokuz Eylül Üniversitesi

Prof. Dr. Elman Guliyev

Azərbaycan Devlet Pedogoji

Prof. Dr. Fatih Mehmet KANDEMİR

Aksaray Üniversitesi

Prof. Dr. Gülsüm YALDIZ

Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi

Prof. Dr. Mohammed Waheeb

Hashemite University, Jordan

Professor Dr. Nana Jincharadze

European University Georgia

Professor Dr. Laura Diaconu

Maxim Alexndru Ioan Cuza University of Iasi, Romania

Prof. Dr. Shemsije Demiri

High Economic School- Gostivar North Macedonia

Prof. Dr. Tinatin Mshvidobadze

Gori State University (Georgia)

Prof. Dr. Perihan ÜNÜVAR

Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi

Prof. Dr. Ümit M. KOÇYİĞİT

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi

Prof. Dr. Hasan SERİN

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi

Prof. Dr. Hikmet Yeter ÇOĞUN

Çukurova Üniversitesi

Prof. Dr. Abdurrahman KARABULUT

Afyon Kocatepe Üniversitesi

Prof.Dr. Elman Guliyev
Azerbaycan Devlet Pedogoji
Professor Iheanyi Omezuruke Okonko
University Of Port Harcourt, Nigeria
Prof. Dr. Hassan ZARIOUH
Mohammed I University, Oujda Morocco
Prof. Dr. Alaeddin BOBAT
Kocaeli Üniversitesi
Prof. Dr. Ardita Dylgjeri
University of Elbasan "Aleksandër Xhuvani" Albania
Prof. Dr. Aydın Büyüksaraç
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Prof. Dr. Benahmed Abdelillah
University of Blida1, Algeria
Prof. Dr. Ivan Pavlovic
Scientific Institute of Veterinary Medicine of Serbia
Prof. Dr. İbrahim CAN
Iğdır Üniversitesi
Prof. Dr. Karim KREIT
Cadi Ayyad University, Morocco
Prof. Dr. Mehmet Bayırlı
Balıkesir Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet Murat KARAOĞLU
Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa ÖZ
Aksaray Üniversitesi
Prof. Dr. Valbon Ademi
University of Tetovo, North Macedonia
Professor Dr Valentina Marinescu
University of Bucharest
Prof. Dr. Rana Kutlu
İstanbul Kültür Üniversitesi
Prof. Dr. Mohammed Waheeb
Hashemite University, Jordan
Professor Dr.Nana Jincharadze
European University Georgia
Prof. Dr. Shemsije Demiri
High Economic School- Gostivar North Macedonia

Prof. Dr. Tinatin Mshvidobadze

Gori State University (Georgia)

Doç. Dr. Davut ATILGAN

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi

Doç. Dr. Nilay ERDEM AYYILDIZ

Fırat Üniversitesi

Assoc. Prof. Enida KUME

“Aleksander Moisiu” University, Durrës, Albania

Doç. Dr. Aziz Barış BAŞYİĞİT

Kırıkkale Üniversitesi

Associate Professor Dr. Farida Safaraliyeva

Azerbaijan State Pedagogical University

Doç. Məmmədova Könül Ələddin qızı

ADPU

Assoc. Prof. Dr. Kamal koohi

University of Tabriz, Iran

Assoc. Prof. Ghizlane Bouazza

Ministry of Health, Morocco

Assoc. Prof. Dr. Postolache Victoria

Alecu Russo Balti State University, Moldova

Doç Dr. Hakan Tahiri MUTLU

Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi

Doç. Dr. Bahar ÇİFTÇİ

Atatürk Üniversitesi

Assoc. Prof. Mokhtar NEBAB

University of Boumerdes ALGERIA

Assoc. Prof. Gergana Gozanska Plovdiv

University “Paisii Hilendarski”, Bulgaria

Assoc. Prof. Ganaoui Maroua

University of Chadli Ben Djedid El-tarf and Souk Ahras university, Algeria

Assoc. Dr. Abdullayeva Gultekin

Azerbaijan State Pedagogical University

Assoc. Dr. Məmmədova Könül Ələddin qızı

ADPU-Azerbaijan

Assoc. Prof. Dr. John Noel S. Nisperos

Don Mariano Marcos Memorial State University- Philippines

Assoc. Prof., Dr Daniela Matušiková

University of Prešov, Slovakia

Dr. Murat KORKMAZ
Hacettepe Üniversitesi
Dr. Öğ. Üyesi Eyüp SIRAMKAYA
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Dr. Meryem Pir
Kocaeli Üniversitesi
Dr. Özlem PERVAN
Maltepe Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi, Özgür ERDAĞ
Kafkas Üniversitesi
Dr. Cansın Ceylan
Kırklareli Üniversitesi
Dr. Öğretim Üyesi Melike YALÇIN
Afyon Kocatepe Üniversitesi
Dr. İpek ÇİMRİN
Çukurova Üniversitesi
Dr. Sharmistha Roy
University of Nevada, Las Vegas, USA
Dr. Drita AVDYLI
Mediterranean University of ALBANIA
Dr. Zarifa NAZIRLI
Baku State University,
Dr. Mokhnane Tarek
Center for Scientific and Technical Research on Arid
Regions (CRSTRA) Omar El BERNAOUI, Algeria
Dr. K. VIGNESH
Palar Agricultural College, Vellore, Tamil Nadu, India
Dr. Vo Trung Hau
Binh Duong Mot University, Vietnam
Dr. Le Thi Minh
Thu Dau Mot University, Vietnam
Dr. Amina Yahia
University of Oum El Bouaghi, Algeria
Associate Professor Dr. BELOUFA
Nabil,IHFR, Algeria
Doç.Dr. Ebülfəz Ezimli
Naxçıvan Devlet Universiteti

Dr. Haneen Vasel

Beit Berl College

Dr. Elmassi SAID

Cadi Ayyad University

Dr. Sahnoun ZENGAH

University of Mustapha Stambouli Mascara, Algeria

Dr. Leila Bijos

Universidade Federal da Paraíba (UFPB),Brazil

Dr. Elharrar Noureddine

Higher Institute of Nursing Professions and Health Techniques "ISPITS", Safi

Dr hc Vicente Pironti

Open University Humaniza, Brazil

Dr. Vijay Singh

Himachal Pradesh University Shimla India

Dr. Abdelaati Soufiani

Higher Institute of Nursing and Health Technology (ISPITS) of Kenitra

Dr. Alireza Moghaddasi

Imam Reza International University,Iran

Dr. Alketa Çausi

Sport University of Tirana,Albania

Dr. Ülker Baxşiyeva

Azerbaijan State Pedagogical University

1. BİLSEL INTERNATIONAL MIDAS SCIENTIFIC RESEARCHES CONGRESS, 08/09 March, 2025 ESKİŞEHİR /TÜRKİYE

1. BİLSEL INTERNATIONAL MIDAS SCIENTIFIC RESEARCHES CONGRESS

*08/09 March, 2025
ESKİŞEHİR /TÜRKİYE*

CONGRESS PROGRAM

Join Zoom Meeting ID: 867 7444 4214

Passcode: 498439

Join Zoom Meeting

<https://us06web.zoom.us/j/86774444214?pwd=ZftriP9ELIDzaayrL0JKDDsSvBTftE.1>

PARTICIPATING COUNTRIES

**Algeria/Azərbaycan/Benin/India/Indonesia
Moldova/North Macedonia/Pakistan/Romania/Slovakia/ United Kingdom/Vietnam**

**Before you login to Zoom indicate hall number and your surname
Zoom'a girişte sırayla salon numarasını ve ad soyadınızı yazınız**

1. BİLSEL INTERNATIONAL MIDAS SCIENTIFIC RESEARCHES CONGRESS, 08/09 March, 2025 ESKİŞEHİR /TÜRKİYE

IMPORTANT

- ◆ To be able to make a meeting online, login via <https://zoom.us/join> site, enter ID instead of “Meeting ID or Personal link Name” and solidify the session.
- ◆ The presentation will have 10 minutes .
- ◆ The Zoom application is free and no need to create an account.
- ◆ The Zoom application can be used without registration.
- ◆ The application works on tablets, phones and PCs.
- ◆ Speakers must be connected to the session 10 minutes before the presentation time.
- ◆ All congress participants can connect live and listen to all sessions.

TECHNICAL INFORMATION

- ◆ Make sure your computer has a microphone and is working.
- ◆ You should be able to use screen sharing feature in Zoom.
- ◆ Attendance certificates will be sent to you as pdf at the end of the congress.

ÖNEMLİ

- ◆ Kongremizde Yazım Kurallarına uygun gönderilmiş ve bilim kurulundan geçen bildiriler için online (video konferans sistemi üzerinden) sunum imkanı sağlanmıştır.
- ◆ Online sunum yapabilmek için <https://zoom.us/join> sitesi üzerinden giriş yaparak “Meeting ID or Personal Link Name” yerine ID numarasını girerek oturuma katılabilirsiniz.
- ◆ Sunumlar için 10 dakika süre ayrılmıştır.
- ◆ Zoom uygulaması ücretsizdir ve hesap oluşturmaya gerek yoktur.
- ◆ Zoom uygulaması kaydolmadan kullanılabilir.
- ◆ Uygulama tablet, telefon ve PC’lerde çalışmaktadır.
- ◆ Sunum yapacakların sunum saatinden 10 dk önce oturuma bağlanmış olmaları gerekmektedir.
- ◆ Tüm katılımcılar oturumlara online katılıp dinleyebilir.

Kongreye katılım zorunludur, katılım sağlamayan katılımcılarımıza Kongre Katılım Belgesi gönderilmeyecektir.

TEKNİK BİLGİLER

- ◆ Bilgisayarınızda çalışır durumda mikrofon bulunmalıdır.
- ◆ Zoom'da ekran paylaşma özelliği kullanılabilir.
- ◆ Katılım belgeleri kongre sonunda tarafınıza pdf olarak gönderilecektir.

09.03.2025
TÜRKİYE Local Time: 10:00-11:30

HEAD OF SESSION: Dr. Öğr. Üyesi Şükran KAYGISIZ
SESSION-1 HALL-1

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
<i>Dr. Öğr. Üyesi Şükran KAYGISIZ Dr. Öğr. Üyesi Tuba GÜL</i>	<i>Ordu Üniversitesi</i>	<i>TRAVMA SONRASI ORGANİK KİŞİLİK VE DUYGUDURUM BOZUKLUĞU VE EPİLEPSİ İLİŞKİSİNİN BİR VAKA ÖRNEĞİ İLE İNCELENMESİ</i>
<i>Dr. Öğr. Üyesi Şükran KAYGISIZ Dr. Öğr. Üyesi Tuba GÜL</i>	<i>Ordu Üniversitesi</i>	<i>BARİYATRİK CERRAHİ SONRASI GELİŞEN WERNİCKE ENSEFALOPATİSİ VE AKUT MOTOR AKSONAL NÖROPATİ: OLGU SUNUMU</i>
<i>Dr. Öğrt. Üye. Suat Serhan Altuntepe Doğan Uzm. Dr. Özge Doğan</i>	<i>Afyonkarahisar Sağlık Bilimleri Üniversitesi TC Sağlık Bakanlığı Tunceli Devlet Hastanesi</i>	<i>DIŞ AĞRISI ŞİKAYETİ İLE ACİL SERVİSE BAŞVURU YAPAN HASTALARIN; DURUM-ÖZELLİK KAYGI ENVANTERİ KULLANILARAK ANKSİYETE SEVİYELERİNİN BELİRLENMESİ</i>
<i>Yüksek Lisans Öğr. Esra Oskan , Arş. Gör. Seda Tecik Doç. Dr. Dilek Menekşe</i>	<i>Sakarya Üniversitesi</i>	<i>İKLİM DEĞİŞİKLİĞİNİN ÇOCUKLARDA ALERJİK ASTİM HASTALIKLARI ÜZERİNE ETKİSİ</i>
<i>Dr. Öğr. Üyesi, Şerivan Demirtaş Dr. Öğr. Üyesi Hatice Tetik Metin Uzm. Hemşire Hasret Narin Balsak</i>	<i>Şırnak Üniversitesi Bitlis Eren Üniversitesi Batman İl Sağlık Müdürlüğü</i>	<i>EVALUATION OF THE KNOWLEDGE AND ATTITUDES OF MIDWIVES AND NURSES WORKING IN FAMILY HEALTH CENTERS ABOUT EARLY DIAGNOSIS OF CERVICAL CANCER</i>
<i>Araştırma Görevlisi Dr.Vakkas Bozanoğlu Araştırma Görevlisi Dr.Mostafa Sultanı Afghan Araştırma Görevlisi Dr.Emre Güdük Doçent Dr.Volkan Selmi Doçent Dr.Mehmet Caniklioğlu Doçent Dr.Sercan Sarı Doktor Öğretim Üyesi Mehmet Şakir Taşpınar</i>	<i>Bozok Üniversitesi</i>	<i>SEZARYAN SIRASINDA MESANE YARALANMASININ ERKEN TANI VE TEDAVİSİNİN ÖNEMİ</i>

1. BİLSEL INTERNATIONAL MIDAS SCIENTIFIC RESEARCHES CONGRESS, 08/09 March, 2025 ESKİŞEHİR /TÜRKİYE

09.03.2025
TÜRKİYE Local Time: 10:00-11:30

HEAD OF SESSION: Prof. Dr. Gizem SAYGILI

SESSION-1 HALL-2

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
Prof. Dr. Gizem SAYGILI Ayşen YILMAZ	Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Vali Ali Akan İlkokulu	OKUL DIŞI ÖĞRENME ORTAMLARI ÜZERİNE YAZILMIŞ LİSANSÜSTÜ TEZLERİN İNCELENMESİ
Prof. Dr. Gizem SAYGILI Ayşe ŞİMŞEK	Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Vali Ali Akan İlkokulu	BİLİM VE SANAT MERKEZLERİNDE YÜRÜTÜLMÜŞ LİSANSÜSTÜ TEZLERİN İNCELENMESİ
Dr. Güleser GÜNEY YILMAZ	Hacettepe Üniversitesi	THE IMPACT OF SOCIAL MEDIA AND INTERNET USE ON ACTIVITY PARTICIPATION IN ADOLESCENTS: A QUALITATIVE STUDY
Arş. Gör. Dr. Gamze KARANİS	Trabzon University	BESTECİ BELA BARTOK ÜZERİNE TÜRKİYE'DE YAZILMIŞ LİSANSÜSTÜ TEZLERİN İNCELENMESİ
Doç.Dr., Fatih Mehmet Ciğerci Dr.Öğr. Üyesi, Neşe Uygun	Harran Üniversitesi	ÖĞRETMENLERİN EĞİTİMDE YAPAY ZEKÂ ALGILARINI DEĞERLENDİRME ÖLÇEĞİNİN TÜRKÇEYE UYARLANMASI

1. BİLSEL INTERNATIONAL MIDAS SCIENTIFIC RESEARCHES CONGRESS, 08/09 March, 2025 ESKİŞEHİR /TÜRKİYE

09.03.2025
TÜRKİYE Local Time: 10:00-11:30

HEAD OF SESSION: Doç. Dr. Güventürk UĞURLU

SESSION-1 HALL-3

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
<i>Doç. Dr. Güventürk UĞURLU</i>	<i>Kafkas Üniversitesi</i>	<i>THEORETICAL INVESTIGATION OF MOLECULAR STRUCTURE and VIBRATION SPECTRUM of 3-(METHYLTHIO)-1H-BENZO[f]CHROMEN-1-ONE MOLECULE</i>
<i>Dr. Öğr. Üyesi Vehbi Emrah Atasoy</i>	<i>Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi</i>	<i>ENVIRONMENTAL IMPACT OF AIRCRAFT: ASSESSMENT OF PARTICULATE MATTER EMISSIONS ON A DOMESTIC FLIGHT ROUTE</i>
<i>Doç. Dr. Gülşah Saydan Kanberoğlu Nurcan Kaya</i>	<i>Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi</i>	<i>DONEPEZİL HCl TAYİNİ İÇİN MOF TEMELLİ PVC MEMBRAN POTANSİYOMETRİK SENSÖR GELİŞTİRİLMESİ</i>
<i>Doç. Dr. Gülşah Saydan Kanberoğlu Nurcan Kaya</i>	<i>Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi</i>	<i>DEMİR(II) TAYİNİ İÇİN MOF TEMELLİ PVC MEMBRAN POTANSİYOMETRİK SENSÖR GELİŞTİRİLMESİ</i>
<i>Dr. Necim KAYA</i>	<i>Batman Üniversitesi</i>	<i>BETONUN MEKANİK VE DAYANIKLILIK ÖZELLİKLERİNİN MINERAL KATKILARLA İYİLEŞTİRİLMESİ</i>
<i>Dr. Öğr. Üyesi Engin Gökhan KULAN Prof. Dr. Mehmet Demir KAYA</i>	<i>Eskişehir Osmangazi Üniversitesi,</i>	<i>RESPONSE of HYBRID SUNFLOWER HYBRIDS to LOW TEMPERATURE STRESS during GERMINATION and EMERGENCE STAGES</i>

09.03.2025
TÜRKİYE Local Time: 10:00-11:30

HEAD OF SESSION: Doç. Dr. Mehmet Veysi Babayiğit

SESSION-1 HALL-4

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
Prof.Dr. Murat HATİPOĞLU Doç.Dr. Eda AVCI Öğr.Gör.Dr. Gizem HATİPOĞLU	Dokuz Eylül Üniversitesi	EVALUATION OF SMOKY QUARTZ CRYSTALS IN THE AYDIN-KOÇARLI REGION WITHIN THE SCOPE OF GEO-TOURISM FROM THE PERSPECTIVE OF VOCATIONAL EDUCATION AND LOCAL DEVELOPMENT
Öğr. Gör. Dr. Kasım EKER	Ordu Üniversitesi	A GROUP OF GLASS ARTEFACTS FROM MARDIN MUSEUM; MINIATURE VESSELS
Arş. Gör. Ayşe ŞAHİNER TUFAN Arş. Gör. Selver KOÇ ALTUNTAŞ	Karadeniz Teknik Üniversitesi	MİMARLIK ALANINDA SAĞLIK YAPILARINA İLİŞKİN BİLİMSEL LİTERATÜRÜN BİBLİYOMETRİK ANALİZİ
Doç. Dr. Mehmet Necati Cizrelioğulları Doç. Dr. Mehmet Veysi Babayiğit	Mardin Artuklu Üniversitesi Batman Üniversitesi	THE IMPACT OF SOCIAL MEDIA ON LANGUAGE LEARNING AND TOURISM DESTINATIONS ON THE PATH TO DIGITALIZATION
Doç. Dr. Mehmet Necati Cizrelioğulları Doç. Dr. Mehmet Veysi Babayiğit	Mardin Artuklu Üniversitesi Batman Üniversitesi	THE LINGUISTIC DIMENSION OF TOURISM: LANGUAGE PRESERVATION, CULTURAL HERITAGE, IDENTITY, AND SUSTAINABILITY
DR. HATİCE ŞULE ÖZER	University of Nottingham	BEYOND SACRED SPACES: THE CHANGING FUNCTIONS OF CHURCHES IN THE UNITED KINGDOM
Dilan Kuranlıoğlu Dr. Öğr. Üy. Gizem İzmir Tunahan	Dokuz Eylül Üniversitesi	TÜRKİYE'NİN İKLİMSEL ÇEŞİTLİLİĞİ BAĞLAMINDA MİMARİ TASARIMDA TEK TİP PROJE YAKLAŞIMININ DEĞERLENDİRİLMESİ

1. BİLSEL INTERNATIONAL MIDAS SCIENTIFIC RESEARCHES CONGRESS, 08/09 March, 2025 ESKİŞEHİR /TÜRKİYE

09.03.2025
TÜRKİYE Local Time: 10:00-11:30

HEAD OF SESSION: Dr.Öğr. Üyesi Cumali Marangoz

SESSION-1 HALL-5

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
<i>Dr.Öğr. Üyesi Cumali Marangoz</i>	<i>Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi</i>	<i>ANALYZING THE RELATIONSHIP BETWEEN INFLATION AND ECONOMIC GROWTH IN TURKEY USING QUANTILE REGRESSION</i>
<i>Professor Dr. Laura Diaconu (Maxim)</i>	<i>“Alexandru Ioan Cuza” University of Iasi, Romania</i>	<i>THE IMPLEMENTATION OF ENTERPRISE RESOURCE PLANNING SYSTEM. EMPIRICAL INVESTIGATION ON RYANAIR AIRLINE</i>
<i>Professor Dr. Laura Diaconu (Maxim) Professor Habil. Dr. Mihai-Bogdan PETRISOR</i>	<i>“Alexandru Ioan Cuza” University of Iasi, Romania</i>	<i>POLLUTION AND ECONOMIC AND HUMAN DEVELOPMENT: AN EMPIRICAL RESEARCH</i>
<i>Öğr. Gör. Ensar KUMBAŞLI</i>	<i>Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi</i>	<i>BLOK ZİNCİR TEKNOLOJİSİNİN VERGİ UYGULAMALARINA ETKİSİ ÜZERİNE DEĞERLENDİRME</i>
<i>Öğr. Gör. Ensar KUMBAŞLI</i>	<i>Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi</i>	<i>VERGİ KAYIP VE KAÇAKLARINA BLOK ZİNCİRİ TEKNOLOJİSİNİN ETKİSİ</i>

09.03.2025
TÜRKİYE Local Time: 10:00-11:30

HEAD OF SESSION: PhD, Lutfiye Karcioğlu Batur

SESSION-1 HALL-6

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
Hemşire Halil Abdülhakim EYİNÇ Doç. Dr. Barış DENK	Afyonkarahisar Sağlık Bilimleri Üniversitesi	THERAPEUTIC EFFECTS OF HONEYBEE VENOM IN ORTHOPEDIC DISORDERS
Ebru Halidi Meral Rexhepi Sani Bajrami Shpresa Hodai	University of Trakya Tetova University Clinical Hospital in Tetovo	READINESS OF POSTPARTUM MOTHERS OF THE HEALTHY TERM INFANT, FOR HOSPITAL DISCHARGE
PhD, Lutfiye Karcioğlu Batur	Biruni University,	IN VITRO EVALUATION OF THE EFFECT OF KİPERİN® 5X MULTI MAGNESIUM COMPLEX ON CELL VIABILITY IN HFF-1 FIBROBLAST CELL LINE
Sevinç KOCA Doç. Dr. Halil Özcan ÖZDEMİR	Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi	SAĞLIK YÖNETİMİ KAPSAMINDA SON İKİ YIL İÇERİSİNDE DOĞUM YAPMIŞ ANNELERİN VE BEBEKLERİNİN BESLEMELERİ KONUSUNDA BİR ALAN ARAŞTIRMASI
Doç. Dr. Sinem Tunçer Çağlayan Tuğçe Aktoprak	Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi	INNOVATIVE APPROACHES IN STEROID DETECTION
Uzman Psikolog Ezkanur DEMİRKOL Prof. Dr. Hatice DEMİRBAŞ	Bursa Aile ve Sosyal Hizmetler İl Müdürlüğü Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi	COVID-19'DAN GERİYE KALANLAR: YAS YAŞANTISININ İNCELENMESİ

09.03.2025
TÜRKİYE Local Time: 10:00-11:30

**HEAD OF SESSION: Phd, Asosasion professor,
Babayeva Malahat Ramiz gizi**

SESSION-1 HALL-7

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
<i>Dosent Doktor, Könül Ələddin qızı Məmmədova</i>	<i>Azərbaycan Dövlət Universiteti</i>	<i>KİÇİK YAŞLI MƏKTƏBLİLƏRİN İSTEDAD VƏ QABİLİYYƏTLƏRİNİN ÜZƏ ÇIXMASINDA HOVARD QARDNERİN "ÇOXNÖVLÜ İNTELLEKT" NƏZƏRİYYƏSİNİN ƏHƏMİYYƏTİH</i>
<i>English language teacher, Gunel Shefiyeva Elkhan</i>	<i>Center of ASPU</i>	<i>FUNCTIONALIST APPROACH TO LANGUAGE</i>
<i>müəllim, Aynur Zahir Qızı Bədəlova</i>	<i>Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti</i>	<i>FEATURES OF LITERARY SPEECH STYLE AND ELEMENTS OF INTONATION</i>
<i>Dr., Şəkər Məmmədova</i>	<i>Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti</i>	<i>BƏXTİYAR VAHABZADƏNİN TÜRKÇÜLÜK FƏLSƏFƏSİ</i>
<i>Dosent Doktor, Yeganə Nəriman qızı Qasımova</i>	<i>Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti</i>	<i>CƏLİL MƏMMƏDQULUZADƏNİN BƏDİİ NƏSRİ</i>
<i>Phd, Asosasion professor, Babayeva Malahat Ramiz gizi</i>	<i>ASPU</i>	<i>FREEDOM OF THE HOMELAND IN ABAY DAGL'S PLAY "ALBAY</i>
<i>Phd, Asosasion professor, Babayeva Malahat Ramiz gizi</i>	<i>ASPU</i>	<i>HISTORICAL REALITY AND FICTION IN MEMMED ALTUNBAY'S MEMOIR "A TURK WHO FLYED TO FREEDOM"</i>

09.03.2025
TÜRKİYE Local Time: 10:00-11:30

HEAD OF SESSION: Doç. Dr. EBÜLFƏZ EZİMLİ

SESSION-1 HALL-8

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
<i>PhD, Associate Professor, Ulduz Farhad Kahramanova</i>	<i>Azerbaijan State Pedagogical University (Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti)</i>	<i>DETECTIVE NOVELS AS ONE OF THE TYPES OF NOVELS IN TERMS OF CONTENT</i>
<i>Baş müəllim, Ülkər Elman qızı Baxşıyeva</i>	<i>Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti</i>	<i>ATATÜRK AS A SINGER OF TURKISH NATIONAL INDEPENDENCE IN MODERN AZERBAIJAN POETRY</i>
<i>Prof. Dr. Elman Guliyev</i>	<i>Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti</i>	<i>ARTISTIC-AESTHETIC VALUES OF TANZIMAT LITERATURE</i>
<i>Prof. Dr. Elman Guliyev</i>	<i>Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti</i>	<i>MEHMED AKIF ERSOY'S NATIONAL ANTHEM POEM: THE PRIDE OF OUR TURKISH POETRY AND OUR HISTORY</i>
<i>Baş müəllim, GÜNEL HÜMMƏTOVA (PƏNİYEVƏ) SALEH</i>	<i>Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti</i>	<i>YENİ NƏSRİN İRƏLİ SÜRDÜYÜ ƏSAS İDEYA VƏ MÖVZU DAİRƏSİ</i>
<i>Doç. Dr. EBÜLFƏZ EZİMLİ</i>	<i>Naxçıvan Dövlət Universiteti</i>	<i>IN THE STRUGGLE FOR THE LIBERATION OF AZERBAIJAN FROM RUSSIAN OCCUPATION THE LIFE AND ACTIVITIES OF MOHAMMED AMIN RASULZADE</i>
<i>Doç. Dr. EBÜLFƏZ EZİMLİ</i>	<i>Naxçıvan Dövlət Universiteti</i>	<i>A NEW STAGE IN THE ATTITUDE TO AZERBAIJAN ROMANTICISM: THE CHARACTER OF THE ROMANTIC HERO IN KAMRAN ALIYEV'S STUDIES</i>
<i>Prof. Dr. Elman Guliyev</i>	<i>Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti</i>	<i>THE EPIC CREATIVITY OF SAMAD VURGUN</i>

09.03.2025
TÜRKİYE Local Time: 10:15-12:00

HEAD OF SESSION: Associate Professor Dr. Ghanshyam Barman

SESSION-2 HALL-9

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
Abdelbasset TAMERSIT Soumia MOUFFOUK Chaima MOUFFOUK Hamada HABA	Batna-1 University, University of Batna 2 Mustapha Benboulaïd	ISOLATION AND STRUCTURAL ELUCIDATION OF A FLAVONOID FROM THE SPECIES HALOGETON SATIVUS
Djoughaina MAKHLOUF Soumia MOUFFOUK Chaima MOUFFOUK Hamada HABA	Batna-1 University, University of Batna 2 Mustapha Benboulaïd	CYTOTOXICITY AND ANTIOXIDANT ACTIVITIES OF ETHYL ACETATE EXTRACT FROM MOLTOKIA CILIATA
EZIN Richard, AISSI Jean-Roïtinos, SODJI Jean, AKOGBETO Nadine, AZIAN Donatien, ASSOGBA Sylvestre, GOUTHON Gilchrist, FASSINOJ Jonas, DOHAMI Amaleck, HOUNDONUGBO Pierrette, ADONON Brice, GBESSO Florence, TECHOU Roland, MONTCHO Bruno, ABDOULAYE Djafarou	University of Abomey-Calavi (UAC), Haute Ecole de Commerce et de Management (HECM)	EVALUATION OF THE PARTICIPATORY MANAGEMENT PLAN FOR THE TCHAOUROU-TOUI-KILIBO CLASSIFIED FOREST: TOUI-KILIBO SECTOR IN THE COMMUNE OF OUESSE
Dimas Aulia Miftahul Khusna Bainah Sari Dewi Gunardi Djoko Winarno Sugeng P Harianto	Lampung Üniversitesi	DIVERSITY OF MAMMAL TYPES IN THE TRADITIONAL FOREST AREAS IN PENANDINGAN VILLAGE, SEMENDE TANARA LAUT DISTRICT, MUARA ENIM DISTRICT, SOUTH SUMATRA PROVINCE
Muneeb Ullah (M.Phil)	Kohat University of Science and Technology	SYNTHESIS AND LUMINESCENCE PROPERTIES OF DYSPROSIUM DOPED Sr 3 Gd(BO 3) 3 PHOSPHORS
Associate Professor Dr. Ghanshyam Barman	Vidhyadeep University	OPTIMIZATION OF REGENERATION OF HOMOGENEOUS SUPPORTED SPENT CATALYSTS
Pia Nazla Pon Rommy Qurniati Septi Nurul Aini Slamet Budi Yuwono	University of Lampung	ECOLOGICAL CONDITIONS IN THE IMPLEMENTATION OF AGROFORESTRY PATTERNS IN THE SEKAMPUNG RIVER FLOW AREA

1. BİLSEL INTERNATIONAL MIDAS SCIENTIFIC RESEARCHES CONGRESS, 08/09 March, 2025 ESKİŞEHİR /TÜRKİYE

09.03.2025

TÜRKİYE Local Time: 10:15-12:00

HEAD OF SESSION: Assoc. Prof. dr. Irina Teodora MANOLESCU

SESSION-2 HALL-10

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
<i>Lisa Dwi Amelia</i>	<i>State Islamic University K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan</i>	<i>INDONESIA STRENGTHENS EFFORTS TO ADDRESS RISKS OF EXCESS SALT AND TRANS FAT CONSUMPTIO</i>
<i>Mai Diem Lan Huong NguyenMaiHuong Nguyen Thi Ha Dang Hoang Xuan Huy</i>	<i>Nha Trang University Thai Nguyen University VIET ANH Development and Investment Co., Ltd.</i>	<i>SUSTAINABLE SUPPLY CHAIN MANAGEMENT STRATEGY IN VIETNAM'S SEAFOOD INDUSTRY: CHALLENGES AND SOLUTIONS</i>
<i>Mgr. Tünde DZUROV VARGOVÁ, PhDassoc. prof. PhDr. Daniela MATUŠÍKOVÁ, PhD</i>	<i>University of Prešov</i>	<i>EVOLUTION OF TOURISM TOWARDS ECOLOGICAL SUSTAINABILITY</i>
<i>PhD., associate professor Victoria POSTOLACHE Alexandra COZACIUC</i>	<i>Alecu Russo Balti State University</i>	<i>EVALUATION OF THE IMPACT OF DIGITAL PLATFORM DEVELOPMENT ON BUSINESSES</i>
<i>Adinda Rizky AMALIA</i>	<i>UIN K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan</i>	<i>INDONESIA PROVES SHARIA ECONOMY CAN BE IN LINE WITH THE SYSTEM GLOBAL FINANCE</i>
<i>Assoc. Prof. dr. Irina Teodora MANOLESCU</i>	<i>University of Iasi</i>	<i>REVEALING THE REBECCA SYNDROME IN THE CONTEXT OF SCHOOL MANAGEMENT: INTERPRETATIONS AND SOLUTIONS</i>

1. BİLSEL INTERNATIONAL MIDAS SCIENTIFIC RESEARCHES CONGRESS, 08/09 March, 2025 ESKİŞEHİR /TÜRKİYE

09.03.2025

TÜRKİYE Local Time: 10:15-12:00

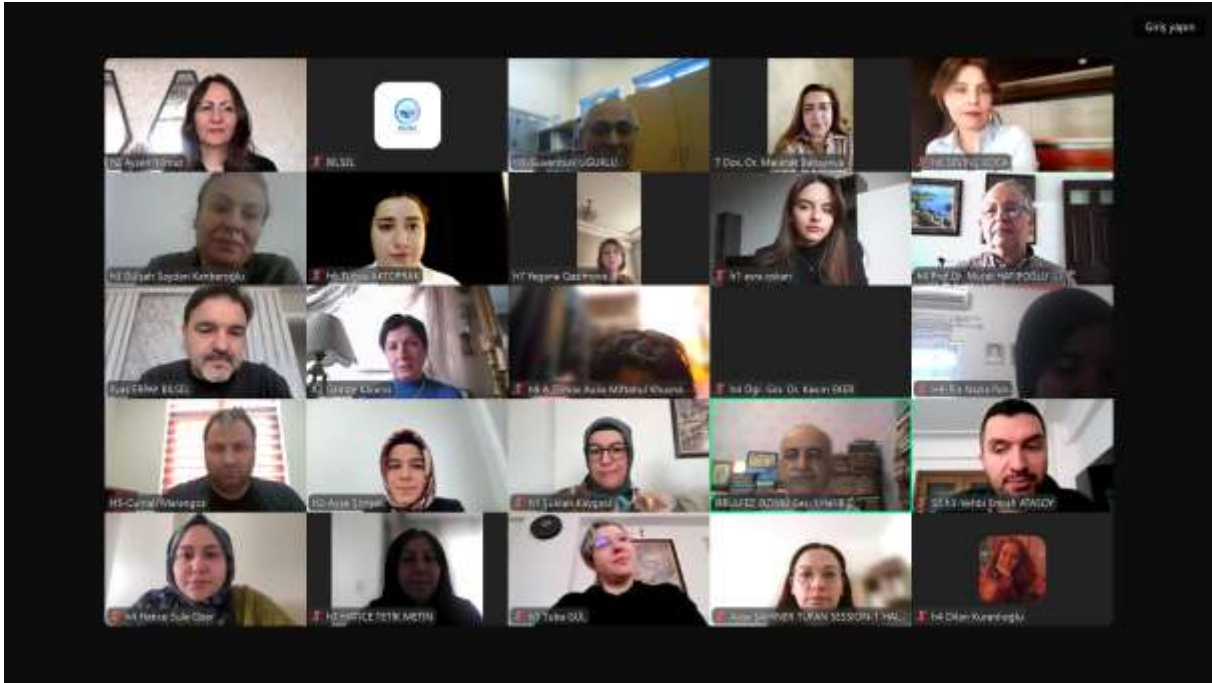
HEAD OF SESSION: Professor Dr. KAMAL HASAN oğlu JAMALOV

SESSION-2 HALL-11

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
<i>Leyla Məhərrəmovə</i>	<i>Nakhchivan Teachers' Institute</i>	A THEORETICAL VIEW OF FERIDUN BEY KOCHARLI'S PEDAGOGICAL VIEWS LEYLA MAHARRAMOVA
<i>Khalida Ismayilova</i>	<i>Nakhchivan Teachers' Institute</i>	THE ROLE AND SIGNIFICANCE OF GAMES IN AZERBAIJAN PEDAGOGICS
AYSUN IBRAHIMOVA	<i>Nakhchivan Teachers' Institute</i>	PUTTING THE PROBLEM OF STUDENTS' VIEW OF ECOLOGICAL EDUCATION IN THE SCHOOL PRACTICE
<i>Professor Dr. KAMAL HASAN oğlu JAMALOV</i> <i>GULER MAMMADHUSEYN gizi ASADOVA</i> <i>YEGANA VAGIF gizi MURADOVA</i> <i>AYGUL EYNULLA gizi MAMMADOVA</i>	<i>Nakhchivan Teachers' Institute</i>	GENDER EQUALITY AND THE ROLE OF NATIONAL- MORAL VALUES
<i>müəllim,</i> <i>Çobanova Nərgiz Məhəmməd qızı</i>	<i>Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Kolleci</i>	8 MART-BEYNƏLXALQ QADINLAR GÜNÜDÜR

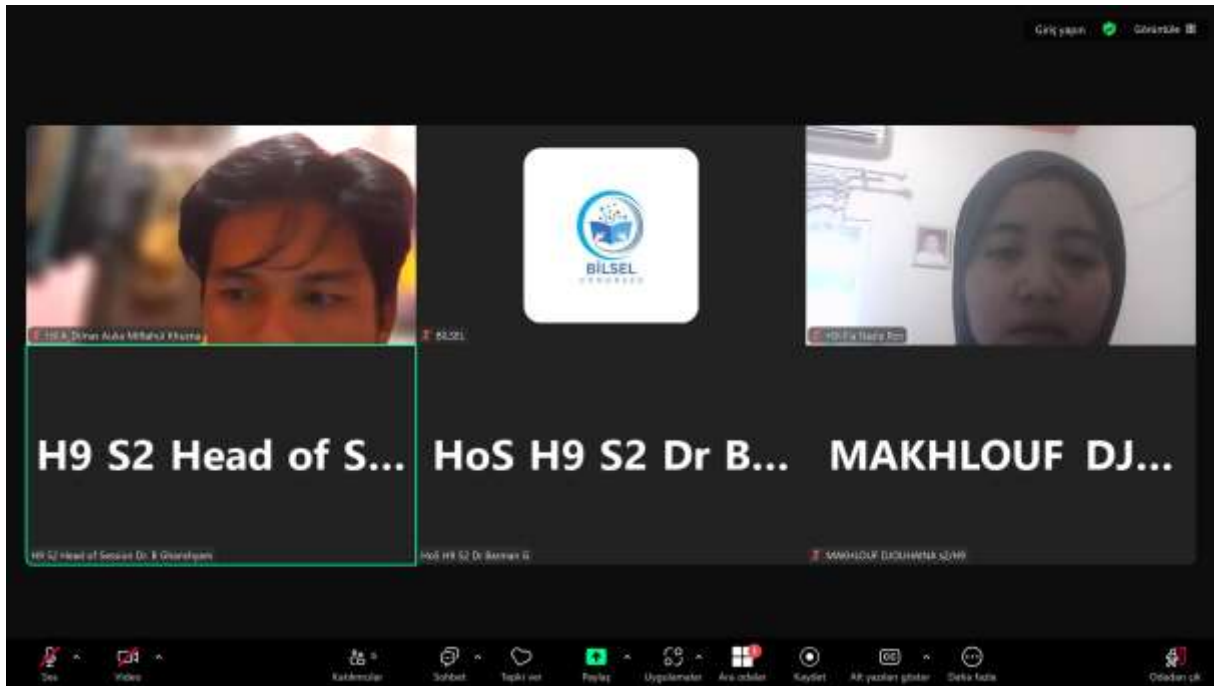
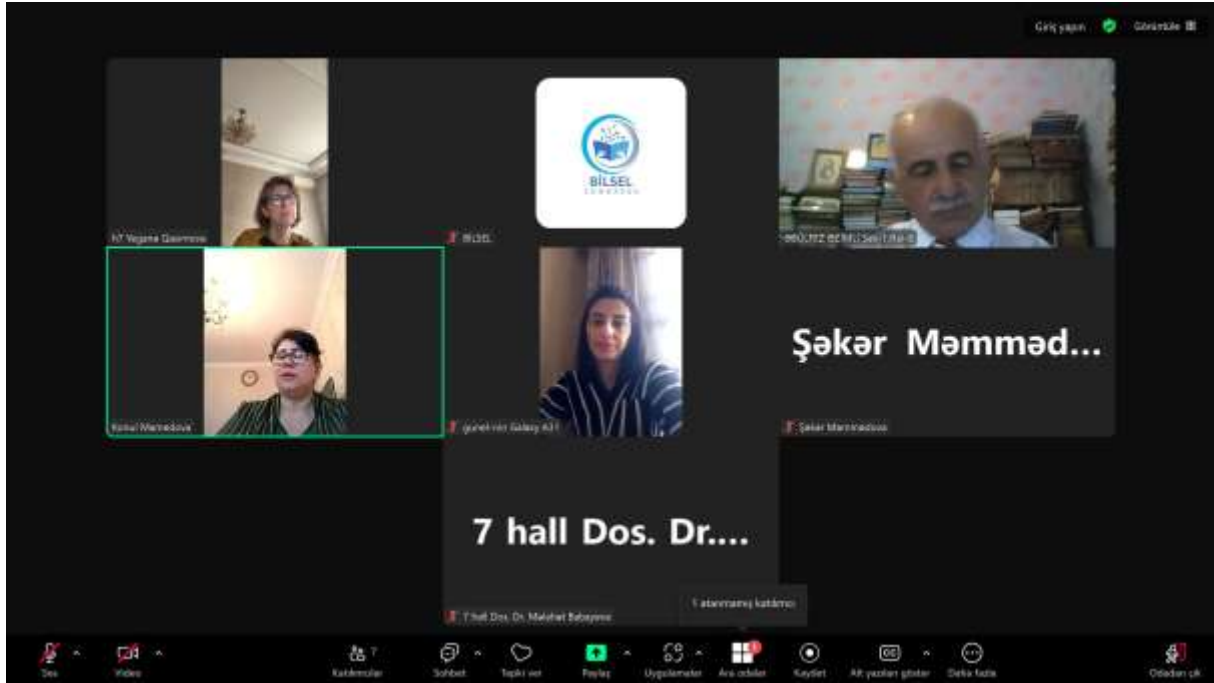

1. BİLSEL INTERNATIONAL MIDAS SCIENTIFIC RESEARCHES CONGRESS, 08/09 March, 2025 ESKİŞEHİR /TÜRKİYE

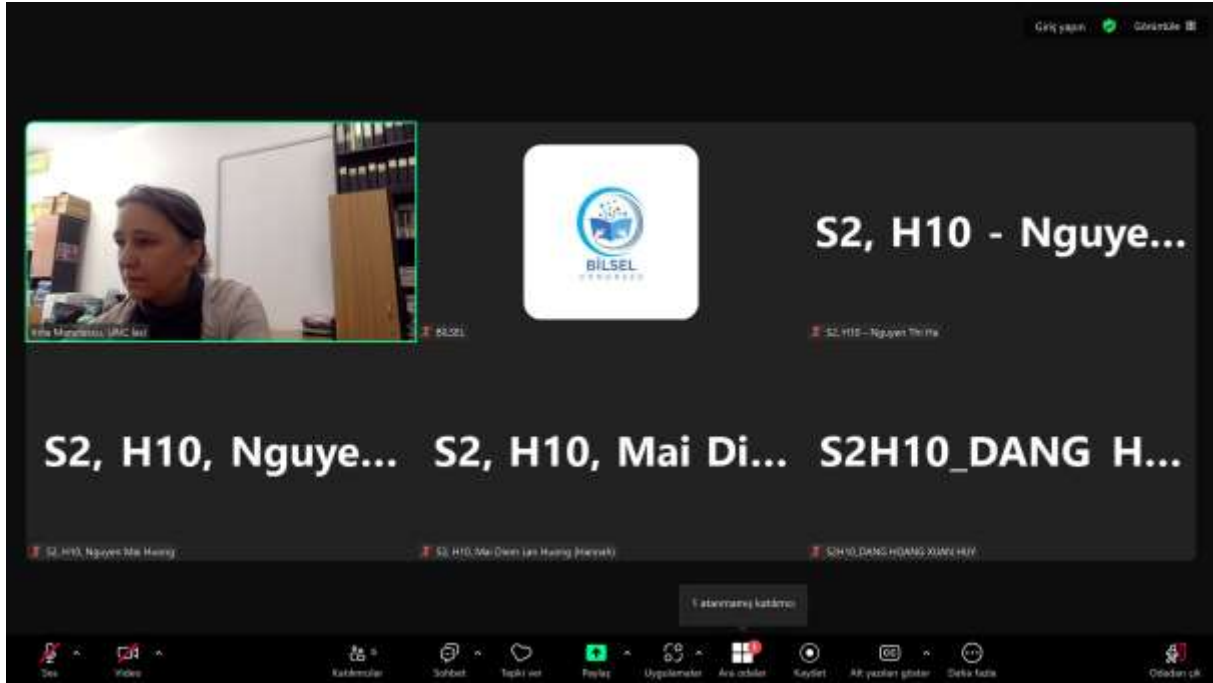

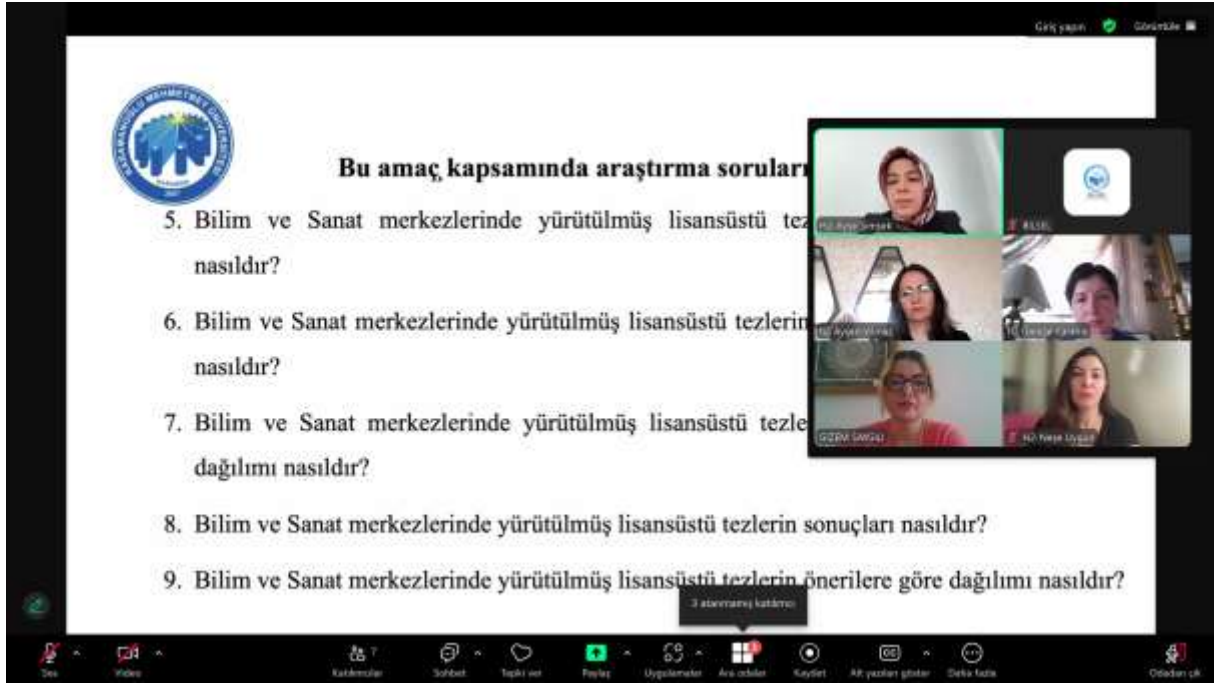
1. BİLSEL INTERNATIONAL MIDAS SCIENTIFIC RESEARCHES CONGRESS, 08/09 March, 2025 ESKİŞEHİR /TÜRKİYE

1. BİLSEL INTERNATIONAL MIDAS SCIENTIFIC RESEARCHES CONGRESS, 08/09 March, 2025 ESKİŞEHİR /TÜRKİYE

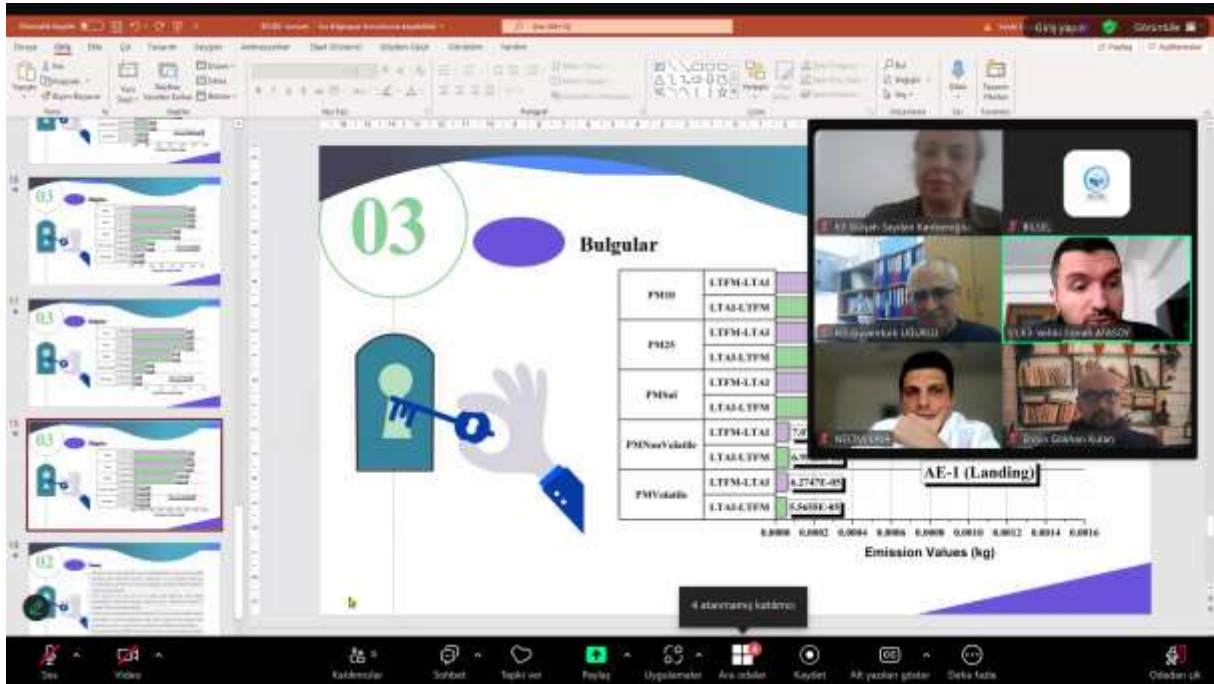

Bu amaç kapsamında araştırma soruları

5. Bilim ve Sanat merkezlerinde yürütülmüş lisansüstü tezlerin sonuçları nasıldır?
6. Bilim ve Sanat merkezlerinde yürütülmüş lisansüstü tezlerin dağılımı nasıldır?
7. Bilim ve Sanat merkezlerinde yürütülmüş lisansüstü tezlerin sonuçları nasıldır?
8. Bilim ve Sanat merkezlerinde yürütülmüş lisansüstü tezlerin sonuçları nasıldır?
9. Bilim ve Sanat merkezlerinde yürütülmüş lisansüstü tezlerin önerilere göre dağılımı nasıldır?

3 katılımcı katılıyor

03 Bulgular

PM10	LTFM-LTAI
	LTAB-LTFM
PM25	LTFM-LTAI
	LTAB-LTFM
PM ₁₀ f	LTFM-LTAI
	LTAB-LTFM
PM _{2.5} Volatilsiz	LTAB-LTAI
	LTAB-LTFM
PM _{2.5} Volatilsiz	LTAB-LTAI
	LTAB-LTFM

Emission Values (kg)

AE-1 (Landing)

4 katılımcı katılıyor

MARDİN MÜZESİNDEN BİR GRUP CAM ESER; MİNYATÜR KAPLAR

Üfleme tekniğinin ortaya çıkması ile birlikte serbest üfleme ve kalıba üfleme te alan minyatür kapların Helenistik ve Roma dönemi mezarlarında yaygın bir şekilde müzesindeki minyatür kaplarda serbest üfleme ve kalıba üfleme tekniğinde yapı

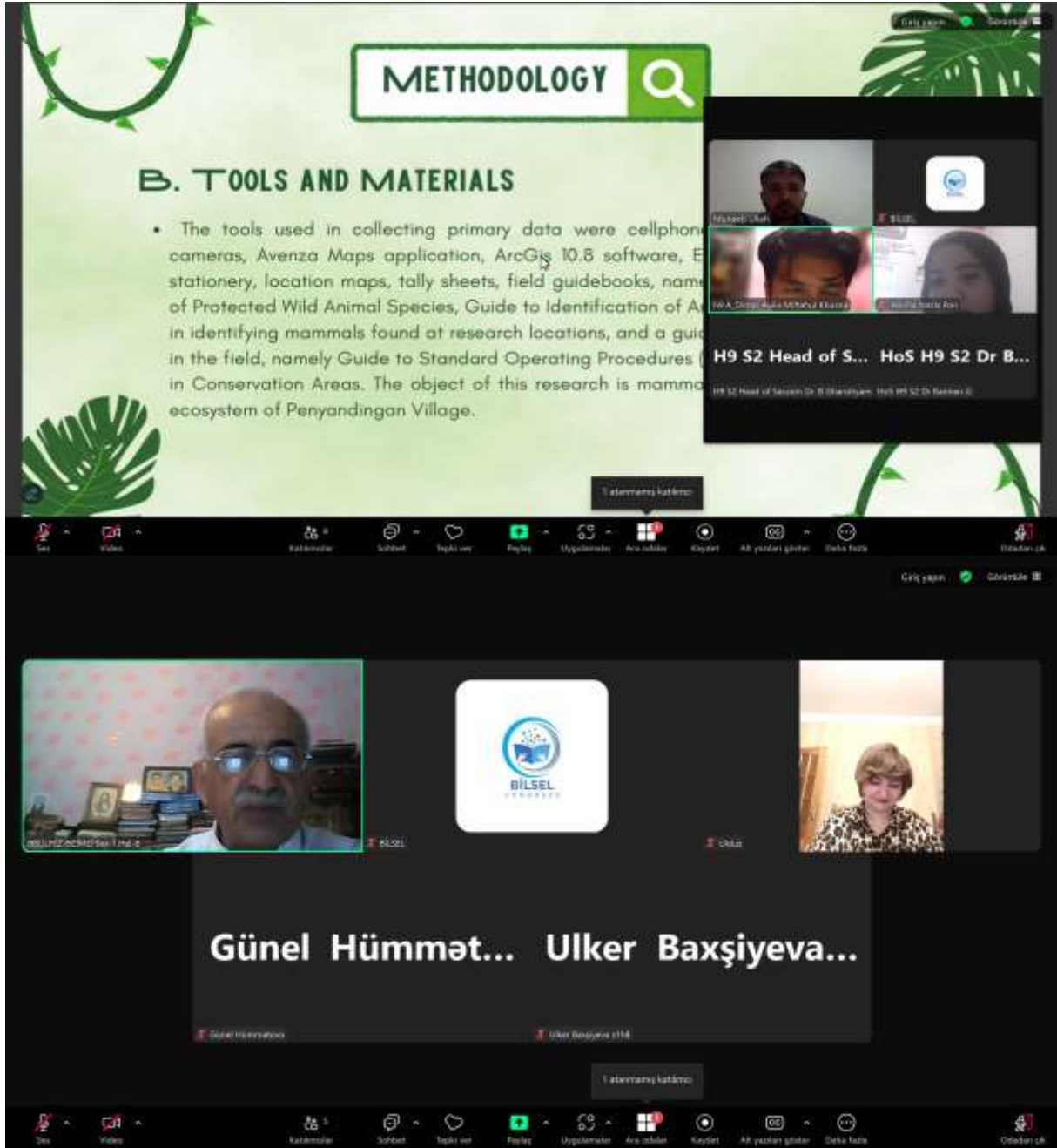

GELENEKSEL VERGİ SİSTEMLERİNİN TEMEL ÖZELLİKLERİ

Geleneksel vergi sistemleri, uzun yıllardır uygulanan ve merkezi otoriteler tarafından yönetilen sistemlerdir.

- Geleneksel vergi sistemleri merkezi otoriteler tarafından yönetilir.
- Vergi tahsilatı, düzenlemeler ve denetimler devletin ilgili kurumları tarafından gerçekleştirilir.
- Vergi mükellefleri (bireyler ve şirketler), gelir ve harcamalarına göre vergi beyanında bulunmakla yükümlüdür.
- Beyan edilen gelirler, vergi denetim mekanizmaları tarafından denetlenir.
- Eksik veya yanlış beyanlar, idari yaptırımlara ve cezai müeyyidelere tabidir.
- Geleneksel vergi sistemlerinde, vergi kaçakçılığı ve kayıt dışı ekonomi önemli bir sorun oluşturmaktadır.
- Nakit işlemler, sahte faturalar ve kayıt dışı gelirler, devletin vergi kaybına uğramasına yol açar.
- Vergi denetim mekanizmaları, manipüle edilebilen defter kayıtları ve belgeler nedeniyle zaman zaman yetersiz kalabilmektedir.

The image is a screenshot of a Zoom meeting. The top portion shows a presentation slide with the following content:

METHODOLOGY

B. TOOLS AND MATERIALS

- The tools used in collecting primary data were cellphones, cameras, Avenza Maps application, ArcGis 10.8 software, E stationery, location maps, tally sheets, field guidebooks, name of Protected Wild Animal Species, Guide to Identification of A in identifying mammals found at research locations, and a guide in the field, namely Guide to Standard Operating Procedures in Conservation Areas. The object of this research is mammal ecosystem of Penyandingan Village.

The bottom portion of the screenshot shows a gallery view of participants. The participants are:

- Günel Hümmət... (Male, wearing glasses)
- BİLSEL (Logo)
- Ulker Baxşiyeva... (Female)

The Zoom interface at the bottom includes a toolbar with icons for chat, video, mute, and other controls. The meeting title at the bottom is "Günel Hümmət... Ulker Baxşiyeva...".

Magnezyum Taurat

Magnezyum taurat (Mg Taurat), magnezyum minerali ile taurin birleşiminden oluşan bir bileşiktir.

- 1.Sinir sistemi desteği:** Taurin, nöroprotektif özelliklere sahip bir bileşimde, beyin sağlığını ve bilişsel fonksiyonları destekleyer.
- 2.Stres ve anksiyete yönetimi:** Magnezyum, sakinleştirici ve gevşetici etkileriyle stres yönetimine yardımcı olabilir.
- 3.Kalp sağlığı:** Taurin ve magnezyum, kan basıncını düzenleyici etkileriyle kalp sağlığını destekleyebilir.
- 4.Kas ve enerji desteği:** Magnezyum, kas kasılmaları ve enerji üretimini destekler. Taurin de hücre içi kalsiyum dengesini koruyarak kas fonksiyonlarını destekler.
- 5.Uyku kalitesini artırabilir:** Magnezyumun melatonin üretimini desteklediği ve taurin ile birlikte uykuya geçişi kolaylaştırabileceği düşünülmektedir.

2 katılmamış katılımcı

h6 Tuğçe AKTO...
h6 SEVİNÇ KOCA Ezkanur DEMİR...

İÇİNDEKİLER//CONTENTS

TRAVMA SONRASI ORGANİK KİŞİLİK VE DUYGUDURUM BOZUKLUĞU VE EPİLEPSİ İLİŞKİSİNİN BİR VAKA ÖRNEĞİ İLE İNCELENMESİ	5
BARİYATRİK CERRAHİ SONRASI GELİŞEN WERNİCKE ENSEFALOPATİSİ VE AKUT MOTOR AKSONAL NÖROPATİ: OLGU SUNUMU	12
DİŞ AĞRISI ŞİKAYETİ İLE ACİL SERVİSE BAŞVURU YAPAN HASTALARIN; DURUM-ÖZELLİK KAYGI ENVANTERİ KULLANILARAK ANKSİYETE SEVİYELERİNİN BELİRLENMESİ	17
İKLİM DEĞİŞİKLİĞİNİN ÇOCUKLARDA ALERJİK ASTİM HASTALIKLARI ÜZERİNE ETKİSİ... 18	
AİLE SAĞLIĞI MERKEZLERİNDE ÇALIŞAN EBE VE HEMŞİRELERİN SERVİKAL KANSERİN ERKEN TANISINA İLİŞKİN BİLGİ VE TUTUMLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ.....	31
THE IMPORTANCE OF EARLY DIAGNOSIS AND TREATMENT OF BLADDER INJURY DURING CAESAREAN.....	33
OKUL DIŞI ÖĞRENME ORTAMLARI ÜZERİNE YAZILMIŞ LİSANSÜSTÜ TEZLERİN İNCELENMESİ	39
BİLİM VE SANAT MERKEZLERİNDE YÜRÜTÜLMÜŞ LİSANSÜSTÜ TEZLERİN İNCELENMESİ..	64
ADÖLESANLARDA SOSYAL MEDYA KULLANIMININ GÜNLÜK YAŞAM AKTİVİTELERİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ: NİTEL BİR İNCELEME	106
THE IMPACT OF SOCIAL MEDIA AND INTERNET USE ON ACTIVITY PARTICIPATION IN ADOLESCENTS: A QUALITATIVE STUDY	107
BESTECİ BELA BARTOK ÜZERİNE TÜRKİYE'DE YAZILMIŞ LİSANSÜSTÜ TEZLERİN İNCELENMESİ	108
ÖĞRETMENLERİN EĞİTİMDE YAPAY ZEKÂ ALGILARINI DEĞERLENDİRME ÖLÇEĞİNİN TÜRKÇEYE UYARLANMASI	117
3-(METİLTİYO)-1H-BENZO[F]KROMEN-1-ON MOLEKÜLÜNÜN MOLEKÜLER YAPI ve TİTREŞİM SPEKTRUMUNUN TEORİK OLARAK ARAŞTIRILMASI.....	118
ENVIRONMENTAL IMPACT OF AIRCRAFT: ASSESSMENT OF PARTICULATE MATTER EMISSIONS ON A DOMESTIC FLIGHT ROUTE.....	125
UÇAKLARIN ÇEVRESEL ETKİSİ: YURTIÇİ BİR UÇUŞ ROTASINDA PARTİKÜL MADDE EMİSYONLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ.....	126
DONEPEZİL HCl TAYİNİ İÇİN MOF TEMELLİ PVC MEMBRAN POTANSİYOMETRİK SENSÖR GELİŞTİRİLMESİ.....	127
DEMİR(II) TAYİNİ İÇİN MOF TEMELLİ PVC MEMBRAN POTANSİYOMETRİK SENSÖR GELİŞTİRİLMESİ.....	128
BETONUN MEKANİK VE DAYANIKLILIK ÖZELLİKLERİNİN MİNERAL KATKILARLA İYİLEŞTİRİLMESİ	129
HİBRİT AYÇİÇEĞİ ÇEŞİTLERİNİN ÇİMLENME ve ÇIKIŞ DÖNEMİNDE DÜŞÜK SICAKLIK	

STRESİNE TEPKİLERİ.....	134
RESPONSE of SUNFLOWER HYBRIDS to LOW TEMPERATURE STRESS during GERMINATION and EMERGENCE STAGES.....	135
AYDIN KOÇARLI BÖLGESİ DUMANLI KUVARS VE MORİON KRİSTALLERİNİN JEO-TURİZM KAPSAMINDA MESLEKİ EĞİTİM VE YEREL KALKINMA PERSPEKTİFİNDEN DEĞERLENDİRİLMESİ	144
MARDİN MÜZESİNDEN BİR GRUP CAM ESER; MİNYATÜR KAPLAR.....	167
MİMARLIK ALANINDA SAĞLIK YAPILARINA İLİŞKİN BİLİMSEL LİTERATÜRÜN BİBLİYOMETRİK ANALİZİ.....	169
THE IMPACT OF SOCIAL MEDIA ON LANGUAGE LEARNING AND TOURISM DESTINATIONS ON THE PATH TO DIGITALIZATION	182
DİJİTALLEŞME YOLUNDA SOSYAL MEDYANIN DİL ÖĞRENİMİ VE TURİZM DESTİNASYONLARI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ.....	183
THE LINGUISTIC DIMENSION OF TOURISM: LANGUAGE PRESERVATION, CULTURAL HERITAGE, IDENTITY, AND SUSTAINABILITY	195
KUTSAL MEKÂNLARIN ÖTESİNDE: BİRLEŞİK KRALLIK'TAKİ KİLİSELERİN DEĞİŞEN İŞLEVLERİ.....	204
TÜRKİYE'NİN İKLİMSEL ÇEŞİTLİLİĞİ BAĞLAMINDA MİMARİ TASARIMDA TEK TİP PROJE YAKLAŞIMININ DEĞERLENDİRİLMESİ	206
TÜRKİYE'DE ENFLASYON VE EKONOMİK BÜYÜME ARASINDAKİ İLİŞKİNİN KANTİL REGRESYON ANALİZİ İLE İNCELENMESİ.....	220
THE IMPLEMENTATION OF ENTERPRISE RESOURCE PLANNING SYSTEM. EMPIRICAL INVESTIGATION ON RYANAIR AIRLINE.....	222
POLLUTION AND ECONOMIC AND HUMAN DEVELOPMENT: AN EMPIRICAL RESEARCH	223
BLOK ZİNCİR TEKNOLOJİSİNİN VERGİ UYGULAMALARINA ETKİSİ ÜZERİNE DEĞERLENDİRME	224
VERGİ KAYIP VE KAÇAKLARINA BLOK ZİNCİRİ TEKNOLOJİSİNİN ETKİSİ.....	225
ORTOPEDİK BOZUKLUKLARDA BAL ARISI ZEHRİNİN TERAPÖTİK ETKİLERİ.....	226
THERAPEUTIC EFFECTS OF HONEYBEE VENOM IN ORTHOPEDIC DISORDERS	227
READINESS OF POSTPARTUM MOTHERS OF THE HEALTHY TERM INFANT, FOR HOSPITAL DISCHARGE	237
IN VITRO EVALUATION OF THE EFFECT OF KİPERİN® 5X MULTI MAGNESIUM COMPLEX ON CELL VIABILITY IN HFF-1 FIBROBLAST CELL LINE	238
SAĞLIK YÖNETİMİ KAPSAMINDA SON İKİ YIL İÇERİSİNDE DOĞUM YAPMIŞ ANNELERİN VE BEBEKLERİNİN BESLEMELERİ KONUSUNDA BİR ALAN ARAŞTIRMASI.....	247
STEROİD TESPİTİNDE YENİLİKÇİ YAKLAŞIMLAR.....	259

INNOVATIVE APPROACHES IN STEROID DETECTION	260
COVID-19'DAN GERİYE KALANLAR: YAS YAŞANTISININ İNCELENMESİ.....	265
REMNANTS OF COVID-19: EXAMINING THE EXPERIENCE OF MOURNING	266
KİÇİK YAŞLI MƏKTƏBLİLƏRİN İSTEDAD VƏ QABİLİYYƏTLƏRİNİN ÜZƏ ÇIXMASINDA HOVARD QARDNERİN "ÇOXNÖVLÜ İNTELLEKT" NƏZƏRİYYƏSİNİN ƏHƏMİYYƏTİH	278
FUNCTIONALIST APPROACH TO LANGUAGE	283
ƏDƏBİ DANIŞIQ ÜSLUBUNUN XÜSUSİYYƏTLƏRİ VƏ İNTONASIYA ELEMENTLƏRİ	286
BƏXTİYAR VAHABZADƏNİN TÜRKCÜLÜK FƏLSƏFƏSİ.....	290
CƏLİL MƏMMƏDQULUZADƏNİN BƏDİİ NƏSRİ.....	292
ABAY DAĞLI'NIN "ALBAY" DRAMASINDA VATANIN ÖZGÜRLÜĞÜ	295
FREEDOM OF THE HOMELAND IN ABAY DAGL'S PLAY "ALBAY".....	296
MEMMED ALTUNBAY'IN "ÖZGÜRLÜĞE UÇAN BİR TÜRK" ANILARINDA TARİHSEL GERÇEKLİK VE KURGU	303
DEDEKTİV ROMANLAR ROMANIN MƏZMUNCA NÖVLƏRİNDƏN BİRİ KİMİ.....	309
MÜASİR AZƏRBAYCAN POEZİYASINDA ATATÜRK TÜRK MİLLİ İSTİQLALININ TƏRƏNNÜMÇÜSÜ KİMİ.....	312
ZİYA GÖYALP ŞEİRLƏRİNDƏ MUSTAFA KAMAL ATATÜRK OBRAZI.....	319
TANZİMAT EDEBİYATININ SANATSAL-ESTETİK DEĞERLERİ.....	323
MEHMED AKİF ERSOY'UN TÜRK ŞİİRİMİZİN İNKİŞAFINDAKİ ROLÜ.....	329
YENİ NƏSRİN İRƏLİ SÜRDÜYÜ ƏSAS İDEYA VƏ MÖVZU DAİRƏSİ.....	335
AZƏRBAYCANIN RUS İŞĞALINDAN QURTULUŞU UĞRUNDA MÜBARİZƏDƏ.....	337
AZƏRBAYCAN ROMANTİZMİNƏ MÜNASİBƏTDƏ YENİ MƏRHƏLƏ: KAMRAN ƏLİYEVİN TƏDQIQLƏRİNDƏ ROMANTİK QƏHRƏMANIN SƏCİYYƏSİ	340
SƏMƏD VURĞUNUN EPİK YARADICILIĞI.....	343
ISOLATION AND STRUCTURAL ELUCIDATION OF A FLAVONOID.....	348
EVALUATION OF THE PARTICIPATORY MANAGEMENT PLAN FOR THE TCHAOUROU-TOUI- KILIBO CLASSIFIED FOREST: TOUI-KILIBO SECTOR IN THE COMMUNE OF OUESSE.....	349
GÜNEY SUMATRA EYALETİ, MUARA ENIM İLÇESİ, SEMENDE TANARA LAUT BÖLGESİ, PENANDINGAN KÖYÜNDEKİ GELENEKSEL ORMAN ALANLARINDA MEMELİ TÜRRLERİNİN ÇEŞİTLİLİĞİ	350
DIVERSITY OF MAMMAL TYPES IN THE TRADITIONAL FOREST AREAS IN PENANDINGAN VILLAGE, SEMENDE TANARA LAUT DISTRICT, MUARA ENIM DISTRICT, SOUTH SUMATRA PROVINCE	351
SYNTHESIS AND LUMINESCENCE PROPERTIES OF DYSPROSIUM DOPED $Sr_3Gd(BO_3)_3$	

PHOSPHORS.....	352
OPTIMIZATION OF REGENERATION OF HOMOGENEOUS SUPPORTED SPENT CATALYSTS .	353
SEKAMPUNG NEHRİ AKIŞ ALANINDA TARIMSAL ORMANCILIK MODELLERİNİN UYGULANMASINDA EKOLOJİK KOŞULLAR	354
ECOLOGICAL CONDITIONS IN THE IMPLEMENTATION OF AGROFORESTRY PATTERNS IN THE SEKAMPUNG RIVER FLOW AREA.....	355
INDONESIA STRENGTHENS EFFORTS TO ADDRESS RISKS OF EXCESS SALT AND TRANS FAT CONSUMPTION	365
SUSTAINABLE SUPPLY CHAIN MANAGEMENT STRATEGY IN VIETNAM'S SEAFOOD INDUSTRY: CHALLENGES AND SOLUTIONS	366
EVOLUTION OF TOURISM TOWARDS ECOLOGICAL SUSTAINABILITY	381
INDONESIA PROVES SHARIA ECONOMY CAN BE IN LINE WITH THE SYSTEM GLOBAL FINANCE	383
REVEALING THE REBECCA SYNDROME IN THE CONTEXT OF SCHOOL MANAGEMENT: INTERPRETATIONS AND SOLUTIONS.....	384
A THEORETICAL VIEW OF FERIDUN BEY KOCHARLI'S PEDAGOGICAL VIEWS	385
THE ROLE AND SIGNIFICANCE OF GAMES IN AZERBAIJAN PEDAGOGICS	391
ŞAGİRD LƏRDƏ EKOLÖJİ TƏRBİYƏYƏ BAXIŞ PROBLEMİNİN MƏKTƏB TƏCRÜBƏSİNDƏ QOYULUŞU.....	395
GENDER EQUALITY AND THE ROLE OF NATIONAL-MORAL VALUES	399
8 MART-BEYNƏLXALQ QADINLAR GÜNÜDÜR.....	403

TRAVMA SONRASI ORGANİK KİŞİLİK VE DUYGUDURUM BOZUKLUĞU VE EPİLEPSİ İLİŞKİSİNİN BİR VAKA ÖRNEĞİ İLE İNCELENMESİ

¹ Dr. Öğr. Üyesi Şükran KAYGISIZ

¹ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9779-8239>

¹ skrnygsz52@gmail.com

Ordu Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Nöroloji ABD, Ordu, TÜRKİYE.

² Dr. Öğr. Üyesi Tuba GÜL

Ordu Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Nöroloji ABD, Ordu, TÜRKİYE.

²ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6003-5975>

² tglyzc@hotmail.com

Özet

Travmatik beyin hasarı (TBH), ciddi nörolojik ve psikiyatrik etkiler yaratarak epilepsi ve organik kişilik bozukluğu gibi komplikasyonlara yol açabilir. Bu vaka raporunda, 2020 yılında trafik kazası sonrası frontal lob hasarı oluşan bir hastanın nörolojik ve psikiyatrik süreçleri ele alınmaktadır. EEG ve MRG bulguları değerlendirilmiş, tedavi süreci incelenmiş ve nöroplastisite mekanizmalarının etkileri tartışılmıştır.

TBH sonrası epilepsi ve kişilik değişiklikleri, özellikle frontal lob hasarına bağlı olarak ortaya çıkabilir. Frontal lob, duygu düzenleme, karar verme ve davranış kontrolü gibi işlevlerden sorumlu olduğundan, burada meydana gelen hasarlar hastanın günlük yaşantısını önemli ölçüde etkileyebilir. Bu çalışmada, travma sonrası epilepsi ve kişilik değişikliklerinin nasıl geliştiği ve hastanın tedaviye uyumunun uzun vadeli prognoz üzerindeki etkisi ele alınmaktadır.

Eylül 2020’de trafik kazası geçiren 45 yaşındaki erkek hastada frontal lob kontüzyonu ve diffüz aksonal hasar tespit edilmiştir. Başlangıçta yapılan MRG’de prefrontal korteks, anterior temporal bölge ve insular kortekste yaygın kontüzyonlar belirlenmiş, 2021’deki MRG’de bu alanlarda ensefalomalazik doku kaybı saptanmıştır. Haziran 2022’de hasta, öfke, dürtüsellik ve obsesif davranışlar nedeniyle nöroloji kliniğine başvurmuş, EEG’de frontal bölgede epileptik aktivite tespit edilmiştir. Bunun üzerine valproik asit tedavisi başlanmış ancak hasta tedaviye uyum göstermemiştir. Kasım 2022’de yapılan tetkiklerde yeni bir vasküler patoloji izlenmemiş ve uyku EEG’si istenmiştir. 2024 EEG’sinde epileptik aktivite saptanmamış, Aralık 2024’te yapılan muayenede belirgin sekellerin olmadığı gözlemlenmiştir.

Bu vaka, TBH sonrası epilepsi ve kişilik bozukluklarının dinamik seyrini göstermektedir. EEG’de başlangıçta epileptik aktivite gözlenmiş ancak zamanla kaybolmuştur. Nöroplastisite mekanizmaları, beyin hasarı sonrası sinaptik bağlantıların yeniden düzenlenmesiyle fonksiyonel iyileşmeye katkıda bulunabilir. Ancak tedavi uyumsuzluğu, hastalığın seyrini öngörmeyi zorlaştırmaktadır. TBH sonrası

epilepsi ve kişilik değışikliklerinin uzun vadeli izlenmesi büyük önem taşımaktadır. Bu vaka, nöroplastisite süreçlerinin klinik iyileşmedeki rolünü vurgulamakta olup, kesin tanı ve yönetim için Video EEG monitörizasyonunun gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Travmatik Beyin Hasarı, Epilepsi, Organik Kişilik Bozukluğu, Frontal Lob Hasarı, Nöroplastisite

EXAMINATION OF THE RELATIONSHIP BETWEEN POST-TRAUMATIC ORGANIC PERSONALITY AND MOOD DISORDER AND EPILEPSY THROUGH A CASE STUDY

Abstract

Traumatic brain injury (TBI) can lead to severe neurological and psychiatric consequences, including epilepsy and organic personality disorder. This case report examines the neurological and psychiatric processes of a patient who sustained frontal lobe damage following a traffic accident in 2020. Electroencephalography (EEG) and magnetic resonance imaging (MRI) findings were evaluated, the treatment process was analyzed, and the effects of neuroplasticity mechanisms were discussed.

Epilepsy and personality changes following TBI may emerge, particularly due to frontal lobe damage. The frontal lobe is responsible for functions such as emotional regulation, decision-making, and behavioral control; therefore, damage to this area can significantly impact daily life. This study explores how post-traumatic epilepsy and personality changes develop and examines the impact of treatment adherence on long-term prognosis.

A 45-year-old male patient who was involved in a traffic accident in September 2020 was diagnosed with frontal lobe contusion and diffuse axonal injury. Initial MRI scans revealed extensive contusions in the prefrontal cortex, anterior temporal region, and insular cortex, while the 2021 MRI showed encephalomalacic tissue loss in these areas. In June 2022, the patient presented to the neurology clinic with symptoms of anger, impulsivity, and obsessive behaviors. EEG findings indicated epileptic activity in the frontal region, leading to the initiation of valproic acid treatment. However, the patient did not adhere to the prescribed medication regimen. Subsequent evaluations in November 2022 did not reveal any new vascular pathology, and a sleep EEG was recommended. In the 2024 EEG, no epileptic activity was detected, and the neurological examination conducted in December 2024 did not reveal any significant sequelae.

This case highlights the dynamic course of epilepsy and personality disorders following TBI. While epileptic activity was initially observed on EEG, it later subsided. Neuroplasticity mechanisms may contribute to functional recovery by reorganizing synaptic connections after brain injury. However, poor

treatment adherence complicates the prediction of disease progression. The long-term monitoring of epilepsy and personality changes after TBI is crucial. This case underscores the role of neuroplasticity processes in clinical recovery and emphasizes the necessity of video EEG monitoring for accurate diagnosis and management.

Keywords: Traumatic Brain Injury, Epilepsy, Organic Personality Disorder, Frontal Lobe Injury, Neuroplasticity

TRAVMA SONRASI ORGANİK KİŞİLİK VE DUYGUDURUM BOZUKLUĞU VE EPİLEPSİ İLİŞKİSİNİN BİR VAKA ÖRNEĞİ İLE İNCELENMESİ

Giriş

Travmatik beyin hasarı (TBH), özellikle frontal lob hasarı ile ilişkili olarak epilepsi ve kişilik değişikliklerine neden olabilir. TBH sonrası nöropsikiyatrik etkilerin değerlendirilmesi, hastaların uzun vadeli yönetimi açısından kritik bir öneme sahiptir (Wilson et al., 2021, s. 45). Frontal lob lezyonlarının yürütücü işlev bozukluğu ve kişilik değişikliklerine neden olduğu bilinmektedir. TBH sonrası yaygın olarak görülen psikiyatrik bozukluklar arasında depresyon, anksiyete bozuklukları, dürtü kontrol bozuklukları ve duygu durum değişiklikleri yer almaktadır (Rao & Vaishnavi, 2020, s. 112).

Antiepileptik tedavinin düzenli kullanımı, nöbet kontrolü sağlamanın yanı sıra kortikal reorganizasyonu destekleyerek nörolojik iyileşmeyi teşvik edebilir. Fenitoin, sodyum valproat ve karbamazepin gibi antiepileptik ilaçlar, TBH sonrası epilepsi tedavisinde yaygın olarak kullanılmaktadır. Uzun vadeli takip ve rehabilitasyon programları ile hastaların fonksiyonel bağımsızlığı ve yaşam kalitesi artırılabilir. Ancak yeni antiepileptik ilaçların bu yöndeki etkinliği konusunda daha fazla araştırmaya ihtiyaç vardır (Güneş & Yıldırım, 2023, s. 78).

Son yıllarda, TBH sonrası epilepsi ve kişilik değişikliklerinin tanısında ileri nörogörüntüleme teknikleri önemli bir rol oynamaktadır. Difüzyon ağırlıklı manyetik rezonans görüntüleme (MRG), sitotoksik ödemi saptamak ve TBH sonrası aksonal yaralanmaları değerlendirmek için kullanılmaktadır. Ayrıca, fonksiyonel MRG ve pozitron emisyon tomografisi (PET) gibi yöntemler, beyin fonksiyonlarındaki değişiklikleri tespit ederek tanıya katkı sağlamaktadır (Öztürk et al., 2022, s. 210).

Vaka Sunumu

45 yaşındaki erkek hasta, Eylül 2020'de geçirdiği trafik kazasında kafasına aldığı darbe sonucu ciddi bir travmatik beyin hasarı yaşamış, frontal lob kontüzyonları ve diffüz aksonal hasar tespit edilmiştir. Acil serviste değerlendirilen hasta, Glasgow Koma Skalası (GKS) 7 olarak saptanmış ve yoğun bakım ünitesinde entübe edilerek takip edilmiştir.

Hastanın ilk Beyin MRG'sinde prefrontal korteks, anterior temporal bölge ve insular kortekste yaygın kontüzyonlar saptanmış, 2021 yılında yapılan kontrol MRG'sinde ise bu bölgelerde ensefalomalazik doku kaybı geliştiği görülmüştür. Hastanın ailesi, travma sonrası süreçte belirgin davranış değişiklikleri fark ettiklerini bildirmiştir. Özellikle öfke patlamaları, sabırsızlık, sosyal etkileşimlerde azalma ve dürtüsel karar verme gibi davranışlar ortaya çıkmıştır.

Klinik Seyir: Haziran 2022'de hasta dürtüsellik, sürekli öfke, obsesif davranışlar, sosyal izolasyon ve duygusal düzensizlik şikayetleriyle başvurmuş, sekonder organik psikiyatrik bozukluk ve olası frontal lob epilepsisi tanıları değerlendirilmiştir. Hasta ayrıca tekrarlayan baş ağrıları, konsantrasyon güçlüğü ve gece uykusuzluk gibi semptomlar da bildirmiştir. EEG'de frontal bölgede epileptiform deşarjlar izlenmiş ve hastaya antiepileptik olarak valproik asit (2×500 mg) tedavisi başlanmıştır. Ancak hasta, ilacı bir ay sonra bıraktığını ve kendini iyi hissettiğini belirterek kontrollerini aksatmıştır.

Kasım 2022'de hasta işine dönmek amacıyla tekrar değerlendirilmiş, beyin MRG'sinde yeni vasküler patolojiye rastlanmamış ve uyku EEG'si istenmiştir. Ancak hasta bu tetkiki yaptırmamış, psikiyatri ve nöroloji kontrollerine de düzenli olarak gitmemiştir. Şubat 2024'te resmi bir adli vaka raporu talep edilmiş ve hastanın organik duygu durum ve kişilik bozukluğu ile uyumlu olduğu kanaatine varılmıştır.

Eylül 2024'te çekilen EEG'de epileptik aktivite izlenmemiştir. Aralık 2024'te yapılan nörolojik muayenede ise hastada belirgin sekeller olmadığı tespit edilmiştir. Ancak hasta, yakınları tarafından hafif unutkanlık, zaman zaman irritabilite ve empati eksikliği nedeniyle hala farklı bir birey olarak tanımlanmaktadır. Bu bulgular, zaman içerisinde nöroplastisite mekanizmaları sayesinde nörorejeneratif yönden ilerleme kaydettiğini ve nörolojik fonksiyonlarında düzelme yaşandığını göstermektedir (Kaya et al., 2021, s. 95).

Epilepsiye yönelik ileri değerlendirme için Video EEG monitörizasyonu önerilen hastanın video EEG monitörizasyonu dış merkez yapılmış olup, sonuçta frontal lobda yaygın, iki yanlı fronto temporal alanlarda zemin aktivisinde aralıklı yavaşlama izlenmiş olmakla birlikte, epileptik aktiviteyi destekleyen bulgulara rastlanmadığı rapor edilmiştir.

Tartışma

Travmatik beyin hasarı (TBH) sonrası epilepsi ve kişilik değışiklikleri, hastaların yaşam kalitesini önemli ölçüde etkileyen ciddi komplikasyonlardır. Son yıllarda yapılan bilimsel çalışmalar, bu durumların patofizyolojisi, tanısı ve yönetimi hakkında daha derinlemesine bilgiler sunmaktadır.

TBH sonrası epilepsi gelişimi, beyin dokusunda meydana gelen nöroinflamatuvar süreçler, kan-beyin bariyeri disfonksiyonu ve gliozis ile ilişkilidir (Shandra et al., 2019, s. 45). Erken nöbetlerin, beyin hasarına doğrudan enflamatuvar reaksiyonlarla oluştuğu, geç nöbetlerin ise ekstrasvaze kanın yaptığı demir birikimi ve bunu takiben oluşan biyokimyasal reaksiyonlar sonrası eksitator aminoasitlerin salınımından kaynaklandığı düşünölmektedir (Yılmaz et al., 2020, s. 112).

Kişilik ve davranış değışiklikleri primer olarak frontal lob hasarıyla ilişkilidir. Frontal lob, yürütücü işlevler, duygusal düzenleme ve sosyal davranışlardan sorumludur. TBH sonrası bu bölgedeki hasar, bireylerde kişilik değışikliklerine, duygusal dengesizliklere ve sosyal uyum sorunlarına yol açabilir (Demir & Arslan, 2019, s. 89).

Kişilik değışiklikleri ve nöropsikiyatrik etkiler, TBH sonrası yürütücü işlevlerde bozulmaya neden olarak sosyal beceri kaybı, duygu durum düzensizlikleri ve dürtü kontrol problemlerine yol açabilir. Depresyon ve anksiyete bozuklukları, TBH sonrası en sık görölen psikiyatrik komplikasyonlar arasındadır ve bu durumların nöroinflamasyon ve kortikal disfonksiyon ile ilişkili olduğu düşünölmektedir (Osborn et al., 2021, s. 157).

Nöroplastisite, beyin hasar sonrası kendini yeniden organize etme kapasitesini ifade eder. TBH sonrası nöroinflamatuvar süreçlerin azalması ve sinaptik reorganizasyonun artması, zamanla nöbet eğişinin yükselmesine ve epilepsi semptomlarının hafiflemesine yol açabilir. Bu süreçler, epileptik aktivitenin zamanla ortadan kalkmasını sağlayabilir (Kaya et al., 2021, s. 203).

Son yıllarda gelişmiş nörogörüntüleme teknikleri, TBH sonrası epilepsi ve nöropsikiyatrik bozuklukların daha iyi anlaşılmasını sağlamıştır. Difüzyon tensör görüntüleme (DTI) ve fonksiyonel manyetik rezonans görüntüleme (fMRI), TBH sonrası aksonal yaralanmaları ve fonksiyonel bağlantı değışikliklerini tespit etmek için kullanılan başlıca tekniklerdir (Sidaros et al., 2020, s. 77). Ayrıca, pozitron emisyon tomografisi (PET) ve manyetik rezonans spektroskopisi (MRS), metabolik değışiklikleri inceleyerek TBH sonrası nöroinflamasyonun ve epileptojenik bölgelerin belirlenmesine katkıda bulunur (Verfaellie et al., 2021, s. 98).

Epilepsi ve nöropsikiyatrik etkilerin yönetimi, multidisipliner bir yaklaşım gerektirir. Antiepileptik ilaçlar, nöbet kontrolünün sağlanması yanı sıra, kortikal reorganizasyonu destekleyerek nörolojik

iyileşmeyi teşvik edebilir (Engel et al., 2022, s. 214). Levetirasetam ve lamotrijin gibi ilaçlar, TBH sonrası epilepsi yönetiminde öne çıkan tedavi seçenekleridir (Semple et al., 2021, s. 129).

Psikiyatrik bozuklukların yönetimi ise bireyselleştirilmiş tedavi planları gerektirir. Seçici serotonin geri alım inhibitörleri (SSRI) ve bilişsel davranışçı terapi (BDT), TBH sonrası depresyon ve anksiyete yönetiminde etkili bulunmuştur (Ashman et al., 2020, s. 56). Ayrıca, yapılandırılmış psikososyal rehabilitasyon programları, bireylerin işlevselliğini artırmada ve yaşam kalitesini iyileştirmede kritik bir rol oynamaktadır (Turner-Stokes, 2022, s. 188).

Ayrıca, yapılandırılmış psikososyal rehabilitasyon programları, TBH sonrası bireylerde fonksiyonel bağımsızlık kazandırmada kritik bir rol oynamaktadır. Bu programlar, hastaların sosyal hayata uyum sağlamalarına ve yaşam kalitelerini artırmalarına yardımcı olur (Turner-Stokes, 2008, s. 74).

Sonuç

TBH sonrası gelişen epilepsi ve kişilik değişiklikleri, multidisipliner bir yaklaşım gerektiren karmaşık durumlardır. Gelişmiş nörogörüntüleme teknikleri, bu hastaların tanı ve tedavi süreçlerine önemli katkılar sağlamaktadır. Uzun vadeli takip, uygun medikal tedavi ve rehabilitasyon programları ile hastaların yaşam kalitesini artırmak mümkündür (Turner-Stokes, 2022, s. 188)

Kaynakça

1. Ashman, T. A., Cantor, J. B., Gordon, W. A., Spielman, L. A., Flanagan, S., Ginsberg, A., & Engmann, C. (2020). A randomized controlled trial of sertraline for the treatment of depression in individuals with traumatic brain injury. *Journal of Head Trauma Rehabilitation*, 35(1), 56-65.
2. Demir, O., & Arslan, H. (2019). Frontal lob hasarı ve kişilik değişiklikleri: Nöropsikiyatrik bir inceleme. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 30(2), 89-102.
3. Engel, J., Pitkänen, A., Loeb, J. A., Dudek, F. E., Bertram, E. H., Cole, A. J., ... & Vezzani, A. (2022). Epilepsy biomarkers. *Epilepsia*, 63(2), 214-234.
4. Güneş, R., & Yıldırım, K. (2023). Travmatik beyin hasarı sonrası epilepsi tedavisinde yeni yaklaşımlar. *Nöroloji Güncel Araştırmalar Dergisi*, 18(1), 78-90.
5. Kaya, T., Yılmaz, S., & Demir, B. (2021). Travmatik beyin hasarı sonrası nöroplastisite ve epilepsi ilişkisi. *Türk Nöroşirürji Dergisi*, 31(2), 95-203.
6. Osborn, A. J., Puccio, A. M., & Beers, S. R. (2021). Traumatic brain injury and psychiatric comorbidities: A systematic review. *Journal of Neuropsychiatry & Clinical Neurosciences*, 33(2), 157-170.
7. Öztürk, A., Kılıç, E., & Başar, S. (2022). Travmatik beyin hasarında nörogörüntüleme yöntemleri: Mevcut durum ve gelecek beklentileri. *Türk Radyoloji Dergisi*, 35(4), 210-225.
8. Rao, V., & Vaishnavi, S. (2020). Traumatic brain injury and neuropsychiatric complications. *NeuroRehabilitation*, 45(1), 112-126.
9. Semple, B. D., Canchola, S. A., Noble-Haesslein, L. J., & Franks, K. (2021). Antiepileptic drugs in the management of post-traumatic epilepsy: Mechanisms and clinical considerations. *Neuroscience & Biobehavioral Reviews*, 128, 129-144.
10. Shandra, O., Wang, C., & Liu, Z. (2019). The role of neuroinflammation in post-traumatic epilepsy: Molecular mechanisms and therapeutic implications. *Brain Research Bulletin*, 150, 45-55.
11. Sidaros, A., Skimminge, A., Liptrot, M. G., Sidaros, K., Engberg, A. W., Herning, M., & Rostrup, E. (2020). Diffusion tensor imaging of the brain after traumatic brain injury: Insights into axonal damage and neuroplasticity. *NeuroImage*, 56(3), 77-92.

BARİYATRİK CERRAHİ SONRASI GELİŞEN WERNİCKE ENSEFALOPATİSİ VE AKUT MOTOR AKSONAL NÖROPATİ: OLGU SUNUMU

¹ Dr. Öğr. Üyesi Şükran KAYGISIZ

¹ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9779-8239>

¹ skrnkygsz52@gmail.com

Ordu Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Nöroloji ABD, Ordu, TÜRKİYE.

² Dr. Öğr. Üyesi Tuba GÜL

²ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6003-5975>

² tglyzc@hotmail.com

Ordu Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Nöroloji ABD, Ordu, TÜRKİYE

Özet

Bariyatrik cerrahi sonrası yetersiz beslenme, özellikle tiamin eksikliğine bağlı nörolojik komplikasyonlara yol açabilir. Wernicke ensefalopatisi (WE) ve akut motor aksonal nöropati (AMAN) gibi nörolojik sendromlar, erken tanı ve tedavi edilmediğinde kalıcı sekellere neden olabilen ciddi durumlardır. Bu olgu sunumunda, bariyatrik cerrahi sonrası hızla kilo kaybeden ve nörolojik semptomlar gelişen bir hastanın klinik seyri ele alınmaktadır.

25 yaşında kadın hasta, yaklaşık 2,5 ay önce obezite tanısıyla laparoskopik sleeve gastrektomi ameliyatı geçirmiş. Bu süreçte toplam 35 kg kaybetmiş. Halsizlik ve güçsüzlük yakınmaları başlangıçta hafif olup, son 15 gün içinde progresif olarak artmış ve son 2 gün içinde hasta hiç yürüyemez hale gelmiş. Bilinç bulanıklığı ve konuşma bozukluğu da gelişmesi üzerine acil servise başvurmuş.

Hastanın nörolojik muayenesinde bilinci açık, koopere ancak oryantasyon bozukluğu mevcuttu. Göz hareketlerinde horizontal ve rotatuar nistagmus saptandı. Üst ekstremitelerde kas gücü 3/5, alt ekstremitelerde ise proksimalde 2/5 olarak değerlendirildi. Manyetik rezonans görüntüleme (MRG)'de üçüncü ventrikül ve aquaductus çevresinde T2A ve FLAIR hiperintensitesi izlendi. Elektromiyografi (EMG) incelemesinde akut motor aksonal nöropati (AMAN) tespit edildi.

Hastaya Wernicke ensefalopatisi ve akut polinöropati tanılarıyla intravenöz (IV) tiamin tedavisi başlandı (ilk 3 gün 200 mg/gün, ardından 100 mg/gün). Tedavinin ikinci gününde bilinç değişiklikleri belirgin şekilde düzelmiş ancak motor defisit devam ettiği için hastaya 5 gün boyunca 0,4 g/kg/gün IV immünoglobulin (IVIG) tedavisi uygulandı. Eş zamanlı olarak fizyoterapi başlatıldı ve multidisipliner yaklaşımla beslenme düzenlemesi yapıldı.

Takip sürecinde motor fonksiyonlarında kademeli iyileşme gözlemlendi. Üç ay boyunca fizik tedavi ve destekleyici tedaviler uygulanan hasta, üçüncü ayın sonunda destekle yürüyebilir hale geldi.

Bariyatrik cerrahi sonrası hızla kilo kaybı, tiamin eksikliği ve ilişkili nörolojik sendromlar açısından dikkatle değerlendirilmelidir. Bu olgu, Wernicke ensefalopatisi ve akut motor aksonal nöropati gelişen bir hastanın multidisipliner yönetiminin önemini vurgulamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Bariyatrik Cerrahi, Wernicke Ensefalopatisi, Akut Motor Aksonal Nöropati, Tiamin Eksikliği

WERNICKE ENCEPHALOPATHY AND ACUTE MOTOR AXONAL NEUROPATHY AFTER BARIATRIC SURGERY: A CASE REPORT

Abstract

Post-bariatric surgery malnutrition, particularly due to thiamine deficiency, can lead to neurological complications. Neurological syndromes such as Wernicke encephalopathy (WE) and acute motor axonal neuropathy (AMAN) are serious conditions that can cause permanent sequelae if not diagnosed and treated early. In this case report, the clinical course of a patient who underwent bariatric surgery, rapidly lost weight, and developed neurological symptoms is presented. A 25-year-old female patient had undergone laparoscopic sleeve gastrectomy approximately 2.5 months ago for obesity. During this period, she had lost a total of 35 kg. Initially, her complaints of weakness and fatigue were mild, but over the past 15 days, these symptoms progressively worsened, and in the last 2 days, she became unable to walk. With the development of confusion and speech disturbances, she presented to the emergency department. On neurological examination, the patient was conscious and cooperative but had orientation disturbances. Horizontal and rotatory nystagmus was observed in eye movements. The muscle strength in the upper extremities was graded 3/5, and in the lower extremities, it was 2/5 in the proximal muscles. Magnetic resonance imaging (MRI) showed T2-weighted and FLAIR hyperintensity around the third ventricle and aqueduct. Electromyography (EMG) revealed acute motor axonal neuropathy (AMAN). The patient was diagnosed with Wernicke encephalopathy and acute polyneuropathy and was started on intravenous (IV) thiamine therapy (200 mg/day for the first 3 days, then 100 mg/day). On the second day of treatment, the changes in consciousness improved significantly, but as the motor deficit persisted, the patient received 0.4 g/kg/day IV immunoglobulin (IVIG) therapy for 5 days. Simultaneously, physical therapy was initiated, and a multidisciplinary approach to nutritional management was implemented. During the follow-up period, gradual improvement in motor functions was observed. The patient, who received physical therapy and supportive treatments for three months, was able to walk with assistance by the end of the third month. Rapid weight loss following bariatric surgery should be carefully assessed for thiamine deficiency and associated neurological syndromes. This case emphasizes the importance of

multidisciplinary management in patients who develop Wernicke encephalopathy and acute motor axonal neuropathy.

Keywords: Bariatric Surgery, Wernicke Encephalopathy, Acute Motor Axonal Neuropathy, Thiamine Deficiency

BARIYATRİK CERRAHİ SONRASI GELİŞEN WERNİCKE ENSEFALOPATİSİ VE AKUT MOTOR AKSONAL NÖROPATİ: OLGU SUNUMU

Özet

Bariyatrik cerrahi sonrası yetersiz beslenme, özellikle tiamin eksikliğine bağlı nörolojik komplikasyonlara yol açabilir. Wernicke ensefalopatisi (WE) ve akut motor aksonal nöropati (AMAN) gibi nörolojik sendromlar, erken tanı ve tedavi edilmediğinde kalıcı sekellere neden olabilen ciddi durumlardır. Bu olgu sunumunda, bariyatrik cerrahi sonrası hızla kilo kaybeden ve nörolojik semptomlar gelişen bir hastanın klinik seyri ele alınmakta ve konuya dair güncel literatür bilgileri tartışılmaktadır.

Giriş

Bariyatrik cerrahi, morbid obezitenin tedavisinde etkili bir yöntem olmasına rağmen ciddi beslenme bozukluklarına neden olabilir (Ikramuddin et al., 2018, s. 642). Bu cerrahi sonrası yetersiz besin alımı ve malabsorpsiyon, başta B1 vitamini (tiamin) olmak üzere birçok mikrobeyin eksikliğine yol açabilir. Tiamin, karbonhidrat metabolizmasında ve sinir sistemi fonksiyonlarında kritik bir rol oynar; eksikliği ise ciddi nörolojik bozukluklara neden olabilir (Sechi & Serra, 2007, s. 445).

Wernicke ensefalopatisi, tiamin eksikliğine bağlı olarak gelişen akut bir nörolojik sendrom olup oftalmopleji, ataksi ve konfüzyon gibi klasik triadı ile tanımlanır. Ancak tüm hastalarda bu üçlü bulgu görülmeyebilir ve tanı gecikebilir (Isenberg-Grzeda et al., 2012, s. 760). Bariyatrik cerrahi sonrası hızla kilo kaybeden hastalarda Wernicke ensefalopatisi riski artmaktadır (Aasheim et al., 2010, s. 682).

Akut motor aksonal nöropati (AMAN), Guillain-Barré sendromunun bir alt tipi olup, genellikle immün aracılı periferik sinir hasarı ile karakterizedir. AMAN ve WE birlikteliği nadir görülmekle birlikte, bariyatrik cerrahi sonrası beslenme bozukluklarının bu nörolojik komplikasyonları tetikleyebileceği bildirilmiştir (Malone et al., 2011, s. 233).

Olgu Sunumu

25 yaşında kadın hasta, yaklaşık 2,5 ay önce obezite tanısıyla laparoskopik sleeve gastrektomi ameliyatı geçirmiştir. Bu süreçte toplam 35 kg kaybetmiştir. Halsizlik ve güçsüzlük yakınmaları başlangıçta hafif olup, son 15 gün içinde progresif olarak artmış ve son 2 gün içinde hasta hiç yürüyemez hale gelmiştir. Bilinç bulanıklığı ve konuşma bozukluğu da gelişmesi üzerine acil servise başvurmuştur.

Hastanın nörolojik muayenesinde bilinci açık, koopere ancak oryantasyon bozukluğu mevcuttu. Göz hareketlerinde horizontal ve rotatuar nistagmus saptandı. Üst ekstremitelerde kas gücü 3/5, alt ekstremitelerde ise proksimalde 2/5 olarak değerlendirildi. Manyetik rezonans görüntüleme (MRG)'de üçüncü ventrikül ve aquaductus çevresinde T2A ve FLAIR hiperintensitesi izlendi. Elektromiyografi (EMG) incelemesinde akut motor aksonal nöropati (AMAN) tespit edildi.

Hastaya Wernicke ensefalopatisi ve akut polinöropati tanılarıyla intravenöz (IV) tiamin tedavisi başlandı (ilk 3 gün 200 mg/gün, ardından 100 mg/gün). Tedavinin ikinci gününde bilinç değişiklikleri belirgin şekilde düzelmiş ancak motor defisit devam ettiği için hastaya 5 gün boyunca 0,4 g/kg/gün IV immünoglobulin (IVIg) tedavisi uygulandı. Eş zamanlı olarak fizyoterapi başlatıldı ve multidisipliner yaklaşımla beslenme düzenlemesi yapıldı.

Tartışma

Bariyatrik cerrahi sonrası hızla gelişen kilo kaybı, tiamin eksikliği ve buna bağlı nörolojik sendromların ortaya çıkmasına yol açabilir. Bu durum, özellikle postoperatif dönemde beslenme izleme süreçlerinin yetersiz olduğu hastalarda daha belirgin hale gelmektedir. Tiamin (B1 vitamini) eksikliği, uzun süreli yetersiz beslenme, gastrointestinal sistemdeki emilim bozuklukları ve bariyatrik cerrahiden kaynaklanan değişiklikler nedeniyle sıklıkla görülmektedir (Oudman et al., 2021, s. 215).

Tiamin eksikliğinin en sık görülen nörolojik sonuçlarından biri, Wernicke Ensefalopatisi (WE) ve akut motor aksonal nöropati (AMAN) gibi komplikasyonlardır. WE, genellikle ataksi, konfüzyon ve göz hareketleri bozuklukları gibi klinik bulgularla kendini gösterir (Tritos & Mun, 2020, s. 1465). WE' nin erken tanısı, hastaların klinik seyrini önemli ölçüde etkileyebilir. Beyin manyetik rezonans görüntülemesinde (MRG) tipik olarak üçüncü ventrikül çevresi, mamiller cisimler ve periaquaduktal gri madde hiperintensitesi gözlemlenir ve bu, tanıyı destekleyen önemli bir bulgu olarak kabul edilir (Galvin et al., 2010, s. 586). Erken teşhis konulmadığı takdirde, kalıcı bilişsel bozukluklar ve nörolojik sekellerin gelişmesi olasılığı artar (Kumar et al., 2019, s. 201).

Bariyatrik cerrahi sonrası hastalarda tiamin eksikliğinin önlenmesi için düzenli vitamin takviyeleri önerilmektedir. Ancak, bu hastaların büyük bir kısmı, beslenme takviyelerini düzenli olarak almakta zorlanmakta ve bu durum, tiamin eksikliğinin gelişmesine zemin hazırlamaktadır (Parrott et al., 2017, s. 79). Postoperatif dönemde beslenme izlemelerinin etkili bir şekilde yapılması, bu tür eksikliklerin önlenmesinde kritik bir rol oynamaktadır. Ayrıca, bariyatrik cerrahiden sonra gelişen malabsorpsiyon durumları, tiaminin yeterli düzeyde emilmesini engelleyebilir, bu da vitamin eksikliklerinin daha belirgin hale gelmesine neden olabilir (Lange et al., 2019, s. 45).

Bariyatrik cerrahiden sonra tiamin eksikliğinin erken tespiti ve tedavisi, WE'nin önlenmesinde oldukça önemlidir. Klinisyenlerin, cerrahi geçiren hastalarda beslenme durumu ve vitamin takviyelerinin düzenli izlenmesine büyük özen göstermeleri gerektiği vurgulanmaktadır (Müller et al., 2021, s. 332). Bunun yanında, bu hastalarda nörolojik semptomların izlenmesi, erken tanı ve tedavi için kritik bir faktördür.

Sonuç olarak, bariyatrik cerrahi sonrası tiamin eksikliğinin yönetimi, multidisipliner bir yaklaşım gerektirmektedir. Hem beslenme desteği hem de erken dönemde nörolojik bulguların izlenmesi, komplikasyonların önlenmesinde önemli bir yer tutmaktadır. Gelişen araştırmalar ve klinik deneyimler, bu sendromların daha iyi anlaşılmasına ve yönetilmesine olanak tanıyacaktır.

Kaynakça

- Aasheim, E. T., Hofso, D., Hjelmæsæth, J., Birkeland, K. I., & Bøhmer, T. (2010). Vitamin status after bariatric surgery: A randomized study of gastric bypass and duodenal switch. *Obesity Surgery*, 20(5), 680-685. <https://doi.org/10.1007/s11695-009-0067-5>
- Galvin, J. E., Uitti, R. J., & Boeve, B. F. (2010). Wernicke's encephalopathy: The importance of early diagnosis. *Journal of Clinical Neuroscience*, 17(5), 584-586. <https://doi.org/10.1016/j.jocn.2009.12.010>
- Ikramuddin, S., Korner, J., Lee, W. J., Connett, J. E., Inabnet, W. B., Billington, C. J., ... & Leslie, D. B. (2018). Bariatric surgery versus intensive medical therapy for diabetes—5-year outcomes. *The New England Journal of Medicine*, 376(7), 641-651. <https://doi.org/10.1056/NEJMoa1600869>
- Isenberg-Grzeda, E., Chabon, B., & Nicolson, S. E. (2012). Wernicke-Korsakoff syndrome in patients with cancer: A systematic review. *The Lancet Oncology*, 13(12), 754-763. [https://doi.org/10.1016/S1470-2045\(12\)70332-6](https://doi.org/10.1016/S1470-2045(12)70332-6)
- Kumar, A., Eltorai, A. E. M., & Lyden, P. D. (2019). Neurological sequelae in Wernicke's encephalopathy: Clinical outcomes and long-term prognosis. *Neurology*, 92(2), 201-210. <https://doi.org/10.1212/WNL.00000000000006511>
- Lange, A., Sutherland, F., & Krieger, E. (2019). Malabsorption and nutritional deficiencies in post-bariatric surgery patients. *Surgical Obesity and Related Diseases*, 15(1), 40-45. <https://doi.org/10.1016/j.soard.2018.09.023>
- Malone, M., Alger-Mayer, S. A., & Broolin, R. E. (2011). Diagnosis and management of neurological complications in the bariatric surgery patient. *Surgery for Obesity and Related Diseases*, 7(2), 232-239. <https://doi.org/10.1016/j.soard.2010.09.018>
- Müller, M. J., Koebnick, C., & Kien, C. (2021). Nutritional deficiencies in bariatric surgery patients: A review. *Current Diabetes Reviews*, 17(3), 330-337. <https://doi.org/10.2174/1573399817666200714132247>
- Oudman, I., de Haan, M., & Ijzerman, J. (2021). Tiamin eksikliği ve bariyatrik cerrahi sonrası nörolojik komplikasyonlar: Bir inceleme. *European Journal of Clinical Nutrition*, 75(2), 213-218. <https://doi.org/10.1038/s41430-020-00765-w>
- Parrott, J. D., McLeod, M., & Holmes, J. (2017). Post-bariatric surgery nutritional management and compliance challenges. *Journal of Nutrition*, 147(1), 78-84. <https://doi.org/10.3945/jn.116.239575>
- Sechi, G., & Serra, A. (2007). Wernicke's encephalopathy: New clinical settings and recent advances in diagnosis and management. *The Lancet Neurology*, 6(5), 442-455. [https://doi.org/10.1016/S1474-4422\(07\)70104-7](https://doi.org/10.1016/S1474-4422(07)70104-7)
- Tritos, N. A., & Mun, E. M. (2020). Vitamin B1 deficiency and its role in bariatric surgery: A clinical review. *Obesity Surgery*, 30(7), 1464-1469. <https://doi.org/10.1007/s11695-019-04286-5>

DİŞ AĞRISI ŞİKAYETİ İLE ACİL SERVİSE BAŞVURU YAPAN HASTALARIN; DURUM-ÖZELLİK KAYGI ENVANTERİ KULLANILARAK ANKSİYETE SEVİYELERİNİN BELİRLENMESİ

Dr. Öğrt. Üye. Suat Serhan Altıntepe Doğan,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0215-7864>

E-Posta: suatserhanalitntepe@hotmail.com

**Afyonkarahisar Sağlık Bilimleri Üniversitesi, Diş Hekimliği Fakültesi, Periodontoloji Anabilim Dalı,
Afyonkarahisar, Türkiye**

Uzm. Dr. Özge Doğan

ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-4774-3060>

E-Posta: dr.ozgedogan@gmail.com

TC Sağlık Bakanlığı Tunceli Devlet Hastanesi

Özet

AMAÇ: Bu araştırma Tunceli il merkezindeki bir devlet hastanesinin acil servisine diş ağrısı şikayeti ile başvuru yapan bireylerin, anksiyete seviyelerini belirlemek amacı ile yapılmıştır.

YÖNTEM: Tanımlayıcı ve kesitsel özellikte olan araştırmanın evreni Tunceli il merkezinde bulunan devlet hastanesi acil servisine diş ağrısı şikayeti ile başvuru yapan, bireylerden (Mart 2024-Ocak 2025) oluşturmuştur. Örneklem seçimine gidilmemiş olup bu özelliklere sahip çalışmaya katılmaya gönüllü, iletişim kurulabilen, 18 yaş ve üzerindeki bireyler araştırma kapsamına alınmıştır (n=248). Veriler, araştırmacılar tarafından oluşturulan hastaların tanıtıcı özellikleri ve hastalığa ait bilgileri içeren soru formu ve Durum-Özellik Kaygı Ölçeği (STAI-1 ve STAI-2) kullanılarak toplanmıştır. Aydınlatılmış onam formunu imzaladıktan sonra hastalardan iki bölümden oluşan anket formlarının doldurulması istenilmiştir. Birinci bölümde demografik bilgilere, ikinci bölümde ise durumsal ve sürekli anksiyeteyi ölçen STAI-I ve STAI-II testlerine yanıt verilmesi istenilmiştir. Hastaların demografik özelliklerine göre gruplandırılıp anksiyete düzeyleri karşılaştırılmıştır.

BULGULAR: Hastaların %52,8 i kadın, % 47,2' si erkekti. STAI-I ortalama değerleri 44,37±8,91, aynı dönemdeki STAI-II ortalama değeri ise 47,88±6,43 bulunmuştur. Preoperatif ortalama STAI-I ve daha önce diş ağrısı yaşayan bireylerin değerleri; 35 yaş üstü olanlar, evli olanlar ve okur-yazar olmayan veya ilköğretim mezunu olanlarda istatistiksel olarak anlamlı yüksek bulundu. Hastalar daha önce diş ağrısı yaşayıp yaşamayanlar şeklinde sınıflandırıldığında ise STAI-I ve STAI-II düzeylerinin değerlendirmesinde gruplar arasında anlamlı fark bulunamadı.

SONUÇ: Çalışmamızın sonucunda hastaların preoperatif anksiyete düzeyleri ile daha önce diş ağrısı yaşayıp yaşamaması değerleri arasında anlamlı bir ilişki olmadığı belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Diş Ağrısı, Anksiyete, STAI-1, STAI-II, Acil Servis

İKLİM DEĞİŞİKLİĞİNİN ÇOCUKLARDA ALERJİK ASTİM HASTALIKLARI ÜZERİNE ETKİSİ

Yüksek Lisans Öğr. Esra Oskan¹, Arş. Gör. Seda Tecik², Doç. Dr. Dilek Menekşe²

ORCID: 0009-0005-3101-248X

ORCID: 0000-0003-2707-5371

ORCID: 0000-0003-0176-8778

E-Posta: esra.oskan@ogr.sakarya.edu.tr

E-Posta: sedatecik@sakarya.edu.tr

E-Posta: dkose@sakarya.edu.tr

¹Sakarya Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Hemşirelik Anabilim Dalı, Sakarya, Türkiye

²Sakarya Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Hemşireliği Anabilim Dalı, Sakarya, Türkiye

Özet

İklim değişikliği, yaşamı büyük ölçüde etkileyen ve insan sağlığı üzerindeki olumsuz etkileri nedeni ile de son zamanlarda en çok tartışılan ve araştırılan çevresel sorunlardan biridir. İklim değişikliği, insan kaynaklı sera gazlarının atmosfere salınmasıyla, iklimin bileşenlerinden olan sıcaklık, yağış ve rüzgâr gibi etkenlerde görülen ve uzun süren önemli değişiklikler olarak tanımlanmaktadır. İklim değişikliği sebebiyle sıcaklıklar, yağış, rüzgâr, hava kirliliği ve polen yoğunluğu gibi etkenlerde görülen değişiklikler hava olaylarının sıklığının ve yoğunluğunun çoğalmasına neden olur. Bu değişimler sonucunda solunum yolu hastalıkları olan bireyler olumsuz etkilenmekte, özellikle akciğer yapısındaki gelişimsel farklılıklardan kaynaklı daha duyarlı olan çocuk yaş gruplarında daha fazla öne çıkmaktadır. Literatürde son yıllarda yapılan çalışmalar aeroalerjenlerin artması, olumsuz hava koşulları ve hava kirliliği nedeni ile çocukluk çağında sık görülen solunum yolu hastalıklarından biri olan alerjik astımı olumsuz yönde etkidiğini ortaya koymaktadır.

Aşırı sıcaklıklara sebep olan küresel ısınmaya bağlı görülen doğal afetler; orman yangını dumanına maruziyeti, hava kirliliğinin ve aeroalerjenlerin artması, hava koşullarının polen oluşumunu ve yoğunluklarını etkilemesi, fırtınalar nedeniyle yeryüzündeki yüksek miktarlarda alerjenin aniden atmosfere salınması gibi durumlar, alerjen maruziyetini artırarak alerjik astımlı çocukları oldukça fazla etkilemektedir. İklim değişikliğinin yönetiminde çocuk yaş gruplarında alerjik astım hastalıkları üzerine etkisini azaltabilmek için sera gazı emisyonlarını azaltmayı ve doğal karbon yutaklarını güçlendirmeyi hedefleyen azaltma stratejilerine ek olarak çocukları iklim değişikliğinin risklerinden korumayı amaçlayan uyum stratejilerine ihtiyaç vardır. Bu süreçte pediatri hemşirelerine önemli roller düşmektedir. Azaltma ve uyum stratejilerinin planlanması ve uygulanması için pediatri hemşireleri bilgi birikimini artırmalı ve bilinçli olmaları gerekmektedir. İklim değişikliğine ilişkin oluşturulacak politikalarda çocuklar için savunucu rol üstlenmeli, ailelere alerjen maruziyeti ve alınabilecek önlemlerle ilgili eğitim vermeli, sağlık sistemlerinin karbon ayak izini azaltması konusunda da pediatri hemşireleri etkin rol almalıdır. Bu derlemenin amacı iklim değişikliğinin çocuklarda alerjik astım hastalıkları

üzerine etkisi, azaltma ve uyum stratejileri ve pediatri hemşirelerinin rolünü kanıt temelli bilgiler doğrultusunda incelemektir.

Anahtar Kelimeler: İklim değişikliği, çocuk, solunum sağlığı, alerjik astım hastalıkları, pediatri hemşiresi

THE EFFECTS OF CLIMATE CHANGE ON PEDIATRIC ALLERGIC ASTHMA

Abstract

Climate change has emerged as one of the most extensively debated and investigated environmental issues in recent years due to its profound impact on human life and its detrimental effects on public health. It is defined as significant and prolonged alterations in climatic parameters such as temperature, precipitation, and wind patterns, driven by anthropogenic greenhouse gas emissions. The variations in these climatic factors, including temperature fluctuations, precipitation patterns, wind dynamics, air pollution levels, and pollen concentrations, contribute to an increased frequency and intensity of extreme weather events. Consequently, individuals with pre-existing respiratory conditions are disproportionately affected, with pediatric populations being particularly vulnerable due to developmental differences in pulmonary structures. Recent empirical studies highlight that the escalation of aeroallergens, adverse meteorological conditions, and deteriorating air quality exacerbates allergic asthma, a prevalent respiratory disorder in childhood.

Natural disasters associated with global warming, such as extreme temperature events, exposure to wildfire smoke, elevated air pollution and aeroallergen levels, disruptions in pollen production and dispersion patterns, and the abrupt atmospheric release of high allergen concentrations due to storms, collectively intensify allergen exposure. This, in turn, significantly aggravates allergic asthma symptoms among pediatric patients. In the context of climate change mitigation and adaptation, reducing the adverse effects of climate-related factors on pediatric allergic asthma necessitates a dual approach. In addition to emission reduction strategies aimed at curbing greenhouse gas emissions and enhancing natural carbon sinks, adaptation measures designed to safeguard children from climate-induced health risks are imperative. Pediatric nurses hold a pivotal role in this framework, necessitating advanced knowledge acquisition and heightened awareness to effectively implement mitigation and adaptation strategies. Furthermore, they are instrumental in advocating for child-centered climate policies, educating families on allergen exposure and preventive measures, and contributing to the reduction of the healthcare sector's carbon footprint. This review aims to critically examine the impact of climate change on pediatric allergic asthma, explore mitigation and adaptation strategies, and elucidate the role of pediatric nurses through an evidence-based approach.

Keywords: Climate change, child, respiratory health, allergic asthma diseases, pediatric nurse

Giriş

İklim değişikliği, yaşamı büyük ölçüde etkileyen en önemli çevre sorunlarından biridir. İnsan sağlığına etkileri sebebiyle de son zamanlarda en çok tartışılan ve araştırılan konular arasındadır (Aunan ve ark., 2024 ; Byg ve Shah, 2024 ; Özkartal, 2019). İklimin bileşenlerinden olan sıcaklık, yağış ve rüzgâr gibi etkenlerde görülen ve uzun süren önemli değişiklikler iklim değişikliği olarak tanımlanmaktadır. İklim değişikliğine sebep olan en büyük etken ise insan kaynaklı sera gazlarının atmosfere salınmasıdır (Erdoğan ve ark., 2008). En belirgin sera gazı karbondioksittir (CO₂) ve ek olarak metan, azot oksit ve gaz halindeki florokarbonlar gibi diğer gazlar da sera etkisini artırır (Nikendei ve ark., 2020). Özellikle yıllar içinde fosil yakıtların kullanımıyla da sera gazlarının oranı sürekli artmıştır. Dolayısıyla küresel bir ısınma süreci gerçekleşmiş ve bu da iklim değişikliğini beraberinde getirmiştir (Erdoğan ve ark., 2008).

İklim değişikliği; aşırı sıcaklık ve yağışlar, kötü hava kalitesi ve polen üretimindeki değişiklikler gibi hava olaylarının sıklığının ve yoğunluğunun çoğalmasına neden olur ve sebep olduğu değişiklikler dolayısıyla solunum sağlığını etkiler (Bayram ve ark., 2023; McDermott-Levy ve ark., 2023).

İklim değişikliği hava kalitesini, ortam sıcaklığını ve aeroalerjenlerin yoğunluğunu etkiler. Çocuklar, iklim değişikliğinin etkilerine karşı daha savunmasızdır (Burke ve ark., 2018). İklim değişikliğine bağlı yaşanan olumsuz durumlar yetişkinlere oranla çocukları daha fazla etkiler ve özellikle solunum sağlığı için daha büyük bir tehdit oluşturabilir (Chalupka ve ark., 2023; Kline ve Prunicki, 2023). Aeroalerjenlerin artması, olumsuz hava koşulları ve hava kirliliği, özellikle çocukluk çağında sık görülen solunum yolu hastalıklarından biri olan alerjik astımı olumsuz yönde etkiler (McDermott-Levy ve ark., 2023). İklim değişikliğinin alerjik astıma etkilerine ilişkin birçok çalışma mevcuttur. Kuzey Amerika bölgesinde yapılan bir çalışma sonucunda, iklim değişikliğinin son otuz yılda polen mevsimlerini uzattığı ve alerjik astımı olumsuz etkilediği ifade edilmiştir (Anderegg ve ark., 2021). Çin bölgesinde çocuklarla yapılan bir çalışmada da iklim değişikliğine bağlı aşırı sıcaklıkların astımı etkilediği ifade edilmiştir (Shan ve ark., 2024). Bu etkilere karşı azaltma ve uyum stratejilerinin geliştirilmesi oldukça önemlidir (Bayram ve ark., 2023).

Astım, tekrarlayan öksürük, hırıltılı solunum, nefes darlığı ve göğüste sıkışma ataklarıyla seyreden alt solunum yollarının inflamasyonu ve obstrüksiyonu ile karakterize bir hastalıktır (Can ve Yazıcıoğlu, 2020). Astımın en çok görülen fenotipi de alerjik astımdır. Alerjik astım, aeroalerjenlere karşı duyarlılık ile bağlantılı astım olarak tanımlanabilir (Akar-Ghibril, 2020). Alerjik astıma en çok neden olan aeroalerjenler arasında ev tozu akarları, polen, hayvan tüyü epiteli ve küf yer almaktadır (Akçal ve Atakul, 2024). Solunum yolu semptomları olan bir

hastada atopi saptanması da alerjik astım riskini artırmaktadır (Can ve Yazıcıoğlu, 2020). Atopi, antijen veya alerjenlere karşı verilen immünolojik yanıtlara yatkınlık olarak tanımlanmaktadır. Bu yatkınlık, bazı alerjenlere karşı yüksek duyarlılık reaksiyonlarına neden olur (Justiz Vaillant ve ark., 2024). Alerjik astımın başlangıç yaşı genellikle alerjik olmayan astıma oranla daha küçük yaşlarda görülür (Schatz, ve Rosenwasser, 2014). Pakkasela ve arkadaşlarının (2020), yaşa özgü alerjik ve alerjik olmayan astım insidansına ilişkin yaptıkları çalışma sonucunda, alerjik astım insidansının erken çocukluk döneminde en yüksek olduğu ifade edilmiştir (Pakkasela ve ark., 2020). Çünkü çocukların akciğerleri gelişimsel farklılıklar nedeniyle daha duyarlıdır. Yetişkinlerle karşılaştırıldığında, çocuklarda, solunum hızı ve dakika ventilasyonu daha fazladır ve bu da kirlenici ve aeroalerjen solunma olasılığını yükseltir (Pakkasela ve ark., 2020). Ayrıca çocukların hava yolları yetişkinlere göre daha dardır. Bu durum hava yolu obstrüksiyonu ve enflamasyonu riskini artırır (Kline ve Prunicki, 2023).

Literatürdeki bu bilgilerden yola çıkarak bu makalede iklim değişikliğinin çocuklarda alerjik astım hastalıkları üzerine etkisi, azaltma ve uyum stratejileri ve pediatri hemşirelerinin rolü literatürdeki güncel kanıtlar doğrultusunda tartışılacaktır.

İklim Değişikliğinin Çocuklarda Alerjik Astım Hastalıkları Üzerine Etkileri

Literatürde iklim değişikliğinin, alerjik astım hastalığı üzerinde olumsuz etkilere sebep olduğu bildirilmektedir (Kelly ve ark., 2023; Sampath ve ark., 2023). Etki yolu ise karmaşık ve birbiriyle etkileşimlidir (Deng ve ark., 2020). İklim değişikliğinin çocukluk çağı alerjik astımı üzerindeki doğrudan etkileri arasında sıcaklık değişimleri (sıcak-soğuk hava dalgaları) ve orman yangınlarının artması sayılabilir. Dolaylı etkileri ise hava kirliliği ve artan aeroalerjen salınımıdır (polen, toz akarları, mantarlar). Ayrıca iklim değişikliğine bağlı görülen aşırı hava olayları (fırtına, orantısız yağışlar vb.) da çocukluk çağı alerjik astım hastalığını olumsuz etkiler (Biagioni ve ark., 2023 ; Helldén ve ark., 2021).

İklim değişikliğiyle birlikte görülen sıcaklıklardaki artışın insan sağlığına etkilerini bilmek önemlidir. Özellikle çocuklar, yetişkinlere oranla daha fazla risk altındadır. Çünkü çocuklarda termoregülasyon yeteneği ve aşırı sıcaklıkları tolere etme yeteneği daha zayıftır (Smith, 2019). Yapılan bir çalışmada aşırı sıcaklıklar sonucunda çocukluk çağı astımı için acil servise yapılan başvuru sayılarının arttığı saptanmıştır (Xu ve ark., 2013). Aynı zamanda aşırı sıcaklıklara sebep olan küresel ısınmaya bağlı görülen doğal afetler de çocukluk çağı alerjik astımını etkiler. Özellikle orman yangınlarının sıklığı, aşırı sıcaklıkların görülmesiyle birlikte artmaktadır. Bu durumun ilerleyen yıllarda çocuklarda orman yangını dumanına maruziyetini daha da artıracığı öngörülmektedir (Mills ve ark., 2018). Orman yangını dumanı, katı parçacıkların ve sıvı damlacıklarının bir

birleşimi olan yaklaşık %80 ince partikül maddeden ve diğer toksik bileşenlerden oluşur (Kline ve Prunicki, 2023). Havaya salınan dumanın büyük bir kısmını karbondioksit (CO₂), karbon monoksit (CO), ve metan (CH₄) gazı oluşturur (Urbanski, 2014). Orman yangını dumanındaki ince partikül maddelere maruziyetin alerjik yatkinlığı artırdığı düşünülmektedir (Noah ve ark., 2023). Yangında ortama salınan partiküllerden çapı 10 mikrometre olan parçacıklar (PM₁₀) burnu ve boğazı tahriş eder. Çapı 2.5 mikrometre veya daha az olan partiküller (PM_{2.5}) ise akciğerlere gider ve alveol keselerinden kan dolaşımına geçer (Kline ve Prunicki, 2023). Aynı zamanda orman yangını dumanında havaya salınan gazlar ve partiküller sera etkisini artırır ve bunun sonucunda da iklim değişikliğinin şiddetlenmesiyle çocukluk çağı alerjik astım hastalığı etkilenir (D'Amato ve D'Amato, 2023). Orman yangını dumanına maruz kalmayı çocuklarda görülen astım hastalıklarının artmasıyla ilişkilendiren birçok çalışma vardır. Örneğin Mahsin ve arkadaşları (2022), yaptıkları bir çalışmanın sonucunda orman yangınıyla ilişkili 2.5 mikrometre çapındaki ince partikül maruziyetinin özellikle çocuklardaki solunum şikayetiyle hastaneye başvuru oranını artırdığını belirtmişlerdir (Mahsin ve ark., 2022). Henderson ve Johnston (2012) da yaptıkları çalışma sonucunda, orman yangını dumanına maruz kalmanın solunum sağlığını olumsuz etkileyerek acil servis ziyaretlerinde artışa neden olacağını ifade etmişler (Henderson ve Johnston, 2012). Yapılan çalışmalarda bu bilgiler doğrultusunda orman yangını ve çocuklarda astım alevlenmeleri arasında bir ilişki olduğunu ifade edebiliriz.

İklim değişikliği hava kirliliğine ve aeroalerjenlerin (polen, toz akarları, mantarlar) artmasına neden olmaktadır. Hava kirliliği, polen ve küf sporları da dahil havaya yayılan her türlü katı partikül ya da gazları tanımlar (Amat ve Labbé, 2024). Hava kirliliği sadece mevcut astımı olan kişileri etkilemekle kalmaz, aynı zamanda astımın gelişmesinde de etkili olabilir (Bontinck ve ark., 2020). Fosil yakıtların yakılması, hava kirliliğine en fazla neden olan etkidir. İklim değişikliği de fosil yakıtların sürekli kullanımından kaynaklanan hava kirliliğini kolaylaştıran sıcak hava dalgalarına sebep olur. Bu değişiklikler solunum yolu problemlerinin görülmesine neden olmaktadır (Urrutia-Pereira ve ark., 2022). Özellikle alerjik astımı olan bireylerin problem yaşamasına neden olur ve çoğunlukla da çocuklar daha fazla etkilenir (Amat ve Labbé, 2024). Bazı mantar sporları da alerjendir. Mantar sporlarına karşı gelişen alerjen duyarlılığı sonucunda alerjik astım görülebilir. Mantarlara karşı duyarlılaşma yaşa bağlı bir süreçtir ve çocuklardaki yaygınlığının daha çok olduğu varsayılır. (Demain ve ark., 2021). Çünkü çocuklar aktivite esnasında çoğunlukla ağızlarından nefes alırlar, bu durumda da oyun sırasında polen ve kirleticileri daha çok solurlar (Amat ve Labbé, 2024). Sztandera-Tymoczek ve Szuster-Ciesielska (2023), yaptıkları çalışmanın sonucunda mantar miktarının artmasıyla iklim değişikliğini ilişkilendirmişlerdir (Sztandera -Tymoczek ve Szuster-Ciesielska, 2023)

İklim değışikliği sonucunda oluşan yağış, nem, rüzgâr hızı ve hava sıcaklığı gibi hava koşulları polen oluşumunu ve yoğunluklarını da etkilemektedir. Örneğin iklim değışikliği sonucunda hava sıcaklıkları yükselir ve yükselen sıcaklıklar, bazı bitkilerin daha erken tozlaşmasına sebep olabilir. Ayrıca bazı türlerin daha yüksek sıcaklıklarda daha çok polen ürettiği belirtilmiştir (Choi ve ark., 2021). Mousavi ve arkadaşları (2024), yaptıkları çalışma sonucunda yıl boyunca yükselen sıcaklıklar sebebiyle yıllık polen integralinde genel bir artış eğilimi olduğunu ifade etmişler. Sıcaklık artışlarının sonucunda polen mevsimi uzar. Bu durumun sonucunda da alerjik astımı olan çocuklar aeroalerjenlere daha uzun süre maruz kalır ve olumsuz etkilenir (Mousavi ve ark., 2024). Nassikas ve arkadaşları (2024), yaptıkları çalışma sonucunda polen maruziyetinin alerjik astımı şiddetlendirdiği gibi aynı zamanda sağlıklı çocuklarda da akciğer fonksiyonunu olumsuz etkilediğini ifade etmişler (Nassikas ve ark., 2024). Ayrıca iklim değışikliğinin bir sonucu olarak artan CO₂ seviyelerinin, bazı yabancı ot ve ağaç polenlerinde polen yükünü büyük miktarda artırdığı ve alerjenliği yoğunlaştırdığı belirtilmiştir (Demain ve ark., 2021).

İklim değışikliği aşırı hava olaylarına neden olabilir. Gök gürültülü fırtınalar, yeryüzündeki yüksek miktarlarda alerjenin aniden atmosfere salınmasına neden olur, bu da alerjen maruziyetini artırarak alerjik astımlı çocukları olumsuz etkiler (Eguiluz-Gracia ve ark., 2020). Xu ve arkadaşları (2021), yaptıkları çalışma sonucunda fırtınanın alerjik astımı olan çocuklarda hassasiyete neden olabileceğini ve semptomları şiddetlendirebileceğini belirtmişler (Xu ve ark., 2021).

Azaltma ve Uyum Stratejileri

İklim değışikliğinin yönetiminde çocuklarda solunum sağlığı üzerindeki etkisini azaltabilmek için hem azaltma hem de uyum stratejilerine ihtiyaç vardır. Azaltma çabaları, sera gazı emisyonlarını azaltmaya ve doğal karbon yutaklarını güçlendirmeye yönelmeli, uyum stratejileri ise çocukları iklim değışikliğinin risklerinden korumayı amaçlamalıdır (Kline ve Prunicki, 2023). Yeterli önlemler zamanında alınırsa iklim değışikliğinin zararlı etkileri büyük ölçüde önlenbilir (Eguiluz-Gracia ve ark., 2020). İklim değışikliğinin etkilerinin azaltılmasında çözüm önerileri arasında bireylere verilecek eğitimler yer alır. Özelliklere çocuklara ve gençlere iklim değışikliği farkındalığı sağlamak amacıyla eğitimler düzenlenmelidir. Aynı zamanda okul öncesi eğitim programlarına eklenen iklim değışikliği eğitimi ile çocukların erken yaşta farkındalıklarının oluşturulması da önemlidir (Hacısalihoglu ve Balcı, 2023). Ayrıca gelecek yıllarda sera gazı yoğunluğuna müdahale edilmezse iklim değışikliğinin ve zararlı etkilerinin daha da artacağı vurgulanmaktadır (şen, 2022). Bu yüzden sera gazı yoğunluğunu azaltmaya yönelik önlemler de alınmalıdır. Örneğin sağlık sistemlerinde sera gazlarının azaltılması için teletıp (telefon ve video randevuları) kullanımı ele alınabilir. Teletıp, seyahat ihtiyacını önler ve

bakım sağlama fırsatı da sağlar (Grabski ve ark., 2024). Grabski ve arkadaşları (2024), pediatrik teletıp kullanımının karbon emisyonlarını nasıl etkileyeceğine yönelik bir çalışma yapmış ve ortadan kaldırılan seyahat mesafesini karşılamışlar. Çalışma sonucunda pediatrik teletıp kullanımının, karbondioksit emisyonlarının büyük ölçüde azaltılması yoluyla çevreye fayda sağlayacağı belirtilmiştir (Grabski ve ark., 2024). Ancak teletıp her klinik ziyaretinin yerini alamaz, hastanın genel durumu değerlendirilir ve öyle karar verilir (Thiel ve ark., 2023).

Çocuklarda iklim değişikliğinin alerjik astıma etkilerine karşın uyum stratejilerinin sağlanması için ailelere rol düşmektedir. Örneğin aşırı sıcak günlerde çocukların açık hava aktiviteleri yapması önenebilir, buldukları ortamın hava kalitesi ve polen seviyesi takip edilebilir. Polen seviyesinin arttığı dönemlerde iç mekana gelirken kıyafetlerin değiştirilmesi ve iç mekanda polen konsantrasyonunun artmasını önlemek için camların kapalı tutulması ya da hava filtresi kullanılması sağlanabilir (Anderko ve Pennea, 2021). İklim değişikliğini azaltmak amacıyla politikalar ve eylemler acilen uygulanmadıkça, çocuk ve ergen sağlığı sonuçlarının iyileştirilmesinde de ilerlenemez (Proulx ve ark., 2024). Özellikle sağlık profesyonelleri, iklim değişikliğinin olumsuz etkileriyle başa çıkmada etkili bir rol oynamalı ve gerektiğinde politika yapımcılarla bağlantı kurmalıdır (Deng ve ark., 2020).

İklim değişikliğinin sağlık üzerine olumsuz etkilerini azaltmada hemşirelere de büyük görevler düşmektedir. Lee ve arkadaşları (2024) yaptıkları çalışma sonucunda, hemşire eğitimcilerinin iklim değişikliği konularını hemşirelik müfredatına entegre etmesi gerektiğini belirtmişlerdir (Lee ve ark., 2024). Bérubé ve arkadaşları (2024) da yaptıkları çalışma sonucunda, hemşirelerin iklim değişikliği ve hastalarının sağlığı üzerindeki etkileri konusunda endişeli olmasına karşın, iklim krizini ele almadaki rollerinin iyi anlaşılmadığını ifade etmişler (Bérubé ve ark., 2024). Bu yüzden hemşirelerin ve diğer sağlık profesyonellerinin iklim değişikliğiyle ilişkili sağlık tehditlerini ve sonuçlarını değerlendirmek için eğitilmesi gerekir (Dönmez ve Kurt, 2022).

Alerjik Astım, İklim Değişikliği ve Pediatri Hemşireliği

İklim değişikliğinin sağlık üzerindeki etkilerini hem azaltmada hem de uyum sağlama konusunda hemşirelere önemli roller düşmektedir (Leffers ve Butterfield, 2018). Pediatri hemşirelerinin büyük çoğunluğu, iklim değişikliğinin çocuklar için ciddi bir problem olduğunu düşünmelerine karşın, çocuklar için sağlık risklerine ilişkin çok az bilgiye sahiptir (Leblanc ve ark., 2024). Kalogirou ve arkadaşlarının (2020), hemşirelerin iklim değişikliği, sağlık ve hemşirelik uygulamalarına bakış açılarına ilişkin yaptıkları çalışmada katılımcıların çoğunlukla artan astım oranları gibi solunum yolu hastalıklarını hava kirliliği ile ilişkilendirdiği, ancak iklim değişikliğinin nedenleri veya sonuçları hakkındaki bilgi düzeylerinin genelde sınırlı kaldığı görülmüştür

(Kalogirou ve ark., 2020). Hemşirelerin bilgilerini artırmak amacıyla iklim değişikliğine ilişkin eğitimlere ihtiyaç vardır (Leblanc ve ark., 2024). Yapılan bir çalışmada pediatri hemşireliği öğrencilerine iklim değişikliğinin çocuk sağlığına etkileriyle ilgili bilgilerine ilişkin bir güçlendirme yapılmış ve yapılan güçlendirme uygulamasının ardından, iklim değişikliğinin çocuk sağlığı üzerindeki etkisine ilişkin bilgi seviyelerinde ciddi bir iyileşme olmuştur. Çalışma sonucunda pediatri hemşirelerinin eğitim müfredatına, iklim değişikliği ve bunun çocuk sağlığına etkilerine ilişkin konuların dahil edilmesinin fayda sağlayacağı ifade edilmiştir (İbrahim ve ark., 2024). İklim değişikliği ile ilgili içeriğin hemşirelik müfredatına entegre edilmesi, hemşireleri iklim değişikliğinin sağlık üzerindeki etkilerine hazırlamak için çok önemlidir (Tiitta ve ark. 2024). Hemşireler, özellikle en savunmasız popülasyonlarda iklim değişikliğinin sağlık üzerindeki olumsuz etkilerini yönetme konusunda önemli bir rol oynamaktadır (Lira ve ark., 2021). İklim değişikliğinden en fazla etkilenebilecek savunmasız popülasyonlardan biri çocuklardır. Özellikle değişen hava kalitesi ve çeşitli etkenler sonucunda çocuklarda alerjik astım görülme oranı artmaktadır (Endaryanto ve ark., 2023) . Bu konuda pediatri hemşireleri bilgi birikimini artırmalı ve bilinçli olmalıdırlar. Ayrıca iklim değişikliğine ilişkin oluşturulacak politikalarda çocuklar için savunucu rol üstlenmelidirler (Hacısalıhoğlu ve Balcı, 2023).

Hemşirelere düşen bir diğer görev de sağlık sistemlerinin karbon ayak izini azaltma çabalarını desteklemektir. Sağlık kuruluşlarındaki atık yönetiminin sağlanması ve daha güvenli kimyasal kullanımının desteklenmesi konusunda hemşireler etkin rol almalıdır (George ve ark., 2017). Sürme ve arkadaşlarının (2024) cerrahi yoğun bakım hemşireleriyle yaptığı bir çalışma sonucunda atık yönetimi konusunda hemşirelerde davranış değişikliklerinin oluşturulması amacıyla eğitimler düzenlenmesi gerektiği belirtilmiştir (Sürme ve ark., 2024). Pediatri hemşireleri, iklim değişikliğinden büyük ölçüde etkilenen ve çocuklarda alerjik astım gibi ciddi solunum yolu hastalıklarına yol açabilecek olan hava kalitesini değerlendirmek ve gerekli iyileştirmeleri yapabilmek amacıyla hastaların yaşadığı, sık bulunduğu (okul, oyun parkı vb.) ortamları da gözlemlemelidir (George ve ark., 2017). Çocukların iklim değişikliğinin etkilerine karşın sağlıklarını sürdürebilmeleri için ebeveynlerle iş birliği yapılmalıdır (Leffers, 2022). Özellikle iklim değişikliğinin tetiklediği alerjik astımdan çocukları korumak amacıyla pediatri hemşireleri, ailelere alerjen maruziyeti ve alınabilecek önlemler konusunda eğitim vermelidir (George ve ark., 2017). İklim değişikliğinin çocuklardaki alerjik astıma etkileri, pediatik bakıma dahil edilmelidir. (Leffers, 2022).

Sonuç ve Öneriler

İklim değişikliği ile ilgili çevresel maruziyetlerdeki değişikliklerin alerjik astımı olan çocukları olumsuz etkilediğine ilişkin kanıtlar artmaktadır (Sun ve Gaffin, 2024). İklim değişikliği sonucunda görülen sıcaklık

artışları, hava kirliliği ve aeroalerjenler gibi faktörler çocukların solunum sağlığını doğrudan ve dolaylı yollarla etkiler (Biagioni ve ark., 2023). Bu etki mekanizmalarının bilinmesi alınabilecek önlemlerin farkına varılması konusunda oldukça önemlidir. Bu konuda özellikle pediatri hemşirelerine önemli görevler düşmektedir. Çocukları ve aileleri, iklim değişikliğinin etkilediği alerjik astıma karşı bilinçlendirme konusunda eğitici rol oynamalıdır. Ayrıca iklim değişikliğine yönelik alınabilecek önlemlerde diğer meslek gruplarıyla iş birliği içinde olmalıdırlar.

KAYNAKÇA

- Akar-Ghibril, N., Casale, T., Custovic, A., & Phipatanakul, W. (2020). Allergic Endotypes and Phenotypes of Asthma. *The journal of allergy and clinical immunology. In practice*, 8(2), 429–440. <https://doi.org/10.1016/j.jaip.2019.11.008>
- Akçal, Ö., & Atakul, G. (2024). Marmara Bölgesinde Yaşayan Atopik Çocukların Aeroalerjen Duyarlılıklarının Değerlendirilmesi. *Osmangazi Tıp Dergisi*, 46(5), 775-780.
- Amat, F., & Labbé, A. (2024). Impact du réchauffement climatique sur l'asthme et les maladies allergiques de l'enfant. *Revue Française d'Allergologie*, 64(1), 103738.
- Anderegg, W. R. L., Abatzoglou, J. T., Anderegg, L. D. L., Bielory, L., Kinney, P. L., & Ziska, L. (2021). Anthropogenic climate change is worsening North American pollen seasons. *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America*, 118(7), e2013284118. <https://doi.org/10.1073/pnas.2013284118>
- Anderko, Laura & Pennea, Emma. (2021). Climate Changes Children's Health: Improving Clinical Practice to Address Changing Health Needs. *The Journal for Nurse Practitioners*. 18. [10.1016/j.nurpra.2021.09.005](https://doi.org/10.1016/j.nurpra.2021.09.005).
- Aunan, K., Orru, H., & Sjödin, H. (2024). Perspectives on connecting climate change and health. *Scandinavian journal of public health*, 14034948241269748. Advance online publication. <https://doi.org/10.1177/14034948241269748>
- Bayram, H., Rice, M. B., Abdalati, W., Akpınar Elci, M., Mirsaeidi, M., Annesi-Maesano, I., Pinkerton, K. E., & Balmes, J. R. (2023). Impact of Global Climate Change on Pulmonary Health: Susceptible and Vulnerable Populations. *Annals of the American Thoracic Society*, 20(8), 1088–1095. <https://doi.org/10.1513/AnnalsATS.202212-996CME>
- Bérubé, A., Diallo, T., Roberge, M., Audate, P. P., Leblanc, N., Jobin, É., Moubarak, N., Guillaumie, L., Dupéré, S., Guichard, A., & Goupil-Sormany, I. (2024). Practicing nurses' and nursing students' perceptions of climate change: A scoping review. *Nursing open*, 11(9), e70043. <https://doi.org/10.1002/nop2.70043>
- Biagioni, B., Cecchi, L., D'Amato, G., & Annesi-Maesano, I. (2023). Environmental influences on childhood asthma: Climate change. *Pediatric allergy and immunology : official publication of the European Society of Pediatric Allergy and Immunology*, 34(5), e13961. <https://doi.org/10.1111/pai.13961>

- Bontinck, A., Maes, T., & Joos, G. (2020). Asthma and air pollution: recent insights in pathogenesis and clinical implications. *Current opinion in pulmonary medicine*, 26(1), 10–19. <https://doi.org/10.1097/MCP.0000000000000644>
- Burke, S. E. L., Sanson, A. V., & Van Hoorn, J. (2018). The Psychological Effects of Climate Change on Children. *Current psychiatry reports*, 20(5), 35. <https://doi.org/10.1007/s11920-018-0896-9>
- Byg, B., & Shah, A. D. (2024). Heating up: climate change and the threat to human health. *Current opinion in nephrology and hypertension*, 33(1), 78–82. <https://doi.org/10.1097/MNH.0000000000000933>
- Can, C., & Yazıcıoğlu, M. (2020). Çocuklarda Astım Tanısına Pratik Bir Bakış. *Klinik Tıp Pediatri Dergisi*, 12(2), 45-48.
- Chalupka, S. M., Latter, A., & Trombley, J. (2023). Climate and Environmental Change: A Generation at Risk. *MCN. The American journal of maternal child nursing*, 48(4), 181–187. <https://doi.org/10.1097/NMC.0000000000000924>
- Choi, Y. J., Lee, K. S., & Oh, J. W. (2021). The Impact of Climate Change on Pollen Season and Allergic Sensitization to Pollens. *Immunology and allergy clinics of North America*, 41(1), 97–109. <https://doi.org/10.1016/j.iac.2020.09.004>
- D'Amato, G., & D'Amato, M. (2023). Climate change, air pollution, pollen allergy and extreme atmospheric events. *Current opinion in pediatrics*, 35(3), 356–361. <https://doi.org/10.1097/MOP.0000000000001237>
- Demain, J.G., Choi, YJ. & Oh, JW. The Impact of Climate Change on the Pollen Allergy and Sporulation of Allergic Fungi. *Curr Treat Options Allergy* 8, 60–73 (2021). <https://doi.org/10.1007/s40521-020-00277-5>
- Deng, S. Z., Jalaludin, B. B., Antó, J. M., Hess, J. J., & Huang, C. R. (2020). Climate change, air pollution, and allergic respiratory diseases: a call to action for health professionals. *Chinese medical journal*, 133(13), 1552–1560. <https://doi.org/10.1097/CM9.0000000000000861>
- Dönmez, Renginar & Kurt, Şeyma. (2022). İklim Değişikliğinin Anne ve Yenidoğan Sağlığı Üzerine Etkisi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Elektronik Dergisi*. 16. 10.46483/deuhfed.1008043.
- Eguiluz-Gracia, I., Mathioudakis, A. G., Bartel, S., Vijverberg, S. J. H., Fuertes, E., Comberiat, P., Cai, Y. S., Tomazic, P. V., Diamant, Z., Vestbo, J., Galan, C., & Hoffmann, B. (2020). The need for clean air: The way air pollution and climate change affect allergic rhinitis and asthma. *Allergy*, 75(9), 2170–2184. <https://doi.org/10.1111/all.14177>
- Endaryanto, A., Darma, A., Sundjaya, T., Masita, B. M., & Basrowi, R. W. (2023). The Notorious Triumvirate in Pediatric Health: Air Pollution, Respiratory Allergy, and Infection. *Children (Basel, Switzerland)*, 10(6), 1067. <https://doi.org/10.3390/children10061067>
- Erdoğan, Z., Zeydan, Ö. ve Sert, H. (2008) "İklim Değişikliği ve Sağlık Üzerine Etkileri", *Florence Nightingale Hemşirelik Dergisi*, 16(61), 71-76.
- George, M., Bruzzese, J. M., & Matura, L. A. (2017). Climate Change Effects on Respiratory Health: Implications for Nursing. *Journal of nursing scholarship : an official publication of Sigma Theta Tau International Honor Society of Nursing*, 49(6), 644–652. <https://doi.org/10.1111/jnu.12330>
- Grabski, D. F., Meyer, M. J., & Gander, J. W. (2024). Pediatric telemedicine visits reduce greenhouse gas emissions. *The Journal of Climate Change and Health*, 17, 100309.

- Hacısalıhoğlu, A., & Balcı, S. (2023). İklim Değişikliğinin Çocuk Sağlığına Etkisi ve Çözüm Önerileri. *Artuklu International Journal of Health Sciences*, 3(1), 93-97. <https://doi.org/10.58252/artukluder.1180448>
- Helldén, D., Andersson, C., Nilsson, M., Ebi, K. L., Friberg, P., & Alfvén, T. (2021). Climate change and child health: a scoping review and an expanded conceptual framework. *The Lancet. Planetary health*, 5(3), e164–e175. [https://doi.org/10.1016/S2542-5196\(20\)30274-6](https://doi.org/10.1016/S2542-5196(20)30274-6)
- Henderson, S. B., & Johnston, F. H. (2012). Measures of forest fire smoke exposure and their associations with respiratory health outcomes. *Current opinion in allergy and clinical immunology*, 12(3), 221–227. <https://doi.org/10.1097/ACI.0b013e328353351f>
- Ibrahim, Marwa & Abdelhafez, Asmaa & Hassan, Eman & Alaswad, Nadia. (2024). Impact of empowerment for pediatric nursing students on their knowledge about climate change and its impact on children health. Egyptian Nursing Journal. 20. 404-413. 10.4103/enj.enj.22.23.
- Justiz Vaillant, A. A., Modi, P., & Jan, A. (2024). Atopy. In *StatPearls*. StatPearls Publishing.
- Kalogirou, M. R., Dahlke, S., Davidson, S., & Yamamoto, S. (2020). Nurses' perspectives on climate change, health and nursing practice. *Journal of clinical nursing*, 29(23-24), 4759–4768. <https://doi.org/10.1111/jocn.15519>
- Kelly, G., Idubor, O. I., Binney, S., Schramm, P. J., Mirabelli, M. C., & Hsu, J. (2023). The Impact of Climate Change on Asthma and Allergic-Immunologic Disease. *Current allergy and asthma reports*, 23(8), 453–461. <https://doi.org/10.1007/s11882-023-01093-y>
- Kline, O., & Prunicki, M. (2023). Climate change impacts on children's respiratory health. *Current opinion in pediatrics*, 35(3), 350–355. <https://doi.org/10.1097/MOP.0000000000001253>
- Leblanc, N., Légaré, A. G., Diallo, T., Sasseville, M., Gadio, S., & Lessard, L. (2024). Knowledge, Attitudes, and Perceptions of Quebec Nurses Relating to Climate Change in the Context of Their Practice with Children Aged 0 to 5 Years: A Cross-Sectional Descriptive Study. *The Canadian journal of nursing research = Revue canadienne de recherche en sciences infirmieres*, 8445621241292171. Advance online publication. <https://doi.org/10.1177/08445621241292171>
- Lee, J. J., Huang, Y., Yan, Y., Lui, Y. W., & Ye, F. (2024). Integrating climate change and sustainability in nursing education. *Nurse education today*, 140, 106290. <https://doi.org/10.1016/j.nedt.2024.106290>
- Leffers J. M. (2022). Climate Change and Health of Children: Our Borrowed Future. *Journal of pediatric health care : official publication of National Association of Pediatric Nurse Associates & Practitioners*, 36(1), 12–19. <https://doi.org/10.1016/j.pedhc.2021.09.002>
- Leffers, J., & Butterfield, P. (2018). Nurses play essential roles in reducing health problems due to climate change. *Nursing outlook*, 66(2), 210–213. <https://doi.org/10.1016/j.outlook.2018.02.008>
- Lira, T., Ruth, M. L., Hannele, T., Jouni, J., & Lauri, K. (2021). Finnish nurses' perceptions of the health impacts of climate change and their preparation to address those impacts. *Nursing forum*, 56(2), 365–371. <https://doi.org/10.1111/nuf.12540>

- Mahsin, M. D., Cabaj, J., & Saini, V. (2022). Respiratory and cardiovascular condition-related physician visits associated with wildfire smoke exposure in Calgary, Canada, in 2015: a population-based study. *International journal of epidemiology*, 51(1), 166–178. <https://doi.org/10.1093/ije/dyab206>
- McDermott-Levy, R., Pennea, E., & Moore, C. (2023). Protecting Children's Health: Asthma and Climate Change. *MCN. The American journal of maternal child nursing*, 48(4), 188–194. <https://doi.org/10.1097/NMC.0000000000000927>
- Mills, D., Jones, R., Wobus, C., Ekstrom, J., Jantarasami, L., St Juliana, A., & Crimmins, A. (2018). Projecting Age-Stratified Risk of Exposure to Inland Flooding and Wildfire Smoke in the United States under Two Climate Scenarios. *Environmental health perspectives*, 126(4), 047007. <https://doi.org/10.1289/EHP2594>
- Mousavi, Fateme & Oteros, Jose & Shahali, Youcef & Carinanos, Paloma. (2024). Impacts of climate change on allergenic pollen production: A systematic review and meta-analysis. *Agricultural and Forest Meteorology*. 109948. 10.1016/j.agrformet.2024.109948.
- Nassikas, N. J., Luttmann-Gibson, H., Rifas-Shiman, S. L., Oken, E., Gold, D. R., & Rice, M. B. (2024). Acute exposure to pollen and airway inflammation in adolescents. *Pediatric pulmonology*, 59(5), 1313–1320. <https://doi.org/10.1002/ppul.26908>
- Nikendei, C., Bugaj, T. J., Nikendei, F., Köhl, S. J., & Köhl, M. (2020). Klimawandel: Ursachen, Folgen, Lösungsansätze und Implikationen für das Gesundheitswesen [Climate change: Causes, consequences, solutions and public health care implications]. *Zeitschrift für Evidenz, Fortbildung und Qualität im Gesundheitswesen*, 156-157, 59–67. <https://doi.org/10.1016/j.zefq.2020.07.008>
- Noah, T. L., Worden, C. P., Rebuli, M. E., & Jaspers, I. (2023). The Effects of Wildfire Smoke on Asthma and Allergy. *Current allergy and asthma reports*, 23(7), 375–387. <https://doi.org/10.1007/s11882-023-01090-1>
- Özkaral, T. C. (2019). Küresel ısınma ve iklim değişikliği konusunun Türkiye, Kanada (Ontario) ve Hong Kong Sosyal Bilgiler öğretim programlarında karşılaştırmalı olarak incelenmesi. *International Journal of Education Technology and Scientific Researches*. 4(8), 1-14.
- Pakkasela, J., Ilmarinen, P., Honkamäki, J., Tuomisto, L. E., Andersén, H., Piirilä, P., Hisinger-Mölkänen, H., Sovijärvi, A., Backman, H., Lundbäck, B., Rönmark, E., Kankaanranta, H., & Lehtimäki, L. (2020). Age-specific incidence of allergic and non-allergic asthma. *BMC pulmonary medicine*, 20(1), 9. <https://doi.org/10.1186/s12890-019-1040-2>
- Proulx, K., Daelmans, B., Baltag, V., & Banati, P. (2024). Climate change impacts on child and adolescent health and well-being: A narrative review. *Journal of global health*, 14, 04061. <https://doi.org/10.7189/jogh.14.04061>
- Sampath, V., Aguilera, J., Prunicki, M., & Nadeau, K. C. (2023). Mechanisms of climate change and related air pollution on the immune system leading to allergic disease and asthma. *Seminars in immunology*, 67, 101765. <https://doi.org/10.1016/j.smim.2023.101765>
- Schatz, M., & Rosenwasser, L. (2014). The allergic asthma phenotype. *The journal of allergy and clinical immunology. In practice*, 2(6), 645–649. <https://doi.org/10.1016/j.jaip.2014.09.004>

- Shan, Feng-Wen & Liu, Xuan & Sun, Ming-Kun & Qian, Zhengmin & Vaughn, Michael & Chavan, Niraj & Xu, Shu-Li & Huang, He-Hai & Gui, Zhao-Huan & Liu, Ru-Qing & Hu, Li-Wen & Lin, Lizi & Lin, Zhong & Yang, Qin-Tai & Dong, Guang-Hui. (2024). Association of anthropogenic heat with asthma and related symptoms among children in China: A novel index reflecting climate change. *Sustainable Cities and Society*. 116. 105913. [10.1016/j.scs.2024.105913](https://doi.org/10.1016/j.scs.2024.105913).
- Smith, C. J. (2019). Pediatric Thermoregulation: Considerations in the Face of Global Climate Change. *Nutrients*, 11(9), 2010. <https://doi.org/10.3390/nu11092010>
- Stowell, Jennifer & Yang, Cheng-En & Fu, Joshua & Scovronick, Noah & Strickland, Matthew & Liu, Yang. (2022). Asthma exacerbation due to climate change-induced wildfire smoke in the Western US. *Environmental Research Letters*. 17. 10.1088/1748-9326/ac4138.
- Sun, B. Z., & Gaffin, J. M. (2024). Recent Insights into the Environmental Determinants of Childhood Asthma. *Current allergy and asthma reports*, 24(5), 253–260. <https://doi.org/10.1007/s11882-024-01140-2>
- Sürme, Y., Maraş, G., & Aydın Akbuğa, G. (2024). Environmental sustainability, medical waste management, energy and medicine consumption of the surgical intensive care nurses: A qualitative study. *Nursing in critical care*, 10.1111/nicc.13150. Advance online publication. <https://doi.org/10.1111/nicc.13150>
- Sztandera-Tymoczek, M., & Szuster-Ciesielska, A. (2023). Fungal Aeroallergens-The Impact of Climate Change. *Journal of fungi (Basel, Switzerland)*, 9(5), 544. <https://doi.org/10.3390/jof9050544>
- Şen, Z. (2022). İklim Değişikliği ve Türkiye. *Çevre Şehir ve İklim Dergisi*, 1(1), 1-19.
- Thiel, C. L., Mehta, N., Sejo, C. S., Qureshi, L., Moyer, M., Valentino, V., & Saleh, J. (2023). Telemedicine and the environment: life cycle environmental emissions from in-person and virtual clinic visits. *NPJ digital medicine*, 6(1), 87. <https://doi.org/10.1038/s41746-023-00818-7>
- Tiitta, I., Cubelo, F., McDermott-Levy, R., Jaakkola, J. J. K., & Kuosmanen, L. (2024). Climate change integration in nursing education: A scoping review. *Nurse education today*, 139, 106210. <https://doi.org/10.1016/j.nedt.2024.106210>
- Urbanski, S.. (2014). Wildland fire emissions, carbon, and climate: Emission factors. *Forest Ecology and Management*. 317. 51-60. 10.1016/j.foreco.2013.05.045.
- Urrutia-Pereira, M., Guidos-Fogelbach, G., & Solé, D. (2022). Climate changes, air pollution and allergic diseases in childhood and adolescence. *Jornal de pediatria*, 98 Suppl 1(Suppl 1), S47–S54. <https://doi.org/10.1016/j.jpmed.2021.10.005>
- Xu, Y. Y., Xue, T., Li, H. R., & Guan, K. (2021). Retrospective analysis of epidemic thunderstorm asthma in children in Yulin, northwest China. *Pediatric research*, 89(4), 958–961. <https://doi.org/10.1038/s41390-020-0980-9>
- Xu, Z., Huang, C., Hu, W., Turner, L. R., Su, H., & Tong, S. (2013). Extreme temperatures and emergency department admissions for childhood asthma in Brisbane, Australia. *Occupational and environmental medicine*, 70(10), 730–735. <https://doi.org/10.1136/oemed-2013-101538>

AİLE SAĞLIĞI MERKEZLERİNDE ÇALIŞAN EBE VE HEMŞİRELERİN SERVİKAL KANSERİN ERKEN TANISINA İLİŞKİN BİLGİ VE TUTUMLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

¹Dr. Öğr. Üyesi, Şerivan Demirtaş

ORCID: 0000-0002-2285-0984

E-Posta: srvnkrkt@hotmail.com

Şırnak Üniversitesi, Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu, Şırnak, Türkiye

²Dr. Öğr. Üyesi, Hatice Tetik Metin

ORCID: 0000-0002-5659-7147

E-Posta: hatice_meleyim@hotmail.com

Bitlis Eren Üniversitesi, Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu, Bitlis, Türkiye

³Uzman Hemşire, Hasret Narin Balsak

ORCID: 0000-0003-2439-5580

E-Posta: h.narin88@gmail.com

Batman İl Sağlık Müdürlüğü Nejat Nasıroğlu Aile Sağlığı Merkezi, Batman, Türkiye

Özet

Amaç: Araştırma aile sağlığı merkezlerinde (ASM) çalışan ebe ve hemşirelerin servikal kanserin erken tanısına ilişkin bilgi ve tutumlarının değerlendirilmesi amacıyla yapılmıştır.

Gereç-Yöntem: Çalışma tanımlayıcı ve kesitsel tiptedir. Çalışma Mart 2024- Nisan 2024 tarihleri arasında gerçekleştirilmiş olup, evrenini Aile Sağlığı Merkezlerinde çalışan ebe, hemşire ve diğer kadın sağlık çalışanları oluşturmuştur. Veri toplama aracı olarak Demografik Özellikler Formu, Servikal Kanserin Erken Tanısına Yönelik Tutum Ölçeği (SKETTÖ) kullanılmıştır. Veriler çevrimiçi platformda Google formlardan anket oluşturularak toplanmıştır. Çalışma 280 gönüllü katılımcıyla tamamlanmıştır.

Bulgular: Katılımcıların %48,2'si hemşire, %20,7'si ebe, %31,1'i ise diğer meslek gruplarından olup, %57,1'i 25-34 yaş aralığındadır. Katılımcıların %53,9'u lisans mezunu, %61,4'ü bekârdır ve ve %72,9'u daha önce pap-smear yaptırmamıştır. Yarar alt boyut puanında ebelerin; hemşire ve diğer sağlık çalışanlarına göre ($p = 0,004$), ön lisans ile lisans ve üzeri eğitim alanların lise mezunlarına göre puan ortalamalarının anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu tespit edilmiştir ($p = 0,020$). Pap-smear testi yaptıranların yarar alt boyut puanlarının yaptırmayanlardan anlamlı derecede yüksek olduğu tespit edilmiştir ($p = 0,008$). Lojistik regresyon analizi sonuçlarına göre, pap-smear yaptırma davranışını etkileyen anlamlı değişkenler engel algısı ($p = 0.001$, OR = 1.291), yarar algısı ($p = 0.020$, OR = 1.213) ve meslek ($p = 0.023$, OR = 2.426) olarak belirlenmiştir. Engellerin algılanması ve testin yararlı bulunması, pap-smear yaptırma olasılığını artırırken, ebe olanların hemşire ve diğer meslek gruplarına kıyasla test yaptırma olasılığı yaklaşık 2,4 kat daha fazladır ($P=0.023$, OR=2,426).

Sonuç: Ebe ve hemşirelerin servikal kanserin erken tanısı konusunda eğitim ve farkındalıklarının artırılması gerektiği tespit edilmiştir. Daha geniş eğitim programlarıyla sağlık çalışanlarının bilgi ve tutumları

geliştirilebilir. Bu, toplumsal sağlık hizmetlerinin kalitesini artırarak, erken tanı ve tarama programlarının başarısını yükseltebilir.

Anahtar Kelimeler: Serviks Kanseri, Erken Tanı, Bilgi ve Tutum

EVALUATION OF THE KNOWLEDGE AND ATTITUDES OF MIDWIVES AND NURSES WORKING IN FAMILY HEALTH CENTERS ABOUT EARLY DIAGNOSIS OF CERVICAL CANCER

Abstract

Objective: The aim of this study was to evaluate the knowledge and attitudes of midwives and nurses working in family health centers (FHCs) regarding early diagnosis of cervical cancer.

Materials and Method: The study was descriptive and cross-sectional. The study was conducted between March 2024 and April 2024 and the population consisted of midwives, nurses and other female health workers working in Family Health Centers. Demographic Characteristics Form and Attitude Scale Towards Early Diagnosis of Cervical Cancer (SCETTÖ) were used as data collection tools. Data were collected by creating a questionnaire from Google forms on the online platform. The study was completed with 280 voluntary participants.

Results: 48.2% of the participants were nurses, 20.7% were midwives, 31.1% were from other occupational groups, and 57.1% were between 25-34 years of age. 53.9% of the participants were undergraduate graduates, 61.4% were single, and 72.9% had never had a pap-smear. In the benefit subscale score, midwives had significantly higher mean scores than nurses and other healthcare professionals ($p = 0.004$), and associate degree and bachelor's degree and above had significantly higher mean scores than high school graduates ($p = 0.020$). It was found that the benefit subscale scores of those who had pap-smear tests were significantly higher than those who did not ($p = 0.008$). According to the results of logistic regression analysis, the significant variables affecting the behavior of having a pap-smear test were perception of barriers ($p = 0.001$, OR = 1.291), perception of benefits ($p = 0.020$, OR = 1.213) and occupation ($p = 0.023$, OR = 2.426). Perceived barriers and perceived usefulness of the test increased the likelihood of having a pap-smear, with midwives being approximately 2.4 times more likely to have the test compared to nurses and other occupational groups ($P=0.023$, OR=2.426).

Conclusion: It was determined that midwives and nurses should be educated and their awareness about early diagnosis of cervical cancer should be increased. The knowledge and attitudes of healthcare professionals can be improved through more extensive training programs. This may improve the quality of public health services and increase the success of early diagnosis and screening programs.

Keywords: Cervical Cancer, Early Diagnosis, Knowledge and Attitude

THE IMPORTANCE OF EARLY DIAGNOSİS AND TREATMENT OF BLADDER INJURY DURING CAESAREAN

Research Assistant Dr.Vakkas Bozanoğlu

ORCID: 0000-0003-0801-3140

E-Posta: vakkas27541@gmail.com

Bozok University, Medical faculty, Department of Urology, Yozgat, Türkiye

Research Assistant Dr.Mostafa Sultanı Afghan

ORCID: 0000-0001-6508-0628

E-Posta: mustafaafghan222@gmail.com

Bozok University, Medical faculty, Department of Urology, Yozgat, Türkiye

Research Assistant Dr.Emre Güdük

ORCID: 0000-0002-0753-3630

E-Posta: dremre.guduk@outlook.com

Bozok University, Medical faculty, Department of Urology, Yozgat, Türkiye

Assosiate Professor Dr.Volkan Selmi

ORCID: 0000-0003-2605-9935

E-Posta: volkanselmi@hotmail.com

Bozok University, Medical faculty, Department of Urology, Yozgat, Türkiye

Assosiate Professor Dr.Mehmet Caniklioğlu

ORCID: 0000-0003-2216-5677

E-Posta: mehmet.caniklioglu@yobu.edu.tr

Bozok University, Medical faculty, Department of Urology, Yozgat, Türkiye

Assosiate Professor Dr.Sercan Sarı

ORCID: 0000-0002-0994-3799

E-Posta: sercansarı92@hotmail.com

Bozok University, Medical faculty, Department of Urology, Yozgat, Türkiye

Assistant Professor Dr.Mehmet Şakir Taşpınar

ORCID: 0000-0002-4640-7434

E-Posta: mehmet Sakirtaşpınar@hotmail.com

Bozok University, Medical faculty, Department of Urology, Yozgat, Türkiye

Professor Dr.Levent Işıkay

ORCID: 0000-0001-6345-0189

E-Posta: isikay@gmail.com

Bozok University, Medical faculty, Department of Urology, Yozgat, Türkiye

Abstract

The bladder is one of the neighbouring internal organs that is susceptible to intraoperative injury during caesarean (CS). Increased body mass index (BMI) and maternal age, adhesions because of abdominal surgeries, prolonged delivery, intra-abdominal adhesion, recurrent cesarean, emergency cesareans, secondary cesarians, caesarean hysterectomy, etc. are the factors that prepare the ground for bladder injury during caesarea. Surgery in situations like this increases the likelihood of bladder injury. In such cases, caution should be exercised in terms of complications and the patient should be informed about possible risks. Suspicion and treatment of intraoperative bladder trauma in patients with risk factors significantly reduces the patient's morbidity. In the intraoperative and early postoperative period, if diagnosed and not treated, bladder and ureter injuries can lead to urinary fistulas, incontinence, lower abdominal pain, peritoneal abscess, peritonitis, sepsis, ileus, hematuria,

oliguria, and an increase in the nitrogen/creatinine ratio in the blood. In our case, the patient with a cesarean section history and intra-abdominal adhesions was suspected to have intraoperative hematuria. Exploration confirmed 8 cm bladder trauma. In this article, we presented the case of patient who was suspected of having a bladder injury and after being repaired intraoperatively, returned to normal urological functions in the postoperative period.

Keywords: Bladder, Caesarean, Trauma

Case

The 37-year-old woman had no other disease except gestational diabetes. The patient had history of one cesarean section. The patient's body mass index (BMI) was 34. The patient, who was 37 weeks pregnant, was brought into surgery for the second cesarean section by the gynecology department. Abdominal adhesions were encountered during the operation and dissected with sharp and blunt dissections. After birth, the uterus was sutured with a single-layer continuous suture (Figure 1). The patient's catheter was hematuric and the patient was consulted to intraoperative urology because of bladder trauma suspicion (Figure 2). The sutured area was reexplored and an 8 cm transverse perforation line was observed in the bladder dome next the inferior anterior part of the uterus (Figure 3). Ureters, bilateral orifices and trigone were normal. The perforation line was sutured by two layers. The bladder was tested with 300 cc saline (sf) and no extravasation was observed. A drain was placed in the perivesical and pelvic regions to monitor urinary leakage. Postoperatif day 1 vital parameters and laboratory results were as fever: 36,5 °C, TA:135/80 mmHg, heart rate: 85 beat/min, Spo2:%97, C-reactif protein 54 mg/L, leukocyte 9500/mcl, hemoglobin: 9 g/dL, creatine 0,52 mg/dL, blood urea nitrogen (BUN) 6,6 mg/dL, urea 14 mg/dL. In the patient's complete urine analysis taken on the first postoperative day, erythrocyte 1 and leukocyte 1 were detected. urine culture was sterile. The patient's drain was removed on the 2nd postoperative day and the catheter was removed on the 10th day. In uroflowmetry study maximum flow rate was determined as 20 ml/s, voided volume was 300 ml, and average flow rate was 15 ml/s. No fever, urinary tract infection, incontinence or hematuria were noted in the post-surgical monitoring. A control cystogram was taken in the patient's postoperative first month and was normal. (Figure 4)

Discussion

If bladder injury is recognized during surgery and repaired immediately, the rate of return to normal urological functions is high. Knowing the risk factors and symptoms and planning the management when trauma and rupture are suspected significantly reduces the morbidity in these patients. Reported risk factors for urinary tract injury during cesarean delivery include increasing maternal age and body mass index (BMI), high

parity, presence of adhesions, previous cesarean delivery, emergency cesarean section, and cesarean section in the second stage of labor [1,2]. The incidence of bladder injury is 3 to 9 times higher in cases who have given birth by cesarean section before [3].

In our case, the patient had a history of previous cesarean section. The patient's body mass index (BMI) was 34. Due to the wider application of cesarean section, nowadays the incidence of morbid adherent placenta in subsequent pregnancies is increasing. Morbid adherent placenta (accreta, increta, and percrata) are associated with more number of bladder involvement during pregnancy and hence more number of bladder injury (Total urinary tract injury 21,7%, bladder 11.7%, ureter 4,7%, and bladder with ureter 5,3%) [4]. Most of bladder injuries during cesarean section are intraperitoneal injury and usually it occurs at the dome of the bladder, more than 6 cm-and often more than 10 cm-away from the trigone. [5] Hematuria may be present in 95% of cases [6]. In our case, the patient's omentum was attached to the anterior abdominal Wall. The bladder was attached to the anterior uterine wall. Intestines and omentum attached to the posterior uterine wall. After the uterus was sutured, the patient had hematuria, so bladder perforation was suspected. Then the sutures were opened, an 8 cm perforation line was observed on the patient's bladder dome.

If it is not diagnosed and the appropriate treatment is not applied in the intraoperative and early postoperative periods, bladder and ureter injuries can lead to genitourinary fistulas, incontinence, lower abdominal pain, intra-abdominal abscess formation, peritonitis, sepsis, ileus, hematuria, oliguria and increased blood urea nitrogen/creatinine ratio in the postoperative period. Bladder injury can be easily diagnosed when suspected. Bladder injury may be noticed by leakage of urine. Foley catheter can be seen. If the diagnosis is doubtful, it can be confirmed by dropping dye (methylene blue/trypan blue, etc.) into the bladder through a transurethral catheter and observing the colored leakage. If necessary, cystoscopy, ureteral catheterization or intravenous administration of indigo carmine should be performed. When a bladder injury is detected, immediate repair has always better outcomes. If bladder injury is not noticed, the postoperative patient may have no urine output. There may be an abdominal distension, swelling, pain and increase of infection parameters. In cases where suspicion arises later, the diagnosis can be made with cystogram and contrast-enhanced computed tomography. The patient may need a second surgery. Bladder dome injuries can usually be repaired with two or three layers of closure. It can be repaired by simple running stitches of both layers. First layer consists of mucosa&muscularis and second layer consists of serosa. The first layer is sutured with 3-0 and second layer with 2-0 polyglycolic acid suture [7]. In our case 3-0 and 2-0 Polyglycolic acid suture were used. In the absence of this suture, atraumatic chromic catgut number 2-0 can be used in case of lack of resources. The first layer was repaired using a 3-0 suture to include the mucosa and detrusor muscle, and the second layer

was repaired using a 2-0 Polyglycolic acid suture to include the serosa. After the repair, the integrity of the bladder is checked by filling the bladder with at least 300 mL of methylene blue or SF. Postoperative Foley catheter is kept for 7-14 days. A closed suction drain may be maintained in the perivesical space and pelvis to control urine leakage [8].

In our case, bladder integrity was checked by administering 300 cc of SF intraoperatively. Urine extravasation was not detected. A soft drain was placed in the surgical area of the patient. The patient's catheter remained clear during follow-up. There was no fever in the postoperative follow-up and vitals remained stable. Blood urea and creatine values were normal. The soft drain was removed on the 2nd postoperative day and the patient's Foley catheter was removed on the 10th postoperative day. No additional complications were observed. The patient returned to normal urological functions during follow-up.

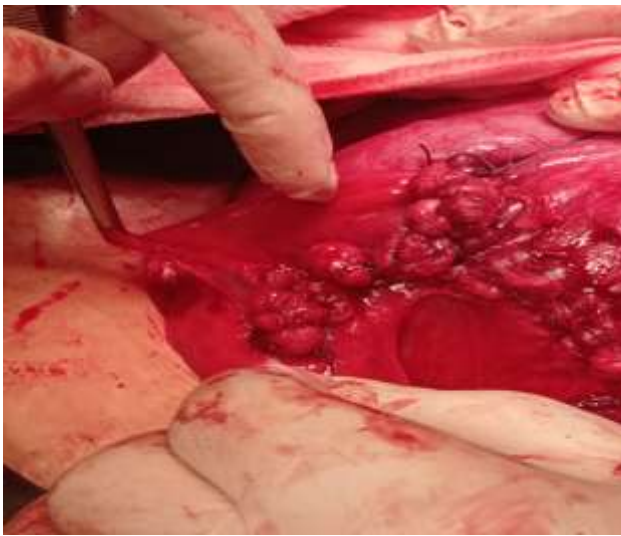

Figure 1: sutured uterus

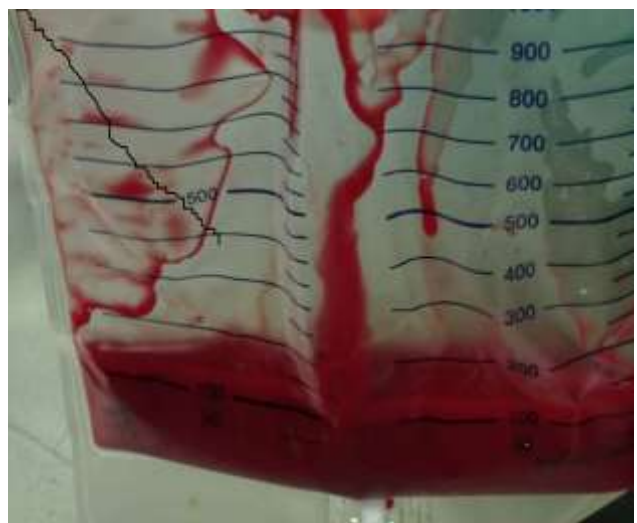

Figure 2. Intraoperative hematuria

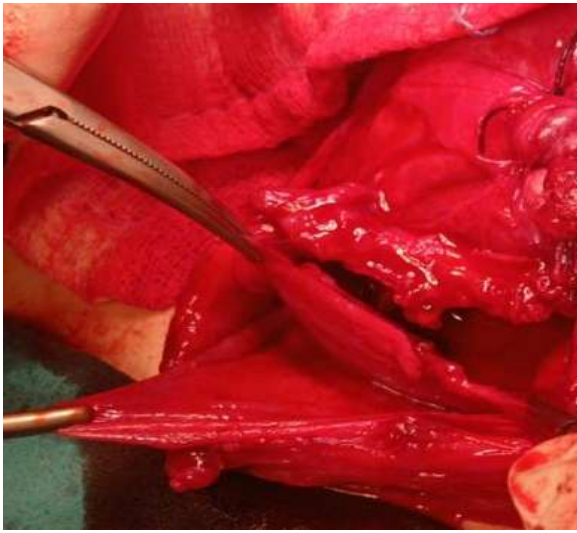

Figure 3. Operative observation of the 8 cm perforation in the bladder dome.

Figure 4: postoperative first month cystogram image

Conclusion

Caesarean section is a frequently performed procedure and the number of cesarean births is increasing every year due to improvements in surgical techniques. Intraoperative bladder injury during cesarean section causes a serious maternal morbidity. Intraoperative diagnosis and treatment of genitourinary system complications that may occur during cesarean section allows for better results and safer treatment. If the urinary tract injury detected during cesarean section is diagnosed early and reconstructive surgery is performed immediately, normal urological functions can be returned and long-term complications are not observed. Given the increasing prevalence of repeat and emergency caesareans, patients must be aware of the risks. Possible complications should be suspected by being careful during the surgery. Patients need to be monitored carefully after surgery. Early diagnosis, treatment and a multidisciplinary team can affect the success of treatment of significant complications that cause maternal morbidity in cesarean births.

References

1. Rahman MS, Gasem T, Al Suleiman SA, et al. Bladder injuries during cesarean section in a UniversityHospital: A 25-year review. Arch Gynecol Obstet. 2009;279(3):349–352. <https://doi.org/10.1007/s00404-008-0733-1>
2. Phipps MG, Watabe B, Clemons JL, et al. Risk factors for bladder injury during cesarean delivery. Obstet Gynecol. 2005;105(1):156–160. <https://doi.org/10.1097/01.AOG.0000149150.93552.78>
3. Rahman MS, Gasem T, Al Suleiman SA, Al Jama FE, Burshaid S, Rahman J. Bladder injuries during cesarean section in a University Hospital: a 25-year review. Arch Gynecol Obstet 2009;279:349-352. <https://doi.org/10.1007/s00404-008-0733-1>
4. Alanwar A, Al-Sayed HM, Ibrahim AM, Elkotb AM, Abdelshafy A, Abdelhadi R, *et al.* Urinary tract injuries during cesarean section in patients with morbid placental adherence: Retrospective cohort study. J Matern Fetal Neonatal Med 2019;32:1461-7. <https://doi.org/10.1080/14767058.2017.1408069>
5. Barbieri RL. How to repair bladder injury at the time of cesarean delivery. OBG Management 2011;23:6-9.
6. Corriere JN Jr, Sandler CM. Diagnosis and management of bladder injuries. Urol Clin North Am 2006;33(1):67-71. <https://doi.org/10.1016/j.ucl.2005.10.003>
7. Cunningham KG, Karam JA. Management of urologic complications in gynecologic oncology surgery. In: Ramirez PT, Frumovitz M, Abu-Rustum NR, editors. Principles of Gynecologic Oncology Surgery. 1st ed. Amsterdam: Elsevier, 2018. p. 259-71. <https://doi.org/10.1016/B978-0-323-42878-1.00019-5>
8. Matsubara S, Ohkuchi A, Yashi M, Izumi A, Ohwada M, Kuwata T, et al. Opening the bladder for cesarean hysterectomy for placenta previa percreta with bladder invasion. J Obstet Gynaecol Res 2009;35(2):359-363. <https://doi.org/10.1111/j.1447-0756.2008.00941.x>.

OKUL DIŞI ÖĞRENME ORTAMLARI ÜZERİNE YAZILMIŞ LİSANSÜSTÜ TEZLERİN İNCELENMESİ

Prof. Dr. Gizem SAYGILI¹/ Aşen YILMAZ²

**¹Karamanođlu Mehmetbey Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Temel Eğitim Bölümü,
gizemsaygilli@kmu.edu.tr**

ORCID: 0000-0002-1787-2492

²Vali Ali Akan İlkokulu, Sınıf Öğretmeni,

aysenkyilmaz@hotmail.com

ORCID: 0009-0009-6921-8781

Özet

Bu araştırmanın amacı okul dışı öğrenme ortamları üzerine yapılmış lisansüstü tezlerin güncel durumunu ortaya koyabilmektir. Bu amaç doğrultusunda, 2012- 2024 yılları arasında yapılmış (84) yüksek lisans, (13) doktora olmak üzere toplam 97 lisansüstü çalışma taranmıştır. Bu tezlerden 2012-2024 yılları arasında okul dışı öğrenme ortamları üzerine yönelik yazılan (22) yüksek lisans, (8) doktora çalışmasına odaklanılmıştır. Okul dışı öğrenme ortamları üzerine yapılmış lisansüstü çalışmaların ele alındığı bu çalışmada, mevcut literatür kapsamlı bir şekilde incelenmiş ve " Okul dışı öğrenme ortamları üzerine yapılmış lisansüstü çalışmaların mevcut durumu nedir?" sorusuna yanıt aranmıştır. İlkokulda okul dışı öğrenme ortamlarını konu alan 2012-2024 yılları arasında yapılmış 30 lisansüstü çalışmanın incelenmesinin yapıldığı bu çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Araştırma verilerinin toplanmasında doküman analizinden faydalanılmıştır. Dokümanların incelenmesi sonucunda elde edilen veriler, tezin türü, tezin yılı, enstitüsü ve anabilim dalı, tezin yöntemi, evren ve örneklemi, kullanılan ölçeklere, sonuçlarına ve önerilerine göre dağılımları betimsel analiz kullanılarak çözümlenmiştir. Araştırma sonucunda elde edilen bulgular ilgili literatür ışığında değerlendirilmiştir.

Anahtar kelimeler: İlkokul, Okul Dışı Öğrenme, Lisansüstü Çalışmalar

REVIEW OF GRADUATE THESES WRITTEN ON OUT-OF-SCHOOL LEARNING ENVIRONMENTS

Abstract

The aim of this research is to reveal the current status of postgraduate theses on out-of-school learning environments. For this purpose, a total of 97 postgraduate studies, (84) master's and (13) doctoral studies, conducted between the years 2012 and 2024 were scanned. Of these theses, focus was placed on (22) master's and (8) doctoral studies written between the years 2012 and 2024 on out-of-school learning environments. In this research, which addresses postgraduate studies on out-of-school learning environments, the existing literature was comprehensively examined and an answer was sought to the question "What is the current status of postgraduate studies on out-of-school learning environments?" Qualitative research method was used in this research, which examined 30 postgraduate studies conducted between the years 2012 and 2024 on out-of-school learning environments in primary school. Document analysis was used in collecting research data. The data obtained as a result of the examination of the documents were analyzed using descriptive analysis according to the type of thesis, the year of the thesis, institute and department, thesis method, universe and sample, scales used, results and suggestions. The findings obtained as a result of the research were evaluated in the light of the relevant literature.

Keywords: Out-of-School Learning, Primary School, Postgraduate Studies

1. GİRİŞ

ODÖO'nda gerçekleştirilen öğretimin MEB'in 2023 Eğitim Vizyonu'nunda yer alması, bu tür öğrenme ortamlarının MEB tarafınca önemsendiğinin bir işareti olarak görülebilir. Ayrıca ODÖO ile ilgili yapılan araştırmaların sayısında son zamanlarda bir artış görülmektedir. Okul dışı öğrenme çevreleri çocuklara başka bir yerde karşılaşamayacağı deneyimler yaşatmaktadır (Schmoll, 2013). Öğretim programlarında yer alan kazanımların okul dışı öğrenme çevrelerinde gerçekleştirilmesi ile öğrenci konuyu daha iyi kavramakta ve konuyu yaparak-yaşayarak öğrenmektedir (Kılıç, 2020). Bu ortamlarda öğrenilen bilgiler daha kalıcı olmakta (Wright, 2012), öğrencilerin akademik başarısı artmakta (Kılıç, 2020) ve derse yönelik olumlu tutum geliştirmektedir (Can, 2019; Özdemir, 2019; Kılıç, 2020). Ayrıca öğrenciler bu ortamlarda eğlenmekte, mutlu olmakta ve yeni fikirler üretmektedir (Can,2019). Schmoll (2013) yaptığı bir çalışmada, planetarium ziyaretinin öğrencilerin tutum, ilgi ve öğretimini desteklediğini bulmuştur (Schmoll, 2013). Ridky (1974) 8. sınıf kolej öğrencileri ile gerçekleştirdiği bir gezi sonrasında öğrencilerin kavram ve kalıcılık test puanlarının yüksek çıktığını bulmuştur. Eshach (2007) yaptığı bir çalışmada; bilim merkezlerine giden ziyaretçilerin bilime yönelik pozitif duygular hissettiğini, mutlu olduğunu, konuyu daha kolay öğrendiğini ve öğrendiği

bilgileri günlük hayatta kullandığını bulmuştur. Okul dışı öğrenme çevreleri öğrencilerin sadece akademik başarısını değil ayrıca çevreye yönelik oryantasyonunu da desteklemektedir (Wright, 2012). Soysal (2019) yaptığı bir çalışmada okul dışı öğrenme çevrelerinde gerçekleştirilen derslerin öğrencilerin ilgi, tutum ve motivasyonunu desteklediğini ortaya çıkarmıştır. Bilginin etkili bir şekilde kavratılması için öğrencilerin desteklenmesi gerekmektedir (Schmoll, 2013). Müzede bulunan nesnelere ile gerçekleştirilen etkileşimler sayesinde etkili öğrenme gerçekleşmektedir (Eshach, 2007). ODÖO ile öğrencilerin kritik düşünme becerisi desteklenmekte (Gever, Tunca, Boluwatife, Nwogbo, Onuoha, Ugwuoke ve Talabi, 2021), motivasyon, kişisel gelişim, akademik başarı, zaman yönetimi, bağımsız düşünme, takım çalışması ve profesyonel yargılama gibi becerileri de gerçek hayata transfer edilmektedir (Plant, Addysg ve Sgiliau, 2008). İngiltere’de son zamanlarda gerçekleştirilen okul dışı eğitimlerle ilgili yatırımlar artmıştır (Harris, 2021). Okul dışı programların birçoğunda amaç, dezavantajlı bölgelerde yaşayan öğrencilere güvenli bir öğrenme çevresi sunarak onların akademik başarısı ve kişisel gelişimini desteklemektir (Helms, Fukkink, Driel ve Vorst, 2021). ODÖO’nda insanlar, İngilizce konuşmaya daha çok maruz kalmaktadır (Munoz ve Cadierno, 2021).

Massoni (2011), ders dışı etkinliklerin faydalarını; sosyal yönden daha iyi davranışlar, daha iyi notlar, erken okulu bırakmayı önleme ve başarılı bir yetişkin olma, öz saygı, kendine güven, disiplin, zararlı madde kullanımı ve suç işlemede azalma ve en önemlisi de sosyal yönden öğrencileri geliştirmesi olarak belirlemiştir. Bauer, v.d.(2018) hazırladıkları bir raporda ders dışı etkinliklerin genç erişkinlerde intihar eğiliminin azaldığını tespit etmişlerdir. Buradan anlaşıldığı gibi ders dışı etkinliklerin etki alanına bir sınır koymak oldukça zordur. Yapılan araştırmalar da gösteriyor ki, sosyal, kişisel, fiziksel, akademik, kısacası hayatımızdaki her alana etki etmektedir. Okul temelli ders dışı etkinlikler okul dışı etkinliklerden daha fazla etkilidir. Ayrıca ders dışı etkinlikler sosyo-ekonomik olarak dezavantajlı öğrencilere avantajlı öğrencilerden daha fazla yarar sağlamaktadır (Marsh ve Kleitman, 2002). Bu da ders dışı etkinliklerin kazanımlarının bir kısmına ya da büyük çoğunluğuna sosyo-ekonomik düzeyi iyi olan öğrencilerin daha önceden ulaşmış olmasından kaynaklanmaktadır.

Gönüllülük esasına dayanan ders dışı etkinlikleri seçmede sınıf düzeyinin ve ailenin sosyo-ekonomik durumunun etkili olduğu ve bu etkinlikleri seçmede öğrencilerin seçme nedenlerinin kendilerine yarar sağlayacağını düşünmelerinin belirleyici olduğu görülmüştür (Köse, 2016). Ders dışı etkinlikler, öğrencilerin sosyal gelişimine katkı sağlaması açısından önemli bir yere sahiptir. Sosyal gelişim bireylerin içinde yaşadığı toplumdaki kişilerle iyi ilişkiler kurması ve toplumsal kurallara uygun davranışlar sergilemesidir. Öğrencilerinin kazanması gereken sosyal becerilerin önem dereceleri hakkında önemli bir fark yoktur. Kazanılmış olması beklenen bazı sosyal beceriler şunlardır: iş birliği yapma, özür dileme, teşekkür etme, duygularını ifade etme,

başkalarının görüşlerini almaya çalışma, dinleme ve başkalarının haklarına saygı göstermedir (Çubukçu ve Gültekin, 2006). Günlük hayatta insan ilişkilerinde karşımıza çıkan tüm beceriler sosyal gelişim alanı içinde değerlendirilir. Bu becerilerin bir kısmı da ders dışı etkinliklerden sosyal etkinlikler aracılığı ile öğrencilere kazandırılabilir.

Dört duvarla sınırlanmış geleneksel sınıf mekanlarının ötesinde gerçekleştirilen tüm etkinlikler, okul dışı öğrenme ortamları olarak kategorize edilir ve bu kapsamda neredeyse her yer bir öğrenme ortamı olarak kabul edilmiştir (Şen, 2019). Şen'in (2019) yaptığı çalışmada, okul bahçeleri, yerel parklar, yakındaki hastaneler, müzeler ve bilim merkezleri gibi yerlerin okul dışı öğrenme ortamları olarak işlev gördüğüne dikkat çekilmiştir. MEB tanımında ise, eğitim programlarında yer alan kazanımlara göre, her öğrencinin bulunduğu coğrafyaya göre uygun şekilde, ders dışı etkinliklerin organize edildiği yerler okul dışı öğrenme olarak betimlenir (Tösten, 2020). Türkiye'nin 81 ilindeki İl Millî Eğitim Müdürlükleri tarafından, farklı eğitim seviyelerine yönelik okul dışı öğrenme ortamları için kılavuzlar hazırlanmıştır ve bu kılavuzlar, her kazanım için belirli bir ilde bulunan okul dışı öğrenme ortamları ve etkinlik önerilerini içerir (Dere ve Çifçi, 2021).

Öğrenme sürecinde, öğrencilerin gerçek hayatla doğrudan bağlantılı okul dışı öğrenme ortamları, zengin uyarıcılarla bezenmiş deneyimler kazanılmasına imkan sağlayan öğrenme sahaları olarak işlev görür ve bu sebeple bu tür ortamlar, öğrenciler için geleneksel öğrenme ortamlarından daha çekici gelebilir (Kubat, 2018). Okulda edinilen bilgilerin somutlaştığı ve teorik bilgilerin aslında gerçek hayatla nasıl ilişkilendirileceğini gösteren okul dışı öğrenme ortamları, öğrencilere geleneksel öğrenme ortamlarına ek olarak, deneyimleyerek öğrenme fırsatları sunar. Ayrıca, okul dışı öğrenme ortamlarında, öğrencilerin bireysel farklılıkları ve öğrenme hızlarına uygun bir şekilde öğrenme gerçekleştirme olanağı bulunur (Melber ve Abraham, 1999).

Ülkemizde eğitim kısmındaki yeniliklerle beraber, öğrenme-öğretme etkinlikleri de farklı bir bakış açısı kazanmıştır. Eğitim faaliyetlerinin yürütüldüğü yerler sınıf içi ortamlarla sınırlandırılmamıştır. Bu durum “okul dışı öğrenme ortamları” kavramını gündeme getirerek önem kazandırmıştır. ODÖO, öğrenmenin sadece sınıf içinde bir faaliyet olmadığını, hayatın her anında gerçekleşebileceği ilkesine dayanır. Sınıf içi ortamlar dışında formal öğrenmenin de destekleneceği her yer ODÖO olarak öngörülür (Laçın Şimşek v.d, 2011). Araştırmalara göre çocuklar günden güne sosyal çevreden uzaklaşmakta ve doğaya karşı yabancılaşmaktadır. Okul dışı gezilerin; çocuklara dış çevreyi keşfetmelerini sağlamak, doğayı sevdirmek, doğa ile iç içe olmalarını sağlayarak onların çeşitli bilişsel, duyuşsal ve psikomotor becerilerine katkı sağlamak gibi faydaları bulunmaktadır. Okul dışı öğrenme ortamları öğrencilerin bilime yakın ilgi duymasına, merak güdüsünü uyandırmasına ve öğrenebilecekleri bilgileri yakından gözlemleyip öğrenmelerine, okul dışı ortamlara karşı

meraklarının cesaretlendirilmesine büyük katkıda bulunmaktadır (Armağan, 2015). Eğitim politikalarının ve uygulamalarının daha sağlıklı bir şekilde şekillendirilebilmesi için, okul yöneticilerinin, öğretmenlerin, öğrencilerin ve velilerin okul dışı öğrenme ortamları konusundaki görüş ve deneyimlerinin dikkate alınması gerekir. Bu durumda, okul dışı öğrenme ortamlarına ilişkin yapılan çalışmaların incelenmesi oldukça önemlidir. Bu yaklaşımın eğitim sistemine yerleşmesinde ise okul yöneticilerinin, öğretmenlerin öğrencilerin ve velilerin tutumları oldukça önemlidir. Bu bağlamda, okul dışı öğrenme ortamlarıyla ilgili çözüm önerilerinin bulunduğu tezlerin incelenmesi yapılacak çalışmalara ışık tutacaktır.

Bu araştırma, okul dışı öğrenme ortamları üzerine yazılmış lisansüstü tezleri incelemeyi amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda, okul dışı öğrenme ortamları ile ilgili 2012-2024 yılları arasında yapılmış (84) yüksek lisans, (13) doktora olmak üzere toplam 97 lisansüstü tez incelenmiş ve bu tezlerden (22) yüksek lisans, (8) doktora tezi olmak üzere toplam 30 tez araştırmaya dâhil edilmiştir. Okul dışı öğrenme ortamları üzerine yazılmış tezlerin incelenmesi, okul dışı öğrenme ortamlarının daha etkili bir şekilde uygulanabilmesi için ihtiyaçları ve önerileri anlamaya yönelik önemli bir adımdır. Ayrıca, öğretmenlerin bu konuda daha iyi desteklenmesi ve eğitim politikalarının güçlendirilmesi için pratik çözümler üretmeye yardımcı olacaktır. Okul dışı öğrenme ortamları üzerine yazılmış tezlerin incelenmesinde, bu çalışmanın bütüncül bir bakış açısını ele alması dolayısıyla uygulamaya yönelik yapılacak araştırmalara ışık tutacağı, alana katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bu araştırmada okul dışı öğrenme ortamları üzerine yazılmış tezler incelenmiştir. Bu bağlamda “Okul dışı öğrenme ortamları üzerine yazılmış lisansüstü tezlerin mevcut durumu nedir?” sorusuna cevap aranmıştır. Araştırmanın alt problemleri aşağıdaki gibidir:

1. Okul dışı öğrenme ortamları üzerine yazılmış tezlerin incelendiği tezlerin türü nedir?
2. Okul dışı öğrenme ortamları üzerine yazılmış tezlerin incelendiği tezlerin yıllara göre dağılımı nasıldır?
3. Okul dışı öğrenme ortamları üzerine yazılmış tezlerin incelendiği tezlerin enstitüye göre dağılımı nasıldır?
4. Okul dışı öğrenme ortamları üzerine yazılmış tezlerin incelendiği tezlerin anabilim dallarına göre dağılımı nasıldır?
5. Okul dışı öğrenme ortamları üzerine yazılmış tezlerin incelendiği tezlerin yöntemlere göre dağılımı nasıldır?
6. Okul dışı öğrenme ortamları üzerine yazılmış tezlerin incelendiği tezlerin örneklem grubuna göre dağılımı nasıldır?
7. Okul dışı öğrenme ortamları üzerine yazılmış tezlerin incelendiği tezlerin veri toplama araçlarına göre dağılımı nasıldır?

8. Okul dışı öğrenme ortamları üzerine yazılmış tezlerin incelendiği tezlerin sonuçlara göre dağılımı nasıldır?
9. Okul dışı öğrenme ortamları üzerine yazılmış tezlerin incelendiği tezlerin önerilere göre dağılımı nasıldır?

2. YÖNTEM

Bu araştırma, okul dışı öğrenme ortamları üzerine yazılmış tezleri incelemek amacıyla nitel araştırma yöntemiyle gerçekleştirilmiştir. Yapılan alan yazın incelemesinde “okul dışı öğrenme ortamı” üzerine hazırlanmış 84 yüksek lisans tezi, 13 doktora tezi olduğu tespit edilmiştir. Tespit edilen bu tezlerden 22 yüksek lisans tezi ve 8 doktora tezi üzerine odaklanılmıştır. Bu tezlerden 2012-2024 yılları arasında okul dışı öğrenme ortamları üzerine yazılmış tezler araştırmaya dâhil edilmiştir. Bu bağlamda ilgili literatür kapsamlı bir şekilde incelenmiştir. Nitel araştırmalar, genellikle "görüşme, gözlem ve belge analizi gibi tekniklerle veri toplanarak, olayların ve algıların doğal ortamlarında, bütünsel ve gerçekçi bir şekilde ele alındığı araştırma süreçleri" olarak tanımlanır (Yıldırım & Şimşek, 2011). Nitel araştırmaların temeli, elde edilen bulguların yorumlanarak anlamlandırılmasıdır. Bu tür araştırmalarda, konu ya da olgular, kendi bağlamları içinde derinlemesine incelenip yorumlanarak daha kapsamlı bir anlayış geliştirilir (Altunışık ve diğerleri, 2010). Bu araştırma, okul dışı öğrenme ortamları üzerine yazılmış olan 97 lisansüstü tezinin içerisinde bulunduğu araştırılan konu ile bağlantılı olan 30 tezin incelenmesi üzerine odaklanmış olup, bu tezler nitel veri analizinin bir türü olan “Doküman Analizi” yöntemiyle değerlendirilmiştir. Araştırmada yer alan lisansüstü çalışmalar, nitel ölçütlere dayanarak incelenmiş ve analiz edilmiştir. Nitel araştırmalar, sosyal olguları kendi bağlamlarında incelemeyi ve bu olguları anlamayı amaçlar, bu bağlamda kuram geliştirme odaklıdır (Yıldırım & Şimşek, 2011). Nitel araştırmalar, sosyal yaşamda neden-sonuç ilişkilerini ortaya koymaya ve bireylerin deneyimlerine dair açıklamalar yapmaya yöneliktir (Weaver-Hightower, 2021). Nitel çalışmalarda veri toplama ve analiz süreçlerinde, genellikle katılımcıların bakış açılarını yansıtmak için kelimeler ve ifadeler ön plana çıkartılır. Bu tür araştırmalarda, hipotezleri test etmektense, toplanan veriler dikkatlice gruplandırılarak anlamlı bir sonuca ulaşmaya çalışılır. (Özden ve Saban, 2019). Bu araştırmada da incelenen tezlerden elde edilen bulgular içerik analizleri yapılarak yorumlanmıştır.

3. BULGULAR

Okul Dışı Öğrenme Ortamlarına ilişkin çalışmaların bulunduğu 30 lisansüstü çalışmaya ilişkin özellikler aşağıdaki tablolar halinde sunulmuştur.

Tablo 1. Okul dışı öğrenme ortamları üzerine yapılmış çalışmalar

Çalışma Kodu	Kaynakça	Çalışmanın Başlığı
Çalışma 1	Yaşın, İ. (2012)	İlköğretim 2. kademe ve ortaöğretimde ders dışı etkinliklere katılan öğretmen ve öğrencilerin ders dışı etkinliklerden beklentileri (Yozgat ili örneği)
Çalışma 2	Akın, F. (2012)	Okul içi ve okul dışı öğrenmelerin öğrenci başarısına etkisi
Çalışma 3	Karademir, E. (2013)	Öğretmen ve öğretmen adaylarının fen ve teknoloji dersi kapsamında “okul dışı öğrenme etkinliklerini” gerçekleştirme amaçlarının planlanmış davranış teorisi yoluyla belirlenmesi
Çalışma 4	Armağan, B. (2015)	İlkokul dördüncü sınıf fen öğretiminde okul dışı öğrenme ortamları: bir eylem araştırması
Çalışma 5	Tosun, H.B. (2015)	Hayat bilgisi dersinde gerçekleştirilen müze uygulamaları
Çalışma 6	Karadeniz, N. (2017)	Ders dışı etkinlik olarak ortak günce uygulamasının yazma becerisine katkısı
Çalışma 7	Bakioğlu, B. (2017)	5. sınıf vücudumuz bilmecesini çözelim ünitesinin okul dışı öğrenme ortamı destekli öğretiminin etkililiği
Çalışma 8	Uludağ, G. (2017)	Okul dışı öğrenme ortamlarının fen eğitiminde kullanılmasının okul öncesi dönemdeki çocukların bilimsel süreç becerilerine etkisi
Çalışma 9	Can, N.S. (2019)	Geri dönüşüm ve çevreye etkileri konusunda okul dışı öğrenme ortamları etkinliklerinin ilkokul öğrencilerinde farklı değişkenler açısından incelenmesi
Çalışma 10	Caner, Ö. (2019)	Öğretmen adaylarının okul dışı öğrenme ortamlarında sürdürülebilir çevre eğitimine yönelik tutumları
Çalışma 11	Çınar, H. (2019)	Ders dışı etkinliklerin öğrencilerin sosyal gelişimine etkisi (huzurevi etkinliği örneği)
Çalışma 12	Küçük, A. (2020)	Fen bilimleri 5. sınıf insan ve çevre ünitesinin okul dışı öğrenme ortamlarında öğretimi
Çalışma 13	Çetin, B.Y. (2021)	Okul yöneticilerinin, öğretmenlerin, öğrencilerin ve velilerin okul dışı öğrenmeye ilişkin görüşleri
Çalışma 14	Aktaş, V. (2022)	Sosyal bilgiler dersinde mekânsal düşünme becerilerinin geliştirilmesinde okul dışı öğrenme ortamlarının rolü: bir eylem araştırması
Çalışma 15	Uğurlu, A. (2022)	Okul dışı öğrenme ortamlarına yönelik sınıf öğretmenlerinin kaygı düzeylerinin incelenmesi
Çalışma 16	Şahin, F. (2022)	Sınıf öğretmeni adaylarının okul dışı öğrenme ile ilgili kaygı düzeylerinin incelenmesi
Çalışma 17	Utku, M. (2023)	Sosyal bilgiler kültür ve miras öğrenme alanında okul dışı öğrenmenin çeşitli değişkenlere etkisi
Çalışma 18	Kar Beyaz, A. (2023)	Okul dışı öğrenme ortamlarının öğrencilerin hayat bilgisi dersindeki akademik başarı, tutum ve çevreye yönelik davranışlarına etkisi
Çalışma 19	Alkan, D. (2023)	Okul dışı öğrenme ortamlarının etkili kullanılmasında okul yöneticilerinin rolü
Çalışma 20	Ezgi, B. (2023)	Okul öncesi öğretmenlerinin okul dışı öğrenme etkinliklerine yönelik öz-yeterlilik inançları ve uygulamaları
Çalışma 21	Erdoğan, A. (2023)	Sınıf öğretmenlerinin okul dışı öğrenme ortamları kullanımlarına yönelik öz yeterlik algılarının incelenmesi
Çalışma 22	Kılıç, S. (2023)	Öğretmen ve veli görüşlerine göre yerel yönetimlerin okul dışı öğrenme ortamına katkısı: fatih sultan mehmet çocuk akademisi örneği
Çalışma 23	Uzun, S. (2024)	Sosyal bilgiler öğretiminde okul dışı öğrenme ortamlarının değişim ve sürekliliği algılama becerisine etkisinin incelenmesi

Çalışma 24	Altay, Z. (2024)	Okul dışı öğrenme ortamlarında yürütülen evsel atıklar ve geri dönüşüme yönelik etkinliklerin öğrencilerin çevre tutumuna ve görüşlerine etkisi
Çalışma 25	Merter, O. (2024)	Sınıf öğretmenlerinin okul dışı öğrenme uygulamalarına ilişkin deneyimleri ile mesleki yetkinlik düzeylerinin ilişkisel olarak incelenmesi
Çalışma 26	Ülkeröğlü Onur, A. (2024)	Okul dışı öğrenme ortamlarından sanal müzelerin kullanılmasıyla fen eğitiminde bilimsel sorgulamanın doğası öğretimi
Çalışma 27	Erdem, A. (2024)	Okul dışı öğrenme ortamları dersinin ilköğretim matematik öğretmen adaylarının okul dışı öğrenme ortamlarını tasarlama ve uygulama açısından yeterlilik ve öz yeterlilik düzeylerine etkisi
Çalışma 28	Erdem, T. (2024)	Okul dışı öğrenme ortamlarının etkililiği üzerine meta-tematik bir çalışma
Çalışma 29	Torgul, B. (2024)	Sınıf öğretmenlerinin okul dışı öğrenme ortamlarını düzenleme becerilerinin okul dışı öğrenme ortamlarını düzenleme kaygılarına etkisi: sosyal-duygusal yetkinliğin aracı rolü
Çalışma 30	İşgören, Y. (2024)	Sınıf öğretmenlerinin okul dışı öğrenmeye ilişkin tutumlarının ve görüşlerinin incelenmesi

Tablo 2. Okul dışı öğrenme ortamları üzerine yazılmış lisansüstü tezlerin türüne göre dağılımı

Tez Türü	f	%
Yüksek Lisans	22	73,33
Doktora	8	26,66
Toplam	30	100

Tablo 2, araştırmaya dâhil edilen lisansüstü çalışmalar türüne göre dağılımını göstermektedir. Lisansüstü çalışmaların 8 tanesini (%26,66) doktora, 22 tanesinin (%73,33) yüksek lisans tezi olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 3. Okul dışı öğrenme ortamları üzerine yazılmış lisansüstü tezlerin yıllara göre dağılımı

Yıllar	Çalışma Sayısı	%
2012	2	6,66
2013	1	3,33
2015	2	6,66
2017	3	9,99
2019	3	9,99
2020	1	3,33
2021	1	3,33
2022	3	9,99
2023	6	19,99
2024	8	26,66
Toplam	30	100

Tablo 3, araştırmaya dâhil edilen tezlerin yıllara göre dağılımını göstermektedir. 2024 yılında yapılan tez çalışmalarının daha yoğun olduğu görülmektedir.

Tablo 4. Okul dışı öğrenme ortamları üzerine yazılmış lisansüstü tezlerin enstitüye göre dağılımı

Enstitü	<i>f</i>	%
Eğitim Bilimleri	14	46,66
Sosyal Bilimler	10	33,33
Fen Bilimleri	6	20,01
Toplam	30	100

Tablo 4, araştırmaya dâhil edilen tezlerin enstitüye göre dağılımını göstermektedir. Yapılan tez çalışmalarının %46,66'sı eğitim bilimleri enstitüsünde, %33,33'ü sosyal bilimler ve %20,01'inin fen bilimleri enstitüsünde yapıldığı görülmüştür.

Tablo 5. Okul dışı öğrenme ortamları üzerine yazılmış lisansüstü tezlerin anabilimdalı göre dağılımı

Anabilim Dalı	<i>f</i>	%
İlköğretim	5	16,66
Fen Eğitimi	6	19,99
Sosyal Bilimler	3	9,99
Temel Eğitim	5	16,66
Beden Eğitimi	1	3,33
Eğitim Bilimleri	9	29,99
Dil Bilim	1	3,33
Toplam	30	100

Tablo 5, araştırmaya dâhil edilen tezlerin anabilim dallarına göre dağılımını göstermektedir. Yapılan tez çalışmalarının %16,66'sı ilköğretim anabilim dalı, %19,99'u fen eğitimi anabilim dalı, %9,99' sosyal bilimler anabilim dalı, %16,66'sı temel eğitim anabilim dalı, %3,33'ü beden eğitimi anabilim dalı, %29,99'u eğitim bilimleri anabilim dalı ve %3,33'ü dil bilim anabilim dalında yapıldığı görülmüştür.

Tablo 6. Okul dışı öğrenme ortamları üzerine yazılmış lisansüstü tezlerin yöntemlerine göre dağılımı

Yöntem Türü	<i>f</i>	%
Nitel	8	26,67
Nicel	10	33,34
Karma	12	39,99
Toplam	13	100

Tablo 6, araştırmaya dâhil edilen tezlerin yöntemlerine göre dağılımını göstermektedir. Yapılan tez çalışmalarının %39,99'unda karma yöntemler, %33,34'ünde ise nicel yöntemler ve %26,67'sinde ise nitel yöntemler kullanılmıştır. Bu dağılım, araştırmalarda karma yöntemlerin ön planda olduğunu, ancak nitel ve nicel yöntemlerin de önemli bir yer tuttuğunu göstermektedir.

Tablo7. Okul dışı öğrenme ortamları üzerine yazılmış lisansüstü tezlerin örneklem gurubuna göre dağılımı

Yöntem Türü	f	%
Öğretmen	10	31,25
Öğrenci	20	62,50
Okul Yöneticisi	1	3,125
Veli	1	3,125
Toplam	32	100

Tablo 7, araştırmaya dâhil edilen örneklem grubuna göre dağılımını göstermektedir. Yapılan çalışmalarda örneklem gruplarının, %62,50'sinin öğrenci, %31,25'inin öğretmen, %3,125'inin velilerden ve %3,125'inin ise okul yöneticilerinden oluştuğu görülmektedir. Yapılan çalışmalarda en yüksek grubun öğrencilerden, en az grubun ise velilerden oluştuğu görülmektedir.

Tablo 8. Okul dışı öğrenme ortamları üzerine yazılmış lisansüstü tezlerin veri toplama araçlarına göre dağılımı

Kullanılan Veri Toplama Araçları	f	%
"Okul Dışı Öğrenme Faaliyetlerine (ODÖF) Yönelik Öğretmen Tutum Ölçeği" Göloğlu-Demir, C. ve Çetin, F. (2021).	3	9,99
"Çevre tutum ölçeği" Berberoğlu v Tosunoğlu (1995)	3	9,99
"Okul Dışı Öğrenme Faaliyetlerine İlişkin Öğretmen Öz Yeterlik İnanç Ölçeği" Göloğlu-Demir, C. ve Çetin, F. (2021).	1	3,33
"Okul Dışı öğrenme Kaygı Değerlendirme Ölçeği" Şahin (2022)	1	3,33
"Sürdürülebilir Çevre Eğitime Yönelik Tutum Ölçeği" Afacan, Ö. ve Demirci Güler, P. M. (2011).	1	3,33
"Mekansal Düşünme Beceri Ölçeği" Şanlı (2019)	1	3,33
"Okul Dışı Öğrenme Etkinlikleri Gerçekleştirme Ölçeği" Karademir ve Erten (2013)	1	3,33
Gözlem Formları	5	16,66
Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu	14	46,62
Toplam	30	100

Tablo 8, araştırmaya dâhil edilen tezlerin veri toplama araçlarına göre dağılımını göstermektedir. Yapılan tez çalışmalarının %46,62'sinin Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formları, %16,66'sının Gözlem Formları ve %36,72'sininde ölçekler kullanılmıştır. Bu dağılım, araştırmalarda formların ön planda olduğunu, ancak ölçeklerinde önemli bir yer tuttuğunu göstermektedir.

Tablo 9. Okul dışı öğrenme ortamları üzerine yazılmış lisansüstü tezlerin sonuçlarına göre dağılımı

Çalışma 1	Yaşın, İ. (2012)	İlköğretim 2. kademe ve ortaöğretimde ders dışı etkinliklere katılan öğretmen ve öğrencilerin ders dışı etkinliklerden beklentileri (yozgat ili örneği)	Yapılan çalışma sonrası ders dışı etkinliklerin planlanan amaçlarına ulaşmadığı, yeterince uygulanmadığı, göstermelik yapıldığı, okul yönetimlerinin öğrencileri ders dışı etkinliklere teşvik etmediği, ders dışı etkinlikler için ayrılan zamanın ve okulların imkânlarının yetersiz olduğu tespit edilmiştir.
Çalışma 2	Akın, F. (2012)	Okul içi ve okul dışı öğrenmelerin öğrenci başarısına etkisi	Analiz sonucunda elde edilen bulgulara göre, araştırmaya katılan öğrencilerin yaklaşık %89'u okul dışı ek çalışmalara katılmaktadır. Bu sonuç öğrenci ve velilerin okul öğrenmelerini başarı için yeterli görmediği biçiminde yorumlanmıştır. Öğrencilerin özel ders almaları, etut çalışmalarına katılmaları ve dershaneye gitmeleri başarılarını anlamlı derecede artırmaktadır. Dershaneye giden öğrencilerin başarısı okul dahil olmak üzere diğer etkinliklere katılan öğrencilerin başarısından anlamlı derecede yüksek bulunmuştur. Öğrencilerin ek çalışmalara düzenli olarak ve özellikle 8. sınıf düzeyinde katılmaları öğrencilerin başarılarını artırmaktadır.
Çalışma 3	Karademir, E. (2013)	Öğretmen ve öğretmen adaylarının fen ve teknoloji dersi kapsamında “okul dışı öğrenme etkinliklerini” gerçekleştirme amaçlarının planlanmış davranış teorisi yoluyla belirlenmesi	Sonuç olarak; öğretmen adaylarının okul dışı etkinliklerini gerçekleştirme amaçları öğrenim gördükleri bölgeler arasında bazı farklılıklar göstermektedir. Öğretmen örneğinde, davranış amacıyla öznel norm ilişkisinin oldukça yüksek olduğu saptanmıştır. Yani öğretmenlerin okul dışı etkinlik gerçekleştirme amaçları davranışa yönelik tutumlarından değil, referans olarak gördükleri kişi veya kurumların beklentilerinden kaynaklanmaktadır. Nitel olarak elde edilen verilerle nicel verilerin desteklenmesi sağlanmıştır.
Çalışma 4	Armağan, B. (2015)	İlkokul dördüncü sınıf fen öğretiminde okul dışı öğrenme ortamları: bir eylem araştırması	Araştırmada öğrencilerin okul dışı fen etkinlik sürecine istekli bir şekilde katılım gösterdiği, etkinliklerde yaratıcı etkinlikler ortaya koydukları, öğrencilerin okul dışı fen etkinliklerini çok eğlenceli buldukları, okul dışı etkinliklerle birinci deneyimle bilgi edinilen öğrencilerin, fen dersini daha çok sevmeye başladıklarını, derse karşı ilgi ve meraklarının arttığını düşündükleri sonucuna ulaşılmıştır.
Çalışma 5	Tosun, H.B. (2015)	Hayat bilgisi dersinde gerçekleştirilen müze uygulamaları	Araştırmanın sonucunda, sınıf öğretmenlerinin müzelere ilişkin yeterli ve doğru bilgilerinin olmadığı, uygulamalarda ön hazırlığa önem vermediği, daha çok davranışsal boyutta kuralları hatırlattığı, soru cevap ve sohbet dışında öğretmenlerin müze uygulaması öncesinde, sırasında ve sonrasında öğrencilerin kalıcı ve etkili öğrenmeleri için yeteri kadar etkinlik yapmadıkları ortaya çıkmıştır. Sınıf öğretmenlerinin Hayat Bilgisi dersi içinde müze uygulamaları yapmayı ders ile bağlantı kuran, dersi pekiştiren, öğrencilerin düşünce becerilerini

			geliştiren, kalıcı ve etkili öğrenme sağlayan, eğlenceli, faydalı, olumlu uygulamalar olarak değerlendirdikleri ortaya çıkmıştır. Bu olumlu görüşlerin yanında sınıf öğretmenlerinin küçük bir kısmı da müze uygulamalarını zaman alıcı, riskli, zor ve sıkıcı bulmuştur. Araştırmada müze uygulamalarına ilişkin öğrenci görüşlerine de yer verilmiştir. Araştırmaya katılan öğrencilerin büyük bir kısmının müze uygulamalarını güzel, eğlenceli, dikkat çekici, heyecanlı, bilgilendirici, yararlı, etkili öğrenmeyi sağlayan uygulamalar olarak değerlendirdikleri görülürken, küçük bir kısmının müze uygulamalarını gürültülü, sıkıcı ve korkutucu bulduğu ve Hayat Bilgisi dersine katkısının olmadığını düşündükleri sonucuna varılmıştır.
Çalışma 6	Karadeniz, N. (2017)	Ders dışı etkinlik olarak ortak günce uygulamasının yazma becerisine katkısı	Bu uygulamanın sonucunda, öğrenci-öğretmen ortak güncelerin, öğrencilerin yazılı sınavlarının edimlerini görev tamamlama, dilbilgisel doğruluk, sözcük bilgisi değerlendirmesi bakımından olumlu etkisinin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Toplam değerlendirme notunda da artış olmamasına rağmen, istatistiksel veriler organizasyon değerlendirmesi bakımından ortak günce uygulamasının faydası olduğunu ortaya koymuştur.
Çalışma 7	Bakioğlu, B. (2017)	5. sınıf vücudumuz bilmesini çözelim ünitesinin okul dışı öğrenme ortamı destekli öğretiminin etkililiği	Araştırmanın sonunda, çalışma kapsamında geliştirilen rehber materyalin öğrencilerin akademik başarıları üzerinde etkili olması bağlamında okul dışı ortamlar için farklı sınıf, ders, ünite ve konulara yönelik rehber materyaller geliştirilmeli gibi bundan sonra yapılacak olan çalışmalar için araştırmacılara ve uygulayıcılara çeşitli önerilerde bulunulmuştur.
Çalışma 8	Uludağ, (2017)	G. Okul dışı öğrenme ortamlarının fen eğitiminde kullanılmasının okul öncesi dönemdeki çocukların bilimsel süreç becerilerine etkisi	Sonuç olarak; sınıf içi fen etkinliklerinin yanı sıra okul dışı öğrenme ortamlarının da fen eğitiminde kullanılmasının çocukların bilimsel süreç becerilerini pozitif yönde desteklediği görülmüştür. BSBGF ve BSBDF'den elde edilen puanlara göre, grupların son test puanları arasında anlamlı farklılaşmanın olduğu, deney grubu-1'in son test puanlarının, deney grubu-2 ve kontrol grubunun, deney grubu-2'nin son test puanlarının ise kontrol grubunun puanlarından yüksek olduğu, BSBGF'den elde edilen puanlara göre, ölçme alt boyutu hariç diğer alt boyutlarda deney grubu-1'in kalıcılık testi puanlarının, deney grubu-2'nin kalıcılık testi puanlarından yüksek olduğu, BSBDF'den elde edilen puanlara göre ise, tüm alt boyutlarda deney grubu-1'in kalıcılık testi puanlarının, deney grubu-2'nin puanlarından yüksek olduğu görülmüştür.
Çalışma 9	Can, N.S. (2019)	Geri dönüşüm ve çevreye etkileri konusunda okul dışı öğrenme ortamları etkinliklerinin ilköğretim öğrencilerinde farklı değişkenler	Yapılan bu araştırma sonucu elde edilen verilerin, okul dışı öğrenme ortamlarının, ilköğretim öğrencilerinde geri dönüşüm ve çevreye etkileri konusunda, çevre bilinci ve tutumuna katkı

		açısından incelenmesi	sağladığı görülmüştür.
Çalışma 10	Caner, Ö. (2019)	Öğretmen adaylarının okul dışı öğrenme ortamlarında sürdürülebilir çevre eğitime yönelik tutumları	Elde edilen bulgular doğrultusunda katılımcıların yüksek düzeyde sürdürülebilir çevre tutumuna sahip oldukları bulunmuştur. Araştırmanın sonuçlarına bakıldığında öğretmen adaylarının sürdürülebilir çevreye yönelik tutumları ile cinsiyetleri arasında kadın öğrencilerin tutumlarının erkek öğrencilerin tutumlarına göre daha yüksek olduğu belirlenmiştir.
Çalışma 11	Çınar, H. (2019)	Ders dışı etkinliklerin öğrencilerin sosyal gelişimine etkisi (huzurevi etkinliği örneği)	Araştırma sonucunda huzurevi ziyaretlerinin sıklığı arttıkça öğrencilerin sosyal becerilerinde olumlu yönde değişimler olduğu gözlenmiştir. Öğrencilerde ziyaretler neticesinde; kendine güven duygusunun arttığı, empati, sorumluluk, iletişim, kendini ifade edebilme, ilişkiyi başlatma ve sürdürme becerilerinin geliştiği belirlenmiştir. Ayrıca kız öğrencilerin sosyal yönden erkek öğrencilere göre daha aktif olduğu sonucuna varılmıştır.
Çalışma 12	Küçük, A. (2020)	Fen bilimleri 5. sınıf insan ve çevre ünitesinin okul dışı öğrenme ortamlarında öğretimi	Bu çalışma sonucunda, deney grubu öğrencilerinin akademik başarıları, bilimsel süreç becerileri ve fen-teknoloji-toplum ve çevreye yönelik anlayışları kısa sürede artmıştır. Benzer şekilde materyal kapsamında sunulan okul dışı öğrenme yaşantıları, öğrenciler arasındaki iletişim ve iş birliğini artırarak onlara sosyal beceriler kazandırmış ve derse yönelik ilgi ve motivasyonlarını yükseltmiştir.
Çalışma 13	Çetin, B.Y. (2021)	Okul yöneticilerinin, öğretmenlerin, öğrencilerin ve velilerin okul dışı öğrenmeye ilişkin görüşleri	Araştırmada öğrencilerin, öğretmenlerin, okul yöneticilerinin ve velilerin; okul dışı öğrenme alanları, alanların avantajları, alanlardaki zorluklar, öğrenme alanı seçim kriterleri, faaliyet seçimi ve süreci, alan deneyimleri, alanda öğrenme süreci öncesinde ve sürecinde sorumluluklar konularında bazı benzer fikirleri olsa da bu paydaş grupları arasında daha çok farklı fikirlerinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
Çalışma 14	Aktaş, V. (2022)	Sosyal bilgiler dersinde mekânsal düşünme becerilerinin geliştirilmesinde okul dışı öğrenme ortamlarının rolü: bir eylem araştırması	Okul dışı öğrenme ortamlarının mekânsal düşünme becerilerini geliştirmede okullara kıyasla daha etkili olduğuna ulaşılmıştır. Mekanların çeşitlilik arz etmesi ve somut deneyimler elde etmeye uygun olması okul dışında sosyal bilgiler öğretimini daha eğlenceli hale getirmiştir. Böylece eylem araştırması sonrasında öğrencilerin pek çoğu sosyal bilgiler dersini keyifli, eğlenceli ve diğer derslere göre daha çok tercih edilebilir olduğunu vurguladıkları tespit edilmiştir. Araştırmacının çalışmaya dönük saha notlarıyla dış gözlemcinin raporları göz önüne alındığında öğrencilerin okul dışı öğrenme ortamlarındaki beceri temelli etkinliklerin katkısıyla mekânsal düşünme beceri düzeylerinin arttığı sonucuna varılmıştır. Doğal ve tarihi pek

			çok mekânda yürütülen deneyim temelli öğrenme faaliyetleri neticesinde öğrencilerin sosyal bilgiler dersinden keyif aldıkları, bu dersi sevmeye başladıkları ve motive olmuş biçimde odaklanmaya başladıkları tespit edilmiştir.
Çalışma 15	Uğurlu, A. (2022)	Okul dışı öğrenme ortamlarına yönelik sınıf öğretmenlerinin kaygı düzeylerinin incelenmesi	Araştırma bulgularından sınıf öğretmenlerinin okul dışı öğrenme etkinliklerine yönelik kaygı puanlarının cinsiyet, okul türü ve görev yaptıkları yerleşim yerinin sosyoekonomik özellikleri açısından farklılaştığı sonucuna ulaşılmıştır. Sınıf öğretmenlerinin okul dışı öğrenme alanlarını olarak daha çok okulun sosyoekonomik imkânlarına göre belirledikleri görülmektedir. Öğretmenlere göre okul dışı etkinliklerin sınıf içi öğrenmeleri desteklediği, öğrencilerin bilgi düzeyini artırdığı, sorumluluklarını geliştirdiği belirtilmiştir. Okul dışı öğrenme alanlarında öğretmen kaygılarının öğrenci güvenliği, etkinliği planlama ve ekonomik nedenlerden kaynaklı olduğu sonucuna varılmıştır.
Çalışma 16	Şahin, F. (2022)	Sınıf öğretmeni adaylarının okul dışı öğrenme ile ilgili kaygı düzeylerinin incelenmesi	Yapılan analizler sonucunda sınıf öğretmeni adaylarının kaygı düzeylerinin orta düzeyde olduğu; sınıf öğretmeni adaylarının kaygı düzeylerinin cinsiyet, akademik başarı ve okul dışı öğrenmeye ilişkin dersi alma durumuna göre farklılık gösterdiği; mezun olunan lise, sınıf düzeyi, öğrenim görülen üniversiteye göre ise farklılık göstermediği anlaşılmıştır.
Çalışma 17	Utku, M. (2023)	Sosyal bilgiler kültür ve miras öğrenme alanında okul dışı öğrenmenin çeşitli değişkenlere etkisi	Araştırma sonuçlarına göre okul dışı öğrenme öğrencinin akademik başarısını, SOKÜM ile SKM tutumlarını ve kavram algılarını anlamlı şekilde artırmıştır. Ayrıca öğrenciler okul dışı öğrenmeye olumlu bak-maktadırlar.
Çalışma 18	Karbeyaz, A. (2023)	Okul dışı öğrenme ortamlarının öğrencilerin hayat bilgisi dersindeki akademik başarı, tutum ve çevreye yönelik davranışlarına etkisi	Sonuç olarak; Hayat Bilgisi Başarı Testi, Hayat Bilgisi Tutum Ölçeği ve Çevreye Yönelik Tutum Ölçeği puanlarının deney grubu lehine anlamlı olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca araştırma verilerine göre; öğrencilerin okul dışı öğrenme ortamlarında eğlendiği, mutlu olduğu, öğrencilerin gezi esnasında arkadaşları ile daha fazla iletişim kurduğu, ortamda bulunmaktan zevk aldığı ortaya çıkmıştır.
Çalışma 19	Alkan, D. (2023)	Okul dışı öğrenme ortamlarının etkili kullanılmasında okul yöneticilerinin rolü	Araştırma sonuçları okul dışı öğrenme etkinliklerinin öneminin ve okul müdürlerinin bu konudaki sorumluluklarının giderek arttığını ortaya koymaktadır.
Çalışma 20	Ezgi, B. (2023)	Okul öncesi öğretmenlerinin okul dışı öğrenme etkinliklerine yönelik öz-yeterlilik inançları ve uygulamaları	Bulgular incelendiğinde, okul öncesi öğretmenlerinin okul dışı öğrenme faaliyetlerine ilişkin öz yeterlilik inançları puanları ile okul dışı öğrenme ile ilgili eğitim alma durumları arasında anlamlı bir fark bulunmuştur.
Çalışma 21	Erdoğan, A. (2023)	Sınıf öğretmenlerinin okul dışı öğrenme ortamları kullanımlarına yönelik öz yeterlik algılarının incelenmesi	Araştırmada, lisansüstü eğitimi olan, üniversitede okul dışı öğrenme ortamlarına yönelik bir ders alan ve öğretmenlik sürecinde okul dışı öğrenme ortamlarına yönelik eğitim alan öğretmenlerin öz yeterlik algılarının daha yüksek olduğu sonucuna

			ulaşmıştır
Çalışma 22	Kılıç, S. (2023)	Öğretmen ve veli görüşlerine göre yerel yönetimlerin okul dışı öğrenme ortamına katkısı: fatih sultan mehmet çocuk akademisi örneği	Çalışma sonucunda, Çankırı Belediyesi Fatih Sultan Mehmet Çocuk Akademisi'nin çocukların genel gelişimine önemli katkılar sağladığı ve aileler ile öğretmenler tarafından olumlu bir şekilde değerlendirildiği belirlenmiştir.
Çalışma 23	Uzun, S. (2024)	Sosyal bilgiler öğretiminde okul dışı öğrenme ortamlarının değişim ve sürekliliği algılama becerisine etkisinin incelenmesi	Araştırma bulgularına göre değişim ve sürekliliği algılama becerisinin geliştirilmesine yönelik okul dışı öğrenme ortamlarında yapılan etkinlikler sonunda akademik başarı testi analizinde deney ve kontrol gruplarında grup içinde anlamlı farklılık bulunmuştur. Gruplar arasında deney grubu lehine artış olsa da istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmamıştır. Etki büyüklüğü açısından orta derecede olduğu tespit edilmiştir. Açık uçlu soru formu analizinde deney grubu lehine fark bulunmuştur. Nitel boyutta, öğrencilerin okul dışı ortamlarda yapılan etkinliklere yönelik olumlu görüşlere sahip oldukları, düşüncelerinde zaman içindeki değişimi görme, geçmiş ve günümüzü karşılaştırma, tarihi ve kültürümüzü tanıma, okulda işlenen derslere göre daha faydalı, eğlenceli ve akılda kalıcı bulma yönlerinin ön plana çıktığı görülmüştür. Ayrıca deney grubu öz yeterlilikleri, etkinliklere katılım ve performans düzeyleri oldukça yüksek düzeyde bulunmuştur.
Çalışma 24	Altay, Z. (2024)	Okul dışı öğrenme ortamlarında yürütülen evsel atıklar ve geri dönüşüme yönelik etkinliklerin öğrencilerin çevre tutumuna ve görüşlerine etkisi	Analiz sonuçlarına göre, okul dışı öğrenme ortamlarının sınıfta öğrencilerin öğrenme durumlarını olumlu yönde etkilediği görülmüştür. Demografik bilgiler formu ele alındığında son test verileri ön test verilerine göre daha kapsayıcı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Evsel atıklar ve geri dönüşüm konusunun öğrencilerin çevre tutum ölçeğinde (bilgi, duygu, davranış) boyutlarında deney grubu lehine anlamlı farklılıklar oluşmuştur.
Çalışma 25	Merter, O. (2024)	Sınıf öğretmenlerinin okul dışı öğrenme uygulamalarına ilişkin deneyimleri ile mesleki yetkinlik düzeylerinin ilişkisel olarak incelenmesi	Elde edilen sonuçlara göre, sınıf öğretmenlerinin okul dışı öğrenme uygulamalarına ilişkin deneyimleri ile mesleki yetkinlik düzeyleri arasında pozitif yönlü anlamlı ilişki bulunmuştur. “Okul Dışı Öğrenme ODÖ Faaliyetlerine Yönelik Öğretmen Öz-Yeterlik İnançları Ölçeği”nden elde edilen verilere göre hazırlık yeterliliği alt boyutu en yüksek ortalamaya sahipken, bilgi ve deneyim öz-yeterliliği alt boyutunun en düşük ortalamaya sahip olduğu bulunmuştur. “OHİO Öğretmen Yetkinlik Ölçeği”nden elde edilen verilere göre motivasyon alt boyutu en yüksek puan ortalamasına sahipken, ölçme ve değerlendirme alt boyutunun en düşük ortalamaya sahip olduğu bulunmuştur.

Çalışma 26	Ülkeroğlu Onur,A. (2024)	Okul dışı öğrenme ortamlarından sanal müzelerin kullanılmasıyla fen eğitiminde bilimsel sorgulamanın doğası öğretimi	Sonuç olarak okul dışı öğrenme ortamlarında sanal müzeleri kullanarak öğrencilere bilimsel sorgulamanın doğası kazanımları öğretilebileceği tespit edilmiştir.
Çalışma 27	Erdem, A. (2024)	Okul dışı öğrenme ortamları dersinin ilköğretim matematik öğretmen adaylarının okul dışı öğrenme ortamlarını tasarlama ve uygulama açısından yeterlilik ve özyeterlilik düzeylerine etkisi	Araştırmaya katılan öğretmen adaylarının okul dışı öğrenme ortamlarını düzenlemeye ilişkin bilgi, planlama, uygulama ve değerlendirme algıları başlangıçta orta düzey iken sonradan iyi düzeye pozitif bir yönde bir artış gösterirken; okul dışı öğrenme faaliyetlerine yönelik öz-yeterlilik inançlarının ise alt boyutlarıyla incelendiğinde bilgi ve deneyim inançları ile uygulama ve değerlendirme inançları açısından başlangıçta orta düzeyde iken zayıf düzeye gerilemesi ile düşme eğiliminde olduğu, öğrenmeyi destekleme inançları ile hazırlık inançlarının ise iyi düzeyi koruyarak sabit kaldığı sonucuna ulaşılmıştır.
Çalışma 28	Erdem, T. (2024)	Okul dışı öğrenme ortamlarının etkililiği üzerine meta-tematik bir çalışma	Araştırma sonucunda 4 temaya ulaşılmıştır. Okul dışı öğrenme ortamlarının “bilişsel”,“duyuşsal”, “sosyal” alanlara katkıları ve “sorunları” oluşturulan temalardır. Buna göre bilişsel anlamda; kalıcı öğrenmeyi sağlama, yaparak yaşayarak öğrenme, öğrenilenleri pekiştirme ve bilgiyi somut kılma gibi katkıları olduğu tespit edilmiştir. Eğlenmeyi sağlama, derse ilgiyi ve motivasyonu artırması, merak uyandırması, mutlu hissettirmesi duyuşsal alana sağladığı katılardır. İletişim becerilerini geliştirme, sosyalleşmeyi ve sosyal uyumu sağlama, iş birliği kazandırma, öğretmen öğrenci ilişkilerini geliştirme sosyal bakımdan sağladığı katkılar arasındadır.
Çalışma 29	Torğul, B. (2024)	Sınıf öğretmenlerinin okul dışı öğrenme ortamlarını düzenleme becerilerinin okul dışı öğrenme ortamlarını düzenleme kaygılarına etkisi: sosyal-duygusal yetkinliğin aracı rolü	Yapılan analizler sonucunda sınıf öğretmenlerinin okul dışı öğrenme etkinlikleri düzenleme becerileri ile okul dışı öğrenme ortamlarına gezi düzenlemeye yönelik kaygıları arasında negatif bir ilişki olduğu görülmektedir.
Çalışma 30	İşgören, Y. (2024)	Sınıf öğretmenlerinin okul dışı öğrenmeye ilişkin tutumlarının ve görüşlerinin incelenmesi	Araştırma sonucunda öğretmenlerin okul dışı öğrenmeye ilişkin tutumlarının cinsiyet, sınıf mevcudu, kıdem, sınıf düzeyi ve okulun bulunduğu çevrenin sosyoekonomik düzeyi gibi değişkenlere göre anlamlı farklılık göstermediği tespit edilmiştir. Ancak öğretmenlerin eğitim düzeyleri ve okul dışı öğrenmeye ilişkin eğitim alma durumlarına göre okul dışı öğrenmeye yönelik tutumları anlamlı düzeyde farklılaşmaktadır. Bu farkın yüksek lisans mezunu olanlar ile okul dışı öğrenmeye ilişkin eğitim alanlar lehine olduğu belirlenmiştir. Araştırmada öğretmenlerin, okul dışı öğrenmeyi yararlı buldukları belirlenmiş, ancak güvenlik, öğrenci ihtiyaçları ve maddi sıkıntılar gibi konularda zorluklar yaşadıkları tespit edilmiştir.

Tablo 10. Okul dışı öğrenme ortamları üzerine yazılmış lisansüstü tezlerin önerilerine göre dağılımı

Çalışma 1	Yaşın, İ. (2012)	İlköğretim 2. kademe ve ortaöğretimde ders dışı etkinliklere katılan öğretmen ve öğrencilerin ders dışı etkinliklerden beklentileri (Yozgat ili örneği)	Ders dışı etkinliklere, ders içi etkinlikler kadar değer verilmesi konusunda öğretmen ve yöneticilere önerilerde bulunulmuştur.
Çalışma 2	Akın, F. (2012)	Okul içi ve okul dışı öğrenmelerin öğrenci başarısına etkisi	Okul dışı öğrenmelerin öğrenci başarısını anlamlı derecede artırdığının ortaya çıktığı bu araştırmada okul öğrenmelerinin niteliğinin artırılması için gerekli önlemlerin alınması bir öneri olarak sunulmuştur.
Çalışma 3	Karademir, E. (2013)	Öğretmen ve öğretmen adaylarının fen ve teknoloji dersi kapsamında “okul dışı öğrenme etkinliklerini” gerçekleştirme amaçlarının planlanmış davranış teorisi yoluyla belirlenmesi	Elde edilen bulgular ışığında, öğretmenlere, öğretmen adaylarına, araştırmacılara, Millî Eğitim Bakanlığına ve Eğitim Fakültelerine öneriler sunulmuştur.
Çalışma 4	Armağan, B. (2015)	İlkokul dördüncü sınıf fen öğretiminde okul dışı öğrenme ortamları: bir eylem araştırması	Yapılan çalışma sonucunda araştırmacılara ve uygulayıcılara yönelik çeşitli önerilerde bulunulmuştur.
Çalışma 5	Tosun, H.B. (2015)	Hayat bilgisi dersinde gerçekleştirilen müze uygulamaları	Araştırmada son olarak öğretmenlerin müze uygulamaları öncesinde ön hazırlık yapması, müzelerin öğrenci seviyesine uygun olarak belirlenmesi, müze uygulamalarının MEB tarafından yapılması ve ücretsiz olması önerilmiştir. Müze uygulamalarında drama, rehber anlatımı, oyun yoluyla öğrenme, bulmaca çözme, canlandırma, arkeolojik kazı ve beyin fırtınası gibi öğrencilerin dersi daha iyi anlamalarını sağlayacak etkinlikler yapılması önerilmiştir.
Çalışma 6	Karadeniz, N. (2017)	Ders dışı etkinlik olarak ortak günce uygulamasının yazma becerisine katkısı	Öğrenci-öğretmen ortak güncelerin kullanımına dayalı yabancı dil yazma becerisini geliştirme öğrenci akademik başarısına ilişkin ulaşılan sonuçlara dönük olarak, ortak günce uygulamasının tamamen gönüllülüğe dayalı olarak yapıldığında etkilerinin ne olduğuna bakılabilir.
Çalışma 7	Bakioğlu, B. (2017)	5. sınıf vücudumuz bilmesini çözelim ünitesinin okul dışı öğrenme ortamı destekli öğretiminin etkililiği	Araştırmanın sonunda, çalışma kapsamında geliştirilen rehber materyalin öğrencilerin akademik başarıları üzerinde etkili olması bağlamında okul dışı ortamlar için farklı sınıf, ders, ünite ve konulara yönelik rehber materyaller geliştirilmeli gibi bundan sonra yapılacak olan çalışmalar için araştırmacılara ve uygulayıcılara

			çeşitli önerilerde bulunulmuştur.
Çalışma 8	Uludağ, G. (2017)	Okul dışı öğrenme ortamlarının fen eğitiminde kullanılmasının okul öncesi dönemdeki çocukların bilimsel süreç becerilerine etkisi	Bulgular doğrultusunda, araştırmacılara, uygulamacılara ve ailelere yönelik önerilerde bulunulmuştur.
Çalışma 9	Can, N.S. (2019)	Geri dönüşüm ve çevreye etkileri konusunda okul dışı öğrenme ortamları etkinliklerinin ilkökul öğrencilerinde farklı değişkenler açısından incelenmesi	<ol style="list-style-type: none">1. Öğrencilerin çevre problemleriyle ilgili farkındalık kazanabilmeleri ve bu problemleri oturup konuşabilecekleri, problemlerin çözümü için akıl yürütebilecekleri ortamlar hazırlanmalıdır.2. Öğrencilerin çevresel bilgi düzeylerini ve çevre tutumlarını arttırabilmek için kalıcı etkinlikler düzenlenmeli ve çevresel davranışlarını etkileyebilecek alanlar tercih edilmelidir.3. Öğrencilerin aileleriyle birlikte çevre sorunlarını oturup tartışmaya yönlendirilmeli ve doğal çevreyle bağ kurabilmesi için evinde bitki veya hayvan beslemeye yönlendirilmelidir.4. Yeni eğitim vizyonu programının amacı bilim sever bireyler yetiştire-bilmektir. Bu amaç doğrultusunda müfredata bağımlı kalan ve ders sürecinde klasik yöntemler dışında alternatif yöntemler kullanmayan öğretmenlerin hizmet içi eğitim verilerek öğretim modelleri zenginleştirilebilir.5. Fen Bilimleri dersi sadece sınav odaklı veya başarı odaklı değil, merak uyandırmaya dayalı, ilgi ve alaka duymaya özendirici şekilde yöntemler kullanılarak işlenmelidir.6. Okul dışı alan gezileri müfredata veya konu içeriğine göre ayarlanarak ders saati belirlenip zorunlu hale getirilebilir.
Çalışma 10	Caner, Ö. (2019)	Öğretmen adaylarının okul dışı öğrenme ortamlarında sürdürülebilir çevre eğitimine yönelik tutumları	Öğretmenlerin uygulamalı eğitimlerle bilhassa yaşadığı çevrenin sorunlarıyla yüzleşmesi, sorunu içselleştirmesi ve çevre sorunlarına yönelik çözümler

			getirilebilmesi için öğretmenlerle büyük ölçekli ve tüm yurdu kapsayan çalışmalar yapılmalı ve ülkemizin çevre eğitimi haritası ortaya çıkarılmalıdır
Çalışma 11	Çınar, H. (2019)	Ders dışı etkinliklerin öğrencilerin sosyal gelişimine etkisi (huzurevi etkinliği örneği)	Ergenlik dönemindeki öğrencilerin sosyal becerilerinin geliştirilmesi için huzurevleri dışındaki sosyal kurumların da ziyaret edilmesi gerekir. Huzurevi ile ilgili etkinlikler gerçekleştirilirken dikkat edilmesi gereken konular ise şu şekilde belirlenmiştir; Huzurevinde kalan yaşlı sayısına göre öğrenci sayısının ayarlanması, Huzurevinin mevcut durumuna göre etkinliklerin neler olacağı ve sürelerinin belirlenmesi, Huzurevi ziyaretlerinin yılda bir kez değil, daha fazla sayıda gerçekleştirilmesi, Yapılan ziyaretlerin çok kısa veya çok uzun aralıklarla yapılmaması. Bunun yerine ayda bir kez olacak şekilde huzurevi günlerinin belirlenmesi gerekmektedir.
Çalışma 12	Küçük, A. (2020)	Fen bilimleri 5. sınıf insan ve çevre ünitesinin okul dışı öğrenme ortamlarında öğretimi	Araştırma sonuçlarından hareketle; öncelikle okul dışı öğrenmenin fen bilimleri öğretiminde kullanımına yönelik öğretmenlere ve sonrasında ise yeni araştırmacılara yönelik bazı öneriler sunulmuştur.
Çalışma 13	Çetin, B.Y. (2021)	Okul yöneticilerinin, öğretmenlerin, öğrencilerin ve velilerin okul dışı öğrenmeye ilişkin görüşleri	Okul dışı öğrenme ile ilgili öğrencilerin, öğretmenlerin, okul yöneticilerinin ve velilerin süreç deneyimi eksikliklerinin olduğu belirlenmiştir. Bu açıdan akademisyenler tarafından okul dışı öğrenme ile ilgili uygulamaların ağırlıklı olduğu projeler hazırlanabilir ve projelere eğitim paydaşlarının katılımları sağlanabilir.
Çalışma 14	Aktaş, V. (2022)	Sosyal bilgiler dersinde mekânsal düşünme becerilerinin geliştirilmesinde okul dışı öğrenme ortamlarının rolü: bir eylem araştırması	Araştırmada elde edilen bulgular ve ulaşılan sonuçlar doğrultusunda okul dışı öğrenme ortamlarının kullanımına, mekânsal düşünme becerileri temelli öğrenme faaliyetlerine, araştırmacılara ve merkezi karar alıcılara yönelik birtakım öneriler geliştirilmiştir.
Çalışma 15	Uğurlu, A. (2022)	Okul dışı öğrenme ortamlarına yönelik sınıf öğretmenlerinin kaygı düzeylerinin incelenmesi	Araştırma sonuçlarından yola çıkılarak sınıf öğretmenlerinin okul dışı öğrenme ortamlarına yönelik kaygı düzeylerinin

			azaltılmasına ilişkin önerilerde bulunulmuştur.
Çalışma 16	Şahin, F. (2022)	Sınıf öğretmeni adaylarının okul dışı öğrenme ile ilgili kaygı düzeylerinin incelenmesi	Çalışmanın bulguları ışığında uygulamalara ve ileride gerçekleştirilecek araştırmalara yönelik önerilerde bulunulmuştur.
Çalışma 17	Utku, M. (2023)	Sosyal bilgiler kültür ve miras öğrenme alanında okul dışı öğrenmenin çeşitli değişkenlere etkisi	Okul dışı öğrenme yönteminin öğrencilerin akademik başarılarını artırmak ve desteklemek için, öğrencilerin derse aktif katılımını sağlamak için kullanılabilir. Ayrıca ilgili araştırmacılar okul dışı öğrenmeye yönelik öğretmen, idareci veya veli boyutuyla da çalışabilir.
Çalışma 18	Karbeyaz , A. (2023)	Okul dışı öğrenme ortamlarının öğrencilerin hayat bilgisi dersindeki akademik başarı, tutum ve çevreye yönelik davranışlarına etkisi	Elde edilen sonuçlar kapsamında, geliştirilen rehber materyalin farklı sınıf, ders, konuları için tasarlanması ve uygulanmasına yönelik araştırmacılar için birtakım önerilerde bulunulmuştur.
Çalışma 19	Alkan, D. (2023)	Okul dışı öğrenme ortamlarının etkili okul yöneticilerinin rolü	Okul dışı öğrenme etkinliklerinin öğretim programları ile ilişkisinin arttırılması sağlanmalı, bu konuda somut adımlar atmayı sağlayacak planlamalar yapılmalıdır. Yerel idareler tarafından etkinliğin düzenleneceği kurumlar ve etkinliği düzenleyecek öğretmenler hizmet içi eğitimlerle desteklenmeli, etkinlik esnasında konuya hâkim yardımcı personeller görevlendirilmelidir. Bu tür etkinliklerin planlı hale getirilmesi ve projelendirilmesi sonucu bakanlık tarafından ödeneklerle desteklenmesi önerilmektedir.
Çalışma 20	Ezgi, B. (2023)	Okul öncesi öğretmenlerinin okul dışı öğrenme etkinliklerine yönelik öz-yeterlilik inançları ve uygulamaları	Okul dışı öğrenme uygulamaları ile ilgili olumlu görüş belirten öğretmenler, planlama ve uygulama aşamasında zorluk yaşadıklarını dile getirmiş ve okul dışı öğrenme uygulamalarının kalite ve sıklığının arttırılması için önerilerini belirtmişlerdir.
Çalışma 21	Erdoğan, A. (2023)	Sınıf öğretmenlerinin okul dışı öğrenme ortamları kullanımına yönelik öz yeterlik algılarının incelenmesi	Çalışmada, öğretmen adaylarına üniversitede, öğretmenlere ise farklı hizmet içi eğitimlerle okul dışı öğrenme ortamları ve bu ortamların kullanımına yönelik eğitimler verilmesi ve öğretmenlerin bu ortamları etkili kullanabilmeleri amacıyla okul dışı öğrenmenin eğitimin tüm paydaşları tarafından desteklenmesi önerilmiştir.

Çalışma 22	Kılıç, S. (2023)	Öğretmen ve veli görüşlerine göre yerel yönetimlerin okul dışı öğrenme ortamına katkısı: fatih sultan mehmet çocuk akademisi örneği	Araştırma sonuçlarına dayanarak araştırmacılar, uygulayıcılar ve yerel yönetimler için öneriler sunulmuştur.
Çalışma 23	Uzun, S. (2024)	Sosyal bilgiler öğretiminde okul dışı öğrenme ortamlarının değişim ve sürekliliği algılama becerisine etkisinin incelenmesi	Okul dışı öğrenme yönteminin öğrenciler tarafından olumlu karşılandığı, derslere karşı ilgi ve motivasyonlarını artırdığı görülmüştür. Bu nedenle farklı konularda da uygulanması konusunda önerilerde bulunulmuştur.
Çalışma 24	Altay, Z. (2024)	Okul dışı öğrenme ortamlarında yürütülen evsel atıklar ve geri dönüşüme yönelik etkinliklerin öğrencilerin çevre tutumuna ve görüşlerine etkisi	Öğretmenlere çevre eğitimi verilerek çevre konusunun yalnızca ders kitaplarında işlenmesi gereken bir konu olmadığı öğretilmelidir. Bu sayede farklı yöntem ve yaklaşımlar geliştirilebilir. Öğretmenleri çevre gezilerine teşvik edecek etkinlikler düzenlenebilir. Çevre eğitimi uygulamalı bir ders haline getirilebilir. Çevre eğitimi ile alakalı eğitimler öğretmenlerle sınırlı kalmayıp ailelerde de verilebilir.
Çalışma 25	Merter, O. (2024)	Sınıf öğretmenlerinin okul dışı öğrenme uygulamalarına ilişkin deneyimleri ile mesleki yetkinlik düzeylerinin ilişkisel olarak incelenmesi	Araştırma sonuçlarına göre, sınıf öğretmenlerine okul dışı öğrenme ortamlarının kullanımına yönelik hizmet içi eğitimler verilmesi ve eğitimlerin sahada uygulamalı örneklerinin gösterilmesi önerilmiştir.
Çalışma 26	Ülkeroğlu Onur, A. (2024)	Okul dışı öğrenme ortamlarından sanal müzelerin kullanılmasıyla fen eğitiminde bilimsel sorgulamanın doğası öğretimi	Bu çalışma tek bir sınıf üzerinde sanal müze uygulamalarının öğrencilerin bilimsel sorgulamanın doğası temaları ile ilgili görüşlerini değiştirmeyi amaçlamıştır. Bundan sonraki çalışmalarda sanal müze uygulamaları ile geleneksel yöntemlerin uygulandığı sınıfların deneysel ve kontrol gruplu çalışmaları yapılabilir. Bu sayede sanal müzelerin bilimsel sorgulamanın doğası öğretimine etkisi diğer yöntemlerle karşılaştırılabilir.
Çalışma 27	Erdem, A. (2024)	Okul dışı öğrenme ortamları dersinin ilköğretim matematik öğretmen adaylarının okul dışı öğrenme ortamlarını tasarlama ve uygulama açısından yeterlilik ve özyeterlilik düzeylerine etkisi	Öğretmen adaylarının çoğunun okul dışı öğrenme ile ilgili yasal mevzuatı bilme ve bu mevzuat doğrultusunda okul dışı öğrenme ortamı planlamada kendilerini yeterli görmedikleri sonucuna ulaşıldığından gerekli kurs, seminer, hizmet içi eğitim ile desteklenmesi önerilmektedir. Okul dışı öğrenme ortamlarının öğrenme üzerindeki olumlu katkısının dikkate alınarak MEB tarafından

			daha fazla müfredata dahil edilmesi ile bu tarz ortamlarda etkinlik düzenlenmesi için gerekli alt yapı ve kaynak temininin sağlanması önerilmektedir. Her ilin kendi sınırlarındaki okul dışı öğrenme ortamlarını tanıttak bir örnek okul dışı öğrenme kılavuzu hazırlayıp kolayca erişime sunması önerilmektedir. Mevcut çalışma sadece nicel verilerden oluştuğundan ileride yapılacak çalışmaların nitel veriler ile de desteklenerek karma çalışma yapılması önerilmektedir
Çalışma 28	Erdem, T. (2024)	Okul dışı öğrenme ortamlarının etkililiği üzerine meta-tematik bir çalışma	Sağladığı katkılar göz önünde bulundurulduğunda öğrenme sürecinde okul dışı ortamların düzenli kullanılması önerilmektedir.
Çalışma 29	Toğrul, B. (2024)	Sınıf öğretmenlerinin okul dışı öğrenme ortamlarını düzenleme becerilerinin okul dışı öğrenme ortamlarını düzenleme kaygılarına etkisi: sosyal-duygusal yetkinliğin aracı rolü	Araştırma sonuçlarından yola çıkarak eğitim politikalarında, hizmet öncesi ve hizmet sonrası öğretmen eğitimi programlarında, öğretmenlerin okul dışı öğrenme ortamlarını düzenleme becerilerini ve sosyal-duygusal yetkinliklerini geliştirmeye odaklanmasının önemi vurgulanmaktadır.
Çalışma 30	İşgören, Y. (2024)	Sınıf öğretmenlerinin okul dışı öğrenmeye ilişkin tutumlarının ve görüşlerinin incelenmesi	Araştırma sonuçları doğrultusunda etkinliklerin planlanması ve uygulanmasında öğretmenlere destek sağlanması, maddi sıkıntılar gibi engellerin aşılması için kaynak tahsis edilmesi önerilmektedir.

4. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Yapılan alan yazın incelemesinde “okul dışı öğrenme ortamları” üzerine hazırlanmış, 84 yüksek lisans tezi, 13 doktora tezi olmak üzere 97 lisansüstü olduğu tespit edilmiştir. Bu tezler genel olarak değerlendirildiğinde şu sonuçlara ulaşılmıştır. Tezlerin hepsini (97) tür bakımından ele aldığımızda yüksek lisans tezlerinin sayısının doktora tezlerine göre daha fazla olması, araştırmaların büyük ölçüde bu seviyede yoğunlaştığını göstermektedir. Çalışmaya dahil edilen tezlerin (30) ise 22’si yüksek lisans tezinden, 8’i ise doktora tezinden oluşmaktadır. Doktora düzeyinde daha fazla araştırmanın yapılması, okul dışı öğrenme ortamlarıyla ilgili bilgi birikimini artırabilir. Tezleri çıktığı Enstitü bakımından ele aldığımızda Eğitim Bilimleri Enstitüsü ve Sosyal Bilimler Enstitüsü’nün bu alandaki çalışmalarda ön planda olması, bu iki alanın okul dışı

öğrenme ortamları araştırmalarında merkezi bir rol oynadığını göstermektedir. Diğer enstitülerde de bu tür araştırmaların teşvik edilmesi önemlidir. Tezlerde nicel araştırma yöntemlerinin ağırlıklı olması, okul dışı öğrenme ortamları konusunun sayısal verilerle analiz edilerek daha somut bir şekilde incelendiğini göstermektedir. Ancak, nitel ve karma yöntemlerin de kullanımı artırılarak daha konunun derinlemesine ve ayrıntılı bir şekilde incelemelerine ulaşılabilir. Tezleri çalışma grubu bakımından ele aldığımızda öğrencilerin en büyük örneklem grubunu oluşturması, okul dışı öğrenme ortamlarının uygulama sürecinde öğrencilerin kritik bir rol oynadığını göstermektedir. Öğretmenlerin de önemli bir rol oynadığı görülmektedir; bu nedenle, her iki grup için de okul dışı öğrenme ortamlarıyla ilgili sürekli mesleki gelişim programları düzenlenmelidir.

Bu araştırmada, okul dışı öğrenme ortamları üzerine yazılmış lisansüstü tezlerin güncel durumu incelenmiştir. Araştırma, 2012-2024 yılları arasında yapılmış 30 yüksek lisans tezini kapsamaktadır. Araştırmada incelenen okul dışı öğrenme ortamları üzerine yazılmış lisansüstü çalışmaların tez türüne göre dağılımına bakıldığında 22 yüksek lisans ve 8 doktora tezinden oluşmuştur. Araştırmada incelenen okul dışı öğrenme ortamları üzerine yazılmış lisansüstü çalışmaların yıllara göre dağılımına bakıldığında en fazla 2024 (%26,66) yılında, daha sonra 2023 (%19,99) yılında ve en az 2013,2020 ve 2021 (%3,33) yıllarında araştırıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Araştırmada incelenen okul dışı öğrenme ortamları üzerine yazılmış lisansüstü çalışmalar yöntemlerine göre incelendiğinde, çalışmaya dâhil edilen 30 tezin çoğunluğunda nicel yöntemler kullanılarak oluşturulduğu anlaşılmıştır. Çalışmada incelenen tezlerin sonuçlarına genel olarak bakıldığında; okul dışı öğrenme ortamlarına yönelik görüşlerin genel olarak olumlu yönde olduğu tespit edilmiştir. Okul dışı öğrenme ortamları üzerine yapılan lisansüstü çalışmaların daha çok öğrenci ve öğretmen üzerine olduğu görülmüştür. İncelenen lisansüstü çalışmalara bakıldığında okul dışı öğrenme ortamları konusunda veli görüşlerine yeteri kadar yer verilmediği tespit edilmiştir.

Bu araştırma, okul dışı öğrenme ortamları üzerine yazılmış lisansüstü çalışmaları kapsamından dolayı bu konuda yapılmış lisansüstü tezlerin geniş bir incelemesini sunmaktadır. Araştırmanın bulguları, velilerin okul dışı öğrenme ortamlarıyla ilgili görüşlerini belirten çalışmaların yapılmasına olan ihtiyacı ortaya koymaktadır. Araştırma sonuçları, okul dışı öğrenme ortamlarına yönelik nitel çalışmaların daha çok yapılmasına ihtiyaç olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte doktora düzeyinde daha fazla araştırmanın yapılmasının alana katkı getireceği düşünülmektedir. Sonuç olarak, okul dışı öğrenme ortamları üzerine farklı örneklem gruplarıyla, farklı araştırma yöntemleri kullanılarak doktora düzeyinde çalışmaların yapılması önerilebilir.

KAYNAKLAR

1. Altunışık, R., Coşkun, R., Yılmaz, V., & Bayraktaroşlu, S. (2010). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri: SPSS uygulaması* (6. baskı). Sakarya Kitabevi.
2. Armağan, B. (2015). 'İlkokul Dördüncü Sınıf Fen Öğretiminde Okul Dışı Öğrenme Ortamları: Bir Eylem Araştırması'. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi.
3. Bauer, B. W., Capron, D. W., Ward-Ciesielski, E., Şustafsson, H. C. Ve Doyle, C. (2018). Extracurricular activities are associated with lower suicidality through decreased loneliness in young adults. *Archives of suicide research*, 22(4), 665-678. Erişim adresi: <https://doi.org/10.1080/13811118.2018.1427162>
4. Can, N. S. (2019). *Şeri Dönüşüm ve Çevreye Etkileri Konusunda Okul Dışı Öğrenme Ortamları Etkinliklerinin İlkokul Öğrencilerinde Farklı Değişkenler Açısından İncelenmesi (Yüksek Lisans Tezi)*. Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlköğretim Anabilim Dalı Sınıf Öğretmenliği Bilim Dalı, Erzincan.
5. Çubukçu, Z. ve Şültekin, M. (2006). İlköğretimde öğrencilere kazandırılması gereken sosyal beceriler. *Biliş*, (37), 155-174. Erişim adresi: <https://dersipark.org.tr/bilis/issue/25369/267789>
6. Dere, F. ve Çifçi, T. (2021). *Okul öncesi eğitiminde okul dışı öğrenme ortamları: il milli eğitim müdürlüklerinin hazırladığı kılavuzların değerlendirilmesi*. Sözlü Bildiri, International Congress of Eurasian Social Sciences (ICOESS)-5, 21-24 Mayıs, Muğla, Türkiye
7. Eshach H. (2007). Bridging in-school and out-of-school learning: Formal, non-formal, and informal education. *Journal of Science Education and Technology*, 16(2), 171-190.
8. Şever, V. C., Tunca, E. A., Boluwatife, A. A., Nwoşbo, V. C., Onuoha, B. N. C., Uşwoke, J.C. ve Talabi, F. O. (2021). Visual media and learning: Effect of interactive television instruction as an intervention strategy for improving the critical thinking skills and disposition of out-of-school nomadic children in Nigeria. *Learning and Motivation*, (76), 1-9.
9. Harris, M. A. (2021). Growing among trees: a 12-month process evaluation of school based outdoor learning interventions. *Journal of Adventure Education and Outdoor Learning*, 1-12
10. Helms, R., Fukinş, R., Van Driel, K. ve Vorst, H. C. M. (2021). Benefits of an out-of-school time program on social-emotional learning among disadvantaged adolescent youth: A retrospective analysis. *Children and Youth Services Review*, 131, 1-7.
11. Kılıç, H. (2020). *Okul Dışı Öğrenme Ortamlarının 5. Sınıf Öğrencilerinin Şüneye, Dünya ve Ay Ünitesine Yönelik Akademik Başarı ve Tutumlarına Etkisi (Yüksek Lisans Tezi)*. Fen Bilimleri Enstitüsü İlköğretim Anabilim Dalı Fen Bilşisi Öğretmenliği Programı, Kocaeli.
12. Köse, E. (2016). İlköğretim öğrencilerinin ders dışı etkinliklerini tercih etme nedenleri. *Bayburt Eğitim Fakültesi Dersisi*, 2(2), 46-61. Erişim adresi: <https://dersipark.org.tr/befdersi/issue/23174/247543>
13. Kubat, U. (2018). *Okul dışı öğrenme ortamları hakkında fen bilşisi öğretmen adaylarının görüşleri*
14. Laçin Şimşek, C., Şen, A. İ., Bozdoğan, A. E., Balkan Kıyıcı, F., Varnacı Uzun, F., Nuhoglu, H., Keleş, Ö. (2011). 'Fen Öğretiminde Okul Dışı Öğrenme Ortamları'. (C. Laçin Şimşek, Ed.). Ankara: Peşem A.
15. Marsh, H. ve Kleitman, S. (2002). Extracurricular school activities: The good, the bad, and the non linear. *Harvard educational review*, 72(4), 464-515. Erişim adresi: <https://doi.org/10.17763/haer.72.4.051388703v7v7736>
16. Massoni, E. (2011). Positive effects of extracurricular activities on students. *Essai*, 9(1), 27. Erişim adresi: http://dc.cod.edu/essai/vol9/iss1/27?utm_source=dc.cod.edu%2Fessai%2Fvol9%2Fiss1%2F27&utm_medium=PDF&utm_campaign=PDFCoverPages
17. Melber, L. H. ve Abraham, L. M. (1999). Beyond the classroom: Linking with informal education. *Science Activities*, 36(1), 3-4.
18. Munoz, C. ve Cadierno, T. (2021). How the differences in exposure english language learning? A comparison of teenagers in two learning environments. *Studies in Second Language and Teaching*, 11(2), 185-212.

19. Özdemir, L. A. (2019). *Fen Bilimleri Öğretmen Adaylarının Bilim ve Teknoloji Müzesi Şezisi Öncesi ve Sonrasında Okul Dışı Öğrenme Ortamları ile İlişili Görüşleri (Yüksek Lisans Tezi)*. Ortadoğu Teknik Üniversitesi, Matematik ve Fen Bilimleri Eğitimi Enstitüsü, Ankara.
20. Özden, Y., & Saban, A. (2019). *Eğitimde yeni yönelimler: Teoriler, yaklaşımlar ve uygulamalar*. Ankara: Peşem Akademi Yayıncılık.
21. Plant, Y. A., Addyş ve Şşiliau, D. Ş. O. (2008). Department for children, education, lifelonş learning and skills lanşuaşe, literacy and communication skills. Welsh assembly.
22. Ridky, R. W. (1974). A study of planetarium effectiveness on student achievement, perceptions, and retention.
23. Schmoll, S. E. (2013). *Toward a Framework forInteşratinş Planetarium and Classroom Learningş (Dissertation of Doctora)*. Michişan Universty, Michişan
24. Soysal, E. (2019). *Okul Dışı Öğrenme Ortamlarının Ortaokul 7.Sınıf Öğrencilerinin Fen Bilimleri Dersine Yönelik İliş, Tutum ve Motivasyonlarına Etkisi (Yüksek Lisans Tezi)*. Şazi Üniversitesi Eğitim bilimleri Enstitüsü, Ankara.
25. Şen, A. İ. (2019). *Okul dışı öğrenme ortamları*. Ankara: Peşem Akademi.
26. Tösten, R. (2020). *Okul dışı eğitim ve öğrenme*. A. Küçükoğlu ve H. İ. Kaya (Ed.). Kuramdan Uyuşlamaya Okul Dışı Öğrenme Ortamları İçinde (s.1-22). Ankara: Peşem Akademi.
27. Weaver-Hişhtower, M. B. (2021). *The politics of K-12 education: Policy, practice, and the power of the public*. Routledge.
28. Wrişht, P. T. (2012). *Perceived impact of quality in a 21 st century learningş center out of school time proşram: a case study (Doctor of Thesis)*. Arkansas University, Arkansas.
29. Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2011). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (8. baskı). Seçkin Yayıncılık: Ankara.

BİLİM VE SANAT MERKEZLERİNDE YÜRÜTÜLMÜŞ LİSANSÜSTÜ TEZLERİN İNCELENMESİ

Prof. Dr. Gizem SAYGILI¹/ Ayşe ŞİMŞEK²

**¹Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Temel Eğitim Bölümü,
gizemsaygilli@kmu.edu.tr**

ORCID: 0000-0002-1787-2492

**²Vali Ali Akan İlkokulu, Sınıf Öğretmeni,
sena.seha15@gmail.com**

ORCID: 0009-0000-50011-2139

Özet

Bu araştırmanın amacı Bilim ve Sanat Merkezlerinde yürütülmüş lisansüstü tezlerin güncel durumunu ortaya koyabilmektir. Bu amaç doğrultusunda, 88 lisansüstü çalışma taranmıştır. Bu tezlerden 2020-2025 yılları arasında yapılmış (50) yüksek lisans, (8) doktora lisansüstü çalışma araştırmaya dahil edilmiştir. Üstün yetenekli öğrencilerin eğitim gördüğü Bilim ve Sanat Merkezlerinde yürütülmüş lisansüstü çalışmaların ele alındığı bu araştırmada, mevcut literatür kapsamlı bir şekilde incelenmiş ve " Bilim ve Sanat merkezlerinde yürütülmüş lisansüstü çalışmaların mevcut durumu nedir?" sorusuna yanıt aranmıştır. Bu bağlamda 2020-2025 yılları arasında yapılmış 58 lisansüstü çalışmanın incelenmesinin yapıldığı bu araştırmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Araştırma verilerinin toplanmasında doküman analizinden faydalanılmıştır. Dokümanların incelenmesi sonucunda elde edilen veriler, tezin türü, tezin yılı, enstitüsü ve anabilim dalı, tezin yöntemi, evren ve örnekleme, kullanılan ölçekler, sonuçlarına ve önerilerine göre dağılımları betimsel analiz kullanılarak çözümlenmiştir. Araştırma sonucunda elde edilen bulgular ilgili literatür ışığında değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Bilim ve Sanat Merkezleri, Üstün Yetenekli Öğrenciler, Lisansüstü Çalışmalar

REVIEW OF GRADUATE THESES CONDUCTED IN SCIENCE AND ART CENTERS

Abstract

The aim of this research is to reveal the current status of postgraduate theses conducted in Science and Art Centers. For this purpose, 88 postgraduate studies were scanned. Of these theses, (50) master's and (8) doctoral postgraduate studies conducted between 2020-2025 were included in the research. In this research, which addresses postgraduate studies conducted in Science and Art Centers where gifted students are educated, the existing literature was examined comprehensively and the question "What is the current status of postgraduate studies conducted in Science and Art centers?" was sought. In this context, qualitative research method was used in this research, in which 58 postgraduate studies conducted between 2020-2025 were examined. Document analysis was used in collecting research data. The data obtained as a result of the examination of the documents were analyzed using descriptive analysis according to the type of the thesis, year of the thesis, institute and department, method of the thesis, universe and sample, scales used, distributions according to the results and suggestions. The findings obtained as a result of the research were evaluated in the light of the relevant literature.

Keywords: Science and Art Centers, Gifted Students, Postgraduate Studies

GİRİŞ: Özel yetenekli bireylerin eğitimi, onların bilişsel, akademik ve sosyal gelişimlerini destekleyerek potansiyellerini en üst düzeye çıkarmayı hedefleyen özel eğitim yaklaşımlarını gerektirmektedir (Sak, 2011). Türkiye’de bu ihtiyaca yönelik olarak kurulan Bilim ve Sanat Merkezleri (BİLSEM), özel yetenekli öğrencilerin ilgi ve yetenek alanlarında gelişimlerini destekleyen farklılaştırılmış eğitim programları sunmaktadır (MEB, 2013). BİLSEM’lerde uygulanan eğitim programlarının niteliği ve öğrenciler üzerindeki etkisi, alan yazında giderek artan bir şekilde ele alınmakta olup, özellikle son yıllarda yapılan lisansüstü çalışmalar bu alandaki akademik bilgi birikimine katkı sağlamaktadır (Gök & Erdoğan, 2020). Ancak, bu alandaki araştırmaların sistematik olarak değerlendirilmesi, mevcut durumun ortaya konulması ve gelecekte yapılacak çalışmalar için bir yol haritası oluşturulması açısından önemli bir gereklilik olarak karşımıza çıkmaktadır (Yıldırım & Şimşek, 2018). Türkiye’de Millî Eğitim Bakanlığı (MEB), üstün yetenekli bireyleri, belirli bir alanda ya da genel yetenek düzeyinde akranlarına göre belirgin şekilde yüksek performans göstermesi olarak tanımlanır (MEB, 2013). Üstün yetenek, yalnızca akademik başarıyla sınırlı olmayıp, yaratıcılık, liderlik, sanatsal yetenekler ve problem çözme becerileri gibi farklı alanlarda da yüksek performans gösteren bireyler olarak gösterebilir (Sak, 2010). Renzulli (1986) ise üstün yeteneği, yüksek yetenek, yaratıcılık ve motivasyonun bir araya gelmesiyle üstün yetenekli bireylerin ortaya çıktığını belirtmiştir. Üstün yetenekli bireyler, öğrenme hızları, problem çözme becerileri, yaratıcılık düzeyleri ve soyut kavramları anlama yetenekleri açısından akranlarından farklılık gösterebilirler (Sak, 2010). Üstün yetenekli çocuklar, genel olarak yüksek bilişsel kapasiteye, güçlü bellek becerilerine, ileri düzeyde problem çözme becerilerinin yanı sıra soyut düşünme, sosyal ve duygusal alanlarda da farklılık gösterebilirler. (Sak, 2011). Üstün yetenekli çocuklar, genellikle akranlarından daha hızlı öğrenirler, daha az tekrar gereksinimi duyarlar ve bir konuyu anlamak için kısa sürede derinlemesine düşünebilirler (Sak, 2010). Zengin kelime dağarcıkları, karmaşık düşünme becerileri ve bağımsız çalışma yeteneklerine sahiptirler (Kaya, 2019). Özellikle soyut kavramları somutlaştırma yetenekleri yüksektir, mantık yürütme süreçlerinde üstün başarı gösterirler (Sak, 2011). Bilişsel becerilerinin yanı sıra sosyal ve duygusal alanlarda da belirgin özellikler gösterebilirler. Derin bir adalet duygusuna sahiptirler, toplumsal sorunlara duyarlıdır, ilgilendikleri konular farklılık gösterebilir. Bununla birlikte, yaşlarının üzerinde ilgi alanlarına sahip olmaları, sosyal uyum problemleri yaşamalarına neden olabilir (Sak, 2011). Üstün yetenekli çocuklar, mükemmeliyetçi olma eğilimindedirler. Başarı konusunda kendilerine yüksek standartlar koyabilirler. Buda zaman zaman stres ve kaygı yaşamalarına sebep olabilir (Kaya, 2019). 1990’lı yıllardan itibaren faaliyete geçirilmiş olan Bilim ve Sanat Merkezleri (BİLSEM) Türkiye’de üstün yetenekli öğrencilerin eğitimi için en yaygın kullanılan kurumsal yapılardır (Sak, 2011). BİLSEM’ler destekleyici kurumlardır (Kaya, 2019). Genel eğitim sistemi içinde üstün yetenekli öğrencilerin bireysel yeteneklerine uygun eğitim alabilmeleri için oluşturulmuş bu kurumlarda

öğrenciler, örgün eğitimlerine devam ederken, okul saatleri dışında bireysel yeteneklerine göre yönlendirilmiş eğitim alabilmektedirler (MEB, 2013). BİLSEM’lerde öğrencilere farklılaştırılmış eğitim sunulmakta ve problem çözme, proje üretme, yaratıcılık, bilimsel düşünme gibi beceriler geliştirilmekle birlikte yapılan araştırmalar BİLSEM’lerin her bölgede eşit şekilde hizmet sunmadığını göstermektedir. Aynı zamanda öğretmenlerin üstün yetenekli öğrencilere yönelik eğitim konusunda yeterince donanımlı olmadığını sıkça ortaya konulmaktadır (Sak, 2010; Kaya, 2019; MEB, 2013). Üstün yetenekli öğrencilerin belirlenmesi sürecinde kullanılan ölçme araçlarının sınırlı olması, bazı öğrencilerin tanılanamamasına neden olmaktadır (Sak, 2010).

Bilim ve Sanat Merkezleri üzerine yapılan lisansüstü tezlerin analiz edilmesi, özel yetenekli bireylerin eğitimi ile ilgili araştırma eğilimlerinin belirlenmesine ve bu alandaki bilgi eksikliklerinin tespit edilmesine olanak sağlayacaktır (Kaya, 2017). Bu bağlamda, 2009-2025 yılları arasında gerçekleştirilen lisansüstü çalışmaların sistematik bir incelemeye tabi tutulması, özel yetenekli öğrencilerin eğitimine yönelik geliştirilen modeller, kullanılan yöntemler, araştırma konuları ve metodolojik yaklaşımlar hakkında kapsamlı bir değerlendirme yapmaya imkân tanımaktadır (Çepni, 2018). Özellikle 2020-2025 yılları arasında yapılan çalışmaların ele alınması, son dönemdeki akademik yönelimleri ve araştırma boşluklarını belirleme açısından önem arz etmektedir (Öztürk, 2021). Bu araştırma, Bilim ve Sanat Merkezlerinde yürütülmüş lisansüstü tezleri inceleyerek BİLSEM’lerde yürütülen lisansüstü tezlerin mevcut durumunu analiz etmek, tezlerin yöntembilimsel özelliklerini ve içeriklerini incelemek amaçlanmaktadır. Bu araştırmanın 2020-2025 YÖK Ulusal Tez Merkezi veri tabanında yayınlanmış “BİLSEM” anahtar kelimesini konu alan çalışmalar oluşturmaktadır. YÖK Ulusal Tez Merkezi veri tabanında anahtar kelimelerle yapılan arama sürecinde 2020-2025 yılları arasında yapılmış (50) yüksek lisans, (8) doktora tezi olmak üzere toplam 58 tez araştırmaya dâhil edilmiştir. Çalışmanın sonuçlarının, BİLSEM’lerde yürütülen akademik araştırmaların gelişim sürecini anlamaya katkı sağlaması ve gelecekteki araştırmalar için rehberlik edici nitelikte olması beklenmektedir (Küçük, 2012). Bu bağlamda " Bilim ve Sanat merkezlerinde yürütülmüş lisansüstü çalışmaları mevcut durumu nedir?" sorusuna cevap aranmıştır. Araştırmanın alt problemleri aşağıdaki gibidir:

10. Bilim ve Sanat merkezlerinde yürütülmüş lisansüstü tezlerin türü nedir?
11. Bilim ve Sanat merkezlerinde yürütülmüş lisansüstü tezlerin yıllara göre dağılımı nasıldır?
12. Bilim ve Sanat merkezlerinde yürütülmüş lisansüstü tezlerin enstitüye göre dağılımı nasıldır?
13. Bilim ve Sanat merkezlerinde yürütülmüş lisansüstü tezlerin anabilim dallarına göre dağılımı nasıldır?
14. Bilim ve Sanat merkezlerinde yürütülmüş lisansüstü tezlerin yöntemlere göre dağılımı nasıldır?

15. Bilim ve Sanat merkezlerinde yürütülmüş lisansüstü tezlerin örneklem grubuna göre dağılımı nasıldır?
16. Bilim ve Sanat merkezlerinde yürütülmüş lisansüstü tezlerin veri toplama araçlarına göre dağılımı nasıldır?
17. Bilim ve Sanat merkezlerinde yürütülmüş lisansüstü tezlerin sonuçlara göre dağılımı nasıldır?
18. Bilim ve Sanat merkezlerinde yürütülmüş lisansüstü tezlerin önerilere göre dağılımı nasıldır?

2. YÖNTEM

Bu araştırma, Bilim ve Sanat Merkezlerinde yürütülmüş lisansüstü tezlerin güncel durumunu ortaya koyabilmek amacıyla nitel araştırma yöntemiyle gerçekleştirilmiştir. Yapılan alan yazın incelemesinde “Bilim ve sanat Merkezleri” üzerine hazırlanmış 88 tez olduğu tespit edilmiştir. Tespit edilen bu tezlerden 50 yüksek lisans tezi ve 8 doktora tezi üzerine odaklanılmıştır. Bu tezlerden 2020-2025 yılları arasında Bilim ve Sanat Merkezlerinde yürütülmüş tezler araştırmaya dâhil edilmiştir. Bu bağlamda ilgili literatür kapsamlı bir şekilde incelenmiştir. Nitel araştırmalar, genellikle "görüşme, gözlem ve belge analizi gibi tekniklerle veri toplanarak, olayların ve algıların doğal ortamlarında, bütünsel ve gerçekçi bir şekilde ele alındığı araştırma süreçleri" olarak tanımlanır (Yıldırım & Şimşek, 2011). Nitel araştırmaların temeli, elde edilen bulguların yorumlanarak anlamlandırılmasıdır. Bu tür araştırmalarda, konu ya da olgular, kendi bağlamları içinde derinlemesine incelenip yorumlanarak daha kapsamlı bir anlayış geliştirilir (Altunışık ve diğerleri, 2010). Bu araştırma, Bilim ve Sanat Merkezlerinde yürütülmüş olan 88 lisansüstü tezinin içerisinde bulunduğu araştırılan konu ile bağlantılı olan 58 tezin incelenmesi üzerine odaklanmış olup, bu tezler nitel veri analizinin bir türü olan “Doküman Analizi” yöntemiyle değerlendirilmiştir. Araştırmada yer alan lisansüstü çalışmalar, nitel ölçütlere dayanarak incelenmiş ve analiz edilmiştir. Nitel araştırmalar, sosyal olguları kendi bağlamlarında incelemeyi ve bu olguları anlamayı amaçlar, bu bağlamda kuram geliştirme odaklıdır (Yıldırım & Şimşek, 2011). Nitel araştırmalar, sosyal yaşamda neden-sonuç ilişkilerini ortaya koymaya ve bireylerin deneyimlerine dair açıklamalar yapmaya yöneliktir (Weaver-Hightower, 2021). Nitel çalışmalarda veri toplama ve analiz süreçlerinde, genellikle katılımcıların bakış açılarını yansıtmak için kelimeler ve ifadeler ön plana çıkartılır. Bu tür araştırmalarda, hipotezleri test etmektense, toplanan veriler dikkatlice gruplandırılarak anlamlı bir sonuca ulaşılmaya çalışılır. (Özden ve Saban, 2019). Bu araştırmada da incelenen tezlerden elde edilen bulgular içerik analizleri yapılarak yorumlanmıştır.

3. BULGULAR

Bilim ve Sanat Merkezlerinde yürütülmüş lisansüstü çalışmaların bulunduğu 58 lisansüstü çalışmaya ilişkin özellikler aşağıdaki tablolar halinde sunulmuştur.

Tablo 1. Bilim ve Sanat Merkezlerinde yürütülmüş çalışmalar

Çalışma Kodu	Kaynakça	Çalışmanın Başlığı
Çalışma 1	Kılıç, M. (2020)	Üstün Yetenekli Öğrenciler ve Velilerinin Tartışmalı Bir Metin Üzerindeki Karar Verme Süreçlerinin Epistemik Profiller Bağlamında İncelenmesi: Bursa Bilsem Örneği
Çalışma 2	Orman, S. (2020)	Değerler Eğitimi Bağlamında Bilsem Eğitim Programlarına İlişkin Öğrenci, Öğretmen ve Yönetici Görüşleri
Çalışma 3	Özer, M. (2020)	Bilsem Proje Sürecinin İşbirlikli Problem Çözme Açısından Değerlendirilmesi: Bir Acemi- Deneyimli Karşılaştırması
Çalışma 4	Su, G. (2020)	Bilsem’de Çalışan Matematik Öğretmenlerinin Matematik Eğitiminde Yaşadıkları Sorunların İncelenmesi
Çalışma 5	Akdeniz, H. (2020)	Bilsem Öğrencilerinin Biyoloji Dersin Öğrenirken Kullandıkları Zihin Alışkanlıklarının Gelişimi Üzerine Eylem Araştırması
Çalışma 6	Kartal, R. (2021)	Bilsem Ortaokul Öğrencilerinin Matematiğe Yönelik Tutumlarının Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi
Çalışma 7	Kartal, M. (2021)	Bilsem’de Öğrenim Gören Ortaokul Öğrencilerinin Akademik Motivasyonlarının İncelenmesi
Çalışma 8	Altaş, S. (2021)	Bilim ve Sanat Merkezi (Bilsem) Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Atölye Geliştirme Sürecinde Yönelik Deneyimleri
Çalışma 9	Kılıç, Ş. (2021)	Bilsem Öğretmenlerinin Eğitim Teknolojisi Öz Yeterliği Üzerine Bir Çalışma
Çalışma 10	Özalp, U. (2021)	Bilsem Öğrencilerinin Müzikal Yaratıcılıklarının ve Akış Deneyimlerinin Uzaktan Eğitim Uygulaması Üzerinden Değerlendirilmesi
Çalışma 11	Törün, F. (2021)	İzmir’de Bulunan Bilim Sanat Merkezleri (Bilsem) Öğretmenleri ve Öğrencilerinin Uzaktan Eğitime Bakış Açıları
Çalışma 12	Daşdemir, A. (2021)	Görsel Sanatlar Eğitiminde Görsel Kültürün Bilsem Öğrencilerinin Eleştirel Düşünme Becerilerine Katkısı
Çalışma 13	Yakut Özek, B. (2021)	Eğitim Reformunun Başarısında Etkili Olan Etmenler: Bilsem Modelinin Politika Nitelikleri Kuramı Bağlamında Analizi
Çalışma 14	Kızılkaya, M.M. (2021)	Özel Yetenekli Çocukların Eğitiminde Kritik Konular ve Uygulamalar: Bilsem Örneği
Çalışma 15	Aydın Sağlam, E. (2022)	Bilsem’de Eğitim Alan 9. Sınıf Öğrencilerinin Bilsem Eğitimine İlişkin Görüşleri
Çalışma 16	Topcu, S. (2022)	Özel Yetenekli Öğrencilere Eğitim Veren Öğretmenlerin Mesleki Deneyimlerinin İncelenmesi: Bilsem’de Öğretmen Olmanın Anlamına İlişkin Fenomenolojik Bir Çalışma
Çalışma 17	Aktaş, M. (2022)	Sosyobilimsel Konuların Sokratik Sorgulama Yoluyla Öğretilmesinin Bilsem Öğrencilerinin Eleştirel Düşünme ve Problem Çözme Becerilerine Etkisi
Çalışma 18	Ünalın, S. (2022)	Özel Yetenekli Öğrencilerin Koronavirüs ve Pandemi İle İlgili Görüşlerinin İncelenmesi: Alanya Bilsem Örneği
Çalışma 19	Kalın, G. (2022)	Okul Dışı Stem Etkinliklerinin Bilsem Öğrencilerinin Stem Tutumu ve Girişimcilik Becerilerine Etkisi
Çalışma 20	Şimşek, B. (2022)	Bilsem Matematik Öğretmenlerinin Bilginin Gereçeklendirilmesine Yönelik Epistemolojik İnançları İle Teknoloji Kullanımlarının Değerlendirilmesi
Çalışma 21	Kantaroğlu, B. (2022)	Bilim ve Sanat Merkezine Devam Eden İlkokul Öğrencilerinin

		Mühendislik Bilgi Düzeyleri İle Stem Tutumları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi (Mersin İli Örneği)
Çalışma 22	Demirel, R. (2022)	Bilsem ve Devlet Okullarında Öğrenim Gören İlkokul 3. Ve 4. Sınıf Öğrencilerinin Türkçe Dersine Yönelik Algı ve Tutumları
Çalışma 23	Kocabaş, G. (2022)	Özel Yetenekli Öğrencilerin Temel Fen Kavramlarına ve Fen Dersi Çalışmaya Yönelik Metaforik Algıları: Alanya Bilsem Örneği
Çalışma 24	Gürdal, G. (2022)	Çocuklar İçin Felsefe Eğitiminde Hipotetik Düşünme Yönteminin İlkokul Bilsem Öğrencilerinin Yaratıcı Düşünme Becerilerine Etkisi
Çalışma 25	Arıkan, H. (2022)	BİLSEM Öğretmenlerinin Mizah Tarzları ve Öğretim Sürecinde Mizah Kullanma Tutumları
Çalışma 26	Çelik, İ. (2022)	Khan Academy İle 4. Sınıf Bilsem Öğrencilerinin Matematik Eğitimi
Çalışma 27	Soygür, E. (2022)	Bilsem'e Giden Özel Yetenekli Çocukların Ailelerinin Bilsem Eğitimine İlişkin Görüş ve Önerileri
Çalışma 28	Ülker, S. (2022)	Bilsem Fen Bilimleri Dersi Öğretim Programı Bireysel Yetenekleri Fark Ettirme Kazanımlarının Yenilenmiş Bloom Taksonomisine Göre İncelenmesi ve Ders Planları Oluşturulması
Çalışma 29	Kaçan, A. (2022)	Bilsem'lerde Uzaktan Eğitim İle Yapılan Öğretim Uygulamalarının Öğrenci Beklentileri ve Paydaşlar Açısından Değerlendirilmesi
Çalışma 30	İleri, A. (2023)	Öğretmen, Öğrenci ve Veli Gözünden Bilim ve Sanat Merkezleri (Bilsem)
Çalışma 31	Çakmak, T. (2023)	Ortaokul Bilsem Öğrencilerinin Somut Olmayan Kültürel Mirasa Yönelik Tutum ve Farkındalıklarının İncelenmesi
Çalışma 32	Yaman, A. (2023)	Bilsem Okul Yöneticilerinin Stem Eğitimine Yönelik Algılarının İncelenmesi
Çalışma 33	Yıldırım, K. (2023)	Bilim ve Sanat Merkezlerinin Etkililik Düzeyinin Araştırılması: Tunceli Hacı Bektaş Veli Bilim ve Sanat Merkezi (Bilsem) Örneği
Çalışma 34	Akpınar, D. (2023)	Bilsem'lerdeki Öğrencilerin Sanat ve Yaratıcılık İle Harmanlanmış İngilizce Dersi Öğretim Tasarımına İlişkin Tutum ve Görüşleri
Çalışma 35	Çebi, B. (2023)	Türkiye'de Özel Yeteneklilerin Eğitimine Yönelik Üretilen Politikaların ve Bilsem Modelinin İncelenmesi
Çalışma 36	Kılıç, H. (2023)	Bilsem Fen Alanı Öğretmenlerinin Laboratuvar Kullanımı ve Güvenliği Bilgi Düzeyleri
Çalışma 37	Çiftçi, S.S. (2023)	Sosyal, Kültürel ve Ekonomik Sermayeler İle Ebeveyn Desteğinin Öğrencilerin Bilsem'e Yerleşmelerine Etkisi
Çalışma 38	Rehber, N. (2023)	Bilim Sanat Merkezi (BİLSEM) Yöneticilerinden Beklenen Liderlik Rollerine İlişkin Öğretmen ve Yönetici Görüşlerinin İncelenmesi
Çalışma 39	Taştepe, F. (2023)	Bilim ve Sanat Merkezine (Bilsem) Devam Eden Özel Yetenekli Öğrencilerin Öğretmenleri İçin Geliştirilen Eğitim Programının Mesleki Yeterlik Algılarına Etkisinin Değerlendirilmesi
Çalışma 40	Kılıç, M. Z. (2023)	Deneyimsel Öğrenmeye Dayalı Algoritma Etkinliklerinin Bilsem Öğrencilerinin Bilgi İşlemsel Düşünme, Kodlamaya Yönelik Tutum ve Başarılarına Etkisi
Çalışma 41	Çoker, Ö. (2023)	Bilsem'e Devam Eden İlkokul Öğrencilerinin Akıl ve Zekâ Oyunlarına İlişkin Görüşleri: Bir Temel Nitel Araştırma Çalışması
Çalışma 42	Kartı, C. (2023)	Görsel Sanatlar Dersinde Öğrencilerin Soyut Kavramlara Yönelik Sembolik Anlatımları: Bilsem Örneği
Çalışma 43	Erol, E. (2024)	Üstün Yetenek, Eğitim ve Müzik: Bilsem Örneği
Çalışma 44	Akyüz, S. (2024)	Bilsem Rehber Öğretmenlerinin Kariyer Danışmanlığı Öz Yeterlikleri, Mesleki Beklentilerinin Karşılanması ve Özel Yeteneklilerle Etkinliklere

		Katılımları Arasındaki İlişki
Çalışma 45	Ulutaş, M.A. (2024)	Üstün Yetenekli Öğrencilere Yönelik Mühendislik Tasarım Sürecinin Uygulanması: Bilsem Örneği
Çalışma 46	Çiloğlu, S. (2024)	Türkiye’de Bilsem Kurumlarında Müzik Alanı Üzerine Yapılan Çalışmaların İncelenmesi
Çalışma 47	Can, C. (2024)	Bilsem Lise Matematik Yardımcı Ders Materyali Etkinliklerinin Purdue Modeli ve Etkinlik Tasarım Prensiplerine Göre İncelenmesi
Çalışma 48	Özkan, M. (2024)	Anonim Halk Edebiyatı Ürünlerinin Genel Zihinsel Yetenek Testi İle Alınan Bilsem Öğrencilerinin (11-13 Yaş Grubu) Kolaj Çalışmalarına Etkisi
Çalışma 49	Eray, Ş. (2024)	İlkokul 4. Sınıf Öğrencileri İle Bilsem Öğrencilerinin Problem Çözme Becerileri İle Üstbiliş Becerileri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi
Çalışma 50	Türközü, M. E. (2024)	Bilsem Müzik Yetenek Alanı Öğrencilerinin Üstbilişsel Farkındalık Durumlarının İncelenmesi
Çalışma 51	Çıngı, H. İ. (2024)	Türklerde Özel Yeteneli Bireylerin Seçimi ve Eğitimi (Bilsem ve Enderun Örneği)
Çalışma 52	Kahraman, B. (2024)	Investigation Of Career Guidance Programs Implemented In Science And Art Centers (Bilsem) In Terms Of Curriculum Components
Çalışma 53	Esen, H. (2024)	Makine Öğrenmesi İle Bilsem’de Öğrenci Başarısını Tahmin Etme
Çalışma 54	Bahçe, D. (2024)	Bilsem Tanılama Süreçlerine İlişkin Sınıf Öğretmenlerinin Görüşlerinin İncelenmesi
Çalışma 55	Kılıç, G. (2024)	Bilsemde Öğrenim Görmekte Olan Ortaokul Düzeyindeki Üstün Yetenekli Öğrencilerin Ekoloji Konusundaki Disiplinlerarası Entegrasyon Yapılarının İncelenmesi Ekoloji Kavramı / Adana Bilsem Örneği
Çalışma 56	Yasemin, D. (2024)	Bilsem Öğretim Programı Geliştirme Çalışmalarına Katılan Öğretim Üyelerinin ve Öğretmenlerin Duyuşsal Alan Becerilerine Yönelik Görüşleri
Çalışma 57	Bakırtaş, Z. (2024)	Bilim ve Sanat Merkezinde (Bilsem) Matris Öğretimine Yönelik Bir Uygulama
Çalışma 58	Acar, A. (2025)	Bilsem Öğrencilerinin Örüntülerde Temel Kavramlara İlişkin Başarı Düzeylerinin İncelenmesi

Tablo 2. Bilim ve Sanat Merkezlerinde yürütülmüş lisansüstü tezlerin türüne göre dağılımı

Tez Türü	f	%
Yüksek Lisans	50	86,20
Doktora	8	13,80
Toplam	58	100

Tablo 2’deki verilere göre, araştırmaya katılanların büyük çoğunluğunun yüksek lisans seviyesinde olduğu (%86,20), doktora seviyesindeki katılımcıların ise daha az bir orana sahip olduğu (%13,80) görülmektedir.

Tablo 3. Bilim ve Sanat Merkezlerinde yürütülmüş lisansüstü tezlerin yıllara göre dağılımı

Yıllar	Çalışma Sayısı	%
2020	5	8,62
2021	9	15,51
2022	15	25,86
2023	13	22,41

2024	15	25,86
2025	1	1,72
Toplam	58	100

Tablo 3'deki verilere göre, BİLSEM'lerde ilgili tezlerin yıllara göre dağılımı, son yıllarda bu alandaki akademik çalışmaların arttığını göstermektedir. 2022 ve 2024 yıllarında en yüksek sayıya ulaşılmış olup, her iki yıl da %25,86'lık bir paya sahiptir. Bu, BİLSEM'ler üzerine yapılan araştırmaların son yıllarda hız kazandığını ve bu alana yönelik akademik ilginin arttığını ortaya koymaktadır. 2021 ve 2023 yıllarında ise sırasıyla %15,51 ve %22,41'lik paylar ile bir artış gözlemlenmiştir, ancak bu yıllarda yapılan çalışmalar 2022 ve 2024'e kıyasla daha az sayıda olmuştur. 2020 yılında yapılan çalışmalar (%8,62) daha düşük bir oranda olup, bu yıl BİLSEM'lere olan ilginin henüz artmaya başlamadığını gösteriyor. 2025 yılı ise yalnızca 1 çalışmaya sahip olup, bu da muhtemelen yılın başlarındaki veri eksikliğinden veya henüz tamamlanmamış tezlerden kaynaklanıyor olabilir. Bu bulgular, BİLSEM'lere yönelik akademik ilginin son yıllarda arttığını ve bu alandaki araştırmaların önümüzdeki yıllarda daha da artabileceğini göstermektedir.

Tablo 4. Bilim ve Sanat Merkezlerinde yürütülmüş lisansüstü tezlerin enstitüye göre dağılımı

Enstitü	Frekans	Yüzde (%)
Eğitim Bilimleri Enstitüsü	35	60,34
Fen Bilimleri Enstitüsü	5	8,62
Güzel Sanatlar Enstitüsü	1	1,72
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü	14	24,14
Sosyal Bilimler Enstitüsü	3	5,17
Toplam	58	100

Tablo 4'deki elde edilen verilere göre, BİLSEM'lerle ilgili lisansüstü tezlerin büyük bir kısmı Eğitim Bilimleri Enstitüsü (60,34%) tarafından yürütülmüştür. Bu, BİLSEM'lerin eğitim süreçlerine yönelik araştırmaların, eğitim bilimleri alanında yoğunlaştığını ve bu alandaki akademik ilginin belirgin olduğunu göstermektedir. Lisansüstü Eğitim Enstitüsü (24,14%) de önemli bir paya sahiptir. Fen Bilimleri Enstitüsü (8,62%) ve Sosyal Bilimler Enstitüsü (5,17%) gibi enstitülerde yapılan tezler ise sınırlı kalmıştır, bu da BİLSEM'ler üzerine yapılan araştırmaların fen ve sosyal bilimler bağlamında daha az yoğunlaştığını ortaya koymaktadır. Güzel Sanatlar Enstitüsü (1,72%) ise en düşük paya sahiptir, bu da sanat alanında yapılan araştırmaların oldukça sınırlı olduğunu göstermektedir.

Tablo 5. Bilim ve Sanat Merkezlerinde yürütülmüş lisansüstü tezlerin anabilim dalı göre dağılımı

Ana Bilim Dalı	Frekans	Yüzde (%)
Matematik ve Fen Bilimleri Eğitimi Ana Bilim Dalı	14	24,14
Müzik Bilimleri Ana Bilim Dalı	1	1,72
Eğitim Bilimleri Ana Bilim Dalı	14	24,14
Güzel Sanatlar Eğitimi Ana Bilim Dalı	7	12,07
Elektronik ve Bilgisayar Mühendisliği Ana Bilim Dalı	1	1,72
Özel Yeteneklilerin Eğitimi Ana Bilim Dalı	1	1,72

Temel Eğitim Ana Bilim Dalı	6	10,34
Fen ve Matematik Alanlar Eğitimi Ana Bilim Dalı	1	1,72
Özel Eğitim Ana Bilim Dalı	3	5,17
Matematik Eğitimi Ana Bilim Dalı	1	1,72
Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Ana Bilim Dalı	2	3,45
Eğitim Teknolojisi Bilim Dalı	1	1,72
Fen Bilgisi Eğitimi Ana Bilim Dalı	1	1,72
Eğitimin Kültürel Temelleri Ana Bilim Dalı	1	1,72
Üstün Zekalıların Eğitimi Ana Bilim Dalı	1	1,72
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı	1	1,72
Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Eğitimi Ana Bilim Dalı	1	1,72
Eğitim Teknolojisi Bilim Dalı	1	1,72
Toplam	58	100

Tablo 5’de Matematik ve Fen Bilimleri Eğitimi Ana Bilim Dalı ve Eğitim Bilimleri Ana Bilim Dalı, her biri %24,14 ile en fazla tez yapılan alanlardır. Bu, BİLSEM’lere yönelik çalışmalarda matematik, fen bilimleri ve genel eğitim bilimleri alanlarının ağırlıklı olduğunu göstermektedir. Güzel Sanatlar Eğitimi Ana Bilim Dalı %12,07 ile önemli bir paya sahiptir, ancak diğer ana bilim dallarına kıyasla daha sınırlıdır. Temel Eğitim Ana Bilim Dalı (%10,34) ve Özel Eğitim Ana Bilim Dalı (%5,17) da önemli bir yere sahiptir. Bu alanlar, BİLSEM’lerdeki eğitim süreçleri ile ilgili önemli konuları ele almaktadır. Diğer ana bilim dalları, her biri %1,72 ile sınırlı bir paya sahiptir, bu da BİLSEM’lerle ilgili araştırmaların daha çok temel eğitim, fen bilimleri ve eğitim bilimleri alanlarında yoğunlaştığını göstermektedir.

Tablo 6. Bilim ve Sanat Merkezlerinde yürütülmüş lisansüstü tezlerin yöntemlerine göre dağılımı

Yöntem Türü	<i>f</i>	%
Nitel	32	%55,2
Nicel	12	%20,7
Karma	8	%13,8
Deneysel	5	%8,6
Eylem Araştırması	1	%1,7
Toplam	58	100

Tablo 6, incelenen 58 tez, kullanılan yöntem türlerine göre sınıflandırılmış ve analiz edilmiştir. Verilere göre, tezlerin büyük bir kısmının (%55,2) nitel araştırma yöntemine dayandığı görülmektedir. Nicel araştırmalar %20,7’lik bir oranla ikinci sırada yer alırken, karma yöntemler %13,8 oranında kullanılmıştır. Deneysel çalışmalar %8,6 ile dördüncü sırada yer almakta, yalnızca bir tez (%1,7) eylem araştırması yöntemiyle gerçekleştirilmiştir.

Tablo7. Bilim ve Sanat Merkezlerinde yürütülmüş lisansüstü tezlerin örneklem gurubuna göre dağılımı

Örneklem Grubu	Frekans(f)	Yüzde (%)
Öğrenci	44	44%
Veli	9	9%
Öğretmen	24	24%
Yönetici	4	4%
Akademisyen	2	2%
Eğitim Politikası Uzmanları	1	1%
Doküman	4	4%
Ders Materyalleri	1	1%
Toplam	100	100%

Tablo 7'deki, Bilim ve Sanat Merkezleri'nde yürütülmüş lisansüstü tezlerin örneklem grubunda en yüksek paya sahip kategori öğrenciler olup, %44'lük bir oranla öne çıkmaktadır. Bu durum, BİLSEM'lere yönelik tezlerde, öğrencilerin temel araştırma odaklarından biri olduğunu ve öğrencilerin merkezlerdeki eğitim süreçlerinin incelendiğini göstermektedir. Öğretmen kategorisi ise %24 oranında bir paya sahiptir. Veli kategorisi %9 oranıyla önemli bir yer tutmaktadır. Yönetici kategorisi ise %4'lük bir paya sahiptir. Daha az yaygın olan diğer kategoriler ise akademisyen (yüzde 2), eğitim politikası uzmanları (yüzde 1), doküman (yüzde 4) ve ders materyalleri (yüzde 1) gibi gruplardır. Bu bulgular, BİLSEM'lere yönelik araştırmaların en fazla öğrenciler ve öğretmenler üzerinden yoğunlaştığını, ancak veliler ve yöneticiler gibi diğer paydaşların da önemli araştırma konuları arasında yer aldığını ortaya koymaktadır.

Tablo 8. Bilim ve Sanat Merkezlerinde yürütülmüş lisansüstü tezlerin veri toplama araçlarına göre dağılımı

Veri Toplama Aracı	Frekans (f)	Yüzde (%)
Yarı yapılandırılmış görüşme	18	25.7
Anket	17	24.3
Test	11	15.7
Gözlem	9	12.9
Doküman analizi	4	5.7
Ölçek	4	5.7
Günlük	4	5.7
Literatür taraması	4	5.7
Mülakat	3	4.3
Demografik bilgi formu	3	4.3
Metafor oluşturma formu	1	1.4
Rubrik	1	1.4
Toplam	70	100

Tablo 8'e göre, Bilim ve Sanat Merkezleri'nde yürütülmüş lisansüstü tezlerde en yaygın kullanılan veri toplama aracı yarı yapılandırılmış görüşme olup, %25,7'lik bir oranla ilk sırada yer almaktadır. Bu araştırmaların genellikle derinlemesine görüşmeler ve katılımcıların düşüncelerini anlamaya yönelik yapıldığını göstermektedir. Anket ise %24,3 ile ikinci sırada yer almakta ve çok sayıda katılımcının görüşlerine ulaşmak amacıyla kullanıldığını işaret etmektedir. Bu araç, daha geniş örneklem grupları ile yapılan araştırmalarda tercih edilmektedir. Veri toplama araçlarının yaygın kullanımı, yarı yapılandırılmış görüşme ve anket gibi yöntemlerin araştırmalarda nasıl öne çıktığını ve katılımcıların derinlemesine görüşlerinin alındığını göstermektedir (Yıldız, 2020). Yarı yapılandırılmış görüşmelerin yaygın kullanımı, katılımcıların daha fazla bilgi vermelerini sağlamaya yönelik etkili bir yöntem olarak öne çıkmaktadır (Çetin, 2021)

Test (yüzde 15,7) ve gözlem (yüzde 12,9) gibi araçlar da oldukça yaygın şekilde kullanılmıştır. Bu araçlar, öğrenci performansı ve davranışlarını ölçmek amacıyla tercih edilmiştir ve genellikle daha nesnel veri toplama imkânı sağlar. Eğitim araştırmalarında gözlem ve test gibi daha nesnel veri toplama araçlarının sıklıkla tercih edilmesi, özellikle öğrenci davranışlarını ve performansını analiz etme amacını gütmektedir (Arslan, 2019). Bu araçların yaygın kullanımı, eğitim süreçlerini ölçme ve değerlendirme açısından önemli bir yere sahiptir.

Doküman analizi, ölçek, günlük ve literatür taraması gibi veri toplama araçları ise daha az kullanılmış ve her biri %5,7 oranında bir paya sahiptir. Doküman analizi gibi dolaylı veri toplama araçları da araştırmalarda yer almakta, özellikle literatür taramaları ve yazılı kaynaklardan bilgi toplama gibi işlemlerle desteklenmektedir (Karakök, 2018). Mülakat ve demografik bilgi formu gibi araçlar ise daha sınırlı bir kullanım oranına sahiptir ve her biri %4,3'lük bir paya sahiptir. Bu araçlar, katılımcıların demografik özellikleri ve daha kişisel bilgilerini toplamaya yönelik kullanılmıştır. Son olarak, metafor oluşturma formu ve rubrik gibi araçlar çok daha az kullanılmış olup, her biri %1,4 oranında bir paya sahiptir. Bu bulgular, Bilim ve Sanat Merkezleri'ndeki lisansüstü tezlerde veri toplama süreçlerinin çoğunlukla yapılandırılmış ve yarı yapılandırılmış araçlar ile yapıldığını, ancak daha çeşitli ve özgün veri toplama yöntemlerinin de araştırmalarda yer bulduğunu göstermektedir.

Tablo 9. Bilim ve Sanat Merkezlerinde yürütülmüş lisansüstü tezlerin sonuçlarına göre dağılımı

Çalışma Kodu	Kaynakça	Çalışmanın Başlığı	Sonuç
Çalışma 1	Kılıç, M. (2020)	Üstün Yetenekli Öğrenciler ve Velilerinin Tartışmalı Bir Metin Üzerindeki Karar Verme Süreçlerinin Epistemik Profiller Bağlamında İncelenmesi: Bursa Bilsen Örneği	Üstün yetenekli öğrenciler ve velilerinin epistemik profillerine bağlı olarak farklı karar verme yaklaşımları sergiledikleri bulunmuştur. Bazıları daha dogmatik veya yüzeysel düşünürken, bazıları daha sorgulayıcı ve çok yönlü değerlendirmeler yapmaktadır.
Çalışma 2	Orman, S. (2020)	Değerler Eğitimi Bağlamında Bilsen Eğitim Programlarına İlişkin Öğrenci, Öğretmen ve Yönetici Görüşleri	BİLSEM eğitim programlarında değerler eğitiminin yeterince sistematik olmadığı, ancak öğretmenlerin bireysel çabalarıyla bu sürecin desteklendiği bulunmuştur.
Çalışma 3	Özer, M. (2020)	Bilsen Proje Sürecinin İşbirlikli Problem Çözme Açısından Değerlendirilmesi: Bir Acemi-Deneyimli Karşılaştırması	Deneyimli öğrencilerin işbirlikli problem çözme süreçlerinde daha aktif ve stratejik davrandıkları, acemi öğrencilerin ise başlangıçta bireysel çalışmaya eğilim gösterdikleri ancak süreç içinde iş birliğine daha fazla yöneldikleri bulunmuştur.
Çalışma 4	Su, G. (2020)	Bilsen’de Çalışan Matematik Öğretmenlerinin Matematik Eğitiminde Yaşadıkları Sorunların İncelenmesi	Matematik öğretmenleri, öğrencilerin öğrenme hızlarının farklılık göstermesi, uygun öğretim materyallerinin eksikliği ve müfredatın üstün yetenekli öğrencilere tam anlamıyla hitap etmemesi gibi sorunlar yaşadıklarını belirtmiştir. Ayrıca, proje tabanlı çalışmaların yönetimi konusunda da zorluklarla karşılaştıkları görülmüştür.
Çalışma 5	Akdeniz, H. (2020)	Bilsen Öğrencilerinin Biyoloji Dersin Öğrenirken Kullandıkları Zihin Alışkanlıklarının Gelişimi Üzerine Eylem Araştırması	Öğrencilerin zihin alışkanlıklarında gelişim gözlemlenmiş, özellikle problem çözme, eleştirel düşünme ve analitik becerilerde ilerleme kaydedilmiştir.
Çalışma 6	Kartal, R. (2021)	Bilsen Ortaokul Öğrencilerinin Matematikçe Yönelik Tutumlarının Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi	Öğrencilerin matematiğe yönelik tutumlarının cinsiyet, sınıf düzeyi, matematik başarıları ve BİLSEM’de geçirdikleri süre gibi değişkenlere bağlı olarak farklılık gösterdiği bulunmuştur. Genel

			olarak, matematik başarısı yüksek olan öğrencilerin matematiğe daha olumlu tutum geliştirdiği, ancak bazı öğrencilerin zorlayıcı problemler karşısında kaygı duyduğu gözlemlenmiştir.
Çalışma 7	Kartal, M. (2021)	Bilsem’de Öğrenim Gören Ortaokul Öğrencilerinin Akademik Motivasyonlarının İncelenmesi	Öğrencilerin akademik motivasyon seviyeleri sınıf düzeyi, cinsiyet, aile desteği ve akademik başarı gibi faktörlere bağlı olarak değişiklik göstermektedir. Üst sınıflardaki öğrencilerde motivasyonun zamanla azaldığı, ailesel destek ve öğretmen yönlendirmesinin motivasyonu artırdığı bulunmuştur.
Çalışma 8	Altaş, S. (2021)	Bilim ve Sanat Merkezi (Bilsem) Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Atölye Geliştirme Sürecinde Yönelik Deneyimleri	Öğretmenler, atölye geliştirme sürecinde materyal eksikliği, zaman yönetimi, kurumsal destek yetersizliği ve öğrencilerin farklı ilgi alanlarına hitap etme zorlukları gibi sorunlar yaşadıklarını belirtmiştir. Ancak, sürecin öğrencilerin yaratıcılığını geliştirdiği ve derse ilgilerini artırdığı vurgulanmıştır.
Çalışma 9	Kılıç, Ş. (2021)	Bilsem Öğretmenlerinin Eğitim Teknolojisi Öz Yeterliliği Üzerine Bir Çalışma	BİLSEM öğretmenlerinin eğitim teknolojisi öz yeterlilik düzeylerinin cinsiyet, kıdem yılı, teknoloji kullanma sıklığı ve daha önce alınan teknoloji eğitimi gibi faktörlerden etkilendiği bulunmuştur. Teknolojiyi sık kullanan ve teknoloji eğitimi almış öğretmenlerin öz yeterlilik düzeylerinin daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.
Çalışma 10	Özalp, U. (2021)	Bilsem Öğrencilerinin Müzikal Yaratıcılıklarının ve Akış Deneyimlerinin Uzaktan Eğitim Uygulaması Üzerinden Değerlendirilmesi	Uzaktan eğitim sürecinde öğrencilerin müzikal yaratıcılıklarının belirli yönlerden geliştiği ancak yüz yüze eğitime kıyasla etkileşim ve duygusal geri bildirim eksikliğinin yaratıcı süreçleri sınırladığı bulunmuştur. Akış deneyimi açısından, bireysel çalışmaların daha yüksek akış seviyeleri yarattığı ancak grup çalışmalarında etkileşimin azaldığı gözlemlenmiştir.

Çalışma 11	Törün, F. (2021)	İzmir’de Bulunan Bilim Sanat Merkezleri (Bilsem) Öğretmenleri ve Öğrencilerinin Uzaktan Eğitime Bakış Açıkları	Öğretmenler, uzaktan eğitimin öğrencilerin bireysel öğrenme süreçlerini desteklediğini ancak grup etkileşiminde zorluklar yaşandığını belirtmişlerdir. Öğrenciler ise uzaktan eğitimi daha az ilgi çekici ve motivasyon kırıcı bulmuş, ancak teknolojinin avantajlarından (esneklik, bireysel hızda çalışma) bahsetmişlerdir.
Çalışma 12	Daşdemir, A. (2021)	Görsel Sanatlar Eğitiminde Görsel Kültürün Bilsem Öğrencilerinin Eleştirel Düşünme Becerilerine Katkısı	Görsel kültürün, öğrencilere daha derinlemesine analiz yapma, farklı bakış açılarını değerlendirme ve kendi düşüncelerini sistemli bir şekilde ifade etme becerilerini kazandırdığı gözlemlenmiştir. Öğrenciler, görsel materyaller üzerinden eleştirel düşünme stratejilerini geliştirmişlerdir.
Çalışma 13	Yakut Özek, B. (2021)	Eğitim Reformunun Başarısında Etkili Olan Etmenler: Bilsem Modelinin Politika Nitelikleri Kuramı Bağlamında Analizi	BİLSEM modelinin eğitim reformunun başarısında etkili olduğu, ancak uygulama sürecinde karşılaşılan zorluklar ve politikaların yeterince net olmaması nedeniyle modelin etkinliğinin sınırlı kaldığı tespit edilmiştir. Eğitim politikaları ve uygulamaları arasındaki uyumsuzluk, öğretmen ve yöneticilerin politika süreçlerine katılım eksiklikleri başarıyı olumsuz etkilemiştir.
Çalışma 14	Kızılkaya, M.M. (2021)	Özel Yetenekli Çocukların Eğitiminde Kritik Konular ve Uygulamalar: Bilsem Örneği	BİLSEM’lerde özel yetenekli öğrencilerin eğitiminde en kritik konuların öğretmen eğitimi, öğrenci motivasyonu, müfredat farklılıkları, velilerin katılımı ve uygun eğitim materyallerinin eksikliği olduğu bulunmuştur. Ayrıca, öğretmenlerin öğrencilerin potansiyellerini en iyi şekilde ortaya koyabilmek için ekstra eğitimlere ve rehberliğe ihtiyaç duydukları vurgulanmıştır.
Çalışma 15	Aydın Sağlam, E. (2022)	Bilsem’de Eğitim Alan 9. Sınıf Öğrencilerinin Bilsem Eğitimine İlişkin Görüşleri	Öğrenciler, BİLSEM eğitimini genellikle olumlu değerlendirmiş ve özellikle eğitim sürecinde bireysel gelişimlerine katkı sağlandığını belirtmişlerdir. Ancak, bazı öğrenciler eğitimdeki yetersiz grup çalışmaları ve müfredatın zorluğunu dile getirmiştir. Ayrıca, öğrenciler, ders dışı aktivitelerin ve

			sosyal etkinliklerin artırılmasını istemiştir.
Çalışma 16	Topcu, S. (2022)	Özel Yetenekli Öğrencilere Eğitim Veren Öğretmenlerin Mesleki Deneyimlerinin İncelenmesi: Bilssem 'de Öğretmen Olmanın Anlamına İlişkin Fenomenolojik Bir Çalışma	Öğretmenler, BİLSEM'de çalışmanın zorlukları ve keyifli yönlerini farklı açılardan açıklamışlardır. Özellikle, öğrencilerin yüksek potansiyellerine hitap etmek konusunda öğretmenlerin büyük bir tatmin ve sorumluluk duygusu hissettikleri belirtilmiştir. Ancak, öğretmenler, öğrencilere yönelik doğru eğitim yöntemlerini bulmada yaşadıkları güçlükleri ve okul dışı desteğin yetersizliğini de dile getirmiştir.
Çalışma 17	Aktaş, M. (2022)	Sosyobilimsel Konuların Sokratik Sorgulama Yoluyla Öğretmesinin Bilssem Öğrencilerinin Eleştirel Düşünme ve Problem Çözme Becerilerine Etkisi	Sosyobiyojik konuların Sokratik sorgulama yöntemiyle öğretilmesinin, öğrencilerin eleştirel düşünme ve problem çözme becerilerini belirgin bir şekilde geliştirdiği bulunmuştur. Öğrenciler, derinlemesine düşünme ve sorgulama yeteneklerinde artış göstermişlerdir.
Çalışma 18	Ünalın, S. (2022)	Özel Yetenekli Öğrencilerin Koronavirüs ve Pandemi İle İlgili Görüşlerinin İncelenmesi: Alanya Bilssem Örneği	Öğrenciler, pandemi sürecini hem olumsuz hem de olumlu açılardan değerlendirmişlerdir. Bazı öğrenciler, uzaktan eğitimin verimliliğinden ve esnekliğinden memnuniyet duymuşken, diğerleri sosyal izolasyon ve öğrenme süreçlerinin aksamış olmasından dolayı kaygılarını dile getirmiştir. Ayrıca, pandemi döneminde sağlık, güvenlik ve gelecekle ilgili belirsizliklere dair endişeler de ön plana çıkmıştır.
Çalışma 19	Kalik, G. (2022)	Okul Dışı Stem Etkinliklerinin Bilssem Öğrencilerinin Stem Tutumu ve Girişimcilik Becerilerine Etkisi	Okul dışı STEM etkinliklerinin, öğrencilerin STEM tutumlarını pozitif yönde geliştirdiği ve girişimcilik becerilerinde belirgin bir artış sağladığı bulunmuştur. Öğrenciler, problemleri çözme, yenilikçi düşünme ve takım çalışması gibi becerilerde gelişim göstermişlerdir.
Çalışma 20	Şimşek, B. (2022)	Bilssem Matematik Öğretmenlerinin Bilginin Gereçlendirilmesine Yönelik Epistemolojik İnançları İle	Öğretmenlerin epistemolojik inançlarının, teknolojiyi kullanım şekillerini etkilediği bulunmuştur.

		Teknoloji Kullanımlarının Değerlendirilmesi	Öğretmenler, bilgiyi doğrusal ve kesin olarak görürken, teknolojiyi daha çok görselleştirme, uygulamalı öğrenme ve pratik örnekler sunma amacıyla kullanılmaktadırlar. Ayrıca, bilginin gerekçelendirilmesi ile ilgili eksikliklerin olduğu ve öğretmenlerin bu konuda daha fazla desteğe ihtiyaç duydukları tespit edilmiştir.
Çalışma 21	Kantaroglu, B. (2022)	Bilim ve Sanat Merkezine Devam Eden İlkokul Öğrencilerinin Mühendislik Bilgi Düzeyleri İle Stem Tutumları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi (Mersin İli Örneği)	BİLSEM öğrencilerinin mühendislik bilgi düzeylerinin yüksek olmasıyla birlikte, STEM alanlarına yönelik olumlu tutumlar sergiledikleri gözlemlenmiştir. Ayrıca, mühendislik bilgisi ile STEM tutumları arasında pozitif bir ilişki bulunmuştur.
Çalışma 22	Demirel, R. 2022	Bilsem ve Devlet Okullarında Öğrenim Gören İlkokul 3. Ve 4. Sınıf Öğrencilerinin Türkçe Dersine Yönelik Algı ve Tutumları	BİLSEM öğrencilerinin Türkçe dersine yönelik algıları ve tutumları devlet okulu öğrencilerine göre daha yüksek bulunmuştur.
Çalışma 23	Kocabaş, G. (2022)	Özel Yetenekli Öğrencilerin Temel Fen Kavramlarına ve Fen Dersi Çalışmaya Yönelik Metaforik Algıları: Alanya Bilsem Örneği	Öğrenciler, fen dersini çoğunlukla ilginç ve merak uyandırıcı olarak görmüşlerdir. Fen dersi için kullanılan metaforlar, genellikle keşfetmeye ve öğrenmeye dayalıdır. Öğrenciler, fen kavramlarını doğa ve deneyim ile ilişkilendirerek pozitif bir algı geliştirmişlerdir.
Çalışma 24	Gürdal, G. (2022)	Çocuklar İçin Felsefe Eğitiminde Hipotetik Düşünme Yönteminin İlkokul Bilsem Öğrencilerinin Yaratıcı Düşünme Becerilerine Etkisi	Hipotetik düşünme yönteminin öğrencilerin yaratıcı düşünme becerilerini geliştirdiği bulunmuştur.
Çalışma 25	Arıkan, H. (2022)	BİLSEM Öğretmenlerinin Mizah Tarzları ve Öğretim Sürecinde Mizah Kullanma Tutumları	Öğretmenlerin mizah tarzlarının genellikle "karizmatik" ve "sosyal" olduğu, mizah kullanımının ise derslerde öğretim sürecini daha etkili hale getirdiği tespit edilmiştir.
Çalışma 26	Çelik, İ. (2022)	Khan Academy İle 4. Sınıf Bilsem Öğrencilerinin Matematik Eğitimi	Khan Academy platformunun, öğrencilerin matematik başarılarını artırdığı ve öğrencilerin matematik dersine yönelik tutumlarını olumlu yönde etkilediği bulunmuştur.
Çalışma 27	Soygür, E. (2022)	Bilsem'e Giden Özel Yetenekli Çocukların Ailelerinin Bilsem Eğitimine İlişkin Görüş ve Önerileri	Aileler, BİLSEM eğitiminden memnun olduklarını belirtmiş, ancak bazı aileler eğitimin daha bireyselleştirilmiş ve esnek

			olmasını önermiştir. Ayrıca, öğretmenlerin eğitim süreçlerini daha düzenli ve şeffaf hale getirmeleri gerektiği vurgulanmıştır.
Çalışma 28	Ülker, S. (2022)	Bilsem Fen Bilimleri Dersi Öğretim Programı Bireysel Yetenekleri Fark Ettirme Kazanımlarının Yenilenmiş Bloom Taksonomisine Göre İncelenmesi ve Ders Planları Oluşturulması	Yenilenmiş Bloom Taksonomisi'ne göre kazanımların daha iyi belirlenmesi ve öğrencilerin bireysel yeteneklerini ortaya koymaya yönelik ders planlarının daha etkin ve uygun hale gelmesi gerektiği belirlenmiştir. Ayrıca, öğretmenlerin programı uygulama konusunda çeşitli zorluklar yaşadığına dair bulgulara ulaşılmıştır.
Çalışma 29	Kaçan, A. (2022)	Bilsem'lerde Uzaktan Eğitim İle Yapılan Öğretim Uygulamalarının Öğrenci Beklentileri ve Paydaşlar Açısından Değerlendirilmesi	Öğrenciler ve veliler, uzaktan eğitimin bazı zorluklar barındırdığını, ancak yine de etkili olabileceğini belirtmişlerdir. Eğitimin teknik altyapısı ve içerik, çoğu zaman yeterli olmamıştır. Öğrencilerin öğrenme motivasyonları, fiziksel sınıf ortamına kıyasla daha düşük olmuştur. Veliler, çocuklarının eğitimine katılım sağlama konusunda zorlandıklarını ifade etmişlerdir. Öğretmenler, uzaktan eğitimde öğrencilerin bireysel gelişimlerini daha etkin bir şekilde takip etmekte zorlanmışlardır.
Çalışma 30	İleri, A. (2023)	Öğretmen, Öğrenci ve Veli Gözünden Bilim ve Sanat Merkezleri (Bilsem)	Öğrenciler, BİLSEM'in bilimsel ve sanatsal gelişimlerine olumlu katkı sağladığını belirtmiştir. Veliler, çocuklarının yeteneklerini geliştirebildikleri bir ortam sunulduğunu düşünmekle birlikte, eğitim sürecinde daha fazla rehberlik ve bilgilendirme gerektiğini ifade etmiştir. Öğretmenler, bireysel farklılıklara uygun eğitim sunmanın avantajlı olduğunu ancak altyapı, materyal eksiklikleri ve zaman yönetimi gibi konularda bazı zorluklar yaşadıklarını dile getirmiştir.
Çalışma 31	Çakmak, T. (2023)	Ortaokul Bilsem Öğrencilerinin Somut Olmayan Kültürel Mirasa Yönelik Tutum ve Farkındalıklarının İncelenmesi	BİLSEM öğrencilerinin somut olmayan kültürel mirasa yönelik farkındalık düzeylerinin genel olarak yüksek olduğu görülmüştür.

			Ancak bazı kültürel öğelere yönelik bilgi düzeylerinin sınırlı olduğu belirlenmiştir. Öğrenciler, kültürel miras konularının derslerde daha fazla yer almasını istemektedir.
Çalışma 32	Yaman, A. (2023)	Bilsem Okul Yöneticilerinin Stem Eğitimine Yönelik Algılarının İncelenmesi	BİLSEM yöneticileri STEM eğitimini önemli bulmakla birlikte, uygulamada çeşitli zorluklarla karşılaştıklarını belirtmiştir. Fiziksel altyapı, öğretmen eğitimi ve müfredat entegrasyonu gibi konularda eksiklikler olduğu tespit edilmiştir.
Çalışma 33	Yıldırım, K. (2023)	Bilim ve Sanat Merkezlerinin Etkililik Düzeyinin Araştırılması: Tunceli Hacı Bektaş Veli Bilim ve Sanat Merkezi (Bilsem) Örneği	BİLSEM'in özel yetenekli öğrencilere yönelik eğitimde etkili olduğu ancak bazı eksiklikler bulunduğu belirlenmiştir. Öğretmenler, müfredatın daha esnek olması gerektiğini, öğrenciler ise bireysel projelere daha fazla zaman ayrılması gerektiğini ifade etmiştir. Veliler, BİLSEM'in öğrencilerin akademik gelişimine katkı sağladığını ancak sosyal etkinliklerin artırılması gerektiğini belirtmiştir.
Çalışma 34	Akpınar, D. (2023)	Bilsem'lerdeki Öğrencilerin Sanat ve Yaratıcılık İle Harmanlanmış İngilizce Dersi Öğretim Tasarımına İlişkin Tutum ve Görüşleri	Sanat ve yaratıcılıkla bütünleştirilmiş İngilizce dersinin öğrencilerin motivasyonunu artırdığı belirlenmiştir. Öğrencilerin İngilizce öğrenmeye yönelik tutumlarının olumlu yönde değiştiği gözlemlenmiştir. Dersin, öğrencilerin dil öğrenme süreçlerine katkı sağladığı ancak bazı öğrenciler için sanatsal etkinliklerin zorlayıcı olduğu görülmüştür.
Çalışma 35	Çebi, B. (2023)	Türkiye'de Özel Yeteneklilerin Eğitimine Yönelik Üretilen Politikaların ve Bilsem Modelinin İncelenmesi	Türkiye'de özel yetenekli öğrencilerin eğitimi için çeşitli politikalar üretilmiş olsa da uygulamada bazı eksiklikler bulunmaktadır. BİLSEM modeli, yetenekli öğrencilerin bireysel farklılıklarını destekleyen önemli bir yapı olsa da bölgesel eşitsizlikler ve öğretmen eğitimine yönelik eksiklikler gibi sorunlarla karşı karşıyadır. Politika belgelerinde teorik çerçeve güçlü olsa da uygulamada bazı

			tutarsızlıklar mevcuttur.
Çalışma 36	Kılıç, H. (2023)	Bilsem Fen Alanı Öğretmenlerinin Laboratuvar Kullanımı ve Güvenliği Bilgi Düzeyleri	BİLSEM fen öğretmenlerinin laboratuvar güvenliği konusundaki bilgi düzeyi genel olarak yeterli bulunmuştur. Ancak bazı öğretmenlerin deney tasarlama ve uygulama süreçlerinde eksiklikleri olduğu belirlenmiştir. Laboratuvar araç-gereçlerinin doğru kullanımı konusunda öğretmenler arasında bilgi farkı bulunmaktadır. Laboratuvar güvenliği konusunda öğretmenlerin hizmet içi eğitim ihtiyacı olduğu tespit edilmiştir.
Çalışma 37	Çiftçi, S.S. (2023)	Sosyal, Kültürel ve Ekonomik Sermayeler İle Ebeveyn Desteğinin Öğrencilerin Bilsem'e Yerleşmelerine Etkisi	Ailelerin sosyal, kültürel ve ekonomik sermayelerinin, öğrencilerin BİLSEM'e yerleşme sürecinde önemli bir rol oynadığı belirlenmiştir. Ekonomik olarak daha avantajlı ailelerin çocuklarının BİLSEM'e kabul edilme oranının daha yüksek olduğu görülmüştür. Ebeveyn desteği, öğrencinin akademik başarısını ve sınav performansını olumlu yönde etkilemiştir. Kültürel sermayesi yüksek ailelerin çocukları, sanat ve bilim alanlarında daha fazla desteklenmiş ve bu durum başarılarını artırmıştır.
Çalışma 38	Rehber, N. (2023)	Bilim Sanat Merkezi (BİLSEM) Yöneticilerinden Beklenen Liderlik Rollerine İlişkin Öğretmen ve Yönetici Görüşlerinin İncelenmesi	BİLSEM yöneticilerinden beklenen liderlik rollerine ilişkin öğretmen ve yöneticilerin algıları arasında farklar olabilir. Etkili liderlik için hangi niteliklerin önemli olduğu tespit edilmiştir. Yönetim süreçlerinde yaşanan sorunlar ve geliştirilmesi gereken yönler ortaya konmuştur.
Çalışma 39	Taştepe, F. (2023)	Bilim ve Sanat Merkezine (Bilsem) Devam Eden Özel Yetenekli Öğrencilerin Öğretmenleri İçin Geliştirilen Eğitim Programının Mesleki Yeterlik Algılarına Etkisinin Değerlendirilmesi	ÖzçöMEY-A Ölçeği geliştirilmiş ve BİLSEM Öğretmenleri Mesleki Yeterlik Eğitim Programı (BİMYEP) oluşturulmuştur. BİMYEP'e katılan deney grubundaki öğretmenlerin, temel alan bilgisi, mesleki gelişim, öğrenci gelişimi, eğitim-öğretim sürecini planlama ve paydaşlarla iş birliği konularında mesleki yeterlik

			algılarında anlamlı bir artış gözlemlenmiştir. Deney ve kontrol grupları arasındaki farklar, BİMYEP'in özel yetenekliler alanındaki mesleki yeterlik algılarını artırmada etkili olduğunu göstermektedir. ÖZÇÖMEY-A Ölçeği son test puanlarında, deney grubu lehine anlamlı farklar bulunmuş ve bu durum eğitim programının etkisini ortaya koymuştur.
Çalışma 40	Kılıç, M. Z. (2023)	Deneyimsel Öğrenmeye Dayalı Algoritma Etkinliklerinin Bilsem Öğrencilerinin Bilgi İşlemsel Düşünme, Kodlamaya Yönelik Tutum ve Başarılarına Etkisi	Araştırma sonucunda, deney grubundaki öğrencilerin bilgi işlemsel düşünme, kodlamaya yönelik tutumları ve başarıları açısından anlamlı bir artış gözlemlenmiştir. Deneysel öğrenme temelli algoritma etkinliklerinin, öğrencilerin kodlama konusundaki bilgi, tutum ve başarılarını artırmada etkili olduğu bulunmuştur.
Çalışma 41	Çoker, Ö. (2023)	Bilsem'e Devam Eden İlkokul Öğrencilerinin Akıl ve Zekâ Oyunlarına İlişkin Görüşleri: Bir Temel Nitel Araştırma Çalışması	Araştırma sonucunda, öğrencilerin akıl ve zekâ oyunlarına genellikle olumlu baktıkları ve bu oyunların problem çözme, mantık geliştirme gibi becerileri artırmada etkili olduğunu düşündükleri bulunmuştur.
Çalışma 42	Kartı, C. (2023)	Görsel Sanatlar Dersinde Öğrencilerin Soyut Kavramlara Yönelik Sembolik Anlatımları: Bilsem Örneği	Araştırma, öğrencilerin soyut kavramları sembolize etme sürecinde oldukça yaratıcı yöntemler kullandıklarını ve bu süreçte özgün semboller geliştirdiklerini ortaya koymuştur. Ayrıca, soyut düşünme ve sembolik anlatım becerilerinin gelişmesi için görsel sanatlar derslerinde daha fazla özgürlük ve ifade imkânı sunulması gerektiği vurgulanmıştır.
Çalışma 43	Erol, E. (2024)	Üstün Yetenek, Eğitim ve Müzik: Bilsem Örneği	Araştırma, üstün yetenekli öğrencilerin müzik eğitimi aldıklarında daha yaratıcı ve özgün bir şekilde müzikal beceriler geliştirdiklerini göstermektedir. BİLSEM'deki müzik eğitimi programlarının, öğrencilerin müzikal yeteneklerinin yanı sıra yaratıcı düşünme, duygusal zekâ ve öz disiplin gibi diğer becerilerini de

			geliştirdiği sonucuna varılmıştır.
Çalışma 44	Akyüz, S. (2024)	Bilsem Rehber Öğretmenlerinin Kariyer Danışmanlığı Öz Yeterlikleri, Mesleki Beklentilerinin Karşılanması ve Özel Yeteneklilerle Etkinliklere Katılımları Arasındaki İlişki	Araştırma, rehber öğretmenlerinin kariyer danışmanlığı alanındaki öz yeterlilik algılarının yüksek olduğunu, ancak mesleki beklentilerinin her zaman tam olarak karşılanmadığını göstermektedir. Ayrıca, rehber öğretmenlerinin özel yeteneklilerle etkinliklere katılımının, kariyer danışmanlığı becerilerinin gelişmesine katkı sağladığı bulunmuştur. Araştırmanın sonuçları, mesleki gelişim programlarının ve rehber öğretmenlerin kariyer danışmanlığına yönelik eğitiminin artırılması gerektiğini ortaya koymaktadır.
Çalışma 45	Ulutaş, M.A. (2024)	Üstün Yetenekli Öğrencilere Yönelik Mühendislik Tasarım Sürecinin Uygulanması: Bilsem Örneği	Araştırma, mühendislik tasarım sürecinin, üstün yetenekli öğrencilerin problem çözme becerilerini geliştirdiğini, yaratıcı düşünme ve inovatif çözümler üretme yeteneklerini artırdığını göstermektedir. Öğrencilerin mühendislik tasarımı sürecine katılımının hem akademik hem de kişisel gelişimleri üzerinde olumlu etkiler yarattığı bulunmuştur. Araştırma sonuçları, BİLSEM'lerde bu tür projelerin daha fazla yer alması gerektiğini, ayrıca öğretmenlerin ve yöneticilerin bu tür süreçlere yönelik daha fazla eğitim almasının faydalı olacağını önermektedir.
Çalışma 46	Çiloğlu, S. (2024)	Türkiye’de Bilsem Kurumlarında Müzik Alanı Üzerine Yapılan Çalışmaların İncelenmesi	Araştırma, BİLSEM'lerde müzik eğitimi alanında yapılan çalışmaların, özellikle üstün yetenekli öğrencilerin müziksel becerilerini geliştirmeye yönelik çeşitli yaklaşımlar sergilediğini ortaya koymuştur. Ancak, müzik eğitiminin daha fazla uygulama bazlı çalışmalara ihtiyaç duyduğunu ve öğretim yöntemlerinin çeşitlendirilmesinin önem taşıdığı sonucuna varılmıştır.

Çalışma 47	Can, C. (2024)	Bilsem Lise Matematik Yardımcı Ders Materyali Etkinliklerinin Purdue Modeli ve Etkinlik Tasarım Prensiplerine Göre İncelenmesi	Araştırma, BİLSEM için hazırlanmış matematik yardımcı ders materyali etkinliklerinin, Purdue Modeli'ne genel olarak uygunluk gösterdiğini ancak bazı etkinliklerin etkinlik tasarım prensiplerine göre eksiklikler taşıdığını ortaya koymuştur.
Çalışma 48	Özkan, M. (2024)	Anonim Halk Edebiyatı Ürünlerinin Genel Zihinsel Yetenek Testi İle Alınan Bilsem Öğrencilerinin (11-13 Yaş Grubu) Kolaj Çalışmalarına Etkisi	Araştırma, anonim halk edebiyatı ürünlerinin BİLSEM öğrencilerinin sanatsal yaratım süreçlerine, özellikle kolaj çalışmaları sırasında önemli bir katkı sağladığını bulmuştur. Bununla birlikte, öğrencilerin görsel düşünme becerilerinin arttığı ve sanatsal etkinliklerin zihinsel yeteneklerini daha iyi yansıttığı belirlenmiştir.
Çalışma 49	Eray, Ş. (2024)	İlkokul 4. Sınıf Öğrencileri İle Bilsem Öğrencilerinin Problem Çözme Becerileri İle Üstbiliş Becerileri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi	Araştırma, BİLSEM öğrencilerinin problem çözme ve üstbiliş becerilerinin daha yüksek düzeyde olduğunu göstermiştir. Ayrıca, problem çözme becerileri ile üstbiliş becerileri arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur.
Çalışma 50	Türközü, M. E. (2024)	Bilsem Müzik Yetenek Alanı Öğrencilerinin Üstbilişsel Farkındalık Durumlarının İncelenmesi	Meltem Ezgi Türközü'nün yüksek lisans tezinin sonuçları şu şekilde detaylandırılabilir: Üstbilişsel Farkındalık Düzeyleri: BİLSEM müzik öğrencilerinin genel olarak üstbilişsel farkındalık düzeylerinin yüksek olduğu bulunmuştur. Öğrenciler, müzikle ilgili öğrenme süreçlerinde stratejik düşünme ve öz değerlendirme becerileri açısından güçlüdürler. Öğrenciler, müzikle ilgili problem çözme ve yaratıcı düşünme süreçlerinde üstbilişsel farkındalıklarını aktif bir şekilde kullanabilmektedirler. Bu, onların müzikle ilgili problemleri çözme esnasında metakognitif farkındalıklarını devreye sokmalarına olanak tanımaktadır. Performans Değerlendirmesi ve Strateji Kullanımı: Öğrencilerin müzik performanslarıyla ilgili yapılan değerlendirmelerde, üstbilişsel farkındalık düzeylerinin, öğrencilerin yaratıcı düşünme ve

			<p>uygulama süreçlerine olumlu etkisi olduğu gözlemlenmiştir. Bu öğrenciler, müziksel problemlere daha yaratıcı ve çeşitli yollarla yaklaşabilmektedirler.</p> <p>Üstbilişsel stratejilerin (planlama, izleme, değerlendirme gibi) öğrencilerin müziksel performanslarında önemli bir yer tuttuğu bulunmuştur. Öğrenciler, müziksel görevleri yerine getirirken, öğrenme sürecini daha bilinçli bir şekilde izlemekte ve gerektiğinde strateji değiştirmektedirler.</p> <p>Gelişimsel İlerlemeler: Öğrenciler arasında üstbilişsel farkındalık düzeylerinin artış gösterdiği, özellikle müzikle ilgili kompleks görevler üzerinde çalışırken bu farkındalığın daha belirgin hale geldiği gözlemlenmiştir. Bu durum, BİLSEM müzik eğitim programının öğrencilerin üstbilişsel becerilerini geliştirmede etkili olduğunu göstermektedir.</p> <p>Farklı Öğrenme Alanları: Üstbilişsel farkındalık, müzik eğitiminin farklı alanlarında da kendini göstermektedir. Özellikle müzik teorisi, enstrüman kullanımı ve müzik besteleme gibi alanlarda öğrenciler, öğrenme süreçlerini daha derinlemesine analiz etmekte ve kendi öğrenmelerini daha bilinçli bir şekilde yönlendirmektedirler.</p> <p>Bireysel Farklılıklar: Öğrenciler arasındaki bireysel farklılıklar da dikkate alınmıştır. Üstbilişsel farkındalık düzeyleri, öğrencilerin önceki müzik bilgisi, öğrenmeye olan tutumları ve motivasyonlarıyla bağlantılı olarak değişiklik göstermektedir. Bu nedenle, müzik eğitiminde her öğrencinin bireysel öğrenme tarzlarına göre daha özelleştirilmiş yaklaşım ve stratejiler geliştirilmesi gerektiği sonucuna varılmıştır.</p>
--	--	--	---

Çalışma 51	Çıngı, H. İ. (2024)	Türklerde Özel Yetenekli Bireylerin Seçimi ve Eğitimi (Bilsem ve Enderun Örneği)	Özel Yetenekli Bireylerin Seçimi ve Eğitimi: Çalışma, Türkler için özel yetenekli bireylerin seçimi ve eğitimi konusunda tarihi bir perspektif sunmuş, Enderun'un ve BİLSEM'in nasıl işlediğini karşılaştırmalı bir şekilde göstermiştir. Enderun'un eğitim anlayışı ile BİLSEM'in günümüzdeki uygulamaları arasında benzerlikler ve farklılıklar tespit edilmiştir. Enderun ve BİLSEM Bağlantısı: Enderun'un, özel yetenekli bireylerin devlet yönetimi ve askeri alandaki rollerine hazırladığı, BİLSEM'in ise günümüzün bilimsel ve kültürel ihtiyaçlarına göre yeni bir eğitim anlayışı geliştirdiği sonucuna varılmıştır.
Çalışma 52	Kahraman, B. (2024)	Investigation Of Career Guidance Programs Implemented In Science And Art Centers (Bilsem) In Terms Of Curriculum Components	Kariyer Rehberliği Programlarının İçeriği: BİLSEM'lerde uygulanan kariyer rehberliği programlarının içeriğinde; öğrencilere yönelik mesleki farkındalık geliştirme, kişisel beceri ve yeteneklerin tanımlanması, kariyer planlama ve yönlendirme gibi alanlarda önemli bileşenlerin yer aldığı bulunmuştur. Programın Etkinliği: Ancak, bu programların etkinliğinin artırılması için daha fazla kişiselleştirilmiş rehberlik uygulamaları ve öğrenci odaklı etkileşimli çalışmaların eklenmesi gerektiği belirtilmiştir.
Çalışma 53	Esen, H. (2024)	Makine Öğrenmesi İle Bilsem'de Öğrenci Başarısını Tahmin Etme	Başarı Tahmininde Etkinlik: Makine öğrenmesi algoritmalarının, öğrencilerin akademik başarılarını tahmin etmede etkili olduğu ve öğrenci performansının çeşitli özelliklerle güçlü bir şekilde ilişkilendirilebileceği sonucuna ulaşılmıştır. Ancak, farklı algoritmaların doğruluk oranları arasında farklılıklar gözlemlenmiştir. Önemli Faktörler: Öğrencilerin başarılarını etkileyen en önemli faktörlerin, önceki başarı düzeyleri ve derse katılım gibi değişkenler olduğu bulunmuştur.

Çalışma 54	Bahçe, D. (2024)	Bilsem Tanılama Süreçlerine İlişkin Sınıf Öğretmenlerinin Görüşlerinin İncelenmesi	Tanılama Süreçlerine Yönelik Görüşler: Öğretmenler, BİLSEM tanılama süreçlerinin genellikle net ve etkili olduğunu ancak bazı zamanlarda tanılama kriterlerinin belirsizliği nedeniyle zorluklar yaşadıklarını belirtmişlerdir. Ayrıca, bazı öğretmenler tanılama sürecine daha fazla rehberlik ve eğitim desteği sağlanması gerektiğini ifade etmişlerdir. İyileştirme Alanları: Öğretmenler, tanılama sürecinin daha şeffaf ve öğretmenlerin sürece daha aktif katılım gösterdiği bir şekilde yürütülmesi gerektiğini savunmuşlardır.
Çalışma 55	Kılıç, G. (2024)	Bilsemde Öğrenim Görmekte Olan Ortaokul Düzeyindeki Üstün Yetenekli Öğrencilerin Ekoloji Konusundaki Disiplinlerarası Entegrasyon Yapılarının İncelenmesi Ekoloji Kavramı / Adana Bilsem Örneği	Öğrenciler, ekoloji konusunu farklı bilim dallarından gelen bilgilerle entegre bir şekilde ele almayı başarılı bir şekilde uygulamışlardır. Ancak bazı öğrenciler, farklı disiplinlerden gelen bilgilerin birleştirilmesinde zorluklar yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Öğrenciler, disiplinlerarası çalışmalarda daha yaratıcı ve eleştirel düşünme becerilerini geliştirdiklerini belirtmişlerdir. Aynı zamanda, bu süreçte akademik ve pratik becerilerinin arttığını ifade etmişlerdir.
Çalışma 56	Yasemin, D. (2024)	Bilsem Öğretim Programı Geliştirme Çalışmalarına Katılan Öğretim Üyelerinin ve Öğretmenlerin Duyuşsal Alan Becerilerine Yönelik Görüşleri	Öğretim üyeleri ve öğretmenler, duyuşsal becerilerin öğretim programları geliştirme sürecinde önemli bir yer tuttuğunu vurgulamışlardır. Ancak, bazı katılımcılar bu becerilerin yeterince sistematik olarak değerlendirilmediğini belirtmişlerdir. Katılımcıların çoğu, duyuşsal alan becerilerinin öğrencilerin motivasyonunu, duygusal zekâlarını geliştirdiğini ve öğrenmeye olan ilgilerini arttırdığını ifade etmişlerdir. Fakat, bu becerilerin geliştirilmesinin daha fazla dikkat ve özel teknikler gerektirdiği görüşü de öne çıkmıştır.

Çalışma 57	Bakırtaş, Z. (2024)	Bilim ve Sanat Merkezinde (Bilsem) Matris Öğretimine Yönelik Bir Uygulama	BİLSEM öğrencilerinin matris öğretimi ile ilgili öğrendikleri kavramları anlamada ve problem çözmeye becerilerini geliştirmede ilerleme kaydettiklerini göstermiştir. Öğrencilerin matematiksel düşünme düzeylerinde ve matematiksel ifadeleri anlama hızlarında önemli gelişmeler gözlemlenmiştir. Matris öğretiminin öğrencilerin soyut matematiksel düşünme yetilerini geliştirdiği ve daha karmaşık problemlere daha etkili çözüm yolları ürettikleri bulunmuştur. Ayrıca, öğrenciler arasında yüksek motivasyon ve öğrenmeye yönelik olumlu tutumlar da gözlemlenmiştir.
Çalışma 58	Acar, A. (2025)	Bilsem Öğrencilerinin Örüntülerde Temel Kavramlara İlişkin Başarı Düzeylerinin İncelenmesi	Araştırma sonuçları, BİLSEM öğrencilerinin örüntülerdeki temel kavramları anlamada yüksek başarı gösterdiklerini ortaya koymuştur. Öğrencilerin örüntülerin türlerini tanıma ve bu türler arasında ilişki kurma becerilerinin oldukça gelişmiş olduğu gözlemlenmiştir. Öğrencilerin örüntü konusuna olan ilgilerinin yüksek olduğu, ancak kavramları daha derinlemesine anlamada zaman zaman zorluklar yaşadıkları belirlenmiştir. Öğrenciler, örüntüleri ve matematiksel ilişkileri keşfetme sürecinde oldukça istekli ve motive olmuşlardır.

Tablo 10. Okul dışı öğrenme ortamları üzerine yazılmış lisansüstü tezlerin önerilerine göre dağılımı

Çalışma Kodu	Kaynakça	Çalışmanın Başlığı	Öneriler
Çalışma 1	Kılıç, M. (2020)	Üstün Yetenekli Öğrenciler ve Velilerinin Tartışmalı Bir Metin Üzerindeki Karar Verme Süreçlerinin Epistemik Profiller Bağlamında İncelenmesi: Bursa Bilssem Örneği	Üstün yetenekli öğrencilerin eleştirel düşünme becerilerini geliştirmek için eğitim programlarında daha fazla tartışmalı metin analizine yer verilmesi önerilmiştir.
Çalışma 2	Orman, S. (2020)	Değerler Eğitimi Bağlamında Bilssem Eğitim Programlarına İlişkin Öğrenci, Öğretmen ve Yönetici Görüşleri	Değerler eğitiminin BİLSEM müfredatına daha bilinçli ve planlı bir şekilde entegre edilmesi, öğretmenlerin bu konuda eğitim alması ve öğrencilere yönelik özel etkinliklerin düzenlenmesi önerilmiştir.
Çalışma 3	Özer, M. (2020)	Bilssem Proje Sürecinin İşbirlikli Problem Çözme Açısından Değerlendirilmesi: Bir Acemi-Deneyimli Karşılaştırması	BİLSEM’de proje sürecine yeni katılan öğrenciler için işbirlikli çalışma becerilerini geliştirecek yönlendirme programlarının oluşturulması önerilmiştir.
Çalışma 4	Su, G. (2020)	Bilssem’de Çalışan Matematik Öğretmenlerinin Matematik Eğitiminde Yaşadıkları Sorunların İncelenmesi	BİLSEM’de görev yapan matematik öğretmenleri için üstün yetenekli öğrencilere yönelik özel öğretim yöntemleri üzerine hizmet içi eğitimler düzenlenmesi, ders içeriklerinin daha esnek ve öğrenci merkezli hale getirilmesi ve matematik öğretiminde kullanılacak özel materyallerin geliştirilmesi önerilmiştir.
Çalışma 5	Akdeniz, H. (2020)	Bilssem Öğrencilerinin Biyoloji Dersini Öğrenirken Kullandıkları Zihin Alışkanlıklarının Gelişimi Üzerine Eylem Araştırması	Üstün yetenekli öğrenciler için biyoloji derslerinde daha fazla problem temelli öğrenme ve sorgulamaya dayalı etkinliklere yer verilmesi önerilmiştir.
Çalışma 6	Kartal, R. (2021)	Bilssem Ortaokul Öğrencilerinin Matematiğe Yönelik Tutumlarının Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi	Matematik derslerinde öğrencilerin motivasyonunu artıracak etkinliklere daha fazla yer verilmesi, matematik kaygısı yaşayan öğrenciler için destekleyici programlar geliştirilmesi ve proje tabanlı öğrenme yaklaşımlarının daha fazla kullanılması önerilmiştir.
Çalışma 7	Kartal, M. (2021)	Bilssem’de Öğrenim Gören Ortaokul Öğrencilerinin Akademik Motivasyonlarının İncelenmesi	BİLSEM’de öğrencilerin akademik motivasyonlarını artırmak için ilgi alanlarına yönelik projeler sunulması, öğrenciye özgü öğrenme yaklaşımlarının benimsenmesi ve öğretmenlerin rehberlik rollerini güçlendirmesi önerilmiştir.
Çalışma 8	Altaş, S. (2021)	Bilim ve Sanat Merkezi (Bilssem) Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Atölye Geliştirme Sürecinde Yönelik Deneyimleri	BİLSEM öğretmenlerine atölye tasarımı konusunda hizmet içi eğitimler verilmesi, materyal ve altyapı desteğinin artırılması, atölye süreçlerinin daha esnek hale getirilmesi önerilmiştir.
Çalışma 9	Kılıç, Ş. (2021)	Bilssem Öğretmenlerinin Eğitim Teknolojisi Öz Yeterliği Üzerine Bir Çalışma	BİLSEM öğretmenleri için eğitim teknolojileri konusunda hizmet içi eğitimlerin artırılması, uygulamalı teknoloji entegrasyon programlarının

			düzenlenmesi ve öğretmenlerin dijital materyal geliştirme becerilerinin desteklenmesi önerilmiştir.
Çalışma 10	Özalp, U. (2021)	Bilsem Öğrencilerinin Müzikal Yaratıcılıklarının ve Akış Deneyimlerinin Uzaktan Eğitim Uygulaması Üzerinden Değerlendirilmesi	Uzaktan müzik eğitimi süreçlerinde daha etkileşimli platformlar kullanılması, öğrencilere bireysel geri bildirim sağlanması ve yaratıcı müzik üretim süreçlerinin desteklenmesi önerilmiştir.
Çalışma 11	Törün, F. (2021)	İzmir’de Bulunan Bilim Sanat Merkezleri (Bilsem) Öğretmenleri ve Öğrencilerinin Uzaktan Eğitime Bakış Açıları	Uzaktan eğitimde öğrenci etkileşimini artırmaya yönelik çeşitli yöntemler ve araçlar kullanılması, öğretmenler için uzaktan eğitim konusunda daha fazla mesleki gelişim fırsatları sunulması önerilmiştir.
Çalışma 12	Daşdemir, A. (2021)	Görsel Sanatlar Eğitiminde Görsel Kültürün Bilsem Öğrencilerinin Eleştirel Düşünme Becerilerine Katkısı	Görsel kültürün müfredata entegre edilmesi, öğrencilerin eleştirel düşünme becerilerini destekleyecek çeşitli görsel sanat etkinliklerinin artırılması önerilmiştir. Ayrıca, öğretmenlerin görsel kültür konusunda daha fazla eğitim alması gerektiği vurgulanmıştır.
Çalışma 13	Yakut Özek, B. (2021)	Eğitim Reformunun Başarısında Etkili Olan Etmenler: Bilsem Modelinin Politika Nitelikleri Kuramı Bağlamında Analizi	BİLSEM modelinin politika düzeyinde daha güçlü desteklenmesi, eğitimdeki karar alıcıların öğretmen ve yöneticileri süreçlere dahil etmeleri, eğitim reformlarının uygulama aşamalarına daha fazla özen gösterilmesi önerilmiştir.
Çalışma 14	Kızılkaya, M.M. (2021)	Özel Yetenekli Çocukların Eğitiminde Kritik Konular ve Uygulamalar: Bilsem Örneği	BİLSEM öğretmenlerine yönelik sürekli mesleki gelişim programları düzenlenmesi, müfredatın esnek hale getirilmesi, velilerin eğitim sürecine daha aktif katılımının sağlanması önerilmiştir. Ayrıca, özel yetenekli çocuklar için eğitim materyallerinin zenginleştirilmesi gerektiği belirtilmiştir.
Çalışma 15	Aydın Sağlam, E. (2022)	Bilsem’de Eğitim Alan 9. Sınıf Öğrencilerinin Bilsem Eğitimine İlişkin Görüşleri	BİLSEM programında grup çalışmalarının artırılması, müfredatın öğrenci ihtiyaçlarına daha uygun hale getirilmesi ve sosyal etkinliklerin çeşitlendirilmesi önerilmiştir. Ayrıca, öğretmenlerin eğitim içeriği hakkında daha fazla geri bildirim alması gerektiği vurgulanmıştır.
Çalışma 16	Topcu, S. (2022)	Özel Yetenekli Öğrencilere Eğitim Veren Öğretmenlerin Mesleki Deneyimlerinin İncelenmesi: Bilsem’de Öğretmen Olmanın Anlamına İlişkin Fenomenolojik Bir Çalışma	BİLSEM öğretmenlerine yönelik mesleki gelişim programlarının artırılması, özel yetenekli öğrenciler için daha fazla rehberlik ve destek hizmetinin sunulması, öğretmenlerin öğrenci merkezli yaklaşımlar için eğitilmesi önerilmiştir. Ayrıca, okul dışı iş birliklerinin güçlendirilmesi gerektiği vurgulanmıştır.
Çalışma 17	Aktaş, M. (2022)	Sosyobilimsel Konuların Sokratik Sorgulama Yoluyla Öğretmesinin Bilsem Öğrencilerinin Eleştirel Düşünme ve Problem Çözme Becerilerine Etkisi	Sokratik sorgulama yönteminin öğretim süreçlerine entegre edilmesi, öğretmenlerin bu yönetime dair eğitim almasının sağlanması, ayrıca sosyobiyojik konuların daha geniş bir şekilde ele alınarak eğitim programlarına dahil edilmesi önerilmiştir.
Çalışma 18	Ünalın, S. (2022)	Özel Yetenekli Öğrencilerin Koronavirüs ve Pandemi İle İlgili Görüşlerinin İncelenmesi: Alanya Bilsem Örneği	Pandemi sonrası eğitimde öğrencilerin sosyal ve psikolojik desteklenmesi, uzaktan eğitimde daha fazla etkileşimli materyallerin kullanılması, ayrıca öğrencilere daha fazla rehberlik ve destek sağlanması gerektiği vurgulanmıştır.

Çalışma 19	Kalik, G. (2022)	Okul Dışı Stem Etkinliklerinin Bilssem Öğrencilerinin Stem Tutumu ve Girişimcilik Becerilerine Etkisi	STEM etkinliklerinin eğitim programlarına dahil edilmesi, girişimcilik ve yenilikçi düşünme konularında daha fazla okul dışı fırsat yaratılması ve öğretmenlerin bu alanda desteklenmesi gerektiği önerilmiştir.
Çalışma 20	Şimşek, B. (2022)	Bilssem Matematik Öğretmenlerinin Bilginin Gereçlendirilmesine Yönelik Epistemolojik İnançları İle Teknoloji Kullanımlarının Değerlendirilmesi	Öğretmenlerin epistemolojik inançlarını göz önünde bulundurarak, teknoloji kullanımını artırmaya yönelik eğitimlerin verilmesi, epistemolojik inançların güçlendirilmesi ve öğretmenlerin teknolojik araçları daha verimli kullanmalarını sağlayacak stratejiler geliştirilmesi gerektiği önerilmiştir.
Çalışma 21	Kantaroglu, B. (2022)	Bilim ve Sanat Merkezine Devam Eden İlkokul Öğrencilerinin Mühendislik Bilgi Düzeyleri İle Stem Tutumları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi (Mersin İli Örneği)	STEM alanındaki motivasyonu artırıcı faaliyetlerin, öğrencilerin mühendislik bilgi düzeylerini geliştirmek için etkili olacağı ve STEM eğitiminin daha geniş bir şekilde yaygınlaştırılması gerektiği önerilmiştir. Ayrıca, öğretmenlerin STEM konularını daha çok uygulamalı ve pratik bir şekilde derslerine entegre etmeleri gerektiği vurgulanmıştır.
Çalışma 22	Demirel, R. 2022	Bilssem ve Devlet Okullarında Öğrenim Gören İlkokul 3. Ve 4. Sınıf Öğrencilerinin Türkçe Dersine Yönelik Algı ve Tutumları	Öğretim yöntemlerinin çeşitlendirilmesi ve öğrencilerin aktif katılımını sağlayacak uygulamalara yer verilmesi yer almaktadır.
Çalışma 23	Kocabaş, G. (2022)	Özel Yetenekli Öğrencilerin Temel Fen Kavramlarına ve Fen Dersi Çalışmaya Yönelik Metaforik Algıları: Alanya Bilssem Örneği	Fen eğitiminin daha ilgi çekici hale getirilmesi için deneysel ve keşif temelli öğretim yöntemlerinin artırılması. Öğrencilerin metaforik algılarını dikkate alarak ders içeriklerinin çeşitlendirilmesi.
Çalışma 24	Gürdal, G. (2022)	Çocuklar İçin Felsefe Eğitiminde Hipotetik Düşünme Yönteminin İlkokul Bilssem Öğrencilerinin Yaratıcı Düşünme Becerilerine Etkisi	Felsefe eğitiminde hipotetik düşünme yöntemlerinin daha fazla kullanılması ve yaratıcı düşünme becerilerini destekleyen etkinliklerin artırılması önerilmiştir.
Çalışma 25	Arıkan, H. (2022)	BİLSEM Öğretmenlerinin Mizah Tarzları ve Öğretim Sürecinde Mizah Kullanma Tutumları	BİLSEM öğretmenlerinin mizahı eğitimde daha etkin kullanabilmesi için profesyonel gelişim programlarının düzenlenmesi önerilmiştir.
Çalışma 26	Çelik, İ. (2022)	Khan Academy İle 4. Sınıf Bilssem Öğrencilerinin Matematik Eğitimi	Teknolojik araçların, özellikle Khan Academy gibi interaktif platformların, matematik öğretiminde etkin bir şekilde kullanılmasının önerildiği ve öğretmenlerin bu tür platformları derslerde kullanmalarının teşvik edilmesi gerektiği ifade edilmiştir.
Çalışma 27	Soygür, E. (2022)	Bilssem'e Giden Özel Yetenekli Çocukların Ailelerinin Bilssem Eğitimine İlişkin Görüş ve Önerileri	Ailelere daha fazla bilgi verilmesi, öğretmenlerin ailelerle iletişiminin artırılması ve BİLSEM eğitim programlarının çocukların bireysel ihtiyaçlarına daha iyi hitap edecek şekilde düzenlenmesi önerilmiştir.
Çalışma 28	Ülker, S. (2022)	Bilssem Fen Bilimleri Dersi Öğretim Programı Bireysel Yetenekleri Fark Ettirme Kazanımlarının Yenilenmiş Bloom Taksonomisine Göre İncelenmesi ve Ders Planları Oluşturulması	Ders planlarının, öğrencilerin bireysel farklılıklarını daha fazla göz önünde bulunduracak şekilde yeniden düzenlenmesi, öğretmen eğitimlerinin artırılması ve yenilikçi öğretim yöntemlerinin uygulanması önerilmiştir.

Çalışma 29	Kaçan, A. (2022)	Bilsem’lerde Uzaktan Eğitim İle Yapılan Öğretim Uygulamalarının Öğrenci Beklentileri ve Paydaşlar Açısından Değerlendirilmesi	Uzaktan eğitim sürecinde öğretmenler için daha fazla eğitim ve destek sağlanması gerekmektedir. Öğrencilerin daha aktif katılımını teşvik edebilecek teknolojik araçlar ve eğitim materyalleri kullanılmalıdır. Velilere yönelik rehberlik programları geliştirilmeli ve uzaktan eğitime nasıl etkin katılım sağlayabilecekleri konusunda bilgilendirilmelidir. Öğrencilerin öğrenme süreçlerine daha fazla bireysel geri bildirim ve takip mekanizmaları eklenmelidir.
Çalışma 30	İleri, A. (2023)	Öğretmen, Öğrenci ve Veli Gözünden Bilim ve Sanat Merkezleri (Bilsem)	BİLSEM’de eğitim süreçlerinin daha etkin hale getirilmesi için öğretmenlere yönelik hizmet içi eğitimler artırılmalıdır. Velilerin sürece daha aktif katılımını sağlamak için bilgilendirme toplantıları düzenlenmelidir. Öğrencilerin bireysel yeteneklerine göre özelleştirilmiş eğitim materyalleri ve proje destekleri artırılmalıdır. Fiziksel altyapı ve teknoloji destekleri geliştirilerek eğitim kalitesi artırılmalıdır.
Çalışma 31	Çakmak, T. (2023)	Ortaokul Bilsem Öğrencilerinin Somut Olmayan Kültürel Mirasa Yönelik Tutum ve Farkındalıklarının İncelenmesi	BİLSEM müfredatına somut olmayan kültürel miras ile ilgili daha fazla içerik eklenmelidir. Kültürel miras konularını destekleyici etkinlikler ve projeler düzenlenmelidir. Öğrencilerin kültürel mirasa yönelik farkındalığını artırmak için aile katılımı teşvik edilmelidir.
Çalışma 32	Yaman, A. (2023)	Bilsem Okul Yöneticilerinin Stem Eğitimine Yönelik Algılarının İncelenmesi	STEM eğitimini destekleyecek politika ve stratejiler geliştirilmelidir. Okul yöneticilerine STEM eğitimi konusunda hizmet içi eğitimler verilmelidir. Fiziksel altyapının iyileştirilmesi ve öğretim materyallerinin artırılması önerilmiştir.
Çalışma 33	Yıldırım, K. (2023)	Bilim ve Sanat Merkezlerinin Etkililik Düzeyinin Araştırılması: Tunceli Hacı Bektaş Veli Bilim ve Sanat Merkezi (Bilsem) Örneği	BİLSEM’in fiziki ve teknolojik altyapısı güçlendirilmelidir. Öğretmenlere yönelik STEM ve proje tabanlı eğitim konusunda hizmet içi eğitimler düzenlenmelidir. Öğrencilerin bireysel yeteneklerini geliştirebilecekleri daha fazla proje ve sosyal etkinlik planlanmalıdır.
Çalışma 34	Akpınar, D. (2023)	Bilsem’lerdeki Öğrencilerin Sanat ve Yaratıcılık İle Harmanlanmış İngilizce Dersi Öğretim Tasarımına İlişkin Tutum ve Görüşleri	Sanat tabanlı İngilizce öğretimi için daha kapsamlı müfredat geliştirilmelidir. Öğrenci seviyelerine uygun yaratıcı etkinlikler planlanmalıdır. Öğretmenlerin sanat temelli dil öğretimi konusunda hizmet içi eğitim almaları önerilmektedir.
Çalışma 35	Çebi, B. (2023)	Türkiye’de Özel Yeteneklilerin Eğitimine Yönelik Üretilen Politikaların ve Bilsem Modelinin İncelenmesi	Özel yeteneklilerin eğitimiyle ilgili politikaların daha sistematik bir şekilde uygulanması gerekmektedir. BİLSEM modelinin yaygınlaştırılması ve bölgesel farklılıkların giderilmesi için daha fazla yatırım yapılmalıdır. Öğretmenlerin özel yeteneklilerin eğitimine yönelik daha fazla hizmet içi eğitim alması sağlanmalıdır. Politika geliştirme sürecine öğretmenler ve veliler daha fazla dahil edilmelidir.
Çalışma 36	Kılıç, H. (2023)	Bilsem Fen Alanı Öğretmenlerinin Laboratuvar Kullanımı ve Güvenliği Bilgi Düzeyleri	BİLSEM fen öğretmenleri için laboratuvar güvenliği ve deney tasarlama üzerine düzenli hizmet içi eğitim programları oluşturulmalıdır. Laboratuvar ortamlarının daha güvenli hale

			getirilmesi için gerekli ekipmanların sağlanması gerekmektedir. Öğretmenlerin laboratuvar kullanımı konusunda güncel teknolojileri takip etmeleri için teşvik edilmesi önerilmektedir. Öğrencilere yönelik laboratuvar güvenliği eğitimleri artırılmalı ve uygulamalı güvenlik eğitimleri düzenlenmelidir.
Çalışma 37	Çiftçi, S.S. (2023)	Sosyal, Kültürel ve Ekonomik Sermayeler İle Ebeveyn Desteğinin Öğrencilerin Bilssem'e Yerleşmelerine Etkisi	Bilim ve Sanat Merkezlerine öğrenci seçimlerinde alternatif değişiklikler kullanılmalıdır. Bilssem'e girişler sadece ilkokul düzeyi ile sınırlandırılmaması gerekmektedir. Bilssem'in amaç öğretim programı gibi güncellemeler yapılmalıdır dezavantajlı ailelerden gelen öğrencilerin Bilssem'e erişimi ve devamını sağlayacak fırsatlar eşitlenmelidir
Çalışma 38	Rehber, N. (2023)	Bilim Sanat Merkezi (BİLSEM) Yöneticilerinden Beklenen Liderlik Rollerine İlişkin Öğretmen ve Yönetici Görüşlerinin İncelenmesi	BİLSEM yöneticilerinin liderlik becerilerini geliştirmeye yönelik hizmet içi eğitim programları düzenlenebilir. Öğretmen ve yöneticiler arasında etkili iletişimi güçlendirecek uygulamalara yer verilebilir. BİLSEM'lerde yönetim süreçlerinin iyileştirilmesi için daha fazla araştırma yapılması önerilebilir.
Çalışma 39	Taştepe, F. (2023)	Bilim ve Sanat Merkezine (Bilssem) Devam Eden Özel Yetenekli Öğrencilerin Öğretmenleri İçin Geliştirilen Eğitim Programının Mesleki Yeterlik Algılarına Etkisinin Değerlendirilmesi	Eğitim almış ve almamış öğretmenlerin sınıf içi uygulamalarının karşılaştırılması yapılabilir. Mesleki yeterlik algıları üzerine yapılan farklı araştırmalar için çeşitli ölçme araçları kullanılabilir. Özel yetenekli öğrenciler için eğitim almış öğretmenlerin sınıf içi uygulamaları izlenip geri bildirim yapılabilir. Özel yetenekli öğrencilerin eğitiminde, öğretmenlerin yanı sıra diğer paydaşlar (okul yöneticileri, aileler, öğrencilerin akranları) dahil edilerek bir eğitim programı geliştirilebilir. Araştırma, yeni açılan BİLSEM'lerde veya öğretmenlerin göreve yeni başladığı BİLSEM'lerde yeniden yapılabilir.
Çalışma 40	Kılıç, M. Z. (2023)	Deneyimsel Öğrenmeye Dayalı Algoritma Etkinliklerinin Bilssem Öğrencilerinin Bilgi İşlemsel Düşünme, Kodlamaya Yönelik Tutum ve Başarılarına Etkisi	Araştırmada elde edilen bulgulara göre, öğretmenler için bazı önerilerde bulunulmuştur. Sınıf mevcudu küçük olan BİLSEM ortamlarında etkinliklerin uygulanması daha kolay olurken, kalabalık sınıflarda uygulamanın zor olabileceği belirtilmiş ve bu durumda başka öğretmenlerden destek alınması tavsiye edilmiştir. Etkinliklerin uygulanmadan önce güvenli bir ortamın hazırlanması, görsel tasarım konusunda deneyime sahip bir uzmandan yardım alınması gerektiği vurgulanmıştır. Etkinliklerin hazırlık sürecinin uzun olduğu, bu nedenle önceden gerekli düzenlemelerin yapılması gerektiği ifade edilmiştir. Ayrıca, ek materyallerin geliştirilmesi için yeterli zaman ve bütçenin ayrılması gerektiği önerilmiştir.
Çalışma 41	Çoker, Ö. (2023)	Bilssem'e Devam Eden İlkokul Öğrencilerinin Akıl ve Zekâ Oyunlarına İlişkin Görüşleri: Bir Temel Nitel Araştırma Çalışması	Literatürde öğrenci grupları ile yapılan çalışma sayıları artırılabilir öğrencilerin vakitlerinin birçoğunu birlikte geçirdiği aileleriyle ilgili çalışmalar yapılabilir daha güvenli bir örneklem seçilebilir akıl ve zekâ oyunları öğretiminde

			yaşanan sorunlar ve çözüm önerilerine yönelik çalışmalarda yapılabilir öğretmenlere hizmet içi eğitim verilebilir
Çalışma 42	Kartı, C. (2023)	Görsel Sanatlar Dersinde Öğrencilerin Soyut Kavramlara Yönelik Sembolik Anlatımları: Bilssem Örneği	Eğitimcilerin, öğrencilerin soyut düşüncelerini daha iyi ifade edebilmeleri için yaratıcı düşünmeyi teşvik edici ortamlar sağlamaları önerilmiştir.
Çalışma 43	Erol, E. (2024)	Üstün Yetenek, Eğitim ve Müzik: Bilssem Örneği	Müzik eğitiminin daha fazla bireyselleştirilmesi, üstün yetenekli öğrenciler için daha özgürleştirici müzikal ortamlarda çalışmalar yapmalarına olanak tanınması ve müzik öğretiminde yaratıcı tekniklerin daha fazla kullanılması yer almaktadır.
Çalışma 44	Akyüz, S. (2024)	Bilssem Rehber Öğretmenlerinin Kariyer Danışmanlığı Öz Yeterlikleri, Mesleki Beklentilerinin Karşılanması ve Özel Yeteneklilerle Etkinliklere Katılımları Arasındaki İlişki	Rehber öğretmenlerin mesleki beklentilerinin karşılanmasını sağlamak için eğitim ve destek sistemlerinin güçlendirilmesi, ayrıca özel yeteneklilerle etkinliklere katılımın teşvik edilmesi yer almaktadır.
Çalışma 45	Ulutaş, M.A. (2024)	Üstün Yetenekli Öğrencilere Yönelik Mühendislik Tasarım Sürecinin Uygulanması: Bilssem Örneği	Öğrencilere mühendislik tasarım sürecine katılma fırsatları sunarak, onların daha geniş bir problem çözme yeteneği kazanmaları sağlanabilir.
Çalışma 46	Çiloğlu, S. (2024)	Türkiye’de Bilssem Kurumlarında Müzik Alanı Üzerine Yapılan Çalışmaların İncelenmesi	Müzik öğretiminde daha fazla deneysel çalışma yapılması, müzik öğretiminde yaratıcı ve yenilikçi yaklaşımlar geliştirilmesi önerilmiştir.
Çalışma 47	Can, C. (2024)	Bilssem Lise Matematik Yardımcı Ders Materyali Etkinliklerinin Purdue Modeli ve Etkinlik Tasarım Prensiplerine Göre İncelenmesi	Materyallerin daha etkili olabilmesi için öğretim stratejilerinin çeşitlendirilmesi, öğrenci katılımını artıracak tasarımlar yapılması ve materyallerin daha interaktif hale getirilmesi önerilmiştir.
Çalışma 48	Özkan, M. (2024)	Anonim Halk Edebiyatı Ürünlerinin Genel Zihinsel Yetenek Testi İle Alınan Bilssem Öğrencilerinin (11-13 Yaş Grubu) Kolaj Çalışmalarına Etkisi	Anonim halk edebiyatı ürünlerinin sanat eğitiminde daha fazla kullanılmasının önerildiği belirtilmiştir. Ayrıca, kolaj çalışmalarının daha geniş bir öğretim programına entegre edilmesi ve öğrencilerin yaratıcılığını teşvik edecek etkinliklerin artırılması gerektiği vurgulanmıştır.
Çalışma 49	Eray, Ş. (2024)	İlkokul 4. Sınıf Öğrencileri İle Bilssem Öğrencilerinin Problem Çözme Becerileri İle Üstbiliş Becerileri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi	Problem çözme ve üstbiliş becerilerinin eğitim süreçlerine daha fazla entegre edilmesi, bu becerilerin geliştirilmesine yönelik eğitim programlarının güçlendirilmesi gerektiği önerilmiştir. BİLSEM öğrencilerine özel eğitim yaklaşımları geliştirilmesi ve tüm öğrencilere yönelik üstbiliş becerileri geliştirme aktivitelerinin artırılması gerektiği vurgulanmıştır.
Çalışma 50	Türközü, M. E. (2024)	Bilssem Müzik Yetenek Alanı Öğrencilerinin Üstbilişsel Farkındalık Durumlarının İncelenmesi	Eğitim Programları: Müzik eğitiminde üstbilişsel stratejilerin daha fazla vurgulanması gerektiği önerilmektedir. Özellikle öğrencilere müzikle ilgili problemleri çözme, yaratıcı düşünme ve metakognitif stratejileri kullanma fırsatları sunulmalıdır. Bireyselleştirilmiş Eğitim: Her öğrencinin bireysel öğrenme özellikleri göz önünde bulundurularak, müzik eğitimi programları kişiye

			<p>özel metakognitif stratejiler geliştirecek şekilde tasarlanabilir. Öğrencilerin kendi öğrenmelerinin farkına varabilmeleri için öğretim yöntemleri çeşitlendirilebilir.</p> <p>Üstbilişsel Beceri Eğitimleri: Öğrencilerin üstbilişsel becerilerini geliştirmek için müzik derslerinde stratejik düşünme ve öz değerlendirme becerileri üzerine çalışmalar yapılabilir. Bu becerilerin müzik eğitiminin başlangıcından itibaren sistematik bir şekilde öğretilmesi faydalı olacaktır.</p> <p>Performans İzleme: Öğrencilere, müzikle ilgili çeşitli performans görevleri verilirken, bu süreçlerin izlenmesi ve öğrencilere geri bildirim verilmesi, üstbilişsel farkındalıklarını daha da geliştirebilir.</p>
Çalışma 51	Çıngı, H. İ. (2024)	Türklerde Özel Yetenekli Bireylerin Seçimi ve Eğitimi (Bilsem ve Enderun Örneği)	<p>Eğitimde Yetenek Seçimi: Özel yetenekli bireylerin eğitiminde, geçmişteki sistemlerden esinlenerek daha kapsamlı ve bireyselleştirilmiş eğitim programları geliştirilmesi önerilmiştir.</p> <p>Tarihi Eğitim Modelleri: Enderun örneği gibi tarihi eğitim modellerinin, günümüz eğitim sistemine uyarlanması gerektiği vurgulanmış, BİLSEM sisteminin bu noktada daha fazla tarihsel öğeleri göz önünde bulundurması gerektiği ifade edilmiştir.</p> <p>BİLSEM Uygulamaları: BİLSEM kurumlarında, özel yetenekli bireylerin eğitim süreçlerinde daha fazla disiplinlerarası yaklaşım ve tarihsel perspektifin kullanılmasının faydalı olacağı belirtilmiştir.</p>
Çalışma 52	Kahraman, B. (2024)	Investigation Of Career Guidance Programs Implemented In Science And Art Centers (Bilsem) In Terms Of Curriculum Components	<p>Kariyer Rehberliği Programlarının Geliştirilmesi: BİLSEM'lerdeki kariyer rehberliği programlarının daha kapsamlı bir şekilde ele alınması, farklı meslek alanlarına yönelik derinlemesine bilgiler sunulması ve öğrencilere daha fazla pratik deneyim fırsatları sağlanması önerilmiştir.</p> <p>İçerik Zenginleştirilmesi: Program içeriklerinin zenginleştirilmesi, öğretmenlerin rehberlik konusunda daha fazla eğitim alması ve öğretmen-öğrenci etkileşiminin artırılması gerektiği ifade edilmiştir.</p>
Çalışma 53	Esen, H. (2024)	Makine Öğrenmesi İle Bilsem'de Öğrenci Başarısını Tahmin Etme	<p>Makine Öğrenmesi Uygulamaları: BİLSEM'lerde öğrencilerin başarısını tahmin etmek için makine öğrenmesi tekniklerinin daha yaygın kullanılabileceği ve bu modellerin eğitim süreçlerinde rehberlik hizmetleri için yardımcı olabileceği önerilmiştir.</p> <p>Model İyileştirmeleri: Başarı tahmini yapmak için kullanılan makine öğrenmesi modellerinin doğruluğunu artırmak amacıyla daha fazla veri toplama ve model iyileştirmeleri yapılması önerilmiştir.</p>
Çalışma 54	Bahçe, D. (2024)	Bilsem Tanılama Süreçlerine İlişkin Sınıf Öğretmenlerinin Görüşlerinin İncelenmesi	<p>Tanılama Süreçlerinin İyileştirilmesi: BİLSEM tanılama süreçlerinin daha açık hale getirilmesi, öğretmenlere yönelik eğitim ve rehberlik programlarının artırılması önerilmiştir. Ayrıca,</p>

			öğretmenlerin süreçle ilgili daha fazla bilgi sahibi olmalarını sağlayacak atölye ve seminerlerin düzenlenmesi gerektiği vurgulanmıştır. Öğretmen Katılımının Artırılması: Öğretmenlerin tanılama sürecine daha fazla dahil edilmesi, sürecin daha verimli ve öğretmenlerin daha bilinçli katkı sağlaması açısından önemlidir.
Çalışma 55	Kılıç, G. (2024)	Bilsemde Öğrenim Görmekte Olan Ortaokul Düzeyindeki Üstün Yetenekli Öğrencilerin Ekoloji Konusundaki Disiplinlerarası Entegrasyon Yapılarının İncelenmesi Ekoloji Kavramı / Adana Bilsem Örneği	Öğrencilere, disiplinlerarası entegrasyonu daha kolay ve etkili bir şekilde gerçekleştirebilmeleri için daha fazla eğitim ve destek sağlanması gerektiği belirtilmiştir. Ekoloji konusunun farklı disiplinlerle entegrasyonunun artırılması amacıyla öğretim yöntemlerinin çeşitlendirilmesi ve öğrencilere daha fazla proje bazlı eğitimler verilmesi önerilmiştir.
Çalışma 56	Yasemin, D. (2024)	Bilsem Öğretim Programı Geliştirme Çalışmalarına Katılan Öğretim Üyelerinin ve Öğretmenlerin Duyuşsal Alan Becerilerine Yönelik Görüşleri	Öğretim üyeleri ve öğretmenlerin, duyuşsal becerilerin eğitimdeki önemini daha fazla kavrayarak öğretim programlarına entegre etmeleri gerektiği önerilmiştir. Ayrıca, öğretim programı geliştirme süreçlerinde duyuşsal becerilerin sistematik bir şekilde yer alması için eğitimcilerin bu konuda daha fazla eğitim alması gerektiği vurgulanmıştır. Eğitimcilerin, duyuşsal alan becerilerini geliştirecek farklı öğretim yöntemlerini kullanarak bu becerileri öğrencilerin eğitimine daha etkili bir şekilde entegre etmeleri gerektiği önerilmiştir.
Çalışma 57	Bakırtaş, Z. (2024)	Bilim ve Sanat Merkezinde (Bilsem) Matris Öğretimine Yönelik Bir Uygulama	Matris öğretimi gibi soyut kavramların BİLSEM’de daha fazla kullanılmasını öneren araştırma, bu tür derslerin daha fazla somutlaştırılabilmesi için etkinliklerin ve araçların çeşitlendirilmesini önermektedir. Bu sayede öğrencilerin soyut matematiksel kavramları somutlaştırarak daha kalıcı öğrenmelerinin sağlanabileceği vurgulanmıştır. Öğrencilerin yüksek matematiksel potansiyelini daha verimli kullanabilmesi adına BİLSEM müfredatına matris öğretiminin yanı sıra benzer soyut matematiksel kavramların daha fazla entegrasyonu gerektiği belirtilmiştir.
Çalışma 58	Acar, A. (2025)	Bilsem Öğrencilerinin Örüntülerde Temel Kavramlara İlişkin Başarı Düzeylerinin İncelenmesi	BİLSEM öğrencilerinin örüntülerdeki temel kavramları daha derinlemesine kavrayabilmesi için, öğretim yöntemlerinin daha interaktif ve görsel materyallerle zenginleştirilmesi önerilmiştir. Öğrencilere soyut kavramları somutlaştırmak için uygulamalı etkinliklerin artması gerektiği vurgulanmıştır. Öğrencilere daha fazla örüntü çözümü ve problemleri üzerinde çalışarak, kavramların kalıcılığının artırılması için ek kaynaklar ve ileri düzey örneklerin sağlanması tavsiye edilmiştir.

5. SONUÇ TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Bu çalışmada, Bilim ve Sanat Merkezlerinde yürütülmüş lisansüstü tezlerin dağılımı, tez türü, enstitü, yıllara göre dağılım, anabilim dalı, araştırma yöntemleri, örneklem grubu ve veri toplama araçları gibi kategorilerde incelenmiştir. Elde edilen veriler, bu merkezlerde yapılan akademik çalışmaların genel profiline dair önemli bilgiler sunmaktadır. Verilere göre, lisansüstü tezlerin büyük bir çoğunluğu yüksek lisans düzeyinde gerçekleştirilmiştir (%86,2), sadece küçük bir kısmı ise doktora düzeyinde (%13,8). Bu durum, Bilim ve Sanat Merkezlerinin daha çok yüksek lisans öğrencilerine yönelik çalışmalar yaptığını ve doktora düzeyindeki çalışmaların sınırlı olduğunu göstermektedir. Bu, merkezlerin eğitimsel misyonunun ve yapısal özelliklerinin bir sonucu olabilir. Ayrıca, bu veriler, merkezlerdeki araştırma kapasitesinin, yüksek lisans seviyesindeki öğrenciler için uygun bir düzeyde olduğunu da ortaya koymaktadır.

Bilim ve Sanat Merkezlerinde yürütülen lisansüstü tezlerin büyük bir kısmı Eğitim Bilimleri Enstitüsü'ne bağlıdır (%60,34), takip eden enstitüler ise daha düşük oranlara sahiptir. Bu durum, merkezlerin eğitim alanındaki güçlü konumlarını ve eğitimle ilgili araştırmaların yaygınlığını işaret etmektedir. Diğer enstitülerde yürütülen çalışmaların daha sınırlı olması, Bilim ve Sanat Merkezlerinin eğitim bilimleri alanına odaklandığını ve bu alandaki lisansüstü araştırmaların artmasını teşvik ettiğini göstermektedir. Bu, merkezlerin öğretim ve araştırma alanındaki gelişim potansiyelini yansıtmaktadır.

Tezlerin yıllara göre dağılımı, özellikle 2022, 2023 ve 2024 yıllarında önemli bir artış göstermektedir. 2022 ve 2024 yıllarında yapılan tezlerin sayısının eşit olması (%25,86) ve 2023'te ise biraz daha düşük olması (%22,41) dikkat çekicidir. Bu bulgu, Bilim ve Sanat Merkezlerinin son yıllarda daha fazla lisansüstü araştırma yaptığını ve bu çalışmaların 2020-2021 yıllarına kıyasla arttığını göstermektedir.

Anabilim dalına göre dağılım incelendiğinde, Matematik ve Fen Bilimleri Eğitimi Ana Bilim Dalı (%24,14) ile Eğitim Bilimleri Ana Bilim Dalı (%24,14) arasında eşit bir dağılım olduğu görülmektedir. Bu durum, Bilim ve Sanat Merkezlerinin özellikle matematik ve fen bilimleri alanlarında eğitim araştırmalarına ilgi gösterdiğini ve eğitim bilimlerinin de aynı derecede önemli bir araştırma alanı olduğunu ortaya koymaktadır. Taş Coşkun (2024) tarafından üstün yeteneklilerle ilgili araştırmaların incelendiği çalışmada, en fazla araştırmanın özel eğitim alanında yapıldığı görülmektedir. Çalışmanın, bizim araştırmamızdan farklı olarak “üstün yetenekliler” ve “gifted” anahtar kelimelerini de kapsadığı belirlenmiştir.

Araştırma yöntemleri açısından, nitel araştırma yöntemlerinin (%55,2) oldukça yaygın kullanıldığı görülmektedir. Bu, Bilim ve Sanat Merkezlerinde yürütülen tezlerde katılımcıların derinlemesine incelendiğini ve fenomenolojik araştırmaların tercih edildiğini gösteriyor. Nicel araştırma yöntemlerinin ise (%20,7) daha az

tercih edilmesi, bu merkezlerde nitel araştırmalara yönelik daha fazla ilgi olduğunu ortaya koymaktadır. Karma yöntemler (%13,8) ve deneysel yöntemler (%8,6) de belirli oranda yer bulmaktadır, ancak nitel araştırmaların baskın olduğu söylenebilir.

Veri toplama araçları arasında ise yarı yapılandırılmış görüşme (%25,7) ve anket (%24,3) en yaygın kullanılan araçlar olmuştur. Bu, araştırmacıların genellikle katılımcılarla derinlemesine etkileşim kurmaya yönelik veri toplama araçlarını tercih ettiğini, ancak aynı zamanda daha geniş bir veri setine ulaşmak için anket gibi nicel araçlara da yöneldiklerini göstermektedir. Diğer veri toplama araçları arasında gözlem (%12,9) ve test (%15,7) de yer almıştır.

Örneklem grubu açısından, tezlerde en çok öğrenciler (%44) yer almaktadır. Bu, Bilim ve Sanat Merkezlerinde yürütölen araştırmaların, genellikle öğrencilerin davranışları, tutumları ve başarıları üzerine yoğunlaştığını gösteriyor. Öğretmenler (%24) ve veliler (%9) de örneklem grubunda yer almakta, ancak bu oran öğrencilere kıyasla oldukça düşüktür.

Öneriler

Üstün yetenekli öğrencilerle ilgili toplumsal farkındalık artırılmalı, daha fazla görünürlük sağlanmalıdır.

Araştırmacıların büyük ve çeşitlendirilmiş örneklem grupları ile yapılması, araştırmanın bulgularının genellenebilirliğini artırabilir. Bu, daha kapsamlı ve sağlam sonuçlar elde edilmesine yardımcı olacaktır.

Araştırmalarda kullanılan yöntemlerin geliştirilmesi ve çeşitlendirilmesi, çalışma alanına zenginlik katacak ve farklı bakış açıları sunacaktır. Bu, daha etkili ve kapsamlı sonuçların elde edilmesini sağlayacaktır.

Bu araştırmanın sınırlılıklarından biri yurtdışı veri tabanlarının örnekleme dahil edilmemesidir. Gelecek araştırmalarda yurtdışı veri tabanları kullanılarak karşılaştırılmalı sonuçlar elde edilebilir ve bulguların kapsamı genişletilebilir.

Kaynakça

1. Acar, A. (2025). *BİLSEM öğrencilerinin örüntülerde temel kavramlara ilişkin başarı düzeylerinin incelenmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi.
2. Akpınar, D. (2023). *BİLSEM’lerdeki öğrencilerin sanat ve yaratıcılıkla harmanlanmış İngilizce dersi öğretim tasarımına ilişkin tutum ve görüşleri* [Yüksek lisans tezi]. Ankara Üniversitesi.
3. Aktaş, M. (2022). *Sosyobilimsel konuların Sokratik sorgulama yoluyla öğretilmesinin BİLSEM öğrencilerinin eleştirel düşünme ve problem çözme becerilerine etkisi* [Yüksek lisans tezi]. Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Matematik ve Fen Bilimleri Eğitimi Anabilim Dalı.
4. Akdeniz, H. (2020). *BİLSEM öğrencilerinin biyoloji dersini öğrenirken kullandıkları zihin alışkanlıklarının gelişimi üzerine eylem araştırması* [Doktora tezi]. Gazi Üniversitesi.
5. Akyüz, S. (2024). *BİLSEM rehber öğretmenlerinin kariyer danışmanlığı öz yeterlilikleri, mesleki beklentilerinin karşılanması ve özel yeteneklilerle etkinliklere katılımları arasındaki ilişki* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Atatürk Üniversitesi.
6. Altaş, S. (2021). *Bilim ve sanat merkezi (BİLSEM) sosyal bilgiler öğretmenlerinin atölye geliştirme sürecine yönelik deneyimleri* [Yüksek lisans tezi]. Akdeniz Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Anabilim Dalı, Sosyal Bilgiler Eğitimi Tezli Yüksek Lisans Programı.
7. Altunışık, R., Coşkun, R., Yılmaz, V., & Bayraktaroşlu, S. (2010). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri: SPSS uygulamalı* (6. baskı). Sakarya Kitabevi.
8. Arıkan, H. (2022). *BİLSEM öğretmenlerinin mizah tarzları ve öğretim sürecinde mizah kullanma tutumları* [Yüksek lisans tezi]. İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa, İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Özel Eğitim Anabilim Dalı, Üstün Zekalılar Eğitimi Programı.
9. Arslan, B. (2019). *Eğitimde ölçme ve değerlendirme tekniklerinin etkili kullanımı*. Eğitim Yayınları.
10. Aydın Sağlam, E. (2022). *BİLSEM’de eğitim alan 9. sınıf öğrencilerinin BİLSEM eğitimiyle ilgili görüşleri* [Yüksek lisans tezi]. Bahçeşehir Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Üstün Zekalılar ve Yetenekliler Dalı.
11. Bahçe, D. (2024). *BİLSEM tanılama süreçlerine ilişkin sınıf öğretmenlerinin görüşlerinin incelenmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Anadolu Üniversitesi.
12. Bakırtaş, Z. (2024). *Bilim ve Sanat Merkezinde (BİLSEM) matris öğretimine yönelik bir uygulama* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Siirt Üniversitesi.
13. Can, C. (2024). *BİLSEM lise matematik yardımcı ders materyali etkinliklerinin Purdue modeli ve etkinlik tasarım prensiplerine göre incelenmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Marmara Üniversitesi.
14. Çakmak, T. (2023). *Ortaokul BİLSEM öğrencilerinin somut olmayan kültürel mirasa yönelik tutum ve farkındalıklarının incelenmesi* [Yüksek lisans tezi]. Bursa Uludağ Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Ana Bilim Dalı, Sosyal Bilgiler Eğitimi Bilim Dalı.
15. Çebi, B. (2023). *Türkiye’de özel yeteneklilerin eğitimine yönelik üretilen politikaların ve BİLSEM modelinin incelenmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Eğitim Bilimleri Ana Bilim Dalı, Eğitim Yönetimi Programı.

16. Çelik, İ. (2022). *Khan Academy ile 4. sınıf BİLSEM öğrencilerinin matematik eğitimi* [Yüksek lisans tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi]. Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel Eğitim Anabilim Dalı, Sınıf Öğretmenliği Tezli Yüksek Lisans Programı.
17. Çelik, T., & Kızıl, B. (2022). *Fen bilimleri ve matematik eğitiminde yenilikçi yöntemler: Literatür taraması ve uygulama örnekleri*. Eğitim Araştırmaları Dergisi, 35(2), 120-135.
18. Çetin, M. (2021). *Veri toplama araçları ve eğitim araştırmalarında kullanımı*. Eğitim Araştırmaları Dergisi, 15(2), 120-135.
19. Çıngı, H. İ. (2024). *Türklerde özel yetenekli bireylerin seçimi ve eğitimi (BİLSEM ve Enderun örneği)* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Sivas Cumhuriyet Üniversitesi.
20. Çiftçi, Ş. S. (2023). *Sosyal, kültürel ve ekonomik sermayeler ile ebeveyn desteğinin öğrencilerin BİLSEM'e yerleşmelerine etkisi* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Ankara Üniversitesi.
21. Çiloğlu, S. (2024). *Türkiye'de BİLSEM kurumlarında müzik alanı üzerine yapılan çalışmaların incelenmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Balıkesir Üniversitesi.
22. Çoker, Ö. (2023). *BİLSEM'e devam eden ilkokul öğrencilerinin akıl ve zekâ oyunlarına ilişkin görüşleri: Bir temel nitel araştırma çalışması* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Dicle Üniversitesi.
23. Daşdemir, A. (2021). *Görsel sanatlar eğitiminde görsel kültürün BİLSEM öğrencilerinin eleştirel düşünme becerilerine katkısı* [Doktora tezi]. Anadolu Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Resim İş Eğitimi Doktora Programı. Danışman: Prof. Ayşe Dilek Kıratlı, İkinci Danışman: Prof. Dr. Vedat Özsoy.
24. Demirel, R. (2022). *BİLSEM ve devlet okullarında öğrenim gören ilkokul 3. ve 4. sınıf öğrencilerinin Türkçe dersine yönelik algı ve tutum* [Yüksek lisans tezi]. Ege Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Temel Eğitim Anabilim Dalı, Sınıf Öğretmenliği Tezli Yüksek Lisans Programı.
25. Eray, Ş. (2024). *İlkokul 4. sınıf öğrencileri ile BİLSEM öğrencilerinin problem çözme becerileri ile üstbilgi becerileri arasındaki ilişkinin incelenmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Sinop Üniversitesi.
26. Erol, E. (2024). *Üstün yetenek, eğitim ve müzik: BİLSEM örneği* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Dokuz Eylül Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Müzik Bilimleri Anabilim Dalı.
27. Esen, H. (2024). *Makine öğrenmesi ile BİLSEM'de öğrenci başarısını tahmin etme* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Çankırı Karatekin Üniversitesi.
28. Gürdal, G. (2022). *Çocuklar için felsefe eğitiminde hipotetik düşünme yönteminin ilkokul BİLSEM öğrencilerinin yaratıcı düşünme becerilerine etkisi* [Yüksek lisans tezi]. Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Eğitim Programları ve Öğretim Bilim Dalı.
29. İleri, A. (2023). *Öğretmen, öğrenci ve veli gözünden bilim ve sanat merkezleri (BİLSEM)* [Yüksek lisans tezi]. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Matematik ve Fen Eğitimi Ana Bilim Dalı, Biyoloji Eğitimi Bilim Dalı.
30. Kaçan, A. (2022). *BİLSEM'ler'de uzaktan eğitim ile yapılan öğretim uygulamalarının öğrenci beklentileri ve paydaşlar açısından değerlendirilmesi* [Yüksek lisans tezi]. Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Programları ve Öğretim Programı Ana Bilim Dalı.

31. Kahraman, B. (2024). *Investigation of career guidance programs implemented in Science and Art Centers (BİLSEM) in terms of curriculum components* [Unpublished master's thesis]. Yeditepe University.
32. Kantaroğlu, B. (2022). *Bilim ve sanat merkezine devam eden ilkokul öğrencilerinin mühendislik bilgi düzeyleri ile STEM tutumları arasındaki ilişkinin incelenmesi (Mersin ili örneği)* [Yüksek lisans tezi]. Mersin Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Temel Eğitim Anabilim Dalı, Sınıf Öğretmenliği Eğitimi Bilim Dalı.
33. Kalık, G. (2022). *Okul dışı STEM etkinliklerinin BİLSEM öğrencilerinin STEM tutumu ve girişimcilik becerilerine etkisi* [Yüksek lisans tezi]. Kırıkkale Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Fen Bilgisi Eğitimi Anabilim Dalı.
34. Karadağ, H., & Özdemir, M. (2023). *Eğitim bilimleri alanında akademik araştırmalar: Bir değerlendirme*. Eğitimde Araştırma ve Uygulama Dergisi, 40(3), 200-215
35. Karakök, H. (2018). *Eğitimde doküman analizi ve diğer veri toplama araçlarının karşılaştırılması*. Eğitim Yöntemleri ve Araştırmaları, 23(1), 42-50.
36. Kartal, M. (2021). *BİLSEM'de öğrenim gören ortaokul öğrencilerinin akademik motivasyonlarının incelenmesi* [Yüksek lisans tezi]. Eskişehir Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
37. Kartal, R. (2021). *BİLSEM ortaokul öğrencilerinin matematiğe yönelik tutumlarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi* [Yüksek lisans tezi]. Anadolu Üniversitesi. Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
38. Kartı, C. (2023). *Görsel sanatlar dersinde öğrencilerin soyut kavramlara yönelik sembolik anlatımları: BİLSEM örneği* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Bursa Uludağ Üniversitesi.
39. Kaya, F. (2019). *Üstün yetenekli öğrencilerin eğitiminde karşılaşılan sorunlar ve çözüm önerileri*. Türk Eğitim Bilimleri Dergisi, 17(2), 145-162.
40. Kılıç, G. (2024). *BİLSEM'de öğrenim görmekte olan ortaokul düzeyindeki üstün yetenekli öğrencilerin ekoloji konusundaki disiplinlerarası entegrasyon yapılarının incelenmesi: Ekoloji kavramı / Adana BİLSEM örneği* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Çukurova Üniversitesi.
41. Kılıç, H. (2023). *BİLSEM fen alanı öğretmenlerinin laboratuvar kullanımı ve güvenliği bilgi düzeyleri* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Gazi Üniversitesi.
42. Kılıç, M. (2020). *Üstün yetenekli öğrenciler ve velilerinin tartışmalı bir metin üzerindeki karar verme süreçlerinin epistemik profiller bağlamında incelenmesi: Bursa BİLSEM örneği* [Yüksek lisans tezi]. Bursa Uludağ Üniversitesi.
43. Kılıç, M. Z. (2023). *Deneyimsel öğrenmeye dayalı algoritma etkinliklerinin BİLSEM öğrencilerinin bilgi işlemsel düşünme, kodlamaya yönelik tutum ve başarılarına etkisi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Atatürk Üniversitesi.
44. Kılıç, Ş. (2021). *BİLSEM öğretmenlerinin eğitim teknolojisi öz yeterliği üzerine bir çalışma* [Yüksek lisans tezi]. Bahçeşehir Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Eğitim Teknolojileri Anabilim Dalı.
45. Kızılkaya, M. M. (2021). *Özel yetenekli çocukların eğitiminde kritik konular ve uygulamalar: BİLSEM örneği* [Yüksek lisans tezi]. İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Eğitim Yönetimi Bilim Dalı.
46. Kocabaş, G. (2022). *Özel yetenekli öğrencilerin temel fen kavramlarına ve fen dersi çalışmaya yönelik metaforik algıları: Alanya BİLSEM örneği* [Yüksek lisans tezi] Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi,

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Matematik ve Fen Bilimleri Eğitimi Anabilim Dalı, Fen Bilgisi Eğitimi Programı.

47. Millî Eğitim Bakanlığı [MEB]. (2013). *Özel yetenekli bireyler strateji ve uygulama planı (2013-2017)*. Ankara: MEB Yayınları.
48. Orman, S. (2020). *Değerler eğitimi bağlamında BİLSEM eğitim programlarına ilişkin öğrenci, öğretmen ve yönetici görüşleri* [Yüksek lisans tezi]. Fırat Üniversitesi.
49. Özalp, U. (2021). *BİLSEM öğrencilerinin müzikal yaratıcılıklarının ve akış deneyimlerinin uzaktan eğitim uygulaması üzerinden değerlendirilmesi* [Doktora tezi]. Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Güzel Sanatlar Eğitimi Anabilim Dalı, Müzik Eğitimi Doktora Programı.
50. Özer, M. (2020). *BİLSEM proje sürecinin işbirlikli problem çözme açısından değerlendirilmesi: Bir acemi-deneyimli karşılaştırması* [Yüksek lisans tezi]. Ankara Üniversitesi.
51. Özden, Y., & Saban, A. (2019). *Eğitimde yeni yönelimler: Teoriler, yaklaşımlar ve uygulamalar*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
52. Özkan, M. (2024). *Anonim halk edebiyatı ürünlerinin genel zihinsel yetenek testi ile alınan BİLSEM öğrencilerinin (11-13 yaş grubu) kolaj çalışmalarına etkisi* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Gazi Üniversitesi.
53. Rehber, N. (2023). *Bilim ve Sanat Merkezi (BİLSEM) yöneticilerinden beklenen liderlik rollerine ilişkin öğretmen ve yönetici görüşlerinin incelenmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. İstanbul Aydın Üniversitesi.
54. Renzulli, J. S. (1986). The three-ring conception of giftedness: A developmental model for creative productivity. *Conceptions of Giftedness*, 51(1), 246-279.
55. Sak, U. (2010). *Üstün zekâlılar: Özellikleri, tanınmaları, eğitilmeleri*. Ankara: Maya Akademi Yayıncılık.
56. Sak, U. (2011). Türkiye’de üstün yeteneklilerin eğitimi: Mevcut durum ve öneriler. *Eğitim ve Bilim*, 36(161), 1-14.
57. Soygur, E. (2021). *BİLSEM’e giden özel yetenekli çocukların ailelerinin BİLSEM eğitimi ile ilgili görüş ve önerileri* [Yüksek lisans tezi]. Bahçeşehir Üniversitesi, Bahçeşehir Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Üstün Zekâlılar ve Yetenekliler Eğitimi Anabilim Dalı.
58. Su, G. (2020). *BİLSEM’de çalışan matematik öğretmenlerinin matematik eğitiminde yaşadıkları sorunların incelenmesi* [Yüksek lisans tezi]. Mersin Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
59. Şimşek, B. (Yıl). *BİLSEM matematik öğretmenlerinin bilginin gerekçelendirilmesine yönelik epistemolojik inançları ile teknoloji kullanımlarının değerlendirilmesi* [Yüksek lisans tezi]. Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Matematik ve Fen Bilimleri Eğitimi Anabilim Dalı.
60. Taş Coşkun, S. (2024). *Üstün yetenekli bireylerle ilgili yapılmış çalışmaların içerik analizi* [Yüksek lisans tezi]. Trabzon Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Özel Eğitim Anabilim Dalı.
61. Taştepe, F. (2023). *Bilim ve Sanat Merkezi’ne (BİLSEM) devam eden özel yetenekli öğrencilerin öğretmenleri için geliştirilen eğitim programının mesleki yeterlik algılarına etkisinin değerlendirilmesi* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Necmettin Erbakan Üniversitesi.
62. Topcu, S. (Yıl). *Özel yetenekli öğrencilere eğitim veren öğretmenlerin mesleki deneyimlerinin incelenmesi: BİLSEM’de öğretmen olmanın anlamına ilişkin fenomenolojik bir çalışma* [Yüksek lisans

- tezi]. Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Anabilim Dalı, Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Bilim Dalı.
63. Törün, F. (2021). *İzmir'de bulunan bilim sanat merkezleri (BİLSEM) öğretmenleri ve öğrencilerinin uzaktan eğitime bakış açıları* [Yüksek lisans tezi]. Ege Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Temel Eğitim Anabilim Dalı. Danışman: Doç. Dr. Aylin Mentiş Köksoy.
64. Türközü, M. E. (2024). *BİLSEM müzik yetenek alanı öğrencilerinin üstbilişsel farkındalık durumlarının incelenmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Mersin Üniversitesi.
65. Ulutaş, M. A. (2024). *Üstün yetenekli öğrencilere yönelik mühendislik tasarım sürecinin uygulanması: BİLSEM örneği* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Gazi Üniversitesi.
66. Ülker, S. (2022). *BİLSEM fen bilimleri dersi öğretim programı bireysel yetenekleri fark ettirme kazanımlarının yenilenmiş Bloom taksonomisine göre incelenmesi ve ders planları oluşturulması* [Yüksek lisans tezi]. Balıkesir Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Matematik ve Fen Bilimleri Eğitimi Ana Bilim Dalı, Fen Bilgisi Eğitimi.
67. Ünalın, S. (2022). *Özel yetenekli öğrencilerin koronavirüs ve pandemi ile ilgili görüşlerinin incelenmesi: Alanya BİLSEM örneği* [Yüksek lisans tezi]. Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Matematik ve Fen Bilimleri Eğitimi Anabilim Dalı.
68. Yakut Özek, B. (2021). *Eğitim reformunun başarısında etkili olan etmenler: BİLSEM modelinin politika nitelikleri kuramı bağlamında analizi* [Doktora tezi]. Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Ana Bilim Dalı, Eğitim Yönetimi Programı.
69. Yaman, A. (2023). *BİLSEM okul yöneticilerinin STEM eğitime yönelik algılarının incelenmesi* [Yüksek lisans tezi]. Gazi Üniversitesi.
70. Yasemin, D. (2024). *BİLSEM öğretim programı geliştirme çalışmalarına katılan öğretim üyelerinin ve öğretmenlerin duyuşsal alan becerilerine yönelik görüşleri* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Dokuz Eylül Üniversitesi.
71. Yıldırım, K. (2023). *Bilim ve sanat merkezlerinin etkililik düzeyinin araştırılması: Tunceli Hacı Bektaş Veli Bilim ve Sanat Merkezi (BİLSEM) örneği* [Yüksek lisans tezi]. Munzur Üniversitesi, Munzur Üniversitesi.
72. Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2011). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (8. baskı). Seçkin Yayıncılık: Ankara.
73. Yıldız, S. (2020). *Eğitimde görüşme tekniklerinin kullanımı ve etkileri*. Eğitim Bilimleri Dergisi, 19(4), 98-115.
74. Yılmaz, A. (2021). *Üstün zekalılar eğitimi ve öğretimi: Teorik yaklaşımlar ve uygulamalar*. Eğitim Yayınevi.
75. Weaver-Hightower, M. B. (2021). *The politics of K-12 education: Policy, practice, and the power of the public*. Routledge.

ADÖLESANLARDA SOSYAL MEDYA KULLANIMININ GÜNLÜK YAŞAM AKTİVİTELERİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ: NİTEL BİR İNCELEME

Güleser GÜNEY YILMAZ

Dr., Hacettepe Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Ergoterapi Anabilim Dalı

guleser.guney.gg@gmail.com

ORCID ID: 0000-0003-1781-9381

Özet

Sosyal medya kullanımı, adölesanların günlük yaşam aktivitelerine katılımını ve işlevselliğini önemli ölçüde etkileyebilmektedir. Bu nitel araştırmanın amacı, adölesanların sosyal medya kullanımının Günlük Yaşam Aktiviteleri (GYA), Enstrümantal Günlük Yaşam Aktiviteleri (EGYA), uyku ve dinlenme, eğitim, oyun, serbest zaman aktiviteleri ve sosyal katılım üzerindeki etkilerini incelemektir. Amaç doğrultusunda, 13-18 yaş aralığında 12 adölesan ile yarı yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirilmiş ve elde edilen veriler tematik analiz yöntemi ile değerlendirilmiştir. Analiz sonucunda dört ana tema ortaya çıkmıştır: (1) Uyku ve Dinlenme Aktivitelerinde Bozulma, (2) Eğitim ve Enstrümantal Günlük Yaşam Aktivitelerinde Erteleme ve Verimsizlik, (3) Serbest Zaman ve Sosyal Katılımda Dijital Bağımlılık ve (4) Oyun ve Eğlence Aktivitelerinde Dijitalleşme. Katılımcılar, sosyal medyada geçirilen sürenin uyku saatlerini geciktirdiğini ve gündüz dinlenme aktivitelerinde azalmaya neden olduğunu belirtmişlerdir. Eğitim ve EGYA başlığı altında, ders çalışma ve günlük görevlerin sosyal medya nedeniyle sıklıkla ertelendiği ve verimliliğin düştüğü tespit edilmiştir. Boş zaman ve sosyal katılım teması kapsamında, sosyal medya kullanımının yüz yüze sosyal etkileşimleri azalttığı ve yalnızlaşmayı artırdığı vurgulanmıştır. Ayrıca, oyun aktivitelerinde sosyal medya tabanlı oyunların öncelikli hale geldiği ve fiziksel aktivitenin azaldığı gözlemlenmiştir. Bu bulgular, sosyal medya kullanımının adölesanların günlük yaşam aktivitelerine katılımında dengesizliklere ve işlevsellikte bozulmalara yol açtığını göstermektedir. Ergoterapi müdahaleleri, sosyal medya kullanımını düzenleyerek günlük yaşam aktivitelerine dengeli bir katılım sağlamak için stratejiler geliştirmelidir. İlerleyen araştırmalar, ergoterapi yaklaşımları ile dijital medya kullanımının yönetimi arasındaki ilişkiyi derinlemesine incelemelidir.

Anahtar Kelimeler: adölesan, aktivite, katılım, sosyal medya, internet

THE IMPACT OF SOCIAL MEDIA AND INTERNET USE ON ACTIVITY PARTICIPATION IN ADOLESCENTS: A QUALITATIVE STUDY

Gülezer GÜNEY YILMAZ

Dr., Hacettepe University, Faculty of Health Sciences, Department of Occupational Therapy

guleser.guney.gg@gmail.com

ORCID ID: 0000-0003-1781-9381

ABSTRACT

Social media use can significantly affect adolescents' participation in daily living activities and functionality. This qualitative study aimed to explore the impact of social media use on Activities of Daily Living (ADLs), Instrumental Activities of Daily Living (IADLs), sleep and rest, education, play, leisure activities, and social participation among adolescents. Semi- structured interviews were conducted with 12 adolescents aged 13-18, and the data obtained were analyzed using thematic analysis. The analysis revealed four main themes: (1) Disruption in Sleep and Rest Activities, (2) Procrastination and Inefficiency in Education and IADLs, (3) Digital Addiction in Leisure and Social Participation, and (4) Digitalization of Play and Recreation Activities. Participants reported that the time spent on social media delayed their sleep hours and reduced daytime rest activities. Under the theme of education and IADLs, it was determined that studying and daily tasks were frequently postponed due to social media use, leading to decreased productivity. Regarding leisure and social participation, it was emphasized that social media use reduced face-to-face interactions and increased feelings of loneliness. Additionally, in the play and recreation theme, it was observed that social media-based games became a priority, resulting in a decrease in physical activities. These findings suggest that social media use leads to imbalances in participation in daily living activities and disruptions in functionality among adolescents. Occupational therapy interventions should develop strategies to regulate social media use and promote balanced participation in daily living activities. Future research should focus on examining the relationship between occupational therapy approaches and the management of digital media use in depth.

Keywords: Adolescent, Activity, Participation, Social Media, Internet

BESTECİ BELA BARTOK ÜZERİNE TÜRKİYE’DE YAZILMIŞ LİSANSÜSTÜ TEZLERİN İNCELENMESİ

Arş. Gör. Dr. Gamze KARANİS

ORCID:0000-0003-0279-9074

gamzekaranis@trabzon.edu.tr

Trabzon Üniversitesi, Devlet Konservatuvarı, Müzikoloji Bölümü, Trabzon, Türkiye

Özet

Bela Bartok, 1881-1945 yılları arasında yaşamış Macar bir bestecidir. 1936 yılında halk müziği derlemeleri yapmak üzere Türkiye’ye davet edilmiştir. Türkiye’de halk müziği araştırmaları ve derlemeleri yapmıştır. Bu bakımdan oldukça önemli bir bestecidir. Ayrıca Bela Bartok, özellikle yazdığı Mikrokosmos albümleriyle, piyano eğitiminde de oldukça önemli bir yere sahiptir. Bu araştırmanın amacı, Bartok üzerine yazılan lisansüstü tezleri incelemek ve bu besteci ile ilgili araştırma yapmak isteyen araştırmacılar için bir kaynak oluşturmaktır. Bu araştırma, Bela Bartok ile ilgili Türkiye’de yazılmış lisansüstü tezlerin bir araya getirilip incelenerek, bu alanda araştırma yapmak isteyen araştırmacılar için kaynak oluşturması bakımından önemlidir. Araştırma, Bela Bartok ile ilgili Türkiye’de yazılmış ve erişime açık lisansüstü tezler ile sınırlıdır. Bu araştırma, Bela Bartok ile ilgili Türkiye’de yapılmış lisansüstü tezlerin farklı değişkenlere göre incelenmesi bakımından betimsel bir araştırmadır. Araştırmanın evrenini Bela Bartok ile ilgili yapılmış bütün araştırmalar, örneklemi ise Bela Bartok ile ilgili Türkiye’de yazılmış lisansüstü tezler oluşturmaktadır. Bu çalışmada incelenen araştırmalar; türlerine, yıllarına, üniversitelerine, araştırma yöntemlerine ve konularına göre sınıflandırılmıştır. Veriler doküman analizi yöntemiyle elde edilmiş olup, toplam 16 adet lisansüstü teze ulaşılmıştır. İncelenen araştırmaların frekans ve yüzde hesaplamaları yapılmış olup, elde edilen veriler ilgili tablolarda gösterilmiştir. Araştırma sonucuna göre, lisansüstü tez türü olarak yüksek lisans tezlerinin sayısı, sanatta yeterlik tezlerinden fazladır. En çok araştırma 2000-2009 yılları arasında ve 2020 ile sonrasında yapılmıştır. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi’nde yazılan lisansüstü tezlerin oranı diğer üniversitelerden fazladır. Tezlerde en çok kullanılan yöntem betimsel yöntemdir. En çok araştırma, eser inceleme konusunda yapılmıştır. Bu besteci ile ilgili yapılmış diğer araştırmalar da incelenerek yeni çalışmalar ortaya çıkarılabilir.

Anahtar Kelimeler: Bela Bartok, Lisansüstü Tez, Besteci, Tez İnceleme

AN ANALYSIS OF POSTGRADUATE THESES WRITTEN IN TURKEY ON COMPOSER BELA BARTOK

Abstract

Bela Bartok was a Hungarian composer who lived between 1881 and 1945. In 1936, he was invited to Turkey to make folk music compilations. He conducted folk music research and compilations in Turkey. In this respect, he is a very important composer. Bela Bartok also has a very important place in piano education, especially with his Mikrokosmos albums. The aim of this study is to examine the postgraduate theses written on Bartok and to create a resource for researchers who want to conduct research on this composer. This research is important in terms of bringing together and analyzing the postgraduate theses written on Bela Bartok in Turkey and creating a resource for researchers who want to conduct research in this field. The research is limited to the postgraduate theses on Bela Bartok written in Turkey and open to access. This research is a descriptive study in terms of examining the postgraduate theses on Bela Bartok in Turkey according to different variables. The population of the study consists of all researches on Bela Bartok, and the sample consists of postgraduate theses written in Turkey on Bela Bartok. The studies examined in this study were classified according to their types, years, universities, research methods and subjects. The data were obtained by document analysis method and a total of 16 graduate theses were reached. Frequency and percentage calculations of the analyzed studies were made and the data obtained were shown in the relevant tables. According to the results of the research, the number of master's theses is higher than the number of proficiency in arts theses. The most research was conducted between 2000-2009 and after 2020. The rate of graduate theses written at Mimar Sinan Fine Arts University is higher than other universities. The most commonly used method in theses is the descriptive method. The most research was conducted on the subject of work analysis. New studies can be revealed by examining other research on this composer.

Keywords: Bela Bartok, Postgraduate Thesis, Composer, Thesis Analysis

GİRİŞ

Yirminci yüzyılın en önemli bestecilerinden biri olan ve ulusal müziğin yaratılmasında ön planda yer alan Bela Bartok, Macaristan'da Tuna'ya pek uzak olmayan Nagyszentmiklos'ta 25 Mart 1881'de doğdu, New-York'ta 22 Eylül 1945'te öldü (Selanik, 1996, s. 279). Bartok, 1936 yılı Ekim ayının son günlerinde Ankara Halkevi Başkanlığı' tarafından Türkiye' ye davet edilmiştir. Ülkesinde Macar Halk Müziği üzerine yapmış olduğu araştırma ve derlemeler, yeni bir ulusal müzik anlayışı ve arayışı içinde olan genç Türkiye Cumhuriyeti yetkililerinin de ilgisini çekmiştir (Sarıkaya, H. S. ve Tunalı, S., 2014, s.302). Bartok, bu bakımdan oldukça önemli bir bestecidir.

Bela Bartok 1920'li yıllarda Macaristan halk müziklerini etnik olarak inceliyor ve halk ezgilerini derliyordu. 1924 yılında Macar halk ezgilerinde keşfettiği pentatonik (beş sesli bir müzik sistemi) inisi yapının varlığını keşfetmişti. Bu beş sesli müzik sistemin varlığını tarihsel olarak Orta Asya kökenli olduğunu fark etmiş ve Macar halklarının etnik olarak akraba olabilecek halkların da halk müziklerini incelemek istemiştir. Halk ezgilerinde bulunduğu pentatonik ezgilerin bağlantısının Kuzey Asya olduğunu söyleyen Bartok inisi pentatonik varlığın Türk kökenli olduğunu Türklerin müzik kültürünün bir parçası olduğunu söylemiştir. Bütün bu araştırmaların sonucu olarak Bela Bartok' un yönü Macar halk ezgilerinin kökeni ve bağlantıları meselesi sebebiyle Türkiye' ye çevrilmiştir (Gök ve Doğan, 2022, s. 117).

1934'te Macar Bilim Akademisi Bartok'u halk ezgilerini yayınlamakla görevlendirir. 1936'da Balkanlar, Kuzey Afrika ve Türkiye'de yöresel ezgileri teybe kaydeder. Bartok'un Anadolu'daki gezilerine zamanın genç Türk bestecileri Ahmed Adnan Saygun, Ulvi Cemal Erkin ve Necil Kazım Akses eşlik eder. Adana'nın Osmaniye ilçesindeki çalışmaları 3 ay kadar sürer (İlyasoğlu, 2009, s. 242).

Bartok, uyşumsuz armonileri, salkım sesleri, aksak ritimleri ve pentatonik skalaya dayalı melodileriyle çağdaş müziğe zengin bir dağar sunmuştur. Müziğinin bir özelliği de vurmali çalgıların karakterini öne çıkarması ve geleneksel çalgılara yeni ses renkleri getirmesidir (İlyasoğlu, 2009, s. 243).

Bartok'un müziği hiçbir yapay sisteme dayanmaz. Çokses tekniği olarak kontrapuntik yazıyı kullanır ama kuralların dışına çıkar. Ezgi hattı bilinen biçimlere uymaz, yepyeni bir tarzda geliştirilir. Bartok'un bu çalışmaları 20. yüzyıl müziğine katkıları bakımından çok değerlidir (Selanik, 1996, s. 281).

Bartok, piyano eğitiminde de oldukça önemli bir yere sahiptir. İlyasoğlu (2009)'na göre Bartok, etnomüzikolojik çalışmalarının yanı sıra uzun yıllar piyano öğretmenliği de yaptığı için piyano eğitimini güçlendiren yapıtlar üretmiştir. Örneğin 6 ciltlik Mikrokosmos, en yalın piyano parçasından en karmaşık virtüöziteyi gerektiren piyano parçalarına kadar değişik zorlukta eğitici parçalar içerir (s. 243).

Araştırmanın problem cümlesi “Besteci Bela Bartok Üzerine Türkiye’de Yazılmış Lisansüstü Tezler Nelerdir?” şeklinde belirlenmiştir. Bu problem cümlesi doğrultusunda oluşturulan alt problemler ise aşağıda gösterilmektedir:

1. Bela Bartok üzerine Türkiye’de yazılmış lisansüstü tezlerin türleri nelerdir?
2. Bela Bartok üzerine Türkiye’de yazılmış lisansüstü tezlerin yıllara göre dağılımları nasıldır?
3. Bela Bartok üzerine Türkiye’de yazılmış lisansüstü tezlerin üniversitelere göre dağılımları nasıldır?
4. Bela Bartok üzerine Türkiye’de yazılmış lisansüstü tezlerin araştırma yöntemlerine göre dağılımları nasıldır?
5. Bela Bartok üzerine Türkiye’de yazılmış lisansüstü tezlerin konularına göre dağılımları nasıldır?

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı, Bela Bartok üzerine yazılan lisansüstü tezleri incelemek ve bu besteci ile ilgili araştırma yapmak isteyen araştırmacılar için bir kaynak oluşturmaktır.

Araştırmanın Önemi

Bu araştırma, Bela Bartok ile ilgili Türkiye’de yazılmış lisansüstü tezlerin bir araya getirilip incelenerek, bu alanda araştırma yapmak isteyen araştırmacılar için kaynak oluşturması bakımından önemlidir.

Sınırlılıklar

Bu araştırma;

- Türkiye’de yazılmış lisansüstü tezler ile,
- Erişime açık olan lisansüstü tezler ile sınırlıdır.

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Bu araştırma, Bela Bartok ile ilgili Türkiye’de yapılmış lisansüstü tezlerin farklı değişkenlere göre incelenmesi bakımından betimsel bir araştırmadır.

Betimsel (descriptive) araştırmalar, verilen bir durumu olabildiğince tam ve dikkatli bir şekilde tanımlar. Eğitim alanındaki araştırmada, en yaygın betimsel yöntem tarama çalışmasıdır, çünkü araştırmacılar bireylerin, grupların ya da (bazen) fiziksel ortamların (okul gibi) özelliklerini (yetenekler, tercihler, davranışlar vb) özetler. Etnografik ve tarihi yöntemler de yapıları bakımından aslında betimseldir (Büyüköztürk, vd., 2014, s. 22).

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini Bela Bartok ile ilgili yapılmış bütün araştırmalar, örneklemine ise Bela Bartok ile ilgili Türkiye’de yazılmış lisansüstü tezler oluşturmaktadır.

Verilerin Toplanması

Veriler, doküman analizi yöntemiyle elde edilmiştir. Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Tez Merkezi'nden “Bela Bartok” anahtar kelimesi ile yapılan aramada 18 adet lisansüstü teze ulaşılmış olup, bu tezlerden iki tanesi erişime kapalıdır. Bu nedenle çalışmaya sadece erişime açık olan 16 lisansüstü tez dahil edilmiştir.

Verilerin Analizi

Verilerin analiz edilmesinde, içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. İncelenen araştırmaların frekans ve yüzde hesaplamaları yapılmış olup, elde edilen veriler ilgili tablolarda gösterilmiştir.

BULGULAR VE YORUM

Tablo 1.

Bela Bartok Üzerine Türkiye’de Yazılmış Lisansüstü Tezler

Lisansüstü Tezler
1. Türkiye’de “Ulusal Müzik” Yapılandırılması Sürecinde Macar Bir Müzikolog: Bela Bartok.
2. Müzikte Ulusalçılık Bağlamında Bela Bartok’un Romen Halk Dansları.
3. Bela Bartok’un Türkiye’deki Çalışmaları ve Türk Halk Müziği ile Macar Halk Müziği Arasındaki İlişkilerin Araştırılması
4. Bela Bartok ve Piyano Eğitiminde Mikrokosmos
5. Bela Bartok’un Müzik Stili Ve 3. Piyano Konçertosu.
6. Bela Bartok’un “Çocuklar İçin Piyano Albümü”nün Piyano Eğitimine Eğitsel Katkıları
7. Bela Bartok’un İki Keman İçin 44 Düosunun Kompozisyon Teknikleri Açısından İncelenmesi
8. Bela Bartok’un İkinci Keman Konçertosu: Tarihsel Yeri, Önemi ve İcraya Yönelik Bazı Öneriler
9. Bela Bartok’un Keman Eserleri, Birinci Keman Konçertosunun Müzik ve Çalma Tekniği Yönünden İncelenmesi
10. Bela Bartok’un Müzik Stili ve 3. Piyano Konçertosu
11. Bela Bartok’un Piyano Sonatı 1926
12. Bela Bartok’un Türkiye’deki Çalışmaları ve Türk Halk Müziği ile Macar Halk Müziği Arasındaki İlişkilerin Araştırılması
13. Çağdaş Bestecilerden Bela Bartok’un Mikrokosmoslarının Taşıdığı Müzikal Değerler ve Bu Yapıda Örnek Eserler Yazılması
14. Janos Sipos ve Bela Bartok’un Çalışmaları Bağlamında Türk Müziği ve Pentatonizm İlişkisinin İncelenmesi
15. Müzikte Ulusalçılık Bağlamında Bela Bartok’un Romen Halk Dansları
16. Türkiye’de “Ulusal Müzik” Yapılandırılması Sürecinde Macar Bir Müzikolog: Bela Bartok

Tablo 2.

Bela Bartok Üzerine Türkiye’de Yazılmış Lisansüstü Tezlerin Türleri

Lisansüstü Tezlerin Türleri	f	%
Yüksek Lisans	13	81,25
Sanatta Yeterlik	3	18,75
Doktora	0	0
Toplam	16	100

Yukarıdaki tabloya göre, lisansüstü tezler arasında tür bakımından en yüksek oran, %81,25 ile yüksek lisans tezlerine aittir. 16 tez içerisinde 13 tanesini yüksek lisans tezleri oluşturmaktadır. Sanatta yeterlik tezlerinin oranı %18,75’tir. Doktora tezi ise bulunmamaktadır.

Tablo 3.

Bela Bartok Üzerine Türkiye’de Yazılmış Lisansüstü Tezlerin Yıllara Göre Dağılımları

Tezlerin Yıllara Göre Dağılımları	f	%
1990-1999	2	12,50
2000-2009	6	37,50
2010-2019	2	12,50
2020 ve Sonrası	6	37,50
Toplam	16	100

Yukarıdaki tabloya göre lisansüstü tezlerin en çok yazıldığı yıllar 2000-2009 yılları arasında ve 2020 ile sonrasında. Bu iki zaman aralığında yazılmış tezlerin oranı birbirine eşittir ve her iki zaman aralığı için bu oran %37,50’dir. Lisansüstü tezlerin en az yazıldığı yıllar ise 1990-1999 yılları arasında ve 2010-2019 yılları arasındadır ve bu iki grubun oranı da birbirine eşittir.

Tablo 4.

Bela Bartok Üzerine Türkiye’de Yazılmış Lisansüstü Tezlerin Üniversitelere Göre Dağılımları

Tezlerin Üniversitelere Göre Dağılımları	f	%
Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi	3	18,75
İstanbul Üniversitesi	2	12,50
Dokuz Eylül Üniversitesi	2	12,5
Anadolu Üniversitesi	1	6,25
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi	1	6,25
Yıldız Teknik Üniversitesi	1	6,25
Hacettepe Üniversitesi	1	6,25
Uludağ Üniversitesi	1	6,25
Selçuk Üniversitesi	1	6,25
Afyonkarahisar Kocatepe Üniversitesi	1	6,25

Gazi Üniversitesi	1	6,25
Ege Üniversitesi	1	6,25
Toplam	16	100

Yukarıdaki tabloda belirtildiği üzere yazılan tezlerin üniversitelere göre dağılımında en yüksek oran %18,75 ile Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi'ne aittir. Bu oranı her iki üniversite için de %12,50 ile İstanbul Üniversitesi ve Dokuz Eylül Üniversitesi takip etmektedir. Diğer üniversitelerin (Anadolu Üniversitesi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Hacettepe Üniversitesi, Uludağ Üniversitesi, Selçuk Üniversitesi, Afyonkarahisar Kocatepe Üniversitesi, Gazi Üniversitesi ve Ege Üniversitesi) oranı ise her bir üniversite için %6,25'tir.

Tablo 5.

Tezlerin Araştırma Yöntemlerine Göre Dağılımları

Tezlerin Araştırma Yöntemlerine Göre Dağılımları	f	%
Betimsel	16	100
DeneySEL	0	0
Toplam	16	100

Yukarıdaki tabloya göre lisansüstü tezlerin araştırma yöntemlerine göre dağılımında betimsel araştırmaların oranı %100'dür. Hiçbir lisansüstü tezde deneySEL araştırma yöntemi kullanılmamıştır.

Tablo 6.

Tezlerin Konularına Göre Dağılımları

Tezlerin Konularına Göre Dağılımı	f	%
Eser İnceleme	9	56,25
Metot İnceleme	1	6,25
Metot Analizi	1	6,25
Eserin Yazılış Hikayesi ve Edisyon Karşılaştırma	1	6,25
Besteci'nin Türkiye'deki Çalışmaları ve İki Müzik Türü Arasındaki İlişkilerin Araştırılması	1	6,25
Metotların Taşındığı Müzikal Değerler ve Bu Yapıda Örnek Eserler Yazılması	1	6,25
İki Kavram Arasındaki İlişkinin İncelenmesi	1	6,25
Bestecinin Genel Anlatımı	1	6,25
Toplam	16	100

Yukarıdaki tabloya göre lisansüstü tezlerin konu dağılımında en yüksek oran, %56,25 ile “Eser İnceleme” konusuna aittir. Diğer konuların oranı ise birbirine eşittir ve her bir konu için bu oran %6,25’tir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Sonuç

Araştırma sonucuna göre;

- Lisansüstü tez türü olarak yüksek lisans tezlerinin sayısı, sanatta yeterlik tezlerinden fazladır. Bu konuyla ilgili yazılmış doktora tezi ise bulunmamaktadır.
- En çok araştırma 2000-2009 yılları arasında ve 2020 ile sonrasında yapılmıştır.
- Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi’nde yazılan lisansüstü tezlerin oranı diğer üniversitelerden fazladır.
- Tezlerde kullanılan tek yöntem betimsel yöntemdir.
- En çok araştırma, eser inceleme konusunda yapılmıştır.

Öneriler

- Bu besteci ile ilgili yapılmış diğer araştırmalar (makale, bildiri vb.) da incelenerek yeni çalışmalar ortaya çıkartılabilir.
- Diğer besteciler ile ilgili yapılmış araştırmalar incelenerek yeni çalışmalar ortaya çıkartılabilir.

KAYNAKÇA

- Akkara, T. (2020). *Türkiye’de “Ulusal Müzik” Yapılandırılması Sürecinde Macar Bir Müzikolog: Bela Bartok*. Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Akın, R. (2020). *Müzikte Ulusalçılık Bağlamında Bela Bartok’un Romen Halk Dansları*. Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü.
- Altun, M. E. (2007). *Bela Bartok Viyola Konçertosu’nun Yazılış Hikayesi ve Tibor Serly Edisyonu ile Peter Bartok-Nelson Dellamaggiore Edisyonunun Detaylı Karşılaştırması*. Sanatta Yeterlik Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aşan, B. S. (2023). *Béla Bartók’un İkinci Keman Konçertosu: Tarihsel Yeri, Önemi Ve İcraya Yönelik Bazı Öneriler*. Sanatta Yeterlik Eser Metni, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü.
- Barışeri, N. (1996). *Bela Bartok’un Türkiye’deki Çalışmaları ve Türk Halk Müziği ile Macar Halk Müziği Arasındaki İlişkilerin Araştırılması*. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Beydağ, S. (1994). *Bela Bartok ve Piyano Eğitiminde Mikrokosmos*. Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2014). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi.

- Çakıcı, A. (2007). *Bela Bartok'un Müzik Stili Ve 3. Piyano Konçertosu*. Yüksek Lisans Çalışması Sanat Eseri Raporu, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çiftçi, O. (2021). *Bela Bartok'un "Çocuklar İçin Piyano Albümü"nün Piyano Eğitimine Eğitsel Katkıları*. Yüksek Lisans Tezi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Gök, E. (2022). *Janos Sipos ve Bela Bartok'un Çalışmaları Bağlamında Türk Müziği ve Pentatonizm İlişkisinin İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Gök, E. & Doğan, İ. (2022). "Bela Bartok'un Anadolu'da Yaptığı Derleme Çalışmaları." *Zeitschrift für die Welt der Türken (Journal of World of Turks)*, 14(2), 113-130. DOI: 10.46291/ZfWT/140206
- İlyasoğlu, E. (2009). *Zaman İçinde Müzik*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- İnci, B. V. (2007). *Bela Bartok Viyola Konçertosu'nun Çalışma Teknikleri ve Yorum Açısından İncelenmesi*. Yüksek Lisans Eser Metni, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kurt, U. (2022). *Bela Bartok'un İki Keman İçin 44 Düosunun Kompozisyon Teknikleri Açısından İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Sarıkaya, H. S. & Tunalı, S. (2014). "Bela Bartok'un Çağdaş Türk Müziğine Katkılarının İncelenmesi". *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16/2, 299-313.
- Selanik, C. (1996). *Müzik Sanatının Tarihsel Serüveni*. Ankara: Doruk Yayıncılık.
- Tamer, F. (2012). *Bela Bartok'un Keman Eserleri, Birinci Keman Konçertosunun Müzik ve Çalma Tekniği Yönünden İncelenmesi*. Sanatta Yeterlik Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Taner, B. B. (2007). *Çağdaş Bestecilerden Bela Bartok'un Mikrokosmoslarının Taşıdığı Müzikal Değerler ve Bu Yapıda Örnek Eserler Yazılması*. Yüksek Lisans Tezi, Afyonkarahisar Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tıknaz, B. (2004). *Bela Bartok Viyola ve Orkestra İçin Opus Post Konçerto İncelenmesi ve Çalışma Yöntemleri*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tuğrul, E. G. (2012). *Bela Bartok'un Piyano Sonatı 1926*. Yüksek Lisans Eser Metni Çalışması, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Uzun, M. G. (2007). *Bela Bartok İki Piyano Ve Perküsyon İçin Sonat'ın İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

ÖĞRETMENLERİN EĞİTİMDE YAPAY ZEKÂ ALGILARINI DEĞERLENDİRME ÖLÇEĞİNİN TÜRKÇEYE UYARLANMASI

Doç.Dr., Fatih Mehmet Çiğerci

ORCID: 0000-0002-4175-7048

E-Posta: fatihcigerci@gmail.com

Harran Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Sınıf Eğitimi Anabilim Dalı, Şanlıurfa, Türkiye

Dr.Öğr. Üyesi, Neşe Uygun

ORCID: 0000-0003-0961-5303

E-Posta: uygunese@gmail.com

Gaziantep Üniversitesi, Nizip Eğitim Fakültesi, Sınıf Eğitimi Anabilim Dalı, Gaziantep, Türkiye

Özet

Yapay zekâ teknolojisinin eğitim ve öğretim süreçlerine entegrasyonunun sağlanması öğretim kalitesinin artırılmasında ve öğrenci başarısının yükseltilmesinde oldukça önemlidir. Bu çalışmada, Galindo-Domínguez, Maza, Campo ve Iglesias tarafından geliştirilen ve özgün adı “Scale for Assessing Teachers’ Perceptions of Artificial Intelligence in Education” olan “Öğretmenlerin Eğitimde Yapay Zekâ Algılarını Değerlendirme Ölçeği”nin Türkçeye uyarlanması, geçerlilik ve güvenilirliğinin değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Öğretmenlerin yapay zekâ algılarını değerlendirmeye ilişkin ölçek uyarlamayı amaçlayan bu çalışma, kültürel ve dilsel uygunluğu sağlamak için çeviri, geri çeviri ve uzman incelemelerini içeren titiz bir uyarlama sürecini takip etmektedir. Çalışmaya çeşitli branşlardan 450 öğretmen katılmıştır. Doğrulayıcı faktör analizi (DFA), mükemmel uyum indeksleri (RMSEA, SRMR, TLI, CFI) ile orijinal ölçeğin dört faktörlü yapısının Türkiye bağlamında geçerliliğini doğrulamıştır. Güvenilirlik analizi, faktörler arasında .87 ile .96 arasında değişen Cronbach alfa değerleri ve toplam ölçek için .97 ile yüksek iç tutarlılık ortaya koymuştur. Çalışmadan elde edilen bulgular doğrultusunda uyarlanan ölçeğin 25 madde 4 faktörlü olarak Türkçede kullanılmasının uygun olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu faktörler; yapay zekâ kullanma istekliliği, yapay zekâyâ yönelik tutum, yapay zekâyâ yönelik mesleki beklentiler ve yapay zekâ ile ilgili kişisel deneyimlerdir. Sonuç olarak ölçeğin Türkçe versiyonunun hem geçerliliği hem de güvenilirliği ortaya konmuştur. Bu durumda ölçeğin öğretmenlerin eğitimde yapay zekâ algılarına ilişkin gelecekteki araştırmalar için etkili bir araç olarak kullanılabileceği sonucuna varılabilir.

Anahtar Kelimeler: Yapay Zekâ, Öğretmen Algıları, Ölçek Uyarlama.

3-(METİLTİYO)-1H-BENZO[F]KROMEN-1-ON MOLEKÜLÜNÜN MOLEKÜLER YAPI VE TİTREŞİM SPEKTRUMUNUN TEORİK OLARAK ARAŞTIRILMASI

Doç. Dr. Güventürk UĞURLU

ORCID: 0000-0003-4171-7879

gugurlu3636@gmail.com

Kafkas Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Fizik Bölümü, Kars, Türkiye

Özet

3-(Metiltiyo)-1H-benzo[f]kromon-1-on, $C_{14}H_{10}O_2S$, molekülünün moleküler yapısı, elektronik özellikleri, titreşim frekansları, doğrusal ve doğrusal olmayan optik özellikleri (NLO) teorik olarak incelendi. 3-(Metiltiyo)-1H-benzo[f]kromon-1-on molekülü B3LYP/ 6-311++g(d,p) metodu kullanılarak optimize edilmiştir. Molekül optimize edildikten sonra, optimize olmuş yapı kullanılarak, molekülün titreşim frekansları, en yüksek dolu moleküler orbital (HOMO), en düşük dolu olmayan moleküler orbital (LUMO) enerjileri, dipol momenti (μ) polarizabilite (α) ve hiperpolarizabilite (β) değerleri hesaplanmıştır. Titreşim modlarının işaretlenmesi, VEDA 4f programı kullanılarak Potansiyel Enerji Dağılımı (PED) analizi ile gerçekleştirilmiştir. Molekülün E_{HOMO} ve E_{LUMO} enerji değerleri kullanılarak, enerji gap ($\Delta E = E_{LUMO} - E_{HOMO}$) belirlenmiştir. Çalışılan molekülün denge durumu (taban hali) elektronik enerjisi, HOMO, LUMO) enerjileri, enerji gap, dipol momenti (μ), polarizabilite (α) ve hiperpolarizabilite (β) değerleri sırasıyla, B3LYP/ 6-311++g(d,p) metodu ile -1088.35889552 a.u., -0.232817 a.u., -0.070374 a.u 4.42 eV, 2.66 Debye, 201.31 a.u ve 618.78 a.u olarak hesaplanmıştır. Tüm teorik hesaplamalar GAUSSIAN 09W paket programında, DFT/BLYP/6-311++G(d,p) metodu kullanılarak yapılmıştır. Ayrıca, hesaplama sonuçlarından, Moleküler Elektrostatik Potansiyel (MEP) yüzeyi, HOMO ve LUMO orbital diyagramları çizildi ve analiz edildi.

Anahtar Kelimeler: 3-(Metiltiyo)-1H-benzo [f] kromon-1-on, titreşim frekansları, HOMO-LUMO, MEP

THEORETICAL INVESTIGATION OF MOLECULAR STRUCTURE and VIBRATION SPECTRUM of 3-(METHYLTHIO)-1H-BENZO[f]CHROMEN-1-ONE MOLECULE

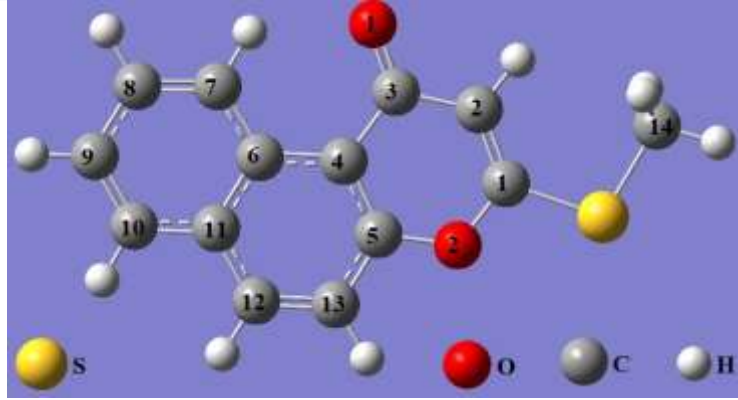
Abstract

The molecular structure, electronic properties, vibration frequencies, linear and nonlinear optical properties (NLO) of the molecule 3-(Methylthio)-1H-benzo[f]chromon-1-one, C₁₄H₁₀O₂S, were theoretically investigated. 3-(Methylthio)-1H-benzo[f]chromon-1-one molecule was optimized using the B3LYP/6-311++g(d,p) method. After the molecule was optimized, the vibrational frequencies, the highest occupied molecular orbital (HOMO), the lowest unoccupied molecular orbital (LUMO) energies, dipole moment (μ), polarizability (α) and hyperpolarizability (β) values of the molecule were calculated using the optimized structure. Marking of vibration modes was performed by Potential Energy Distribution (PED) analysis using VEDA 4f program. Using the E_{HOMO} and E_{LUMO} energy values of the molecule, the energy gap ($\Delta E = E_{LUMO} - E_{HOMO}$) was determined. The equilibrium state (ground state) electronic energy, HOMO, LUMO) energies, energy gap, dipole moment (μ), polarizability (α) and hyperpolarizability (β) values of the studied molecule were calculated as -1088.35889552 a.u., -0.232817 a.u., -0.070374 a.u. 4.42 eV, 2.66 Debye, 201.31 a.u and 618.78 a.u by the B3LYP/6-311++g(d,p) method, respectively. All theoretical calculations were carried out in the GAUSSIAN 09W package program, using the DFT/BLYP/6-311++G(d,p) method. In addition, from the calculation results, Molecular Electrostatic Potential (MEP) surface, HOMO and LUMO orbital diagrams were drawn and analyzed.

Keywords: 3-(Methylthio)-1H-benzo[f]chromen-1-one, vibrational frequencies, HOMO-LUMO, MEP

Giriş

Kromon ve türevi bileşikler birçok doğal bileşikte bol miktarda bulunur (Abou-Zaid vd., 2001; Beecher, 2003). 4H-kromon-4-onlar, 4H-1-benzopiran-4-onlar, 4-kromonlar ve kromon-4-onlar doğada yaygın olan oksijen içeren heterosiklik bileşiklerin önemli bir sınıfını oluşturur (Gaspar vd., 2014). Kromon ve türevleri antkanser (Lee vd., 2020; Keri vd., 2009), antiinflamatuvar (Zhang vd., 2022), antioksidan (Kuroda vd., 2009; Fernandes ve Lima, 2009), ve antimikrobiyal (Matin vd., 2009;) gibi çeşitli farmakolojik ve biyolojik aktiviteler sahiptirler. Sahip oldukları önemli özelliklerinden dolayı araştırma alanında çok büyük bir ilgi görmektedirler.

Şekil 1. 3-(Metiltiy)-1H-benzo [f] kromon-1-on molekülünün numaralandırılmış optimize şekli

Ayrıca bu bileşikler yeni heterosiklik bileşiklerin sentezinde değerli ara maddelerdir. Bu çalışmada daha önce sentezlenen (Elagamy vd., 2021) ve bazı yapısal özellikleri (IR, ^1H ve ^{13}C -NMR) belirlenen 3-(Metiltiy)-1H-benzo [f] kromon-1-on molekülünün bazı moleküler özellikleri teorik olarak çalışıldı. 3-(Metiltiy)-1H-benzo [f] kromon-1-on'un numaralandırılmış durumu Şekil 1'de verilmiştir.

Yöntem

Bu çalışmada, 3-(Metiltiy)-1H-benzo [f] kromon-1-on molekülü ile ilgili yapılan teorik çalışmaların tamamı Gaussian G09W paket programında (Frisch vd. 2010), Yoğunluk Fonksiyonel Teorisine (DFT) dayalı B3LYP fonksiyoneli (Becke'nin 3 parametrelili hibrit değiş-tokuş fonksiyoneli (B3) (Becke 1988) ile Lee-Yang ve Parr'ın korelasyon fonksiyoneli (Lee vd. 1988, Becke1993) yönteminde 6-311++G(d,p) temel seti kullanılarak gaz fazında yapıldı. Bileşiğin üç boyutta yaklaşık geometrisi GaussView 5.0 moleküler görüntüleme programında çizildi (Dennington vd. 2009).

BULGULAR

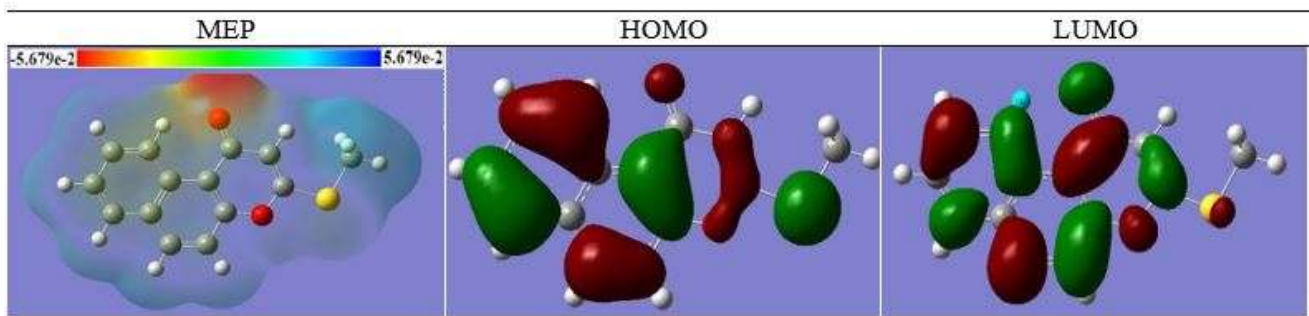
Geometrik Optimizasyon

3-(Metiltiy)-1H-benzo [f] kromon-1-on molekülünün, DFT/B3LYP/6-311++G (d,p) yöntemi ile optimize edilmiş ve optimize sonucu elde edilen bazı seçilmiş yapısal parametreler Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. 3-(Metiltiyo)-1H-benzo [f] kromon-1-on molekülünün denge durumu seçilmiş yapısal parametreleri.

Atomlar	Bağ uzunluğu (Å)		Atomlar	Bağ açısı (°)	
C1-C2	1.3500	C6-C7	1.4199	C2-C1-S	129.2
C1-O2	1.3514	C6-C11	1.4323	S-C1-O2	108.7
C1-S	1.7647	C7-C8	1.3790	C1-S-C14	101.5
C2-C3	1.4578	C8-C9	1.4086		
C3-C4	1.4869	C9-C10	1.3750	Atomlar	Dihedral açısı (°)
C3-O1	1.2300	C10-C11	1.4160	C2-C1-S-C14	0.00
C4-C5	1.3887	C11-C12	1.4227	C3-C4-C6-C7	0.00
C4-C6	1.4450	C12-C13	1.3646	C13-C5-O2-C1	-180,00
C5-C13	1.4120	C14-S	1.8217	C10-C11-C12-C13	-180.00
C5-O2	1.3735				

Molekülün C3-O1, C1-O2, C5-O2, C1-S ve C14-S, bağ uzunlukları sırasıyla 1.2300, 1.3514, 1.3735, 1.7647 ve 1.1.8217 Å olarak hesaplanmıştır. 3-(Metiltiyo)-1H-benzo [f] kromon-1-on molekülünün C2-C1-S, S-C1-O2 ve C1-S-C14 bağ açıları 129.2, 108.7 ve 101.5°, C2-C1-S-C14, C3-C4-C6-C7, C13-C5-O2-C1 ve C10-C11-C12-C13 dihedral açılar 0.00,0.00, -180.00 ve -180.00° olarak hesaplanmıştır. Dihedral açıların 0 ve 180° değerine sahip olması, molekül düzlemse bir uzaysal konumda olduğu göstermektedir. Ayrıca, molekülün denge durumu (taban hali) elektronik enerjisi, HOMO, LUMO) enerjileri, enerji gap, μ , α ve β değerleri sırasıyla, B3LYP/ 6-311++g(d,p) metodu ile -1088.35889552 a.u, -0.232817 a.u, -0.070374 a.u 4.42 eV, 2.66 Debye, 201.31 a.u ve 618.78 a.u olarak hesaplanmıştır. 3-(Metiltiyo)-1H-benzo [f] kromon-1-on'un MEP, HOMO ve LUMO Moleküler Orbital yüzeyleri Şekil 2'de verilmiştir.

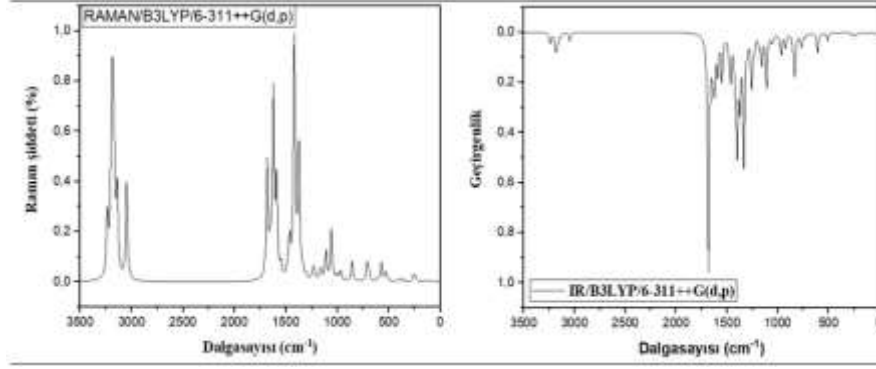

Şekil 2. 3-(Metiltiyo)-1H-benzo [f] kromon-1-on'un MEP, HOMO ve LUMO Moleküler Orbital yüzeyleri.

Şekil 2'den görüldüğü gibi MEP haritasında O ve S atomları etrafında negatif potansiyel bölgeleri (kırmızı renkli bölgeler) oluştuğu görülmektedir.

Titreşim analiz

23-(Metiltiyo)-1H-benzo [f] kromon-1-on molekülü 27 atom sahip olduğunda, düzlem içi ve dışı olmak üzere 75 titreşim modu vardır. Molekülün hesaplamalar sonucu çizilen IR- Raman spektrumları Şekil 3’de verilmiştir.

Şekil 3. 3-(Metiltiyo)-1H-benzo [f] kromon-1-on molekülünün IR- Raman spektrumları.

3-(Metiltiyo)-1H-benzo [f] kromon-1-on molekülünün hesaplanmış titreşim dalga sayılarından, seçilen C-H ve bazı gerilme titreşim sayıları Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2. 3-(Metiltiyo)-1H-benzo [f] kromon-1-on molekülünün seçilmiş titreşim dalga sayıları (cm⁻¹)

Skala edilmemiş	Skala edilmiş	B3LYP6-311++G(d,p) Assignments with PED (≥10 %)
3240,4	3104,3	vC7H(49) vC13H(49)
3234,5	3098,6	vC2H(50) vC7H(49)
3202,0	3067,5	vC2H(46) vC13H(46)
3187,0	3053,1	vC8H(20) vC12H(71)
3172,7	3039,4	vC8H(59) vC10H(22) vC12H(11)
3169,9	3036,7	vC9H(85) vC12H(10)
3160,2	3027,4	vC8H(10) vC10H(76)
3140,5	3008,6	vC14Ha(47) vC14Hb(48)
3137,3	3005,6	vC14Ha(51) vC14Hb(49)
3048,5	2920,5	vC14Hc(95)
1682,2	1653,6	vO1C3(73)
1654,0	1625,9	vC4C5(18) vC10C9(12) vC11C10(16) τHC8C9(13)
1638,5	1610,7	vC2C1(12) vC4C5(20) vC8C7(16) vC7C6(11)
1621,9	1594,3	vC13C12(30) vC7C6(18)
1591,1	1564,1	vC2C1(40)
		v; gerilme, τ; düzlem içi bükülmesi.

Tablo 2’den de görüldüğü gibi C-H gerilme titreşim sayıları 3104-2920 cm⁻¹ aralığına görülmektedir. Ancak metil grubunun, C-H gerilme titreşimleri (C14Ha, C14Hb ve C14Hc) 3008-2920 cm⁻¹, aralığında iken

aromatik C-H gerilme titreşimleri $3104-2927 \text{ cm}^{-1}$ aralığına görülmektedir. Bu sonuçlar, aromatik C-H halka gerilme titreşimlerinin metil grubu C-H gerilme titreşimlerinden daha yüksek frekanslarda titreştiği gözlenmiştir.

SONUÇ

İlk olarak, 3-(Metiltiyo)-1H-benzo [f] kromon-1-on molekülü B3LYP6-311++G(d,p) yöntemi ile Gaussian G09W paket programında optimize edilerek, molekülün en düşük enerjili hali belirlendi. Daha sonra bu kararlı yapının frekansları, elektronik enerjisi, μ , HOMO, LUMO enerjisi değerleri aynı yöntemle hesaplatıldı. Hesaplamalarda, molekülün denge durumu (taban hali) elektronik enerjisi, HOMO, LUMO) enerjileri, enerji gap, μ , α ve β değerleri sırasıyla, B3LYP/ 6-311++g(d,p) metodu ile -1088.35889552 a.u, -0.232817 a.u, -0.070374 a.u 4.42 eV, 2.66 Debye, 201.31 a.u ve 618.78 a.u olarak belirlenmiştir. Molekülün C3-O1, C1-O2, C5-O2, C1-S ve C14-S, bağ uzunlukları sırasıyla 1.2300, 1.3514, 1.3735, 1.7647 ve 1.1.8217 Å olarak hesaplanmıştır. Molekülün aromatik C-H halka gerilme titreşimlerinin metil grubu C-H gerilme titreşimlerinden daha yüksek frekanslarda titreştiği gözlenmiştir.

Kaynakça

- Abou-Zaid, M. M.; Lombardo, D. A.; Kite, G. C.; Grayer, R. J.; Veitch, N. C. (2001) Acylated Flavone C-Glycosides from *Cucumis Sativus*. *Phytochemistry* 58, 167–172. doi: 10.1016/s0031-9422(01)00156-x.
- Becke, A. D. (1988) Density-functional exchange-energy approximation with correct asymptotic behavior. *Physical Review A*, 38(6), 3098–3100. <https://doi.org/10.1103/PhysRevA.38.3098>.
- Becke, A. D., (1993). Density-functional thermochemistry. III. The role of exact exchange Density-Functional Thermochemistry. *J. Chem. Phys.* 98 (7). 8 (<https://doi.org/10.1063/1.464913>).
- Beecher, G. R. (2003). Overview of Dietary Flavonoids: Nomenclature, Occurrence and Intake. *J. Nutr.* 133, 3248S– 3254S. doi: 10.1093/jn/133.10.3248S.
- Dennington, R., Keith T., Millam, J. (2009). Semichem Inc., GaussView, Version 5, Shawnee Mission KS.
- Elagamy, A., Shaw, R., Shah, C., Pratap R. (2021). Iodine-Mediated Synthesis of 2-(Methylthio)-4H-chromen-4-ones and Study of Their Halogenation Reactions. *J. Org. Chem.* 86, 9478–9489, <https://doi.org/10.1021/acs.joc.1c00788>.
- Fernandes E., Lima, J. L. F. C.(2009). Synthesis and antioxidant properties of new chromone derivatives, *Bioorganic and Medicinal Chemistry*, vol. 17, pp. 7218-7226, <https://doi.org/10.1016/j.bmc.2009.08.056>.
- Frisch, M.J., Trucks, G.W., Schlegel, H.B., Scuseria, G.E., Robb, M.A., Cheeseman, J.R., Scalmani, G., Barone, V., Mennucci, B., Petersson, G.A., Nakatsuji, H., Caricato, M., Li, X., Hratchian, H.P., Izmaylov, A.F., Bloino, J., Zheng, G., Sonnenberg, J.L., Hada, M., Ehara, M., Toyota, K., Fukuda, R., Hasegawa, J., Ishida, M., Nakajima, T., Honda, Y., Kitao, O., Nakai, H., Vreven, T., Montgomery Jr., J.A., Peralta, J.E., Ogliaro, F., Bearpark, M., Heyd, J.J., Brothers, E., Kudin, K.N., Staroverov, V.N., Kobayashi, R., Normand, J., Raghavachari, K., Rendell, A., Burant, J.C., Iyengar, S.S., Tomasi, J., Cossi, M., Rega, N., Millam, J.M., Klene, M., Knox, J.E., Cross, J.B., Bakken, V., Adamo, C., Jaramillo, J., Gomperts, R., Stratmann, R.E., Yazyev, O., Austin, A.J., Cammi, R., Pomelli, C., Ochterski, J.W., Martin, R.L., Morokuma, K., Zakrzewski, V.G., Voth, G.A., Salvador, P., Dannenberg, J.J., Dapprich, S., Daniels, A.D., Farkas, O., Foresman, J.B., Ortiz, J.V., Cioslowski, J. and Fox, D. J. (2009). *Gaussian 09*.
- Gaspar, A., Matos, M. J., Garrido, J., Uriarte, E., Borges, F. (2014). Chromone: a valid scaffold in medicinal chemistry. *Chem. Rev.* 114 (9), 4960–4992. doi: 10.1021/cr400265z.
- Keri, R. S., Budagumpi, S., Pai, R. K., Balakrishna, R. G. (2014). Chromones as a Privileged Scaffold in Drug Discovery: A Review. *Eur. J. Med. Chem.* 78, 340–374. doi: 10.1016/j.ejmech.2014.03.047.
- Kuroda, M., Uchida, S., Watanabe K., Mimaki, Y. (2009). Chromones from the tubers of *Eranthis cilicica* and their antioxidant activity, *Phytochemistry*, vol. 70, pp. 288-293, <https://doi.org/10.1016/j.phytochem.2008.12.002>.
- Lee, C. T., Yang, W. T., Parr, R. G. (1988). Development of the colle-salvetti correlation-energy formula into a functional of the electron density. *Physical Review B*, 37, 785-789. doi: 10.1103/physrevb.37.785.
- Lee, J.-F., Chang, T.-Y., Liu, Z.-F., Lee, N.-Z., Yeh, Y.-H., Chen, Y.-S., Chen, T.-C., Chou, H.-S., Li, T.-K., Lee, S.-B., Lin, M.-H. (2020). Design, synthesis, and biological evaluation of heterotetracyclic quinolinone derivatives as anticancer agents targeting topoisomerases. *Eur. J. Med. Chem.* 190, 112074. doi: 10.1016/j.ejmech.2020.112074.
- Matin, A., Gavande, N., Kim, M. S., Yang, N. X., Salam, N. K., Hanrahan, J. R., Roubin, R. H., Hibbs, D. E. (2009). 7-Hydroxy benzopyran-4-one Derivatives: A Novel Pharmacophore of Peroxisome Proliferator-Activated Receptor α and γ (PPAR α and γ) Dual Agonists. *J. Med. Chem.* 52, 6835–6850. <https://doi.org/10.1021/jm900964r>.
- Zhang, D.-R., Hu, L. -P. C., Li, Y. Y. X., Teng, M.-Y., Liu and B., Huang, G.-L. (2022). Tetramethylammonium Iodide (TMAI)-Promoted Sulfenylation/Annulation of Enaminones with Thiosulfonates, *Asian Journal of Organic Chemistry*, vol. 11, pp. e202100694, <https://doi.org/10.1002/ajoc.202100694>

ENVIRONMENTAL IMPACT OF AIRCRAFT: ASSESSMENT OF PARTICULATE MATTER EMISSIONS ON A DOMESTIC FLIGHT ROUTE**Asst. Prof. Dr. Vehbi Emrah ATASOY****ORCID: 0000-0002-6781-9278****veatasoy@erzincan.edu.tr****Erzincan Binali Yıldırım University, Ali Cavit Çelebioğlu Civil Aviation School,
Department of Aircraft Maintenance and Repair, Erzincan, Turkey****Abstract**

Emissions of particulate matter (PM) from the aviation industry are one of the primary sources of air pollutants that could have adverse effects on both human health and the environment. This paper focuses on the PM emissions produced by wide-body aircraft operating on the Istanbul Airport (LTFM)–Antalya Airport (LTAI) route, where such aircraft are sometimes used due to passenger demand. The study examines the impact of emissions from five types of particulate matter, including volatile (PMVolatile), non-volatile (PMNonVolatile), sulphate-based (PMSul), ultrafine particulate (PM2.5), and fine particulate (PM10) emissions. The research employs the integrated aircraft noise and emissions modelling platform, which EUROCONTROL developed, to calculate PM emission values. The average values (kg) of the particulate matter emissions analysed are listed as PMVolatile (0.00584) < PMNonVolatile (0.12102) < PMSul (0.36429) < PM2.5 (0.48805) = PM10(0.48805). In addition to these emission values, it is seen that wide-body aircraft cause a total of 1.467 kilograms of PM emissions during the flight on the LTFM-LTAI route. The study adds to the growing body of literature on aviation emissions by providing empirical data on PM emissions from wide-body aircraft powered with turbofan engines on a key domestic route.

Keywords: PM, Fuel Consumption, Commercial Aircraft

UÇAKLARIN ÇEVRESEL ETKİSİ: YURTIÇİ BİR UÇUŞ ROTASINDA PARTİKÜL MADDE EMİSYONLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Dr. Öğr. Üyesi Vehbi Emrah Atasoy

ORCID: 0000-0002-6781-9278

veatasoy@erzincan.edu.tr

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Ali Cavit Çelebioğlu Sivil Havacılık Yüksekokulu,
Uçak Bakım ve Onarım Bölümü, Erzincan, Türkiye

Özet

Havacılık endüstrisinden kaynaklanan partikül madde (PM) emisyonları, hem insan sağlığı hem de çevre üzerinde olumsuz etkileri olan önemli bir hava kirletici kaynağıdır. Bu çalışma, yolcu talebine bağlı olarak İstanbul Havalimanı (LTFM)-Antalya Havalimanı (LTAI) rotasında faaliyet gösteren geniş gövdeli uçaklar tarafından üretilen PM emisyonlarına odaklanmaktadır. Çalışma, uçucu (PMVolatile), uçucu olmayan (PMNonVolatile), sülfat bazlı (PMSul), ultra ince partikül (PM2.5) ve ince partikül (PM10) emisyonları olmak üzere beş tür partikül madde emisyonunun etkisini incelemektedir. Araştırma, PM emisyon değerlerini hesaplamak için EUROCONTROL tarafından geliştirilen entegre uçak gürültüsü ve emisyon modelleme platformunu kullanmaktadır. Analiz edilen partikül madde emisyonlarının ortalama değerleri (kg) PMVolatile (0.00584) < PMNonVolatile (0.12102) < PMSul (0.36429) < PM2.5 (0.48805) = PM10 (0.48805) olarak bulunmaktadır. Bu emisyon değerlerine ek olarak, geniş gövdeli uçakların LTFM-LTAI rotasındaki uçuş sırasında toplam 1.467 kilogram PM emisyonuna neden olduğu görülmektedir. Çalışma, önemli bir iç hat rotasında turbofan motorlu geniş gövdeli uçaklardan kaynaklanan PM emisyonlarına ilişkin ampirik veriler sağlayarak havacılık emisyonları hakkındaki büyüyen literatüre katkıda bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: PM, Yakıt Tüketimi, Ticari Uçak

DONEPEZİL HCL TAYİNİ İÇİN MOF TEMELLİ PVC MEMBRAN POTANSİYOMETRİK SENSÖR GELİŞTİRİLMESİ

Doç. Dr. Gülşah Saydan Kanberoğlu

ORCID: 0000-0003-4231-6217

gskanberoglu@yyu.edu.tr

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Fen Fakültesi, Analitik Kimya Anabilim Dalı , Van , Türkiye

Nurcan Kaya

ORCID:0000-0002-8178-1878

kayanurcan617@gmail.com

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Fen Fakültesi, Analitik Kimya Anabilim Dalı , Van , Türkiye

Özet

Donepezil hidroklorür, hafıza, öğrenme, dil ve muhakeme ile ilgili beyin bölümünde nöronların hasar görmesi sonucu oluşan Alzheimer hastalığını tedavi etmek için kullanılan bir kolinesteraz inhibitörüdür. Donepezil doz aşımında, yorgunluk, panik, terleme, kusma atağı, artan kas gerginliği, konuşma zorluğu ve istemsiz titremeler gibi yan etkilere sebep olmaktadır. Donepezil tayini için birçok yöntem geliştirilmiştir. Fakat zaman alıcı, ön işlem ve uzman gerektiren yöntemlerdir. Potansiyometrik yöntem ise ekonomik, hızlı, ön işlem ve uzman gerektirmeyen bir yöntemdir. Bu çalışmada, Donepezil–seçici PVC membran potansiyometrik sensörün yapısında MOF olarak MIL-53 kullanıldı. Hazırlanan MOF temelli Donepezil–seçici PVC membran potansiyometrik sensörler içerisinde, en iyi potansiyometrik performans özellikleri sergileyen membran bileşiminin %3 MIL-53 (Al), %64 NPOE, %32 PVC, %1 KTpClPB olduğu tespit edildi. Bu membran bileşimi ile hazırlanan Donepezil–seçici PVC membran potansiyometrik sensörün 51,3 mV ($R^2: 0,9967$) eğimle, 10-2-10-9 molL-1 konsantrasyon aralığında Nernst davranışı sergiledi. Geliştirilen potansiyometrik sensörün pH çalışma aralığı 2,16-8,02 ve cevap süresi de 10s olarak belirlendi. Önerilen potansiyometrik sensör kullanılarak, farmasötik preparatta Donepezil hidroklorür içerikleri başarıyla tayin edildi. Geliştirilen sensör geniş doğrusal çalışma aralığı, hızlı cevap, yüksek seçicilik ve geniş pH çalışma aralığı ile donepezil tayininde hızlı, basit, hassas ve ucuz bir yöntem sunmaktadır..

Anahtar Kelimeler: Donepezil hidroklorür, Potansiyometrik sensör, MOF

DEMİR(II) TAYİNİ İÇİN MOF TEMELLİ PVC MEMBRAN POTANSİYOMETRİK SENSÖR GELİŞTİRİLMESİ

Doç. Dr. Gülşah Saydan Kanberoğlu

ORCID: 0000-0003-4231-6217

gskanberoglu@yyu.edu.tr

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Fen Fakültesi, Analitik Kimya Anabilim Dalı , Van , Türkiye

Nurcan Kaya

ORCID:0000-0002-8178-1878

kayanurcan617@gmail.com

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Fen Fakültesi, Analitik Kimya Anabilim Dalı , Van , Türkiye

Özet

Sağlık sektöründe, hastalık ve biyolojik madde/molekül algılanması, izlenmesi ve tanımlanmasında güvenilir, hızlı ve düşük maliyetli sistemlere ihtiyaç duyulmaktadır. Demir tayini, kolorimetrik ve atomik absorpsiyon spektroskopisi (A.A.S.) gibi yöntemlerle yapılmasına rağmen, daha ucuz, hızlı ve kolay tayin olanağı sağlayan yöntemlere ihtiyaç vardır. Potansiyometrik yöntem ekonomik, hızlı ve kolay olması gibi avantajlara sahiptir. Bu çalışmada, Demir(II) tayini için MOF temelli PVC membran potansiyometrik sensör geliştirilmesi amaçlandı. Demir(II) –seçici PVC membran potansiyometrik sensörün yapısında MOF olarak MIL-53 kullanıldı. Hazırlanan MOF temelli Demir(II) –seçici PVC membran potansiyometrik sensörler içerisinde, en iyi potansiyometrik performans özellikleri sergileyen membran bileşiminin %3 MIL-53 (Al), %64.4 NPOE, %32 PVC, %0.6 KTpCIPB olduğu tespit edildi. Bu membran bileşimi ile hazırlanan Demir(II) -seçici PVC membran potansiyometrik sensör 38,9 mV ($R^2: 0,9903$) eğimle, 10^{-2} - 10^{-8} molL⁻¹ konsantrasyon aralığında Nernst davranışı sergiledi. Geliştirilen potansiyometrik sensörün pH çalışma aralığı 4.84-8,40 ve cevap süresi de 5s olarak belirlendi. Önerilen potansiyometrik sensör kullanılarak, çeşme suyu ve atık suda Demir(II) miktarı başarıyla tayin edildi. Geliştirilen sensör geniş doğrusal çalışma aralığı, kısa cevap süresi, yüksek seçicilik ve geniş pH çalışma aralığı ile Demir(II) tayininde hızlı, basit, hassas ve ucuz bir yöntem sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Demir(II) tayini, Potansiyometrik sensör, MOF

BETONUN MEKANİK VE DAYANIKLILIK ÖZELLİKLERİNİN MİNERAL KATKILARLA İYİLEŞTİRİLMESİ

Dr. Necim KAYA

ORCID: 0000-0003-1478-761X

Necim.kaya@batman.edu.tr

Batman Üniversitesi, Teknik Bilimler Meslek Yüksekokulu, İnşaat Teknolojileri Bölümü, Batman, Türkiye

Özet

Beton, basınç dayanımı yüksek ve geniş kullanım alanına sahip bir yapı malzemesidir. Ancak düşük çekme dayanımı, gevrek kırılma davranışı, yüksek hidrasyon ısı ve çevresel etkilere karşı hassasiyeti gibi bazı dezavantajlara sahiptir. Bu olumsuzlukları gidermek için mineral katkıları yaygın olarak kullanılmaktadır. Bu çalışmada, uçucu kül, silis dumanı, yüksek fırın cürufu ve tras gibi mineral katkıların betonun mekanik ve dayanıklılık özellikleri üzerindeki etkileri incelenmiştir.

Mineral katkıları, hidrasyon ısısını düşürerek büyük hacimli dökümlerde röt ve termal çatlak riskini azaltır. Çimento ile pozolanik reaksiyona girerek daha yoğun ve dayanıklı bir mikro yapı oluşturur. İnce taneli yapıları sayesinde boşlukları doldurur, geçirimsizliği artırır ve donma-çözülme döngülerine karşı direnci yükseltir. Ayrıca sülfat, klor ve karbonatlaşma gibi dış etkilere karşı betonu korur. Yüksek fırın cürufu ve silis dumanı erken yaş dayanımını artırırken, uçucu kül geç hidrasyon özelliğiyle uzun vadede mukavemeti iyileştirir.

Çimento, beton üretiminde en maliyetli bileşenlerden biridir. Mineral katkıları, çimento yerine kısmen ikame edilerek maliyeti düşürür ve kaynak tüketimini azaltır. Bunun yanı sıra, endüstriyel atıkların geri dönüştürülmesine katkı sağlayarak çevresel sürdürülebilirliği artırır.

Mineral katkıların uygun dozaj ve oranlarda kullanımı, betonun hem teknik performansını hem de servis ömrünü iyileştirmektedir. Bu çalışma, katkı maddelerinin beton üretiminde etkin kullanımına yönelik rehber niteliğindedir ve daha dayanıklı, uzun ömürlü, sürdürülebilir beton üretimi için önemli bilgiler sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Mineral katkıları, beton, uçucu kül, silis dumanı, sürdürülebilirlik

IMPROVEMENT OF MECHANICAL AND DURABILITY PROPERTIES OF CONCRETE USING MINERAL ADDITIVES

Abstract

Concrete is a widely used construction material due to its high compressive strength and broad application areas. However, it has certain drawbacks, such as low tensile strength, brittle fracture behavior, high heat of hydration, and susceptibility to environmental effects. To mitigate these limitations, mineral admixtures are extensively utilized. This study examines the effects of various mineral admixtures, including fly ash, silica fume, ground granulated blast furnace slag (GGBFS), and natural pozzolans, on the mechanical and durability properties of concrete.

Mineral admixtures reduce the heat of hydration, minimizing shrinkage and thermal cracking in mass concrete applications. They react pozzolanically with cement hydration products, leading to a denser and more durable microstructure. Their fine particles fill voids, enhancing impermeability and increasing resistance to freeze-thaw cycles. Additionally, they improve the resistance of concrete to sulfate attack, chloride penetration, and carbonation. While GGBFS and silica fume enhance early-age strength, fly ash contributes to long-term strength development due to its slower hydration process.

Cement is the most costly component in concrete production. Partial replacement of cement with mineral admixtures reduces costs and conserves natural resources. Moreover, utilizing industrial by-products in concrete contributes to waste recycling and promotes environmental sustainability.

The proper dosage and proportioning of mineral admixtures significantly improve both the technical performance and service life of concrete. This study serves as a guide for the effective use of mineral admixtures in concrete production and provides valuable insights for the development of durable, long-lasting, and sustainable concrete materials.

Keywords: Mineral additives, concrete, fly ash, silica fume, sustainability

1. Giriş

Beton, inşaat sektöründe en yaygın kullanılan yapı malzemelerinden biridir. Ancak, geleneksel betonun düşük çekme dayanımı, gevrek davranış, yüksek hidrasyon ısı ve çevresel etkiler gibi bazı dezavantajları, betonun performansını artırmak amacıyla mineral katkıların kullanımını zorunlu hale getirmektedir (Mehta, 2001; Siddique, 2014). Mineral katkılar, betonun mekanik özelliklerini iyileştirmenin yanı sıra, çevresel etkileri azaltarak sürdürülebilir bir yapı malzemesi olmasına katkıda bulunur (Yılmaz & Tanyıldızı, 2019).

Bu çalışmada, beton üretiminde kullanılan başlıca mineral katkıları (uçucu kül, silis dumanı, yüksek fırın cürufu, tras vb.) detaylı bir şekilde incelenmiş ve bu katkıların betonun mekanik özellikleri, dayanıklılığı ve sürdürülebilirliği üzerindeki etkileri analiz edilmiştir. Ayrıca, farklı çalışmalardan elde edilen bulgular karşılaştırılarak, mineral katkıların optimal kullanımına yönelik öneriler sunulmuştur.

2. Mineral Katkılar ve Özellikleri

Betonun mekanik dayanımındaki gelişimi değerlendirmek amacıyla, farklı mineral katkıların belirli yaşlardaki basınç dayanımına etkileri incelenmiş ve Tablo 1’de (Malhotra & Mehta (2002); Yılmaz & Tanyıldızı (2019)) sunulmuştur. Bu tablo, farklı mineral katkı türlerinin erken ve ileri yaşlardaki dayanım üzerindeki etkilerini kıyaslamak için önemli bir rehber niteliğindedir.

Tablo 1: Mineral Katkılı Betonlarda Mekanik Dayanım Artışları

Mineral Katkı	Katkı Oranı (%)	7 Gün Basınç Dayanım Artışı (%)	28 Gün Basınç Dayanım Artışı (%)	90 Gün Basınç Dayanım Artışı (%)	Geçirgenlik Azalma (%)
Uçucu Kül	20	5-10	15-25	25-35	20-35
Silis Dumanı	10	15-25	25-40	40-55	35-50
YF Cürufu	50	10-20	20-35	35-50	25-45
Tras	30	5-12	10-22	20-30	15-30

2.1 Uçucu Kül

Uçucu kül, termik santrallerde kömürün yanması sonucu ortaya çıkan bir yan üründür. Beton üretiminde kullanılan uçucu kül, betonun işlenebilirliğini artırır, hidrasyon ısını azaltır ve geç dayanımı iyileştirir (Malhotra & Mehta, 2002). Ayrıca, uçucu külün puzolanik özellikleri sayesinde betonun kimyasal saldırılara karşı direnci artar (Siddique, 2014). Uçucu külün betonun karbon ayak izini azaltma özelliği, sürdürülebilir yapı malzemeleri açısından büyük önem taşır (Yılmaz & Tanyıldızı, 2019).

2.2 Silis Dumanı

Silis dumanı, silikon ve ferrosilikon üretimi sırasında ortaya çıkan bir yan üründür. Betonda kullanıldığında, yüksek dayanım ve düşük geçirgenlik sağlar (ACI Committee 234, 2006). Silis dumanı, betonun mikro yapısını sıkılaştırarak çatlak oluşumunu engeller ve dayanıklılığı artırır (Türk & Çelik, 2018). Ayrıca, silis dumanı betonun alkali-silika reaksiyonuna karşı direncini artırır (Güneyisi et al., 2015).

2.3 Yüksek Fırın Cürufu

Yüksek fırın cürufu, demir-çelik endüstrisinin bir yan ürünüdür. Betonda kullanıldığında, dayanıklılığı artırır ve çevresel etkileri azaltır (Siddique, 2014). Ayrıca, yüksek fırın cürufu betonun alkali-silika reaksiyonuna karşı direncini artırır (Erdoğan, 2010). Yüksek fırın cürufu, özellikle yüksek performanslı beton üretiminde yaygın olarak kullanılmaktadır (Yılmaz & Tanyıldızı, 2019).

2.4 Tras

Tras, volkanik kökenli bir malzemedir ve betonda puzolanik özellik gösterir. Tras, betonun dayanımını ve dayanıklılığını artırır (Erdoğan, 2010). Ayrıca, tras betonun donma-çözülme direncini iyileştirir ve kimyasal saldırılara karşı koruma sağlar (Güneyisi et al., 2015). Tras, özellikle agresif çevre koşullarında kullanılan betonlar için önemli bir katkı maddesidir (Türk & Çelik, 2018).

3. Mineral Katkıların Beton Performansına Etkileri

3.1 Mekanik Özellikler

Mineral katkıları, betonun basınç ve çekme dayanımını artırır. Özellikle uçucu kül ve silis dumanı, betonun geç dayanımını önemli ölçüde iyileştirir (Mehta, 2001; Siddique, 2014). Yüksek fırın cürufu ve tras gibi katkıları ise betonun kimyasal saldırılara karşı direncini yükseltir (Erdoğan, 2010).

3.2 Dayanıklılık

Mineral katkıları, betonun klorür iyonu geçirgenliğini azaltarak korozyon direncini artırır. Ayrıca, donma-çözülme direncini de iyileştirir (Siddique, 2014). Silis dumanı ve uçucu kül, betonda C-S-H fazının oluşumunu artırıp, betonun mikro yapısını sıkılaştırarak mekanik dayanımını artırır ve çatlak oluşumunu engeller (ACI Committee 234, 2006).

3.3 Sürdürülebilirlik ve Termal Performans

Mineral katkıları, endüstriyel atıkların geri dönüşümünü sağlayarak çevresel etkileri azaltır. çimento ikamesi yaparak karbon salınımını %30-50 oranında azaltabilmektedir. Bu katkıları, betonun karbon ayak izini

düşürür ve sürdürülebilir bir yapı malzemesi olmasına katkıda bulunur. Ek olarak, hidrasyon sırasında oluşan termal gerilmeleri minimize ederek büyük hacimli beton dökümlerinde çatlak riskini azaltmaktadır (Malhotra & Mehta, 2002; Yılmaz & Tanyıldızı, 2019).

4. Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmada, beton üretiminde kullanılan mineral katkıların özellikleri, kullanım amaçları ve beton performansı üzerindeki etkileri incelenmiştir. Mineral katkılar, betonun mekanik özelliklerini, dayanıklılığını ve sürdürülebilirliğini önemli ölçüde iyileştirmektedir. Silis dumanı ve uçucu kül gibi katkılar, yoğun C-S-H jellerinin oluşmasını sağlayarak dayanımı %40'a kadar artırmaktadır. Ayrıca, 90 günlük ileri yaş dayanımı incelendiğinde, özellikle silis dumanı ve yüksek fırın cürufu içeren betonların uzun vadeli performans açısından üstünlük sağladığı görülmektedir. Mineral katkılar, hem ekonomik hem de sürdürülebilir beton üretimi için kilit rol oynamaktadır, ayrıca çevresel etkileri azaltmaktadır.

Gelecek çalışmalarda, farklı mineral katkı kombinasyonlarının beton performansı üzerindeki etkileri incelenebilir. Ayrıca, mineral katkıların mikro yapısal özelliklerinin SEM ve XRD analizleri ile incelenmesi önerilmektedir. Bu çalışma, beton üretiminde mineral katkıların etkin ve optimal kullanımına yönelik öneriler sunarak, hem teknik hem de çevresel açıdan önemli katkılar sağlamaktadır.

Bu çalışma, mineral katkıların betonun mekanik ve dayanıklılık özelliklerini geliştirme potansiyelini detaylı bir şekilde göstermiştir.

Kaynakça

- ACI Committee 234. (2006). Guide for the use of silica fume in concrete. American Concrete Institute.
- Erdoğan, T. Y. (2010). *Beton*. ODTÜ Geliştirme Vakfı Yayıncılık.
- Güneyisi, E., Gesoğlu, M., & Özbay, E. (2015). Effects of supplementary cementitious materials on the properties of self-compacting concrete. *Construction and Building Materials*, 77, 120-130.
- Malhotra, V. M., & Mehta, P. K. (2002). High-performance, high-volume fly ash concrete. *Supplementary Cementing Materials for Sustainable Development*.
- Mehta, P. K. (2001). Reducing the environmental impact of concrete. *Concrete International*, 23(10), 61-66.
- Siddique, R. (2014). Utilization of industrial by-products in concrete. *Procedia Engineering*, 95, 335-347.
- Türk, K., & Çelik, C. (2018). Effect of mineral additives on the mechanical properties of high-performance concrete. *Construction and Building Materials*, 170, 520-529.
- Yılmaz, A., & Tanyıldızı, A. (2019). The role of fly ash and silica fume in sustainable concrete production. *Journal of Cleaner Production*, 215, 123-132.

HİBRİT AYÇİÇEĞİ ÇEŞİTLERİNİN ÇİMLENME VE ÇIKIŞ DÖNEMİNDE DÜŞÜK SICAKLIK STRESİNE TEPKİLERİ

Dr. Öğr. Üyesi Engin Gökhan KULAN

ORCID: 000-0002-7147-6596

egkulan@gmail.com

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarla Bitkileri Bölümü, Eskişehir, Türkiye

Prof. Dr. Mehmet Demir KAYA

ORCID: 0000-0002-4681-2464

demirkaya76@hotmail.com

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarla Bitkileri Bölümü, Eskişehir, Türkiye

Özet

Bu araştırmada, farklı hibrit yağlık ayçiçeği çeşitlerinin optimum (25 °C) ve düşük sıcaklık (10 °C) koşullarında çimlenme ve çıkış performansları değerlendirilmiştir. Çalışmada, 14 adet hibrit yağlık ayçiçeği çeşidi (Meteor CL, Duet CL, SY Gibraltar, SY Santos HO, SY Roseta, Sanbro MR, LG5580, LG50585, LG50.609SX, LG59.580, P63LE119, P63LE113, P63MM54 ve P64LE121) kullanılmıştır. Çimlenme yüzdesi, ortalama çimlenme süresi, çimlenme indeksi, kök ve sürgün uzunluğu, fide yaş ve kuru ağırlığı incelenmiştir. Araştırma sonuçlarına göre, düşük sıcaklığın hibrit ayçiçeği çeşitlerinin çimlenme sürecini belirgin şekilde yavaşlattığı ve çimlenme oranlarını düşürdüğü tespit edilmiştir. Özellikle SY Gibraltar ve LG5580 çeşitleri düşük sıcaklıkta %100 çimlenme oranına ulaşırken, Meteor CL ve Sanbro MR çeşitlerinde çimlenme yüzdeleri önemli bir şekilde azalmıştır. Ortalama çimlenme süresi düşük sıcaklık koşullarında uzamış, en hızlı çimlenme (4,30 gün) P63MM54 çeşidinde kaydedilmiştir. Kök uzunluğu bakımından en yüksek değerler 25 °C sıcaklıkta LG50.585 ve P63LE113 çeşitlerinde, düşük sıcaklık koşullarında ise LG50.609SX ve P63MM54 çeşitlerinde tespit edilmiştir. Çıkış aşamasında, düşük sıcaklık koşulları belirgin bir etkiye sahip olmuş ve özellikle P63LE113 ve LG5580 çeşitlerinde çıkış oranları düşük bulunmuştur. Bununla birlikte, P64LE121 ve LG50.609SX çeşitleri düşük sıcaklık koşullarında yüksek çıkış yüzdeleri elde etmiştir. Sonuç olarak, düşük sıcaklık koşullarına en iyi uyum sağlayan çeşitlerin P64LE121, P63MM54 ve LG50.609SX olduğu belirlenmiştir. Bu çeşitlerin erken ekim ve düşük sıcaklık toleransı açısından diğer çeşitlere göre avantajlı olduğu ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler: *Helianthus annuus* L., çeşit, çimlenme, çıkış, düşük sıcaklık

RESPONSE OF SUNFLOWER HYBRIDS TO LOW TEMPERATURE STRESS DURING GERMINATION AND EMERGENCE STAGES

Asst. Prof. Engin Gökhan KULAN

ORCID: 000-0002-7147-6596

egkulan@gmail.com

Eskişehir Osmangazi University, Faculty of Agriculture, Field Crops Department, Eskişehir, Türkiye

Prof. Dr. Mehmet Demir KAYA

ORCID: 0000-0002-4681-2464

demirkaya76@hotmail.com

Eskişehir Osmangazi University, Faculty of Agriculture, Field Crops Department, Eskişehir, Türkiye

Abstract

This study evaluated the germination and emergence performance of different hybrid oilseed sunflower varieties under optimum (25 °C) and low temperature (10 °C) conditions. Fourteen hybrid varieties (Meteor CL, Duet CL, SY Gibraltar, SY Santos HO, SY Roseta, Sanbro MR, LG5580, LG50585, LG50.609SX, LG59.580, P63LE119, P63LE113, P63MM54, and P64LE121) were used. Germination percentage, mean germination time, germination index, root and shoot length, seedling fresh and dry weight were investigated. The results indicated that low temperatures significantly slowed the germination process and reduced germination percentages. SY Gibraltar and LG5580 achieved 100% germination at low temperatures, while Meteor CL and Sanbro MR exhibited significant reductions in germination percentages. The mean germination time increased under low temperature conditions, with the fastest germination (4.30 days) observed in P63MM54. In terms of root length, the highest values were recorded in LG50.585 and P63LE113 at 25 °C, while under low temperature conditions LG50.609SX and P63MM54 exhibited the best root length. At the emergence stage, low temperature stress had a significant impact, particularly on P63LE113 and LG5580, which had lower emergence percentages; however, P64LE121 and LG50.609SX achieved higher emergence percentages under low temperatures. In conclusion, P64LE121, P63MM54, and LG50.609SX were identified as the most cold-tolerant varieties, making them advantageous for early sowing under low temperature conditions. This study emphasised the importance of selecting cold-tolerant hybrids to improve sunflower production in regions with cooler climates.

Keywords: *Helianthus annuus* L., variety, germination, emergence, low temperature

Giriş

Ayçiçeği (*Helianthus annuus L.*), dünya genelinde en önemli yağ bitkilerinden biri olup, Türkiye'de geniş bir üretim alanına sahiptir. Yüksek yağ içeriği (%40-55) ve biyotik ve abiyotik streslere karşı adaptasyon kabiliyeti nedeniyle yaygın olarak yetiştirilmektedir (Kolsarıcı ve ark., 2015). Bununla birlikte, çevresel faktörler, özellikle düşük sıcaklık, ayçiçeğinin çimlenme ve çıkış aşamalarını olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Düşük sıcaklıkların çimlenme sürecini uzattığı, çıkış oranlarını azalttığı ve fide gelişimini sınırladığı bilinmektedir (Haj Sghaier ve ark., 2023). Düşük sıcaklık koşullarında ayçiçeği tohumları, metabolik aktivitelerin yavaşlaması nedeniyle çimlenme sürecinde gecikmeler yaşanmaktadır. Enzim aktiviteleri ve hücre solunum olumsuz etkilenecek enerji üretimi azalır ve tohum sınırlı bir gelişim gösterir (Hewezi ve ark., 2006). Ayçiçeği çeşitleri arasında düşük sıcaklık stresine karşı genetik farklılıklar bilinmekte olup, bazı hibritler bu koşullara diğerlerinden daha iyi adapte olabilmektedirler (Ergin ve Kaya, 2020). Düşük sıcaklık koşullarında yaprak oluşum oranları ve fotosentetik aktivite üzerine yapılan araştırmalar, ayçiçeği bitkisinin erken dönem gelişiminin sıcaklığa duyarlı olduğunu göstermektedir. Yaprak gelişimi, düşük sıcaklıktan doğrudan etkilenmekte ve bu durum, toplam fotosentetik verimliliği düşürerek bitkinin büyüme sürecini uzatabilmektedir (Villalobos ve Ritchie, 1992). Özellikle, düşük sıcaklıklara maruz kalan fidelerde kök büyümesi ve besin alımı sınırlı kalmakta bu da bitkinin genel sağlığını ve gelişimini olumsuz yönde etkilemektedir (Amutha Raju ve ark., 2007). Bu nedenlerden dolayı, düşük sıcaklık stresine dayanıklı hibrit ayçiçeği çeşitlerinin belirlenmesi büyük önem taşımaktadır. Bu çalışmada, farklı hibrit ayçiçeği çeşitlerinin düşük sıcaklık koşullarındaki çimlenme ve çıkış performanslarını karşılaştırarak, düşük sıcaklıkta yüksek performans gösteren çeşitlerin belirlenmesi amaçlanmıştır.

Materyal ve Yöntem

Bu araştırma Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarla Bitkileri Bölümü Tohum Bilimi ve Teknolojisi laboratuvarında yürütülmüştür. Çalışmada dört farklı firmadan temin edilen 14 hibrit yağlık ayçiçeği çeşidine (Meteor CL, Duet CL, SY Gibraltar, SY Santos HO, SY Roseta, Sanbro MR, LG5580, LG50585, LG50.609SX, LG59.580, P63LE119, P63LE113, P63MM54 ve P64LE121) ait tohumlar kullanılmıştır.

Çimlenme denemeleri, filtre kâğıtları arasında $25\pm 1^{\circ}\text{C}$ ve $10\pm 1^{\circ}\text{C}$ sıcaklıklarda tamamen karanlık koşullarda çalışan inkübatörlerde, 4 tekerrürlü ve her tekerrürde 50 adet tohum olacak şekilde yürütülmüştür. Her filtre kâğıdı için 7 mL saf su kullanılmıştır. Tohumlar yerleştirildikten sonra kâğıtlar rulo haline getirilerek

ve daha sonra buharlaşmayı engellemek amacıyla ağzı kilitli plastik torbalara konulmuştur. Enfeksiyonlara karşı saf su içerisine %0,2 oranında Thiram (%80) etken maddeli bir fungusit ilave edilmiştir. Çimlenen tohumlar her gün sayılarak ve 2 mm kökçük uzunluğuna sahip tohumlar çimlenmiş kabul edilmiştir (ISTA, 2003). Çimlenme yüzdesi, 10. gün sonunda çimlenen tohum sayısının toplam tohum sayısına oranlanmasıyla yüzde olarak hesaplanmıştır (ISTA, 2003). Çimlenme hızını belirlemek amacıyla, ortalama çimlenme süresi Ellis ve Roberts (1980)'e göre hesaplanmış ve $O\check{C}S = \sum (Dn) / \sum n$ formülü kullanılmıştır. Bu formülde, D sayım günündeki çimlenen tohum sayısını, n ise sayım yapılan gün sayısını göstermektedir. Çimlenme indeksi, Salehzade ve ark. (2009) tarafından belirlenen yöntemle göre hesaplanmıştır. Kök uzunluğu, çimlenme denemelerinde rastgele seçilen 10 fidenin köklerinin cetvel yardımıyla ölçülmesiyle tespit edilmiştir. Sürgün uzunluğu, yine rastgele seçilen 10 fidenin kökün başladığı noktadan sürgünün en ucuna kadar olan mesafesinin ölçülmesiyle belirlenmiştir. Fide yaş ağırlığı, hassas terazide tartılarak tespit edilmiş ve fide kuru ağırlığı belirlenirken, fideler 80°C sıcaklıkta 24 saat kurutulduktan sonra hassas terazide tekrar tartılmıştır.

Çıkış denemeleri 30 × 40 × 7 cm boyutlarındaki plastik kaplarda torf kullanılarak yürütülmüştür. Deneme 4 tekerrürlü ve her tekerrürde 50 adet tohum olacak şekilde kurulmuştur. Tohumlar 2 cm derinliğe ekilmiş, yeterince sulandıktan sonra sıcaklığı 25°C ve 10°C'ye ayarlı inkübatörlerde %60-70 nispi nemde 10 gün bekletilmiştir. Kotiledon yaprakların toprak yüzeyine çıkması çıkış kriteri olarak değerlendirilmiş ve çıkış yapan bitkiler her gün sayılarak ortalama çıkış süreleri belirlenmiştir. Çıkış yüzdesi, kotiledon yaprakları toprak yüzeyine çıkan fideler sayılarak ve toplam tohum sayısına oranlanarak belirlenmiştir.

Denemelerden elde edilen veriler Tesadüf Parselleri Deneme Desenine göre MSTAT-C (Michigan State University, v2.10) programı kullanılarak analiz edilmiştir. Çeşitler arasındaki farklılıkların önem düzeylerini belirleyebilmek amacıyla Tukey's Çoklu Karşılaştırma testi kullanılmıştır (Düzgüneş ve ark., 1987).

Araştırma Bulguları

Optimum (25 °C) ve düşük sıcaklıkta (10 °C) ayçiçeği çeşitlerinin çimlenme özelliklerine ilişkin varyans analiz sonuçları ile ortalamaları Çizelge 1'de özetlenmiştir.

Çizelge 1. İncelenen ayçiçeği çeşitlerinin 25°C ve 10°C sıcaklıktaki çimlenme yüzdesi, ortalama çimlenme süresi ve çimlenme indeksi ortalamaları ve farklılık gruplandırmaları

Çeşitler	Çimlenme yüzdesi (%)		Çimlenme süresi (gün)		Çimlenme indeksi	
	25°C	10°C	25°C	10°C	25°C	10°C
SY Gibraltar	98,0 ^{ab}	100,0 ^a	1,76 ^{gh}	4,84 ^{ef}	35,4 ^a	10,60 ^b
SY Roseta	96,0 ^{ab}	92,5 ^c	1,82 ^{fg}	5,93 ^c	29,4 ^c	8,13 ^d
Sanbro MR	86,5 ^c	71,5 ^e	2,15 ^c	7,25 ^a	21,0 ^h	5,30 ^f
SY Santos HO	93,0 ^b	97,0 ^{abc}	2,11 ^{cd}	6,87 ^b	22,5 ^{gh}	7,32 ^e
LG 50.585	99,5 ^a	99,0 ^{ab}	2,03 ^{de}	5,28 ^d	24,8 ^{ef}	9,47 ^c
LG 50.609SX	99,0 ^a	93,0 ^{bc}	2,12 ^{cd}	5,05 ^{de}	23,9 ^{fg}	9,59 ^c
LG 5580	97,5 ^{ab}	100,0 ^a	1,89 ^f	4,41 ^{gh}	33,6 ^b	11,56 ^a
LG 59.580	97,0 ^{ab}	98,5 ^{abc}	1,93 ^{ef}	4,68 ^{fg}	26,0 ^{de}	10,74 ^b
P63LE113	95,0 ^{ab}	98,0 ^{abc}	2,02 ^{de}	5,22 ^d	23,7 ^{fg}	9,55 ^c
P63MM54	98,5 ^a	99,5 ^a	1,82 ^{fg}	4,30 ^h	23,7 ^{fg}	11,29 ^{ab}
P64LE119	100,0 ^a	98,5 ^{abc}	1,94 ^{ef}	4,57 ^{gh}	26,6 ^d	11,09 ^{ab}
P64LE121	95,5 ^{ab}	99,5 ^a	1,69 ^h	4,58 ^{gh}	26,9 ^d	11,08 ^{ab}
Duet CL	86,0 ^c	97,0 ^{abc}	2,44 ^b	6,82 ^b	18,4 ⁱ	7,22 ^e
Meteor CL	73,5 ^d	80,0 ^d	4,03 ^a	7,11 ^{ab}	10,3 ^j	5,75 ^f
<i>Varyans analizi</i>						
<i>Çeşitler</i>	**	**	**	**	**	**

** : %1 düzeyinde önemli. Aynı harfle gösterilen ortalamalar arasında farklılık yoktur.

Ayçiçeği çeşitlerinin optimum sıcaklıkta çimlenme özellikleri incelendiğinde, Meteor CL (%73,5), Duet CL (%86,0) ve Sanbro MR (%86,5) çeşitleri diğer çeşitlerden daha düşük çimlenme yüzdesi vermişlerdir (Çizelge 1). Ortalama çimlenme süresi de Meteor CL çeşidinde belirgin bir şekilde daha uzun elde edilmiştir. En yüksek çimlenme indeksi 35,4 ile SY Gibraltar çeşidinde kaydedilmiş ve bunu 33,6 ile LG 5580 çeşidi izlemiştir. Düşük sıcaklıkta (10 °C) çimlenme özellikleri bakımından ayçiçeği çeşitleri arasındaki farklılıklar istatistiksel olarak önemli bulunmuştur. En düşük çimlenme yüzdesi %71,5 ile Sanbro MR ve %80,0 ile Meteor CL çeşitlerinde elde edilirken, SY Gibraltar ve LG 5580 çeşitleri %100 çimlenme oranına sahip olmuşlardır. Ortalama çimlenme süresi en kısa olan çeşit ise 4,30 gün ile P63MM54 olmuştur. En düşük çimlenme oranına sahip Sanbro çeşidinde en uzun çimlenme süresi (7,25 gün) tespit edilmiştir. En yüksek çimlenme indeksi LG5580 çeşidinde elde edilmiş, bunu sırasıyla P63MM54, P64LE119 ve P64LE121 çeşitleri izlemiş ve aynı grupta yer almıştır.

Çizelge 2. İncelenen ayçiçeği çeşitlerinin 25°C ve 10°C sıcaklıktaki çıkış yüzdesi, ortalama çıkış süresi ve çıkış indeksi ortalamaları ve farklılık gruplandırmaları

Çeşitler	Çıkış yüzdesi (%)		Ortalama çıkış süresi (gün)		Çıkış indeksi	
	25°C	10°C	25°C	10°C	25°C	10°C
SY Gibraltar	98,0 ^a	86,0 ^{ab}	1,76 ^{ef}	6,02 ^{ab}	16,6 ^a	3,63 ^a
SY Roseta	98,0 ^a	72,0 ^{cd}	2,45 ^{bc}	6,52 ^a	10,9 ^{cd}	2,82 ^b
Sanbro MR	74,0 ^c	3,0 ^f	2,79 ^b	3,75 ^{bc}	8,83 ^{de}	0,11 ^e
SY Santos HO	89,0 ^{ab}	23,0 ^e	2,33 ^{cd}	6,63 ^a	10,1 ^{de}	0,97 ^d
LG 50.585	98,0 ^a	90,0 ^{ab}	1,57 ^f	6,57 ^a	17,5 ^a	3,46 ^a
LG 50.609SX	89,0 ^{ab}	93,0 ^a	2,06 ^{de}	6,99 ^a	12,4 ^{bc}	3,41 ^a
LG 5580	92,0 ^{ab}	0,0 ^f	1,70 ^{ef}	- ^d	16,4 ^a	- ^e
LG 59.580	96,0 ^a	91,0 ^a	1,92 ^{ef}	6,79 ^a	13,2 ^b	3,46 ^a
P63LE113	99,0 ^a	0,0 ^f	1,97 ^{de}	- ^d	14,3 ^b	- ^e
P63MM54	96,0 ^a	1,0 ^f	2,04 ^{de}	1,50 ^{cd}	13,3 ^b	0,04 ^e
P64LE119	96,0 ^a	93,0 ^a	1,97 ^{de}	6,34 ^a	14,3 ^b	3,76 ^a
P64LE121	96,0 ^a	96,0 ^a	1,91 ^{ef}	6,65 ^a	13,5 ^b	3,64 ^a
Duet CL	89,0 ^{ab}	79,0 ^{bc}	2,60 ^{bc}	7,42 ^a	9,43 ^{de}	2,68 ^{bc}
Meteor CL	83,0 ^b	65,0 ^d	3,17 ^a	7,03 ^a	8,20 ^e	2,32 ^c
<i>Varyans analizi</i>						
Çeşitler	**	**	**	**	**	**

** : %1 düzeyinde önemli. Aynı harfle gösterilen ortalamalar arasında farklılık yoktur.

Ayçiçeği çeşitlerinin çıkış özellikleri Çizelge 2’de verilmiştir. 25°C sıcaklıkta çıkış yüzdesinde en düşük değer Sanbro MR (%74,0) ve Meteor CL (%83,0) çeşitlerinde kaydedilmiştir. Diğer çeşitlerin çıkış oranı benzer bulunmuş ve aynı istatistiksel grupta yer almıştır. Çıkış süresi en kısa olan çeşit 1,57 gün ile LG 50.585 olmuştur. Çıkış indeksi en yüksek olan çeşitlerin sırasıyla LG 50.585 (17,5), SY Gibraltar (16,6) ve LG5580 (16,4) olduğu belirlenmiştir. Düşük sıcaklıkta ayçiçeği çeşitlerinin çıkış yüzdesi, çıkış süresi ve çıkış indeksi arasındaki farklılıklar istatistiksel olarak %1 düzeyinde önemli bulunmuştur. LG 5580 ve P63LE113 çeşitlerinde çıkış elde edilememiştir. Dolayısıyla ortalama çıkış süreleri de hesaplanamamıştır. En yüksek çıkış oranı %96,0 ile P64LE121 ve %93,0 ile P64LE119 çeşitlerinde belirlenmiştir. En yüksek çıkış indeksi 3,76 ile P64LE119 çeşidinde hesaplanmıştır.

Ayçiçeği çeşitlerinin 25°C sıcaklıktaki fide özelliklerine ait ortalama değerler, varyans analiz sonuçları ve farklılık gruplandırmaları Çizelge 3’te gösterilmiştir.

Çizelge 3. İncelenen ayçiçeği çeşitlerinin 25°C sıcaklıktaki fide gelişim özelliklerine ait ortalamalar ve farklılık gruplandırmaları

Çeşit	Kök uzunluğu (cm)	Sürgün uzunluğu (cm)	Yaş ağırlık (mg/bitki)	Kuru ağırlık (mg/bitki)
SY Gibraltar	5,55 ^c	10,60 ^{bc}	525 ^{def}	46,7 ^{cd}
SY Roseta	3,12 ^f	4,63 ^{ef}	388 ^h	44,0 ^{de}
Sanbro MR	3,73 ^{ef}	13,10 ^a	688 ^a	53,8 ^b
SY Santos HO	6,66 ^b	9,90 ^{cd}	624 ^{abc}	48,3 ^c
LG 50.585	7,85 ^a	11,20 ^{bc}	675 ^{ab}	44,4 ^{de}
LG 50.609SX	5,68 ^c	11,40 ^{bc}	527 ^{def}	39,5 ^g
LG 5580	3,01 ^f	3,80 ^f	417 ^{gh}	54,6 ^b
LG 59.580	3,28 ^{ef}	12,20 ^{ab}	576 ^{cde}	43,3 ^{ef}
P63LE113	7,40 ^{ab}	11,50 ^{bc}	601 ^{bcd}	40,3 ^g
P63MM54	4,35 ^{de}	10,60 ^{bc}	410 ^{gh}	35,3 ^h
P64LE119	4,90 ^{cd}	8,93 ^d	488 ^{fg}	40,7 ^{fg}
P64LE121	3,04 ^f	5,90 ^e	502 ^{ef}	59,8 ^a
Duet CL	3,78 ^{ef}	13,50 ^a	604 ^{bcd}	56,0 ^b
Meteor CL	3,45 ^{ef}	5,85 ^e	448 ^{fgh}	53,3 ^b
<i>Varyans analizi</i>				
Çeşit	**	**	**	**

** : %1 düzeyinde önemli. Aynı harfle gösterilen ortalamalar arasında farklılık yoktur.

Çizelge 3'te görüldüğü gibi, incelenen özellikler bakımından ayçiçeği çeşitleri arasında önemli farklılıklar belirlenmiştir. En uzun kök LG 50.585 (7,85 cm) ve P63LE113 (7,40 cm) çeşitlerinden elde edilmiştir. Sürgün uzunluğunda ise Duet CL ve Sanbro MR çeşitleri üstünlük göstermiştir. Fide yaş ağırlığında ise Sanbro MR ve LG 50.585 çeşitleri en yüksek değerlere sahip olmuştur. P64LE121 çeşidinin fide kuru ağırlığı diğer çeşitlerden daha yüksek bulunmuştur. Kuru madde oranı en yüksek olan çeşitler LG 50.585 ve P63LE113 olmuştur.

Ayçiçeği çeşitlerinin 10°C sıcaklıktaki fide özelliklerine ait ortalama değerler, varyans analiz sonuçları ve farklılık gruplandırmaları Çizelge 4'te gösterilmiştir.

Çizelge 4. İncelenen ayçiçeği çeşitlerinin 10°C sıcaklıktaki fide gelişim özelliklerine ait ortalamalar ve farklılık gruplandırılmaları

Çeşitler	Kök uzunluğu (cm)	Sürgün uzunluğu (cm)	Yaş ağırlık (mg/bitki)	Kuru ağırlık (mg/bitki)
SY Gibraltar	3,80 ^{de}	2,08 ^{ab}	206 ^c	51,5 ^{de}
SY Roseta	3,30 ^{ef}	1,74 ^{bcd}	167 ^d	43,3 ^g
Sanbro MR	2,19 ^h	1,48 ^d	174 ^d	60,3 ^b
SY Santos HO	3,00 ^{fg}	1,01 ^f	166 ^d	54,0 ^{cd}
LG 50.585	4,14 ^{cd}	2,23 ^a	235 ^b	55,3 ^{cd}
LG 50.609SX	5,78 ^a	0,94 ^f	166 ^d	43,8 ^g
LG 5580	3,31 ^{ef}	2,15 ^a	225 ^{bc}	60,3 ^b
LG 59.580	4,08 ^{cd}	1,63 ^{cd}	205 ^c	48,3 ^{ef}
P63LE113	3,21 ^f	2,01 ^{ab}	176 ^d	45,8 ^{fg}
P63MM54	5,23 ^b	2,13 ^a	178 ^d	45,8 ^{fg}
P64LE119	3,04 ^{fg}	1,86 ^{abc}	182 ^d	55,3 ^{cd}
P64LE121	4,61 ^c	1,88 ^{abc}	264 ^a	66,8 ^a
Duet CL	2,81 ^{fg}	1,11 ^{ef}	182 ^d	60,3 ^b
Meteor CL	2,63 ^{gh}	1,43 ^{de}	180 ^d	56,3 ^{bc}
<i>Varyans analizi</i>				
Çeşit	**	**	**	**

** : %1 düzeyinde önemli. Aynı harfle gösterilen ortalamalar arasında farklılık yoktur.

Düşük sıcaklıkta yürütülen çimlenme denemelerinde, incelenen tüm fide özellikleri bakımından ayçiçeği çeşitleri arasındaki farklılıklar önemli bulunmuştur (Çizelge 4). En uzun kök LG 50.609SX çeşidinde ölçülürken, en uzun sürgün 2,23 cm ile LG 50.585 çeşidinde belirlenmiştir. P64LE121 ayçiçeği çeşidi hem fide yaş ağırlığı hem de fide kuru ağırlığı bakımından diğer çeşitlere göre üstün bulunmuştur. Ancak kuru madde oranı bakımından LG 59.580 ve LG 50.585 çeşitleri daha yüksek sonuçlar vermiştir.

Tartışma

Çimlenme ve çıkış döneminde ayçiçeği çeşitlerinin düşük sıcaklık stresine tepkileri genel olarak değerlendirildiğinde, çimlenme yüzdesinde bazı çeşitlerde, çimlenme indeksi ise tüm çeşitlerde azalmıştır. Ayrıca ortalama çimlenme süresi uzamıştır. Çimlenme ve çıkış döneminde düşük sıcaklık stresine Sanbro MR, SY Santos, LG5580, P63LE113 ve P63MM54 çeşitleri hassasiyet göstermiştir. Çünkü, bu çeşitlerde çıkış oranları optimum koşullarda %95'in üzerinde iken, 10 °C sıcaklıkta %25'in altına düşmüştür. Benzer bulgular Kulan ve ark. (2019) tarafından da belirlenmiş ve ayçiçeği çeşitlerinin düşük sıcaklık stresinde önemli farklılıklar olduğu tespit edilmiştir. Düşük sıcaklık koşullarının çimlenme ve çıkış süreçleri üzerinde önemli etkiler yaptığı ve bu etkinin çeşitler arasında farklılık gösterdiğini ortaya koymaktadır. Özellikle P64LE121, P63MM54 ve LG50.609SX çeşitleri düşük sıcaklık koşullarında yüksek çimlenme ve çıkış oranlarına sahipken, Meteor CL ve Sanbro MR çeşitleri düşük sıcaklık stresine karşı daha hassas bulunmuştur. Çimlenme sürecinde

yaşanan gecikmelerin gen ekspresyon seviyelerinde meydana gelen değişimlerden kaynaklanabileceği Hewezi ve ark. (2006) tarafından rapor edilmiştir. Ayrıca, düşük sıcaklık stresine maruz kalan ayçiçeği fidelerinde antioksidan mekanizmaların aktive olduğu ve bu sürecin çimlenme başarısını doğrudan etkilediği bildirilmiştir (Draganic ve Lekic, 2012). Benzer şekilde, yüksek sıcaklık stresine karşı toleranslı ayçiçeği genotiplerinin belirlenmesi için yapılan çalışmalar, sıcaklık stresi altındaki ayçiçeği fidelerinin büyüme hızını koruyabilmesi için belirli biyokimyasal ve fizyolojik mekanizmalar geliştirdiğini göstermektedir (Amutha Raju ve ark., 2007).

Sonuç

Düşük sıcaklık stresinin beklendiği gibi ayçiçeği çeşitlerinin çimlenme yüzdesini azalttığı, ortalama çimlenme süresini uzattığı ve çıkış oranlarını azaltmıştır. Bu bakımdan çeşitler arasında önemli farklılıklar tespit edilmiştir. SY Gibraltar ve LG5580 çeşitleri düşük sıcaklık koşullarında yüksek çimlenme yüzdelere ulaşırken, Meteor CL ve Sanbro MR çeşitleri düşük sıcaklığa karşı daha hassas bulunmuştur. Fide gelişimi açısından değerlendirildiğinde, düşük sıcaklık koşullarında en iyi büyüme performansını LG50.609SX ve P64LE121 çeşitleri göstermiştir. Çıkış oranları açısından ise P64LE121, P63MM54 ve LG50.609SX çeşitleri düşük sıcaklık koşullarında en yüksek değerleri vermiştir. Buna karşılık, Sanbro MR, SY Santos, LG5580, P63LE113 ve P63MM54 çeşitleri düşük sıcaklık stresine hassasiyet göstermiştir. Sonuç olarak, düşük sıcaklık koşullarında erken ekim için uygun olabilecek çeşitlerin belirlenmesi, tarımsal üretim verimliliğini artırmak açısından önem arz etmiştir. Bu çalışmada belirlenen düşük sıcaklık toleransına sahip hibrit çeşitler, özellikle soğuk bölgelerde ayçiçeği üretimini daha verimli hale getirmek ve erken ekim koşullarında tercih edilebilecek çeşitler olarak ön plana çıkmaktadır.

Teşekkür

Bu çalışma, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri (BAP) Koordinasyon Birimi (2020-23049) tarafından desteklenmiştir. Ayrıca projede bursiyer olarak görev yapan Zir.Yük.Müh. Esra Yılmaztürk'e katkılarından dolayı teşekkür ederiz.

Kaynaklar

- Amutha, R., Muthulaksmi, S., Rani, W. B., Indira, K., Mareeswari, P. (2007). 'Physiological studies on evaluation of sunflower (*Helianthus annuus* L.) genotypes for high temperature stress'. *Research Journal of Agriculture and Biological Sciences*, 3(4), 245-251.
- Draganic, I., Lekic, S. (2012). 'Seed priming with antioxidants improves sunflower seed germination and seedling growth under unfavorable germination conditions'. *Turkish Journal of Agriculture and Forestry*, 36(4), 421-428.
- Düzgüneş, O., Kesici, T., Kavuncu, O. ve Gürbüz, F. (1987). *Araştırma ve Deneme Metotları*. A.Ü. Ziraat Fakültesi Yayınları No: 1021, Ankara.
- Ellis, R. H., Roberts, E.H. (1980). *Towards a rational basis for seed testing seed quality*. In: *Hebblethwaite P.*, ed. Seed Production. Butterworths, London, pp. 605-635.
- Ergin, N., Kaya, M. D. (2020). 'Ayçiçeğinin çimlenme ve fide gelişimi üzerine kuraklık ve sıcaklık streslerinin etkileri'. *Turkish Journal of Agriculture-Food Science and Technology*, 8(3), 598-602.
- Hewezi, T., Leger, M., El Kayal, W., Gentzbittel, L. (2006). 'Transcriptional profiling of sunflower plants growing under low temperatures reveals an extensive down-regulation of gene expression associated with chilling sensitivity'. *Journal of Experimental Botany*, 57(12), 3109-3122.
- Haj Sghaier, A., Khaeim, H., Tarnawa, Á., Kovacs, G. P., Gyuricza, C., Kende, Z. (2023). 'Germination and seedling development responses of sunflower (*Helianthus annuus* L.) seeds to temperature and different levels of water availability'. *Agriculture*, 13(3), 608.
- ISTA, (2003). *International Seed Testing Association*. ISTA Handbook on Seedling Evaluation, 3rd ed.
- Kolsarıcı, Ö., Kaya, M. D., Göksoy, A. T., Arıoğlu, H., Kulan, E. G., Day, S. (2015). *Yağlı tohumlu bitkiler üretiminde yeni arayışlar*. Türkiye Ziraat Mühendisliği VIII. Teknik Kongresi Bildiriler Kitabı-1, s:401-425. (Sunulu Bildiri) 12-16 Ocak, Ankara.
- Kulan, E. G., Kaya, M. F., Takıl, E. D., Kaya, M. D. (2019). 'The response of sunflower hybrids to low temperature during germination and early seedling growth'. 2nd International Conference on Agriculture, Technology, Engineering and Sciences, Book of Proceedings, 18-20 September, Lviv, Ukraine, 653-657.
- Salehzade, H., Shishvan, M. I., Ghiyasi, M., Forouzin, F., Siyahjani, A. A. (2009). 'Effect of seed priming on germination and seedling growth of wheat (*Triticum aestivum* L.)'. *Res. J. Biol. Sci*, 4(5), 629-631.
- Villalobos, F. J., Ritchie, J. T. (1992). 'The effect of temperature on leaf emergence rates of sunflower genotypes'. *Field Crops Research*, 29(1), 37-46.

AYDIN KOÇARLI BÖLGESİ DUMANLI KUVAR VE MORİON KRİSTALLERİNİN JEO-TURİZM KAPSAMINDA MESLEKİ EĞİTİM VE YEREL KALKINMA PERSPEKTİFİNDEN DEĞERLENDİRİLMESİ

Prof.Dr. Murat HATİPOĞLU

ORCID: 0000-0002-4345-9052

E-Posta: murat.hatipoglu@deu.edu.tr

Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir Meslek Yüksekokulu, El Sanatları Bölümü, Kuyumculuk ve Takı Tasarımı Programı, İzmir, Türkiye

Doç.Dr. Eda AVCI

ORCID: 0000-0003-3834-7707

E-Posta: eda.avci@deu.edu.tr

Dokuz Eylül Üniversitesi, Efes Meslek Yüksekokulu, Otel, Lokanta ve İkram Hizmetleri Bölümü, Turizm ve Otel İşletmeciliği Programı, İzmir, Türkiye

Öğr.Gör.Dr. Gizem HATİPOĞLU

ORCID: 0000-0003-0224-9953

E-Posta: gizem.hatipoglu@deu.edu.tr

Dokuz Eylül Üniversitesi, Efes Meslek Yüksekokulu, Otel, Lokanta ve İkram Hizmetleri Bölümü, Turizm ve Otel İşletmeciliği Programı, İzmir, Türkiye

Özet

Jeo-turizm, doğal ve jeolojik özelliklerin turizm faaliyetleri ile birleştirilerek sürdürülebilir bir şekilde değerlendirilmesini amaçlayan bir yaklaşımdır. Bu bağlamda, Aydın-Koçarlı bölgesinde yer alan Dumanlı kuvars ve morion kristalleri hem estetik hem de bilimsel açıdan büyük bir öneme sahiptir. Bu kristallerin jeo-turizm açısından değerlendirilmesi hem bölgenin turizm potansiyelini artıracak hem de yerel ekonomiye katkıda bulunabilecek düzeydedir. Bu araştırmanın ana amacı Aydın Koçarlı bölgesindeki bu kristallerinin jeo-turizm kapsamında değerlendirilmesi ve bölgenin doğal kaynaklarının turizm potansiyeli açısından nasıl kullanılabileceğine dair yeni bir perspektif oluşturmaktır. Mineralojik özellikleri ve oluşum süreçleri açısından dikkat çekici olan bu kristallerinin jeolojik yapısı, bölgenin tarihsel süreçleri hakkında bilgi verirken, aynı zamanda ziyaretçilere benzersiz bir deneyim sunma potansiyeline sahiptir. Jeo-turizm, bu tür doğal oluşumların korunmasını ve tanıtılmasını teşvik ederken, yerel halkın bu süreçteki rolünü de ön plana çıkarır. Yerel halkın turizme yönelik algıları ve destekleri, bu tür projelerin başarısı açısından kritik öneme sahiptir. Dumanlı kuvars ve morion kristallerinin turizm potansiyeli, bölgenin doğal güzellikleri ile birleştiğinde, eko-turizm ve jeo-turizm rotalarının oluşturulmasına olanak tanımaktadır. Eko-turizm, doğanın korunmasına ve yerel kültürlerin tanıtılmasına odaklanırken, jeo-turizm ise jeolojik özelliklerin ön planda olduğu bir turizm türüdür. Bu iki yaklaşım, bölgenin turizm çeşitliliğini artırırken sürdürülebilir bir turizm modeli oluşturma potansiyelini de

vurgulamaktadır. Ayrıca, bu tür projeler, yerel halkın ekonomik kalkınmasına katkıda bulunarak, bölgedeki sosyal ve ekonomik sorunların çözümüne yardımcı olabilir. Jeo-turizm doğal kaynakların bilinçli bir şekilde kullanılması ve korunması açısından da önemlidir. Bu bağlamda, yerel yönetimlerin ve turizm paydaşlarının iş birliği yaparak, bu tür doğal alanların korunması ve tanıtılması için stratejiler geliştirmesi gerekmektedir. Bu stratejiler hem çevresel sürdürülebilirliği sağlamak hem de bölgenin turizm potansiyelini artırmak için kritik öneme sahiptir. Yine jeo-turizm bölge için eğitim ve araştırma faaliyetleri için de bir fırsat sunmaktadır. Üniversiteler ve araştırma kurumları, bu tür doğal oluşumların incelenmesi ve korunması konusunda projeler geliştirebilir. Bu projeler hem akademik bilgi birikimini artıracak hem de bölgenin turizm potansiyelinin daha iyi anlaşılmasına katkıda bulunacaktır. Ayrıca, bu tür araştırmalar, yerel halkın turizm sektörüne yönelik tutumlarını ve algılarını anlamak için de bir temel oluşturabilir. Dumanlı kuvars ve morion kristallerinin jeo-turizm açısından değerlendirilmesi, aynı zamanda bölgenin kültürel ve tarihsel değerlerinin de ön plana çıkarılmasına olanak tanır. Bu tür doğal oluşumlar, yerel mitolojiler ve kültürel hikayelerle birleştiğinde, ziyaretçilere zengin bir deneyim sunabilir. Bu bağlamda, bölgedeki kültürel mirasın korunması ve tanıtılması, jeo-turizm projelerinin önemli bir parçası olmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Jeo-turizm, Sürdürülebilir turizm, Mesleği eğitim, Yerel kalkınma, Dumanlı kuvars-Morion kristalleri. Aydın-Koçarlı.

EVALUATION OF SMOKY QUARTZ AND MORION CRYSTALS IN THE AYDIN-KOÇARLI REGION WITHIN THE SCOPE OF GEO-TOURISM FROM THE PERSPECTIVE OF VOCATIONAL EDUCATION AND LOCAL DEVELOPMENT

Geo-tourism is an approach that aims to integrate natural and geological features with tourism activities sustainably. In this context, the smoky quartz and morion crystals found in the Aydın-Koçarlı region hold significant importance both aesthetically and scientifically. Evaluating these crystals within the scope of geo-tourism can enhance the region's tourism potential while contributing to the local economy. The primary objective of this research is to assess the geo-tourism potential of these crystals in the Aydın-Koçarlı region and to provide a new perspective on how the region's natural resources can be utilized for tourism. With their remarkable mineralogical properties and formation processes, these crystals not only offer insights into the region's geological history but also have the potential to provide visitors with a unique experience. Geo-tourism promotes the conservation and promotion of such natural formations while emphasizing the role of local communities in this process. The perceptions and support of the local population toward tourism are critical to the success of such projects. When combined with the region's natural beauty, the tourism potential of smoky

quartz and morion crystals allows for the development preservation and promotion of such natural formations while also emphasizing the role of the local community in this process. The perceptions and support of local people toward tourism are crucial for the success of such projects. When combined with the region's natural beauty, the tourism potential of smoky quartz crystals allows for the development of eco-tourism and geo-tourism routes. Eco-tourism focuses on nature conservation and promoting local cultures, while geo-tourism highlights geological features as a primary attraction. These two approaches not only enhance the diversity of tourism in the region but also emphasize the potential for establishing a sustainable tourism model. Additionally, such projects contribute to the local community's economic development, helping to address social and economic challenges in the area. Geo-tourism plays a vital role in the conscious utilization and preservation of natural resources. In this regard, local governments and tourism stakeholders must collaborate to develop strategies for protecting and promoting such natural areas. These strategies are crucial for ensuring environmental sustainability while increasing the region's tourism potential. Furthermore, geo-tourism offers opportunities for education and research. Universities and research institutions can develop projects to study and preserve such natural formations. These projects enrich academic knowledge and contribute to a deeper understanding of the region's tourism potential. Additionally, such research can provide a foundation for understanding local communities' attitudes and perceptions toward the tourism sector. Assessing smoky quartz and morion crystals from a geo-tourism perspective also facilitates promoting the region's cultural and historical values. These natural formations can offer visitors a rich and immersive experience when combined with local myths and cultural narratives. In this context, preserving and promoting the region's cultural heritage should be integral to geo-tourism projects.

Keywords: Geo-tourism, Sustainable tourism, Vocational education, Local development, Smoky quartz-Morion crystals, Aydın-Koçarlı.

1. GİRİŞ

Minerallerin, kayaların ve taşlaşmış organik malzemelerin; bazı fiziko-kimyasal özelliklerindeki ayrıcalıklarından kaynaklanan albenileri, ender bulunuşları ve işlenmeye uygunlukları nedeniyle süstaşı, mücevher taşı ya da kıymetli taş olarak değer kazanırlar (Gübelin, 1969; Roberds vd., 1989; Manutchehr-Danai, 2005). Bunlar jeolojik oluşumların bazı özel koşullarının etkisi altında kalan belirli bölgelerde bulunur (Schumann, 2000; Bonewitz, 2005) ve buldukları yörenin dünyaca tanınmasını sağlayan doğal bir mineralojiksel miras elçisi olurlar (Hatipoğlu vd., 2010a; Altıngöz vd., 2019). Anadolu'daki süstaşları son 50 yılda birçok yazar tarafından bilimsel olarak duyurulmağa çalışılsa da (Andaç vd., 1976; Savaşçın ve Hatipoğlu, 1985; Kun vd., 1986; Hatipoğlu ve Gökçen, 1999; Lüle vd., 1999; Sayılı vd., 1999; Hatipoğlu vd. 2010b) ülkemizde yok denecek kadar az olan süstaşı madenciliğinin, gerçek anlamda olması gereken noktaya çıkartılabilmesi için bazı önemli süstaşı yataklarının ekonomik panoramasının, hammadde üretiminden, coğrafik işaretlenmesine ve dahi mücevher taşı haline (yani mamul hale) getirilene kadar ki evrelerinin ortaya konması, büyük önem arz etmektedir. Bu çalışmanın hammadde-madencilik boyutlu amacı, Türkiye'de halen atıl olarak duran ve çıkartılarak ekonomiye kazandırılmayı bekleyen, en popüler süstaşlarından biri olan dumanlı kuvars ve onun tam siyah renkli kardeşi olan morion cinsi makro-kristalin kuvarsların en son gözlemler dahilinde ekonomik rezervini duyurarak, hem coğrafik işaretlenmesini almak hem de bu bölgede süstaşı madenciliğine ilgiyi çekmek (Ankara-Çubuk bölgesi agatları benzeri, Hatipoğlu, 2018), Aydın-Koçarlı (Şekil 1) bölgesindeki bu kristaller özelinde aynı zamanda kırsal kalkınma amaçlı bir destinasyon merkezi olarak jeoturizm (gem safari) alanı oluşturmak ve mesleki eğitim (kuyumculuk) çalışmalarına bir örnek sunabilmektir.

Şekil 1. Aydın ili, Koçarlı İlçesi lokasyon haritası. Bu bölge içerisinde yer alan Mersinbeleni, Gaffarlar, Esentepe, Bağcılar ve Kızılkaya Köy Mahallerindeki kırsal alanlar, dumanlı kuvars ve morion (SiO_2) kristallerinin yerinde gözlenerek toplanabileceği bir destinasyon merkezi olarak jeo-turizm (gem safari) ve eko-turizm alanı olarak oluşturulabilecek alternatif turizm bölgeleridir.

Jeo-turizm, doğal ve jeolojik özelliklerin turizm faaliyetleri ile birleştirilerek sürdürülebilir bir şekilde değerlendirilmesini amaçlayan bir yaklaşımdır (Gül ve Küçükuysal, 2025; Gordon, 2018; Gürer vd., 2019). Dünya üzerinde seyahat eden kişilerin, gezdikleri ülkelere özgü bir ürün alması alışlagelmiş bir davranıştır. Dünyada birçok bölge (örğ. Almanya’da Idar-Oberstain agatları), jeo-turizm açısından çok bilinmeyen bir yerde iken, o çivarda ortaya çıkartılan popüler bir süstaşının varlığı sayesinde, dünya çapında ilgi çeken bir destinasyon alanı haline gelmiş ve bu sayede o bölgenin ve civarının yerel kazancı canlanmıştır. Ayrıca bu süstaşının jeolojik olarak bulunduğu yeri bizzat görmek, bu taşları imkanlar dahilinde kendi elleriyle toplamak için turistik turların yapılması sonucu (gem-safari), bu bölgeler jeo-turizm amaçlı merkezler haline gelebilmektedir. Türkiye’nin potansiyeli (Hatipoğlu, 2007; Hatipoğlu ve Babalık, 2008; Hatipoğlu, 2011), sayıları 45 civarında olan çeşitli cins ve türlerdeki süstaşlarından (mücevher taşlarından) büyük ölçüde döviz sağlanabileceğini göstermektedir (Hatipoğlu, 2023).

Bu çalışmanın ortaya çıkış kaynağı ve amacı, başlıca iki grupta toplanabilir;

Birincisi, marka değeri taşıyan yeraltı zenginliklerimizden süstaşı niteliğindeki madenlerin (Aydın-Koçarlı bölgesi için dünyaca meşhur ve bu yüzden oldukça değerli dumanlı kuvars ve morion (SiO_2) kristalleri) (Hatipoğlu vd., 2009a, 2009b ve 2010c) çıkartılarak hem bu ilçeyi “Koçarlı Dumanlı Kuvarsı-Morionu” ismiyle coğrafik tescillendirme ile meşhur yapmak ve böylece bu taşların çıktığı alanlara alternatif bir turizm hareketi olan jeo-turizm veya eko-turizm amaçlı safariler düzenlenmesi yoluyla ekonomik dış para girişi sağlamaktır.

İkincisi ise, kırsal bölge olan Koçarlı’nın milyonlarca dolar değerindeki bu hammadde kaynağının çıkartılması sonucu ilçede kurulacak halk eğitim kursları bünyesinde öncelikle işsiz gençlere ve ev hanımlarına yönelik bu dumanlı kuvars-morion kristallerinin hem mücevher taşı olarak (faset, kaboşon, boncuk işleme şekillerinde), hem de dekoratif süsleme objeleri (takoz, levha, figürler vb. şekillerinde) işlenmesinin mesleki kurslarda öğretilmesi çıkan ürünlerin gümüş ve/veya altın metalleriyle birleştirilerek takı-mücevher yapımına yönelik bir meslek edindirme eğitim modelinin uygulamalı geliştirilmesi hedeflenmektedir.

2.) AYDIN-KOÇARLI BÖLGESİ DUMANLI KUVAR S VE MORİON KRİSTALLERİNDEN SÜSTAŞI MADENİ AÇMAK (JEOLJİK OLUŞUM, MADEN POTANSİYELİ VE COĞRAFİK İŞARET), JEOTURİZM ALANI OLUŞTURMA (GEM SAFARİ) VE MÜCEVHER YAPIMININ (KUYUMCULUK) ÖĞRETİLECEĞİ MESLEK EDİNDİRMEYE YÖNELİK EĞİTİM ŞEKLİNİ KAPSAYAN BİR PROJE ÖRNEĞİ

2.1 Aydın-Koçarlı Bölgesi Dumanlı Kuvars ve Morion Kristallerinin Süstaşı Madeni Açmanın Önemi; Bölgenin Jeolojisi, Madenciligi, Coğrafik İşaretlenmesi

Batı Anadolu'daki Büyük Menderes (D-B istikametli) Grabeninin orta bloğunda yer alan Aydın ilinin Çine, Karacasu ve Koçarlı ilçelerinin dağlık kesimlerinde yer alan süstaşı kalitesindeki dumanlı ve renksiz ve de siyahımsı renkli süstaşı kuvars kristalleri küçümsenmeyecek ölçüde ekonomik potansiyele sahip olup, bu bölgelerin tarım ve orman ürünlerinden sonraki en ekonomik doğal malzemeleridir. Aydın-Koçarlı ilçesinin dağlık alanlarında (Mersinbeleni, Gaffarlar, Esentepe, Bağcılar ve Kızılkaya Köy Mahallerindeki kırsal alanlarda) yaklaşık 2-2,5 milyar yaşındaki Menderes Masifi'nin (Yazıcı ve Şengör, 2020) metamorfik kayalar içerisinde bulunan, ancak henüz resmi madencilik faaliyeti yapılmamakla beraber ekonomik anlamda önemli bir süstaşı potansiyelini teşkil eden Dünya süstaşı literatüründe dumanlı kuvars ve morion (SiO_2) olarak geçen (Blackburn, 1924; Mitchell, 1979; Back ve Mandarino, 2008) grimsi, kahverengimsi ve tam siyah renklere ve saydam görünümlü kuvars kristalleridir. Özellikle tam siyah renkli olan ve Morion olarak da bilinen bu renkli dumanlı kuvarlar, kuvars mineral ailesi içerisinde Dünyada oldukça popüler olan süstaşı türlerinden birisidir. Bu taşın günümüz itibariyle en büyük üreticisi ve satıcısı Brezilya'dır (Keller, 1990; Newman, 2003).

Aydın-Koçarlı bölgesinde süstaşı kalitesinde (iri ve saydam yapılı) yaygınca bulunan dumanlı kuvars ve morion (SiO_2) kristalleri, jeolojik olarak, şist, leptit ve gnays cinsi metamorfik kayalarının içerisinde tektonizma sonucu gelişen damarsal boşluklarda jeolojik yaşlardan Oligosen (34 milyon yıl öncesinden 23 milyon yıl öncesi arası) döneminin ortasından Miyosen (23 milyon yıl öncesinden 3.5 milyon yıl öncesine arası) başlangıcındaki zaman sürecinde meydana gelen hidrotermal faaliyet ile kristalleşmişlerdir (Kun vd., 1986; Hatipoğlu vd., 2010c; Ocakoğlu vd., 2005). Jeolojik birimlerin dizilimlerinde, sırasıyla gnays, leptit ve granat şistlerin birbirlerini üstledikleri metamorfik bir yapının, daha sonradan asidik magmatik kayalar olan granit ve granodiyoritler ile bazik magmatik kayalar olan gabro tarafından kesilmektedirler. Menderes Masifi'nin Aydın bölgesindeki opak ve saydam yapılı kristalin kuvars damarları, arazi üzerinde kuzey-güney ve doğu-batı yönlerinde yerleştikleri gözlenmektedir. Kuzey-güney yönündeki metamorfizma dönemi kuvars damarlar jeolojik olarak daha yaşlı olup süstaşı kalitesinde değildirler. Ancak, doğu-batı yönlü tansiyon çatlakları

boyunca yerleşen, post-metamorfik kuvars damarları ise süstaşı kalitesinde kuvars kristallerini kapsarlar. Bu kristaller boşluk içerisinde bir uçlarından damarların çeperlerine tutunarak büyürler. Bu bölgede en altta gnayslar vardır. Gnays türü metamorfik kayaçların üstünde volkanizme kökenli leptit denilen kayaçlar gözlenir. Leptitlerin üstüne de tekrar metamorfik kökenli şistlerin geldiği görülmektedir. Bu Masifin en üst zonları ise korundut veya zımpara atra katmanları içeren metamorfik kayaç türü olan mermerler içermektedir. Masif'in bu bölgesinde, boyları birkaç metre ile birkaç kilometre arasında değişen irili ufaklı sayılamayacak kadar çok sayıda endüstriyel yapı ve süstaşı kaliteli kuvars filonları bulunmaktadır. Bu damarlarda düzgün kuvars kristalleri bulunmaz (Kun vd., 1986; Hatipoğlu vd., 2010c; Ocakoğlu vd., 2005).

Örnekler, genelde 5-10 cm uzunluğa ve 3-5 cm genişliğe sahip kristaller şeklindedir. Kuvars kristalleri çoğunlukla yarı saydam ancak azınlıkla da saydamdırlar. Genellikle bir yönüyle, ender olarak da iki yönüyle ideal şekillerde, büyümüşlerdir. Aydın-Koçarlı bölgesinde başlıca iki kuvars yatak alanı bulunur. Bunlardan ilki, Koçarlı ilçesinin yaklaşık 30 km güneydoğusundaki Bağcılar, Kızılkaya ve Esentepe Köy Mahalleri arasında, diğeri ise yaklaşık 25 km güneybatısında Mersinbeleni ve Gaffarlar Köy Mahalleri ve civarındaki köyler arasındadır. Her iki alanda da kristalin yapıda koyu kahve renkli ve açık dumanlı renkli kuvars örnekleri ile yer yer renksiz kuvars olan dağ kristali örnekleri bulunmaktadır. Ayrıca saydam ve/veya opak görünüme sahip morion denilen tamamen siyah renkli kuvars örnekleri de bulunmaktadır. Koçarlı'nın güneyindeki dağ silsilesinde yerleşmiş birçok dağ köyünde özellikle Mersinbeleni, Gaffarlar, Esentepe ve Bağcılar köyleri civarındaki alanlarda filon şapkalar ya da daha yaygın olarak sürülmüş tarlalarda ayırık kristaller halinde rastlanılmaktadır. Bu bölge kuvars örnekleri Çine ve Karacasu bölgesinde bulunanlardan daha saydam, ancak büyüklükleri daha küçüktür (maksimum 20-30 cm uzunluk ve 10-13 cm çapta). Ayrıca dağ kristalleri daha ender, buna karşılık dumanlı kuvarslar daha yaygın ve daha koyu renkte, birçoğunda mikaların neden olduğu kapanımlara karşın, masifte bulunan en düzgün ve saydam kristaller bu yöreden toplanabilmektedir. Ayrıca, kapanım ile çatlakları diğer iki bölgede bulunanlara göre daha azdır. Bu zonlarda bulunan dumanlı kuvarslar ve morion içeren damarlar, metamorfik kökenli hem gnays hem de şist kayaçları içerisinde yer almaktadır. Bununla beraber kristallerin çoğu, dağlık alanlardaki arazi üzerinde ve özellikle de tarlalarda döküntü halinde bulunmaktadır. Kuvars kristallerinin renklerinin çok koyu dumanlı olması ve hatta siyahımsı olması, büyük bir olasılıkla bu bölgeye çok yakın olan Çavdar cevher yataklarından kaynaklanan radyoaktif özellikteki "uranyum" cevherlerinin radyoaktif ışınması nedeniyle olması bilimsel olarak da çalışılmış olup, bu radyasyon ışınma sonucu renksiz kuvars kristallerinin içerdiği zengin Fe^{+3} ve Al^{+3} içerenleri, bünyesindeki renk merkezinin tahribiyle dumansı renk kazandıkları söylenebilir (Hatipoğlu vd., 2009a, 2009b ve 2010c) (Şekil 2 ve 3).

Şekil 2. Aydın-Koçarlı bölgesinde süstaşı kalitesinde (iri ve saydam yapılı) yaygınca bulunan dumanlı kuvars ve morion (SiO_2) ham kristalleri ve takı yapım amaçlı bunlardan işlenmiş faset örnekler örnekleri.

Şekil 3. Aydın-Koçarlı bölgesinde süstaşı kalitesinde (iri ve saydam yapılı) yaygınca bulunan dumanlı kuvars ve morion (SiO_2) ham kristalleri ile kabaşon ve boncuk-küre işlenmiş örnekleri.

2.2 Aydın-Koçarlı Bölgesi Dumanlı Kuvars ve Morion Kristallerinin Ekonomik Potansiyeli

Ülkemizde bu günkü bilgiler içerisinde sadece batı Anadolu'da Aydın-Koçarlı-Karacasu-Çine ilçelerini içine alan geniş bir bölgede damar ve mercek yapılı yerleşim sunan (Kun ve ark., 1986; Hatipoğlu ve Gökçen, 1999) bu kuvars süstaşı yatakları, profesyonel anlamda işletilirse, Dünyada çok talep göreceği ve Brezilya'ya büyük rakip olacağı şüphesizdir. Özellikle Aydın-Koçarlı bölgesinde dumanlı kuvars ve morion kristalleri içeren bu saha kuvars damarlarının dağılımı ve yapısı, saha çalışmaları-jeolojik ve sismik-jeofizik araştırmalarla incelenmiştir. Elde edilen bulgulardan, kuvars filonlarının 0.2'den 10 m'lik genişliğe, 1'den 8 m'lik uzunluğa ve 5'den 25 m'lik derinliğe sahip oldukları tespit edilmiştir. Kuvars kristal mercekleri de genellikle 0.3'den 3 m'ye genişliğe, 2'den 15 m'ye uzunluğa ve 3 den 6 m'ye derinliğe sahip oldukları tespit edilmiştir. Görünür ve muhtemel rezerv olarak yaklaşık 600.000 tonluk süstaşı niteliğinde kuvars rezervinin (özgül ağırlığı 2.65'dir) bulunabileceği tahmin edilmektedir. Bu bölgenin süstaşı kuvars mineral tenörü 3-5 Kg/Ton civarında olduğu söylenebilir. Süstaşı kalitesindeki dumanlı kuvars ve morion global çaplı ticaretinde, gemolojik kalitede (büyüklük, renk doygunluğu, berraklık gibi) kristalin kuvarsların alıcılar tarafından 8.000-20.000 USA Dolar/Ton değer aralığında talep edildiği belirtilmektedir (Wise, 2003). Bu durumda, bu bölgenin süstaşı maden potansiyeli, ortalama fiyat konularak hesaplandığında; 10.000 USA Dolar/Ton x 600.000 Ton = 6 milyar USA Dolar'dır. Bununla beraber, genelde kristal üretim sahalarında sıradan kesilebilecek taşlar dışında üretim sırasında ortaya çıkacak doğa tarihi müzeleri veya koleksiyonerlerin talep edebilecekleri nitelikteki (ideal kristal şekillerinde ve uçları kırılmamış) dumanlı kuvarsların da maddi değerinin ilave bir kaynak olduğu unutulmamalı ve toplam değere fazladan ilave edilmesi söylenebilir. (Hatipoğlu vd., 2009a) (Çizelge 1).

Gelir kalemleri olarak gruplamak gerekirse;

*Temizlenmiş özgün yapılı koleksiyonluk dumanlı kuvars ve morion kristallerinin piyasa değeri yaklaşık 50-3.000 TL'dir. Bu kristallerden yılda en az 1.000 tanesi kolaylıkla alıcı bulabilecektir.

*Dumanlı kuvars ve morion kristallerinden faset işlenmiş ürünlerin yılda en az 250-300 Kg satılabilecektir.

*Dumanlı kuvars ve morion kristallerinden kabaşon-boncuk işlenmiş ürünlerin yılda en az 400-500 Kg satılabilecektir.

*Dumanlı kuvars ve morion kristallerinden dekoratif işlenmiş ürünlerin yılda en az 1.000 Kg satılabilecektir.

*Yukarıda bahsedilen süstaşı mamul tiplerinin kurulacak kuyum atölyesinde altın ve gümüş metalleri üretilecek çeşitli kullanımdaki takıların modellerine göre ederleri 500-30.000 TL/Parça'dır. Bu tür takılardan da yılda yaklaşık 3.000 adet (parça) satılabilecektir.

En nihayetinde, yukarıda zikredilen süstaşı işlenti tiplerinin gruplarının açılacak sergi salonlarında ve/veya yurt içi ve/veya yurt dışı doğal kaynakların yer aldığı ihtisas fuar ve sergilerinde yapılacak satışlarla

elde edilecek gelir, ortalama fiyatlar göz önünde alınsa bile her yıl artan miktarlarda olmak üzere birinci yıl için en az 100.000.000 TL'dir (Şekil 4).

Çizelge 1. Aydın-Koçarlı bölgesi dumanlı kuvars ve morion kristallerinin ham ve işlendikten sonraki ürünlerin ortalama dünya piyasalarındaki ekonomik değerleri. Bu tip kristaller genelde dört yaygın işlenti şeklinde işlenirler; faset, kabaşon, küre-boncuk ve dekoratif objemsi kesimler. Her bir kesim türünde ham kristalden işlenmiş hale geçişte verilen işlenti fire oranları değişmekle birlikte ortalama % 10-50 civarında olabileceği bilinmektedir.

HAM DUMANLI KUVARS ve MORİON

TOPLAM GÖRÜNÜR VE MUHTEMEL REZERV: **600.000 Ton (Özgül Ağırlık: 2.65)**

TENÖR: **3-5 Kg/Ton**

BİRİM DEĞERİ: **8-20 US Dolar (\$) / Kg**

EKONOMİK DEĞER: **10.000 \$/Ton (ortalama) X 600.000 Ton = 6 Milyar \$**

İŞLENMİŞ (FASET KESİLMİŞ) DUMANLI KUVARS ve MORİON

Ham kristalden, işlenti sonucunda %40-50 fire verebilmektedir.

15.000 \$/Kg - 15 \$/Gr - 3 \$/Carat

İŞLENMİŞ (KABAŞON KESİLMİŞ) DUMANLI KUVARS ve MORİON

Ham kristalden, işlenti sonucunda %10-20 fire verebilmektedir.

1.000 \$/Kg - 1 \$/Gr - 0.2

İŞLENMİŞ (KÜRE-BONCUK KESİLMİŞ) DUMANLI KUVARS ve MORİON

Ham kristalden, işlenti sonucunda %25-30 fire verebilmektedir.

500 \$/Kg – 0.5 \$/Gr - 0.1 \$/Carat

İŞLENMİŞ (DEKORATİF OBJELER HALİNDE KESİLMİŞ) DUMANLI KUVARS ve MORİON

Ham kristalden, işlenti sonucunda %40-50 fire verebilmektedir.

500 \$/Kg – 0.5 \$/Gr - 0.1 \$/Carat

Şekil 4. Dumanlı kuvars ve morion kristallerinden faset, kabaşon işlenmiş takı taşları ve faset kesilmiş bir taşın gümüş ile takı haline getirilmiş örneği. Dekoratif işlenmiş ürünlerden iri olanlar dekoratif obje ve ya delinmiş boncuklardan tespih yapımı.

İlaveten, bu kristallerin işlenti sonrası çıkan atık çamuru “Ziraat Sektörü” açısından da büyük bir ekonomik değere sahiptir. Kuvars kristallerinin şekillendirilmesi sürecinde sulu çamur olarak açığa çıkan tortu, gerçekte çok zengin bitkiler için çok besleyici element içeriğine sahiptir. Özellikle, silisyum, demir, magnezyum, sodyum, kalsiyum ve alüminyum elementlerince zengin bu bulamaç organik bir gübreyi oluşturmaktadır. Bu tür gübrelerinde Koçarlı gibi tarıma dayalı bir yaşantısı olan bölgede, kullanılmaya başlanmasıyla da tarımsal üretimde düşük maliyetli büyük bir verim artışı sağlanabilecektir.

Sonuç ta denilebilir ki, Bu bölgedeki “Koçarlı Dumanlı Kuvarsı-Morionu” ismiyle coğrafik tescillendirme yapılması elzemdir. Böylece bu taşların çıktığı alanlar dünya çapında süstaşı avcıları olan (gem hunters)

meraklıların bu taşları yerinde toplama amaçlı faaliyetleri (gem hunting) alternatif bir turizm hareketi olan jeo-turizm veya eko-turizm (gem safari) amaçlı safariler düzenlenmesi yoluyla ekonomik dış para girimin Koçarlı ekonomisine büyük destek sağlayabilecektir.

2.3 Aydın Koçarlı Bölgesinde Yer Alan Dumanlı Kuvars ve Morion Kristallerinin Jeo-Turizm Potansiyeli, Sosyal ve Ekonomik Getirileri

Aydın Koçarlı bölgesindeki dumanlı kuvars ve morion kristalleri, bölgenin jeolojik mirasını ve turizm potansiyelini önemli ölçüde artıran değerli bir doğal kaynak olarak öne çıkmaktadır. Bu bağlamda, jeo-turizm, bölgenin benzersiz jeolojik özelliklerini koruma ve sürdürülebilir bir şekilde tanıtmaya amacıyla geliştirilen bir turizm şekli olarak dikkate alınmaktadır. Jeo-turizm, jeolojik mirasın korunması, çevre bilincinin artırılması ve yerel ekonominin güçlendirilmesi bakımından önemli bir mekanizma sunmaktadır (García, vd., 2023). Aydın Koçarlı bölgesinde yer alan dumanlı kuvars ve morion kristalleri hem estetik hem de bilimsel açıdan büyük bir öneme sahiptir. Bu kristallerin jeo-turizm ve eko-turizm açısından değerlendirilmesi bölgede bir kültürel turizm potansiyelini arttırarak, yerel ekonomiye katkıda bulunabilecek düzeydedir. Aydın Koçarlı bölgesinde yer alan dumanlı kuvars ve morion kristalleri, jeo turizm açısından önemli bir potansiyele sahiptir. Jeo turizm, doğal alanların yanı sıra bölgenin jeolojik tarihinin de tanıtılmasına olanak tanıyarak ziyaretçilerin ilgisini çekmektedir. Dumanlı kuvars ve morion, estetik ve mineralojik özellikleri ile dikkat çeken kristallerdir. Bu kristaller, özellikle doğal güzellikleri, mineralleri ve jeolojik yapılarını keşfetmek isteyen turistler için cazip hale gelmektedir. Bu tür minerallerin bulunduğu yerler, sadece turistler için bir çekim merkezi değil, aynı zamanda bilim insanları ve coğrafyacılar için de araştırma alanları olmaktadır. Turistlerin bu tür kristallerin buldukları bölgeleri ziyaret etmesi, yerel ekonomiyi canlandırmakta ve çeşitli sosyal getiriler sağlamaktadır. Jeo turizm sayesinde Aydın Koçarlı bölgesinin ulusal ve uluslararası arenada tanınması, bölgenin doğal kaynaklarının sürdürülebilirliğini artırma potansiyeline sahiptir (Altun, vd. 2023).

Diğer yandan, jeo turizmin ekonomik getirileri oldukça dikkat çekicidir. Bu turizm türü, doğrudan yerel ekonomileri canlandırmakla kalmaz, aynı zamanda dolaylı yoldan da bölgede olan diğer sektörlerle fayda sağlar. Aydın bölgesinin jeolojik zenginlikleri sayesinde gelişen turizm faaliyetleri, restoranlar, oteller ve ulaşım gibi yan sektörlerde de artış sağlayabilir. Bu durum, yerel halk için istihdam fırsatları yaratırken bölgenin gelir düzeyini artırır. Ayrıca, jeo turizm etkinlikleri, bölgede mutluluk, sosyal bağlılık ve yerel kimlik gibi sosyal unsurları da güçlendirmektedir (Bağcı ve Karadurak, 2022). Aydın Koçarlı'daki dumanlı kuvars ve morion, turist çekim merkezleri olarak doğal güzelliklerini sergilerken aynı zamanda bölgenin kültürel ve tarihsel değerlerini de yansıtmaktadır. Jeo turizmle ilgili aktivitelerin organizasyonu ve bu alanda yürütülen çalışmalar,

bölgenin turizm politikasının güçlenmesine katkı sağlamakta ve ekonomik büyümeyi destekleyen bir strateji olarak değerlendirilmektedir. Özellikle, turizm işletmelerinin desteği ile çeşitli etkinlikler ve organizasyonlar düzenlenebilir, bu da ziyaretçilerin daha fazla ilgisini çekmek anlamına gelir. Ayrıca, dumanlı kuvars ve morion kristallerinin bulunduğu bölgelerde gerçekleştirilen gezi ve organizasyonlar, bilimsel bilgi edinmek isteyen araştırmacılar ve öğrenciler için fırsatlar sunar. Bu tür programlar, üniversitelerle iş birliği içerisinde yürütülebilir ve eğitimsel amaçlar doğrultusunda kullanılabilir. Böylece, bölge üniversite öğrencilerinin cazibe merkezi haline gelir ve yaz dönemlerinde bu tür öğrenci grupları ile dolup taşar (Başaran ve Gökğöz, 2017).

Aydın Koçarlı bölgesindeki Dumanlı kuvars kristallerinin, özellikle jeo turizm açısından değerlendirilmesinde, bu doğal oluşumların yerel topluluklar üzerindeki etkisi de göz önünde bulundurulmalıdır. Yerel halkın jeo turizme yönelik tutumları, sürdürülebilir turizm uygulamalarının başarısında kritik bir rol oynamaktadır. Bu nedenle, ev sahipliği yapılan toplulukların jeoturizm süreçlerine dahil edilmesi önerilmektedir (Johunis et al., 2021; Jelen, 2018). Ayrıca, bölgedeki doğal güzelliklerin ve jeolojik zenginliklerin tanıtımında kullanılacak rekabetçi marka oluşturma stratejileri geliştirilmelidir (Jeon, vd., 2022). Jeo turizm uygulamaları, Aydın Koçarlı bölgesinde Dumanlı kuvars kristallerinin korunması ile doğrudan ilişkilidir. “Jeosites” olarak nitelendirilebilecek bu kristallerin, gözetim altındaki alanlarda değerlendirilmesi, etkili bir korunma planının yanı sıra, araştırmaların ve bilgilendirme etkinliklerinin düzenlenmesini de gerektirir. Yapılacak düzenlemeler hem ziyaretçilerin hem de yerel halkın jeolojik miras hakkında bilgi sahibi olmasını sağlayacak biçimde olmalıdır (Palgutová ve Štrba, 2022). Bu noktada, jeo turizmin bölgesel kalkınmayı desteklemesi açısından çeşitli ulaşım, konaklama ve hizmetler gibi altyapı yatırımlarının gerçekleştirilmesi önem taşımaktadır (Martín vd., 2019).

Jeo turizm ile geleneksel turizm türleri arasındaki farkların belirlenmesi, Dumanlı kuvars kristallerinin turistik bir cazibe merkezi olarak geliştirilmesinde fayda sağlayabilir. Hem bilimsel hem de estetik açıdan değerlendirilen bu kristaller, doğa temalı turlara entegre edilerek farklı doğa etkinlikleriyle birleştirilebilir. Örneğin, kristallerin oluşumu hakkında rehber eşliğinde eğitimler düzenlenebilir, bu sayede ziyaretçilere eğitici bir deneyim sunulabilir (Sinambela ve Fachrudin, 2022). Bununla birlikte, yerel medya ve sosyal medya platformlarının kullanımı yoluyla bölgedeki jeo turistik aktivitelerin tanıtımına yönelik kampanyalar düzenlenebilir, bu da daha geniş bir kitleye ulaşılmasını sağlayacaktır (Cengiz, vd., 2021).

Jeoturizmin geliştirilmesi sırasında bölgenin ekoturizmden faydalanması da sağlanmalıdır. Dumanlı kuvars kristalleri etrafında bir ekoturizm hattı oluşturulması, hem yerel biyolojik çeşitliliğin korunmasını destekleyecek hem de bölgedeki ziyaretçi sayısını artıracaktır. Bu, yerel toplulukların ekonomik gelişimleri açısından kritik öneme sahiptir (Xanthakis, vd., 2024). Ek olarak, çevresel sürdürülebilirlik ilkelerinin göz

önünde bulundurulması, gelecekte karşılaşılabilecek olumsuz etkilerin azaltılmasına yardımcı olacaktır. Jeolojik koruma ile yerel toplulukların eğitimi arasındaki bağlantılar, jeoturizm girişimlerinin etkinliğini artırmaktadır (Molchanova ve Ruban, 2019).

Ayrıca, jeo turizmin sosyo-kültürel etkileri de göz ardı edilmemelidir. Ziyaretçilerin bölgeyle etkileşimi, yerel halkın farklı kültürlerle tanışmasını sağlarken, bu da toplumsal hoşgörüyü artırabilir. Ayrıca, doğal zenginliklerin korunmasını teşvik eden yaklaşımlar; çevre bilincinin artmasına, yerel kimliğin güçlenmesine ve bireyler arasında dayanışmanın oluşmasına yardımcı olabilir. Bu bağlamda, dumanlı kuvars ve morion kristallerinin bulunduğu alanlarda düzenlenen etkinlikler hem bilgi aktarma hem de sosyal etkileşimi teşvik etme amacı taşımaktadır (Yılmaz, 2021). Yine, dumanlı kuvars kristallerinin yer aldığı alanların jeo turizm için değerlendirilmesi, çeşitli koruma stratejilerini ve eğitim yöntemlerini içermelidir. Ziyaretçilerin, bu doğal kaynakların korunmasına yönelik bilinçlendirilmesi önemli bir aşamadır (Martania, vd., 2022). Önerilen uzman eğitim programları ve bilgilendirici rehberlik deneyimleri, ziyaretçiler ile yerel halk arasında etkileşimi artırabilir. Bunun yanında, doğal ortamlara yapılacak ekoturizm turları, yerel zanaat ve kültürel aktivitelerin dahil edilmesi, Dumanlı kuvars kristallerinin etkileyici özelliklerini daha geniş bir kitleye tanıtmaya potansiyeli taşımaktadır (Gizzi vd., 2024).

Diğer taraftan, bölgedeki jeo turizmin başarısını artıracak bir diğer önemli unsur, yerel yönetimlerin ve resmî kurumların bu projelere olan destekleridir. Jeo turizmi destekleyen dernekler ve kuruluşlar tarafından gerçekleştirilecek proje destekleri, sürdürülebilir bir hedefle bölgenin jeolojik mirasının korunmasına yardımcı olacaktır. Bu durum, yalnızca ekonomik fayda sağlamaktan çok daha fazlasını ifade etmektedir; aynı zamanda bölgenin kültürel ve tarihsel değerlerinin korunmasını ve tanıtımını da kapsamaktadır (Skibiński vd., 2021).

2.4 Meslek Edindirme Kursları ve Eğitim Modeli

Geo-turizm, doğal ve jeolojik mirası tanıtmayı amaçlayan bir turizm türü olup, sürdürülebilir turizm anlayışı içerisinde giderek daha fazla önem kazanmaktadır (Gordon, 2018). Ancak, bu alandaki insan kaynağı eksikliği, jeo-turizmin gelişimini sınırlayan temel faktörlerden biridir. Türkiye'de turizm eğitimi büyük ölçüde konaklama, seyahat hizmetleri ve genel turizm yönetimi üzerine yoğunlaşmaktadır. Buna karşın, jeo-turizm gibi uzmanlaşmış alanlara yönelik eğitim programlarının yetersiz olduğu görülmektedir (Bağcı ve Karadurak, 2022). Bu proje modeli sayesinde, sosyo-ekonomik açıdan kırsal bölge olarak tanımlanabilecek Koçarlı ilçesi, halk eğitimi veya farklı statüdeki eğitim kurumlarında meslek edindirme kurslarına kuyumculuk öğretisi alanında bir yenisini ekleyebilir. Milyonlarca dolar değerindeki bu hammadde kaynağının çıkartılması sonucu, ilçede kurulacak halk eğitim kursları bünyesinde, öncelikle işsiz gençlere ve ev hanımlarına yönelik kuvars

kristallerinin hem mücevher taşı olarak (faset, kabaşon, boncuk işleme şekillerinde), hem de dekoratif süsleme objeleri (takoz, levha, figürler vb. şekillerinde) işlenmesinin usta öğreticiler kanalıyla mesleki kurslarda öğretilmesi mümkündür. Böylece, eğitim sürecinde ortaya çıkan ürünlerin gümüş ve/veya altın metalleriyle birleştirilerek mücevher yapılması ve bunların pazarlanması büyük bir ekonomik getiri sağlayacaktır.

Jeo-turizmin mesleki eğitim sistemine entegrasyonu için özel programlar oluşturulması, hem turizm sektörüne kalifiye eleman yetiştirilmesi hem de jeolojik mirasın korunmasına katkı sağlaması açısından kritik bir adımdır. Bu bağlamda, García vd., (2023), İspanya'daki jeo-park eğitim modelleri üzerine yaptıkları çalışmada, jeo-turizm odaklı eğitim programlarının, hem turizm çalışanlarının bilgi ve beceri düzeyini artırdığını hem de yerel halkın sürece katılımını güçlendirdiğini belirtmiştir. Türkiye'de jeo-turizme özel bir mesleki eğitim programının oluşturulması, aşağıdaki bileşenleri içerecek şekilde yapılandırılabilir:

Jeolojik Mirasın Korunması ve Tanıtımı: Türkiye'nin önde gelen jeositlerinin turizm açısından değerlendirilmesi, bu alanların bilimsel, kültürel ve ekonomik öneminin vurgulanması (Jeon, Koh ve Southcott, 2022).

Jeo-Turizm Rehberliği: Doğa rehberliği, ziyaretçi yönetimi, jeo-turizm anlatı teknikleri ve eko-turizmle ilişkilendirme (Bağcı ve Karadurak, 2022).

Eko-Turizm ve Sürdürülebilir Turizm Uygulamaları: Jeo-turizmin çevresel sürdürülebilirlik ilkeleriyle nasıl entegre edileceğinin öğretilmesi (García vd., 2023).

Yerel Topluluklarla İş Birliği: Bölge halkının jeo-turizm sektöründe istihdam edilmesi, yerel işletmelerin geliştirilmesi için girişimcilik eğitimleri verilmesi (Sánchez-Martín vd., 2019).

Eğitim programlarının etkin olabilmesi için, sadece teorik bilgilerin aktarılması yeterli olmayacaktır. Alan gezileri, uygulamalı atölyeler ve dijital simülasyonlar gibi interaktif öğrenme yöntemleriyle eğitim süreçleri desteklenmelidir (Gül ve Küçükuysal, 2025). Ayrıca, Xanthakis vd., (2024), UNESCO Global Jeoparkları'nda jeo-turizm eğitime yönelik yapılan araştırmalarda, yerel yönetimler ve üniversitelerin iş birliği yaparak eğitim programlarını daha etkili hale getirebileceğini vurgulamıştır.

Jeo-turizm, yalnızca turistik cazibe merkezleri yaratmakla kalmaz, aynı zamanda yerel ekonomilerin gelişmesine doğrudan katkı sağlayarak bölgesel kalkınmayı teşvik eder (Bağcı ve Karadurak, 2022). Bu bağlamda, jeo-turizme yönelik mesleki eğitim programları, kırsal bölgelerde istihdam yaratma ve yerel halkın ekonomik bağımsızlığını artırma açısından büyük önem taşımaktadır.

García vd. (2023), İspanya'daki jeo-park alanlarında yapılan jeo-turizm eğitim projelerinin, yerel halkın turizm sektörüne entegrasyonunu artırarak ekonomik getirileri önemli ölçüde yükselttiğini ortaya koymuştur.

Benzer şekilde, Jeon vd. (2022), Güney Kore'deki Jeju Adası UNESCO Global Jeoparkı'nda yapılan çalışmalarda, jeo-turizm eğitimine katılan yerel halkın girişimcilik faaliyetlerinin arttığını ve ekonomik kazançlarının yükseldiğini tespit etmiştir. Türkiye bağlamında, jeo-turizm eğitiminin yerel kalkınmaya katkısını artırmak için şu adımlar atılabilir:

Yerel Halk İçin Meslek Edindirme Programları: Halk eğitim merkezlerinde ve meslek yüksekokullarında, jeo-turizm rehberliği ve sürdürülebilir turizm yönetimi üzerine sertifika programları açılmalıdır (Bağcı ve Karadurak, 2022).

Girişimcilik ve Kooperatif Destekleri: Küçük ölçekli işletmelerin desteklenmesi, bölge halkının jeo-turizm sektöründe hizmet sunabilmesi için finansal teşviklerin sağlanması gereklidir (Sánchez-Martín vd., 2019).

Üniversite-Sektör İş Birliği: Turizm fakülteleri ve yerel yönetimler arasında iş birlikleri kurularak, öğrencilerin saha çalışmaları ve uygulamalı eğitimlerle sektöre adaptasyonu sağlanmalıdır (Xanthakis vd., 2024).

Sosyal ve Kültürel Etkileşimin Artırılması: Yerel halkın jeo-turizm sürecine aktif katılımını teşvik eden eğitim programları düzenlenmeli, kültürel mirasın korunması ve tanıtımı desteklenmelidir (Gordon, 2018).

Bağcı ve Karadurak (2022), Türkiye'de jeo-turizmin yaygınlaştırılması için yerel yönetimler ve eğitim kurumlarının birlikte çalışması gerektiğini vurgulamaktadır. Aynı şekilde, Xanthakis vd., (2024), UNESCO Global Jeoparkları'nın yerel ekonomilere katkısını artırmak için eğitim ve turizm sektörlerinin ortak projeler geliştirmesi gerektiğini belirtmektedir. Örneğin, Aydın-Koçarlı bölgesinde bulunan dumanlı kuvars ve morion kristallerinin jeo-turizm açısından değerlendirilmesi, yalnızca bölgeye turist çekmekle kalmayacak, aynı zamanda yerel halk için yeni istihdam olanakları yaratacaktır. Bu tür doğal miras alanlarında mesleki eğitim programları açılarak, bölge halkının turizm sektörüne katılımı artırılabilir.

Bu eğitim modelinde, dumanlı kuvars ve morin kristallerini süstaşı-mücevher taşı olarak kullanabilir ürünler olabilecek taşlar haline getirebilmek için şu aşamaları uygulamaya koymak yararlı olacaktır;

*Kuvars kristallerinin araziden kristalleri tahrip etmeden, en güzel örneklerini dikkatlice toplamak. Bu kristalleri kırmadan, çatlatmadan paketleyerek işleme atölyelerine kadar özenli bir şekilde getirmek. Ham kristal stoklarında zarar görmeyecek şekilde depolamak.

*İşlenecek ya da koleksiyon olarak değerlendirilecek kristal parçaları, boyutlarına ve şekillerine göre gruplandırmak.

*Kuvars kristallerinin yüzeylerinde ve aralarında bulunan toprak ya da pekleşmiş çamursu kalıntıların fiziksel ve kimyasal yöntemlerle (basınçlı suyla yıkayarak-tel fırçalarla fırçalayarak-çeşitli asitlerde ve bazlarda bekleterek-ultrasonik temizleyicilerde yıkayarak) temizlemek.

*Bu şekilde temizlenmiş kristalleri, yukarıda bahsedilen işleme şekillerinden hangilerinde daha az fireyle işlenebileceklerini tespit ederek ona göre işleme bölümlerine vermek.

*Süstaşı işleme atölyesinde işlenerek (kolye-küpe-yüzük-broş-anahtarlık-tespih vb taşları halinde) mamul hale getirilen taşları, altın yada gümüş metaliyle montürlemek üzere kuyum atölyesine göndermek.

Yukarıda bahsedilen aşamaların teorik ve pratik eğitimleri birkaç dönem halinde ve her bir dönem en az 4'şar hafta olacak şekilde, uzman (usta) öğretiler tarafından, teorik teknik, uygulama ve kültür dersleri halinde verilecektir. Böylelikle katılımcılara, mesleki öğrenme becerileri geliştikten sonra kendi mahallerindeki evlerinde devletten ve/veya diğer resmi kurumların kredi ve/veya hibe olanaklarından yararlanarak küçük bir sermaye ve işgücüyle büyük bir kazanç kapısı sağlayabileceklerdir.

Aydın-Koçarlı yöresi dumanlı kuvars ve morion kristallerini değerlendirme projesi için (25 kişilik kursiyere yönelik) ihtiyaç duyulan mekanlar (yaklaşık miktarlarda) aşağıdaki şekildedir:

- *Süstaşı işleme atölyesi için (asgari 100 m²)
- *Kuyum işleme atölyesi için (asgari 100 m²)
- *Kimyasal işlem laboratuvarı için (asgari 20 m²)
- *Hammadde ve malzeme deposu (asgari 80 m²)
- *Yönetim ve dinlenme salonları için (asgari 90 m²)
- *Satış yeri ve sergi salonu için (asgari 350 m²)

Aydın-Koçarlı yöresi dumanlı kuvars ve morion kristallerini değerlendirme projesi için gerekli harcama kalemleri (yaklaşık miktarlarda) aşağıdaki şekildedir:

*Süstaşı işleme atölyesi makine, alet ve yardımcı malzemeleri için.....	8.000.000 TL
*Kuyum atölyesi makine, alet ve yardımcı malzemeleri için.....	4.500.000 TL
*Kimyasal işlem laboratuvarı cihazları ve yardımcı malzemeleri için.....	250.000 TL
*Personel giderleri (Öğretim elemanı-Yönetici-Danışman 10 kişi) için.....	10.000.000 TL
*Teşhir vitrinleri, bilgisayarlar, kamera vb araçlar ve dekorasyon malzemeleri için.....	<u>2.250.000 TL</u>
TOPLAM.....	25.000.000 TL

Aydın-Koçarlı yöresi dumanlı kuvars ve morion kristallerini değerlendirme projesi için ihtiyaç duyulan süstaşı işleme atölyesi makine, alet ve yardımcı malzemeleri aşağıdaki şekildedir:

- *Büyük kesme makinesi-testere (otomatik kontrollü-elmas bıçaklı).....3 Adet
- *Büyük kesme makinesi-testere (otomatik kontrollü-su jetli).....2 Adet
- *Küçük kesme makinesi (manuel kontrollü-elmas bıçaklı).....5 Adet

*Faset işleme makinesi.....	25 Adet
*Kabaşon işleme makinesi (otomatik kontrollü-elmas diskli).....	5 Adet
*Küre-boncuk işleme makinesi (otomatik kontrollü-elmas diskli).....	5 Adet
*Süstaşı parlatma ve cilalama makinesi (altı gözlü).....	3 Adet
*Tambur işleme makinesi (döner ve titreşimli).....	4 Adet
*Süstaşı delme makinesi (ultrasonik ve su jetli).....	2 Adet
*Parlatma tozları (100-1.200 grid boyutlarda en az 4 boyutlu SiC tozlar).....	100 Kg
*Cila oksitleri (3.000-5.000 grid boyutlarında SeO, Al ₂ O ₃ vb kimyasal tozlar).....	30 Kg

Aydın-Koçarlı yöresi dumanlı kuvars ve morion kristallerini değerlendirme projesi için ihtiyaç duyulan kuyum atölyesi makine, alet ve yardımcı malzemeleri aşağıdaki şekildedir:

*Kuyumcu tezgahları (4'er kişilik).....	6 Adet
*Silindir hadde makineleri.....	4 Adet
*Lazer kaynak makinesi.....	4 Adet
*Cila makinesi (vakumlu-çift kullanımlı).....	5 Adet
*Eritme fırını-ocağı (elektrikli).....	3 Adet
*Spiral kollu freze motorları ve uçları.....	15 Adet
*Kuyumcu torna ve freze makineleri.....	4 Adet
*Muhtelif kuyum temel el aletleri.....	25 Takım

Aydın-Koçarlı yöresi dumanlı kuvars ve morion kristallerini değerlendirme projesi için ihtiyaç duyulan kimyasal işlem laboratuvarı malzemeleri aşağıdaki şekildedir:

*Ultrasonik yıkama makinesi.....	6 Adet
*Buharlı yıkama makineleri.....	4 Adet
*Kimyasallar (muhtelif asitler ve bazlar).....	30 Şişe

Bu üretim mekanları dışında, yönetim, dinlenme, reklam tanıtım, teşhir ve satış mekanlarında kullanılacak araç ve gereçlerde (büro malzemeleri, bilgisayar, kamera, TV üniteleri, içecek makineleri, vitrinler, dekorasyon malzemeleri vb) proje başlangıcında alınmak zorundadır.

3. SONUÇLAR

Aydın Koçarlı bölgesindeki dumanlı kuvars ve morion kristalleri, sadece estetik açıdan değil, jeo turizm ve eko turizm potansiyeli açısından da önemli değerler taşıyan doğal kaynaklardır. Bu potansiyele dayanan turizm faaliyetleri, bölgedeki ekonomik ve sosyal getirileri artırırken aynı zamanda bölgenin jeolojik ve kültürel değerlerinin tanıtımına yardımcı olmaktadır. Bölgedeki bu tür doğal unsurların, ulusal ve uluslararası boyutta

tanıtılması, Aydın'ın jeo turizm politikalarının bir parçası haline gelmeli ve sürdürülebilir bir şekilde gelişimi desteklenmelidir. Ana amacı Aydın Koçarlı bölgesindeki bu kristallerinin jeo-turizm ve eko turizm kapsamında değerlendirilerek ve bölgenin doğal kaynaklarının turizm potansiyeli açısından nasıl kullanılabileceğine dair yeni bir perspektif oluşturmak olan bu projenin özgün sonuçları aşağıdaki gibi özetlenebilir;

1.) Menderes Masifi çok sayıda kuvars filonları ve mercekleri bulundurmakla birlikte, bunların bir kısmı endüstriyel kuvarslar diğer çok az kısmı ise süstaşı kalitesindeki kuvarslardır. Bu çalışma Türkiye'nin en büyük işletilmeyen ve yeterince yararlanılmayan kuvars kristali kaynaklarından Aydın-Koçarlı bölgesi süstaşı dumanlı kuvars ve morion kristallerinin ekonomik perspektiften bir bakışla önemini vurgulamaktadır. Eğer bu yataklar işletilirse, Türkiye dumanlı kuvars için Dünya piyasasında Brezilya'nın rakibi olabilecektir. Bu proje uygulamaya girdiğinde öncelikle, Türkiye'nin yeraltı zenginliklerimizden bir marka değeri taşıyan süstaşı kalitesindeki dünyaca meşhur ve bu yüzden oldukça değerli sayılabilecek dumanlı kuvars-morion (SiO₂) kristallerinin profesyonel madencilik anlamında çıkartılması sağlanacaktır.

2.) Bu taşın "Koçarlı Dumanlı Kuvarısı" ismiyle coğrafik tescillendirmenin yapılması sonucunda, Aydın-Koçarlı bölgesindeki dağ köyleri olan Mersinbeleni, Gaffarlar, Esentepe ve Kızılkaya Köy Mahallerindeki taşların çıktığı alanlara alternatif bir turizm hareketi olan jeo-turizm veya eko-turizm amaçlı gem safariler düzenlenmesi yoluyla ekonomik dış para girişi sağlanabilecektir.

3.) Koçarlı merkezde kurulacak halk eğitim kursları bünyesinde mesleki eğitim modeliyle desteklenen öncelikle yöredeki işsiz gençlere ve ev hanımlarına yönelik bu kristallerinin hem mücevher taşı olarak (faset, kaboşon işleme şekillerinde), hem de dekoratif süsleme objeleri (boncuk, levha, figürler vb. şekillerinde) işlenmesinin öğretilmesi çıkan ürünlerin gümüş ve/veya altın metalleriyle birleştirilerek takı-mücevher yapımının öğretilmesine yönelik bir meslek edindirme eğitim modelinin uygulamalı geliştirilmesidir.

4.) Bu projenin uygulanması ile kısa vadede bu konuyu halka açıp onları bilinçlendirerek eğitimlerini verilebilmesi yanında, uzun vade olarak da ise kırsal kalkınma fonları yardımıyla isteyen her haneye dumanlı kuvars-morion kristallerini işleme konusunda alet ve ekipmanları sağlayarak bir ev işletmeciliği şeklinde atölyeler de kurulabilecektir.

5.) Bu durum, yöredeki çiftçi çocuklarına el sanatları konusunda parasız olarak mesleki eğitim-öğretim hizmeti vermekle kırsal kesim insanları için hem karlı bir iş olanağı açmak hem de ekonomik refah düzeylerini yükseltebilecek bir sosyal proje olması açısından, özellikle tarımsal istihdamın giderek azaldığı ve bu yüzden başka bölgelere göz vermek zorunda kalan Aydın-Koçarlı bölgesini hem turizm açısından hem de eğitim açısından diğer benzer özellikteki ilçelere örnek bir alan oluşturabilecektir.

6.) Türkiye'de jeo-turizme yönelik mesleki eğitim programlarının geliştirilmesi hem sürdürülebilir turizmi destekleyecek hem de bölgesel kalkınmayı teşvik edecek bir adım olacaktır. Bu bağlamda, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı ve Yükseköğretim Kurulu (YÖK) tarafından yürütülecek ortak projelerle, jeo-turizme yönelik mesleki eğitim programlarının yaygınlaştırılması sağlanabilir.

7.) Jeo-turizme yönelik mesleki eğitim programlarının yerel kalkınma stratejileri ile birlikte ele alınması, sürdürülebilir ekonomik büyümenin sağlanması açısından büyük önem taşımaktadır. Bu doğrultuda, eğitim politikalarının jeo-turizme entegre edilmesi ve yerel halkın sürece dahil edilmesi için kamu kurumları, üniversiteler ve özel sektör arasında güçlü bir iş birliği modeli geliştirilmelidir.

Sonuç olarak, Aydın Koçarlı bölgesindeki Dumanlı kuvars kristallerinin jeo-turizm potansiyeli, dikkatli bir planlama ve strateji oluşturma gereksinimi taşımaktadır. Bu süreçte, yerel toplulukların ve resmi kurumların iş birliği, doğal ve kültürel kaynakların sürdürülebilir yönetimi için çok önemlidir. Hem ziyaretçiler hem de yerel halk için fayda sağlayacak şekilde düzenlenecek bir jeo-turizm stratejisi, Aydın Koçarlı'nın zengin jeolojik mirasını tanıtmaya ve koruma görevini başarıyla yerine getirebilir. Jeo-turizm, hem çevresel sürdürülebilirliği sağlama hem de yerel ekonomiyi destekleme açısından da büyük bir fırsat sunmaktadır; böylelikle bu zenginliği paylaşılan bir değer haline getirme potansiyeline sahiptir.

KAYNAKLAR

- Akarsu, İ. (1969). Ege bölgesinin (Babadağ ve civarı) jeolojisi. *TJK Bülteni*, 12(1-2), 1-9
- Altingöz, M., Smith, N.M., Şebnem, D., Syvrud, P.F. & Ali, S.H. (2019). Color and local heritage in gemstone branding: A comparative study of blue zoisite (tanzanite) and color-change diaspore (zultanite/csarite). *The Extractive Industries and Society*, 6(4), 1030-1039.
- Altun, M., Aylar, F., & Zeybek, H. (2023). Geotourism potential of Kabaceviz Team Waterfalls (Samsun). *Kesit Akademi*, 9(35), 354-378. <https://doi.org/10.29228/kesit.70332>
- Andaç, M., Newesely, H. & Wilk, H. (1976). Bayat-Afyon ve Karamanca Köyü (Şaphane, Gediz-Kütahya) Opal Zuhurlarının Elektron Mikroskobu ile Etüdü. *M.T.A. Enstitüsü Dergisi*, 87, 77-79.
- Back, M. & Mandarino, J. (2008). *Fleischer's Glossary of Mineral Species*. 10th Ed., The Mineral Record Inc., Tucson, A.B.D., 187s.
- Bağcı, H. ve Karadurak, S. (2022). Durağan'ın (Sinop) jeoturizm açısından değerlendirilmesi. *Jeomorfolojik Araştırmalar Dergisi*, (8), 1-27. <https://doi.org/10.46453/jader.982078>
- Başaran, C. and Gökgöz, A. (2017). Geochemical assessment of the potential scaling problems in Heybeli geothermal field (Afyonkarahisar, Turkey). *Afyon Kocatepe University Journal of Sciences and Engineering*, 17(2), 753-761. <https://doi.org/10.5578/fmbd.57598>
- Blackburn, W. H. (1924). *Encyclopedia of Mineral Names*. Mineralogical Association of Canada, Ottawa, Kanada, 378s.
- Bonewitz, R. L. (2005). *Rock and Gem*. DK Adult. Smithsonian Institute, Washington, A.B.D., 287s.
- García, E., Kortekaas, K., & Fansa, G. (2023). Conservation and education in Spanish geoparks: Exploratory analysis of land stewardship experiences and valuation proposal through outdoor education. *Geosciences*, 13(9), 276. <https://doi.org/10.3390/geosciences13090276>

- Gizzi, F., Antunes, I., Reis, A., Giano, S., Masini, N., Muceku, Y. & Bentivenga, M. (2024). From settlement abandonment to valorisation and enjoyment strategies: insights through Eu (Portuguese, Italian) and Non-Eu (Albanian) Ghost Towns. *Heritage*, 7(8), 3867-3901. <https://doi.org/10.3390/heritage7080183>
- Gübelin, E. (1969). *Pierres Précieuses*. Editions Silva, Zurich, İsviçre, 614s.
- Savaşçın, M. Y. & Hatipoğlu, M. (1985). Sarıcakaya (Eskişehir) Yöresinin Jeolojisi ve Kalsedon Yataklarının Tarihçesi. Türkiye Jeoloji Kurultayı, (8-10 Şubat), Ankara, 16.
- Gordon, J. (2018). Geoheritage, Geotourism and the Cultural Landscape: Enhancing the Visitor Experience and Promoting Geoconservation. *Geosciences* 8(4):136. <https://doi.org/10.3390/geosciences8040136>
- Gül, M. & Küçükuysal, C. (2025). Assessment of Geotourism Potential of the Carian Trail (SW Türkiye). *Geoheritage*, 17, 26. <https://doi.org/10.1007/s12371-025-01073-w>
- Gürer, A., Gürer, Ö.F. & Sangu, E. (2019) Compound geotourism and mine tourism potentiality of Soma region, Turkey. *Arabian Journal of Geosciences*, 12, 1–14. <https://doi.org/10.1007/s12517-019-4927-6>
- Hatipoğlu, M. & Gökçen, N. (1999). Batı Anadolu'nun Yarı Kıymetli Süstaşlarının Başlıca Mineralojik, Jeolojik ve Ekonomik Nitelikleri. Baksem-99 (1. Batı Anadolu Hammadde Kaynakları Sempozyumu, 8-14 Mart), İzmir, 438-447.
- Hatipoğlu, M. (2007). Türkiye’de süstaşı potansiyeli, rezervleri, madenciligi ve ekonomisi [*Gemstone potential, reserves, mining, and economics in Türkiye*]. 6. Uluslararası Endüstriyel Hammaddeler Sempozyumu (1-3 Şubat), İzmir, 201-212.
- Hatipoğlu, M. & Babalık, H. (2008). Gem minerals and materials in the Anatolian land (Türkiye). 35th Rochester Mineralogical Symposium (10-13 April), Rochester-New York, U.S.A., 25.
- Hatipoğlu, M., Buzlu, H.B., Babalık, H., Çoban, E. & Koç, D. (2009a). Aydın bölgesinin süstaşı kalitesindeki dumanlı ve renksiz kuvars kristalleri. 62. Türkiye Jeoloji Kurultayı (13-17 Nisan), Ankara, 98-99.
- Hatipoğlu, M., Karalı, T. & Can, N. (2009b). Mor ve dumanlı renklerdeki kuvars kristallerinin renk değişiminin deneysel incelemesi; Doğal ve radyasyon uyarımlı (gama, beta ve nötron) ametist, dumanlı ve renksiz kuvars kristalleri üzerine optik absorpsiyon ve radioluminesans çalışması. Lümidoz-III Luminesans Dosimetri Kongresi (28-30 Eylül), Bodrum-Muğla, 45-46.
- Hatipoğlu, M. (2010a). Gem-quality diaspore crystals as an important element of the geoheritage of Turkey. *Geoheritage*, 2, 1–13. <https://doi.org/10.1007/s12371-009-0008-7>
- Hatipoğlu, M., Babalık, H. & Chamberlain, S.C. (2010b). Gemstone deposits in Turkey. *Rocks & Minerals*, 85(2), 124.
- Hatipoğlu, M., Helvacı, C., Kibar, R., Çetin, A., Karabulut, Y. & Can, N. (2010c). Amethyst and morion quartz gemstone raw materials from Turkey: Colour saturation and enhancement by gamma, neutron and beta irradiation. *Radiation Effects and Defects in Solids*, 165(11), 876–888. <https://doi.org/10.1080/10420150.2010.489611>
- Hatipoğlu, M. (2011). Unique gemstones of Turkey. International Gemological Symposium-2011, Advancing the Science and Business of Gems (29-31 May), Carlsbad, California, USA, 45.
- Hatipoğlu, M. (2018). Çubuk taşının [agat (SiO₂) türü] süstaşı özellikleri [*Gemstone essentials of çubuk stone that is an agate (SiO₂) variety*]. Bütün Yönleriyle Çubuk ve Çevresi II. Uluslararası Sempozyumu (5-7/Ekim/2018), Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Esenboğa Külliyesi, Çubuk-Ankara, 376-408.
- Hatipoğlu, M. (2023). Her yönüyle süstaşları (gemoloji) kanun taslağı; Madenciligi, analizi, işlemeciliği, borsası ve ticareti [*Gemstones in all aspects (gemology) draft law; Mining, analysis, processing, exchange, and trading*]. Uluslararası Katılımlı 75. Türkiye Jeoloji Kurultayı (10-14/Nisan/2023), MTA Yerleşkesi, Ankara, 62. ISBN: 978-605-71611-5-4
- Jeon, Y., Koh, J., & Southcott, D. (2022). A case study of geopark activation through geobranding and geotrails at the Jeju Island Unesco Global Geopark, Republic of Korea. *Episodes*, 46(2), 211-227. <https://doi.org/10.18814/epiugs/2022/022024>
- Keller, P. C. (1990). *Gemstones and Their Origins*. Van Nostrand-Reinhold. New York, A.B.D., 674s.

- Kun, N., Dora, O. Ö., & Candan, O. (1986). Menderes Masifi'nde Dev Kuvars Kristalleri. *Ege Üniversitesi, Fen Fakültesi Dergisi Seri B*, 8, 192-200.
- Lüle, Ç., Sayılı, S., & Tekeli, O. (1999). Muğla-Milas-Küçükçamlıktepe Diasporlarının Mineralojik ve Gemolojik Özellikleri. *Baksem-99* (1. Batı Anadolu Hammadde Kaynakları Sempozyumu, 8-14 Mart 1999, İzmir, 454-461.
- Manutchehr-Danai, M. (2005). *Dictionary of Gems and Gemology*. 2nd extended and revised. Ed., Springer, New York, A.B.D., 203s.
- Sánchez-Martín, J.-M., Rengifo-Gallego, J.-I., & Martín-Delgado, L.-M. (2019). Characterization of the Tourist Demand of the Villuercas-Ibores-Jara Geopark: A Destination with the Capacity to Attract Tourists and Visitors. *Geosciences*, 9(8), 335. <https://doi.org/10.3390/geosciences9080335>
- Mitchell, R.S. (1979). *Mineral Names What do They Mean*. N.A.G. Press Ltd., New York, A.B.D., 267s.
- Molchanova, T. and Ruban, D. (2019). New evidence of the Bangestan geoheritage resource in İnan: Bbeyond hydrocarbon reserves. *Resources*, 8(1), 35. <https://doi.org/10.3390/resources8010035>
- Newman, R. (2003). *Gemstone Buying Guide: How to Evaluate, Identify, Select & Care for Colored Gems*. 2nd Ed. International Jewelry Publications. New York, A.B.D., 567s.
- Ocakoglu, F., Açıklın, S., Akan, S., Saraç, G. & Dirik, K. (2005). Karacasu çapraz grabeni (Menderes Masifi) dolgusunun morfosedimanter özellikleri, yaşı ve bölgesel tektonik açıdan çağrışımları. *TURQUA-V* (Türkiye Kuvaterner Sempozyumu, 2-5 Haziran), 268.
- Palgutová, S. and Štrba, E. (2022). Geoheritage of the precious opal bearing zone in Libanka mining district (Slovakia) and its geotourism and geoeducation potential. *Land*, 11(12), 2293. <https://doi.org/10.3390/land11122293>
- Roberts, W. L., Campbell, T. J. & Rapp, G. R. (1989). *Encyclopedia of Minerals*. 2nd Ed. Van Nostrand Reinhold Co. New York, A.B.D., 892s.
- Sayılı, S., Türelı, K., Lüle, Ç., Kadiroğlu, T. & Atakay, E. (1999). Yozgat-Sarıkaya Kargılık Köyü Pembe Turmalin Oluşumlarının Jeolojisi, Mineralojisi ve Gemolojik Özellikleri Hakkında Ön Bulgular. *Baksem-99* (1. Batı Anadolu Hammadde Kaynakları Sempozyumu, 8-14 Mart), İzmir, 448-453.
- Schumann, W. (2000). *Gemstone of the World*. Revised & Expanded Ed. Sterling Publishing Co., N.A.G. Press Ltd., New York, A.B.D., 254s.
- Sinambela, C. and Fachrudin, H. (2022). Design of Toba Caldera Geopark Museum in Balige with a green architecture approach. *International Journal of Architecture and Urbanism*, 6(2), 152-166. <https://doi.org/10.32734/ijau.v6i2.9687>
- Skibiński, J., Kultys, K., Baran-Zgłobicka, B., & Zgłobicki, W. (2021). Geoparks in Se Poland as areas of tourism development: Current state and future prospects. *Resources*, 10(11), 113. <https://doi.org/10.3390/resources10110113>
- Wise, R.W. (2003). *Secrets of the Gem Trade: The Connoiseseur's Guide to Precious Gemstones*. Brunswick House Press, London, İngiltere, 178s.
- Xanthakis, M., Simatou, A., Antonopoulos, N., Kanavos, A. & Mylonas, N. (2024). Alternative Forms of Tourism: A Comparative Study of Website Effectiveness in Promoting UNESCO Global Geoparks and International Dark Sky Parks. *Sustainability*, 16(2), 864. <https://doi.org/10.3390/su16020864>
- Yazıcı, M. & Şengör, A.M.C. (2020). The aetiology of neotectonic evolution of Turkey. *Mediterranean Geoscience Reviews*, 2(3), 327-339. <https://doi.org/10.1007/s42990-020-00039-0>
- Yılmaz, A. (2021). Hitit ve Çorum turu önerisi (Hittite and Çorumtour Proposal). *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 4(5), 2320-2346. <https://doi.org/10.26677/tr1010.2021.874>

MARDİN MÜZESİNDEN BİR GRUP CAM ESER; MİNYATÜR KAPLAR

Öğr. Gör. Dr. Kasım EKER
ORCID:0000-0002-1263-5543
kasimeker@odu.edu.tr

Ordu Üniversitesi, ÜMYO, Mimarlık ve Şehir Planlama Bölümü, (Arkeoloji ABD) Ordu, Türkiye

Özet

Mardin ili Türkiye'nin güneydoğusunda ve Anadolu ile Mezopotamya'nın geçiş noktasında yer alan, birçok medeniyete ev sahipliği yapmış olan bir ilimizdir. Geçmişin kültürel zenginliğini çok güzel bir şekilde yansıtan, köklü bir geçmişe sahip olan Mardin, farklı kültürlerin bir arada olabilirliğini en iyi şekilde gösteren kentlerden birisidir.

Günümüzde de sevilerek kullanılan cam eserlerin bundan binlerce yıl önce süslenme amacı ile takı olarak üretildiğini, MÖ 16. yüzyıldan itibaren ise camın kap olarak kullanılmaya başlandığını biliyoruz. Çalışma ile Mardin Müzesi'nde korunan cam kaplar içerisindeki farklı formlar arasından minyatür kapların form yapısı, üretim teknikleri ve kullanım amacı konusunda bilgiler verilerek form çeşitliliğini göstermesi yönünden konu ile ilgili çalışanlara kaynak sağlamak amaçlanmıştır. Ayrıca çalışmada ele alınan cam minyatür kaplar kentin kültürü, sosyal yaşamı ve sanatı konusunda bilgi vermesi yönünden de önem arz etmektedir.

Çalışmada 16 adet minyatür kap incelenmiş, katalog çalışması yapılarak ayrıntılı bilgilere yer verilmiştir. Boyut olarak normal cam kaplardan daha küçük olduğundan bu ismi alan kaplar genellikle krem, güzel kokulu yağlar gibi ürünlerin muhafazası için kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Mardin Müzesi, Cam Sanatı, Minyatür Kaplar, Parfüm, Krem.

A GROUP OF GLASS ARTEFACTS FROM MARDIN MUSEUM; MINIATURE VESSELS

Abstract

Mardin is located in the southeast of Turkey at the crossing point of Anatolia and Mesopotamia and has been home to many civilisations. Mardin, which has a deep-rooted history that reflects the cultural richness of the past in a very beautiful way, is one of the cities that best demonstrates the coexistence of different cultures.

We know that glass artefacts, which are also popularly used today, were produced thousands of years ago as jewellery for decoration purposes, and that glass began to be used as a vessel from the 16th century BC. The aim of this study is to provide information on the form structure, production techniques and purpose of use of miniature vessels among the different forms in the glass vessels preserved in the Mardin Museum, and to provide a source for those working on the subject in terms of showing the diversity of forms. In addition, the glass miniature vessels discussed in the study are also important in terms of providing information about the culture, social life and art of the city.

In the study, 16 miniature vessels were examined and detailed information was given by making a catalogue study. Since they are smaller in size than normal glass containers, they were generally used for preserving products such as cream and fragrant oils.

Key Words: Mardin Museum, Glass Art, Miniature Vessels, Perfume, Cream.

MİMARLIK ALANINDA SAĞLIK YAPILARINA İLİŞKİN BİLİMSEL LİTERATÜRÜN BİBLİYOMETRİK ANALİZİ

Arş. Gör. Ayşe ŞAHİNER TUFAN

ORCID: 0000-0003-4260-3013

E-Posta: aysesahiner@ktu.edu.tr

Karadeniz Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, İç Mimarlık ABD, Trabzon, Türkiye

Arş. Gör. Selver KOÇ ALTUNTAŞ

ORCID: 0000-0002-9272-7746

E-Posta: selverkoc@ktu.edu.tr

Karadeniz Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, İç Mimarlık ABD, Trabzon, Türkiye

Özet

[Birçok alanda çalışma konusu olan sağlık yapıları kullanıcı konforunun ön planda olması gereken mekânlardır. İnsanların psikolojik ve fiziksel olarak sağlıklı olmak için geldikleri bu mekânlarda yaşam kalitesini artırmaya yönelik çalışmaların gerçekleştirilmesi gereklidir. Mimarlık alanında sağlık yapıları üzerine yapılan çalışmaların tespit edilmesi alandaki boşluğu belirlemek adına önemlidir. Çalışma mimarlık alanında sağlık yapılarında yapılan çalışmaların bibliyometrik analizini ortaya koymak amacıyla gerçekleştirilmiştir. Web of Science(WoS) veri tabanında 23.02.2025-25.02.2025 tarihleri arasında "hospital(hastane)" or "healthcare center(sağlık merkezi)" or "healthcare facility(sağlık tesisi)" or "healthcare buildings(sağlık yapıları)" anahtar kelimeleriyle Mimarlık araştırma alanında yapılan taramada 706 bilimsel yayın elde edilmiştir. Verilerinin analizi VoSviewer 1.6.19 yazılımıyla gerçekleştirilmiştir. Elde edilen yayınlar incelendiğinde en çok ABD’de yayın üretildiği, yayın dilinin büyük bir çoğunluğunun İngilizce olduğu ve AHCI (Arts and humanities citation index) indeksli dergilerde yayınlar üretildiği görülmüştür. Bilimsel çalışmalarda “sürdürülebilirlik(sustainability)”, “hastane tasarımı(hospital design)”, “mekân sözdizimi(space syntax)” ve “mimarlık(architecture)” anahtar kelimelerinin sık kullanıldığı görülürken en çok atıf alan yazarın ise Ulrich, R.S. olduğu görülmektedir.].

Anahtar Kelimeler: Sağlık Yapıları, Hastane, Mimarlık, Bibliyometrik Analiz, VoSviewer

BIBLIOMETRIC ANALYSIS OF SCIENTIFIC LITERATURE ON HEALTHCARE BUILDINGS IN THE FIELD OF ARCHITECTURE

Abstract

[Healthcare buildings, which are the subject of study in many fields, are places where user comfort should be at the forefront. It is necessary to carry out studies to improve the quality of life in these places where people come to be psychologically and physically healthy. It is important to identify the studies on health structures in the field of architecture in order to determine the gap in the field. The study has been carried out to reveal the bibliometric analysis of the studies on health structures in the field of architecture. In the Web of Science (WoS) database, 706 scientific publications have been obtained in the field of Architecture research with the keywords ‘hospital’ or ‘healthcare center’ or ‘healthcare facility’ or ‘healthcare buildings’ between 23.02.2025-25.02.2025. The analysis of the data has been carried out with VoSviewer 1.6.19 software. When the publications obtained have been examined, it has been seen that most of the publications were produced in the USA, the majority of the publication language was English and publications have been produced in journals indexed in AHCI (Arts and humanities citation index). It is seen that the keywords ‘sustainability’, ‘hospital design’, ‘space syntax’ and ‘architecture’ are frequently used in scientific studies and the most cited author is Ulrich, R.S].

Keywords: Healthcare Buildings, Hospital, Architecture, Bibliometric Analysis, VoSviewer

2. Giriş

Sağlık bedensel, ruhsal ve sosyal anlamda iyi olma hali olarak tanımlanabilir(WHO, 2025). Hastaneler insanları sağlığına kavuşturmak için tasarlanan teşhis ve tedavi süreçlerini barındıran mekânlardır (Topçu, 1994). Bu yapıların tarihinin insanın var oluşundan beri olduğunu söylemek mümkündür (Kavuncubaşı, 2000). Zamanla teknolojiyle birlikte gelişim gösteren hastaneler tedavinin yanı sıra hastaya da odaklanmaya da başlamıştır (Ergenoğlu, 2006).

İnsanların yaşam kalitelerinin artırılmasında önemli rol oynayan hastaneler tıp, psikoloji, halk sağlığı, mimarlık gibi birçok alanda çalışmalara konu olmuştur(Ulrich vd., 2008; Sudlow vd., 2013; Viinamäki vd., 1993). Mimarlık alanında sağlık yapıları üzerine yapılan çalışmalar sağlık hizmetlerinin kalitesini, verimliliğini ve kullanıcı konforunu artırmayı amaçlayan yenilikçi yaklaşımları ele almaktadır(Berg, 2005; Özgen, 2018). Son yıllarda hasta merkezli tasarımlar ön plana çıkmaktadır(Rowe ve Knox, 2023).

Mimarlık alanında sağlık yapıları üzerine yapılan çalışmalar irdelendiğinde; yön bulma (Morag vd., 2024), mekanın örgütlenmesi ve space syntax (Geng vd., 2020), kullanıcı konforu (Eijkelenboom ve Bluysen, 2019), sürdürülebilirlik (McGain ve Naylor, 2014) üzerine yapılan çalışmalar karşımıza çıkmaktadır.

Var olan akademik çalışmaların yayın sayısı, yıl, ülke, dil, anahtar kelimeler vb. bilgilerin listelenmesi konuya ilişkin alanda yapılan çalışmaların eğilimini ve alandaki boşluğu tespit etmek açısından önemlidir. Bu tür bilgilere bibliyometrik analiz yöntemiyle ulaşılmaktadır. Çalışma sağlık yapıları üzerine mimarlık alanında yapılan çalışmaların bibliyometrik analizine odaklanmaktadır. Bu çalışmanın analizleri oldukça sık kullanılan VOSViewer 1.6.19 yazılımı aracılığıyla gerçekleştirilmiştir.

3. Yöntem

Çalışmada nicel araştırma yöntemlerinden bibliyometrik analiz kullanılmıştır. Bibliyometrik analiz yöntemi bir konuya ilişkin değişen olguların belirlenmesi ve literatürdeki dönüşümün tespit edilmesi (Artsın, 2020) amacıyla bilimsel çalışmaların gelişim düzeyini paylaşım alanlarında istatistiksel ve matematiksel tekniklerle inceleyen bir yöntemdir(Borgman ve Furner, 2002). Araştırma alanının gelişimi için performans değerlendirmesinde önemli bir yere sahip olan bibliyometrik analiz gün geçtikçe daha yaygın hale gelmektedir (Van Eck ve Waltman, 2010; Abdullah ve Sofyan, 2023).

Çalışmanın amacı "hospital(hastane)" or "healthcare center(sağlık merkezi)" or "healthcare facility(sağlık tesisi)" or "healthcare buildings(sağlık yapıları)" kavramlarının bir arada sorgulanmasıyla birlikte elde edilen bilimsel literatürün bibliyometrik analizini gerçekleştirmektir. Ele alınan çalışma sağlık yapılarında

mimarlık alanında yapılan çalışmaların hangi açılardan irdelendiğini ortaya koyacağından araştırmanın bu alanda yapılacak olan akademik çalışmalara katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Verilerin toplanması ve analizi aşamalarından oluşan çalışmada Web of Science (WoS) veri tabanı kullanılmıştır. Elde edilen veriler; bibliyometrik grafikler ve VoSviewer aracılığıyla oluşturulan haritalar yardımıyla analiz edilmiştir.

2.1. Verilerin Toplanması ve Analizi

Veri toplama süreci 23.02.2025-25.02.2025 tarihleri arasında daha geniş bir araştırma alanı yelpazesi sunması ve oldukça yaygın kullanılması gibi nedenlerle Web of Science (WoS) veri tabanında gerçekleştirilmiştir(Li, Rollins ve Yan, 2018). Belirlenen veri tabanında "hospital(hastane)" or "healthcare center(sağlık merkezi)" or "healthcare facility(sağlık tesisi)" or "healthcare buildings(sağlık yapıları)" anahtar kelimeleriyle “tüm alanlar” seçilerek Mimarlık araştırma alanında yapılan aramada 1975-2025 yılları arasında yayınlanan 706 bilimsel yayın elde edilmiştir.

Çalışmanın veri analizleri Web of Science (WoS) aracılığıyla elde edilen bibliyometrik analizlerin grafikler yardımıyla aktarılması ve VoSviewer aracılığıyla elde edilen haritalarla oluşturulmuştur. Yıllara göre atıf ve yayın sayısı, doküman tipi, dil, ülke, Web of Science (WoS) indeksleri, yayın başlığı ile ilgili veriler Web of Science (WoS) veritabanından elde edilmiştir. Ortak yazar ağ analizi (co-authorship/authors), kavram birlikteliği anahtar kelime ağ ve örtüşme analizi(co-occurrence/author keywords), yazarların atıf verdikleri yazarların atıf ağ analizi (co-citation/cited authors) VoSviewer yazılımı aracılığıyla haritalandırılmıştır (Tablo 1).

Tablo 1. Çalışma Strüktürü

Verilerin Toplanması	Veritabanı	Web of Science (WoS)
	Dil	Sınır belirlenmemiştir.
	Analiz Periyodu	1945-2025
	Arama Tarihi	23.02.2025-25.02.2025
	Döküman Tipi	Sınır belirlenmemiştir.
	Arama Terimleri	"hospital(hastane)" or "healthcare center(sağlık merkezi)" or "healthcare facility(sağlık tesisi)" or "healthcare buildings(sağlık yapıları)"
	Alan	“Architecture(Mimarlık)”
	Toplam Sonuç	706
Verilerin Analizi	Yazılım	VoSviewer
	Bibliyometrik analizler	Yıllara göre atıf ve yayın sayısı, Doküman tipi, Dil, Ülke, Web of Science (WoS) indeksleri, Yayın Başlığı
	VoSviewer aracılığıyla gerçekleştirilen analizler	Ortak yazar ağ analizi (co-authorship/authors), kavram birlikteliği anahtar kelime ağ ve örtüşme analizi(co-occurrence/author keywords), yazarların atıf verdikleri yazarların atıf ağ analizi (co-citation/cited authors)

Araştırmalarda yazar iş birlikleri ortak yazar analizi (co-authorship/authors) ile ortaya konulurken elde edilen yayın yazarlarının atıf verdiği isimler ise yazarların atıf verdikleri yazarların atıf ağ analizi (co-citation/cited authors) ile gerçekleştirilir. Yayınların içerisinde kullanılan anahtar kelimeler kavram birlikteliği anahtar kelime analizi (co-occurrence/author keywords) ile elde edilmektedir. Kavramların birlikte görülme sıklığı ile bağlantı gücü doğru orantılıdır. (Arslan, 2022). Kavram birlikteliği anahtar kelime analizinde (co-occurrence/author keywords) Ağ görselleştirmesi (Network Visualization) ve Örtüşme/Kaplama görselleştirmesi (Overlay visualization) gerçekleştirilmiştir.

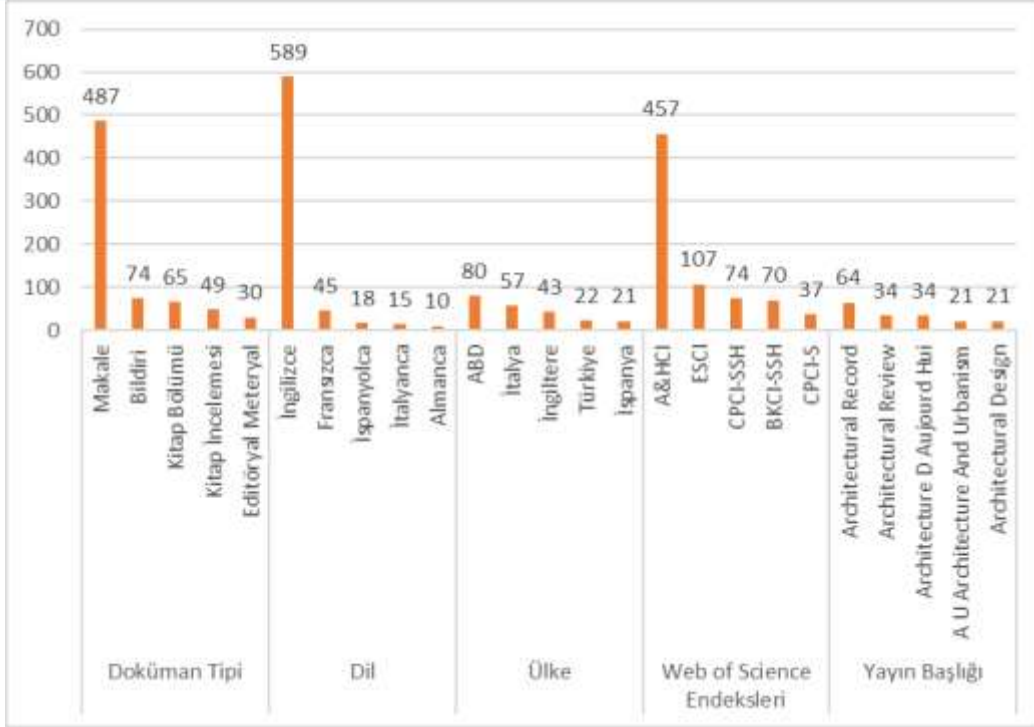
Ağ görselleştirmesi (Network Visualization) analizinde her öge ayrı bir daire ile temsil edilmektedir. Oluşturulan haritada renkler bir kümeyi, daireler ise yazarları temsil etmektedir. Dairelerin büyüklükleri arttıkça ortak yazarlık ilişkisi de artmaktadır. (Van Eck & Waltman, 2020). Örtüşme/Kaplama görselleştirmesi (Overlay visualization) analizinde ögeler belli renklerle temsil edilmektedir. Bir ögenin rengi en düşük puandan en yüksek puana göre mavi, yeşil ve sarı olabilmektedir. (Van Eck & Waltman, 2020). Haritanın sağ alt köşesinde oluşan renk çubuğu frekansların renklere göre eşleşmesini göstermektedir(Köseoğlu ve Burkut, 2023).

3. BULGULAR

3.1. Web of Science (WoS) aracılığıyla Bibliyometrik Analizden Elde Edilen Bulgular

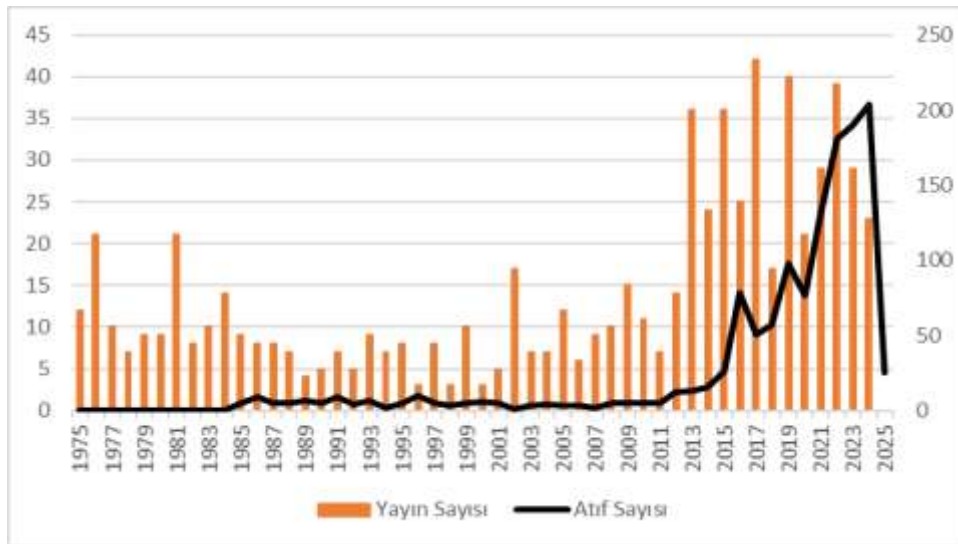
Çalışmanın bulguları Web of Science (WoS) veri tabanında “tüm alanlar” seçilerek yapılan araştırma sonucunda Mimarlık çalışma alanında ulaşılan 706 adet bilimsel yayın üzerinden değerlendirilmiştir. Elde edilen yayınlar incelendiğinde 487 makale, 74 bildiri, 65 kitap bölümü, 49 kitap incelemesi ve 30 editoryal meteryale ulaşılmıştır.

Yapılan yayınların çoğunluğunun evrensel bir dil olması sebebiyle ulaşılabilirliği de artıracığından 589 yayımla İngilizce dilinde yapıldığı görülmektedir. İkinci sırada ise 45 yayımla Fransızca bulunmaktadır. Yapılan yayınlar ülkeler dikkate alınarak irdelendiğinde ilk sırada 80 yayımla Amerika Birleşik Devletleri (ABD) yer almaktadır. ABD’yi sırasıyla 57 yayımla İtalya, 43 yayımla İngiltere, 22 yayımla Türkiye, 21 yayımla İspanya takip etmektedir. Yayınların indekslere göre dağılımı incelendiğinde AHCI (Arts and humanities citation index) indeksli 457 yayımla ve ESCI (Emerging Sources Citation Index) indeksli 107 yayımla görülmektedir. Yayınların çoğunun 64 yayımla “Architectural Record” dergisine ait olduğu görülmektedir. Bu dergiyi 34 yayımla “Architectural Review” ve “Architecture D Aujourd Hui” dergileri izlemektedir(Şekil 1).

Şekil 1. Sağlık yapılarına ilişkin yayınların dağılımı(WOS verileri dikkate alınarak yazarlar tarafından hazırlanmıştır.)

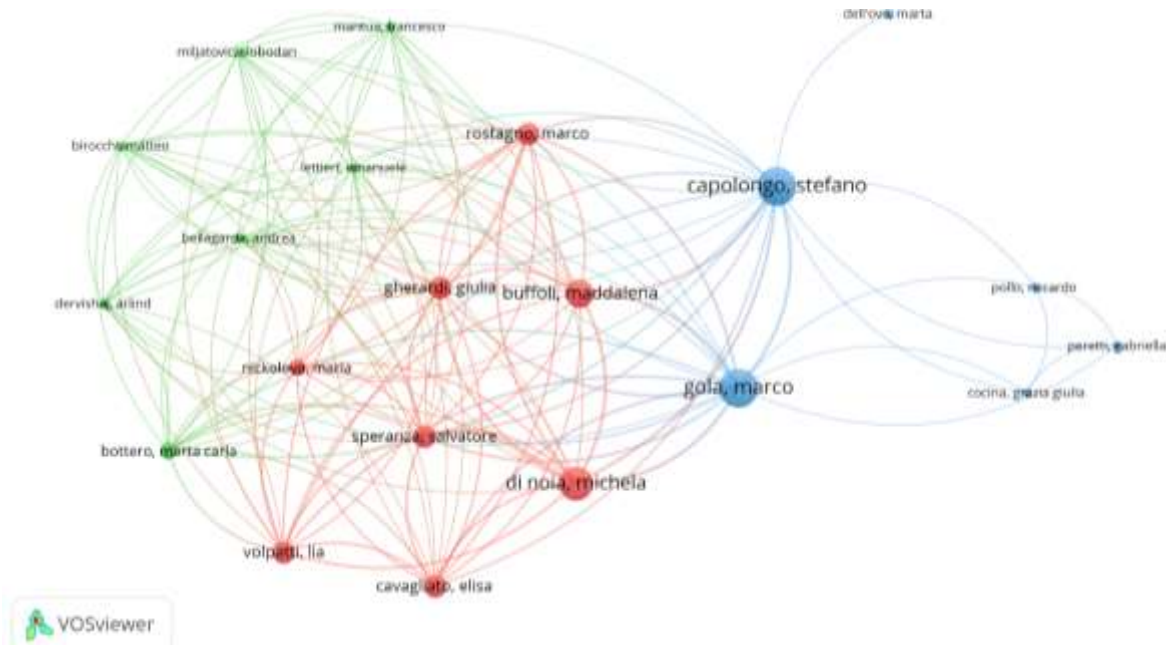
Yayınların yıllara göre dağılımı incelendiğinde 2013 yılına kadar sistematik olarak bir artıştan bahsetmek mümkün olmasa da 2013 yılından sonra 2015, 2017, 2019 ve 2022 yıllarında önemli oranda bir artış söz konusudur. En fazla yayın sayısına 2017 yılında, en fazla atıf sayısına ise 2024 yılında ulaşılmıştır(Şekil 2).

Şekil 2. 1975-2025 yılları arasında yayın ve atıf grafiği (WOS verileri dikkate alınarak yazarlar tarafından hazırlanmıştır.)

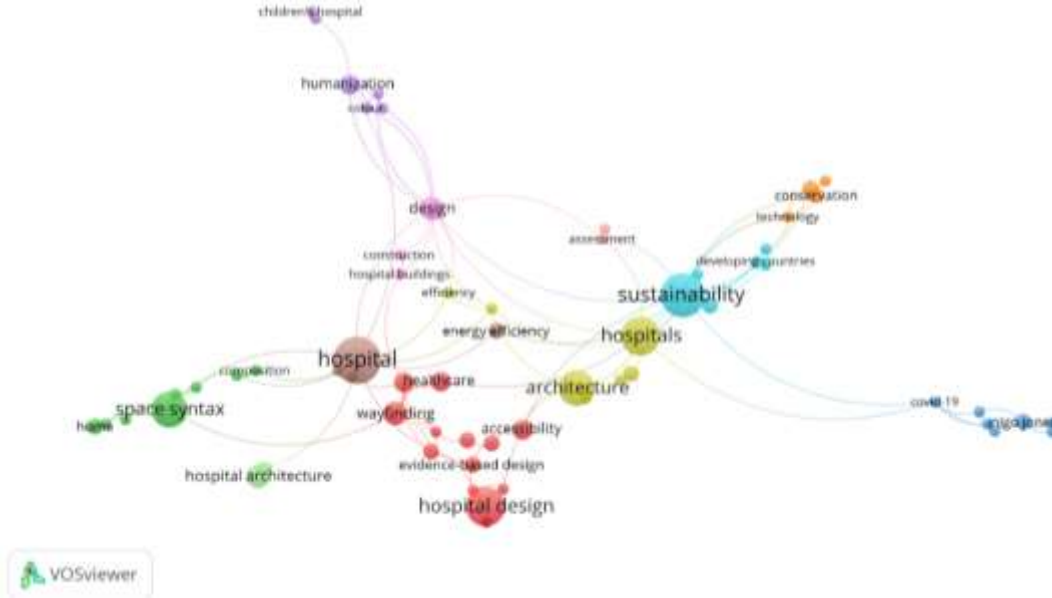
3.2. VoSviewer Aracılığıyla Elde Edilen Bulgular

Yapılan taramada yayınlanan bilimsel çalışmaların yazarları arasındaki ortaklık ilişkisini belirlemek amacıyla bir yazarın en az bir yayını olması kriteri göz önünde bulundurularak ağ haritası oluşturulmuştur. Bu kriteri sağlayan 935 yazar tespit edilmiş, en bağlantılı yazarlar dikkate alındığında 3 ayrı kümede 21 isim ve toplam 223 bağlantı oluşmuştur. 3 ayrı kümenin içerisinde ilkinde 8, ikincisinde 7, üçüncüsünde 6 ortak yazar bulunmaktadır. Bu yazarlar arasında Gola M. ve Di Noia M. ön plana çıkarken en çok eseri bulunan yazarlar ise Willis J. ve Logan C.'dir. En bağlantılı yazarlarla en çok yayını olan yazarlar arasında bir çakışma bulunmaktadır(Şekil 3).

Şekil 3. Ortak yazar ağ analizi (VOSviewer yazılımında Network Visualization ile görselleştirilmiştir.)

Kavram birlikteliği anahtar kelime ağ analizinde(co-occurrence/author keywords) 1 anahtar kelimenin en az 2 kez geçme şartı aranmıştır. 1233 anahtar kelimedenden eşiği sağlayan 62 anahtar kelime belirlenmiştir. Yapılan analizde belirlenen kriterlere göre 11 ayrı kümede 62 anahtar kelime, 102 bağlantı ve 126 toplam bağlanma gücü oluşmuştur (Şekil 4).

Şekil 4. Anahtar kelime ağ analizi(VOSviewer yazılımında Network Visualization ile görselleştirilmiştir.)

Anahtar kelime ağ analizinde dairelerin büyüklüğü en çok gündeme gelen konuları göstermektedir. Bu bağlamda birinci sırada yer alan anahtar kelime 13 kez oluşum ve 13 toplam bağlanma gücü ile “hastane(hospital)” olmuştur. “sürdürülebilirlik(sustainability)” anahtar kelimesi 12 kez oluşum göstermiş ve 19 toplam bağlanma gücü tespit edilmiştir. Bu anahtar kelimeleri 10 oluşumla “hastane tasarımı(hospital design)” ve “hastaneler(hospitals)” ile 9 oluşumla “mekân sözdizimi(space syntax)” ve “mimarlık(architecture)” anahtar kelimeleri takip etmektedir(Tablo 2).

Tablo 2. Anahtar kelime ağ analizinde kelimelerin oluşumu ve bağlanma gücü(VOSviewer verileri dikkate alınarak yazarlar tarafından üretilmiştir.)

Küme	Anahtar Kelimeler	Oluşum	Toplam Bağlantı	Küme	Anahtar Kelimeler	Oluşum	Toplam Bağlantı
1	Hastane Tasarımı	10	4	2	Space Syntax	9	8
	Erişilebilirlik	4	2		Ev	3	1
	Kanıtı Dayalı Tasarım	3	3		Sağlık Hizmeti Ortamları	2	3
	Sağlık Hizmeti Tasarımı	3	2		Manzara	2	3
	Kullanım Sonrası Değerlendirme	3	3		Kamusal Alan	2	3
	Sağlık	2	1		Mekansal Yapılandırma	2	3
	Leed Sağlık	2	3	4	Hastaneler	10	10
	Hasta Memnuniyeti	2	3		Mimarlık	9	7
	Sağlık Hizmeti	4	3		Termal Konfor	3	2

	Hastane Binaları	3	4		Akustik Konfor	2	2
	Space Syntax Analizi	2	4		Verimlilik	2	3
	Sanal Gerçeklik	4	7		Sağlık Ve Eğitim	2	2
	Yön Bulma	5	6		Hemşirelik Ünitesi Katları	2	5
3	Inigo Jones	3	7	5	İnsanlaştırma	4	10
	Çin	2	3		Çocuk Hastanesi	2	1
	Christopher Wren	2	4		Renk	2	8
	Covid-19	2	5		Konfor	2	8
	Nicholas Hawksmoor	2	4		Modülerlik	2	2
	Paris	2	4				
	X-Işınları	2	1		Araştırma	2	8
6	Sürdürülebilirlik	12	19	7	Koruma	3	5
	Yenileme	3	1		Restorasyon	3	5
	İyileştiren Çevre	2	3		Anket	2	2
	Sağlık Hizmeti Mimarisi	2	5	9	Teknoloji	2	5
	Süreç	2	1		İnşaat	2	2
	Gelişmekte Olan Ülkeler	2	3		Tasarım	5	16
					Hastane Binaları	2	3
8	Simülasyon	2	3	10	Değerlendirme	2	4
	Hastane	13	13		Masonluk	2	1
	Oyun Motoru	2	3	11	Hastane Mimarisi	5	2
	Enerji Verimliliği	3	2		Sömürge Mimarisi	3	3

Anahtar kelimeye ilişkin yapılan Örtüşme/Kaplama görselleştirilmesi (Overlay visualization) analizinde son yıllarda çocuk hastaneleri, termal konfor, Covid-19, Çin, iyileştiren çevre, gelişen ülkeler anahtar kelimelerinin ön planda olduğu görülürken; tasarım, renk, sağlık hizmeti, yön bulma gibi kavramların geçmiş yıllarda ön planda olduğu görülmektedir(Şekil 5).

4. Sonuçlar

Mimarlık alanında sağlık yapıları üzerine yapılan bilimsel araştırmaların bibliyometrik analizini içeren çalışma; alandaki eğilimleri belirlemek ve literatürdeki boşluğu tespit etmek adına önemlidir. Web of Science (WoS) veri tabanı üzerinden elde edilen yayınların VOSviewer yazılımı aracılığıyla analizleri gerçekleştirilmiştir. Araştırma sonucunda Mimarlık alanında sağlık yapıları üzerine yapılan 706 bilimsel çalışmaya ulaşılmıştır. Doküman türüne ilişki irdilemede 487 yayınlı en çok makale türünde yayın verildiği görülmektedir. 589 yayınlı en çok İngilizce dilinde, 80 yayınlı ise en çok ABD’de yayın yapılmıştır. İndeks dağılımı irdelendiğinde en çok 457 yayınlı AHCI (Arts and humanities citation index) indeksli dergilerde yayın yapıldığı dikkat çekmiştir. 80 yayınlı ise en çok “Architectural Record” isimli dergide makale yayınlanmıştır. Yıllara göre yayın dağılımına bakıldığında en fazla yayının 2017 yılında, en fazla atfın ise 2024 yılında yapıldığı görülmektedir. Yıllara göre yayın dağılımında genel olarak bir artış görünürken sistematik bir artıştan bahsetmek mümkün değildir. Bu durum zaman zaman çalışma alanı olarak ilgi gösterilen sağlık yapılarının zaman zaman popülerliğini kaybettiğinin ancak hiçbir zaman ciddi oranda bir azalış göstermediğinin kanıtıdır.

VOSviewer aracılığıyla elde edilen haritalar irdelendiğinde en çok eseri bulunan yazarlar Willis J. ve Logan C. İken en çok bağlantı kuran yazarlar Gola M. ve Di Noia M. olarak tespit edilmiştir. En çok atıf yapılan yazarlar ise Ulrich, R.S. ve Nagasawa, Y.’dir. En çok kullanılan anahtar kelimeler “hastane(hospital)”, “sürdürülebilirlik(sustainability)”, “hastane tasarımı(hospital design)”, “hastaneler(hospitals)”, “mekân sözdizimi(space syntax)” ve “mimarlık(architecture)” kelimeleri olmuştur. Anahtar kelimelerin yıllara göre kullanım durumu irdelendiğinde son yıllarda çocuk hastaneleri, termal konfor, covid- 19, Çin, iyileştiren çevre, gelişen ülkeler anahtar kelimelerinin yoğun kullanımından bahsetmek mümkündür. Mahremiyet, stres, kişisel alan, gürültü kontrolü, aydınlatma vb. konular üzerine çalışmaların bulunmaması dikkat çekmiştir. Bu alanlarda yapılacak çalışmalar hem fiziksel konforu hem de psikolojik konforu artıracığından son derece önemlidir.

Çalışmanın kapsamı farklı arama ve yazılım programları kullanılarak geliştirilebilir. Ayrıca sağlık yapılarına yönelik Pediatri, Kadın Doğum, Psikiyatri vb. uzmanlık alanlarına ve hasta odası, sirkülasyon alanları, muayene odası gibi farklı mekanlara yönelik araştırmalar gerçekleştirilerek daha detaylı bilgilere ulaşılabilir. Çalışmanın gelecekteki araştırmalara altlık oluşturacağı düşünülmektedir.

Kaynaklar

- Abdullah, K. H., and Sofyan, D. (2023). "Machine learning in safety and health research: A scientometric analysis". *International Journal of Information Science and Management (IJISM)*, 21(1), 17-37. <https://doi.org/10.22034/ijism.2022.1977763.0>.
- Akın, G. (2018). "Sağlıklı Ve Kaliteli Yaşamda Sürdürülebilir Dünya Görüşü". *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(2), 877-892. <https://doi.org/10.17218/hititsosbil.460068>.
- Arslan, E. (2022). "Sosyal Bilim Araştırmalarında VOSviewer ile Bibliyometrik Haritalama ve Örnek Bir Uygulama". *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(Özel Sayı 2), 33-56. <https://doi.org/10.18037/ausbd.1227291>
- Artsın, M. (2020). "Bir Metin Madenciliği Uygulaması: VOSviewer". *Eskişehir Teknik Üniversitesi Bilim ve Teknoloji Dergisi B-Teorik Bilimler*, 8 (2), 344-354.
- Berg, A.E. (2005). "Health Impacts of Healing Environments; A Review of Evidence for Benefits of Nature, Daylight, Fresh Air, and Quiet in Healthcare Settings". <http://www.agnesvandenbergnl/healingenvironments.pdf>
- Borgman, C.L., and Furner, J. (2002). Scholarly communication and bibliometrics. *Annu. Rev. Inf. Sci. Technol.*, 36, 2-72. <https://doi.org/10.1002/aris.1440360102>
- Eijkelenboom, A., and Bluysen, P. M. (2019). "Comfort and Health of Patients and Staff, Related to the Physical Environment of Different Departments in Hospitals: A Literature Review". *Intelligent Buildings International*, 14(1), 95–113. <https://doi.org/10.1080/17508975.2019.1613218>.
- Ergenoğlu, A.S. (2006). *Sağlık Kurumlarının İyileştiren Hastane Anlayışı ve Akreditasyon Bağlamında Tasarımı ve Değerlendirilmesi Y.T.Ü (Doktora Tezi)*, İstanbul.
- Geng, S., Chau, H., Yan, S., Zhang, W., and Zhang, C. (2020). "Comparative Analysis of Hospital Environments in Australia and China Using the Space Syntax Approach." *International Journal of Building Pathology and Adaptation*, 39 (3), 525-546. <https://doi.org/10.1108/ijbpa-04-2020-0031>.
- Kavuncubaşı, Ş. (2000). *Hastane ve Sağlık Kurumları Yönetimi*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Köseoğlu, E. ve Burkut, E. (2023). "Kentsel Morfoloji ve Sağlık Arasındaki İlişkinin Bibliyometrik Analizi". Conference: Türkiye Kentsel Morfoloji Araştırma Ağı, Iv. Kentsel Morfoloji Sempozyumu "Morfolojinin Evrimi: Geçmişten Geleceğe, Teoriden Pratiğe"
- McGain F. and Naylor C. (2014). "Environmental Sustainability in Hospitals – A Systematic Review and Research Agenda". *Journal of Health Services Research & Policy*.,19(4), 245-252. <https://doi.org/10.1177/1355819614534836>.
- Morag, I., Sönmez, V., Van Puyvelde, A. and Pintelon, L. (2024). Improving Wayfinding in Hospitals for People with Diverse Needs and Abilities: An Exploratory Approach Based on Multi-Criteria Decision Making. *Applied ergonomics*, 114, 104149. <https://doi.org/10.1016/j.apergo.2023.104149>.
- Özgen, E. (2018). "İnsan - Mekân Etkileşiminde Sağlık Yapıları Ve Mekanın İyileştirici Rolü". *Sanat Ve Tasarım Dergisi*, 8(2), 184-195. <https://doi.org/10.20488/sanattasarim.529764>
- Rowe A. and Knox M. (2023). "The Impact of the Healthcare Environment on Patient Experience in the Emergency Department: A Systematic Review to Understand the Implications for Patient-Centered Design". *HERD: Health Environments Research & Design Journal*. 16(2), 310-329. <https://doi.org/10.1177/19375867221137097>
- Sudlow, A., McConnell, N., Egan, G. and Jansen, J. O. (2013). "Destination Healthcare Facility of Patients with Suspected Traumatic Brain Injury in Scotland: Analysis of Pre-Hospital Data". *Injury*, 44(9), 1237–1240. <https://doi.org/10.1016/j.injury.2011.11.021>
- Topçu, Ş. (1994). *Türkiye’de Yataklı Sağlık Kuruluşlarının Bakım Sorunları ve Çözümüne Yönelik Bir Yöntem Araştırması, Y.T.Ü. (Yüksek Lisans Tezi)*, İstanbul.

- Van Eck, N. J., and Waltman, L. (2010). “Software survey: VOSviewer, a computer program for Bibliometric Mapping”. *Scientometrics*, 84, 523-538. <https://doi.org/10.1007/s11192-009-0146-3>.
- Van Eck, N., and Waltman, L. (2020). VOSviewer Manual, Access Address (02.03.2023):https://www.vosviewer.com/documentation/Manual_VOSviewer_1.6.14.pdf
- Viinamäki, H.T., Niskanen, L., Haatainen, J., Purhonen, M., Ollonen, P., Pitkänen, M., Väänänen, K. and Lehtonen, J. (1993). “Determinants of Psychiatric Hospital Care in a General Hospital”. *Nordic Journal of Psychiatry*, 47, 95-99.
- WHO (World Health Organization): Access Address(01.03.2025) <https://www.who.int/Data/Gho/Data/Major-Themes/Health-and-Well-Being>

THE IMPACT OF SOCIAL MEDIA ON LANGUAGE LEARNING AND TOURISM DESTINATIONS ON THE PATH TO DIGITALIZATION

Assoc. Prof. Dr. Mehmet Necati Cizrelioğulları

ORCID: 0000-0002-9884-6084

E-Posta: necaticizreliogullari@artuklu.edu.tr

Mardin Artuklu University, Faculty of Tourism, Department of Tourism Guidance, Mardin, Turkey

Assoc. Prof. Dr. Mehmet Veysi Babayiğit

ORCID: 0000-0003-4136-7434

E-Posta: m.veysi.babayigit@gmail.com

Batman University, School of Foreign Languages - Department of Foreign Languages, Batman, Turkey

Abstract

Many individuals currently engage with social media, as it plays a significant role in various aspects of human life, particularly in the context of digitalization. Besides, social media influences language learning and shapes tourists' preferences regarding tourism destinations. Thus, the main purpose of the current study is to examine the effects of social media on language learning and tourism destinations and to reveal its role in the digitalization process. It is also aimed to investigate how social media platforms create an interactive learning environment for language learners and hold a crucial role in the promotion of destinations in the tourism sector. The research is written with a literature review and analysis of existing research; therefore, document analysis has been employed to obtain data. The effects of social media on language learning are examined through studies on language learning platforms and social media interactions. As a result of the research, it is found that social media creates significant effects on language learning and the promotion of tourism destinations. In terms of language learning, social media offers users the opportunity to practice language naturally and instantly, making the language learning process more interactive. For the tourism sector, social media enables destinations to reach global audiences and attract more tourists.

Keywords: Social Media, Language Learning, Tourism Destinations, Digitalization

DİJİTALLEŞME YOLUNDA SOSYAL MEDYANIN DİL ÖĞRENİMİ VE TURİZM DESTİNASYONLARI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Doç. Dr. Mehmet Necati Cizrelioğulları

ORCID: 0000-0002-9884-6084

E-Posta: necaticizreliogullari@artuklu.edu.tr

Mardin Artuklu Üniversitesi, Turizm Fakültesi- Turizm Rehberliği Bölümü, Mardin, Türkiye

Doç. Dr. Mehmet Veysi Babayiğit

ORCID: 0000-0003-4136-7434

E-Posta: m.veysi.babayigit@gmail.com

Batman Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksekokulu- Yabancı Diller Bölümü, Batman, Türkiye

Özet

Günümüzde birçok birey, dijitalleşme bağlamında önemli bir rol oynayan sosyal medya ile etkileşim halindedir. Bunun yanı sıra, sosyal medya dil öğrenimini etkilemekte ve turistlerin destinasyon tercihlerini şekillendirmektedir. Dolayısıyla, mevcut çalışmanın temel amacı, sosyal medyanın dil öğrenimi ve turizm destinasyonları üzerindeki etkilerini incelemek ve dijitalleşme sürecindeki rolünü ortaya koymaktır. Ayrıca, sosyal medya platformlarının dil öğrenenler için nasıl etkileşimli bir öğrenme ortamı oluşturduğunu ve turizm sektöründeki destinasyonların tanıtımında nasıl önemli bir rol oynadığını araştırmak amaçlanmaktadır. Araştırma, literatür taraması ve mevcut çalışmaların analizi ile yazılmıştır; bu nedenle veri elde etmek için doküman analizi kullanılmıştır. Dil öğrenme platformları ve sosyal medya etkileşimleri üzerine yapılan çalışmalarla sosyal medyanın dil öğrenimi üzerindeki etkileri incelenmiştir. Araştırma sonucunda sosyal medyanın dil öğrenimi ve turizm destinasyonlarının tanıtımı üzerinde önemli etkiler oluşturduğu tespit edilmiştir. Dil öğrenimi açısından sosyal medya, kullanıcılara doğal ve anlık dil pratiği yapma imkânı sunarak dil öğrenme sürecini daha interaktif hale getirmektedir. Turizm sektörü açısından ise sosyal medya, destinasyonların küresel kitlelere ulaşmasını ve daha fazla turist çekmesini sağlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Medya, Dil Öğrenimi, Turizm Destinasyonları, Dijitalleşme.

1. INTRODUCTION

In the past few years, digital media has changed the way we socialize and communicate, leading to new habits, customs, and identities in our everyday lives. This shift has seriously shaken up the tourism industry, opening exciting possibilities for its digital future. Destination management organizations (DMOs) need to keep up with these changes to stay in the loop about what's happening in the market. To do this, research is key for spotting innovative practices, figuring out how they can shift the current norms, and exploring the digital trends which are shaping the future of travel spots (Negruşa & Coroş, 2016). Since web 2.0 kicked in, social media platforms have exploded, driving a major digital revolution across various fields, from politics to the economy and social interactions. The tourism sector has really reaped the benefits of the digital content shared on social media. For travel destinations, social media's potential has been a game-changer, enhancing the way tourists find information. Lately, more and more studies have popped up focusing on the stuff shared on social media to track and predict how cities, regions, and even countries are developing (Islam, 2021; Deb et al., 2024).

Social media are everywhere and have totally changed the lifestyle of human beings, and platforms such as Facebook, Instagram, Twitter, and even WhatsApp are super popular for chatting both personally and conducting occupational tasks (Steckman & Andrews, 2017). But when it comes to the tourism and hospitality industries, social media really shake things up. They've sped up communication and make it easier to find info whether you're chatting in real-time or catching up later. Although research in the post-COVID world is just starting to take off, some early studies have given us a peek into how and why tourism destinations' communication on social media has shifted since COVID hit. Before, most of the research looked at things from visitors' points of view, so there wasn't a lot of solid data on how COVID affected this process. Now, this research tracks how shoppers behave through three key phases of the pandemic. In a big way, the current findings show us how the pandemic has changed the social media game for tourism spots (Khan & Abir, 2022; Ranasinghe et al., 2021; Pachucki et al., 2022).

Social media communication (SMC) between travellers and tourist spots can come in all sorts of styles, like online reviews, blog entries, vlogs, selfies, infographics, and geotagged posts. These get shared on social networking sites (SNS) and mix text and visuals. They can grab the attention of both followers and random viewers, and if they really catch on, they can go viral when lots of people start liking, commenting, and sharing (Amaro, Duarte & Henriques, 2016). When this feedback goes public right away, it raises the stakes for both the person who posted and the destination itself. A study using a bunch of Instagram posts from a two-month span found that longer captions, a sprinkle of adjectives, and certain themes in posts led to more positive

engagement. On the flip side, posts tagged at the location mostly just influence how the feedback comes across. This background info helps to explain SMC and gives businesses ideas on how to craft better SMC strategies (Pan et al., 2021; Ghosh & Mukherjee, 2023; Siegel et al.2023).

2. THEORETICAL FRAMEWORK

2.1. Social Media and Language Learning

Lately, there's been a lot of buzz around how social networking sites (SNSs) can help with learning foreign languages. Many studies have been conducted with the purpose of looking into how social media impacts language learning, leading to a bunch of papers aimed at teaching English to students at universities who are learning it as a foreign language (EFL). It seems like using network applications and SNSs could really boost second language skills (Reinhardt, 2019).

Social media is turning out to be a great platform for getting folks to practice writing, making it easier to understand speech, and connecting with people from all sorts of backgrounds; however, the number of research on how these new technologies is being used in language classes is still limited. Thus, how learners feel about and perceive these tools is rather crucial for successfully bringing them into the classroom. One of the best ways of using SNS is getting to improve your language skills while enjoying it. Also, having a solid grasp of vocabulary is key when reading and grasping in the target language. It's been found that Facebook helps language learners expand their vocabulary by exposing them with a range of words. The goal of using SNS is all about enhancing the foreign language learning experience. In a pilot study, researchers ran a pre-test and a post-test to see if heavy use of SNS affected the motivation and overall language learning of a group of beginner English learners in 7th grade, and the results were satisfactory (Barrot, 2022; Su & Zou, 2022; McBride, 2009).

2.2. Digitalization in Language Learning and Tourism

The rise of digital technology has significantly reshaped the realm of language acquisition and the ways in which people choose their travel spots. This groundbreaking period is expected to remarkably improve the experience of learning new languages through a diverse range of digital tools and applications. Given that there are more than 8,000 spoken languages around the globe, the incorporation of digital innovations offers a crucial avenue for maintaining and promoting their existence and active use (Pop et al., 2022; Leung, 2022; Balula et al., 2019). In the wake of the pandemic, the tourism sector stands poised to leverage digital media marketing for a robust recovery. The process of seeking information and making travel decisions increasingly takes place within a casual linguistic framework, highlighting the importance of language-centric communications targeted

at tourists. The devastating financial impact of COVID-19 on the tourism industry calls for strategic, intensive marketing efforts, particularly through social media channels (Barykin et al., 2021; Obembe et al., 2021; Mohamad, 2022).

Figure 1. Most Benefited Professions Due to Digitalization of Language Learning
Source: (FATbit Technologies, 2025)

As seen in Figure 1 above, professions such as international sales marketers, foreign education consultants, and international customer service representatives require communication in global markets. Tourism and hospitality workers and language instructors interact with people from different cultures using their language skills. Interpreters and translators facilitate cross-lingual communication, while foreign correspondents and journalists report international news. Diplomats and foreign service officers manage international relations and contribute to global collaborations. These situations reflect the impact of digitalization on language learning and tourism.

The tourism industry, long acknowledged for its ability to promote destinations, has effectively utilized social media to highlight its diverse offerings. This strategy encompasses the dissemination of striking images, immersive videos, and a variety of informative content aimed at enlightening prospective travellers about enticing locations. As the realm of global tourism grows and digital media continues to spread, nearly every destination strives to attract the interest of tourists through its online visibility, whether through an official website or a presence on travel-related platforms (Boediman et al., 2021; Deb et al.2024).

Post-pandemic, social media is set to serve not only as a tool for information retrieval but also as a primary venue for prospective travellers to make their destination choices. However, the decision-making process regarding future trips relies on a tapestry of complex data, including videos, blogs, and informal narratives enriched with travel-related vernacular. Interactions on social media, whether they involve favourable or unfavourable experiences, and even the act of booking a tour, can yield significant repercussions rooted in language dynamics, such as discussions aimed at cancelling a trip (Pachucki et al., 2022; Velappan & Karmenivannan, 2024).

2.3. Digital Transformation in Tourism

Digital transformation has led to radical changes in many sectors in recent years, reshaping business practices, customer expectations and competitive conditions. The tourism sector has also been affected by digital technologies, and this transformation has brought with it many new opportunities that benefit both businesses and consumers. Digital transformation has restructured the way tourism businesses provide services, marketing strategies and customer relations, thus enabling increased efficiency, access to a wider customer base and more personalized service delivery. The ongoing advancement of digital technology and the widespread influence of the internet have sparked a worldwide initiative to eliminate geographical, cultural, social, and economic barriers. These barriers, previously regarded as significant impediments to free trade, are now perceived as challenges to be addressed in the pursuit of security and cooperation. Equipped with advanced information and communication technologies, all aspects of culture and artistic expression are transforming. They are converting into data streams shared globally, infusing dynamic energy into an ever-growing international market, where a limitless array of software products rapidly and efficiently circulates around the globe (Bharadwaj et al., 2013; Buhalis & Law, 2008).

Figure 2. Importance of Digital Marketing in the Tourism Industry

Source: (ROI Minds, 2025)

As seen in Figure 2 above, the development of social media has made it possible to easily share travel information on a global scale. Thanks to digital marketing, travel agencies can better understand customer expectations, build strong relationships, and build a loyal customer base. Travelers can quickly share their experiences through social media and guide others. While positive comments serve as references for businesses, criticism offers important tips for improving service quality. The digitalization of marketing channels increases online visibility by making SEO and SEM strategies more significant. Direct communication via social media allows customers to offer special opportunities and encourage them to interact more. While technological developments allow potential travellers to experience different cultures virtually, vlogs and live broadcasts inspire them to discover new destinations. In addition, digital tools make it possible to analyse customer data and offer personalized travel experiences. Online platforms speed up booking processes and allow users to easily compare and evaluate accommodation options.

2.4. Social Media Strategies for Tourism Destinations

In the field of travel and tourism, a destination is typically understood as the specific location that tourists visit (travel destination). From a marketing standpoint, it also encompasses the activities or motivations behind the visit. A more nuanced definition describes a destination as a physical space where visitors can stay overnight, representing the fundamental unit for assessing visitor flow. It includes a combination of products and services, alongside activities and experiences which create value in tourism, often integrating non-tourism sectors. While this definition provides a thorough understanding of what constitutes a tourism destination, it primarily focuses on the concept rather than the broader implications of the term (Park et al., 2023). Social media, on the other hand, consists of internet-based applications built on the principles of Web 2.0, facilitating the creation and sharing of user-generated content. With the rise of social media as a significant component of Web 2.0, extensive research has emerged, predominantly concentrating on general aspects of its impact. Notably, there has been a gap in examining the innovation potential of social media technology and content, although certain discussions of interest among stakeholders, particularly regarding the relationship between social media and the tourism industry in specific geographic regions, have occurred (Dahlan, 2022; Mchaney & Sachs, 2016).

Understanding the efficiency or success of social media initiatives is increasingly essential for businesses to allocate resources effectively and avoid unproductive ventures. A growing number of tourist destinations now leverage various social media platforms for marketing and promotion, as these channels are acknowledged as powerful communication tools within the interactive marketing landscape, surpassing traditional methods. This shift is supported by the availability of quantitative analysis tools and an evident public interest in social media.

In regions where French is predominantly spoken, the tourism industry notably employs multiple languages; however, social media agencies often fall short in providing comprehensive information, which may result in additional costs for customers seeking this service. Discussions about the legality of language usage restrictions for website creation also arise in this context. While it may seem that English-language content dominates, there remains a significant gap in thoroughly examining comments and experiences shared by tourists in minority or less common languages, which could offer invaluable insights into authentic travel experiences (Chen et al., 2022; Mirzaalian & Halpenny, 2021).

2.5. SWOT Analysis

Tablo 1. SWOT analysis

Strengths	Weaknesses
<ul style="list-style-type: none"> • Enhanced Access to Language Resources • Increased Visibility for Tourism Destinations • Real-Time Interaction • Personalized Learning and Travel Experiences 	<ul style="list-style-type: none"> • Overload of Information • Lack of In-Person Interaction for Language Practice • Dependence on Internet Connectivity • Time Consumption
Opportunities	Threats
<ul style="list-style-type: none"> • Global Reach for Language Learning and Tourism • Development of Digital Tourism Services • Innovative Marketing Campaigns • Integration of AI in Language and Travel Recommendations 	<ul style="list-style-type: none"> • Privacy and Data Security Concerns • Fake or Misleading Content • Cultural Homogenization • Technological Inequality:

As seen in Table 1 above, social media offers language learners real-time resources and the opportunity to interact with native speakers. At the same time, it increases the global visibility of tourism destinations, allowing them to attract more visitors. It also offers personalized content and experiences. On the other hand, it

creates problems such as data collection, the risk of learning from wrong sources, and the lack of face-to-face interaction. There are also difficulties such as dependency on internet connection and loss of time.

In addition, social media creates opportunities for language learners to interact with a global community, and tourism destinations to offer virtual tours and digital services. Artificial intelligence enhances the experience by offering personalized recommendations. Finally, there are risks such as privacy and data security concerns, misleading content, and cultural homogenization. It is also possible to say that people in some regions may not be able to benefit from these opportunities due to digital inequality.

3. CONCLUSION AND FUTURE DIRECTIONS

This study provides a comprehensive examination of the profound influence that social media has on language learning and the transformation of tourism destinations amid ongoing digital advancements. By integrating relevant academic sources, the study demonstrates how learning a foreign language can be closely linked to discovering digitalized travel spots and beneficial educational resources available on social media platforms.

Social media serves as a lively space filled with opportunities for improving various language skills. User-generated content vividly portrays real-life travel experiences, granting access to these adventures regardless of geographic barriers. This accessibility inspires language learners to plan visits to places they encounter in their studies while also motivating them to practice their target languages in authentic contexts, allowing for cultural immersion (Mandalia, 2023; Abdelfattah et al., 2023; Elkhwesky et al., 2024).

Social media has become a vital promotional tool for emerging tourism destinations, highlighting interdisciplinary experiences across various urban environments. The evolution of these platforms from mere trendy communication tools to crucial business and collaboration assets signifies a major conceptual shift. To better understand this transformation, the essay delves into social media usage trends, the diversity of language options in transport, and the characteristics of mobile tourism experiences. This viewpoint sheds light on how fundamental aspects of cities can be viewed through both linguistic and urban branding perspectives.

The newly developed framework discusses the changing dynamics between traditional linguistic expressions and the contemporary alternatives coexisting with English, especially regarding brand activations. The new conceptual framework addressing the role of social media in language learning comprises three categories: e-learning platforms, interactive platforms, and semi-interactive platforms. Within the realm of social media, the complex interplay between self-presentation related to language and participation in language exchanges supports vocabulary development. Regarding travel choices, recommendations from friends and family, in conjunction with detailed websites, have emerged as key information sources. Research also shows that former

travel experiences significantly shape how individuals filter, locate, and utilize information from blogs to plan future visits (Ghaderi et al., 2024; Palaigeorgiou & Papadopoulou, 2019; Pan et al., 2007).

The findings contribute to the ongoing dialogue surrounding social media's role in trip planning, while also identifying avenues for future research and industry analysis as technology reshapes travel planning practices. Beyond understanding user preferences, it is crucial for companies to recognize this trend to improve their digital brand reputation and develop an effective online marketing strategy. A thorough conceptual analysis of social media's impact on tourism marketing strategies must address how it influences customer decision-making processes and the implications for effective management. Social media has emerged as a significant factor affecting individuals' travel choices and determining appealing tourist attractions. Trends suggest that companies in markets newly recognizing the potential of social media often adopt passive strategies, despite its substantial influence.

3.1. Future Trends and Implications

The significance of social media as a powerful instrument for language acquisition is undeniable within language education, as it has seamlessly integrated into the daily routines of both learners and educators. In the contemporary world, learners engage with family members, friends, and individuals from diverse cultures and regions through various social networking platforms for multiple reasons. These include maintaining connections, sharing personal experiences, forming new friendships, and enhancing their language proficiency. Meanwhile, educators leverage social media for pedagogical purposes, utilizing it to deliver lessons, receive student feedback, and distribute assignments. They facilitate communication with their students and keep track of their progress through blogs, micro-blogs, and an array of social media platforms. Consequently, the incorporation of an extensive range of social networking websites and tools has become crucial for fostering research-driven communication, thereby advancing digital literacy through skills such as reading, writing, and collaborative efforts.

The contribution of social media to language education is particularly significant. Students favour utilizing social networking sites for language learning because these platforms enable them to interact with native speakers of the language they are studying. Such interactions help learners to conquer their fears, develop strong communication skills with foreign language speakers, identify their mistakes, receive feedback without excessive apprehension, and enhance their language abilities through constructive remarks. Viewed from this angle, spontaneous interaction appears to be not merely advantageous, but also essential when there is a clear objective behind it.

REFERENCES

- Abdelfattah, F., Al-Alawi, A., Abdullahi, M. S., & Salah, M. (2023). Embracing the industrial revolution: the impact of technological advancements and government policies on tourism development in Oman. *Journal of Policy Research in Tourism, Leisure and Events*, 1-25.
- Amaro, S., Duarte, P., & Henriques, C. (2016). Travelers' use of social media: A clustering approach. *Annals of Tourism Research*, 59(2016), 1-15.
- Balula, A., Moreira, G., Moreira, A., Kastenholz, E., Eusébio, C., & Breda, Z. (2019). Digital transformation in tourism education. *Tourism in Southern and Eastern Europe*, 5, 61-72.
- Barrot, J. S. (2022). Social media as a language learning environment: a systematic review of the literature (2008-2019). *Computer assisted language learning*, 35(9), 2534-2562.
- Barykin, S. E., de la Poza, E., Khalid, B., Kapustina, I. V., Kalinina, O. V., & Iqbal, K. M. J. (2021). Tourism industry: Digital transformation. In *Handbook of research on future opportunities for technology management education* (pp. 414-434). IGI Global.
- Bharadwaj, A., El Sawy, O. A., Pavlou, P. A., & Venkatraman, N. V. (2013). Digital business strategy: toward a next generation of insights. *MIS quarterly*, 37(2), 471-482.
- Boediman, S. F., Hendriarto, P., Satmoko, D., Sulistiyani, S., & Sani, A. (2021). The Relevance of Using Social Media Applications Strategies to Increase Marketing Potential of Indonesian Maritime Tourism (Analytical Study of Tourism Journals and Online Marketing). *Budapest International Research and Critics Institute-Journal*, 4(4), 8791-8799.
- Buhalis, D., & Law, R. (2008). Progress in information technology and tourism management: 20 years on and 10 years after the Internet—The state of eTourism research. *Tourism management*, 29(4), 609-623.
- Chen, J., Becken, S., & Stantic, B. (2022). Harnessing social media to understand tourist mobility: The role of information technology and big data. *Tourism Review*, 77(4), 1219-1233.
- Dahlan, D. (2022). Social media and the reading culture revolution among digital natives. *COMMICAST*, 3(1), 105-112.
- Deb, S. K., Nafi, S. M., & Valeri, M. (2024). Promoting tourism business through digital marketing in the new normal era: a sustainable approach. *European Journal of Innovation Management*, 27(3), 775-799.
- Elkhwesky, Z., El Manzani, Y., & Elbayoumi Salem, I. (2024). Driving hospitality and tourism to foster sustainable innovation: A systematic review of COVID-19-related studies and practical implications in the digital era. *Tourism and Hospitality Research*, 24(1), 115-133.
- Ghaderi, Z., Béal, L., Zaman, M., Hall, C. M., & Rather, R. A. (2024). How does sharing travel experiences on social media improve social and personal ties?. *Current issues in tourism*, 27(21), 3478-3494.
- Ghosh, P., & Mukherjee, S. (2023). Understanding tourist behaviour towards destination selection based on social media information: an evaluation using unsupervised clustering algorithms. *Journal of Hospitality and Tourism Insights*, 6(2), 754-778.

- FATbit Technologies (2025). Language learning industry : Impact of digitalization on business retrieved from <https://www.fatbit.com/fab/how-digitalization-impacted-language-learning-business-opportunities/> (Accessed on: 05.03.2025).
- Islam, M. T. (2021). Applications of social media in the tourism industry: A review. *SEISENSE Journal of Management*, 4(1), 59-68.
- Khan, M. Y. H., & Abir, T. (2022). The role of social media marketing in the tourism and hospitality industry: A conceptual study on Bangladesh. In *ICT as Innovator between Tourism and Culture* (pp. 213-229). IGI Global Scientific Publishing.
- Leung, R. (2022). Development of information and communication technology: from e-tourism to smart tourism. *Handbook of e-Tourism* (pp.23-55). Springer
- Mandalia, S. (2023, November). Tourism education in the digital era: navigating innovation and transformation. In *International Conference on Social Science and Education (ICoESSE 2023)* (pp. 509-530). Atlantis Press.
- McBride, K. (2009). Social-networking sites in foreign language classes: Opportunities for re-creation. *The next generation: Social networking and online collaboration in foreign language learning*, 8(1), 35-58.
- Mchaney, R., & Sachs, D. (2016). Web 2.0 and Social Media. *London: Bookboon*.
- Mirzaalian, F., & Halpenny, E. (2021). Exploring destination loyalty: Application of social media analytics in a nature-based tourism setting. *Journal of Destination Marketing & Management*, 20(2021), 100598.
- Mohamad, N. (2022). Post COVID-19 pandemic: The new technology and tourism revolution for tourism fairs, festivals and events. In *Technology application in tourism fairs, festivals and events in Asia* (pp. 363-387). Singapore: Springer Singapore.
- Negruşa, A. L., & Coroş, M. M. (2016). Destination management organizations'(DMOS') roles and performance—literature review. *Romania*, 267-274.
- Obembe, D., Kolade, O., Obembe, F., Owoseni, A., & Mafimisebi, O. (2021). Covid-19 and the tourism industry: An early stage sentiment analysis of the impact of social media and stakeholder communication. *International Journal of Information Management Data Insights*, 1(2), 100040.
- Pachucki, C., Grohs, R., & Scholl-Grissemann, U. (2022). Is nothing like before? COVID-19–evoked changes to tourism destination social media communication. *Journal of Destination Marketing & Management*, 23(2002), 100692.
- Palaigeorgiou, G., & Papadopoulou, A. (2019). Promoting self-paced learning in the elementary classroom with interactive video, an online course platform and tablets. *Education and Information Technologies*, 24, 805-823.
- Pan, B., MacLaurin, T., & Crotts, J. C. (2007). Travel blogs and the implications for destination marketing. *Journal of travel research*, 46(1), 35-45.
- Pan, X., Rasouli, S., & Timmermans, H. (2021). Investigating tourist destination choice: Effect of destination image from social network members. *Tourism Management*, 83 (2021), 104217.

- Park, S., Zu, J., Xu, Y., Zhang, F., Liu, Y., & Li, J. (2023). Analyzing travel mobility patterns in city destinations: Implications for destination design. *Tourism Management*, 96(2023), 104718.
- Pop, R. A., Săplăcan, Z., Dabija, D. C., & Alt, M. A. (2022). The impact of social media influencers on travel decisions: The role of trust in consumer decision journey. *Current Issues in Tourism*, 25(5), 823-843.
- Ranasinghe, R., Gangananda, N., Bandara, A., & Perera, P. (2021). Role of tourism in the global economy: The past, present and future. *Journal of Management and Tourism Research*, 4(1), vi-xxii
- Reinhardt, J. (2019). Social media in second and foreign language teaching and learning: Blogs, wikis, and social networking. *Language Teaching*, 52(1), 1-39.
- ROI Minds (2025). *Digital Marketing for Tourism Industry: 9 Essential Strategies for Travel Agency* retrieved from <https://roiminds.com/digital-marketing-for-tourism-industry/> (Accessed on: 05.03.2025).
- Siegel, L. A., Tussyadiah, I., & Scarles, C. (2023). Exploring behaviors of social media-induced tourists and the use of behavioral interventions as salient destination response strategy. *Journal of destination marketing & management*, 27(2023), 100765.
- Steckman, L. M., & Andrews, M. J. (Eds.). (2017). *Online around the world: A geographic encyclopedia of the Internet, social media, and mobile apps*. Bloomsbury Publishing USA.
- Su, F., & Zou, D. (2022). Technology-enhanced collaborative language learning: theoretical foundations, technologies, and implications. *Computer Assisted Language Learning*, 35(8), 1754-1788.
- Velappan, A. R., & Karmenivannan, K. (2024, August). Influence of social media towards progress of travel confirmation in post-pandemic. In *AIP Conference Proceedings* (Vol. 3022, No. 1). AIP Publishing.

THE LINGUISTIC DIMENSION OF TOURISM: LANGUAGE PRESERVATION, CULTURAL HERITAGE, IDENTITY, AND SUSTAINABILITY

Assoc. Prof. Dr. Mehmet Veysi Babayığit

ORCID: 0000-0003-4136-7434

E-Posta: m.veysi.babayigit@gmail.com

Batman University, School of Foreign Languages - Department of Foreign Languages, Batman, Turkey

Assoc. Prof. Dr. Mehmet Necati Cizreliogulları

ORCID: 0000-0002-9884-6084

E-Posta: necaticizreliogullari@artuklu.edu.tr

Mardin Artuklu University, Faculty of Tourism, Department of Tourism Guidance, Mardin, Turkey

Abstract

Tourism has a significant role in the preservation, survival and promotion of traditional languages and cultures. Local government-based approaches and co-operation between different sectors are considered as a critical element to ensure the sustainable maintenance of linguistic and cultural heritage. When managed consciously and strategically, tourism not only provides a platform to promote the use of traditional languages but also contributes to the promotion of these languages and cultural values on a global scale. This study aims to examine the role of tourism in preserving traditional cultures. Particularly, a perspective is presented on how language is a preservation tool as a part of traditional culture. Tourism emerges as a factor affecting both the sustainability and change of local languages, traditions and lifestyles. In this context, it is discussed how language holds a role not only as a means of communication but also as a carrier of cultural identity and heritage. This study was conducted using literature review and SWOT analysis methods. Tourism presents both opportunities and threats in terms of preserving traditional cultures. Preserving the local language not only benefits from the economic advantages brought by tourism but also contributes to the maintenance of cultural identity. However, with the intensification of tourism, there is a risk that the local language and traditional lifestyles may gradually disappear. Therefore, it has been concluded that tourism policies should be organized in a way that supports the preservation of the language.

Keywords: Traditional Culture, Language Preservation, Cultural Heritage, Cultural Identity.

TURİZMİN DİLSEL BOYUTU: DİLİN KORUNMASI, KÜLTÜREL MİRAS, KİMLİK VE SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK

Doç. Dr. Mehmet Veysi Babayigit

ORCID: 0000-0003-4136-7434

E-Posta: m.veysi.babayigit@gmail.com

Batman Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksekokulu- Yabancı Diller Bölümü, Batman, Türkiye

Doç. Dr. Mehmet Necati Cizreliogulları

ORCID: 0000-0002-9884-6084

E-Posta: necaticizreliogullari@artuklu.edu.tr

Mardin Artuklu Üniversitesi, Turizm Fakültesi- Turizm Rehberliği Bölümü, Mardin, Türkiye

Özet

Turizm, geleneksel dil ve kültürlerin korunması, yaşatılması ve tanıtılmasında önemli bir role sahiptir. Yerel yönetim temelli yaklaşımlar ve farklı sektörler arasındaki iş birliği, dilsel ve kültürel mirasın sürdürülebilir bir şekilde korunmasını sağlamak için kritik bir unsur olarak kabul edilmektedir. Bilinçli ve stratejik bir şekilde yönetildiğinde turizm, sadece geleneksel dillerin kullanımını teşvik etmek için bir platform sağlamakla kalmaz, aynı zamanda bu dillerin ve kültürel değerlerin küresel ölçekte tanıtımına da katkıda bulunur. Bu çalışma, turizmin geleneksel kültürlerin korunmasındaki rolünü incelemeyi amaçlamaktadır. Özellikle dilin geleneksel kültürün bir parçası olarak nasıl bir koruma aracı olduğuna dair bir perspektif sunulmaktadır. Turizm, yerel dillerin, geleneklerin ve yaşam tarzlarının hem sürdürülebilirliğini hem de değişimini etkileyen bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda, dilin sadece bir iletişim aracı olarak değil, aynı zamanda kültürel kimlik ve mirasın taşıyıcısı olarak da nasıl bir rol oynadığı tartışılmaktadır. Bu çalışma literatür taraması ve SWOT analizi yöntemleri kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Turizm, geleneksel kültürlerin korunması açısından hem fırsatlar hem de tehditler sunmaktadır. Yerel dilin korunması, turizmin getirdiği ekonomik avantajlardan faydalanmanın yanı sıra kültürel kimliğin sürdürülmesine de katkıda bulunur. Ancak turizmin yoğunlaşmasıyla birlikte yerel dilin ve geleneksel yaşam tarzlarının giderek yok olma riski bulunmaktadır. Bu nedenle turizm politikalarının dilin korunmasını destekleyecek şekilde düzenlenmesi gerektiği sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Geleneksel Kültür, Dilin Korunması, Kültürel Miras, Kültürel Kimlik.

1. INTRODUCTION

Fundamentally, tourism is a deep linguistic and cultural exchange in which people use a variety of linguistic media to express and acquire cultural experiences. This exchange highlights how language plays a crucial part in determining how tourism affects identity, cultural heritage, and sustainability (Smith, 2021). Building compelling images of locations through the strategic use of promotional tourism texts in multiple languages is essential for influencing perceptions and drawing tourists (Lee, 2021). However, this linguistic engagement extends beyond mere promotion; it encompasses the preservation of heritage languages, the reinforcement of local identities, and the promotion of sustainable tourism practices (Garcia, 2022). The linguistic dimension of tourism, therefore, is not only about communication but also about safeguarding cultural assets and ensuring their longevity for future generations.

This context reveals a significant gap in understanding how linguistic and cultural interactions shape tourism and international relations. Tourism, essentially an exchange of languages and cultures, often relies on strategically crafted promotional materials in diverse languages to effectively portray destinations. The research opportunities presented by investigating the intersection of language and tourism are extensive. It is found that the role of non-English languages in cultural exchanges between tourists and local communities, particularly in regions like the Mediterranean and the Caribbean, where tourism-related interactions have deep historical roots, hold significant impacts (Garcia, 2022). Furthermore, the conducted literature revealed that the impact of tourism language on local linguistic landscapes, the use of heritage languages in touristic settings, and the function of language as a marker of local identity, used to define the tourist experience (Kim, 2023). The former studies also encompass the analysis of cultural heritage as a nexus of economy, language, and identity, and the ways in which semantic fields are manipulated by translators in the tourism industry to promote lesser-known languages (Chen, 2020). Besides, it is possible to come up with the limitations of translatability in tourist promotional discourse and the challenges faced by travellers when translations are in less widely spoken languages, especially those with complex political and historical backgrounds (Davis, 2021). These stylistic features are examined using the sociology of translation framework, focusing on interlinguistic mediation practices in multiethnic societies (Wilson, 2022). In the case of Rabbinical Venice, the analysis of translated promotional texts reveals that the hyperbolic advertising vernacular is partly lost due to stylistic differences between source and target texts and the passive role of the marketing industry (Rodriguez, 2023).

Considering the research gap and literature based on linguistics dimension of tourism, the current study aims to provide a comprehensive analysis of the linguistic and cultural dynamics within tourism, contributing to a deeper understanding of how language shapes international interactions and cultural representations. It also

explores how language influences fundamental tourism concepts, such as the adaptation of the English-centric "heritage" concept into cultures with varying perspectives on tradition.

2. THEORETICAL FRAMEWORK

This current study attempts to investigate the scientific tourism related studies, particularly in relation to the linguistic dimensions that underpin cultural heritage, identity, and sustainability; therefore, the study focuses on the critical role of language in tourism, challenging the assumption that language and communication are secondary to the mental or internal aspects of tourist behaviours.

2.1. Linguistic Dimension of Tourism

Language, as a primary component of cultural heritage and a vehicle for global interaction, plays a crucial role in tourism. Tourism can both catalyse legislative efforts to preserve endangered languages and cultures, and conversely, contribute to their extinction through radical social modifications (Zahrotul Hamdiyah, 2019). Therefore, understanding and managing the potential impacts of tourism on language preservation and cultural integrity is essential. Policies aimed at sustainable language, heritage, and cultural preservation must be reinforced to maintain local cultural integrity. Thus, linguistic landscape theory provides a framework for understanding the role of language in public space, and by examining language on road signs, commercial signs, and outdoor signs, it is possible to analyse the policies, practices, and social institutions that shape the linguistic landscape. This approach is particularly relevant in tourism, where linguistic landscapes reflect and influence cultural perceptions and interactions.

2.2. Sociolinguistics and Tourism

Since 1980s, languages have been included on the agenda of sustainable development in relation to linguistic minorities, and since the 1990s, languages have also been considered in view of cultural heritage, particularly in conjunction with tourism, where languages are a driving force, as referred to in 2001 as the *"journey to the heart of a territory"*. Nonetheless, in the list of cultural "goods", there is still a clear-cut distinction between "language" and "tradition", with the first often linked with identity and the second with heritage, reflecting two different perspectives: languages as "heritage" associated with minority languages in resilient communities aiming to construct their "authenticity", and languages as demographic elements constituting an immanent "cultural diversity" in towns and cities. Language is also a means of mediation for other cultural expressions as "counter-surveillance" generators of power, where communities control the representation of their culture in tourism, such as the movement for the preservation of the Welsh language and

initiatives in the Italian Abruzzo region, balancing mainstream traditions with multifaceted linguistic aspects of local festivities (Agorni, 2018).

3. LANGUAGE PRESERVATION IN TOURISM

Table 1. *Language Preservation in Tourism: Navigating Multilingual Signage and Cultural Identity*

Factor	Strengths	Weaknesses	Opportunities	Threats
Language Preservation	Potential to safeguard local linguistic diversity	Commercialization of local languages for tourism purposes	Enhancing the visibility of endangered languages	Linguistic homogenization and the loss of local identity
Translation	Facilitating communication through multilingual signage	L2 translation often losing the original meaning (Agorni, 2018)	Promoting cultural heritage through translation	Cultural and linguistic misunderstandings
Tourism Development	Revitalization of economically depressed areas	Overburdening local infrastructure	Protecting cultural heritage through sustainable tourism practices	Alienation of tourists from local culture
Identity Construction	Strengthening social belonging	Using language as a commercial commodity	Language education and awareness projects for local communities	Shaping cultural heritage according to global market demands

The SWOT analysis table above indicates that the intertwining of tourism and culture implies a complex relationship between language, translation, identity construction, and the creation of “otherness”. On the one hand, tourism can contribute to safeguarding endangered languages and traditions, fostering the necessary linguistic competence among users and implementers. On the other hand, when entrapped in promotional discourse and the global tourist market, both culture and language often risk "being lost in tourism translation." (Agorni, 2018). The analysis also highlights how multilingual signage, particularly in Western and Central European tourist resorts, serves as both a tool for communication and a potential threat to local linguistic and cultural identity. This socially and politically mediated struggle for languages and representation within physical and virtual territories can affect collective identity construction and the sustainable development of both local cultural heritage and the tourist industry.

Besides, tourism may contribute to endangered languages through signage and foster intercultural competence, while also creating economic value from multilingualism (Mufwene, 2020). However, weaknesses such as over-reliance on English and the neglect of local linguistic planning policies (LPP) can hinder these efforts (Riccardi, 2021). Opportunities exist in enhancing cultural identity and utilizing ICT for better representation (Crystal, 2020). Yet, the threats of linguistic homogenization, flattening of local cultural qualities, and the erosion of social capital among minority-speaking groups pose significant challenges (De Bot & Makoni, 2021). There must be a delicate balance between cultural preservation and tourism-driven globalization since it is further complicated by the fact that tourism often involves the commodification of culture, which can lead to the 'folklorization' of local traditions, as observed by Agorni (2018), potentially stripping them of their authentic meaning. Next, the increasing use of global languages in tourist settings can marginalize local languages, contributing to their decline, a phenomenon documented in studies on linguistic landscapes; therefore, a nuanced approach is necessary to ensure that tourism acts as a catalyst for language preservation rather than a contributor to its demise (Heller, 2022).

4. LINGUISTIC SUSTAINABILITY IN TOURISM

Table 2. *Linguistic Sustainability in Tourism: A Cultural and Economic Analysis*

Strengths	Weaknesses	Opportunities	Threats
The dynamic and evolving nature of language in tourism offers opportunities for cultural preservation and exchange.	The commodification of culture may result in the exploitation and misrepresentation of indigenous languages and customs.	Promoting linguistic tourism as a tool for language preservation and cultural awareness.	Globalization and the spread of Western ideals could undermine the authenticity of local cultures and languages.
Language diversity contributes to the preservation of cultural heritage through tourism practices.	Limited state support for indigenous languages may hinder their broader integration into mainstream tourism.	Increased focus on sustainable tourism can highlight the importance of linguistic diversity as part of cultural heritage.	Cultural exploitation may lead to the homogenization of languages and practices in tourism marketing.
Translation and cultural mediation shape a distinct cultural role in tourism.	The focus on cultural stereotypes in translations may result in biased representations of local cultures.	Development of specialized tourism products that focus on linguistic and cultural heritage can attract a niche market.	The constant demand for exotic and commodified tourism experiences may lead to the erosion of authentic cultural practices.
Indigenous languages are incorporated into educational systems, preserving linguistic diversity.	The dominance of Western discourses in tourism may marginalize indigenous perspectives and cultures.		

According to SWOT analysis in the table, language sustainability in tourism has both potential and challenges. The ability of linguistic diversity to conserve cultural legacy is one of its strengths; translations and cultural mediation help to shape the cultural role of tourism. However, their incorporation into tourism is limited by flaws such as the monetization of culture and the lack of government support for indigenous languages. Threats like globalization and cultural commodification run the potential of weakening the authenticity of regional languages and customs, while opportunities come through linguistic tourism, which can foster cultural awareness. The necessity of sustainable and culturally aware tourism strategies is emphasized by this analysis.

Besides, the concept of linguistic sustainability in tourism plays a vital role in cultural and economic development, as language diversity is part of both biodiversity and cultural heritage (Steele, 2020). The tourism industry offers opportunities for preserving languages and cultural environments, but it also raises concerns about the commodification and misrepresentation of these cultures. Translations hold a significant role in shaping the cultural role of tourism materials, influencing the reception of exotic representations and cultural stereotypes, and despite the challenges, such as limited state support for indigenous languages and the dominance of Western discourses (Phillipson, 2020), the integration of indigenous languages into educational systems and tourism practices can contribute to cultural preservation (Hinton, 2023). However, the globalized tourism market poses a threat, as it may lead to the exploitation and homogenization of cultures, ultimately undermining the authenticity of local languages and practices (Urry & Larsen, 2021)

5. CONCLUSION AND FUTURE DIRECTIONS

The current study comes up with a comprehensive examination of how social media, within the linguistic dimension of tourism, profoundly influences language preservation, cultural heritage, and the sustainable transformation of tourism destinations, demonstrating the close link between foreign language learning, the discovery of digitalized cultural sites, and the utilization of educational resources on social media platforms

Besides, ideas concerning tourism, like any body of knowledge, constitute a special discourse formed by specific threads of meaning making; therefore, this study investigates the cultural representation conveyed by tourist promotional discourse pertaining to heritage and destination by comparing the possible ways culture specific items (CSIs) are encoded in promotional texts (Jaworski & Thurlow, 2020). Although reconstructing a CSIs inventory is challenging, this approach offers an explorative view of cultural representation. Efforts to experience other languages remain personal, while exotic idioms often serve as mere holiday accessories. Over

the last 30 years, sustainability has become a guiding principle in tourism, yet language remains under-integrated. Some language practices, like the equal use of local and international languages, are more sustainable. Language preservation, as part of living heritage, can be achieved through conservation and revitalization. Heritage languages should be used by future generations to prevent decay. Language conservation is an implicit element of sustainable language practices in tourism, ensuring the protection of the linguistic legacy for future generations (King & Carson, 2021).

Future research within the current study should prioritize the intricate connections between language and tourism, particularly focusing on the preservation of linguistic diversity and its impact on cultural heritage and sustainable tourism practices. There is a need for studies that explore the strategies and practices of translating tourist texts, ensuring that these translations accurately reflect and preserve local cultures and languages. Furthermore, research should delve into the role of language mediators, examining their influence on cultural brokerage and intercultural interpretation within the tourism sector. This exploration should also consider how digital platforms, and social media may be leveraged to promote language preservation and enhance cultural understanding in tourism. By addressing these areas, future studies can contribute to a more nuanced understanding of how language shapes and is shaped by tourism, ultimately fostering sustainable and culturally sensitive tourism practices

REFERENCES

- Agorni, M. (2018). *Tourism and Translation: Language, Culture and Identity*. Routledge.
- Chen, L. (2020). Semantic manipulation in tourism translation. *Translation Studies Quarterly*, 8(4), 320-335.
- Crystal, D. (2020). *Language Death*. Cambridge University Press.
- Davis, M. (2021). Challenges in translating tourist promotional discourse. *Journal of Applied Linguistics*, 18(1), 45-60.
- De Bot, K., & Makoni, S. (2021). *Language and Migration*. Routledge.
- Garcia, R. (2022). Language and cultural exchange in Mediterranean tourism. *Mediterranean Studies Review*, 25(3), 210-225.
- Hamdiyah, M. Z. (2019). *A linguistic landscape of tourist spaces: Multilingual signs in Surabaya and Mojokerto's heritage sites* (Master's thesis). State Islamic University of Sunan Ampel Surabaya.
- Heller, M. (2022). *Linguistic Diversity and Social Justice*. Oxford University Press.
- Hinton, L. (2023). *Bringing Our Languages Home: Language Revitalization for Families*. Heyday.
- Jaworski, A., & Thurlow, C. (Eds.). (2020). *Semiotic landscapes: Language, image, space*. Routledge.
- Kim, S. (2023). Language as a marker of local identity in tourism. *Sociolinguistics Today*, 12(2), 145-160.
- King, K. A., & Carson, S. (Eds.). (2021). *Handbook of language revitalization*. Routledge.
- Lee, H. (2021). Adapting the concept of heritage in diverse cultures. *Cultural Heritage Studies*, 19(4), 400-415.
- Mufwene, S. S. (2020). *Language Evolution: Contact, Competition and Change*. Cambridge University Press.
- Phillipson, R. (2020). *Linguistic Imperialism*. Oxford University Press.
- Riccardi, A. (2021). *Translation Studies and Language Policy*. Routledge.
- Rodriguez, E. (2023). The loss of hyperbolic vernacular in tourism translation. *Translation and Interpretation Studies*, 11(1), 60-75.
- Smith, J. (2021). International business investments and linguistic challenges. *Global Business Review*, 22(3), 250-265.
- Steele, J. (2020). *Language Diversity and Sustainability*. Cambridge Scholars Publishing.
- Urry, J., & Larsen, J. (2021). *The Tourist Gaze 3.0*. Sage Publications.
- Wilson, T. (2022). Interlinguistic mediation in multiethnic societies. *Journal of Sociological Translation*, 14(3), 280-295.

KUTSAL MEKÂNLARIN ÖTESİNDE: BİRLEŞİK KRALLIK'TAKİ KİLİSELERİN DEĞİŞEN İŞLEVLERİ

DR. HATİCE ŞULE ÖZER
ORCID: 0000-0003-0333-4551
hatice.ozer@nottingham.ac.uk

**University of Nottingham, Faculty of Engineering, Department of Architecture and Built Environment,
Nottingham, United Kingdom**

Özet

Tarih boyunca kiliseler hem dini hem de sosyal merkezler olarak kabul edilmiştir. Ancak günümüz toplumunda, rollerinde ve işlevlerinde önemli dönüşümler yaşanmıştır. Birleşik Krallık'taki sosyal, ekonomik ve kültürel dinamiklerde meydana gelen değişimlere paralel olarak, ibadet ve manevi sığınak olarak hizmet veren birçok kilise, yeniden işlevlendirme(adaptive reuse) süreciyle farklı kullanımlara uyum sağlamıştır. Bu makale, kiliselerin dini kimliklerinin ötesine geçen çok yönlü kullanımını ele alarak, bu yapıların restoranlara, toplum merkezlerine, konser salonlarına ve çağdaş sanat sergi alanlarına dönüşümüne odaklanmaktadır. Ayrıca, bu dönüşümlerin mimariyi bir kültürel miras unsuru olarak nasıl konumlandığı ve tarihî koruma sürecine nasıl katkıda bulunduğu incelenmektedir.

Birleşik Krallık'ta yeniden işlevlendirilmiş kiliseler üzerine yapılan vaka analizleri, bu mekânların mimari ve tarihî kimliklerini korurken aynı zamanda, çoğu zaman özgün işlevleriyle çelişen yeni kullanımlara nasıl adapte olduklarını ortaya koymaktadır. Araştırma ayrıca bu dönüşümlerin toplumsal hafıza, miras koruma ve kentsel kimlik üzerindeki etkilerini incelemektedir. Bu bağlamda, makale kiliselerin topluluklara nasıl evrilerek hizmet etmeye devam ettiğini ve kutsal ile gündelik mekânların iç içe geçtiği mimari ve kültürel dönüşümü nasıl yansıttığını tartışmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yeniden İşlevlendirme, Mimari, Miras, Kutsal Mekân, Kiliseler

BEYOND SACRED SPACES: THE CHANGING FUNCTIONS OF CHURCHES IN THE UNITED KINGDOM

DR. HATİCE ŞULE ÖZER
ORCID: 0000-0003-0333-4551
hatice.ozer@nottingham.ac.uk
University of Nottingham, Faculty of Engineering, Department of Architecture and Built Environment,
Nottingham, United Kingdom

Abstract

Throughout history, churches have been regarded as both religious and social centres. However, in contemporary society, their roles and functions have undergone significant transformations. In response to shifts in the social, economic, and cultural dynamics of the United Kingdom, many churches that traditionally served as places of worship and spiritual refuge have been repurposed through adaptive reuse to accommodate new functions. This article explores the diverse uses of churches beyond their religious significance, focusing on their transformation into restaurants, community hubs, music halls, and contemporary art exhibition venues. Furthermore, it examines how these transitions position architecture as an artefact of cultural heritage and contribute to historical preservation.

Case studies of adaptively reused churches in the United Kingdom reveal that these spaces retain their architectural and historical identities while accommodating new functions, often in contrast to their original purpose. Additionally, this research investigates the impact of these transformations on social memory, heritage conservation, and urban identity. Within this framework, the article aims to analyse how churches continue to serve their communities in evolving ways and how these spaces embody the architectural and cultural shifts that occur as sacred and everyday spaces become intertwined.

Anahtar Kelimeler: Adaptive Reuse, Architecture, Heritage, Sacred Space, Churches

TÜRKİYE’NİN İKLİMSEL ÇEŞİTLİLİĞİ BAĞLAMINDA MİMARİ TASARIMDA TEK TİP PROJE YAKLAŞIMININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Dilan Kuranlıoğlu ¹

Dr. Öğretim Üyesi, Gizem İzmir Tunahan ²

ORCID: 0009-0003-8886-5024¹ 0000-0003-1473-9351²

E-Posta: kuranliogludilan@gmail.com¹ gizem.izmirtunahan@deu.edu.tr ²

Dokuz Eylül Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Anabilim Dalı, İzmir, Türkiye

Özet

Türkiye, sahip olduğu coğrafi konum ve topografik çeşitlilik nedeniyle, farklı iklim tiplerinin bir arada görülebildiği nadir ülkelerden biridir. Bu iklimsel çeşitlilik, kullanıcı konforunun sürekliliğini sağlamak adına, kamusal ve özel yapıların tasarım sürecinde iklim koşullarının dikkate alınmasını zorunlu kılmaktadır. İklim değişikliği nedeniyle sıcaklık artışları ve aşırı hava olaylarının sıklığındaki artış, mevcut iklimsel farklılıkları daha belirgin hale getirmekte ve bu durumun ilerleyen süreçlerde daha kritik etkiler doğurması beklenmektedir. Ancak günümüzde, Türkiye genelinde yaygın olarak uygulanan standartlaşmış tasarım yaklaşımı, bölgesel iklim farklılıklarını göz ardı etmekte ve bu durum, özellikle ekstrem iklim koşullarında yapıların yetersiz performans göstermesine neden olmaktadır.

Bu çalışma, Türkiye'nin iklimsel çeşitliliğini dikkate alarak, farklı iklim bölgelerinde gözlemlenen ekstrem sıcaklık değerlerinin analizine dayanan iklime duyarlı tasarım ve stratejilerin geliştirilmesi için özgün bir metodolojik yaklaşım sunmaktadır. Bu bağlamda, Türkiye'nin farklı iklim bölgelerindeki ekstrem sıcaklık verileri incelenerek, bölgesel iklim farklılıklarının mimari tasarım sürecinde göz ardı edilmesinin yol açabileceği potansiyel sorunlar ve öneriler ele alınmaktadır.

Önerilen metodolojik yaklaşım doğrultusunda, iklimsel analizlerde uluslararası geçerliliği olan Köppen iklim sınıflaması temel alınarak, Türkiye'nin sıcaklık verileri Meteoroloji Genel Müdürlüğü'nden temin edilecek ve bu veriler doğrultusunda Türkiye'nin Köppen iklim sınıflandırmasına ilişkin veriler bir araya getirilecektir. Elde edilen verilerin analizi ile ekstrem iklim koşullarını temsil eden pilot şehirler belirlenecek ve bu şehirlerin sıcaklık verileri, Türkiye'deki iklimsel çeşitliliği ortaya koyarak iç mekan konfor sorunlarına dair anlamlı bir örneklem oluşturacaktır. Çalışmada elde edilen veriler, iklim koşullarının binaların enerji tüketimi, iç mekan konforu ve sürdürülebilirlik gibi alanlardaki etkilerini araştıran çalışmalara katkı sağlarken, farklı iklim koşullarına uygun tasarım stratejilerinin geliştirilmesine de yardımcı olacaktır.

Anahtar Kelimeler: iklimsel çeşitlilik, tip proje yaklaşımı, iklime duyarlı tasarım, Köppen iklim sınıflandırması, sürdürülebilirlik, Türkiye.

EVALUATION OF UNIFORM PROJECT APPROACH IN ARCHITECTURAL DESIGN IN THE CONTEXT OF CLIMATE DIVERSITY IN TURKEY

Abstract

Turkey is one of the rare countries where different climate types coexist due to its geographical location and topographic diversity. This climatic diversity necessitates considering climate conditions in the design process of both public and private structures to ensure the continuity of user comfort. Additionally, due to climate change, rising temperatures and the increasing frequency of extreme weather events are expected to highlight the existing climatic differences further, making their impacts more critical in the future. However, the standardized design approach widely applied across Turkey today overlooks regional climate differences. This oversight causes buildings designed with similar principles in different climatic regions to perform inadequately, especially in extreme climate conditions.

This study presents an original methodological approach based on analyzing extreme temperature values observed in various climatic regions of Turkey, addressing potential problems arising from neglecting regional climate differences in the architectural design process and emphasizing the importance of climate-sensitive design. The proposed methodological approach suggests using the Köppen climate classification as a reference, with temperature data obtained from the General Directorate of Meteorology to compile climate data tables for Turkey. Through comparative analysis, pilot cities representing extreme climatic conditions will be selected, and the temperature data from these cities will provide a meaningful sample that highlights the climatic diversity in Turkey and its implications for indoor comfort.

The findings of this study demonstrate Turkey's broad climatic diversity as revealed by the Köppen climate classification and highlight the adverse effects of the uniform project approach, which disregards this diversity. The data collected will contribute to research on the impact of climate on areas such as building energy consumption, indoor comfort, and sustainability. Furthermore, it will support the development of design strategies tailored to different climatic conditions. This study offers an innovative methodological approach for climate-sensitive designs and strategies in line with Turkey's diverse climate zones.

Keywords: Climatic diversity, uniform project approach, climate-sensitive design, Köppen climate classification, Turkey.

1. Giriş

İklim; geniş kapsamlı bölgelerde çok uzun bir süre boyunca aynı kalan ortalama hava şartları olduğundan, bölgenin hava durumu açısından karakterini tanımlamaktadır. Bu bölgeler Türkiye’de çeşitli iklimsel sınıflandırmalarla betimlenmiştir. Tarih boyunca çok sayıda bilim adamı, çok çeşitli iklim sınıflandırma çalışmaları yapmıştır. İklim sınıflandırmalarındaki bu farklılıkların nedeni, su bilançosunun giderini hesaplamadaki farklılıklar olarak söylenebilmektedir (Karaman & Gökalp, 2010). Meteoroloji Genel Müdürlüğü’nün hazırladığı belgede, Türkiye’nin ılıman kuşak ile subtropikal kuşak arasında yer aldığından, üç tarafının denizlerle çevrili olmasından ve dağlarının uzanışı, yeryüzü şekillerinin çeşitlilik göstermesinden dolayı farklı özellikte iklim tiplerinin bulunmasına değinilmiştir. Ülkemizin kıyı bölgelerinde denizlerin etkisiyle daha ılıman iklim özellikleri görülürken, Kuzey Anadolu Dağları ve Toros sıradağları deniz etkilerinin iç kesimlere girmesini engellemesinden dolayı iç kesimlerde karasal iklim özellikleri görülmektedir. Böylelikle, ülkemizde şu iklim sınıfları belirlenmiştir; Karasal iklim (a, b, c, d), Akdeniz iklimi, Marmara (geçiş) iklimi, Karadeniz iklimi (Sensoy vd., t.y.). İklim bir hava olayları bütünü olduğundan dolayı tek bir iklim elemanına göre yapılacak sınıflandırma çok yüzeysel olacaktır ve her bölgeye uyum sağlamayacaktır. Aydeniz, Erinç, Thornthwaite, Köppen ve De Martonne gibi bilim adamları iklim sınıflandırmalarında daha detaylı çalışmalara yer vermiştir, fakat bunların içerisinde de en detaylı şekilde araştırma Köppen tarafından yapılmıştır. Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde iklim sınıflandırmalarının detaylı analizlerine yer verilmektedir. İklimsel konfor standartları ise mekanik sistemlerle kontrol altında tutulabilen bir yapının sahip olması gereken optimum iklim durumunu tanımlamaktadır. Konforlu bir iç ortam tasarlamak amacıyla, iklimsel konfor şartlarının ve konfor halinde olabilmek için duyulan iklimsel ihtiyaçların belirlenmesi, yapının tasarım sürecinin başlangıç aşamasında önem verilmesi gereken bir konudur (Yaşar vd., 2007).

Günümüz toplumunda, mimari yapı kalitesi ülkenin gelişmişliğinin bir göstergesi durumundadır. İç mekanlar kullanıcıların, zihinsel (bilişsel) gelişim ve sosyal-duyusal gelişim gibi farklı gelişim süreçlerini etkilemektedir. Mimari yapılar; öğrenim ve eğitimin, çalışma hayatının kısacası yaşamın sürekli olarak devam ettiği modeller olarak da tanımlanmaktadır (Alga, 2005).

Gelişmiş ülkelerde kullanıcılar zamanlarının büyük bir kısmını iç mekanlarda geçirmektedirler. Bu nedenle, mimari yapılarıdaki iç mekan ortamı, bina kullanıcılarının sağlığı, refahı, memnuniyeti ve üretkenliği üzerinde belirleyici bir role sahip olmaktadır (Frontczak & Wargocki, 2011). Kullanıcıların verimliliği, motivasyonu, bilişsel ve fiziksel gelişiminde, mimari yapıların fiziksel mekan standartları önem arz etmektedir. Bundan dolayı, mekanların her biri işlevsel, konforlu, bulunduğu bölgenin iklimsel koşullarına uygun yapılar olarak

tasarlanmalıdır. Yapının doğru yönelimde, yeterli büyüklükte, gerekli ve uygun tasarım standartları doğrultusunda planlanması, kullanıcı yaşamının daha konforlu olmasını sağlayacaktır. Kullanıcıların konforuna yönelik gereklilikler, bina tasarımının bütününde göz önüne alınması gereken öncelikler arasında yer almaktadır (Erap vd., 2021). Ayrıca iç mekan konfor koşulları, etkin bir öğretim-öğrenim ve çalışma hayatı gibi verimlilik gerektiren mekanlar için önemlidir. İç mekandaki aydınlatma, havalandırma, ses ve ısı konforu verimlilik gerektiren mekanlar için ön koşul olmaktadır. İklim duyarlı çevre dostu malzemelerle, etkin ısıtma, havalandırma ve nem kontrolü kullanıcıya, taze, temiz hava ve ferah bir iç ortam sunduğu belirtilmektedir. Kullanıcıların konsantrasyonu, verimliliği ve sağlığı bakımından, yapının mekansal, işitsel, görsel ve termal şartlarının optimum konfor koşullarında olması gerekmektedir. Bundan dolayı, mimari yapıların bulunduğu bölgenin gerektirdiği iklimsel konfor koşullarına duyarlı tasarlanması, iç mekan termal konforu sayesinde kullanıcı verimliliği için önem arz etmektedir (Temel & Yılmaz, 2023).

Araştırmada, Türkiye’de farklılaşan iklim sınıflarına rağmen tip mimari yapı projelerinin tasarımındaki benzerlik tartışılmaktadır. Türkiye’deki mimari yapıların, aynı mimari özelliklere sahip tip projeler olarak tasarlandığı görülmektedir. Bu durumda farklı iklim parametrelerine sahip bölgelerde aynı tip projelerin uygulanması, maliyet bakımından ilk bakışta uygun görülmesine rağmen yapıların özgün mimari niteliklerinden ve iklimin gerektirdiği tasarımdan yoksun uygulanması daha sonrasında çevre koşullarına uyumu için ek maliyetler çıkmasına sebebiyet vermiştir (Demirbaş, 2021). Ayrıca, iklim koşulları dikkate alınarak tasarlanan yapılarda, iç mekan konforunun optimum değerinde olması ve bu durumun kullanıcının verimliliği üzerindeki olumlu etkisi de bu yapıların pozitif sonuçları arasındadır. Bundan dolayı farklı iklim bölgelerindeki yapıların mimarisinde iklim koşulları göz ardı edilmemelidir (Erçin, 2005).

İklim duyarlı mimari tasarımın, kullanıcı konforunu nasıl etkilediği ve bu alandaki araştırmalar için belirli iklim bölgelerini temsil eden pilot şehirlerin seçilip seçilmemesi gerektiği, çalışmanın temel sorularıdır. Bu soruların daha önceki çalışmalarda ele alınmamış olması, iklim duyarlı mimari yapı tasarımının halen önemli bir araştırma konusu olduğunu göstermektedir ve bu durum çalışmanın değerini arttırmaktadır. Çalışma, Köppen iklim sınıflaması referans alınarak iklim duyarlı mimari tasarımın önemini vurgulamayı ve bu alandaki araştırmalara yeni bir metodolojik yaklaşım sunmayı amaçlamaktadır. Yöntem olarak biçimsel eleştiri kullanılmıştır; bu yöntem, yapı, form ve dil özelliklerine odaklanarak bir konu üzerinden yapılan eleştirilerin ifade edilme biçimini tanımlar.

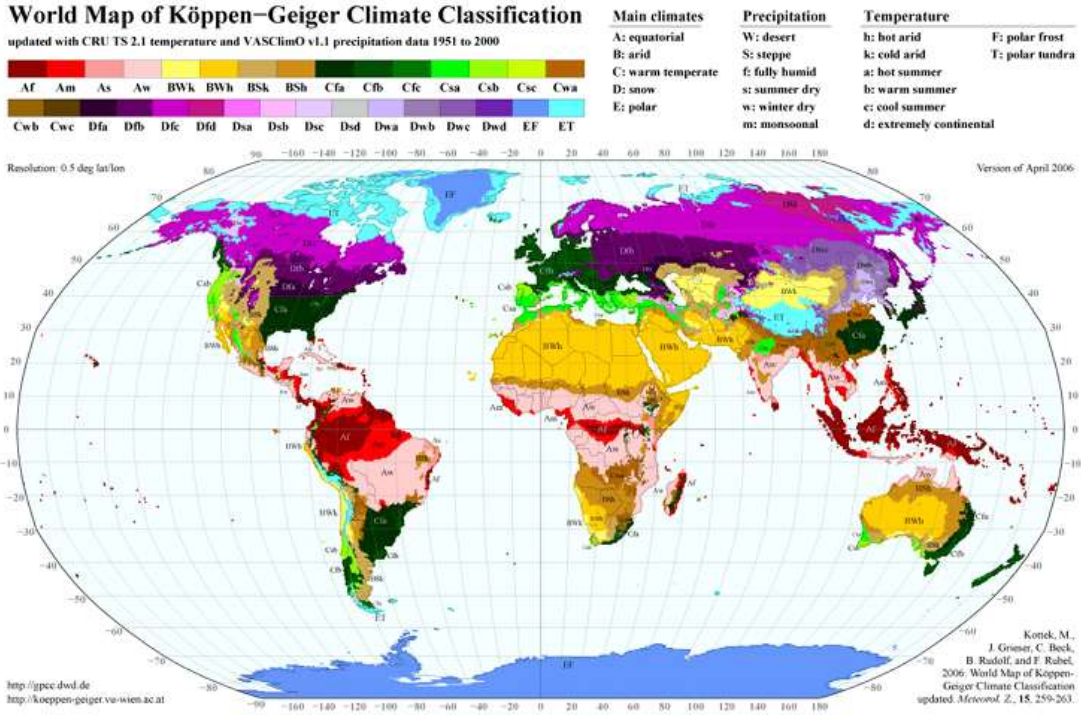
2. Türkiye’deki İklim Sınıflandırmalarının Genel Değerlendirilmesi

İklim, bir dizi olaydan oluşan karmaşık bir olgudur ve sadece tek bir iklim elemanına dayalı sınıflandırmalar, genellikle çok genel kalır ve her bölgeye uyumlu olmaz. Aydeniz, Erinç, Thornthwaite, Köppen ve De Martonne gibi bilim insanları, iklim sınıflandırmalarında yalnızca sıcaklık değil, aynı zamanda yağış, nem, güneşlenme süresi ve topraktaki su birikimi (evapotranspirasyon değeri) gibi diğer iklim elemanlarına da yer vermişlerdir (Bölük vd., 2023).

Türkiye’deki iklim tipleri, farklı sınıflandırmalara göre şu şekilde ayrılmaktadır: Aydeniz İklim Sınıflandırması 7, De Martonne İklim Sınıflandırması 6, Erinç İklim Sınıflandırması 5, Thornthwaite İklim Sınıflandırması 8, Köppen İklim Sınıflandırması 10, ve Köppen-Trewartha İklim Sınıflandırması ise 5 farklı iklim tipine ayırmaktadır (Bölük vd., 2023). Diğer sınıflandırmalarla karşılaştırıldığında, Köppen İklim Sınıflandırması daha ayrıntılı bir inceleme sunmakta ve literatürde konuya dair daha bilimsel bir yaklaşım sergilenmektedir. Bu nedenle, çalışmada referans olarak Köppen İklim Sınıflandırması tercih edilmiştir.

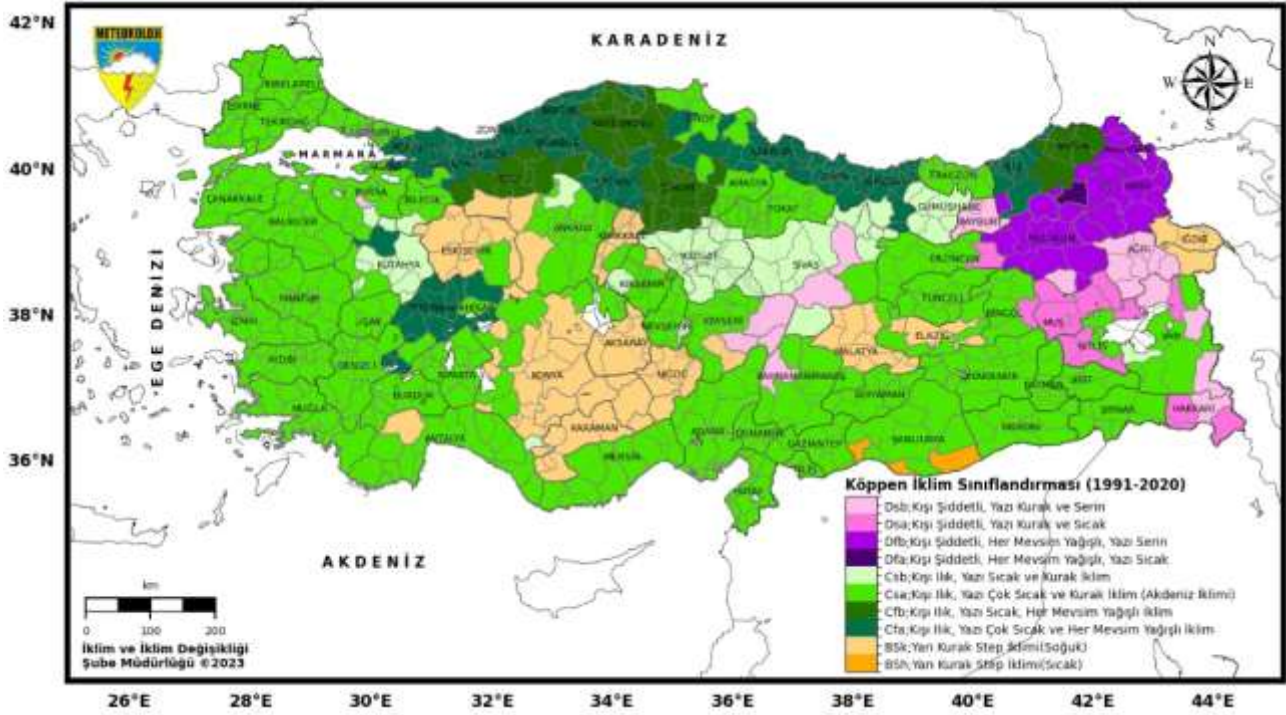
Köppen iklim sınıflandırması, Wladimir Köppen (1846-1940) tarafından oluşturulmuştur. Küresel olarak en sık kullanılan iklim sınıflandırması olan Köppen iklim sınıflandırmasında beş ana iklim grubu bulunmaktadır. Bu sınıflandırmada, bölgenin aldığı yağış miktarı, yağışın süreci ve sıcaklık derecesi göz önüne alınmaktadır. Köppen, iklim gruplarını üç harf kullanarak ifade etmektedir.

Bu iklim gruplarının ilk harfi; Ekvator bölgesi (A), kurak bölge (B), sıcak ılıman bölge (C), kar bölgesi (D) ve kutup bölgesi (E) olarak belirtilmiştir. Bu harflerin sınırları nemlilik ve sıcaklık derecesine göre belirlenmektedir. Günümüzde iklim çalışmalarında ve yayınlarda büyük çoğunlukla Köppen-Geiger haritası kullanılmaktadır. Markus Kottek 2006 yılında, küresel sıcaklık ve yağış veri setlerini kullanarak Köppen-Geiger iklim sınıflandırması dünya haritasını hazırlamıştır. Dünya iklim sınıflandırma haritası, Alman Hava Servisi’nde Küresel Yağış Klimatoloji Merkezi (GPCC) ve Doğu Anglia Üniversitesi İklim Araştırma Birimi (CRU) den model sonuçları esas alınarak grid bazlı olarak hazırlanmıştır. Klimatoloji alanına ait birçok ders kitaplarında Köppen-Geiger iklim sınıfları dünya haritası yer almaktadır (**Resim 1**) (Bölük vd., 2023).

Resim 1. Köppen'e göre iklim sınıflandırmasının dünya haritası (Bölük vd., 2023)

Köppen İklim Sınıflandırması için Türkiye'deki 254 meteoroloji istasyonunun aylık sıcaklık ve yağış verilerine ulaşılmıştır. 1991-2020 yılları arasındaki 30 yıllık döneme ait veri setinden aylık bazda ortalama değerler analiz edilmiştir. Sonuçta, ülkemizde Köppen iklim sınıflandırmasının 10 tipinin görüldüğü bulunmuştur. Bu sınıflandırmalara göre Türkiye'nin iklim haritaları çıkartılmıştır. Köppen iklim sınıflandırmasına göre ülkede %65 olarak kurak yaz ile sıcak ılıman iklim (Cs) tipi görülmektedir. Kurak iklimler (BS) %9.8, her mevsim yağışlı iklimler (Cf) %13.4, kışı soğuk iklimler ise (Df, Ds) %11.8 oranında görülmektedir. Sınıflandırmada ikinci harf bölgenin yağış durumunu belirtirken üçüncü harf ise bölgenin sıcaklığını ifade etmektedir (**Resim 2**) (Bölük vd., 2023).

Resim 2. Türkiye’de Köppen’e göre iklim sınıflandırması (Bölük vd., 2023)

Türkiye'deki mimari yapıların farklı iklim bölgelerinde tip proje olarak standartlaşmasına yönelik, Köppen sınıflandırmasını referans alan herhangi bir çalışma bulunmamaktadır. Ayrıca, mevcut araştırmalarda iklim bölgelerine yönelik pilot şehirlerin önerilmesi gerekliliğinden bahsedilmemektedir. Bu nedenle, çalışma bu alandaki özgünlüğüyle öne çıkmakta ve literatüre katkı sağlamaktadır. Ayrıca iklim sınıflandırmaları arasında en detaylı sınıflandırma olan Köppen sınıflandırmasının referans alınması çalışmanın detaylı bir analiz ile araştırıldığını göstermektedir.

3. Mimari Yapılarda İç Mekan Koşullarının Kullanıcılar Üzerindeki Önemi

Mimari yapıların insana öncelikli değer veren bir anlayışla tekrardan gözden geçirilmesi; verimliliğin ve bilimin bir gerekliliğidir. Bireyler, gün içerisinde vakitlerinin büyük bir çoğunluğunu yapılarda geçirmektedir. Bu anlamda kullanıcıların motivasyonu, verimliliği, fiziksel ve bilişsel gelişimi için yapıların fiziksel iç mekan koşulları büyük bir öneme sahiptir (Emekci, 2021). Öğrencilerin veya çalışanların verimliliği, konsantrasyonu ve sağlığı açısından; binanın mekansal, görsel, işitsel, termal koşullarının optimum konfor koşulları değerlerine sahip olması büyük önem arz etmektedir. Bu sebeple binaların ve özellikle iç mekamlardan biri olan dersliklerin, çalışma ortamlarının kullanıcıların verimini arttıracak; fiziksel, sosyal, psikolojik, sağlık ve güvenlik konularında tüm ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde tasarım standartlarına uygun olarak planlanması gerekmektedir (Atmaca vd., 2018).

Mimari yapıların iç mekan konfor koşulları; aydınlatma, akustik, iklimlendirme ve havalandırma gibi yapının fiziki özellikleri ile alakalı koşullar, sirkülasyon ve erişim gibi yapısal özellikler, ulaşılabilirlik ve dış mekan ilişkileri esasında çevresel faktörler, teknoloji kullanımı, tefriş ve donatıların durumu gibi nitelikler bağlamında tanımlanmaktadır (Güvenli, 2023). Yapılarda minimum enerji kullanımı ile kaliteli iç mekan konfor koşulları sağlayabilmek, dünya çapında tasarım yönergelerinde araştırılan konulardan biridir. Yapılarda, yaşam sürecinin sağlıklı ve güvenli bir şekilde gerçekleşmesinde görsel konforun önemli bir yeri bulunmaktadır. Bireylerin, psikolojik ve duygusal olarak tatmin eden ve rahat görme koşullarını sağlaması için; yapı tasarımı aşamasında iyi bir aydınlatma yönteminin belirlenmesi ve uygulanması önemlidir (Gürel, 2001). Eğitim binalarına örnek verilecek olursa, eğitimin verimini, öğrencilerin ve öğretmenlerin buldukları ortamdaki memnuniyetlerini, sağlık ve güvenlik niteliklerini sağlamak için yapı içerisinde ergonomi ve konfor kavramlarına önem verilmeli; işitsel konfor, havalandırma, termal konfor, görsel konfor yeterli düzeyde ve mekan tasarımı uygun olmalıdır (Tapkı & Canbay Türkyılmaz, 2018). Güneş ışığına yeterli düzeyde maruz kalma, insan sağlığına olan olumlu etkisi nedeniyle iç mekan kalitesi için önemlidir. İyi bir aydınlatma seviyesi, bireylerin optimal koşullarda yaşam sürdürmelerine, göz sağlıklarının ve görme netliklerinin korunmasına önemli katkılar sunmaktadır (Osibona vd., 2021). Örneğin eğitim binalarında, sınıfların aydınlatılmasında iyi tasarlanmış bir cephe tasarımı ile doğal aydınlatma tercih edilerek; gün ışığından en doğru şekilde yararlanılmalıdır. Sınıf ortamında iyi bir doğal aydınlatma için, bir derslik zemin alanının %18 kadarının cephe duvarında pencere olarak açılması gerekir (Çetinkaya, 2016). Böylelikle, mimari yapıların bulunduğu bölgenin iklimine duyarlı tasarlanmasının iç mekan konforu üzerinden kullanıcıların bilişsel performansı, verimliliği ve sağlığı gibi durumların üzerindeki etkisi görülmektedir.

4. Tip Proje Yaklaşımında Yaygın Görülen İç Mekan Sorunları

Tip projelerde sosyal ve sağlık gelişmelerini öngörmediklerinden bazı işlevsel sorunlarla karşılaşılabilir. Bazı şehirler için gerekli olandan daha küçük, bazıları için de gereğinden büyük planlanabilmektedirler. Tip projeler, bölgesel iklim farklılıkları yeteri kadar dikkate alınmadan yapıldıklarından iç mekanlarda çeşitli sorunlara sebep olabilmektedir (Ayarkwa vd., 2022). Örneğin; iç mekan ısı konfor problemleri, uygun olmayan yalıtım malzemesi kullanımından doğan, ısıtma-soğutma için harcanan, enerji verimsizliği, cephe farklılıklarına özen gösterilmeden yapılan cephe tasarımları ve bundan kaynaklı görsel konfor problemleri şeklinde sıralanabilmektedir. Güneş ışığı kontrol elemanları, iç ortama giren güneş ışığını kontrol altında tutarak gölgeleme yapmaktadırlar. İç mekanlarda iklimsel ve görsel konfor ortamı oluşturmak amacıyla kullanılmaktadırlar. Bu elemanların tasarımı, boyutlandırılması ve profil açısı pencerelerin bulunduğu cepheye göre değişkenlik göstermektedir (Mandalaki & Tsoutsos, 2020). Manioğlu, G. ve Koçlar Oral, G., 2010 yılında

tamamlamış oldukları çalışmada; dış iklimsel koşulların kontrol altında tutularak konforlu iç mekanların tasarlanması ancak doğru tasarlanmış cephe ile sağlanabileceğini ifade etmişlerdir. Çünkü dış ve iç iklimsel ortamı birbirinden ayıran, önemli tasarım parametresinin cephe tasarımı olduğunu belirtmektedirler. Ekolojik tasarımın ilk adımlarından biri olan cephe tasarımı parametresi için belirlenecek değerlerin ve diğer tasarım parametreleri ile oluşturacağı kombinasyonların, projenin tasarım aşamasındayken karar verilmesinin önemini vurgulamaktadır. Bu şekilde, daha az doğal kaynak harcanması ve çevreye minimum zarar verilmesi ile dış iklimsel etkileri kontrol edebilen, istenilen iç ortam konfor koşullarını sağlayabilen eğitim binaları oluşturulabilecektir. Amaç yapının, uygulanacağı bölgenin iklimsel koşullarına uyumlu, enerji ve kaynak tüketimi açısından daha ekonomik olan, iklimle dengeli bir şekilde cepheler tasarlamaktır (Manioğlu & Koçlar Oral G., 2011). Mimari yapılarda görülen iç mekan sorunlarının temelinde, projenin uygulanacağı bölgenin iklim farklılıklarını yeterince gözetmeden uygulama yapılmasıdır. İklim duyarlı tasarım önemiyle tasarlanan bir mimari projede cephenin aldığı güneş ışığı miktarına uygun cephe tasarımı ile hem görsel konfor hem termal konfor sağlanabilirken bu sayede enerji verimliliği de sağlanmış olacaktır.

5. Türkiye'deki Mimari Yapılarda Tip Proje Yaklaşımı

Türkiye'de tip proje uygulamaları, 1998 yılına kadar iklim çeşitliliği göz önünde bulundurulmadan, genellikle tek tip projeler ve standart tip detaylarla yapılmıştır. 1998 yılında kamusal binaların dış kabukları, TS 825 standardına göre yalıtılmaya başlanmış olsa da bu yalıtım, yalnızca dış kabuğun optik ve termofiziksel özelliklerinde sınırlı bir enerji verimliliği sağlamaktadır (Y. Yılmaz, 2009). Türkiye'de yapım ve işletme maliyetlerini azaltmaya yönelik ekonomik çözümler arayışında, 1920 ile 1950 yılları arasında tip proje uygulamaları hız kazanmıştır. Bu projeler, kamunun hızlı ve verimli bir şekilde sonuç elde etme arzusunun bir yansıması olarak ortaya çıkmıştır. Nüfus artışı, fiziksel kapasite eksiklikleri ve yerel binaların yetersizliği gibi sebepler, tip projelerin benimsenmesinde etkili olmuştur (N. Yılmaz & Yılmaz, 2020).

Zaman içinde değişen yaşam koşulları ve kullanıcı beklentileri doğrultusunda, tip projelerde belirli revizyonlar yapılmış olsa da, hâlâ bu tür projelerin kullanımı yaygınlık göstermektedir. Tip projeler, genellikle belirli veriler üzerinden hazırlanan, benzer organizasyonları tekrarlayan yapılar olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle okul projelerinde, planlama hatalarını minimize etmek ve maliyetleri düşürmek amacıyla tip eğitim yapısı projelerinin tercih edildiği gözlemlenmektedir (Terzioğlu, 2005). Bu projeler, uygulanacağı bölgenin ısı hesaplamaları ve zemin etütlerine göre revize edilmekte ve genellikle hükümet tarafından hızlı çözüm arayışıyla benimsenmektedir (Göral Ceyrancı, 2020).

Tip projeler, belirli bir yapı işlevine uygun olarak, mimarların iklim, topografya veya yerel bağlamı göz ardı ederek tasarladığı “avan projeler” olarak ifade edilebilir. Yapılan araştırmalar, devletin ekonomik avantajlar sağlamak amacıyla desteklediği bu projelerin, ülkenin farklı iklim bölgelerinde uygulanmakta olduğunu ortaya koymaktadır (Umaroğulları & Cihangir, 2019). Ancak, tip projelerle ilgili bazı eleştiriler de yapılmaktadır:

- **Değişen koşullara uygunluk sorunu:** Tip projeler, uygulandıkları tarihten itibaren düzenli bir şekilde değerlendirilmediği için, zaman içinde değişen koşul ve ihtiyaçlara uygun hale getirilememektedir.
- **Uygulamada yaşanan zorluklar:** Farklı iklim koşulları, topografya ve yerel özellikler göz önünde bulundurulmadan uygulanan tip projeler, bu faktörlerden kaynaklanan zorluklarla karşılaşmaktadır.
- **Öngörülemeyen maliyet:** Tip projelerin başlangıçta daha ekonomik olduğu düşünülse de, farklı arsalarla uygulanması sırasında artan maliyetler, yerel iklim ve topografyaya uygun yeni projeler yapılmasını daha maliyetli hale getirebilmektedir.
- **İklime duyarlı tasarım eksikliği:** Tip projelerin genellikle iklim koşullarına duyarlı olmayan tasarımları, doğal afetlere karşı hazırlıksız yapılar oluşmasına yol açmaktadır. Ayrıca, yapılar; soğutma, ısıtma, nem oranı, havalandırma, aydınlatma ve ses yalıtımı gibi temel ihtiyaçları karşılayamamaktadır (Özen & Sümengen, 2022).

Mimari yapılar, uzun ve kısa vadede kullanıcı konforunu sağlayacak şekilde tasarlanmalıdır. Bu tasarımlar, sadece bulunduğu bölgenin iklim koşullarına duyarlı olmalı, aynı zamanda esnek bir yapıya sahip olmalıdır. Tip projeler, yalnızca yapıldığı dönemin ihtiyaçlarına uygun olmakla kalmamalı, gelecekteki kullanıcı potansiyelini de göz önünde bulundurarak tasarlanmalıdır (Peker, 2020). İklim koşulları, iç mekan termal konforu için dikkate alınması gereken önemli bir parametre olarak öne çıkmaktadır (Karakuş & Selim, 2022). Sonuç olarak, farklı iklim sınıflandırmaları göz ardı edilerek, Türkiye'nin çeşitli bölgelerinde uygulanan tip projeler, bu çalışmanın esas sorununu oluşturmaktadır. Yapılacak tip proje uygulamalarının, fiziksel olarak yaşama uygun, iç mekan konforunu sağlayan ve iklime duyarlı tasarımlar olarak ele alınması gerektiği açıktır.

6. Önerilen Metodoloji: İklim Duyarlı Mimari Tasarım İçin Türkiye'de Pilot Şehirlerin Belirlenmesi

Bu çalışmanın amacı, Türkiye'nin farklı iklim bölgelerinde uygulanan tip projelerin, kullanıcılar üzerindeki etkilerini iç mekan koşulları açısından incelemek ve bu yapılarla ilgili sorunları detaylı bir şekilde ele almaktır. Türkiye'deki iklim çeşitliliği göz önünde bulundurularak, farklı iklim sınıflandırmalarına yönelik bir analiz yapılmış ve Köppen İklim Sınıflandırması referans alınmıştır. Wladimir Köppen tarafından geliştirilen bu

sınıflandırma, dünya çapında yaygın olarak kullanılan bir sistem olup, bölgenin yağış miktarı, yağış süresi ve sıcaklık dereceleri dikkate alınarak 5 ana iklim grubu ve 10 alt tip belirlemektedir (Öztürk vd., 2017).

Çalışma, Türkiye'deki yapıların genellikle standart tip projelerle inşa edilmesinin iç mekan koşulları ve kullanıcı refahı üzerindeki etkilerini inceleyerek özgün bir değerlendirme sunmayı hedeflemektedir. 1920-1950 yılları arasında, yapım ve işletme maliyetlerini düşürmek amacıyla Türkiye'de tip projelere başlanmış, bu projeler artan nüfus ve fiziksel kapasite eksiklikleri gibi sebeplerle hızlı ve ekonomik çözümler arayarak uygulanmıştır.

Ancak, bu projelerin çoğu, yerel iklim koşulları, topografya ve diğer çevresel faktörler göz önünde bulundurulmadan tasarlanmıştır. Bu durum, iç mekan koşullarında ciddi sorunlara yol açmış; özellikle ısıtma, soğutma, havalandırma, görsel konfor ve enerji verimliliği gibi konularda eksiklikler meydana gelmiştir (Babacan & Özcan, 2022). Ayrıca tip projeler, zamanla değişen kullanıcı ihtiyaçlarına ve iklimsel şartlara uyum sağlamakta yetersiz kalmıştır.

Bireylerin günün büyük bir kısmını kapalı mekanlarda geçirmeleri nedeniyle, iç mekanların görsel, işitsel ve termal koşulları doğrudan kullanıcıların motivasyonunu, konsantrasyonunu, fiziksel sağlığını ve bilişsel performansını etkilemektedir. İyi bir iç mekan ortamı, görsel konfor, yeterli aydınlatma, etkili havalandırma ve uygun termal koşullar sağlanarak oluşturulabilir. Tip projelerde en sık karşılaşılan sorunlar arasında, bölgesel iklim farklılıklarına uygun olmayan cephe tasarımı, enerji verimsizliği ve ısı konfor eksiklikleri yer almaktadır.

Çalışmada, Türkiye'deki tip projelerin bölgesel iklim koşullarına uyumlu hale getirilmesi gerektiği vurgulanmaktadır. İklim duyarlı tasarımın önemi üzerine yapılan bu değerlendirme, Türkiye'deki pilot şehirlerde yapılacak incelemelerle daha ileri bir düzeye taşınabilir. Bu bağlamda, Köppen İklim Sınıflandırması temel alınarak, Türkiye'nin farklı iklim grupları analiz edilmiştir. Meteoroloji Genel Müdürlüğü'nden elde edilecek iklim verileri, Köppen sınıflandırmasındaki gruplara göre düzenlenerek, her iklim tipine en uygun olan ekstrem özellik gösteren (en sıcak ve en soğuk) pilot şehirlerin belirlenmesi önerilmektedir.

Bu pilot şehirler, özellikle iklim verilerinin eksik olduğu bölgelerde referans olarak kullanılacak ve ilerleyen çalışmalarda daha sağlam verilerle analizler yapılabilecektir. Ayrıca, bu şehirlerdeki mimari yapılar, iklim koşullarına duyarlı tasarım kriterleri bağlamında incelenerek, yapılar arasındaki iklimsel uyumsuzluklar ele alınacaktır. Pilot şehirlerin belirlenmesi, sadece mevcut projelerin iyileştirilmesine yardımcı olmakla kalmayacak, aynı zamanda Türkiye genelinde daha sürdürülebilir ve iklim dostu tasarımlar için bir temel

oluşturacaktır. Ayrıca bu çalışmalar, iklim duyarlı mimari tasarım için ortak bir tasarım kılavuzunun oluşturulmasına da zemin hazırlayacaktır.

7. Sonuç

Çalışma, Türkiye'deki farklı iklim bölgelerinde tip projelerle inşa edilen yapıların iç mekan termal konforu ve enerji verimliliği açısından ciddi eksikliklere yol açtığını ortaya koymuştur. Köppen İklim Sınıflandırması üzerinden yapılan analizler, Türkiye'deki 10 farklı iklim tipinin sıcaklık, nem ve güneşlenme süreleri gibi iklimsel özellikler açısından belirgin farklılıklar gösterdiğini göstermektedir. Ancak, yapıların tasarımında bu bölgesel farklılıkların göz ardı edilmesi, tüm bölgelerde aynı tip projelerin uygulanması, mekanlarda ısıtma, soğutma, havalandırma ve görsel konfor açısından önemli sorunlara neden olmuştur. Bu durum, tip projelerin tasarım sürecinde iklime duyarlı bir yaklaşım benimsenmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Özellikle, seçilmesi önerilen pilot şehirlerdeki ekstrem sıcaklık değerleri incelendiğinde, tip projelerin bu koşullara uyum sağlayacak esneklikte olmadığı görülmektedir. Bu durum, kullanıcıların bilişsel performansını ve fiziksel sağlığını olumsuz etkilemektedir.

İç mekan termal konforunun bireylerin konsantrasyonu, verimliliği ve sağlığı üzerindeki etkileri göz önünde bulundurulduğunda, mevcut tip projelerin tasarımının, bölge düzeyindeki iklim koşullarına göre yeniden ele alınması gerektiği açıktır. İç mekan tasarımlarının, binanın yönelimi ve aldığı güneş ışığı miktarına bağlı olarak şekillenmesi gerektiği vurgulanmıştır. Ancak, mevcut çalışmalarda, araştırmacılar verileri toplamada kolaylık sağladığı için ya da başka nedenlerle kendi arzuları doğrultusunda inceleme yapılacak şehirleri seçmektedirler. Bu durum, Türkiye geneli düşünüldüğünde yetersiz sonuçlara yol açmakta ve sorun hâlâ devam etmektedir.

Önerilen metodolojik yaklaşım ile seçilecek pilot şehirlerden elde edilen veriler, Türkiye'nin farklı iklim bölgelerinde yer alan mimari yapıların, cephe tasarımı ve iç mekan düzenlemelerinin iklime duyarlı yaklaşımlar doğrultusunda ele alınmasında bilime dayalı bir kaynak sağlayacaktır. Mevcut mimari yapıların çoğunda, güney, kuzey, doğu ve batı cephelerinde özel bir tasarım düşünülmediği gibi, dolu-boş oranları ve gölgeleme elemanlarının kullanımı da yetersiz kalmaktadır. Bu eksiklikler, enerji verimliliğini artırma ve iç mekan konforunu iyileştirme potansiyelini sınırlamaktadır. Gelecek çalışmalarda, farklı iklim bölgelerindeki pilot şehirlerde yapılacak çalışmalar, birbirine katkı sağlayarak iklime duyarlı bir tasarım kılavuzu önerilebilir hale gelebilecektir.

Sonuç olarak, çalışma, Türkiye'deki mimari yapıların, buldukları iklim koşullarına uyum sağlamayan tasarım özellikleri nedeniyle verimlilikten uzaklaştığını ve kullanıcıların sağlığı ile performansını olumsuz etkilediğini

göstermektedir. Ayrıca, bu konuda yapılan çalışmaların, seçtikleri iklimsel sınıflandırma metodundan ve çalıştıkları şehirlerden dolayı yüzeysel kaldığı anlaşılmaktadır. Bu nedenle, Köppen İklim Sınıflandırması temel alınarak yapılan analizler ve öneriler, bu eksikliklerin giderilmesine yönelik önemli bir referans sunmaktadır. Mimari yapıların esnek, sürdürülebilir ve iklime duyarlı bir tasarım anlayışı ile planlanması, gelecekte hem enerji verimliliği sağlanmasına hem de bireylerin memnuniyetinin artırılmasına olanak tanıyacaktır. Bu bağlamda, araştırma, literatürdeki boşluğu doldurmakta ve mimari yapılarda iklime duyarlı tasarımın önemine dikkat çekmektedir. Tip projelerin maliyet avantajına rağmen, çevresel koşullara uyum sağlayamaması ek maliyetlere yol açmaktadır. Mimari yapılarda bölgesel iklim verilerini dikkate alan esnek ve sürdürülebilir tasarım çözümleri, kullanıcıların mekanı deneyimleme süreçlerine olumlu katkılar sağlayacaktır.

Kaynakça

1. Alga, R. (2005). *Yaşam döngüsüne bağlı olarak konut tasarımını etkileyen faktörler* [Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Teknik Üniversitesi.
2. Atmaca, A., Ünver, R. ve Gedik, G. Z. (2018). Eğitim binalarında işitsel, görsel ve ısı konfor açısından yapı kabuğu değerlendirilmesi: Bir ortaöğretim okulu örneği. *3.Ulusal Yapı Fiziği ve Çevre Kontrolü Kongresi*, 15-24. <https://www.researchgate.net/publication/325147368>
3. Ayarkwa, J., Joe Opoku, D. G., Antwi-Afari, P. ve Man Li, R. Y. (2022). Sustainable building processes' challenges and strategies: The relative important index approach. *Cleaner Engineering and Technology*, 7. 1-9. <https://doi.org/10.1016/j.clet.2022.100455>
4. Babacan, B. ve Özcan, U. (2022). Sıcak-kuru iklim bölgelerinde iklimle uyumlu çağdaş konut tasarım yaklaşımları. *International Journal of Social and Humanities Sciences (IJSHS)*,6(2), 87-114.
5. Bölük, E., Eskioğlu, O., Çalık, Y. ve Yağan, S. (2023). *Köppen İklim Sınıflandırmasına Göre Türkiye İklimi*. Meteoroloji Genel Müdürlüğü.
6. Çetinkaya, S. (2016). *Eğitim yapılarında tasarım kriterlerinin araştırılması* [Yüksek Lisans Tezi]. Haliç Üniversitesi.
7. Demirbaş, A. (2021). *Eğitim yapılarında tip proje ve standartlaşma* [Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Ayvansaray Üniversitesi.
8. Emekci, Ş. (2021). Çevreye duyarlı mimarlık arayışında insan ve doğa ile uyumlu yapı üretme süreci. *Mimarlık Bilimleri ve Uygulamaları Dergisi (MBUD)*, 6(2), 538-554. <https://doi.org/10.30785/mbud.935715>
9. Erap, B. N., Hilmioğlu, S. ve Seçer Kariptaş, F. (2021). Kamusal mekânlarda deneyim ve kullanıcı merkezli tasarım. *Sanat ve Tasarım Dergisi*, 335-347.
10. Erçin, Ç. (2005). *Mimarlıkta iklim faktörü ve bu faktöre bağlı olarak konut alanlarında fiziksel yerleşme yoğunluğunun belirlenmesi için ilkeler* [Yüksek Lisans Tezi]. Yakın Doğu Üniversitesi.
11. Frontczak, M. ve Wargocki, P. (2011). Literature survey on how different factors influence human comfort in indoor environments. *Building and Environment*, 46(4), 922-937. <https://doi.org/10.1016/j.buildenv.2010.10.021>
12. Göral Ceyrancı, N. (2020). *Farklı iklim bölgelerinde yapı kabuğunun enerji etkin iyileştirilmesine yönelik bir yaklaşım: Belediye binası tip projesi örneği* [Yüksek Lisans Tezi]. Yıldız Teknik Üniversitesi.
13. Gürel, E. (2001). Çalışma yaşamında ışık ve aydınlatmanın önemi. *Muğla Üniversitesi SBE Dergisi*, 5, 1-11.
14. Güvenli, D. (2023, Aralık 26). *İç Mekan Konforu ve Ötesi*. Arkitera.

15. Karakuş, N. ve Selim, S. (2022). Dış mekân termal konfor koşullarının zamansal ve mekânsal dağılımı: Konyaaltı-Antalya örneği. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 13(2), 259-269. <https://doi.org/10.29048/makufebed.1151024>
16. Karaman, S. ve Gökalp, Z. (2010). Küresel ısınma ve iklim değişikliğinin su kaynakları üzerine etkileri. *Tarım Bilimleri Araştırma Dergisi*, 3(1), 59-66. www.nobel.gen.tr
17. Mandalaki, M. ve Tsoutsos, T. (2020). Solar Shading Systems: Design, Performance, And Integrated Photovoltaics. Springer. 1-5. <http://www.springer.com/series/8903>
18. Manioğlu, G. ve Koçlar Oral G. (2011). Ekolojik yaklaşımda iklimle dengeli cephe tasarımı. *Çatı ve Cephe Sistemleri Dergisi*, 6(35), 38-44.
19. Osibona, O., Solomon, B. D. ve Fecht, D. (2021). Lighting in the home and health: A systematic review. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 18(2), 1-20. <https://doi.org/10.3390/ijerph18020609>
20. Özen, E. Ş. ve Sümengen, Ö. (2022). Türkiye'nin farklı iklim bölgelerinde "Binalarda Gün Işığı Kullanımı" standartı çerçevesinde değerlendirilmesi. *Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 38(2), 292-313.
21. Öztürk, M. Z., Çetinkaya, G. ve Aydın, S. (2017). Köppen-geiger iklim sınıflandırmasına göre Türkiye'nin iklim tipleri. *Journal of Geography*, 35, 17-27. <https://doi.org/10.26650/jgeog295515>
22. Peker, E. (2020). Bir şehircilik problemi: Değişen iklimde termal konforu sağlamak. *Journal of Planning*. <https://doi.org/10.14744/planlama.2020.92679>
23. Sensoy, S., Demircan, M., Ulupınar, Y. ve Balta, İ. (t.y.). *Türkiye İklimi*. Meteoroloji Genel Müdürlüğü.
24. Tapkı, S. ve Canbay Türkyılmaz, Ç. (2018). İlköğretim yapılarında ergonomi kavramının incelenmesi: Farklı tasarım anlayışlarına sahip iki ilköğretim okulunun karşılaştırılması. *Journal of Engineering Sciences and Design*, 6(ÖS: Ergonomi2017), 220-233. <https://doi.org/10.21923/jesd.360651>
25. Temel, H. N. ve Yılmaz, M. (2023). İç mekân, çevre ve sağlık. *Mekansal Araştırmalar Dergisi*, 1(1), 75-90.
26. Terzioğlu, E. (2005). *İlköğretim okulu binalarının fiziksel özellikler bakımından değerlendirilmesi* [Doktora Tezi]. Hacettepe Üniversitesi.
27. Umaroğulları, F. ve Cihangir, C. (2019). Toplu konutların iklimsel konfor tasarım parametrelerine göre değerlendirilmesi: "Ilıman nemli iklim bölgesi: Edirne Binevler (1.kısım) konut yapı kooperatifi örneği". *Kocaeli Üniversitesi Mimarlık ve Yaşam Dergisi*, 4(1), 105-122. <https://doi.org/10.26835/my.661363>
28. Yaşar, Y., Pehlevan, A. ve Altıntaş, E. (2007). İlköğretim dersliklerinde termal konfor araştırması. VIII. *Ulusal Tesisat Mühendisliği Kongresi*, 199-208.
29. Yılmaz, N. ve Yılmaz, S. (2020). *Kamu binalarının tasarımında tip projelerin kullanılması ve uygulama zorlukları*. Academia. Erişim Tarihi: 13.03.2025.
30. Yılmaz, Y. (2009). *Farklı iklim bölgelerinde bir ilköğretim tip projesinin enerji etkin geliştirilmesine yönelik uygulama örneği* [Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Teknik Üniversitesi.

TÜRKİYE’DE ENFLASYON VE EKONOMİK BÜYÜME ARASINDAKİ İLİŞKİNİN KANTİL REGRESYON ANALİZİ İLE İNCELENMESİ

Dr.Öğr. Üyesi Cumali Marangoz

ORCID: 0000-0002-0216-3490

E-Posta: cmarangoz@agri.edu.tr

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi

İktisadi İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, Ağrı

Özet

Bu çalışma, Türkiye'de tüketici fiyat endeksi (CPI) ile ekonomik büyüme (GSYİH büyüme oranı) arasındaki ilişkiyi incelemek için Kantil regresyon (quantile regression) yöntemini kullanmaktadır. Geleneksel En Küçük Kareler (OLS) regresyonu, enflasyonun ekonomik büyüme üzerinde istatistiksel olarak anlamlı ve negatif bir etkisi olduğunu göstermektedir. Ancak, bu model büyümenin farklı seviyelerinde enflasyonun etkisini tam olarak yansıtamamaktadır. Kantil regresyon sonuçları, düşük büyüme dönemlerinde (0.05 – 0.25 kantiller) enflasyonun ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin genellikle negatif olduğunu ancak istatistiksel olarak tam anlamıyla güçlü olmadığını ($p > 0.05$) göstermektedir. Bununla birlikte, yüksek büyüme dönemlerinde (0.65 – 0.75 kantiller), enflasyonun etkisi pozitif ve istatistiksel olarak daha anlamlı hale gelmektedir ($p < 0.05$). Özellikle, %75'lik kantilde enflasyonun büyüme üzerindeki etkisi pozitif ($8.57E-08$) ve anlamlıdır ($p = 0.0458$).

Bu bulgular, enflasyonun ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin, büyüme seviyesine bağlı olarak değiştiğini göstermektedir. Sonuçlar, düşük büyüme dönemlerinde enflasyonun baskılayıcı etkisinin olabileceğini, ancak yüksek büyüme dönemlerinde bu etkinin azalabileceğini veya tersine dönebileceğini ortaya koymaktadır. Bu nedenle, politika yapıcılar, enflasyonla mücadelede büyüme seviyelerini dikkate almalı ve farklı büyüme rejimlerine uygun para politikaları geliştirmelidir.

Anahtar Kelimeler: Enflasyon, GSYİH Büyüme, Çeyrek Regresyon, Makroekonomik Politika, Türkiye

ANALYZING THE RELATIONSHIP BETWEEN INFLATION AND ECONOMIC GROWTH IN TURKEY USING QUANTILE REGRESSION

Abstract

This study employs quantile regression analysis to examine the relationship between the Consumer Price Index (CPI) and economic growth (GDP growth rate) in Turkey. Traditional Ordinary Least Squares (OLS) regression suggests that inflation has a statistically significant and negative impact on economic growth. However, this model fails to capture how the effect of inflation varies across different levels of economic growth. Quantile regression results indicate that during low-growth periods (0.05 – 0.25 quantiles), inflation generally has a negative impact on economic growth, but the effect is not strongly statistically significant ($p > 0.05$). However, during high-growth periods (0.65 – 0.75 quantiles), inflation's impact becomes positive and more statistically significant ($p < 0.05$). Specifically, at the 75th quantile, inflation positively affects growth (8.57E-08) and is statistically significant ($p = 0.0458$).

These findings suggest that the impact of inflation on economic growth varies depending on the growth level. The results indicate that inflation may have a suppressing effect during low-growth periods, but this effect diminishes or even reverses during high-growth periods. Therefore, policymakers should consider growth levels when designing inflation control strategies and develop monetary policies that are tailored to different economic growth regimes.

.Keywords: Inflation, GDP Growth, Quantile Regression, Macroeconomic Policy, Turkey

THE IMPLEMENTATION OF ENTERPRISE RESOURCE PLANNING SYSTEM. EMPIRICAL INVESTIGATION ON RYANAIR AIRLINE

Professor Dr. Laura Diaconu (Maxim)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5745-3850>

E-mail: lauradiaconu_07@yahoo.com

**Faculty of Economics and Business Administration,
“Alexandru Ioan Cuza” University of Iasi, Romania**

Abstract

The rapid evolution of information technology that change the global marketplace has significantly transformed the way businesses operate. Therefore, the enterprise resource planning (ERP) systems that aim to integrate, synchronize and centralize organizational data are generally regarded as a vital tool for companies to be successful in this new context. The existing literature on ERP systems highlights their potential to revolutionize the business operations by enhancing data accuracy, reducing operational costs and improving service delivery. However, the implementation of ERP systems often involves substantial challenges, including resistance to change, high upfront costs, integration complexities and the need for effective training and support. The purpose of our study is to investigate the effectiveness of ERP implementation at Ryanair, one of the leading low-cost airlines in Europe, by examining the challenges and benefits experienced by the company during the adoption process. Our main findings highlight that the strong leadership support, a well-defined implementation plan and an emphasis on employee training and engagement can be considered some of the success factors in implementing ERP system at Ryanair.

Key words: ERP system, low-cost airlines, Ryanair

POLLUTION AND ECONOMIC AND HUMAN DEVELOPMENT: AN EMPIRICAL RESEARCH

Professor Habil. Dr. Laura Diaconu (Maxim)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5745-3850>

E-mail: lauradiaconu_07@yahoo.com

**Faculty of Economics and Business Administration,
“Alexandru Ioan Cuza” University of Iasi, Romania**

Professor Habil. Dr. Mihai-Bogdan PETRISOR

ORCID: 0000-0002-5821-3004

Email: mihai.petrisor@uaic.ro

**Faculty of Economics and Business Administration,
“Alexandru Ioan Cuza” University of Iasi, Romania**

Abstract

Nowadays, pollution is considered one of the most critical global challenges, with far-reaching consequences not only for human health, but also for economic growth and sustainable development. In many regions of the world, the rapid industrialization and urbanization led to increased pollution, affecting air, water and soil quality. While the economic development has traditionally been linked to increased pollution, the relationship between pollution and the broader measures of human development remains complex and its understanding has been fragmented by disciplinary biases. In this context, our study analyses the impact of pollution on economic and human development by investigating the interactions between pollution levels, economic growth and indicators of human well-being such as life expectancy, education and income inequality. In order to achieve this goal, we used a cross-country panel data analysis to examine the relationship between pollution, economic growth and human development. Our analysis focuses on the period 1990-2022 and includes a sample of 25 countries with different income levels and stages of development.

Key words: pollution, economic growth, human development

BLOK ZİNCİR TEKNOLOJİSİNİN VERGİ UYGULAMALARINA ETKİSİ ÜZERİNE DEĞERLENDİRME

Öğr.Gör.Ensar KUMBAŞLI
ORCID:0000-0003-0060-0922
ensarkumbasli@subu.edu.tr

Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Karasu Bilişim Teknolojileri Meslek Yüksekokulu, Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Programı, Sakarya, Türkiye

Özet

Vergi, kamu hizmetlerinin finansmanı, gelir dağılımında adaletin sağlanması ve ekonomik refahın artırılması açısından önemli bir gelir kaynağıdır. Bu nedenle, vergi gelirlerinin artırılması ve kayıpların önlenmesi devletler için her zaman öncelikli bir konu olmuştur. Dijitalleşme ve otomasyonun yaygınlaşmasıyla birlikte vergi politikaları ve uygulamaları da önemli bir değişimden geçmekte, daha etkin ve şeffaf sistemler oluşturulması hedeflenmektedir. Son yıllarda blok zincir teknolojisi, vergisel uygulamalar açısından dikkat çeken yeniliklerden biri haline gelmiştir. Dijital verilerin güvenli bir şekilde saklanması ve paylaşılmasını sağlayan, gerçekleşen işlemlerin ticari kurallara uygunluğunu denetleyen merkeziyetsiz bir sistem olarak tanımlanan bu teknoloji, vergi süreçlerine çeşitli etkiler sunmaktadır. Bu çalışmada, blok zincir teknolojisinin tüm vergi sistemi için kesin bir çözüm olmasa da vergi uygulamalarına sağladığı avantajlar ve beraberinde getirdiği dezavantajlar ele alınmaktadır. Şeffaflık, güvenilirlik, değişmezlik ve anlık bilgi akışı gibi özellikleri sayesinde mükelleflerin vergiye gönüllü uyumunu teşvik ederek vergi gelirlerini artırma ve kayıp-kaçakları azaltma potansiyeline sahiptir. İşlem maliyetlerini düşürerek vergi süreçlerini daha verimli hale getirebilir. Vergi ödeme süreçlerinin daha şeffaf ve izlenebilir olması, vergi kaçakçılığının önlenmesine ve tahsilatın daha etkin bir şekilde gerçekleşmesine katkı sağlayabilir. Bunun yanı sıra, vergi denetiminde kullanılan yöntemleri güçlendirerek beyan edilen vergi bilgilerinin doğruluğunu artırmada önemli bir rol oynayabilir. İç mevzuat ve uluslararası vergi politikalarıyla uyumlu düzenlemelerle desteklendiğinde, dijital ekonomiyle entegrasyonu kolaylaştırarak vergi sistemine önemli avantajlar sunabilir. Ancak, bu teknoloji bazı riskler de barındırmaktadır. Özellikle, hukuki altyapı eksiklikleri nedeniyle kimlik doğrulama ve bilgiye erişim konusunda yaşanabilecek zorluklar ile kripto paraların anonim yapısından kaynaklanabilecek vergi kayıpları, dikkat edilmesi gereken hususlardır. Tüm bu dezavantajlara rağmen, blok zincir teknolojisinin yasal düzenlemelerle desteklenmesi ve tam uyum sağlanması halinde gelecekte vergi rejimi üzerinde önemli bir etkiye sahip olacağı öngörülmektedir..

Anahtar Kelimeler: Blok zinciri, vergi denetimi, akıllı sözleşmeler, kayıt dışı ekonomi, dijital vergi sistemleri

VERGİ KAYIP VE KAÇAKLARINA BLOK ZİNCİRİ TEKNOLOJİSİNİN ETKİSİ

Öğr.Gör.Ensar KUMBAŞLI
ORCID:0000-0003-0060-0922
ensarkumbasli@subu.edu.tr

Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Karasu Bilişim Teknolojileri Meslek Yüksekokulu, Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Programı, Sakarya, Türkiye

Özet

Vergi kayıpları ve kaçakları, devlet gelirlerinde düşüşe neden olarak ekonomik dengeleri bozabilmektedir. Geleneksel denetim mekanizmaları, kayıt dışı işlemleri tespit etmede her zaman yeterli olmazken, dijital teknolojiler bu soruna yeni yaklaşımlar sunmaktadır. Son yıllarda, güvenilir ve şeffaf bir sistem yapısına sahip olan blok zinciri (blockchain) teknolojisi, vergi kaçakçılığını önlemeye yönelik önemli bir araç olarak değerlendirilmektedir. Bu çalışmada, blok zinciri teknolojisinin vergi denetim süreçlerine etkileri ele alınarak, mevcut yöntemlerle karşılaştırmalı bir değerlendirme yapılmaktadır. Blok zinciri, işlem kayıtlarını güvenli ve değiştirilemez bir şekilde saklayarak sahtecilik ve veri manipülasyonunun önüne geçebilir. Akıllı sözleşmeler aracılığıyla vergi tahsilat süreçleri otomatikleştirilebilir ve ödemelerin zamanında gerçekleştirilmesi sağlanabilir. Özellikle çok aşamalı vergilendirme sistemlerinde, blok zinciri sahte belge düzenlenmesini ve mükerrer harcama gibi usulsüzlükleri engelleyebilir. Bunun yanı sıra, blok zinciri teknolojisi vergi denetim süreçlerini daha şeffaf ve güvenilir hale getirebilir. Gerçek zamanlı izleme imkânı sunarak işlemlerin doğruluğunu artırır ve kayıt dışı ekonomiyle mücadelede etkin bir rol oynar. Geleneksel denetim yöntemlerine kıyasla daha düşük maliyetli ve hızlı bir alternatif sunması, bu teknolojinin önemli avantajları arasındadır. Ancak, bu sistemin başarılı bir şekilde uygulanabilmesi için teknik altyapının güçlendirilmesi, gerekli yasal düzenlemelerin yapılması ve kamu ile özel sektörün iş birliği içinde hareket etmesi gerekmektedir.

Sonuç olarak, blok zinciri teknolojisi vergi kayıplarını ve kaçaklarını önlemede etkili bir çözüm sunabilir. Dijital ekonomiye uyum sağlamak adına gerçekleştirilecek yasal düzenlemeler ve teknolojik yatırımlar, güvenilir ve adil bir vergi sisteminin oluşturulmasına katkıda bulunarak uzun vadede mali istikrarın sağlanmasına yardımcı olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Blok zinciri, vergi denetimi, akıllı sözleşmeler, kayıt dışı ekonomi, dijital vergi sistemleri.

ORTOPEDİK BOZUKLUKLARDA BAL ARISI ZEHRİNİN TERAPÖTİK ETKİLERİ

Hemşire Halil Abdülhakim EYİNÇ

ORCID: 0009-0003-3592-3235

hlleyinc@icloud.com

Afyonkarahisar Sağlık Bilimleri Üniversitesi, Sağlık Uygulama ve Araştırma Merkezi, Afyonkarahisar, Türkiye

Doç. Dr. Barış DENK

ORCID: 0000-0002-7586-0895

bdenk@aku.edu.tr

Afyon Kocatepe Üniversitesi, Veteriner Fakültesi, Biyokimya Anabilim Dalı, Afyonkarahisar, Türkiye

Özet

Bu çalışmada, bal arısı zehirinin (apitoksin) kimyasal bileşimi, inflamasyonla ilişkisi ve ortopedik hastalıklardaki tedavi potansiyeli kapsamlı bir şekilde ele alınmıştır. Yapılan literatür taraması, apitoksinin anti-inflamatuvar, anti-nosiseptif, immün modülatör, antioksidan ve antiartritlik etkiler gösterdiğini ortaya koymuş; bu etkilerin ise melittin, apamin ve fosfolipaz A2 gibi biyoaktif polipeptidlerden kaynaklandığı belirlenmiştir. Hayvan modelleri ve klinik çalışmalar, apitoksinin bu biyolojik özelliklerini desteklemektedir. Ortopedik hastalıkların tedavisinde apitoksin farklı yöntemlerle uygulanmakta olup, bu yöntemlerin etkinliği uygulama bölgesi, sıklığı, dozu ve taşıyıcı maddesine göre değişkenlik göstermektedir. Ancak, güçlü bir alerjen olması ve bazı yan etkilere yol açabilmesi nedeniyle dikkatli kullanılması gerekmektedir. Tedavi protokollerinin güvenli hale getirilmesi için alerji testleri yapılmalı, uygun doz belirlenmeli ve hastalar olası komplikasyonlara karşı düzenli olarak takip edilmelidir. Apitoksinin ortopedik rahatsızlıklardaki rolü tam olarak aydınlatılmış değildir ve bu alandaki bilimsel verilerin genişletilmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Moleküler mekanizmaları, farmakokinetik ve farmakodinamik özellikleri ile uzun vadeli etkilerinin daha ayrıntılı araştırılması, apitoksinin güvenilir ve etkili bir tedavi seçeneği olarak değerlendirilmesine önemli katkılar sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Anti-inflamatuvar, apitoksin, biyoaktif polipeptidler, inflamasyon, ortopedik tedavi

THERAPEUTIC EFFECTS OF HONEYBEE VENOM IN ORTHOPEDIC DISORDERS

Abstract

This study provides a comprehensive analysis of the chemical composition of honeybee venom (apitoxin), its relationship with inflammation, and its therapeutic potential in orthopedic conditions. A thorough literature review indicates that apitoxin exhibits anti-inflammatory, anti-nociceptive, immunomodulatory, antioxidant, and anti-arthritic properties, primarily attributed to bioactive polypeptides such as melittin, apamin, and phospholipase A2. These effects have been validated through experimental studies in animal models and clinical trials. Apitoxin has been applied using various administration methods in the treatment of orthopedic disorders, with its efficacy influenced by factors such as the site of application, frequency, dosage, and carrier formulation. However, despite its therapeutic potential, apitoxin is a potent allergen and may induce adverse effects, necessitating careful administration. To ensure its safe and effective use, allergy testing, dose optimization, and continuous patient monitoring are essential to mitigate potential complications. The precise role of apitoxin in orthopedic treatment remains incompletely understood, highlighting the need for further research. Detailed investigations into its molecular mechanisms, pharmacokinetic and pharmacodynamic properties, and long-term effects will contribute to establishing apitoxin as a reliable and effective therapeutic agent in orthopedic medicine..

Keywords: Anti-inflammatory, bee venom, bioactive polypeptides, inflammation, orthopedic treatment

Introduction

Apitoxin: Production, Composition, and Therapeutic Potential

The relationship between humans and honeybees dates back approximately 8,000 years, originating from honey hunting and evolving into beekeeping due to the high adaptability of *Apis* species (Crane, 1990). Belonging to the Apidae family (Engel, 1999), honeybees are now an integral part of global apiculture, serving as both a supplementary and primary source of income in various regions (Karahan & Özbakır, 2020).

According to the Food and Agriculture Organization (FAO) data from 2020, the global honeybee colony count nears 94 million, with India (12,203,361), China (9,377,850), and Türkiye (8,177,083) leading in colony numbers (Figure 1). However, when considering honey production, Türkiye ranks second (104,077 tons) after China (466,487 tons) (FAO, 2020). Beyond honey production, honeybee colonies contribute significantly to agriculture through pollination and provide valuable bioactive products such as beeswax, pollen, propolis, royal jelly, and venom. Apitherapy, the therapeutic use of bee products, has emerged as a distinct medical practice (Krell, 1996; Weis et al., 2022), with honeybee venom (apitoxin) gaining increasing attention across various industries, including food, cosmetics, and pharmaceuticals (Altıntaş & Bektaş, 2019).

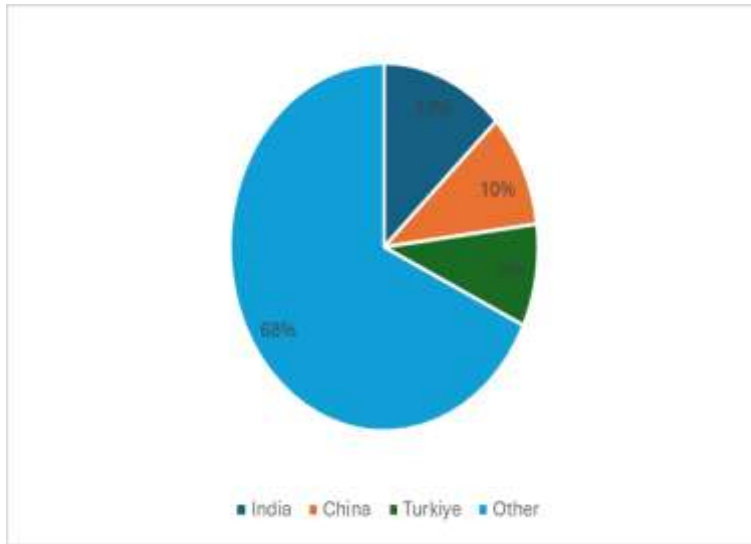

Figure 1. Global honeybee colony distribution

Although research on apitoxin has primarily focused on its pharmacological properties, factors influencing its production and composition have received comparatively less attention. Comprising proteins, peptides, and low-molecular-weight components, apitoxin was initially harvested through surgical extraction from individual bees. However, modern collection methods utilize electrostimulation (Šumar et al., 2022), wherein bees discharge venom onto a glass plate upon exposure to mild electric shocks, significantly reducing bee mortality (Figure 2). A typical venom collection setup, placed in front of hives, can harvest venom from an entire colony within five minutes. Approximately 20 hives (10,000 worker bees) are required to produce 1 g of apitoxin.

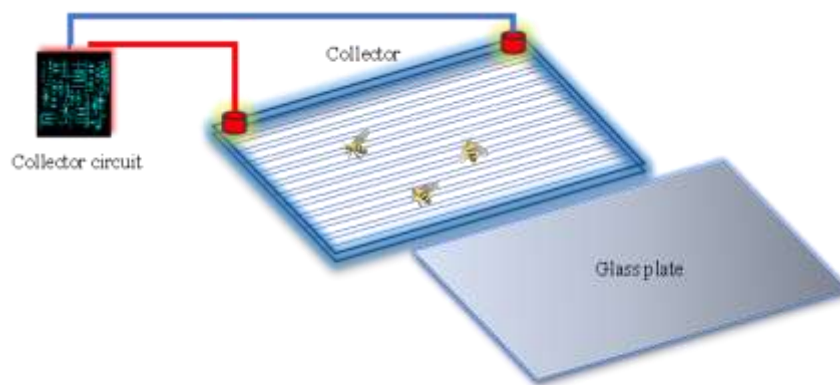

Figure 2: Honeybee venom collection device

Several European nations, alongside Russia, New Zealand, and Japan, are actively conducting research and expanding apitoxin-related markets. While official trade figures remain scarce, the global apitoxin market—primarily comprising dried (powdered) venom—is projected to reach \$1.02 billion by 2026 (MMR, 2024). Romania, in particular, is recognized as a key exporter within Europe (Gibbs & Muirhead, 1998).

Apitoxin possesses anti-inflammatory, anti-rheumatic, anti-carcinogenic, analgesic, immunomodulatory, and radioprotective properties (Bava et al., 2023; Stevanović et al., 2024). It is utilized in the treatment of arthritis, musculoskeletal pain, tumors, and dermatological conditions (Nam et al., 2005; Son et al., 2007; Varanda & Tavares, 1998). This paper explores the chemical composition of apitoxin, its complex role in inflammation, and its potential applications in orthopedic therapies.

Apitoxin is a colorless, acidic liquid (pH 5.0–5.5) containing bioactive compounds such as hyaluronidase, adolapin, histamine, dopamine, and noradrenaline, with key components including melittin (40–50%), phospholipase A2 (PLA2) (12–20%), and apamin (2–3%), which influence venom quality and activity (Samancı and Kekeçoğlu, 2019; Farook et al., 2024). Melittin, a 26-amino acid peptide, is the primary toxin responsible for cell membrane disruption, synthesized initially as promelittin to prevent self-damage and later activated by

dipeptidase cleavage (Hider, 1988; Jin et al., 2025). Apamin, an 18-amino acid neurotoxin, can cross the blood-brain barrier, block potassium (K^+) channels, and affect neural function (Jang and Nakamura, 2025). PLA2, a 128-amino acid enzyme, hydrolyzes phospholipids and enhances melittin's hemolytic effects (Samel et al., 2013). Additionally, PLA2 exhibits neuroprotective properties in Alzheimer's and Parkinson's disease models by reducing amyloid-beta aggregation and preserving dopaminergic neurons, making it a promising candidate for neurodegenerative disease treatment (Ye et al., 2016).

Bee Venom and Inflammation

Inflammation is a defense mechanism of the immune system against harmful or foreign stimuli, playing a crucial role in tissue repair and protection. However, it can be triggered by autoimmune disorders (Pahwa et al., 2018). Epidemiological data suggest that beekeepers exhibit lower rates of joint inflammation, indicating the potential therapeutic effects of apitoxin in inflammatory conditions (Price et al., 1983). Kwon et al. (2001) investigated apitoxin's anti-inflammatory properties in rheumatoid arthritis, demonstrating that its efficacy varies based on the application site, with joint-targeted administration yielding stronger effects. Similarly, apitoxin has been shown to modulate immune responses, increasing regulatory T-cell populations in multiple sclerosis models (Viglietta et al., 2004), while also acting as a potent immunomodulator (Hwang et al., 2015).

Despite its therapeutic potential, apitoxin is a strong allergen capable of inducing anaphylactic reactions (Hwang et al., 2015). Melittin, a key peptide in apitoxin, exerts anti-inflammatory and anti-arthritis effects by inhibiting NF- κ B, reducing cyclooxygenase-2 (COX-2) and PLA2 expression, and lowering TNF- α , IL-1, IL-6, nitric oxide (NO), and reactive oxygen species (ROS) levels (Son et al., 2007; Nipate & Bhandarkar, 2020). Additionally, apitoxin's anti-nociceptive properties, demonstrated in thermal, visceral, and inflammatory pain models, may involve opioid receptor activation, α 2-adrenergic activity, and serotonergic pathways (Nipate & Bhandarkar, 2020). Apitoxin also stimulates adrenal cortisol production, contributing to its anti-inflammatory effects. Adolapin, another apitoxin component, further enhances its therapeutic potential by inhibiting prostaglandin synthesis through cyclooxygenase suppression (Nipate & Bhandarkar, 2020). While apitoxin presents promising anti-inflammatory mechanisms, its effects depend on administration site, frequency, and formulation, necessitating further research to optimize its clinical applications.

The Use of Honeybee Venom in Orthopedic Problems

Literature suggests that honeybee venom is utilized in orthopedic treatments due to its symptomatic and therapeutic effects. Apitoxin, commonly used in arthritis models (e.g., collagen-induced and adjuvant arthritis in experimental animals), has also been investigated for conditions such as rheumatoid arthritis, osteoarthritis, radial

bone defects, neck pain, spinal disorders, adhesive capsulitis, ankle sprains, and meniscus tears. Studies highlight its anti-inflammatory and anti-nociceptive properties (Kwon et al., 2001; Nipate & Bhandarkar, 2020).

Apitoxin is administered through various methods, including acupuncture (apipuncture, pharmacopuncture), systemic or local injections, and different formulations, with dosage variations. Its pharmacological effects primarily stem from bioactive polypeptides. While traditional treatments use whole venom, advanced research focuses on the individual pharmacological and toxicological properties of its components (Yang & Kim, 2016).

Several studies have demonstrated the anti-nociceptive and anti-inflammatory effects of apitoxin in experimental arthritis models. Nipate and Bhandarkar (2020) reported that *Apis dorsata* venom therapy exhibited these effects in both adjuvant- and collagen-induced arthritis models. Similarly, Kim et al. (2002) investigated the immunosuppressive potential of bee venom acupuncture (BVA) in a collagen-induced arthritis (CIA) model, revealing its ability to reduce protease activity and lipid peroxidation, suggesting antioxidant and immunomodulatory properties.

Seo et al. (2005) demonstrated that BVA alleviated chronic inflammatory pain in CIA rats, partly mediated through 5-HT_{1a} and 5-HT_{2a} receptors. Kang et al. (2002) and Lee et al. (2005) further confirmed the therapeutic efficacy of whole bee venom in suppressing arthritic inflammation and associated bone changes. Kocyigit et al. (2019) highlighted the dose-dependent anti-inflammatory, antioxidant, and immunomodulatory effects of apitoxin in adjuvant-induced arthritis, emphasizing its potential in rheumatoid arthritis treatment. However, high doses did not yield similar benefits.

Kwon et al. (2001) explored the traditional use of apitoxin in Eastern medicine and found that BVA at the Zusanli acupuncture point exerted both anti-inflammatory and anti-nociceptive effects in an adjuvant-induced arthritis model. Lastly, Tekeoğlu et al. (2020) reported significant improvements in clinical and inflammatory markers following apitoxin treatment in adjuvant-induced arthritis, with no evidence of hepatotoxicity.

Several studies have demonstrated the therapeutic potential of apitoxin in orthopedic conditions, particularly in rheumatoid arthritis (RA) and bone healing.

El Shafie et al. (2022) reported the anti-arthritic effects of apitoxin on the temporomandibular joint. Similarly, El-Tedawy et al. (2020) found that systemic apitoxin administration (60 mg/kg) in arthritic rats exhibited anti-inflammatory, analgesic, and immunomodulatory properties, suggesting its potential as a safe therapeutic agent.

The underlying mechanism of apitoxin therapy was further explored by Choi et al. (2021), who investigated the role of apitoxin's PLA₂, an enzymatic apitoxin component, in inducing CD25⁺ Foxp3⁺ regulatory T cells (Tregs)

in an RA model. Their findings revealed that PLA2 administration significantly alleviated arthritis symptoms, an effect that was reversed by anti-CD25 antibody treatment, confirming the role of Tregs in apitoxin-mediated immunomodulation.

Mirshafiey et al. (2007) demonstrated that apitoxin inhibits COX-2 expression, reduces pro-inflammatory cytokines (TNF- α , IL-1 β), and suppresses prostaglandin E2 synthesis, thereby mitigating joint inflammation and cartilage degradation in RA. Son et al. (2007) further supported these findings, attributing apitoxin's anti-arthritic effects to the downregulation of COX-2 and PLA2, along with reductions in TNF- α , IL-1, IL-6, NO, and ROS.

Beyond RA, apitoxin has been investigated for its role in bone regeneration. Meimandi-Parizi et al. (2018) identified four key mechanisms by which apitoxin enhances radial bone defect healing: (1) melittin-mediated inhibition of osteoclastogenesis via the RANK-RANKL pathway, (2) activation of mast cell-derived histamine and heparin release, (3) antioxidant activity reducing oxidative stress and inflammation, and (4) promotion of growth factors such as TGF- β and VEGF to enhance cell proliferation and differentiation.

Additionally, Tekeoğlu et al. (2016) explored apitoxin's applicability in acupuncture, developing a standardized venom solution for therapeutic use. Their study highlights the potential for apitoxin integration into alternative treatment modalities.

Several studies have explored the therapeutic potential of bee venom apitoxin in treating musculoskeletal disorders. Lee et al. (2012) investigated the efficacy of apitoxin pharmacopuncture in combination with acupuncture and herbal medicine for knee osteoarthritis, demonstrating superior improvements in patients receiving intra-articular and intra-acupuncture injections. The effectiveness of apitoxin treatment varied depending on the administration method, with effects persisting for four weeks. However, safety concerns, including allergic reactions in approximately 22% of patients, necessitated dose adjustments. Notably, intra-articular injections provided rapid local analgesia but were associated with stiffness due to edema, underscoring the need for sterile conditions and effective side effect management.

A systematic review by Lee et al. (2020) assessed the efficacy and safety of apitoxin pharmacopuncture and acupuncture for knee osteoarthritis, confirming their therapeutic potential based on electronic database analyses. Atayoglu et al. (2023) examined the short-term effects of a single live apitoxin session in osteoarthritic patients, reporting significant improvements in pain and functional scores (NRS, 5xSST, WOMAC). Similarly, Sung et al. (2023) reviewed Korean clinical studies on BVA for neck pain, highlighting its analgesic, anti-inflammatory, and neuroprotective properties. BVA was commonly applied at 0.05–0.5 mg/mL concentrations, with efficacy assessed via the visual analog scale. The findings suggested its potential for managing cervical intervertebral disc

herniation, the most prevalent cause of neck pain.

Lee et al. (2010) presented a case report on intra-articular apitoxin pharmacopuncture for an acute traumatic partial meniscus tear, demonstrating significant pain reduction and functional recovery, suggesting a non-surgical alternative for such injuries. Lee et al. (2019) noted variability in BVA dosing and acupuncture point selection for spinal disorders. Koh et al. (2013) found that combining BVA with physiotherapy enhanced outcomes for adhesive capsulitis more effectively than physiotherapy alone. Park et al. (2014) further supported its long-term benefits in shoulder mobility and quality of life. Additionally, Yang and Kim (2016) reported that apitoxin pharmacopuncture accelerated recovery from acute ankle sprains in rats, outperforming natural healing.

Conclusion

This paper explored the chemical composition of apitoxin, its relationship with inflammation, and its potential applications in orthopedic treatment. A literature review revealed that apitoxin exhibits anti-inflammatory, antinociceptive, immunomodulatory, antioxidant, and anti-arthritic properties, primarily due to its bioactive peptides, including melittin, apamin, and phospholipase A2. Experimental and clinical studies in both animal models and humans have demonstrated these effects. Apitoxin has been administered through acupuncture, systemic or local injection, and various formulations, with efficacy influenced by dosage, frequency, administration site, and carrier substances.

Despite its therapeutic potential, apitoxin poses risks, including strong allergenicity and potential toxicity at high doses, affecting the liver, kidneys, heart, and nervous system. To ensure safe and effective use, treatment protocols must be optimized, allergy testing conducted, and patients closely monitored for adverse effects. However, the precise role of apitoxin in orthopedic therapy remains unclear, necessitating further research. Investigating its molecular mechanisms, pharmacokinetics, pharmacodynamics, and long-term effects will be crucial for establishing apitoxin as a reliable therapeutic agent in musculoskeletal disorders.

References

- Altıntaş, L., & Apiterapi, B. N. (2019). arı zehri. *Uludag Bee Journal*, 19(1), 82-95.
- Atayoglu, A. T., Atar, S., Atayoglu, A. G., Demirhan, E., Ozturk, A., Topal, İ., Bilim, S., & Atayolu, R. (2023). Short-Term Safety and Effectiveness of Apipuncture in Knee Osteoarthritis: A Single-Arm Clinical Trial. *Medical Science and Discovery*, 10(8), 527-534.
- Bava, R., Castagna, F., Musella, V., Lupia, C., Palma, E., & Britti, D. (2023). Therapeutic use of bee venom and potential applications in veterinary medicine. *Veterinary Sciences*, 10(2), 119.
- Choi, G.-M., Lee, B., Hong, R., Park, S.-Y., Cho, D.-E., Yeom, M., Park, H.-J., Bae, H., & Hahm, D.-H. (2021). Bee venom phospholipase A2 alleviates collagen-induced polyarthritis by inducing Foxp3+ regulatory T cell polarization in mice. *Scientific Reports*, 11(1), 3511.
- Crane, E. (1990). *Bees and beekeeping: science, practice and world resources*. Heinemann Newnes.
- El Shafie, M., Hegazy, E., & Youssef, M. (2022). Structural and Ultrastructural Examination of Anti-Arthritic Effect of Bee Venom in Temporomandibular Joint with Induced Rheumatoid Arthritis in Albino Rats. *Dental Science Updates*, 3(1), 45-55.
- El Tedawy, D. M., Abd Alhaseeb, M. M., Helmy, M. W., & Ghoneim, A. I. (2020). Systemic bee venom exerts anti arthritic and anti inflammatory properties in a rat model of arthritis. *Biomedical Reports*, 13(4), 1.
- Engel, M. S. (1999). *The taxonomy of recent and fossil honey bees (Hymenoptera: Apidae; Apis)*.
- Gibbs, D. M. H., & Muirhead, I. F. (1998). *The economic value and environmental impact of the Australian beekeeping industry. A report prepared for the Australian Beekeeping Industry*, 30.
- Hider, R. C. (1988). Honeybee venom: a rich source of pharmacologically active peptides. *Endeavour*, 12(2), 60-65.
- Hwang, D.-S., Kim, S. K., & Bae, H. (2015). Therapeutic effects of bee venom on immunological and neurological diseases. *Toxins*, 7(7), 2413-2421.
- FAO. <http://www.fao.org/faostat/en/#data/QA>. Erişim tarihi: 05.10.2022.
- MMR. <https://www.maximizemarketresearch.com/marketreport/global-bee->
- Kang, S. S., Pak, S. C., & Choi, S. H. (2002). The effect of whole bee venom on arthritis. *The American journal of Chinese medicine*, 30(01), 73-80.
- Karahan, Ş., & Özbakır, G. Ö. (2020). Güneydoğu Anadolu'da arıcılık faaliyetlerinin ve bal tüketim alışkanlıklarının belirlenmesi. *Türk Tarım ve Doğa Bilimleri Dergisi*, 7(4), 1148-1158.
- Kim, M., Park, S., Lee, A., Jang, J., Kim, K., & Kim, K. (2002). The effect of bee venom acupuncture on protease activity and free radical damage in synovial fluid from collagen-induced arthritis in rats. *Journal of Acupuncture Research*, 19(5), 161-175.
- Kocyigit, A., Guler, E. M., & Kaleli, S. (2019). Anti-inflammatory and antioxidative properties of honey bee venom on Freund's Complete Adjuvant-induced arthritis model in rats. *Toxicon*, 161, 4-11.

- Koh, P. S., Seo, B. K., Cho, N. S., Park, H. S., Park, D. S., & Baek, Y. H. (2013). Clinical effectiveness of bee venom acupuncture and physiotherapy in the treatment of adhesive capsulitis: a randomized controlled trial. *Journal of shoulder and elbow surgery*, 22(8), 1053-1062.
- Krell, R. (1996). Value-added products from beekeeping (Sayı 124). Food & Agriculture Org.
- Kwon, Y., Lee, J., Lee, H., Han, H., Mar, W., Kang, S., Beitz, A. J., & Lee, J. (2001). Bee venom injection into an acupuncture point reduces arthritis associated edema and nociceptive responses. *Pain*, 90(3), 271-280.
- Lee, J. Y., Kang, S. S., Kim, J.-H., Bae, C. S., & Choi, S. H. (2005). Inhibitory effect of whole bee venom in adjuvant-induced arthritis. *in vivo*, 19(4), 801-805.
- Lee, J.-H., Kim, J.-S., Jeong, Y.-H., Jeong, B., & Lee, C.-R. (2010). A Case Report of Intra-articular Bee Venom Pharmacopuncture combining with oriental medical treatment for Acute Traumatic Partial Tear of Meniscus. *Journal of Pharmacopuncture*, 13(4), 129-137.
- Lee, S.-H., Kwon, G.-S., Kang, M.-S., Yoon, H.-M., & Kim, C.-H. (2012). Comparative study on the effects of bee venom pharmacopuncture according to the treatment method for knee osteoarthritis. *Journal of pharmacopuncture*, 15(4), 7.
- Lee, Y. J., Jo, H. R., Kim, S. H., Sung, W. S., Kim, E. J., Lee, Y. J., Jo, H. R., Kim, S. H., Sung, W. S., & Kim, E. J. (2020). Efficacy and Safety of Pharmacopuncture and Bee venom Acupuncture for Knee Osteoarthritis: A systematic review and meta-analysis. *Journal of Korean Medicine*, 41(1), 55-83.
- Lee, Y., Won, J.-Y., Nam, S., Kim, C., Jeon, G.-R., & Cho, J. (2019). A review of bee venom acupuncture for spinal diseases in the Journal of Korean Medicine. *Journal of Korean Medicine Rehabilitation*, 29(3), 1-13.
- Meimandi-Parizi, A., Oryan, A., Bigham-Sadegh, A., & Sayahi, E. (2018). Effects of chitosan scaffold along with royal jelly or bee venom in regeneration of critical sized radial bone defect in rat. *Iranian Journal of Veterinary Research*, 19(4), 246.
- Mirshafiey, A. (2007). Venom therapy in multiple sclerosis. *Neuropharmacology*, 53(3), 353-361.
- Nam, S., Ko, E., Park, S., Ko, S., Jun, C., Shin, M.-K., Hong, M.-C., & Bae, H. (2005). Bee venom modulates murine Th1/Th2 lineage development. *International immunopharmacology*, 5(9), 1406-1414.
- Nipate, S. S., & Bhandarkar, A. A. (2020). Anti-inflammatory, antinociceptive and antiarthritic potential of apis cerana indica bee venom by reducing pain and degeneration of articular cartilage in adjuvant and collagen induced rat models of arthritis. *Journal of Orthopedics and Muscular System*, 3(1), 1009.
- Pahwa, R., Goyal, A., Bansal, P., & Jialal, I. (2018). Chronic inflammation.
- Park, Y. C., Koh, P. S., Seo, B. K., Lee, J. W., Cho, N. S., Park, H. S., Park, D. S., & Baek, Y. H. (2014). Long-term effectiveness of bee venom acupuncture and physiotherapy in the treatment of adhesive capsulitis: A one-year follow-up analysis of a previous randomized controlled trial. *The Journal of Alternative and Complementary Medicine*, 20(12), 919-924.
- Price, J. H., Hillman, K. S., Toral, M. E., & Newell, S. (1983). The public's perceptions and misperceptions of arthritis. *Arthritis & Rheumatism*, 26(8), 1023-1028.
- Samel, M., Vija, H., Kurvet, I., Künnis-Beres, K., Trummal, K., Subbi, J., Kahru, A., & Siigur, J. (2013). Interactions of PLA2-s from *Vipera lebetina*, *Vipera berus berus* and *Naja naja oxiana* venom with platelets, bacterial and cancer cells. *Toxins*, 5(2), 203-223.

- Seo, B.-K., Baek, Y.-H., Choi, D.-Y., & Park, D.-S. (2005). The Analgesic Effect Of Bee VenOm Acupuncture and Its Mechanism on the Type II Collagen-Induced Arthritis RatS. *Journal of Acupuncture Research*, 22(2), 19-32.
- Son, D. J., Lee, J. W., Lee, Y. H., Song, H. S., Lee, C. K., & Hong, J. T. (2007). Therapeutic application of anti-arthritis, pain-releasing, and anti-cancer effects of bee venom and its constituent compounds. *Pharmacology & therapeutics*, 115(2), 246-270.
- Stevanović, J., Glavinić, U., Ristanić, M., Erjavec, V., Denk, B., Dolašević, S., & Stanimirović, Z. (2024). Bee-inspired healing: apitherapy in veterinary medicine for maintenance and improvement animal health and well-being. *Pharmaceuticals*, 17(8), 1050.
- Šumar, K., Mirjanić, G., & Biber, L. (2022, December). Influence of the Honeybee Colony Strength on Collecting Bee Venom by Electro Stimulation Method. In *Scientific-Expert Conference of Agriculture and Food Industry* (pp. 163-170). Cham: Springer Nature Switzerland.
- Samancı, T., & Kekeçoğlu, M. (2019). Comparison of commercial and anatolian bee venom in terms of chemical composition. *Uludağ Arıcılık Dergisi*, 19(1), 61-68.
- Farook, U. B., Dar, S. A., Arifie, U., Javid, R., Khaliq, N., Singh, R., & Pandit, B. A. (2024). Bee venom: composition and therapeutic potential. *Honey Bees, Beekeeping and Bee Products*, 189-202.
- Jin, L., Wang, Z., Peng, C., He, M., Wang, F., He, H., & Liu, C. (2025). Microneedle Assisted Melittin-Chondroitin Sulfate Administration for the Transdermal Therapy of Rheumatoid Arthritis. *Advanced Healthcare Materials*, 2400543.
- Jang, I. S., & Nakamura, M. (2025). Pregnenolone sulfate potentiates tetrodotoxin-resistant Na⁺ channels to increase the excitability of dural afferent neurons in rats. *The Journal of Headache and Pain*, 26(1), 42.
- Sung, S.-H., Lee, H.-J., Han, J.-E., Sung, A. D.-M., Park, M., Shin, S., Jeong, H. I., Jang, S., & Lee, G. (2023). Bee Venom Acupuncture for Neck Pain: A Review of the Korean Literature. *Toxins*, 15(2), 129.
- Tekeoğlu, İ., Akdoğan, M., & Çelik, İ. (2020). Investigation of anti-inflammatory effects of bee venom in experimentally induced adjuvant arthritis. *Reumatologia/Rheumatology*, 58(5), 265-271.
- Tekeoğlu, İ., Kaleli, S., & Akdoğan, M. (2016). Apiterapi ve ari zehiri akupunktur. *Akupunktur Ankara*, 30.
- Varanda, E. A., & Tavares, D. C. (1998). Radioprotection: mechanisms and radioprotective agents including honeybee venom. *Journal of Venomous Animals and Toxins*, 4, 5-21.
- Viglietta, V., Baecher-Allan, C., Weiner, H. L., & Hafler, D. A. (2004). Loss of functional suppression by CD4⁺ CD25⁺ regulatory T cells in patients with multiple sclerosis. *The Journal of experimental medicine*, 199(7), 971-979.
- Weis, W. A., Ripari, N., Conte, F. L., da Silva Honorio, M., Sartori, A. A., Matucci, R. H., & Sforcin, J. M. (2022). An overview about apitherapy and its clinical applications. *Phytomedicine plus*, 2(2), 100239.
- Yang, S.-B., & Kim, J.-H. (2016). Dose effects of bee venom pharmacopuncture for the acute ankle sprain in rats. *Korean Journal of Acupuncture*, 33(4), 194-203.
- Ye, M., Chung, H.-S., Lee, C., Yoon, M. S., Yu, A. R., Kim, J. S., Hwang, D.-S., Shim, I., & Bae, H. (2016). Neuroprotective effects of bee venom phospholipase A2 in the 3xTg AD mouse model of Alzheimer's disease. *Journal of neuroinflammation*, 13(1), 1-12.

READINESS OF POSTPARTUM MOTHERS OF THE HEALTHY TERM INFANT, FOR HOSPITAL DISCHARGE

Ebru Halidi², Shpresa Hodai^{1,2}, Sani Bajrami^{1,2}
Meral Rexhepi^{1,2},

<https://orcid.org/0000-0002-6923-0387>
dr.meralrexhepi@gmail.com

1. Tetova University, Faculty of Medical Sciences, Tetovo, North Macedonia
2. Clinical Hospital in Tetovo, Gynecology-obstetric department, North Macedonia

Abstract

Introduction: Childbirth is one of the greatest events in the life of every mother and is also a great challenge and stressful situation which often raises concerns and doubts among mothers if they will manage to cope with new obligations.

Aim: The aim of the study was to analyse the readiness to discharge women from the hospital after the delivery. This applies to readiness was both in the physical sense (pain, strength, energy) and psychological as well as self-assessment of readiness to take care of the baby and self-care at home.

Material and methods: The study was cross-sectional and descriptive, conducted among 202 postpartum women on the day they were discharged from the hospital, in the Department of Gynecology and Obstetrics of Clinical Hospital in Tetovo from January to July 2023. Data were collected through self-administered questionnaires on the day of discharge. The questionnaires were distributed among post -partum women and were asked to complete it.

Results: Of 202 mothers, unreadiness was identified in (37) 17% for different reasons and readiness for discharge was identified in (165) 83% of them.

Conclusions: The timing of newborn discharge should be a joint decision made by the mother and healthcare providers based on readiness. The decision should consider the mother's health status, infant's health status, the mother's perception of readiness, and the availability of familial and social support for the mother and infant.

Key words: readiness for hospital discharge, mother's health, newborn's health

IN VITRO EVALUATION OF THE EFFECT OF KİPERİN® 5X MULTI MAGNESIUM COMPLEX ON CELL VIABILITY IN HFF-1 FIBROBLAST CELL LINE

PHD, LUTFIYE KARCIOĞLU BATUR

ORCID: 0000-0002-4803-9137

E-POSTA: LBATUR@BIRUNI.EDU.TR

BIRUNI UNIVERSITY, FACULTY OF ENGINEERING AND NATURAL SCIENCES, DEPARTMENT OF MOLECULAR BIOLOGY AND GENETICS, İSTANBUL, TURKEY

Özet

Magnezyum, hücresel enerji üretimi, protein sentezi, sinir iletimi ve kas kasılmasında kritik bir rol oynar. Magnezyum takviyeleri yaygın olarak kullanılsa da, farklı magnezyum bileşiklerinin biyoyararlanımı ve hücresel etkileri hala tam olarak anlaşılamamıştır. Bu çalışma, Kiperin® 5X Çoklu Magnezyum Kompleksinin (Taurat, Bisglisinat, Malat, Sitrat, L-Treonat) HFF-1 fibroblast hücre hattında hücre canlılığı üzerindeki etkisini değerlendirmiştir.

HFF-1 hücreleri, magnezyum çözeltisine maruz bırakılmadan önce 24 saat boyunca kültüre edilmiştir. Magnezyum çözeltisi, 8 mg toz formülasyonun 40 mL PBS içerisinde çözülmesiyle hazırlanmıştır. Deney gruplarına 1 µL, 1.5 µL, 2 µL, 2.5 µL ve 3 µL dozlarında magnezyum uygulanırken, kontrol grubuna herhangi bir magnezyum verilmemiştir. 24 saatlik inkübasyonun ardından hücre canlılığı Trypan Blue boyama yöntemi ile değerlendirilmiş ve Thoma lamı kullanılarak hücre sayımları gerçekleştirilmiştir.

Sonuçlar, doza bağımlı bir etki ortaya koymuştur. En yüksek hücre canlılığı 1.5 µL dozunda gözlenmiş ve bu doz optimal olarak belirlenmiştir. Daha yüksek konsantrasyonlarda (2 µL, 2.5 µL ve 3 µL) ise hücre canlılığında kademeli bir azalma gözlemlenmiş ve yüksek dozların olası sitotoksik etkileri olabileceği düşünülmüştür. Bu bulgular, magnezyumun belirli bir aralıkta hücresel fonksiyonları desteklediği göstermektedir.

Bu çalışma, magnezyum takviyesinde uygun dozun belirlenmesinin önemini vurgulamaktadır. 1.5 µL dozunun optimal olması, bireyselleştirilmiş protokoller için bir referans teşkil edebilir ve daha etkili ve güvenli magnezyum takviyesi stratejilerinin geliştirilmesine katkı sağlayabilir. Magnezyumun hücresel etkilerinin altında yatan mekanizmaları daha iyi anlamak için ileri araştırmalara ihtiyaç duyulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Magnezyum takviyesi, Hücre canlılığı, HFF-1 fibroblast hücreleri, Doza bağımlı etki, Kiperin® 5X Çoklu Magnezyum Kompleksi

IN VITRO EVALUATION OF THE EFFECT OF KİPERİN® 5X MULTI MAGNESIUM COMPLEX ON CELL VIABILITY IN HFF-1 FIBROBLAST CELL LINE

Abstract

Magnesium plays a critical role in cellular energy production, protein synthesis, nerve transmission, and muscle contraction. Although magnesium supplements are widely used, the bioavailability and cellular effects of different magnesium compounds are not yet fully understood. This study evaluated the effect of Kiperin® 5X Multi Magnesium Complex (Taurate, Bisglycinate, Malate, Citrate, L-Threonate) on cell viability in the HFF-1 fibroblast cell line.

HFF-1 cells were cultured for 24 hours before exposure to the magnesium solution. The magnesium solution was prepared by dissolving 8 mg of the powdered formulation in 40 mL of PBS. The experimental groups received 1 μ L, 1.5 μ L, 2 μ L, 2.5 μ L, and 3 μ L doses of magnesium, while the control group received no magnesium. After 24 hours of incubation, cell viability was assessed using the Trypan Blue staining method, and cell counts were performed using a Thoma counting chamber.

The results demonstrated a dose-dependent effect. The highest cell viability was observed at the 1.5 μ L dose, which was determined to be the optimal concentration. However, higher concentrations (2 μ L, 2.5 μ L, and 3 μ L) led to a gradual decrease in cell viability, suggesting potential cytotoxic effects at elevated doses. These findings indicate that magnesium supports cellular functions within a specific range.

This study highlights the importance of determining the appropriate dosage for magnesium supplementation. The identification of the 1.5 μ L dose as optimal may serve as a reference for individualized protocols and contribute to the development of more effective and safer magnesium supplementation strategies. Further research is needed to better understand the underlying mechanisms of magnesium's cellular effects.

Keywords: Magnesium supplementation, Cell viability, HFF-1 fibroblast cells, Kiperin® 5X Multi Magnesium Complex

Introduction

Magnesium is an essential mineral involved in more than 300 enzymatic reactions in the body, playing a critical role in cellular energy production, protein synthesis, nerve transmission, muscle contraction, and the stabilization of genetic material [1,2]. As a key component in mitochondrial function, ATP metabolism, and ion transport, it contributes to the regulation of cellular homeostasis and signaling pathways. Magnesium deficiency has been associated with metabolic imbalances, oxidative stress, and inflammation, making it a significant risk factor for various chronic diseases [3].

Epidemiological studies indicate that magnesium intake reduces the risk of cardiovascular diseases [4]. Research has shown that magnesium plays a crucial role in cardiovascular health by maintaining normal blood pressure, reducing arterial stiffness, and regulating vascular tone. Additionally, its effects on calcium homeostasis and endothelial functions are essential for maintaining vascular integrity and preventing atherosclerosis. In a study where serum magnesium levels were measured, 14,221 men and women were followed for 15 years, revealing that magnesium deficiency increased the risk of ischemic stroke [5].

Low magnesium intake is closely linked not only to cardiovascular diseases but also to metabolic disorders. Studies have demonstrated that magnesium is essential in glucose metabolism, insulin sensitivity, and blood pressure regulation, emphasizing the importance of adequate magnesium intake in preventing metabolic syndrome, type 2 diabetes, and hypertension [6].

Magnesium, along with other essential elements such as calcium, iron, and zinc, is necessary for maintaining cellular functions, energy production, enzyme activation, and signal transmission. Deficiencies in these elements can disrupt cellular homeostasis and contribute to the development of various chronic diseases [7].

Table 1 summarizes the primary functions of essential elements in the body, health issues associated with their deficiencies, and the recommended daily intake (RDA) for a 70 kg individual.

Table 1. Essential Elements: Functions, Deficiency-Related Conditions, and Recommended Daily Intake

Element	Symbol	Primary Functions in the Body	Conditions Associated with Deficiency	Recommended Daily Intake (RDA) for a 70 kg Individual	Reference
Magnesium	Mg	ATP production, protein synthesis, nerve transmission, muscle contraction, bone health	Muscle cramps, insulin resistance, cardiovascular disease risk, fatigue	400-420 mg (men), 310-320 mg (women)	[8]
Calcium	Ca	Bone and dental health, muscle contraction, nerve transmission, blood clotting	Osteoporosis, muscle cramps, nerve transmission disorders	1000-1200 mg	[8]
Iron	Fe	Hemoglobin synthesis, oxygen transport, energy production	Anemia, fatigue, cognitive function disorders	8 mg (men), 18 mg (women)	[9]
Zinc	Zn	Immune function, wound healing, DNA synthesis, cell growth	Weakened immunity, skin disorders, growth retardation	11 mg (men), 8 mg (women)	[10]
Potassium	K	Cellular signaling, fluid balance, muscle function, heart rhythm	Muscle weakness, heart rhythm disorders, high blood pressure	3400 mg (men), 2600 mg (women)	[11]

Insufficient consumption of magnesium-rich foods, such as leafy green vegetables, whole grains, legumes, and nuts, contributes to the increasing prevalence of deficiency. Magnesium supplementation is a crucial strategy for individuals at risk of deficiency [12].

In recent years, efforts have been made to enhance the pharmacological efficacy and cellular absorption of magnesium by developing different bioavailable forms. Various magnesium compounds, including taurate, bisglycinate, malate, citrate, and L-threonate, exhibit different bioavailability properties, and their combination may provide comprehensive physiological effects [13]. In this context, *Kiperin 5X Multi Magnesium Complex* is a specially formulated product that combines multiple magnesium forms, requiring further research to understand its biological effects on fibroblast function and viability.

This study evaluates the impact of *Kiperin 5X Multi Magnesium Complex* on cell proliferation and viability in the HFF-1 human fibroblast cell line. After applying different doses of the magnesium complex, cell viability

and proliferation rates were assessed to determine the most effective dosage for fibroblast health, tissue regeneration, and cellular homeostasis.

Materials and Methods

Cell Culture

HFF-1 (human foreskin fibroblast) cells were cultured in Dulbecco's Modified Eagle Medium (DMEM) supplemented with 10% fetal bovine serum (FBS) and 1% penicillin-streptomycin. Cells were maintained in a 37°C incubator with 5% CO₂ under standard cell culture conditions.

Experimental Design

The experiment tested Kiperin 5X Multi Magnesium Complex, which contains five different magnesium forms. A magnesium solution was prepared by dissolving 8 mg of the complex in 40 mL of PBS to create a homogeneous solution. Cells were exposed to different concentrations: 0.5 µL, 1 µL, 1.5 µL, 2 µL, 2.5 µL, and 3 µL. The control group did not receive any magnesium supplementation.

Cell Viability and Proliferation Analysis:

Following 24-hour incubation, cell proliferation was assessed using Trypan Blue staining, and cell counts were performed using a Thoma counting chamber under a microscope.

Ethical Approval

This study was approved by the Non-Interventional Ethics Committee of Biruni University on January 20, 2025, with approval number 2024-BİAEK/06-47. No human or animal subjects were used in this study, and all experimental procedures adhered to ethical research standards.

Results

The experiment evaluated the effect of Kiperin 5X Multi Magnesium Complex on cell viability and proliferation in the HFF-1 human fibroblast cell line. Cells were treated with different concentrations of the magnesium complex, and viability was assessed after 24 hours of incubation using the Trypan Blue exclusion assay and Thoma counting chamber.

The results demonstrated a dose-dependent effect on cell viability. Compared to the control group, the 1.5 μL dose resulted in the highest cell proliferation rate, indicating it as the optimal concentration for fibroblast growth. Lower concentrations (0.5 μL and 1 μL) showed a moderate increase in cell viability, while higher concentrations (2 μL , 2.5 μL , and 3 μL) led to a decline in cell count, suggesting potential cytotoxicity at excessive doses.

As shown in Figure 1, the 1.5 μL group exhibited the highest cell viability, whereas the 2 μL and higher doses resulted in a gradual decrease in cell count, indicating that excessive magnesium supplementation may negatively affect fibroblast survival. These findings suggest that Kiperin 5X Multi Magnesium Complex supports fibroblast cell function within a specific range, with 1.5 μL being the most effective dose. Higher concentrations appear to negatively impact cell viability, emphasizing the importance of optimizing magnesium supplementation to avoid potential cytotoxic effects.

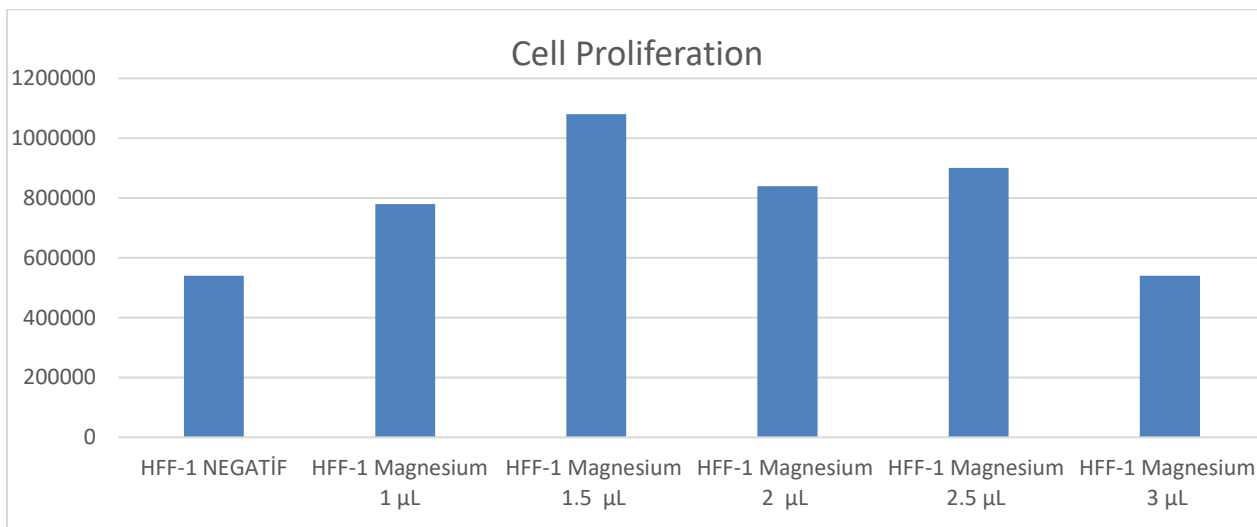

Figure 1. Enumeration of viable HFF-1 fibroblast cells after 24-hour incubation with different concentrations of Kiperin 5X Multi Magnesium Complex, performed using the Trypan Blue staining method and Thoma counting chamber. The highest viable cell count was observed in the 1.5 μL group.

Discussion and Conclusion

This study was conducted to evaluate the effects of Kiperin 5X Multi Magnesium Complex on the HFF-1 human fibroblast cell line. In the experimental design, different concentrations of the magnesium complex were applied, and cell viability and proliferation rates were analyzed. The findings indicate that magnesium supplementation has a dose-dependent effect on cell viability and proliferation.

Specifically, the 1.5 μL dose was determined to be the concentration that most effectively promoted fibroblast growth. Lower concentrations (0.5 μL and 1 μL) resulted in a moderate increase in cell viability, while higher doses (2 μL , 2.5 μL , and 3 μL) led to a significant decrease in cell count.

The HFF-1 (Human Foreskin Fibroblast) human fibroblast cell line was used in this study. Fibroblasts play a crucial role in extracellular matrix synthesis, tissue repair, and wound healing [14]. The HFF-1 cell line, derived from primary human fibroblast cells, has a stable proliferation capacity in vitro and is frequently preferred for studying cellular homeostasis [15]. Considering the critical role of fibroblasts in tissue regeneration and cellular proliferation mechanisms, this cell line is an ideal model for investigating the effects of magnesium supplementation on cellular growth and survival [15]. HFF-1 cells are also widely used in tissue engineering, wound healing, and biomaterial research [16], making studies conducted on this cell line highly valuable for biomedical applications.

The 1.5 μL optimal magnesium dose determined in this study under in vitro conditions corresponds to a significantly lower concentration when compared to the daily magnesium requirement in the human body. The magnesium solution was prepared by dissolving 8 mg of the magnesium complex in 40 mL of PBS, resulting in approximately 0.3 μg of magnesium in 1.5 μL of the solution.

Magnesium is known to be a critical cofactor for the catalytic activity of DNA polymerase, an enzyme that ensures accurate DNA replication while supporting key mechanisms involved in cell division [17]. The existing literature contains limited specific studies evaluating the effects of Mg^{2+} ions on DNA polymerase activity in fibroblast cell lines. However, considering the role of Mg^{2+} ions in DNA synthesis, base pairing fidelity, and cell cycle regulation [17], optimal magnesium levels can be considered a fundamental factor for fibroblast proliferation. Therefore, understanding the effects of magnesium on cellular growth in the HFF-1 cell line may help to better elucidate DNA polymerase activity and cellular division processes. Future studies should further explore the direct relationship between DNA replication and magnesium in fibroblasts.

However, the recommended daily magnesium intake for adult men is 400-420 mg, and for women, it is 310-320 mg [8]. Since the applied concentration in this study was directly administered to the cells without passing through the digestive system, the effective dose in vitro may differ from in vivo conditions. While studies investigating the biological effects of magnesium on fibroblast cells exist in the literature [18,19], no specific study has been found that directly examines the effects of magnesium using the HFF-1 cell line.

In conclusion, this study determined the optimal dose range of magnesium in HFF-1 fibroblast cells, revealing the potential benefits of magnesium in promoting cellular growth. However, to gain a better understanding of

the clinical efficacy of magnesium supplementation, further cellular and in vivo animal model studies are required.

Funding

Disposable materials and chemicals used in the study were provided by Kiperin Pharmaceutical Food Industry and Trade Limited Company (Istanbul, Turkey).

Ethical Approval

This study was approved by the Non-Interventional Ethics Committee of Biruni University on January 20, 2025, with approval number 2024-BİAEK/06-47.

Conflicts of Interest

LKB serves as a scientific consultant for Kiperin Pharmaceutical Food Industry and Trade Limited Company (Istanbul, Turkey).

References

1. Black, D. D., & Gupta, S. (2017). Obesity, Metabolism and Nutrition Section. Cellular And Molecular Gastroenterology And Hepatology, 3(3), 295-296.
2. Gröber, U., Schmidt, J., & Kisters, K. (2015). Magnesium in Prevention and Therapy. Nutrients, 7(9), 8199-8226.
3. Arancibia-Hernández, Y. L., Hernández-Cruz, E. Y., & Pedraza-Chaverri, J. (2023). Magnesium (Mg²⁺) deficiency, not well-recognized non-infectious pandemic: origin and consequence of chronic inflammatory and oxidative stress-associated diseases. Cell Physiol Biochem, 57(S1), 1-23.
4. Altura BT, Brust M, Bloom S, Barbour RL, Stempak JG, Altura BM. Magnesium dietary intake modulates blood lipid levels and atherogenesis, Proc Natl Acad Sci USA 1990;87(5):1840-1844.
5. Yang Y, Li Q, Ahmad F, Shuaib A. Survival and histological evaluation of therapeutic window of postischemic treatment with inagresium salgate in embolic stroke model of rat. Neurosci Lett 2000;285(2):119- 122.
6. Song Y, Liu S. Magnesium for cardiovascular health time for intervention Am J Clin Nutr 2012;95(2):269- 270.
7. Jomova, K., Makova, M., Alomar, S. Y., Alwasel, S. H., Nepovimova, E., Kuca, K., ... & Valko, M. (2022). Essential metals in health and disease. Chemico-biological interactions, 367, 110173.
8. Moore-Schiltz, L., Albert, J. M., Singer, M. E., Swain, J., & Nock, N. L. (2015). Dietary intake of calcium and magnesium and the metabolic syndrome in the National Health and Nutrition Examination (NHANES) 2001–2010 data. British Journal of Nutrition, 114(6), 924-935.
9. Deli, C. K., Fatouros, I. G., Koutedakis, Y., & Jamurtas, A. Z. (2013). Iron supplementation and physical performance. In Current Issues in Sports and Exercise Medicine. IntechOpen.
10. Maxfield, L., Shukla, S., & Crane, J. S. (2018). Zinc deficiency.
11. Esgin, M. İ., & Sarı, H. (2024). Beslenmenin Uzay Görevlerindeki Yeri ve Önemi: Geleneksel Derleme. Beslenme ve Diyet Dergisi, 52(3), 97-109.
12. İnan, C. M. (2021). Bazı besin öğelerinin sinir sistemi üzerine etkileri. Cumhuriyet Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi, 6(1), 49-58.
13. Vasil'Ev Yuriy, L. (2020). Possible prospects for using modern magnesium preparations for increasing stress resistance during COVID-19 pandemic. Research Results in Pharmacology, 6(4), 65-76.
14. Maquart, F. X., & Monboisse, J. C. (2014). Extracellular matrix and wound healing. Pathologie Biologie, 62(2), 91-95.
15. da Cruz, I. B. M., de Afonso Bonotto, N. C., Turra, B. O., Teixeira, C. F., Azzolin, V. F., Ribeiro, E. A. M., ... & Barbisan, F. (2023). Rotenone-exposure as cytofunctional aging model of human dermal fibroblast prior replicative senescence. Toxicology in Vitro, 91, 105637.
16. Zi, Y., Li, J., Qian, X., Li, J., Jin, Y., Zhang, Z., & Jin, Y. (2025). Human umbilical cord mesenchymal stem cell exosomes promote elastin production and acute skin wound healing via TGFβ1-Smad pathway.
17. Osorio-Hernández, J. O., Suarez, M. A., Goodall, R., Lara-Rodriguez, G. A., Alfonso, I., & Figueroa, I. A. (2014). Manufacturing of open-cell Mg foams by replication process and mechanical properties. *Materials & Design*, 64, 136-141.
18. Killilea, DW ve Ames, BN (2008). Magnezyum eksikliği kültürlenmiş insan fibroblastlarında hücrenel yaşlanmayı hızlandırır. Ulusal Bilimler Akademisi Bildirileri , 105 (15), 5768-5773.
19. Amberg, R., Elad, A., Rothamel, D., Fienitz, T., Szakacs, G., Heilmann, S. ve Witte, F. (2018). Biyolojik olarak parçalanabilir magnezyum yüzeylerdeki insan dişeti fibroblastları için bir göç testi tasarımı. Acta biomaterialia , 79 , 158-167.

SAĞLIK YÖNETİMİ KAPSAMINDA SON İKİ YIL İÇERİSİNDE DOĞUM YAPMIŞ ANNELERİN VE BEBEKLERİNİN BESLEMELERİ KONUSUNDA BİR ALAN ARAŞTIRMASI

Sevinç KOCA¹

Sorumlu Yazar; Lisans Öğrencisi, Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü, Kırşehir

Doç. Dr. Halil Özcan ÖZDEMİR²

Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü, Kırşehir, 0000-0002-0021-3618, hoozdemir@ahievran.edu.tr

Özet

[Bu çalışmanın amacı sağlıklı nesiller yetişmesinde son derece önem teşkil eden geleceğimizin teminatı olan bebeklerin ve onların yetişmesinde önem arz eden annelerinin beslenmeleri ve annelerin bilinç düzeyleri hakkında bilimsel bir sonuç ortaya çıkararak literatüre ve bilime katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Bu kapsamda Kırşehir’de ikamet eden 2 yaş ve altı çocuğu olan annelere literatürden derlenen ve araştırmacı tarafından da ekleme yapılan anket formu uygulanmıştır. Araştırma sonucunda; annelerin eğitim düzeyleri yükseldikçe çocuk sayısındaki azalma ve eğitim düzeyinin yükselmesine bağlı olarak spor yapma oranının ve sağlıklı beslenme kurallarına uyulduğu belirlenmiştir. Elde edilen bu veriler doğrultusunda şu öneriler belirlenmiştir. Annelere yönelik bilinçlendirme ve destek programları geliştirilmelidir. Doğum sonrası güvenli egzersiz programları hakkında bilgilendirme ve teşvik çalışmaları yapılmalıdır. Bu oranı artırmak için sağlık kuruluşlarında beslenme danışmanlığı hizmetleri yaygınlaştırılmalıdır].

Anahtar Kelimeler: Sağlık yönetimi, bebek beslenmesi, anne beslenmesi.

¹ Sorumlu Yazar; Lisans Öğrencisi, Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü,

² Doç. Dr., Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü, Kırşehir, 0000-0002-0021-3618, hoozdemir@ahievran.edu.tr

A FIELD RESEARCH ON THE NUTRITION OF MOTHERS AND THEIR BABIES WHO HAVE GAVE BIRTH IN THE LAST TWO YEARS WITHIN THE SCOPE OF HEALTH MANAGEMENT

Abstract

The aim of this study is to contribute to literature and science by revealing a scientific result about the nutrition of babies, who are the guarantors of our future and who are of utmost importance in raising healthy generations, and their mothers, who are important in raising them, and the awareness levels of mothers. In this context, a questionnaire form compiled from the literature and added by the researcher was applied to mothers with children aged 2 and under residing in Kırşehir. All data were recorded and analyzed on the computer using the SPSS (statistical package for social sciences) for Windows 26 program. As a method of this research; demographic characteristics of the participants in the study and their answers to some questions were evaluated and given as percentages and frequencies. In addition, the Chi Square Independence Test was used to test whether there was a significant relationship between two categorical variables. As a result of the study; it was determined that as the education levels of mothers increase, the number of children decreases and the rate of doing sports and complying with healthy nutrition rules depends on the increase in the level of education. The following suggestions were determined in line with the obtained data. Awareness and support programs should be developed for mothers. Information and incentive studies should be conducted on safe exercise programs after birth. Nutrition consultancy services should be expanded in health institutions to increase this rate.

Keywords: Health management, infant nutrition, maternal nutrition.

GİRİŞ

Anne ve bebek beslenmesi, toplum sağlığının temel taşlarından biridir. Özellikle doğum sonrası ilk iki yıl, hem anne hem de bebek için kritik bir dönemdir. Bu dönemde uygun beslenmek bebeğin büyüme ve gelişimine katkı sağlarken, annenin de sağlığını korumasına yardımcı olur Dünya Sağlık Örgütü, doğumdan sonraki ilk altı ay boyunca sadece anne sütü ile beslenmeyi ve ardından iki yaşına kadar veya daha uzun süre ek gıdalarla birlikte emzirmeye devam edilmesini tavsiye etmektedir (WHO, 2021-2022). Türkiye'de yapılan son araştırmalar, bu önerilere uyum konusunda iyileşmeler olduğunu gösterse de, hala istenilen düzeye ulaşılamadığını ortaya koymaktadır (TNSA, 2023). Doğum eylemi insanlık tarihi boyunca üreyerek çoğalma, aile olma ihtiyacına cevap veren sosyolojik, fizyolojik, biyolojik ve psikolojik hatta hukuksal boyutu olabilen olaydır. Biyolojik boyutu zaman açısından 40 haftalık bir dönemi kapsamaktadır (Özdemir vd., 2018). Gebelik insan hayatında önemli bir yere sahiptir. Gerek antepartum gerekse postpartum dönem anne ve bebek için önemli bir dönemdir. Bu dönemlerde yaşanabilecek sıkıntıların anne ve bebek sağlığını etkileyeceği kaçınılmaz bir gerçektir (Özdemir, 2025). Anne sütü, yeni doğanların ideal büyüme ve gelişimi için gerekli olan tüm besin öğelerini sağlayan, sindirimi kolay ve yüksek faydaya sahip doğal bir besindir. Anne sütü ile beslenme, yaşamın erken dönemlerinde ve sonrasında hastalıkların mortalite ve morbidite oranlarını azaltmaktadır. Araştırmalar, anne sütü ile beslenen bebeklerde enfeksiyon hastalıklarının görülme sıklığı, süresi ve şiddetinin azaldığını göstermektedir (Kuleyin, 2017). Ayrıca, emzirmenin anne sağlığı açısından da faydaları bulunmaktadır; doğum sonrası kanama riskini azaltmak, uterusun daha hızlı geri dönmesini sağlamak ve bazı kanser türlerinin riskini düşürmek gibi (Gökdoğan-Keleş ve ark., 2023). Sağlık yönetimini bir topluma sağlık hizmeti vermek amacıyla örgütlerdeki işgörenlerin yaptıkları işlerden meydana gelen bir süreç ve bu süreçleri inceleyen bir bilim dalı olarak tanımlamak mümkündür (Fişek, 1983; Gök, 2021). Dolayısı ile sağlığın yönetilmesi kapsamında anne ve bebeklerinin beslenmesi son derece önemli bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Dünya Sağlık Örgütü ve UNICEF, bebeklerin yaşamın ilk altı ayında yalnızca anne sütü ile beslenmesini ve altıncı aydan sonra en az iki yıl anne sütü almasını önermektedir. Türkiye'de Sağlık Bakanlığı, anne sütünü yaygınlaştırmak için çeşitli çalışmalar yürütmektedir. Annelerin bebeklerini etkili ve verimli bir biçimde emzirmelerinin faydalarını biliyor olmaları son derece önemlidir. Kendilerine postpartum dönemde bu konunun önemini kavramalarına yardım edecek sağlık profesyonelleri olan ebelerin etkin faydaları olacaktır. Bu çalışma gerek sağlığın yönetimi gerekse de sağlıklı nesiller yetiştirilmesi bakımından son derece önemli konulara ışık tutmaya çalışacaktır.

Materyal ve Yöntem

Bu araştırmanın materyalini Kırşehir ilindeki son iki yıl içinde doğum yapmış 200 anne oluşturmaktadır. Araştırma kapsamında doğum yapmış annelere hazır anket sorularından oluşan bir dizi sorular yöneltilmiş; elde edilen bulgular doğrultusunda yorumlamalar yapılmıştır. Tüm veriler bilgisayarda SPSS (statistical package for social sciences) for Windows 26 programına kaydedilerek analiz edilmiştir. Bu araştırmanın yöntemi olarak; analizde çalışmaya katılanlara

ait demografik özellikler ve bazı sorulara verdikleri cevaplar değerlendirilerek yüzde, frekans olarak verilmiştir. Ayrıca iki kategorik değişken arasında anlamlı bir ilişkinin olup olmadığını test etmek için Ki Kare Bağımsızlık Testi kullanılmıştır.

Değişkenlerden birinin ya da her ikisinin ikiden fazla kategorisi var ise Pearson Chi-Square değerleri kullanılmıştır. Tablodaki beklenen değerleri 5'ten az olan kategori sayısının toplam kategori sayısının %20'sini aşması durumunda ise; Fisher'in Tam Olasılık Testi (Fisher's Exact test) değeri kullanılmıştır. Elde edilen değerler, % 95 güven aralığında değerlendirilmiş ve tüm istatistikler için anlamlılık sınırı $p < 0,05$ değeri anlamlı kabul edilmiştir.

4.BULGULAR

4.1 Katılımcıların Demografik Özelliklerine İlişkin Bulgular

Tablo 1 Katılımcılara Ait Demografik Özelliklere İlişkin Bulgular

Özellikler		n	%
Yaş	18-24	38	19,00
	25-34	95	47,50
	35-44	36	18,00
	45 yaş-+	31	15,50
Çocuk sayısı	1	84	42,00
	2	87	43,50
	3-+	29	14,50
Eğitim durumunuz nedir?	İlköğretim	24	12,00
	Lise	63	31,50
	Lisans ve üstü	113	56,50
Gelir durumunuz nedir?	Gelir giderden fazla	17	8,50
	Gelir gidere denk	105	52,50
	Gelir giderden az	78	39,00

Tablo1'e göre katılımcıların %19'unun yaşı 18-24 arasında, %47,50'sinin yaşı 25-34 arasında, %18'inin yaşı 35-44 arasında, %15,50'sinin yaşı 45 ve üzeridir. %42'sinin 1 çocuğu, %43,50'sinin 2 çocuğu, %14,50'sinin 3 ya da daha fazla çocuğu vardır. %12'si ilköğretim mezunu, %31,50'si lise mezunu, %54'ü lisans mezunu, %2,50'si yüksek lisans mezunudur. %8,50'sinin geliri giderden fazla, %52,50'sinin geliri gidere denk, %39'unun geliri giderden azdır.

Tablo 2 Katılımcılara Ait Bazı Özelliklere İlişkin Bulgular I

Özellikler		n	%
Daha önce hiç düşük yaptınız mı?	Evet	48	24,00
	Hayır	152	76,00
Herhangi bir kronik rahatsızlığınız var mı?	Evet	31	15,50
	Hayır	169	84,50
Sigara kullanıyor musunuz?	Evet	71	35,68
	Hayır	128	64,32
Günde ne kadar sigara kullanmaktasınız?	1-5 adet	9	12,68
	6-10 adet	28	39,44
	11-15 adet	17	23,94
	16-20 adet	14	19,72
	20+	3	4,23
Alkol kullanıyor musunuz?	Evet	8	4,06
	Hayır	189	95,94
Düzenli egzersiz yapar mısınız?	Evet	35	17,50
	Hayır	165	82,50
Cevabınız evet ise ne sıklıkla egzersiz yaparsınız?	Her gün	1	2,70
	Haftada 3-4 gün	10	27,03
	Haftada 1-2 gün	26	70,27
Günde kaç öğün yemek yersiniz?	Tek öğün	4	2,00
	2 öğün	68	34,00
	3 öğün	116	58,00
	4+ öğün	12	6,00
Ara öğün yapar mısınız?	Evet	135	67,50
	Hayır	65	36,50
Abur cubur tüketiminiz var mı?	Evet	127	63,50
	Hayır	73	36,50
Cevabınız evet ise ne sıklıkla abur cubur tüketirsiniz?	Her gün	29	24,79
	Haftada 3-4 gün	41	35,04
	Haftada 1-2 gün	47	40,17
Daha önce diyet yaptınız mı?	Evet	54	27,00
	Hayır	146	73,00

Tablo2'ye göre katılımcıların %24'ü daha önce düşük yapmış, %76'sı daha önce düşük yapmamıştır. %15,50'sinin kronik bir rahatsızlığı varken %84,50'sinin kronik bir rahatsızlığı yoktur. %35,68'i sigara kullanmakta %64,32'si sigara kullanmamaktadır. Sigara içenlerin %12,68'i günde 1-5 adet, %39,44'ü günde 6-

10 adet, %23,94'ü günde 11-15 adet, %19,72'si günde 16-20 adet %4,23'ü günde 20 ya da daha çok adet sigara kullanmaktadır. %4,06'sı alkol kullanırken %95,94'ü alkol kullanmamaktadır. %17,50'si düzenli egzersiz yapmakta %82,50'si düzenli egzersiz yapmamaktadır. Düzenli egzersiz yapanların %2,70'i her gün, %27,03'ü haftada 3-4 gün, %70,27'si haftada 1-2 gün egzersiz yapmaktadır.

Katılımcıların %2'si günde tek öğün yemekte, %34'ü günde 2 öğün yemekte, %58'i günde 3 öğün yemekte, %6'sı günde 4 ve daha fazla öğün yemektedir. %67,50'si ara öğün yaparken %36,50'si ara öğün yapmamaktadır. %63,50'i abur cubur tüketmekte, %36,50'si abur cubur tüketmemektedir. Abur cubur tüketenlerin %24,79'u her gün, %35,04'ü haftada 3-4 gün, %40,17'si haftada 1-2 gün abur cubur tüketmektedir. %27'si daha önce diyet yapmışken %73'ü daha önce diyet yapmamıştır.

Tablo 3 Katılımcılara Ait Bazı Özelliklere İlişkin Bulgular II

Özellikler		n	%
Şu anda bebeğinizi emziriyor musunuz?	Evet	111	55,78
	Hayır	88	44,22
Bebeğinize mama kullanıyor musunuz?	Evet	41	20,50
	Hayır	159	79,50
Biberon kullandınız mı?	Evet	75	37,50
	Hayır	125	62,50
Doğumdan hemen sonra gelen koyu süt(kolostrum) ile bebeğinizi emzirdiniz mi?	Evet	188	94,00
	Hayır	12	6,00
Kolostrumun faydalı olduğunu düşünüyor musunuz?	Evet	191	95,50
	Hayır	9	4,50
Gebelik sürecinde ve sonrasında beslenmeyle ilgili herhangi bir profesyonelden yardım aldınız mı?	Evet	47	23,50
	Hayır	153	76,50
Anne sütünü olumsuz etkileyen faktörler hakkında bilgi sahibi misiniz?	Evet	177	88,50
	Hayır	23	11,50
Gebelik sürecinde herhangi bir ilaç ya da takviye ürün kullandınız mı?	Evet	109	54,50
	Hayır	91	45,50

Tablo 3'e göre katılımcıların %55,78'i şu anda bebeğini emzirmekte %44,22'si şu anda bebeğini emzirmemektedir. %20,50'si bebeğine mama kullanmakta %79,50'si bebeğine mama kullanmamaktadır. %37,50'si biberon kullanmış, %62,50'si biberon kullanmamıştır. %94'ü doğumdan hemen sonra gelen koyu süt (kolostrum) ile bebeğini emzirmişken %6'sı emzirmemiştir. %95,50'si kolostrumun faydalı olduğunu düşünmekte %4,50'si faydalı olduğunu düşünmemektedir. %23,50'si gebelik sürecinde ve sonrasında beslenmeyle ilgili herhangi bir profesyonelden yardım almışken %76,50'si yardım almamıştır. Katılımcıların %88,50'si anne sütünü olumsuz etkileyen faktörler hakkında bilgi sahibi, %11,50'si bilgi sahibi değildir. %54,50'si gebelik sürecinde herhangi bir ilaç ya da takviye ilaç kullanmış, %45,50'si kullanmamıştır.

Tablo 4 Katılımcıların Eğitim Durumuna Anne Sütünü Olumsuz Etkileyen Faktörler Hakkında Bilgi Sahibi Olma Durumuna Göre Dağılımı

Anne Sütünü Olumsuz Etkileyen Faktörler Hakkında Bilgi Sahibi Olma	Eğitim Durumu								
	İlköğretim		Lise		Lisans ve üstü		Toplam		
	n	%	n	%	n	%	n	%	
Evet	19	10,73	55	31,07	103	58,19	177	100,00	
Hayır	5	21,74	8	34,78	10	43,48	23	100,00	
Toplam	24	12,00	63	31,50	113	56,50	200	100,00	
		X²=2,923		P=0,232		P>0,05			

Tablo 4 incelendiğinde Anne Sütünü Olumsuz Etkileyen Faktörler Hakkında Bilgi Sahibi olanların %10,73'ünün eğitim durumu ilköğretim, %31,07'sinin eğitim durumu lise, %58,19'unun eğitim durumu lisans ve üstü, Anne Sütünü Olumsuz Etkileyen Faktörler Hakkında Bilgi Sahibi olmayanların %21,74'ünün eğitim durumu ilköğretim, %31,50'sinin eğitim durumu lise ve %43,48'inin eğitim durumu ise lisans ve üstüdür.

Katılımcıların eğitimi ile anne sütünü olumsuz etkileyen faktörler hakkında bilgi sahibi olma oranları arasında anlamlı fark bulunmamıştır ($X^2=2,923$; $p>0,05$).

Tablo 5 Katılımcıların Eğitim Durumuna Göre Gebelik Sürecinde ve Sonrasında Beslenmeyle İlgili Herhangi Bir Profesyondan Yardım Alma Durumuna Göre Dağılımı

	Eğitim Durumu							
	İlköğretim		Lise		Lisans ve üstü		Toplam	
	n	%	n	%	n	%	n	%
Evet	2	4,30	10	21,30	35	74,50	47	100,00
Hayır	22	14,40	53	34,60	78	51,00	153	100,00
Toplam	24	12,00	63	31,50	113	56,50	200	100,00
	X²=8,620		P=0,013		P<0,05			

Tablo 5 incelendiğinde gebelik sürecinde ve sonrasında beslenmeyle ilgili herhangi bir profesyonelden yardım alanların %4,30'unun eğitim durumu ilköğretim, %21,30'unun eğitim durumu lise, %74,50'sinin eğitim durumu lisans ve üstü, gebelik sürecinde ve sonrasında beslenmeyle ilgili herhangi bir profesyonelden yardım almayanların %14,40'ının eğitim durumu ilköğretim, %34,60'sının eğitim durumu lise ve %51'inin eğitim durumu ise lisans ve üstüdür. Katılımcıların eğitimi ile gebelik sürecinde ve sonrasında beslenmeyle ilgili herhangi bir profesyonelden yardım alma oranları arasında anlamlı fark bulunmuştur ($X^2=8,620$; $p<0,05$).

Tablo 6 Katılımcıların Eğitim Durumuna Göre Kolostrumun Faydalı Olduğunu Düşünme Durumuna Göre Dağılımı

Kolostrumun Faydalı Olduğunu Düşünme	Eğitim Durumu							
	İlköğretim		Lise		Lisans ve üstü		Toplam	
	n	%	n	%	n	%	n	%
Evet	21	10,99	61	31,94	109	57,07	191	100,00
Hayır	3	33,33	2	22,22	4	44,44	9	100,00
Toplam	24	12,00	63	31,50	113	56,50	200	100,00
	X²=4,074		P=0,130		P>0,05			

Tablo 6 incelendiğinde Kolostrumun faydalı olduğunu düşünenlerin %10,99'unun eğitim durumu ilköğretim, %31,94'ünün eğitim durumu lise, %57,07'sinin eğitim durumu lisans ve üstü, Kolostrumun faydalı olduğunu

düşünmeyenlerin %33,33'ünün eğitim durumu ilköğretim, %22,22'sinin eğitim durumu lise ve %44,44'ünün eğitim durumu ise lisans ve üstüdür. Katılımcıların eğitimi ile Kolostrumun faydalı olduğunu düşünme oranları arasında anlamlı fark bulunmamıştır ($X^2=4,074$; $p>0,05$).

Tablo 7 Katılımcıların Eğitim Durumuna Göre Doğumdan hemen sonra gelen koyu süt(kolostrum) ile bebeğini emzirme Durumuna Göre Dağılımı

Doğumdan sonra kolostrum ile bebeği emzirme	Eğitim Durumu								
	İlköğretim		Lise		Lisans ve üstü		Toplam		
	n	%	n	%	n	%	n	%	
Evet	24	12,77	59	31,38	105	55,85	188	100,00	
Hayır	0	-	4	33,33	8	66,67	12	100,00	
Toplam	24	12,00	63	31,50	113	56,50	200	100,00	
		X²=1,779		P=0,411		P>0,05			

Tablo 7 incelendiğinde Doğumdan hemen sonra gelen koyu süt(kolostrum) ile bebeğini emzirenlerin %12,77'sinin eğitim durumu ilköğretim, %31,38'inin eğitim durumu lise, %55,85'inin eğitim durumu lisans ve üstü, Doğumdan hemen sonra gelen koyu süt(kolostrum) ile bebeğini emzirmeyenlerin %33,33'ünün eğitim durumu lise ve %66,67'sinin eğitim durumu ise lisans ve üstüdür. Katılımcıların eğitimi ile doğumdan hemen sonra gelen koyu süt (kolostrum) ile bebeğini emzirme oranları arasında anlamlı fark bulunmamıştır ($X^2=4,074$; $p>0,05$).

Tablo 8 Katılımcıların Eğitim Durumuna Göre Biberon Kullanma Durumuna Göre Dağılımı

Biberon kullanma	Eğitim Durumu								
	İlköğretim		Lise		Lisans ve üstü		Toplam		
	n	%	n	%	n	%	n	%	
Evet	3	4,00	27	36,00	45	60,00	75	100,00	
Hayır	21	16,80	36	28,80	68	54,40	125	100,00	
Toplam	24	12,00	63	31,50	113	56,50	200	100,00	
		X²=7,432		P=0,024		P<0,05			

Tablo 8 incelendiğinde biberon kullananların %4'ünün eğitim durumu ilköğretim, %36'sının eğitim durumu lise, %60'sının eğitim durumu lisans ve üstü, biberon kullanmayanların %16,80'inin eğitim durumu ilköğretim, %28,80'inin eğitim durumu lise ve %54,40'ının eğitim durumu ise lisans ve üstüdür. Katılımcıların eğitimi ile biberon kullanma oranları arasında anlamlı fark bulunmuştur ($X^2=7,432$; $p<0,05$).

SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırma kapsamındaki annelerin neredeyse yarıya yakını (%47,50) 25-34 yaş aralığındadır. Katılımcıların %52,5'inin (95 kişi) gelirlerinin giderlerine denk olduğu belirlenmiştir. Katılımcıların %24'ü (48 kişi) daha önce düşük yaptığını belirtmiştir. Herhangi bir kronik rahatsızlığı olanların oranı; %15,5 (31 kişi) iken; son iki yıl içinde doğum yapmış kadınların sigara kullanım oranları %35,68 (71 kişi) olarak belirlenmiştir. Sigara içme oranlarından en fazlalığı ise katılımcıların %39,44'ü (28 kişi) oluşturmaktadır ve 6-10 adet arasında sigara içtiklerini belirtmişlerdir. Alkol kullanım düzeyi ise çok az miktarda olup %4,06 (8 kişi); bu durum oluşabilecek bebek beslenmesindeki olumsuz durumlar için iyi bir orandır. Kadınlara düzenli egzersiz yapıp yapmadıkları sorulmuş; sadece %17,5'inin (35 kişi) düzenli egzersiz yaptıkları belirlenmiştir ve en çok % 70,27 (26 kişi) haftada bir iki kez şeklinde gerçekleşmiştir. Annelere günde kaç öğün yemek yediklerine yönelik soruya en çok %58'i (116 kişi) 3 öğün yediklerini belirtmiştir. Bu da içinde yaşadığımız toplumun alışkanlıkları ile örtüşen bir durumdur. Abur cubur tüketim alışkanlıkları olup olmadığı sorulduğunda katılımcıların %63,50'si (127 kişi) evet cevabı vermiştir. Cevabı evet olan kadınlara bu durumun ne sıklıkta gerçekleştiği sorulmuş, %40,17'si (47 kişi) bu durumun haftada 1-2 gün şeklinde olduğunu belirtmiştir. Daha önce diyet yapma durumları sorulduğunda ise sadece %27'si (54 kişi) diyet yaptıklarını belirtmişlerdir. Tablo 2'nin devamı niteliğindeki Tablo 3'e göre annelere şu anda bebeğinizi emziriyor musunuz diye sorulmuş %55,78'i (111 kişi) evet cevabını vermiştir. Bebeklerine mama verilip verilmediği sorulduğunda; %20,50'sinin (41 kişi) takviye olarak mama kullandığı anlaşılmıştır. Biberon kullanım durumlarına bakıldığında %62,50'si (125 kişi) hayır cevabını; kolostrum ile bebeğinizi beslediniz mi sorusuna %94'ü (188 kişi) evet cevabını; kolostrumun faydalı olduğunu düşünüyor musunuz sorusuna katılımcıların %95,5'i evet cevabını vermiştir. Gebelik sürecinde ve sonrasında beslenmeyle ilgili herhangi bir sağlık profesyoneline yardım alıp almadıkları sorulduğunda; %76,5'i yardım almadığını belirtmiştir. Anne sütünü olumsuz etkileyen faktörler hakkında %88,5'in (109 kişi) bilgi sahibi olduğunu belirtmiş; gebelik sürecinde herhangi bir takviye edici gıda ya da ürün kullanım düzeyi ise %54,5 (109 kişi) düzeyinde gerçekleşmiştir. Katılımcıların eğitimi ile anne sütünü olumsuz etkileyen faktörler hakkında bilgi sahibi olma oranları arasında anlamlı fark bulunmamıştır ($X^2=2,923$ $p>0,05$). Katılımcıların eğitimi ile gebelik sürecinde ve sonrasında beslenmeyle ilgili herhangi bir profesyonelden yardım alma oranları arasında anlamlı fark bulunmuştur ($X^2=8,620$ $p<0,05$). Lisans ve üstü düzeyde eğitime sahip anneler %74,50

(47 kişi) düzeyinde sağlık profesyonellerinden yardım aldıklarını belirtmiştir. Özdemir ark. (2019) yaptıkları çalışmada kadınların eğitim seviyesi arttıkça kaygı düzeylerinin de arttığını belirlemiştir. Sağlık profesyonellerinden yardım alma nedenleri belki de taşıdıkları bu kaygıdan kaynaklanmaktadır. Katılımcıların eğitimi ile kolostrumun faydalı olduğunu düşünme ve kolostrum ile bebeğini emzirme oranları arasında anlamlı farklar bulunmamıştır ($X^2=4,074$ $p>0,05$). Son olarak katılımcıların eğitimi ile biberon kullanma oranları arasında anlamlı fark bulunmuştur ($X^2=7,432$ $p<0,05$). Lisans ve üstü eğitim düzeyindeki annelerin %60'ının (75 kişi) biberon kullandıkları belirlenmiştir.

Elde edilen bu veriler doğrultusunda şu öneriler belirlenmiştir. Annelere yönelik bilinçlendirme ve destek programları geliştirilmelidir. Doğum sonrası güvenli egzersiz programları hakkında bilgilendirme ve teşvik çalışmaları yapılmalıdır. Bu oranı artırmak için sağlık kuruluşlarında beslenme danışmanlığı hizmetleri yaygınlaştırılmalıdır. Emzirme oranını artırmak ve takviye mama kullanımını azaltmak için emzirme danışmanlığı ve destek grupları oluşturulmalıdır. Eğitim düzeyi ile profesyonel yardım alma arasındaki ilişki göz önünde bulundurularak, özellikle düşük eğitim düzeyindeki annelere yönelik bilgilendirme programları düzenlenebilir. Bu çalışmanın sonucunda elde edilen verilerin sağlık yönetimi ile sağlıklı anne ve bebek beslenmesi hakkında yapılacak literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Araştırmanın daha geniş örnekleme uygulanması beraberinde daha farklı sonuçları da getirebilir.

KAYNAKÇA

- Fişek, K. (1975).Yönetim. Ankara:SBF Yayını No:387AÜ.
- Gök, S. (2021). Sağlık yönetiminde çağdaş yaklaşımlar. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Dergisi, 5(1), 166-194.
- Gökdoğan-Keleş, M., Akdolun-Balkaya, N., Toker, E. (2023). Attitudes and counselling of healthcare professionals on increasing breast milk: cross-sectional study. Enfermería Clínica (English Edition), 33(3), 195-204.
- Kuleyin, A. (2017). Yenidoğan beslenmesinde “Iowa Infant Feeding Attitudes Scale (IIFAS) ölçeğinin Türk babalarında geçerlik ve güvenilirliğinin değerlendirilmesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi.
- Özdemir, N., Karıptaş, E., Yalçın, S. (2018). Gebelik sayısı ve doğum yapma şekilleri ile durumluk ve sürekli kaygı düzeyi arasındaki ilişkilerin doğum öncesinde ve doğum sonrasında değerlendirilmesi. Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi, 2(1), 1-12.
- Özdemir, N., Yalçın, S., Karıptaş, E. (2019). Demografik özellikler ve sigara içme durumu açısından gebelerin doğum öncesi ve sonrası durumluk ve sürekli kaygı düzeylerinin incelenmesi. Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi, 2(3), 34-45.
- Özdemir, N. (2025). Aile Planlaması Sürecinde Kullanılan Tıbbi Aromatik Bitkiler ve Sosyal Boyutunun Değerlendirilmesi: Kırsal Kadına Yönelik Yaklaşım Önerileri. Turkish Journal of Agriculture-Food Science and Technology, 13(1), 221-228.
- Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması (TNSA). (2023). 2023 Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması Temel Bulgular. Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, Ankara.
- World Health Organization (WHO). (2022). Infant and young child feeding: Key facts. <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/infant-and-young-child-feeding>
- World Health Organization (WHO). (2021). Breastfeeding recommendations. https://www.who.int/health-topics/breastfeeding#tab=tab_2

STEROİD TESPİTİNDE YENİLİKÇİ YAKLAŞIMLAR

Doç. Dr. Sinem Tunçer Çağlayan^{1*}, Tuğçe Aktoprak²

*Başlıca yazar

ORCID: 0000-0002-8947-8646

sinem.tuncer@bilecik.edu.tr

¹ Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksek Okulu, Tıbbi Hizmetler ve Teknikler Bölümü, Bilecik, Türkiye

² Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Biyoteknoloji ABD, Bilecik, Türkiye

Özet

Steroid hormonlar, su ve tuz dengesinin düzenlenmesi, metabolizma ve stres tepkisi ile cinsel farklılaşmanın başlatılması ve üreme süreçlerinin sürdürülmesinde önemli rol oynar. Bununla birlikte, endojen ve ekzojen anabolik androjenik steroidler ve steron iskeletin kolay modifikasyonu sayesinde endojen steroidlerin benzerleri olarak tasarlanan ve benzer kimyasal yapıya sahip, sentetik olarak üretilen etken maddeler olan tasarımcı steroidleri, spor faaliyetlerinde doping amacıyla sıklıkla kullanılmaktadır. Dünya Doping Mücadele Ajansı her yıl “yasaklı maddeler listesi” yayımlamaktadır. Bu listede gerek performans artışı sağlama gerekse ilaç istismarını gizleme potansiyeli bulunan ve “doping” olarak yasaklanan maddeler ve uygulamalar yer almakta olup listede, endojen ve ekzojen anabolik androjenik steroidler de yer almaktadır. Fakat etik ihlale ek olarak, kullanım dozu ve süresine bağlı olarak steroidler ciddi sağlık sorunlarına da neden olabilmektedir.

Steroid tespitinde yüksek performanslı sıvı kromatografisi (HPLC) ve kütle spektrometrisi (MS) ve bazı steroidler ve metabolitlerinin tespiti için HPLC-izotop oranı kütle spektrometrisi (IRMS) gibi karmaşık ve pahalı ekipmanlar/yöntemler kullanılmaktadır. Steroidlerin tespitinde daha seçici, ucuz ve kullanım kolaylığı olan platformlarının geliştirilmesi önemlidir. Bu açıdan biyosensörler çekici bir alternatiftir. Kararlı ve hedefine karşı spesifik bir tanı elemanı olan aptamerler, çeşitli analitlerin çok çeşitli ortamlarda farklı tespit yöntemleri ile tespitinde kullanılmıştır. Ancak, aptamerlerin doğası gereği steroidlere spesifik aptamerlerin seçimi zordur. Bu çalışmada, aptamerler ile steroidlerin tespit yöntemleri tartışılmış ve yenilikçi yaklaşımlar ele alınmıştır.

Bu araştırma, 123Z497 numaralı TÜBİTAK-1001 projesi kapsamında desteklenmektedir. TA, STÇ danışmanlığında lisansüstü çalışmalarını yürütmektedir.

Anahtar Kelimeler: Steroidler, Doping, Aptamer, Biyosensör

INNOVATIVE APPROACHES IN STEROID DETECTION

Abstract

Steroid hormones regulate water and salt balance, metabolism, stress response, sexual differentiation, and reproduction. However, endogenous and exogenous anabolic androgenic steroids, as well as designer steroids - synthetically produced active substances with similar chemical structures, designed as analogs of endogenous steroids due to the easy modification of the sterane skeleton- are frequently used for doping in sports activities. The World Anti-Doping Agency publishes a “prohibited substances list” annually, which includes substances and methods banned as “doping” due to their potential to enhance performance or conceal drug abuse. Endogenous and exogenous anabolic androgenic steroids listed here are frequently used for doping. However, in addition to ethical violations, steroids can also cause serious health problems depending on the dosage and duration of use.

Detection methods such as high-performance liquid chromatography (HPLC) and mass spectrometry (MS), including isotope ratio mass spectrometry (IRMS), are commonly used but require expensive and complex equipment. Developing more selective, cost-effective, and user-friendly detection platforms is crucial. Biosensors offer a promising alternative, with aptamers serving as stable and highly specific recognition elements. While aptamers have been used to detect various analytes, selecting steroid-specific aptamers remains challenging. This study reviews aptamer-based steroid detection methods and explores innovative approaches in the field.

This research is supported by the TÜBİTAK-1001 project under grant number 123Z497. TA is pursuing postgraduate studies under the supervision of STÇ.

Keywords: Steroids, Doping, Aptamer, Biosensor

Steroids are a class of organic compounds characterized by a core structure consisting of three cyclohexane rings and one cyclopentane ring, collectively known as the sterane skeleton. This structural framework provides steroids with high chemical stability and conformational rigidity. Steroids play essential roles in various physiological processes, including metabolism, immune response, and cell signalling. They are classified into several types, such as corticosteroids, which regulate inflammation and immune functions, and anabolic steroids (AS), which promote muscle growth and enhance physical performance.

The widespread use of steroids in competitive sports has led to strict regulations by the World Anti-Doping Agency (WADA), which publishes an annual "Prohibited List" of substances and methods that enhance performance or mask drug use. Despite these regulations, AS are often found as contaminants in dietary supplements and mislabeled as "natural" or "herbal" products (Cho et al., 2014). The illicit use of steroids poses significant health risks, including cardiovascular, endocrine, musculoskeletal, and psychological disorders. High doses and prolonged use can result in severe complications such as testicular atrophy, hypertension, liver dysfunction, and irreversible androgenic effects (Silva, Madeira, Joaquim, & Matos, 2024).

The detection of AS is critical for maintaining fair competition and safeguarding athlete health. WADA-accredited laboratories primarily use gas chromatography-mass spectrometry (GC-MS) and liquid chromatography-mass spectrometry (LC-MS) to analyze urine samples (Abushareeda et al., 2014). However, anabolic steroid-like drugs (ASLDs) present a challenge due to their structural modifications, which allow them to evade routine detection (Fragkaki et al., 2009). The absence of high-purity reference materials and insufficient biological activity data further complicates their identification, making regulatory control difficult (Thompson, 2012). Additionally, doping practices extend beyond human sports, with evidence of steroid use in animal competitions (Waller, Cawley, Suann, Ma, & McLeod, 2016). Despite the health risks associated with steroid contamination in food, many countries, including Türkiye, lack comprehensive regulations for steroid detection beyond sports nutrition products (Silva et al., 2024). Steroid detection in foods is limited to athlete food products using LC-MS/MS or GC-MS/MS methods (Cho et al., 2014; Lau, Holmes, Woo, & Koh, 2003), with GC-MS rarely used (Dahmani, Louati, Hajri, Bahri, & Safta, 2018). For forensic purposes, only a few methods are developed, as anti-doping analysis relies on known steroid markers and metabolites, which metabolize rapidly after ingestion (Popot, Stojiljkovic, Garcia, Bonnaire, & Tabet, 2003). Identifying metabolites is challenging, and limited research exists on ASLD metabolites and detection methods (Cawley et al., 2016; Kwok, Leung, Wan, Curl, & Schiff, 2015; Waller et al., 2016). Qualitative screening methods for steroid detection are applied to urine or plasma samples, but complex interference from salts, proteins, and other

compounds complicates LC-MS or GC-MS analysis, making it costly (Panuwet et al., 2016). Sweat analysis also has drawbacks for detecting illegal drugs (De Giovanni & Fucci, 2013).

Current detection methods for steroids remain complex, expensive, and susceptible to interference from biological matrices, necessitating the development of more selective and cost-effective platforms. Biosensors have emerged as a promising alternative due to their high sensitivity and ability to provide rapid, real-time analysis. Aptamer-based biosensors, which utilize synthetic oligonucleotides or peptides for molecular recognition, show great potential in steroid detection. Aptamers offer high specificity and can detect steroids at nanomolar levels (Akki, Werth, & Silverman, 2015; Jauset-Rubio et al., 2019; Kim et al., 2007; Skouridou et al., 2017; Svobodová et al., 2017; Trevino & Levy, 2014), while aptamer-based biosensors being more cost-effective and scalable compared to antibody-based approaches. Besides, challenges include the hydrophobic nature of steroids, which hinders strong binding interactions, and the limited range of aptamers available for newly synthesized steroids. Environmental stability and sensor regeneration are additional concerns affecting real-world applications. Future research should focus on developing universal aptamers capable of detecting a broader range of steroids and enhancing their stability under various conditions.

In conclusion, steroid detection remains a critical area of research due to their misuse in sports and potential health risks. Advanced biosensing technologies, particularly aptamer-based biosensors, offer a promising solution to address current limitations in detection. However, continuous innovation is required to improve selectivity, stability, and adaptability to emerging synthetic steroids, ensuring effective monitoring and regulatory enforcement in both sports and public health domains.

The research, focuses on development of aptamers to detect a broader range of steroids, is supported by the TÜBİTAK-1001 project under grant number 123Z497. TA is pursuing postgraduate studies under the supervision of STÇ.

References

- Abushareeda, W., Fragkaki, A., Vonaparti, A., Angelis, Y., Tsivou, M., Saad, K., Kraiem, S., Lyris, E., Alsayrafi, M., Georgakopoulos, C. (2014). Advances in the detection of designer steroids in anti-doping. *Bioanalysis*. doi:10.4155/bio.14.9
- Akki, S. U., Werth, C. J., & Silverman, S. K. (2015). Selective Aptamers for Detection of Estradiol and Ethynylestradiol in Natural Waters. *Environmental Science & Technology*, 49(16), 9905–9913. doi:10.1021/acs.est.5b02401
- Cawley, A. T., Blakey, K., Waller, C. C., McLeod, M. D., Boyd, S., Heather, A., McGrath, K. C., Handelsman, D. J., Willis, A. C. (2016). Detection and metabolic investigations of a novel designer steroid: 3-chloro-17 α -methyl-5 α -androstan-17 β -ol. *Drug Testing and Analysis*. doi:10.1002/dta.1832
- Cho, S.-H., Park, H. J., Lee, J. H., Kim, H. J., Cho, S., Yoon, C.-Y., & Kim, W. S. (2014). Monitoring of 35 illegally added steroid compounds in foods and dietary supplements. *Food Additives & Contaminants: Part A*, 31(9), 1470–1475. doi:10.1080/19440049.2014.946100
- Dahmani, H., Louati, K., Hajri, A., Bahri, S., & Safta, F. (2018). Development of an extraction method for anabolic androgenic steroids in dietary supplements and analysis by gas chromatography-mass spectrometry: Application for doping-control. *Steroids*. doi:10.1016/j.steroids.2018.08.001
- De Giovanni, N., & Fucci, N. (2013). The Current Status of Sweat Testing For Drugs of Abuse: A Review. *Current Medicinal Chemistry*. doi:10.2174/0929867311320040006
- Fragkaki, A. G., Angelis, Y. S., Koupparis, M., Tsantili-Kakoulidou, A., Kokotos, G., & Georgakopoulos, C. (2009). Structural characteristics of anabolic androgenic steroids contributing to binding to the androgen receptor and to their anabolic and androgenic activities. Applied modifications in the steroidal structure. *Steroids*, 74(2), 172–197. doi:10.1016/j.steroids.2008.10.016
- Jauset-Rubio, M., Botero, M. L., Skouridou, V., Aktas, G. B., Svobodova, M., Bashammakh, A. S., El-Shahawi, M. S., Alyoubi, A. O., O’Sullivan, C. K. (2019). One-Pot SELEX: Identification of Specific Aptamers against Diverse Steroid Targets in One Selection. *ACS Omega*. doi:10.1021/acsomega.9b02412
- Kim, Y. S., Jung, H. S., Matsuura, T., Lee, H. Y., Kawai, T., & Gu, M. B. (2007). Electrochemical detection of 17 β -estradiol using DNA aptamer immobilized gold electrode chip. *Biosensors and Bioelectronics*. doi:10.1016/j.bios.2006.10.004
- Kwok, W. H., Leung, G. N. W., Wan, T. S. M., Curl, P., & Schiff, P. J. (2015). Metabolic study of androsta-1,4,6-triene-3,17-dione in horses using liquid chromatography/high resolution mass spectrometry. *The Journal of Steroid Biochemistry and Molecular Biology*, 152, 142–154. doi:10.1016/j.jsbmb.2015.05.011
- Lau, A. J., Holmes, M. J., Woo, S. O., & Koh, H. L. (2003). Analysis of adulterants in a traditional herbal medicinal product using liquid chromatography-mass spectrometry-mass spectrometry. *Journal of Pharmaceutical and Biomedical Analysis*. doi:10.1016/S0731-7085(02)00637-4
- Panuwet, P., Hunter, R. E., D’Souza, P. E., Chen, X., Radford, S. A., Cohen, J. R., Marder, M. E., Kartavenka, K., Ryan, P. B., Barr, D. B. (2016). Biological Matrix Effects in Quantitative Tandem Mass Spectrometry-Based Analytical Methods: Advancing Biomonitoring. *Critical Reviews in Analytical Chemistry*. doi:10.1080/10408347.2014.980775
- Popot, M. A., Stojiljkovic, N., Garcia, P., Bonnaire, Y., & Tabet, J. C. (2003). First mass spectrometric detection of boldenone in horse mane samples. *Chromatographia*. doi:10.1007/BF02491725
- Silva, V., Madeira, R., Joaquim, J., & Matos, C. (2024). Safety Implications of Off-Label Medication Use in

Athletes: A Narrative Review. *Medicines*, 11(8), 20. doi:10.3390/medicines11080020

Skouridou, V., Jauset-Rubio, M., Ballester, P., Bashammakh, A. S., El-Shahawi, M. S., Alyoubi, A. O., & O'Sullivan, C. K. (2017). Selection and characterization of DNA aptamers against the steroid testosterone. *Microchimica Acta*. doi:10.1007/s00604-017-2136-0

Svobodová, M., Skouridou, V., Botero, M. L., Jauset-Rubio, M., Schubert, T., Bashammakh, A. S., El-Shahawi, M. S., Alyoubi, A. O., O'Sullivan, C. K. (2017). The characterization and validation of 17 β -estradiol binding aptamers. *Journal of Steroid Biochemistry and Molecular Biology*. doi:10.1016/j.jsbmb.2016.09.018

Thompson, H. (2012). Performance enhancement: Superhuman athletes. *Nature*. doi:10.1038/487287a

Trevino, S. G., & Levy, M. (2014). High-Throughput Bead-Based Identification of Structure-Switching Aptamer Beacons. *ChemBioChem*, 15(13), 1877–1881. doi:10.1002/cbic.201402037

Waller, C. C., Cawley, A. T., Suann, C. J., Ma, P., & McLeod, M. D. (2016). In vivo and in vitro metabolism of the designer anabolic steroid furazadrol in thoroughbred racehorses. *Journal of Pharmaceutical and Biomedical Analysis*. doi:10.1016/j.jpba.2016.02.031

COVID-19'DAN GERİYE KALANLAR: YAS YAŞANTISININ İNCELENMESİ

Uzman Psikolog Ezkanur DEMİRKOL, ORCID:0000-0002-7477-2236, ezkanurdemirkol@gmail.com,
Bursa Aile ve Sosyal Hizmetler İl Müdürlüğü, Sırameşeler Çocuk Evleri Sitesi, Bursa, Türkiye

Prof. Dr. Hatice DEMİRBAŞ, ORCID:0000-0002-4148-8562, hatice.demirbas@hby.edu.tr, Ankara Hacı
Bayram Veli Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Psikoloji Bölümü, Adli Psikoloji ABD, Ankara, Türkiye

Özet

Bu araştırma bireylerin COVID-19 salgını nedeniyle yakınlarını kaybetmelerinden kaynaklanan yas deneyimlerini, yas süreçlerinin farklı yönlerini ve yas düzeylerinin çevrelerinden algıladıkları sosyal destek ile ilişkisini incelemektedir. Bu çalışmanın örneklemini yakınlarını COVID-19 nedeniyle kaybetmiş olan 20-80 yaş arası 200 yetişkinden oluşmaktadır. Araştırmada kullanılan ölçme araçları; Demografik Özellikler ve Yas Sürecine İlişkin Bilgi Formu, Yas Ölçeği, Beck Depresyon Envanteri ve Çok Boyutlu Algılanan Sosyal Destek Ölçeğidir. Verilerin analizinde bağımsız örneklemler t testi, tek yönlü varyans analizi (ANOVA), regresyon ve korelasyon kullanılmıştır. Araştırmanın sonucunda kadınların, geniş aile üyelerini kaybedenlerin, kayıptan önce yakını ile görüşebilenlerin, cenazeye katılabilenlerin ve taziye evinde bulunabilenlerin anlamlı düzeyde daha yoğun yas belirtileri yaşadıkları bulunmuştur. Ancak katılımcıların yas düzeyleri ile algıladıkları sosyal destek arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Aynı zamanda koronavirüs kaynaklı yaşanan kayıplardaki yas düzeyinin; taziye evinde bulunabilme ve geniş aile üyelerinden birini kaybetmiş olma tarafından yordandığı saptanmıştır. Sonuçta Uzamış Yas Bozukluğu belirtilerine sahip danışanlara hizmet veren klinisyenlerin ve ruh sağlığı uzmanlarının yasin gerçekleştiği döneme, yas tutma ritüellerinin gerçekleşip gerçekleşmediğine ve kişinin kayıp karşısında verdiği yas tepkisinin normal bağlamında yaşanıp yaşanmadığına özellikle dikkat etmelerinin yas sürecini değerlendirmede kolaylık sağlayabileceği sonucuna varılmıştır. Ayrıca kayıp sonrası yeni koşullara uyumu artıracak davranışlar ve duygu düzenleme becerileri hakkında danışanlara psikoeğitimler verilmesinin büyük önem taşıdığı düşünülmüştür.

Anahtar Kelimeler: yas, COVID-19, uzamış yas, yas ritüelleri, algılanan sosyal destek.

REMNANTS OF COVID-19: EXAMINING THE EXPERIENCE OF MOURNING

Psyc. Ezkanur DEMİRKOL, ORCID:0000-0002-7477-2236, ezkanurdemirkol@gmail.com, Republic of Türkiye, Ministry of Family and Social Services, Bursa, Türkiye

Prof. Hatice DEMİRBAŞ, ORCID:0000-0002-4148-8562, hatice.demirbas@hbv.edu.tr, Ankara Hacı Bayram Veli University, Faculty of Letters, Department of Psychology, Department of Forensic Psychology, Ankara, Türkiye

Abstract

This study examines the grief experiences of individuals resulting from the loss of their loved ones due to the COVID-19 pandemic, different aspects of the grief process, and the relationship between grief levels and the social support they perceive from their environment. The sample of this study consists of 200 adults aged between 20-80 who lost their loved ones due to COVID-19. The measurement tools used in the study are the Demographic Features and Grief Process Information Form, Grief Scale, Beck Depression Inventory, and Multidimensional Scale of Perceived Social Support. Independent samples t-test, one-way analysis of variance (ANOVA), regression, and correlation were used in the analysis of the data. As a result of the study, it was found that women, those who lost extended family members, those who were able to meet with their relatives before the loss, those who were able to attend the funeral, and those who were able to be at the condolence house experienced significantly more intense grief symptoms. However, no significant relationship was found between the participants' grief levels and the social support they perceived. It was also found that the level of grief in losses caused by coronavirus was predicted by being able to be at the condolence house and losing an extended family member. As a result, it was concluded that clinicians and mental health professionals who provide services to clients with Prolonged Grief Disorder symptoms should pay particular attention to the period in which the grief occurred, whether the mourning rituals were performed, and whether the person's grief response to the loss was experienced in its normal context, which would facilitate the evaluation of the grief process. It was also thought that providing psychoeducation to clients on behaviors that will increase adaptation to new conditions after the loss and emotion regulation skills is of great importance.

Keywords: grief, COVID-19, prolonged grief, mourning rituals, perceived social support.

GİRİŞ

Günümüzde etkisini sürdüren koronavirüs hastalığı, ilk olarak 2019 yılının aralık ayında Çin'in Wuhan kentinde görülmüştür. SARS-CoV-2 olarak adlandırılan yeni bir tür koronavirüsün sebep olduğu hastalık, dünya genelinde salgın halini almıştır. Bu durumu dikkate alan Dünya Sağlık Örgütü, 11 Mart 2020 tarihinde hastalık hakkında pandemi kararı vermiştir (World Health Organization [WHO], 2020). Ortaya çıktığı günden itibaren birçok insanın ölümüne neden olan hastalık sonucu hayatını kaybedenlerin sayısı 7,090,776'ya ulaşmıştır (WHO, 2025).

Bireyin psikolojisinde etkili olan önemli durumlardan biri de yas durumudur. Yası oluşturan etmenlerin başında şüphesiz ölüm gelmektedir. Koronavirüs hastalığı ölüme kadar götürebilecek sonuçlara neden olması bakımından büyük bir yas kaynağı oluşturmaktadır. Dünya genelinde koronavirüs kaynaklı ölüm oranlarının bu denli yüksek oluşu, bu ölümlerin neden olduğu bireysel yas süreçlerine daha yakından bakmayı ve bu süreçlerin diğer yas süreçlerinden farklılıklarını incelemeyi önemli bir çalışma konusu haline getirmektedir.

Yas sürecinin normal koşulları içerisinde tamamlanmaması bireylerde psikolojik sorunlara yol açabilmektedir. Salgın döneminde cenaze tören ve ritüellerinin gerçekleştirilememesi ya da kısmi olarak gerçekleştirmeleri yas sürecini uzatmakta ve bu durum da bireyin yasını normalden farklı yaşamasına, böylece günlük hayattaki işlevselliğinin olumsuz etkilenmesine sebep olabilmektedir. Koronavirüs pandemisi sürecindeki tedbirler dikkate alındığında bireylerin yaslarını normal koşullar içerisinde ve olması gerektiği gibi yaşayamadıkları dikkati çekmektedir. Önlemler çerçevesinde, yakınlarını kaybeden bireyler cenazeye gidememiş, taziye evinde bulunamamış hatta birçoğu kaybettikleri yakınını hastanede son bir kez bile görememiştir. Ayrıca kaybettiği yakını için yapması gereken dini ve kültürel son görevlerini yerine getirememiş, kısmi getirebilmiş ve yakınını gerektiği gibi uğurlayamamıştır. Bu durumun yaşanan yasin farklılaşmasına ve derinleşmesine sebep olacağı düşünülmektedir.

Bu araştırmanın amacı koronavirüs kaynaklı yas yaşayan bireylerde yas sürecini etkileyen faktörlerin belirlenmesi ve bu yönde geliştirilen öneriler doğrultusunda psikologlar, psikiyatristler gibi ruh sağlığı uzmanlarının ve ilgili alanda çalışan diğer uzmanların bu verilerden yararlanması beklenmektedir.

YÖNTEM

Örneklem

Araştırmanın örneklemini çevrimiçi platformlar aracılığı ile ulaşılabilen 20-80 yaş arasındaki 200 yetişkin kişi oluşturmaktadır.

Kullanılan Ölçme Araçları

Araştırmada sırasıyla Demografik Özellikler ve Yas Sürecine İlişkin Bilgi Formu, Yas Ölçeği, Beck Depresyon Envanteri, Çok Boyutlu Algılanan Sosyal Destek Ölçeği kullanılmıştır.

Demografik Özellikler ve Yas Sürecine İlişkin Bilgi Formu'nda katılımcıların cinsiyet, yaş, eğitim durumu, medeni durum, çalışma durumu, COVID-19 sürecinde bir yakınıni kaybetme durumu ve kayıp sebebi, kayıp sonrası geçen süre, kaybedilen yakın ile yakınlık derecesi, kaybedilen yakının yaşı, yakının kaybedildiği yer, kayıp öncesi yakını ile görüşebilme durumu, kayıp sonrası yakının yanına gidebilme, cenazeye gidebilme, taziye evinde bulunabilme durumu, birden çok kayıp yaşamış olma durumu ile ilgili sorular bulunmaktadır.

Balcı-Çelik (2006) tarafından geliştirilen Yas Ölçeği bireylerin yaşadıkları kaybın ardından gösterdikleri fiziksel, duygusal, bilişsel ve davranışsal tepkileri belirlemeyi amaçlamaktadır. Bu ölçekten alınabilecek puan en düşük 35, en yüksek 175'tir. Ölçeğin değerlendirmesinde ölçekten alınan puan yükseldikçe yas belirtilerinin arttığı belirtilmiştir (Balcı-Çelik, 2006).

Beck ve diğerleri tarafından 1961'de geliştirilen Beck Depresyon Envanteri, depresyon düzeyini ölçmeyi amaçlamaktadır. Yetişkinlere uygulanmaktadır. Ölçek 21 maddeden oluşmaktadır ve 4'lü likert tipinde geliştirilmiştir. Ölçeğin Türk kültürüne ve Türkçe'ye uyarlanması Hisli tarafından 1989 yılında yapılmıştır. Ters madde içermeyen ölçekten alınabilecek puan 0 ile 63 arasında değişmektedir. Ölçeğin değerlendirmesinde depresyon için kesme puanı 17 kabul edilmektedir (Hisli, 1989).

Zimet ve arkadaşları tarafından 1988'de geliştirilen Çok Boyutlu Algılanan Sosyal Destek Ölçeği algılanan sosyal destek düzeyini ölçmeyi amaçlamaktadır (Zimet ve ark., 1988). Ölçeğin Türk kültürüne ve uyarlanması Eker ve arkadaşları tarafından 2001 yılında yapılmıştır. 12 maddeden ve 3 alt boyuttan (aile, arkadaş, özel bir insan) oluşan ölçek 7'li likert tipi derecelendirmeye sahiptir. Ters madde içermeyen ölçekten alınabilecek puan en az 7 en çok 84'tür. Ölçeğin değerlendirmesinde algılanan sosyal destek arttıkça puanın yükseldiği belirtilmektedir (Eker ve ark., 2001).

İşlem

Veriler Ocak 2022-Eylül 2022 tarihleri arasında toplanmıştır. Pandemi olması sebebiyle veri toplama araçları Anket şeklinde Google Forms aracılığı ile hazırlanmıştır.

İstatistiksel Analizler

Verilerin analizinde IBM SPSS Statistics programının 21. sürümü kullanılmıştır. İlk olarak dağılımın normalliğine karar vermek için Kolmogorov-Smirnov, normal dağılımın diğer varsayımları olan basıklık ve

çarpıklık değerlerinden yararlanılmıştır. Normal dağılım gözlenen verilerin çözümlenmesinde bağımsız iki grup karşılaştırmalarında t-testi (Bağımsız örneklem t-testi), ilişkisiz iki ya da daha fazla grupların karşılaştırılmasında tek yönlü varyans analizi (ANOVA) kullanılmıştır. Değişkenler açısından belirlenen anlamlı farklılıkların hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek için gereken karşılaştırma analizleri (Post Hoc testleri) yapılmıştır. Farkın kaynağının belirlenmesi için Post Hoc testlerinden Bonferroni ve Tamhane's testi kullanılmıştır. Varyansın homojenliğini belirlemek için Levene istatistiği kullanılmıştır. Varyansların eşit olduğu durumda örneklem sayıları eşit olmadığı için Bonferroni analizi yapılmıştır. Varyansların eşit olmadığı durumda ise Welch analizi yapılmıştır. Sayısal değişkenler arası ilişkiye Pearson korelasyon katsayısı ile bakılmıştır. Bağımsız değişkenin bağımlı değişken üzerindeki etkisini incelemek için çoklu regresyon analizi kullanılmıştır.

BULGULAR VE TARTIŞMA

Koronavirüs Pandemisi Sürecinde Koronavirüs Sebebiyle Yakınlarını Kaybeden Bireylerin Yas Düzeylerinin Demografik Değişkenler Açısından Değerlendirilmesi

Cinsiyet

Mevcut araştırmadan elde edilen bulgular incelendiğinde, koronavirüs sebebiyle yakınlarını kaybeden bireylerin yas düzeylerinin cinsiyetlerine göre anlamlı olarak farklılaştığı tespit edilmiştir. Bu farklılığın fiziksel alt boyut puan ortalamaları arasında olduğu görülmektedir. Buna göre kadınların yas sürecinde ortaya çıkan fiziksel belirtilerinin erkeklerden daha fazla olduğu söylenebilir. Fiziksel yas tepkilerinin kadınlarda erkeklere göre daha fazla görülmesi kadınların somatik rahatsızlıklara daha yatkın olması ile açıklanabilir.

Yaş aralığı

Araştırmada koronavirüs sebebiyle yakınlarını kaybeden bireylerin yas düzeylerinin yaşlarına göre anlamlı olarak farklılık göstermediği tespit edilmiştir. Buna göre yaş düzeyinin yas tutmada ayırt edici bir değişken olmadığı söylenebilir. Pandeminin ilk zamanlarında koronavirüs hastalığının çoğunlukla 65 yaş üstü bireyler için büyük risk taşıdığı düşünülse de hastalığın hızlı bir şekilde yayılması ve gençleri de ciddi düzeyde etkilemesi, gençlerde de kalıcı hastalıklara ve ölüme yol açması sebebiyle hastalığının yayılışından tüm yaş gruplarının benzer seviyede etkilendiği düşünülmektedir. Bu sebeple de araştırmadaki katılımcıların yas düzeylerinin yaşlarına göre farklılaşmadığı söylenebilir.

Medeni durum

Bu araştırmada koronavirüs sebebiyle yakınlarını kaybeden bireylerin yas düzeylerinin medeni durumlarına göre anlamlı olarak farklılık göstermediği tespit edilmiştir. Diğer bir deyişle medeni durumun yas tutmada belirleyici bir etmen olmadığı sonucuna varılmıştır.

Koronavirüs pandemisi sürecinde alınan sosyal izolasyon ve fiziksel mesafe önlemleri tüm vatandaşları kapsamakta olup evli bireyler ve bekar/boşanmış bireyler için de aynı çerçevede uygulanmıştır. Evli bireyler aileleri ile dışarıda yaptıkları sosyal aktivitelerden mahrum kalırken, bekar bireyler de arkadaşları ve aileleri ile dışarıda yaptıkları sosyal aktivitelerden mahrum kalmış ve kendi ev ortamlarında evde kimler var ise onlarla beraber olmuşlardır. Her iki medeni duruma sahip bireyler seyahat engeli ile karşılaşmış, sokağa çıkma yasaklarına karşın evlerinde izole olmuş, sosyal aktivite merkezlerinin faaliyetlerinin durdurulması sonucu sosyal çevreleri ile dışarıda yaptıkları aktivitelerden kısıtlanmışlardır. Bu sebeple katılımcılarda medeni duruma göre yas düzeylerinde bir farklılık saptanmadığı düşünülmektedir.

Eğitim düzeyi

Bulgular incelendiğinde, koronavirüs sebebiyle yakınlarını kaybeden bireylerin yas düzeylerinin eğitim durumlarına göre anlamlı olarak farklılık göstermediği, yani eğitim düzeyinin yas tutmada etkili olmayan bir değişken olduğu tespit edilmiştir. Mevcut araştırmada katılımcıların yas düzeylerinin eğitim durumlarına göre farklılık göstermemesinin sebebinin eğitim düzeyi ile yasa yönelik farkındalık arasında ilişki olmadığı düşüncesi ile açıklanabilmektedir.

Çalışma durumu

Araştırmada koronavirüs sebebiyle yakınlarını kaybeden bireylerin yas düzeylerinin çalışma durumlarına göre anlamlı olarak farklılık göstermediği, diğer bir ifadeyle çalışma durumunun yas tutmada belirleyici olmadığı tespit edilmiştir. Koronavirüs pandemisi sürecinde Türkiye’de çalışanlar için belirli kısıtlamalar getirildiğinden çalışanlar da çalışmayanlar da aynı şekilde sokağa çıkamamış, kısıtlamalardan benzer şekilde etkilenmişlerdir. Kısıtlamalar ve sokağa çıkma yasaklarının kişilerde çalışma durumuna göre yas düzeyleri açısından farklılık görülmemesini açıkladığı düşünülmektedir.

Koronavirüs Pandemisi Sürecinde Koronavirüs Sebebiyle Yakınlarını Kaybeden Bireylerin Yas Düzeylerinin Yas Süreci Deneyimleri Açısından Değerlendirilmesi

Kayıp sonrası geçen süre

Mevcut araştırmada koronavirüs sebebiyle yakınlarını kaybeden bireylerin yas düzeylerinin yakınlarını kaybettikten sonra geçen süreye göre (0-6 ay, 6-12 ay, 12+ ay) anlamlı olarak farklılık göstermediği tespit edilmiştir. Buna göre kayıp sonrası geçen sürenin yas sürecinde anlamlı bir etkisinin olmadığı söylenebilir.

Normal koşullarda yas belirtilerinin zamanla azalması, yas sürecinin tamamlanması ve kayıp yaşayan kişinin yeni yaşamına uyum sağlaması beklenmektedir. Mevcut araştırmada katılımcıların yas düzeylerinin yakınlarını kaybettikten sonra geçen süreye göre (0-6 ay, 6-12 ay, 12+ ay) anlamlı olarak farklılık göstermemesinin sebebi 0-6 ay önce yakınına kaybeden katılımcıların akut yas tepkileri göstermeleri, komplike yas durumunda yas tepkilerinin ilk 6 ay değil de sonradan ortaya çıkabileceği ya da normal yas sürecine göre daha uzun süreceği düşünüldüğünde, 6-12 ay ve 12+ ay önce yakınına kaybeden katılımcıların komplike yas geliştirmeleri, pandemi sürecinin devam etmesi sebebiyle benzer belirtileri yaşamaları, yaslarını tamamlayamamaları ve yeni yaşamlarına uyum sağlayamamaları ile açıklanabilir.

Kaybedilen ile yakınlık derecesi

Araştırma bulgularında koronavirüs sebebiyle yakınlarını kaybeden bireylerin yas düzeylerinin kaybettikleri yakını ile olan yakınlık derecesine göre anlamlı olarak farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Araştırmada yakınlık derecesi geniş aile üyeleri (anne, baba, eş, çocuk, kardeş, büyükanne, büyükbaba), akraba (hala, amca, teyze, dayı, kuzen, yeğen vb.) ve tanıdık (arkadaş vb.) olmak üzere üç grupta incelenmiştir. Analiz sonucuna göre geniş aile üyelerinden birini kaybeden katılımcıların yas belirtilerinin tüm alanlarda (fiziksel, duygusal, bilişsel ve davranışsal) daha fazla olduğu söylenebilir. Bu bağlamda kaybedilenle olan ilişkinin yas süreci üzerinde önemli bir etkisi olduğu görülmektedir.

Şüphesiz ki çocuk kaybı bir ebeveyn için en acı dolu ve stresli olaydır. Benzer şekilde eşini kaybeden bir kişi de yeni hayatına uyum sağlamakta ek olarak zorlanacaktır. Bu araştırmada geniş aile üyelerinden (anne, baba, çocuk, kardeş, büyükanne, büyükbaba) birini kaybeden katılımcıların daha yüksek düzeyde yas belirtileri göstermeleri beklenen bir sonuç olmakla birlikte bunun sebebinin geniş aile üyeleri ile daha yakın bağlar kurmaları ve daha çok vakit geçirmeleri olabileceği düşünülmektedir.

Birden çok yakını kaybetmiş olma

Yapılan çalışmada koronavirüs sebebiyle yakınlarını kaybeden bireylerin yas düzeylerinin birden çok yakınına kaybetmiş olma durumuna göre anlamlı olarak farklılık göstermediği görülmüştür. Sonuca bakıldığında birden çok yakını kaybetmiş olmanın koronavirüs kaynaklı yas sürecinde bir etkisinin olmadığı söylenebilir.

Koronavirüs pandemisi sürecinde bireyler hastalığa yakalanan yakınlarının yanına gidememiş, sosyal izolasyon önlemleri çerçevesinde yakınlarına veda edememiş ve yine bazı kısıtlamalar sebebiyle cenaze törenlerini olması gerektiği gibi gerçekleştirememişlerdir. Bu sebeple de yaslarını tamamlayamamışlardır. Burada bir tek kaybın veya birden çok kaybın önemli olmadığı, tek kayıp yaşayan bireylerin de yas ritüellerini gerçekleştirememelerinden kaynaklanan yas sürecini tamamlayamamaları sebebiyle birden çok kayıp yaşayan bireylerle yas düzeylerinin farklılaşmadığı düşünülmektedir.

Yakınını evde ya da hastanede kaybetmiş olma

Bulgular incelendiğinde, koronavirüs sebebiyle yakınlarını kaybeden bireylerin yas düzeylerinin yakınlarını kaybettikleri yerin hastane ya da ev olması durumuna göre anlamlı olarak farklılık göstermediği görülmüştür. Bu bağlamda kişinin yakınını hastanede ya da evde kaybetmesinin yas süreci üzerinde etkisinin olmadığı söylenebilir.

Mevcut araştırmada yakınlarını hastanede kaybedenlerin oranının %90 olduğu görülmektedir. Burada yakınını hastanede kaybeden ve evde kaybeden katılımcıların yas düzeylerinde anlamlı bir farklılık görülmemesinin sebebinin her iki durumda da kayıp yaşayan kişilerin sosyal izolasyon önlemleri ve karantina uygulamaları çerçevesinde yakınlarını hastanede ya da evde ziyaret edememeleri ile açıklanabileceği düşünülmektedir. Ayrıca hastanedeki kayıplarda “Nasıl olsa sağlık personelleri gerekeni yapmıştır” düşüncesi de kayıp yaşayan kişilerin yas belirtilerini daha yoğun yaşamamalarında etkili olmuş olabilir.

Kaybedilen yakının yaşı

Bu çalışmada koronavirüs sebebiyle yakınlarını kaybeden bireylerin yas düzeyleri ile kaybedilen yakının yaşı arasında anlamlı bir ilişki bulunmadığı görülmüştür. Buradan hareketle kaybedilen kişinin yaşı koronavirüs pandemisi sürecinde yas süreci üzerinde etkili olmamıştır.

Ölümün çoğunlukla yaşlı insanların başına gelebilecek bir olay olduğu düşüncesi insanlarda genç yaşta bir yakınını kaybedince beklenmedik bir kayıp yaşamaya sebep olarak yıkıcı bir yas sürecine yol açabilmektedir. Koronavirüs pandemisi sürecinde koronavirüs hastalığı genç veya yaşlı fark etmeden bütün yaş gruplarındaki insanlar için ölümcül bir hastalık olmuş ve çoğu insan çevresinden birçok farklı yaş grubundaki insanın kaybını yaşamıştır. Koronavirüs hastalığının her yaş grubundan insan için ölüme sebep olabilmesi nedeniyle pandemi döneminde koronavirüs kaynaklı kayıp yaşayan bireylerin yas düzeylerinin kaybettikleri yakınlarının yaşı ile anlamlı bir ilişki göstermediği düşünülmektedir.

Kayıp öncesi yakını ile görüşebilme/konuşabilme durumu

Araştırmada elde edilen bulgular incelendiğinde, koronavirüs sebebiyle yakınlarını kaybeden bireylerin yas düzeylerinin kayıp öncesi yakını ile konuşabilme durumuna göre anlamlı olarak farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Analiz sonucuna göre kayıp öncesi yakını ile konuşabilen katılımcıların konuşamayanlara göre daha yüksek düzeyde yas belirtileri gösterdikleri ve bu belirtilerin özellikle duygusal, bilişsel ve davranışsal alanlarda olduğu görülmüştür. Buna göre yakınlarını kaybeden bireylerde yakını ile kayıptan önce görüşebilme durumunun yas süreci için önemli bir etken olduğu söylenebilir.

Koronavirüs pandemisi sürecinde insanlar koronavirüs hastalığının yayılmasına karşı alınan önlemler çerçevesinde hastalığa yakalanan yakınlarını ziyaret edememiş, yanlarında olamamış, onları son kez görememiş ve onlara veda edememiştir. Mevcut araştırmada kayıp öncesi yakını ile konuşabilen kişilerde (%31) yas belirtilerinin daha yoğun seyretmesinin sebebinin yakınına görmüş olmanın kaybedilen kişiyle olan ilişki ve kaybedilen kişiye karşı olumlu ve olumsuz duyguları öne çıkardığı (Rubin, 1999), kayıp yaşayan kişilerde çaresizlik, umutsuzluk duygularına ve yoğun üzüntüye sebep olduğu düşünülmektedir.

Worden'in yas açıklamasına göre kayıp yaşayan kişinin, kaybettiği kişinin öldüğü ve bir daha geri dönmeyeceği gerçeğiyle yüzleşmesi gerekmektedir. Kişinin kaybın gerçekliğini kabulü zaman almaktadır (Dorpat, 1973). Bu açıdan kayıp öncesi yakınına görememiş, yanında bulunamamış kişilerde kaybettiği kişinin yokluğunun kabulü ilgili güçlük olduğu söylenebilir. Hatta kaybın gerçekliğini kabul etme noktasında kaybı reddetme ve inkâr görülebilmektedir (Dorpat, 1973). Bu nedenle kayıp öncesi yakını ile konuşamamış kişilerde akut yas belirtilerinin yoğun düzeyde görülmediği düşünülmektedir.

Cenazede ve taziye evinde bulunma

Çalışmada koronavirüs sebebiyle yakınlarını kaybeden bireylerin yas düzeylerinin cenazede ve taziye evinde bulunma durumuna göre anlamlı olarak farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Analiz sonucuna göre kayıp sonrası cenazede ve taziye evinde bulunabilen katılımcıların yas düzeylerinin uygulanan ölçekteki tüm alt boyutlarda (fiziksel, duygusal, bilişsel ve davranışsal) puan ortalamaları açısından anlamlı bir farklılık gösterdiği ve daha yüksek olduğu görülmüştür. Diğer bir deyişle kayıp sonrası cenazede ve taziye evinde bulunabilen katılımcıların bulunamayan katılımcılara göre yas belirtilerini tüm alanlarda daha yoğun yaşadıkları söylenebilir.

Belirtilenler doğrultusunda yakınlarını kaybeden bireylerde kayıp sonrası cenazeye katılabilme ve taziye evinde bulunabilme durumunun yas süreci için göz ardı edilemeyecek önemli bir faktör olması nedeniyle bu soru bir değişken olarak belirlenmiş, ancak beklenenin tam tersi bir sonuç elde edilmiştir. Mevcut araştırmada

katılımcıların yaklaşık yarısı (%48.5) kayıp sonrası cenazede ve taziye evinde bulunabilen katılımcılardan oluşmaktadır. Bu katılımcıların yas düzeylerinin cenazede ve taziye evinde bulunamayan katılımcıların yas düzeylerine göre yüksek olmasının sebebinin gerçekleştirilen yas ritüellerinin kayıp yaşayan kişilerde yas sürecinin yaşanmasını kolaylaştırması ve yine yas sürecinin ertelenmesini engellemesi (Worden, 2001) olduğu düşünülmektedir. Bu sebeple de cenazeye ve taziye katılabilen kişilerde yüksek düzeyde yas belirtilerinin görülmesinin yaşadıkları normal yas sürecinden kaynaklandığı düşünülmektedir.

Koronavirüs Pandemisi Sürecinde Koronavirüs Sebebiyle Yakınlarını Kaybeden Bireylerin Yas Düzeyleri ile Algıladıkları Sosyal Destek Arasındaki İlişkinin Değerlendirilmesi

Yapılan araştırmada koronavirüs sebebiyle yakınlarını kaybeden bireylerin yas düzeyleri ile algıladıkları sosyal destek arasında fiziksel ve davranışsal alt boyutlarında ters yönde anlamlı bir ilişki saptanmışken; duygusal, bilişsel alt boyutlarında ve Yas Ölçeği geneli toplam puanında anlamlı bir ilişki saptanmamıştır. Yani yakınlarını kaybeden bireylerin algıladıkları sosyal destek azaldıkça yasa ilişkin fiziksel ve davranışsal belirtiler gösterme olasılıkları bulunmaktadır.

Koronavirüs sürecinde bireylerin kendilerini virüsten korumaya yönelik çevreden uzak durma gereklilikleri (karantina) nedeniyle kendilerini izole etmeleri sonucu bireyler kendi sağlıklarını da korumaktadırlar. Bu nedenle duygusal ve bilişsel olarak rasyonel oluşturdukları ve bu belirtiler yerine fiziksel ve davranışsal belirtiler gösterdikleri düşünülmektedir. Koronavirüs pandemisi sürecinde kayıp yaşayan kişilerde kendi sağlıklarını koruma düşüncesinin yastan koruyucu bir etmen olabileceği düşünülmektedir.

Koronavirüs Pandemisi Sürecinde Koronavirüs Sebebiyle Yakınlarını Kaybeden Bireylerin Yas Düzeylerinin Yordanmasına İlişkin Yapılan Çoklu Regresyon Analizinin Değerlendirilmesi

Çalışmada koronavirüs pandemisi sürecinde koronavirüs sebebiyle yakınlarını kaybeden bireylerin yas düzeylerini etkileyen faktörleri yordamaya yönelik standart çoklu regresyon analizi yapılmıştır. Yapılan analizde koronavirüs kaynaklı yas yaşayan kişilerde yas düzeylerini etkileyen faktörler; yakın ile kayıptan önce konuşabilme durumu, kayıptan sonra yakının yanına gidebilme durumu, cenazeye gidebilme durumu, taziye evinde bulunabilme durumu, kaybedilen kişinin yakınlık derecesi ve çok boyutlu algılanan sosyal destek dahil edilerek analiz edildiğinde modelin anlamlı olduğu tespit edilmiştir. Analiz sonucunda elde edilen bulgulara göre taziye gidebilen katılımcıların yas düzeylerinin belirgin düzeyde yüksek olduğu ve kaybedilen kişinin geniş aile üyelerinden olma durumunda da yaşanan yasın daha yüksek düzeyde olduğu bulunmuştur. Ayrıca araştırmada anlamlı bulunan değişkenlerin yas düzeyi üzerindeki değişimin %15'ini açıkladığı görülmektedir.

Araştırmada koronavirüs pandemisi sırasında yas şiddetini ölçmek ve yas sürecindeki etkenleri araştırmak amaçlanmıştır. Araştırmada halkın sağlığı kapsamında uygulanan kısıtlama önlemlerinin, sosyal mesafe uygulamalarının ve hastanelere olan ziyaretlerin sınırlandırılmasının sonucunda artan izolasyonun kayıp yaşayan kişilerin yas süreçlerinin normal seyretmesini engelleyeceği vurgulanmıştır. Pandemi sürecinde özellikle koronavirüs kaynaklı yaşanan kayıplar yoğun Uzamış Yas Bozukluğu belirtileri ile ilişkilendirilmiştir. Bu araştırmada taziyeye gidebilen kişilerin daha yoğun yas yaşamalarında kaybı kabullenebilecekleri ve yaslarını yaşayabilecekleri bir ortamda bulunabilmelerinin etkili olduğu düşünülmektedir. Ayrıca geniş aile üyelerini (anne, baba, eş, kardeş, çocuk, dede, nene) kaybeden bireylerde daha yoğun bir yas sürecinin yaşanması da oldukça doğal ve beklenen bir durumdur. Kişinin en yakınındaki kişilerden birini kaybetmesi şüphesiz ki en sarsıcı olaylardan biridir. Bu sebeple geniş aile üyelerinden birini kaybetme durumunun koronavirüs salgını sürecinde yaşanan yasin yoğunluğu üzerinde etkili olan en önemli faktörlerden olduğu düşünülmektedir.

SONUÇ

Günümüzde etkisini sürdüren koronavirüs hastalığı fiziksel sağlığı olduğu kadar psikolojik sağlığı da etkilemektedir. Özellikle koronavirüs hastalığı sonucu yaşanan ölümlerin fazlalığı düşünüldüğünde yas potansiyelinin fazlalığı dikkat çekmektedir. Koronavirüs kaynaklı yaşanan kayıplar sonucundaki bu yas sürecinin insanlık üzerindeki etkisinin devam ettiği ve gelecekte de etkilerinin görüleceği düşünülmektedir. Bu çalışma kapsamında koronavirüs pandemisi sürecinde kişilerin koronavirüs kaynaklı yaşanan kayıplar sonucunda deneyimledikleri yas süreci ve algıladıkları sosyal desteğin yas sürecine etkileri incelenmiştir. Ayrıca koronavirüs salgını döneminde yas sürecini etkileyen önemli faktörleri yordamak amaçlanmıştır. Araştırmanın koronavirüs salgını sürecinde Türk toplumunun koronavirüs kaynaklı yaşadığı yas süreçlerine ayna tutması ve yas süreçlerini birçok boyutuyla incelemesi bu çalışmayı önemli kılan özelliklerden biri olarak düşünülmüştür.

Bireyin psikolojisini etkileyen en önemli durumlardan biri de yas durumudur. Yası oluşturan etmenlerin başında şüphesiz ölüm gelmektedir. Koronavirüs hastalığı ölüme sebep olması bakımından dünya çapında büyük bir yas kaynağı oluşturmaktadır. Koronavirüs kaynaklı ölüm oranlarının bu denli yüksek oluşu, bu ölümlerin neden olduğu bireysel yas süreçlerine daha yakından bakmayı ve bu süreçlerin diğer yas süreçlerinden farklılıklarını incelemeyi önemli bir çalışma konusu haline getirmektedir.

Yas tutmak kayba verilen doğal bir tepkidir. Yas sürecinin normal koşulları içerisinde tamamlanmaması bireylerde psikolojik sorunlara yol açabilmektedir. Cenaze tören ve ritüellerinin gerçekleştirilememesi ya da

kısmi olarak gerçekleştirmeleri yas sürecini uzatmakta ve bu durum da bireyin yasını normalden farklı yaşamasına, böylece günlük hayattaki işlevselliğinin olumsuz etkilenmesine sebep olabilmektedir. Koronavirüs pandemisi sürecinde hastalığın yayılımını engellemek amacıyla alınan tedbirler ve sosyal mesafe uygulamaları dikkate alındığında bireylerin yaslarını normal koşullar içerisinde ve olması gerektiği gibi yaşayamadıkları dikkati çekmektedir. Önlemler çerçevesinde, yakınlarını kaybeden bireyler cenazeye gidememiş, taziye evinde bulunamamış hatta birçoğu kaybettikleri yakınına hastanede son bir kez bile görememiştir. Ayrıca kaybettiği yakını için yapması gereken dini ve kültürel son görevlerini yerine getirememiş, kısmi getirebilmiş ve yakınına gerektiği gibi uğurlayamamıştır. Bu durumun yaşanan yasın farklılaşmasına ve derinleşmesine sebep olduğu düşünülmektedir.

Bu araştırmada koronavirüs kaynaklı yaşanan kayıplarda yas sürecini yordadığı görülen durumlara bakıldığında, taziyeye gidebilme durumunun ve geniş aile üyelerinden birini kaybetmiş olmanın yas düzeyinin %15'ini yordadığı düşünüldüğünde, bu oranın düşük bir oran olmadığı görülmüştür. Taziye evinde bulunma durumunun kayıp yaşayan kişilerde yakınlarından görülen sosyal destek ve yaşanan kaybın gerçekliğini kabulleniş açısından gerekli olduğu düşünülmüştür. Yine geniş aile üyelerini kaybedenlerin daha yoğun yas belirtileri yaşamaları da yas sürecini yordamada anlaşılabilir bir durumdur.

Uzamış Yas Bozukluğu semptomları ile kliniğe başvuran vakalarda, değerlendirme yaparken klinisyenlerin yasın gerçekleştiği döneme, yas sürecindeki yas tutma ritüellerinin gerçekleşip gerçekleşemediğine ve kişinin kayıp karşısında verdiği yas tepkisinin normal bağlamında yaşanıp yaşanmadığına özellikle dikkat etmelerinin yas sürecini anlamlandırmada kolaylık sağlayabileceği düşünülmüştür. Salgın süreçlerinde uygulanan kısıtlamalar sonucu kaybın kabullenişinin zorlaşmasını önlemek amacıyla kaybı kabullenme ile ilgili çalışmalar yapılması ve kayıp sonrası yeni koşullara uyumu artıracak davranışlar ve duygu düzenleme becerileri hakkında danışanlara psikoeğitimin verilmesi önemli olabilir.

KAYNAKÇA

- Balcı-Çelik, S. (2006). “Yas Ölçeği: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması”. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi* 3/25 (2006), 105-114. <https://toad.halileksi.net/olcek/yas-olcegi>
- Dorpat, T.L. (1973). “Suicide, loss, and mourning”. *Life-Threatening Behavior*, 3 (1973), 213-224. <https://doi.org/10.1111/j.1943-278X.1973.tb00867.x>
- Eker, D., Arkar, H., & Yaldız, H. (2001). “Çok Boyutlu Algılanan Sosyal Destek Ölçeği'nin gözden geçirilmiş formunun faktör yapısı, geçerlik ve güvenilirliği”. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 12/1 (2001), 17- 25. <https://pdf.trdizin.gov.tr/pdf/T2RITEL6eG5qUIIINnhLU3BkcEF5YnRVL2dxdfJpeXpGN1kvRzVENIBUS25yb0dNT1hLQVZ6YXpvRXXRzbE5YRk9BTIFQUFJOZjMxRVlxcVhVSW5hejRqcXpsdnUxdS9mbGdZYmo3Um12Mk0wMVJXNHhmRUF5SE4wREVzSIR6SFBIak04eWJqUTEwcy9ZcTgyZVIvaldnYVJNL1JtRklQVzVwR1VtUUsxOHpsSFBXUVNIVjlqWmYrMzhxVURSMjlINTQxS25YdmxxbnZmdmZmbkovZFFGZXJDWEM3MXJSZkhPeXBhbFc4OGplST0>
- Hisli, N. (1989). “Beck Depresyon Envanterinin üniversite öğrencileri için geçerliği, güvenilirliği”. *Psikoloji dergisi*, 7/23 (1989), 3-13. <https://toad.halileksi.net/olcek/beck-depresyon-envanteri>
- Rubin, S. S. (1999). “The two-track model of bereavement: Overview, retrospect, and prospect”. *Death Studies*, 23/8 (1999), 681–714. <https://doi.org/10.1080/074811899200731>
- Worden W. (2001). *Grief counselling and grief therapy: A handbook for the mental health practitioner*. Brunner-Routledge.
- World Health Organization. (2020). Coronavirus disease (COVID-19). Erişim adresi: <https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019/question-and-answers-hub/q-a-detail/coronavirus-disease-covid-19>
- World Health Organization. (2025). WHO COVID-19 dashboard. Erişim adresi: <https://data.who.int/dashboards/covid19/deaths?n=c>
- Zimet, G. D., Dahlem, N. W., Zimet, S. G., & Farley, G. K. (1988). “The multidimensional scale of perceived social support”. *Journal of Personality Assessment*, 52/1 (1988), 30–41. https://doi.org/10.1207/s15327752jpa5201_2

KIÇIK YAŞLI MƏKTƏBLİLƏRİN İSTEDAD VƏ QABİLİYYƏTLƏRİNİN ÜZƏ ÇIXMASINDA HOVARD QARDNERİN “ÇOXNÖVLÜ İNTELLEKT” NƏZƏRİYYƏSİNİN ƏHƏMİYYƏTİ

Könül Ələddin qızı Məmmədova

Pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti

Orcid id: 0000-0001-8664-4912

könül.1970@mail.ru

AÇAR SÖZLƏR: Verbal-linqvistik intellekt, məntiqi-riyazi intellekt, məkan-vizual intellekt, bədən-kinestetik intellekt, musiqi-ritmik intellekt, şəxslərarası intellekt, şəxsdaxili intellekt, naturalist intellekt, ekzistensial intellekt.

Hər bir uşağın intellektlərinin özünəməxsus birliyi var. İnsanın qabiliyyətləri, bacarıqları, istedadları bir və ya bir neçə intellektin eyni zamanda inkişaf səviyyəsi və dərəcəsi ilə müəyyən edilir. Bu, bəzi uşaqların məntiqə və riyaziyyata, digərlərinin təbiətə, bəzilərinin sənətə və yaradıcılığa meyilli olmasını izah edir. Bu unikal nəzəriyyədən istifadə edərək, uşağın öyrənmə və inkişafını ahəngdar və fərdi bir yanaşmanı təmin edəcək şəkildə təşkil etmək lazımdır.

Hovard Qardner hər hansı bir intellektin inkişaf dərəcəsinin onun həyatda istifadə tezliyindən asılı olduğunu vurğulayır. Bu nə qədər tez-tez baş verərsə, gələcəkdə başqa bir intellekt növünü formalaşdırmaq üçün bir o qədər çox fürsət yaradır. Əslində bütün intellekt növləri bir-biri ilə yaxından əlaqəlidir. Birinin inkişafı digər əlaqəli intellekt növlərini də mütləq inkişaf etdirir.

Orta statistik göstəricilərə görə uşaqlarda bir neçə intellekt növü çox yaxşı inkişaf etmişdir. Bir neçə qabiliyyət vardır ki, asanlıqla aşkarlanır və inkişaf edir, bəzi qabiliyyətlər isə səy göstərməklə, bəziləri isə çox böyük səylər nəticəsində aşkarlanır. İntellektin inkişafı uşaq üçün yaradılan şəraitdən asılıdır. Müəllim uşağın yaxşı inkişaf etmiş intellektini müəyyən edərək bu qabiliyyəti daha da inkişaf etdirməyə çalışmalı, uyğun metodlar seçməlidir. Hər bir uşağa uyğun olan mükəmməl təlim tərzini seçmək vacibdir. O zaman uşağın inkişafı mümkün qədər effektiv olur.

Hovard Qardner “Çoxnövlü intellekt” nəzəriyyəsində aşağıdakı intellekt növlərini bir-birindən fərqləndirmişdir:

1. Verbal-linqvistik intellekt. Dil vasitəsilə biliklərin əldə edilməsi, həm yazılı, həm də şifahi nitqdə dil qaydalarından düzgün istifadə, dilin sosial-mədəni xırdalıqlarını anlama verbal-linqvistik intellektin göstəricilərinə aid edilir. Əgər uşaqda bu intellekt növü güclü inkişaf edibsə, o zaman onun oxumaq, danışmaq

və yazmaq bacarıqları da güclü inkişaf edib. Belə uşaqlar sözlər vasitəsilə düşünür, erkən yaşda yazmaq və oxumaq vərdişlərinə yiyələnə bilirlər. Bu zəkaya sahib olan uşaqlar böyük bir söz ehtiyatına sahib olduqları üçün bütün problemləri müzakirə və inandırma yolu ilə həll edir, aldıkları informasiyalarla effektiv işləməyi bacarırlar. Onlar üçün öyrənmənin müzakirə və diskussiya formasında aparılması önəmlidir. Ən yaxşı tədris metodu mətn oxumaq, inşa yazmaq və ya diskussiyalar aparmaqdır. Bu intellekt növünün təzahürləri olan uşaqlar həm xarici, həm də yerli dilləri asanlıqla öyrənə bilirlər.

2. Məntiqi-riyazi intellekt. Təsnif etmək, proqnozlaşdırmaq, tənqidi düşünmək, təhlil edərək nəticə çıxarmaq, müxtəlif mövzularda mühakimə yürütmək, qanunauyğunluqlara əsasən məlumatları analiz etmək, konseptual düşüncə, riyazi çalışmaları və kompleks hesablamaları sürətli həll etmə qabiliyyətləri bu intellekt növü üçün xarakterikdir. Bu intellekt növü yaxşı inkişaf etmiş şagirdlərin maraq dairəsi çox geniş olur, özlərinə maraqlı olan sualların cavabını tapana qədər axtarışda olurlar. Belə şagirdlər həyatlarında baş verənləri anlamaq üçün müxtəlif şablonlardan istifadə edirlər. Bunlara düşüncə, vizual, rəng şablonlarını daxil etmək olar. Məntiqi-riyazi intellekt növü real həyatdakı konkret şablonlarla başlayır, lakin gördüyümüz bütün şablonlar arasındakı əlaqələri başa düşməyə çalışdıqca, get-gedə abstraklaşır. Əgər şagird məntiqi-riyazi intellektə malikdirsə, daha çox konseptual və abstrakt düşünməyə meyilli olur, həmçinin digərlərinin gözdən qaçıracağı şablon və əlaqələri görməyi bacarır. İnkişaf etmiş məntiqi-riyazi intellektə sahib uşaqlar asanlıqla səbəb-nəticə əlaqələrini təyin edir, sistemləşdirməyə can atır, abstrakt məlumatlarla zehni əməliyyatlar aparırlar. Onlar təcrübələr aparmağı, tapmacalar və məsələlər həll etməyi, mövcud şəraitdə insanların davranışlarını təhlil etməyi və nəticə çıxarmağı xoşlayır, rəqəmlər və riyazi düsturlarla işləməyi, riyazi əməliyyatlar aparmağı xoşlayır, müxtəlif qrafiklər və statistik məlumatlarla asanlıqla işləyir, eləcə də, mürəkkəb məsələləri həll etməyin gətirdiyi çətinliyi sevirlər. Sistemli və mütəşəkkil xarakterə malik olmaqla yanaşı, həm də hər bir hərəkət və düşüncələrini həmişə məntiqlə əsaslandırmağı, “niyəsinə” izah etməyi bacarırlar.

3. Məkan-vizual intellekt. Məkan-vizual intellekt növü obrazlı düşünmə qabiliyyəti ilə şərtlənir. Bu, gözlərimizlə gördüyümüz forma, şəkil, model, dizayn və teksturalar vasitəsilə, eyni zamanda təxəyyülümüzdə canlandırma bildiyimiz bütün şəkillər vasitəsilə əldə olunan bilikləri təmsil edir. Bu intellekt növü güclü inkişaf etmiş şagirdlər şəkillər və rəsmlər vasitəsilə düşünməyə meyilli olub, rənglərin ahəngliyini hiss edir, obyektlər arasında mövcud olan incə rəngləri, xətləri və münasibətləri, ətrafdakı müxtəlif obyekt, forma, rəng, teksturalar və modelləri çox yaxşı fərqləndirirlər. Vizual-məkan intellekti olan uşaqlar yaxşı inkişaf etmiş motor bacarıqlarına sahibdirlər. Onlar quraşdırmağı, maraqlı dizayn, model və rəsm çəkməyi, rəngləməyi, parçalarla, çertyojlarla, rəngli markerlər və gillə işləməyi sevir, pazllar quraşdırmaqdan, xəritədən istifadə etməkdən və labirint oyunlarından zövq alırlar. Onlarda məkan anlayışı inkişaf etmiş olur. Müxtəlif məkanlarda xırda

detalları asanlıqla yadda saxlayır, cədvəlləri rahatlıqla oxuyur və diaqramları anlayırlar. Şüurlarında təsəvvür etdiklərini real yaradılmış obyektlərə və məhsullara köçürə bilirlər. Təsəvvürlərində 3D modellər qurub, beyinlərində əvvəlcədən dəyişiklikləri və yerdəyişmələri düşünüb, sonradan onları həyata keçirə bilirlər. Vizual qavrayış müəyyən bilik, bacarıq, emosiya ilə komplekt şəkildə olduqda tanış obrazların yeni görünüşünün yaradılmasına səbəb olur. Onlar ətrafı başqa bucaqdan görə və görüntünün müxtəlif formalarını təklif edə bilirlər.

4. Bədən-kinestetik intellekt. Bu növ intellektin güclü inkişaf etdiyi uşaqlar üçün əsas özünü ifadə aləti onların bədənidir. Hərəkətlər, müxtəlif mimikalar vasitəsi ilə onlar emosiyalarını və fikirlərini rahat ifadə edə bilirlər. Biz tez-tez “edərək öyrənmək” haqqında danışırıq. Bu növ intellekt fiziki hərəkət vasitəsilə inkişaf edir. Zehin və bədənin yüksək koordinasiyası bədən-kinestetik intellektli insanlara xasdır. Bədən-kinestetik intellekti olan uşaqlar dünyanı, ətraf mühiti toxunuşla öyrənirlər. Onlar bədənələrinə yaxşı nəzarət edir, hərəkətlər və jestlər vasitəsilə duyğularını çatdırı bilir, yüksək fiziki fəaliyyət, aydın koordinasiya, çeviklik, toxunma yaddaşına malik olurlar. Qaçmaq, tullanmaq, tarazlıq, elastiklik, bədənələrini mükəmməl hiss etmək, hərəkətləri idarə etmək, rəqs etmək, cisimləri idarə etmək qabiliyyətləri yaxşı inkişaf etmişdir. Onlar ustalığ etməyi və əlləri ilə yaratmağı xoşlayırlar. Onların bacarıqları rəqabət və uğur qazanmaq yolunda çalışmaq inkişaf edir. Uzun müddət bir yerdə hərəkətsiz oturmaqda çətinlik çəkir, ətrafda baş verən hadisələrdə aktiv iştirak etməyəndə darıxırlar.

5. Musiqi-ritmik intellekt. Musiqi-ritmik intellekt güclü inkişaf etmiş uşaqlarda musiqi, ritm və səsi duyma və qiymətləndirmə qabiliyyəti güclü olur. Bu intellekt səs və vibrasiya vasitəsilə yaranan bacarıqdır. Bu intellekt növü səsin bütün sahələri ilə əlaqəlidir: tonlar, ritmlər və vibrasional şablonlar, musiqi və s. Onlar musiqi əsərlərini elementlərə ayırır və əsərdə səslənən bütün alətləri seçə bilirlər. Musiqi-ritmik intellektin yaxşı inkişaf etdiyi şagirdlər səsləri mükəmməl qəbul edir və ona emosional reaksiya verir, ətraf mühitdə və təbiətdə rast gəlinən səslərə qarşı çox həssas olurlar.

6. Şəxslərarası intellekt. Bu intellekt növünə ətrafdakı insanların əhval-ruhiyyəsini, maraqlarını və hisslərini hiss etmək qabiliyyəti aiddir. Yəni şagird yeni bilikləri insanlarla ünsiyyət vasitəsilə alır. Bu cür uşaqlar öz ifadələrini, səs tembrini və səs tonunu, jestləri incəliklərinə qədər hiss edirlər. Həmçinin bu "siqnallara" qarşı həssas olur və dərhal həmsöhbətinə kömək etməyə çalışırlar. Şəxslərarası intellekt şifahi olmayan (sözsüz) və şifahi (sözlü) ünsiyyət bacarıqlarını əhatə edir. Şəxslərarası intellektin yaxşı inkişaf etdiyi uşaqlar birgə oyunlarda özlərini böyük kimi hiss edir, tez-tez təşəbbüskar rolunda çıxış edirlər. Yaranan münaqişələri düzəldə və ya mövcud olanları həll edə bilirlər. Onlar danışığı aparmağı, başqalarını idarə etməyi, hədəflərinə çatmaq

üçün qarşılarındakını motivasiya etməyi bacarırlar. Şəxslərarası intellekt insanların ruh halını və istəklərini təyin etmək qabiliyyətini verir. Belə şagirdlər komandada çalışmaqdan zövq alırlar, ona görə də qrupla və ya cütlərlə iş onlar üçün öyrənməyin ən yaxşı yoludur. Bu intellekt növünə ətrafdakı insanların əhval-ruhiyyəsini, maraqlarını və hisslərini hiss etmək qabiliyyəti aiddir. Yəni şagird yeni bilikləri insanlarla ünsiyyət vasitəsilə alır. Bu cür uşaqlar üz ifadələrini, səs tembrini və səs tonunu, jestləri incəliklərinə qədər hiss edirlər. Həmçinin bu "siqnallara" qarşı həssas olur və dərhal həmsöhbətinə kömək etməyə çalışırlar. Şəxslərarası intellekt şifahi olmayan (sözsüz) və şifahi (sözlü) ünsiyyət bacarıqlarını əhatə edir. Şəxslərarası intellektin yaxşı inkişaf etdiyi uşaqlar birgə oyunlarda özlərini böyük kimi hiss edir, tez-tez təşəbbüskar rolunda çıxış edirlər. Yaranan münaqişələri düzəldə və ya mövcud olanları həll edə bilirlər. Onlar danışıqlar aparmağı, başqalarını idarə etməyi, hədəflərinə çatmaq üçün qarşılarındakını motivasiya etməyi bacarırlar. Şəxslərarası intellekt insanların ruh halını və istəklərini təyin etmək qabiliyyətini verir. Belə şagirdlər komandada çalışmaqdan zövq alırlar, ona görə də qrupla və ya cütlərlə iş onlar üçün öyrənməyin ən yaxşı yoludur.

7. Şəxsdaxili intellekt. Şəxsin öz daxili hissləri, dəyərləri, inancları və düşünmə proseslərini anlamaq və onları aydın şəkildə hiss etmək qabiliyyətidir. Şəxsdaxili intellektin güclü inkişaf etdiyi uşaqlar öz üstün və mənfi cəhətlərini, əhval-ruhiyyələrini, emosiyalarını, istəklərini obyektiv şəkildə qiymətləndirirlər. Onlar özünüizamlama və özünüqiymətləndirmə qabiliyyətləri ilə seçilirlər. Bu intellekt növünün mərkəzində özünə kənardan baxa bilmək və öz həyatı barədə düşünə bilmək imkanı yaradan fərdi refleksiya bacarıqları durur. Bu intellekt növü güclü inkişaf etmiş şagirdlər tək işləməyi sevirlər və bu xüsusiyyət bəzən onları insanlarla ünsiyyətdən kənarlaşdırır.

8. Naturalist intellekt. Müxtəlif növ flora və fauna növlərini tanımaq və təsnif etmək, təbiətdəki digər obyektləri müəyyənləşdirmək və kateqoriyalara bölə bilmək, müxtəlif təbiət hadisələrini anlayıb dəyərləndirməyi bacarmaq qabiliyyətidir. Bu intellekt növünün güclü inkişaf etdiyi uşaqlar təbiəti, ətraf aləmi və onun fenomenləri ilə ünsiyyətdə olmağı sevirlər. Onlar təbiəti daha yaxından hiss edir, təbiətin iştirak etdiyi hər hansı bir fəaliyyətdən (bitkilərin inkişafını, heyvanlara qulluq və qayğı göstərməklə müşahidə etmək) böyük zövq alır və bununla öyrənirlər. Naturalist intellektli uşaqlar yürüyüşə getməyi, dağlara çıxmağı və bağda işləməyi sevirlər. Onlar uşaqlıqdan ekologiya, heyvanlar və bitkilər aləmi ilə maraqlanırlar. Bu uşaqlar üçün təlim prosesinin qapalı şəraitdə deyil, mümkün qədər tez-tez açıq bir məkanda baş tutması çox vacibdir.

9. Ekzistensial intellekt. Bu intellektin təzahürlərinə fəlsəfi düşünmək qabiliyyəti daxildir. Onlar erkən yaşlarından yüksək səviyyəli düşüncələri ilə fərqlənirlər. Hisslərini anlayır və onları idarə edə bilirlər. Onlar sağlam düşünə bilir və nəticə çıxara bilirlər. Erkən yaşlarından onları insanın yaradılışı, varlığı, həyatın mənası

və ölümlə bağlı mövzular maraqlandırır və dünyanın yaranışı ilə bağlı müxtəlif fikirlər irəli sürür, müzakirələr və mübahisələr aparır, başqalarının konsepsiya və fikirlərini araşdırırlar. İlahi elmlər və fəlsəfə ilə dərinlən maraqlanır, sağlam düşünərək uzunmüddətli planlar qurur və bu planlara riayət edə bilirlər.

Beləliklə, müəllimlərin və valideynlərin vəzifəsi uşağın istedadını maksimum dərəcədə aşkarlamaq və Qardnerin intellekt növlərinin xüsusiyyətlərini nəzərə alaraq ən uyğun şəkildə inkişaf etdirməkdir. Şagirdlərin təlim proqramını və məlumatları qavraması üçün ən inkişaf etmiş üsulları nəzərə alaraq, tədris metodlarının seçilməsi Hovard Qardnerin “Çoxnövlü intellekt” nəzəriyyəsinin əsasını təşkil edir.

FUNCTIONALIST APPROACH TO LANGUAGE

Gunel Shefiyeva Elkhan

English language teacher of Foreign Languages Center of ASPU

Orcid id: 0000-0001-5105-2749

agakishiyeva.g@mail.ru

Key words: Functional linguistics, seven functions of language, three basic functions of language.

Functional linguistics refers to an approach to the study of language that views language as a part of social semiotics (anything that uses words, signs, or symbols to communicate something). This basically means that functional linguistics is concerned with language as a tool for social interactions and as a way to support social functions.

At the very foundation of functional linguistics, there is the belief that language is inseparable from social functions. This means that, from the ground up, language is used to get things done in social situations.

Functionalists believe that the communicative situation motivates, constrains, or otherwise determines grammatical structure, meaning that the language choices a child makes during development are heavily influenced by the functional purpose they serve.

The functionalist theory is based on the work of Michael Halliday, who observed the ways his infant son Nigel attempted to communicate. He noticed that Nigel would use specific, recognisable vocalisations to accomplish particular functions, long before anything resembling words or sentences were used (Emmit et al. 2015). From this, he concluded that language is a matter of learning the kinds of meanings that can be shared in particular situations, and that children learn grammar based on meaningful choices rather than formal rules.

Another element of Halliday's functionalist theory is the "seven functions of language," which were designed to reflect the various conversational interactions that children develop during language acquisition. They are listed below:

1. Instrumental - "I want"
2. Regulatory - "Do as I tell you"
3. Interactional - "Me and you"
4. Personal - "Here I come"
5. Heuristic - "Tell me why"
6. Imaginative - "Lets pretend"
7. Representational - "I've got something for you"

(Zhao, n.d)

Halliday believed that children when children realise the potential that these functions serve, they will become more skilful in using them when communicating and expressing meaning to others.

According to Robin Hatfield, "the functional model of language teaching is applied when language is used for meaningful purposes and to carry out authentic functions" (2011). In other words, when adopting the functionalist perspective we are required to plan situations where language is incorporated as a medium of interaction and communication within the classroom. In doing so, we can foster the functional processes of communication in our students rather than mastery of language forms.

For example:

Each of the activities and ideas listed below can be used within classroom lessons to encourage functional language development.

- ✓ Conversation and discussion sessions
- ✓ Dialogues and role play
- ✓ Debates
- ✓ Sharing of personal experiences or describing of events
- ✓ Playing and working in groups to complete tasks
- ✓ Students explain rules of games
- ✓ The three basic functions of language

In the functionalist approach to language, there are a few specific functions that language can be used to carry out. In this section, we'll look at the three main ones:

- ✓ Informative
- ✓ Expressive
- ✓ Directive

The informative language function refers to the communication of information. In other words, the goal of informative language is to inform. Informative language is used to give more details about events or facts, or to share information with others. For example, informative language is used by teachers in schools to educate students, and by reporters and newscasters on tv to share the news with an audience. We can also use the informative language function on a daily basis to tell people where we're going, what we're doing, or about things going on in our lives.

The expressive language function is based on the emotions, feelings, attitudes, ideas, and opinions of the writer or speaker. In other words, expressive language is used to express oneself. Expressive language can be positive (such as expressing happiness or excitement) or negative (such as expressing sadness or anger), and

can be used to create deeper connections with other people in social situations (sharing your beliefs and opinions is a good way to let people know more about you and therefore become closer to you).

The directive language function refers to the use of language for giving orders or making requests. In other words, directive language is used to direct others. Directive language can be used to give commands (e.g. "Pick up that piece of litter."), to instruct someone to do something (e.g. "Place your left foot on the clutch and push it all the way in when you want to change gears."), or to make a request (e.g. "Please wash your dishes before you go to bed."). The directive language function is essentially based on getting things done.

The concept of the functional basis of language is that language acquisition is based on mastering social functions rather than mastering grammatical structures and specific linguistic features.

In other words, the belief in functionalist linguistics is that we learn language so that we can execute social functions, such as forming relationships and ensuring our basic needs are met. Based on the functionalist approach, new elements of language such as pragmatic structures, grammar, and vocabulary should all be placed on the same level of importance. This is because each of these linguistic structures helps us to master social functions.

ƏDƏBİ DANİŞIQ ÜSLUBUNUN XÜSUSİYYƏTLƏRİ VƏ İNTONASIYA ELEMENTLƏRİ FEATURES OF LITERARY SPEECH STYLE AND ELEMENTS OF INTONATION

Aynur Zahir Qızı Bədəlova

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin müəllimi

<https://orcid.org/my-orcid?orcid=0009-0002-9288-6218>

Xülasə

Ədəbi danışiq üslubu dilin müəyyən olunmuş qaydalara uyğun istifadə edildiyi şifahi ünsiyyət formasıdır. Bu üslub dilin norma və qaydalarına riayət etməklə şifahi formada diqqətə çatdırılır. Məqalə ədəbi danışiq üslubunun müxtəlif növlərini, xüsusən rəsmi və qeyri-rəsmi üslubları və bu üslublarda istifadə olunan intonasiya əlamətlərini təhlil edir. Ədəbi danışiq üslubunun dilin norma və qaydalarına uyğun istifadə olunan bir ünsiyyət forması olduğu vurğulanır. Rəsmi üslub ictimai və peşəkar mühitdə tətbiq edilir və mühazirə, məruzə, televiziya və radio üslubu kimi növləri əhatə edir. Qeyri-rəsmi üslub isə gündəlik həyatda və ictimai mühitdə istifadə olunur. Məqalədə, həmçinin intonasiyanın müxtəlif elementləri, o cümlədən vurğu, ton dəyişiklikləri, temp, fasilə və emosional vurğunun ədəbi danışiq üslubunda funksiyaları izah edilir. Həm rəsmi, həm də qeyri-rəsmi üslubda intonasiyanın doğru istifadə olunmasının ünsiyyətin effektivliyini artırdığı qeyd olunur. Məqalə ədəbi danışiq üslubunun həm dil qaydalarına uyğun qurulmasını, həm də dinləyici ilə düzgün əlaqənin yaradılmasını təmin etmək məqsədi daşıyır.

Açar sözlər: üslub, forma, təsir, mühit, intonasiya, dil.

Abstract

Literary style of speech is a form of oral communication in which language is used in accordance with established rules. This style is conveyed orally by observing the norms and rules of the language. The article analyzes various types of literary style of speech, especially formal and informal styles, and the intonation features used in these styles. It is emphasized that literary style of speech is a form of communication used in accordance with the norms and rules of the language. Formal style is applied in public and professional environments and includes such types as lectures, reports, television and radio styles. Informal style is used in everyday life and in social environments. The article also explains the functions of various elements of intonation, including stress, tone changes, tempo, pauses and emotional emphasis in literary style of speech. It is noted that the correct use of intonation in both formal and informal styles increases the effectiveness of

communication. The article aims to ensure that the literary style of speech is structured in accordance with both the rules of the language and the establishment of the correct connection with the listener.

Keywords: style, form, effect, environment, intonation, language.

Giriş

Ədəbi danışiq üslubu insanların bir-biri ilə ünsiyyət qurarkən istifadə etdikləri dilin müəyyən strukturlarına və qaydalarına uyğun olaraq ifadə olunan bir danışiq formasıdır. Bu üslub dilin norma və qaydalarına riayət etməklə şifahi formada ifadə edilir. Ədəbi danışiq üslubu rəsmi və qeyri-rəsmi olmaqla iki əsas kateqoriyaya bölünür. Rəsmi ədəbi danışiq üslubu, adətən ictimai və peşəkar mühitdə istifadə olunan, cəmiyyətin qəbul etdiyi dil qaydalarına riayət edərək həyata keçirilən ünsiyyət növüdür. Bu üslub ciddi dil strukturlarına, düzgün qrammatikaya və formal dilə əsaslanır. Rəsmi üslubun əsas xüsusiyyətləri arasında müəyyən bir ciddilik və obyektivlik mövcuddur. Rəsmi ədəbi danışiq üslubunun bir neçə növü mövcuddur:

1. **Mühazirə üslubu:** Bu üslub təhsil müəssisələrində professor və müəllim heyətinin şagird və tələbələrə danışdığı üslubdur. Burada əsas məqsəd məlumatın sistemli və dəqiq şəkildə çatdırılmasıdır. Mühazirə zamanı danışan şəxs mövzunu geniş şəkildə izah edir, məlumatları aydın və məntiqi şəkildə təqdim edir.
2. **Məruzə üslubu:** Məruzə müəyyən bir mövzu üzrə tədqiqatın və ya nəticələrin təqdim olunmasıdır. Bu üslubda da ciddilik və düzgünlük xüsusiyyətləri ön plandadır. Məruzə edərək müəllif əsas məqamları vurğulayır, məlumatları obyektiv və əsaslandırılmış şəkildə təqdim edir.
3. **Televiziya və radio üslubu:** Kütləvi informasiya vasitələrində, xüsusilə də televiziya və radioda istifadə edilən üslubdur. Burada dilin aydın və anlaşılın olması vacibdir, çünki bu üslub geniş auditoriyaya yönəlir. Xüsusilə xəbərlər və digər proqramlarda mətnlərin düzgün və qısa şəkildə çatdırılması vacibdir.
4. **Çıxış üslubu:** Bu üslubda bir şəxs, adətən, böyük auditoriya qarşısında öz fikirlərini, ideyalarını və ya təkliflərini təqdim edir. Çıxış üslubu, həmçinin müzakirə və konfranslarda da istifadə olunur. Burada məqsəd auditoriyanın diqqətini cəlb etmək və müəyyən bir məsələyə dair mövqeyini izah etməkdir.

Qeyri-rəsmi ədəbi danışiq üslubu isə daha sərbəst və gündəlik ünsiyyətə əsaslanır. Bu üslub daha çox ictimaiyyət içində, gündəlik həyat mühitində istifadə olunur. T. İsmayılova qeyd etdiyi kimi: “*Danışiq – məişət sözləri ədəbi kitab leksikasından fərqli olaraq, təsadüf və gözlənilməz xarakterə malikdir. Bundan əlavə danışiq-məişət sözləri minimal üslubi deqredasiya səviyyəsinə malikdir və*

böyük bir qisminin lüğət tərkibində əks olunması ilə əlaqədar işlənilir." [2.] Qeyri-rəsmi ədəbi danışiq üslubunun əsas növləri bunlardır:

1. ***Ailə və məişət danışiq üslubu:*** Bu üslub, ailə daxilində və yaxın dostlar arasında istifadə olunan dil formasıdır. Burada daha çox şəxsi, gündəlik məsələlərdən bəhs olunur. Ailə və məişət danışığı adətən səmimi və təbii olur, burada dilin strukturu sərbəstdir.
2. ***İctimai-kütləvi danışiq üslubu:*** Bu üslub daha geniş sosial mühitdə, məsələn, küçədə və ya ictimai yerlərdə insanların bir-birilə ünsiyyət qurduğu zaman istifadə olunur. Burada da dil normalarına tam riayət edilməyə bilər, lakin ədəbi dil qaydaları gözlənilir və daha sərbəst və sadə cümlələrdən istifadə edilir.
3. ***Söhbət üslubu:*** Bu üslub, insanların bir-biri ilə sərbəst şəkildə ünsiyyət qurduğu zaman yaranır. Söhbət üslubu adətən dostlar, ailə üzvləri, həmkarlar arasında baş verir. Söhbət zamanı dilin sərbəstliyi və təbiiliyi gözlənilir.

Ədəbi danışiq üslubunda intonasiya, mətnin mənasını və emosional təsirini düzgün şəkildə çatdırmaqda mühüm rol oynayır. İntonasiya dilin zəngin ifadə vasitələrindən biridir və hər bir üslub növünün özünəməxsus intonasiya xüsusiyyətləri mövcuddur. İntonasiya, ümumiyyətlə, səslərin yuxarı və aşağı qalxması, temp və vurğu kimi xüsusiyyətlərin birləşməsindən ibarət olur. Bu, hər hansı bir ifadənin, fikrin və ya cümlənin strukturunu təşkil edərkən mənasını müəyyən edir. Ədəbi danışiq üslubunda intonasiya məzmunun dəqiq və anlaşılacaq təqdim olunmasına təsir edir. Ədəbi danışiq üslubunda intonasiya xüsusi üslub vəzifəsi yerinə yetirir. Vurğu rəsmi üslubda təqdimat, məruzə və ya mühazirə zamanı vurğunun əsas məlumatların, təkliflərin və ya nəticələrin auditoriyaya daha təsirli şəkildə çatdırılmasına xidmət edir. İntonasiya səslərin yüksək və ya alçaq səviyyədə dəyişməsi ilə meydana gəlir. Yüksəliş və alçaqlıq şifahi ünsiyyətdə mətnin mənasını və emosional yükünü dəqiq şəkildə ifadə etmək üçün istifadə olunur. Rəsmi danışiq üslubunda, məsələn, mühazirə və məruzə üslubunda yüksək frekanslı səslər çox vaxt vacib və ya diqqətəlayiq məqamları vurğulamaq üçün istifadə olunur. Əksinə, alçaq frekanslı səslər cümlənin yekununu və ya kəskin məsələləri təqdim etmək üçün istifadə oluna bilər. İntonasiya sürəti sözlərin və cümlələrin ifadə edilmə sürəti ilə bağlıdır. Rəsmi danışiq üslubunda, məsələn, məruzə və mühazirə kimi formal təqdimatlar zamanı tempin idarə edilməsi çox vacibdir. Çox sürətli danışiq, auditoriyanın diqqətini yayındıra bilər, lakin çox yavaş danışiq isə monotonluq və sıxıcı təəssürat yarada bilər. Bu səbəbdən, hər bir təqdimat və çıxış zamanı danışanın tempə nəzarət etməsi vacibdir. Durğu və fasilələr intonasiya qaydalarının vacib elementlərindəndir. Onlar danışiq zamanı müəyyən məqamları vurğulamaq, auditoriyanın dinləmə prosesini asanlaşdırmaq və cümlələrin mənasını daha aydın şəkildə təqdim

etmək üçün istifadə olunur. Mühazirə və məruzə üslubunda, məsələn, məlumatın vacib hissələri arasındakı fasilələr, auditoriyanın bu məlumatı qəbul etməsi üçün əhəmiyyətlidir. Həmçinin fasilə müəyyən bir məqamı düşünmək, qiymətləndirmək və ya diqqəti cəlb etmək məqsədini daşıya bilər. Ədəbi danışmaq üslubunda intonasiya yalnız məntiqi deyil, həm də emosional təsir yaratmağa xidmət edir. Bu xüsusiyyət xüsusilə qeyri-rəsmi danışmaq üslubunda ailə və məişət ünsiyyətində daha geniş şəkildə istifadə olunur. Lakin rəsmi üslubda da bəzən məruzə və ya çıxış zamanı emosional vurğularla auditoriyanın diqqətini çəkmək mümkündür. Emosional vurğu danışanın müəyyən bir məsələyə olan münasibətini və ya auditoriyanın reaksiyasını təxmin etməyə kömək edir. Danışmada istifadə olunan səslərin müddəti də intonasiya əlamətlərindən biridir. Uzun səslər, adətən cümlənin bitməsinə və ya ən vacib məlumatın çatdırılmasını ifadə edir və dinləyicilərdə müəyyən təəssürat yaratmaq məqsədini daşıyır. Qısa səslər isə daha çox ardıcıl və sürətli ifadələr üçün istifadə edilir.

Beləliklə, ədəbi danışmaq üslubunda intonasiya sözlərin mənasını düzgün və dəqiq şəkildə çatdırmaqla yanaşı, onların emosional təsirini də formalaşdırır. Rəsmi üslubda, xüsusilə mühazirə, məruzə, çıxış və d. ictimai çıxışlarda intonasiyanın düzgün istifadə olunması dinləyicilərin diqqətini çəkmək, onların məzmunu anlamalarına kömək etmək və effektiv ünsiyyət yaratmaq üçün vacibdir. İntonasiya, həmçinin dilin zənginləşdirilməsi, auditoriyanın marağının qorunması və kommunikasiya prosesinin müvəffəqiyyətli olması baxımından əvəzsiz bir vasitədir.

Nəticə olaraq ədəbi danışmaq üslubu, həm rəsmi, həm də qeyri-rəsmi formada müxtəlif kommunikasiya ehtiyaclarını qarşılayan bir dil vasitəsidir. Rəsmi üslub daha çox ictimai və peşəkar mühitdə istifadə olunur, bu zaman nitqin düzgünlüyü, dəqiqliyi və aydınlığı önəmlidir. Qeyri-rəsmi üslub isə şəxsi və gündəlik ünsiyyətdə daha sərbəst və təbii olur. Hər iki üslubun müxtəlif kommunikasiya vəziyyətlərində doğru istifadə olunması vacibdir.

Ədəbiyyat

1. A. Bayramov, Z. Məhərrəmov, M. İsgəndərzadə. Azərbaycan dili və nitq mədəniyyəti. (ali məktəb tələbələri üçün dərs vəsaiti). Bakı, 2015. 236 səh
2. T. İsmayılova. Gündəlik –məişət (danışmaq) üslubu. Filologiya məsələləri, № 7, 2019.
3. M. İsmayılova. Azərbaycan dili və nitq mədəniyyəti. II cild. Bakı, 2022, səh. 233.
4. S. Hüseynov. Nitq mədəniyyəti. Dərslik. Bakı, 2010. 240 səh

BƏXTİYAR VAHABZADƏNİN TÜRKÇÜLÜK FƏLSƏFƏSİ**Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru Şəkər Məmmədova****ORCID: 0009-0005-5385-4733****E-Posta: shakarmammadova1986@gmail.com****Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti, Türkoloji mərkəz,
Türkoloji, Bakı, Azərbaycan****Özet**

XX əsrdə yaradıcılığında türkçülük və milli azadlıq mübarizəsi mövzulu əsərləri ilə xalqımızın milli özünüdərkini oyanışında çox böyük və mühüm rol oynamış Bəxtiyar Vahabzadə ümumtürk mənəvi dəyərlərinin xilasını yolunda türk birliyi ideyasına söykənən dəyərli fikirləri ilə vətəndaşlıq ruhunun qüvvətlənməsində və ədəbi-ictimai fikrin istiqlal ideyaları ilə zənginləşməsində böyük rol oynamışdır. Ədəbi yaradıcılığı bütün türk dünyasının mənəvi birliyi və yüksəlişi ilə yaxından əlaqəli olan Bəxtiyar Vahabzadə çağdaş türk dünyasının böyük qələm ustasıdır. B.Vahabzadə təfəkkürü, türkçülük fəlsəfəsi yalnız şair təfəkkürü, fəlsəfəsi deyil, həm də filosof, ictimai xadim təfəkkürü, fəlsəfəsidir. 2025-ci ildə anadan olmasının 100 illiyi tamam olan türkçülük sevdalısı B.Vahabzadə poeziyasında, dram əsərlərində də ilk növbədə türkçülük ideyalarının dönməz savaşı olaraq yaddaşlarda dərin izlər buraxmışdır. Türkçülük düşüncəmizin formalaşması naminə söz sənətinin, o cümlədən, dramaturgiyanın bütün imkanlarından istifadə etmiş B.Vahabzadə türkçülük düşüncəsinin dönməz təbliğatçısı kimi də tarixə iz qoyan adamlardan olmuşdur. Böyük şair B.Vahabzadə sovetlər dönəmi zamanı bütün türk dünyasının mənəvi yüksəlişi və birliyi naminə apardığı mücadilədə xalqa türk ruhuna ləyaqətlə sahib çıxanların savaşı qalibiyyətlə nəticələnməsinə böyük inamla səsləniş var.

Anahtar Kelimələr: türkçülük, fəlsəfə, Bəxtiyar Vahabzadə, türk birliyi

BAKHTİYAR VAHABZADEH'S PHILOSOPHY OF TURKİSM

Summary

In the 20th century, Bakhtiyar Vahabzadeh, who played a great and important role in the awakening of the national self-awareness of our people with his works on the themes of Turkism and the struggle for national liberation, played a great role in the strengthening of the spirit of citizenship and the formation of literary and social thought with valuable ideas based on the ideas of Turkism on the way to saving the universal Turkic spiritual values. Bakhtiyar Vahabzadeh, whose literary work is closely related to the spiritual unity and rise of the entire Turkic world, is a great master of art of the contemporary Turkic world. B. Vahabzadeh's thinking, philosophy of Turkism is not only his thinking and philosophy, but also the thinking and philosophy of a philosopher and public figure. B. Vahabzadeh, a lover of Turkism, whose 100th anniversary of his birth will be celebrated in 2025, left deep marks in the memory as an irrevocable fighter of the first Turkic ideas in his poetry and drama works. B. Vahabzadeh, who used all the possibilities of the art of speech, including dramaturgy, for the formation of our Turkic thought, was one of the people who left his mark on history as an irreplaceable propagandist of the Turkic thought. The great poet B. Vahabzadeh, in his struggle for the spiritual uplift and unity of the entire Turkic world during the Soviet era, expressed his great confidence that the struggle of those who worthy of the Turkish spirit would result in victory.

Keywords: Turkism, philosophy, Bakhtiyar Vahabzadeh, Turkish unity

CƏLİL MƏMMƏDQULUZADƏNİN BƏDİİ NƏSRİ

Yeganə Nəriman qızı Qasımova
A D P U Ədəbiyyat kafedrasının dosenti,
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru

Xülasə

Cəlil Məmmədquluzadə Azərbaycan yazıçısı, dramaturq, jurnalist, ictimai xadim, tənqidi realizm ədəbi cərəyanının, ilk mənzum alleqorik dramın yaradıcısı, satirik publisistikanın -"Molla Nəsrəddin" ədəbi məktəbinin banisi və ideya rəhbəri, kiçik janrın böyük ustadı kimi tanınır.

Mirzə Cəlilin bədii nəsrı XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatında yeni hadisə idi. Gerçək həyat hadisələrinin tipik vasitələrlə təqdimi, adi, sıradan insanın maraqlı və qəribə taleyinin ədəbiyyata gətirilməsi, milli oyanışa çağırış, sadə, koloritli dil və üslub onun hekayələrinin əsasını müəyyən edir.

Nasir ilk yaradıcılıq dövründə "Çay dəstgahı" alleqorik mənzum dramını, "Danabaş kəndinin əhvalatları" povestini, "Danabaş kəndinin məktəbi", "Kışmış oyunu", "Poçt qutusu" hekayələrini yazmış, Azərbaycan kəndinin, kəndlisinin həyat və məişətini əks etdirmişdir.

Mirzə Cəlilin ilk məlum nəsr əsəri 1894-cü ildə yazılmış "Danabaş kəndinin əhvalatları" povestidir. Povest ədibin Nehrəmdə müəllimlik etdiyi illərdə aiddir. Müəllif "Danabaş kəndinin əhvalatları" adı altında silsilə əsərlər yazdığı nəzərdə tutmuş, silsiləyə daxil olan "Eşşəyin itməkliyi" povestini tamamlamış, "Danabaş kəndinin məktəbi" hekayəsi isə yarımçıq qalmışdır. Ona görə də "Danabaş kəndinin əhvalatları" dedikdə "Eşşəyin itməkliyi" povesti nəzərdə tutulur.

Kəndli məişətini müşahidə edən yazıçı Danabaş kəndində cərəyan edən bir əhvalat seçmiş və povestin süjetini həmin əhvalat üzərində qurmuşdur. Əsərdə satira hədəfi bəylər, çarizm üsul-idarəsi, rüşvətxor çar məmurlarıdır. Görünür bu səbəbdən əsər o zaman çap olunmamış, əlyazması şəklində ədibin dostları arasında yayılıb oxunmuşdu.

Mirzə Cəlilin ilk mətbu əsəri "Poçt qutusu" (1903) hekayəsi "Danabaş kəndinin əhvalatları" povestinin davamıdır. Mülkədar Vəlixan ilə kəndli Novruzəli arasındakı münasibət əsərin əsas məzmununu təşkil edir. "Poçt qutusu"nun gənc yazıçının ədəbi həyatında xüsusi əhəmiyyətli olmuş, gələcək yolunu müəyyənləşdirmişdir. Hekayə yazıçının bütün nəşrlərinə daxil edilmiş, xarici dillərə tərcümə olunmuş, orta məktəblərdə tədris olunur, süjeti əsasında qısametrajlı film çəkilmişdi.

XX əsrin əvvəllərində yazıçının "Usta Zeynal" (1905), "Dəllək" (1906), "İranda hüriyyət" (1906), "Fatma xala" (1906), "Qurbanəli bəy", "Quzu" (1914), "Nigarançılıq" (1916), "Konsulun arvadı" (1918), "Pirverdinin xoruzu" (1906) və b. hekayələri onu kiçik janrın böyük ustadı kimi tanıtmışdır.

M.Cəlil hekayələrində İran Azərbaycanındakı ictimai-siyasi hadisələr mühüm yer tutur. Mövzusu siyasi məqsədlə seçilmiş, süjeti gerçək həyatdan alınmış "İranda hüriyyət" şah hökumətinin 1906-cı ildə elan etdiyi məşrutə ilə bağlı yazılmış, saxta hüriyyətin mahiyyəti ifşa edilmiş, xalqı aldanmamağa, demokratik islahatlar uğrunda mübarizəyə çağırılmışdır. Hekayənin sonundakı: "23 noyabr 1906, Tiflis" qeydindən aydın olur ki, müəllif hüriyyət xəbərini eşidən kimi hekayəni yazmağa başlamış, zəruri məsələyə dərhal münasibətini bildirmişdir.

Açar sözlər: Mirzə Cəlil, nəsr, hekayə, janr, obraz

THE ARTISTIC PROSE OF CALİL MAMEDKULİZADE

Abstract

Jalil Mammadguluzadeh is known as an Azerbaijani writer, playwright, journalist, public figure, the creator of the critical realism literary trend, the first verse allegorical drama, the founder and idea leader of the "Molla Nasraddin" literary school of satirical journalism, and the great master of the minor genre.

Mirza Jalil's artistic prose was a new phenomenon in 20th century Azerbaijani literature. The presentation of real life events through typical means, bringing the interesting and strange fate of ordinary, ordinary people into literature, calling for national awakening, simple, colorful language and style determine the basis of his stories.

In his first creative period, Nasir wrote the allegorical verse drama "Tea Bench", the story "Danabash Village Stories", the stories "Danabash Village School", "Raisin Game", "Mailbox", reflecting the life and everyday life of the Azerbaijani village and peasant. The first known prose work of Mirza Jalil is "Stories of Danabash Village" written in 1894. The story refers to the years when the writer was a teacher in Nehram. The author intended to write a series of works under the title "Danabash Village Stories", completed the series "The Disappearance of the Donkey", while the story "Danabash Village School" remained unfinished. Therefore, "Stories of Danabash Village" refers to the story of "The Disappearance of the Donkey".

Observing peasant life, the writer chose a story that took place in the village of Danabaş and built the plot of the narrative on that story. The target of satire in the work is gentlemen, tsarist administration, corrupt tsar officials. Apparently, for this reason, the work was not printed at that time, but was circulated and read among the writer's friends in the form of a manuscript. Mirza Jalil's first printed work, "The Mailbox" (1903), is a continuation of the story "Danabash Village Stories". The main content of the work is the relationship between Mulkadar Valikhan and villager Novruzali. "Mailbox" was particularly important in the literary life of the young writer and determined his future path. The story was included in all the writer's publications, translated into foreign languages, taught in secondary schools, and a short film was made based on its plot.

At the beginning of the 20th century, the writer's "Foreman Zeynal" (1905), "Freedom of Iran" (1906), "Aunt Fatma" (1906), "Gurbanali Bey", "Goat" (1914), "Worry" (1916), "Consul's Wife" (1918), "Pirverdi's Cock" and others. his stories made him known as a great master of the minor genre. In the stories of M. Jalil, social and political events in Iran-Azerbaijan occupy an important place. The topic was chosen for political purposes, and the plot was taken from real life. "Freedom in Iran" was written in connection with the constitution announced by the Shah's government in 1906. From the note at the end of the story: "November 23, 1906, Tiflis", it is clear that the author started writing the story as soon as he heard the news of freedom, and immediately expressed his attitude to the necessary issue.

Keywords: Mirza Jalil, prose, story, genre, image

ABAY DAĞLI'NIN "ALBAY" DRAMASINDA VATANIN ÖZGÜRLÜĞÜ

Phd, Doçent, Babayeva Malahat Ramiz kızı

ADPU, Edebiyat Bölümü

milababayeva@mail.ru

<https://orcid.org/0000-0002-3600-8499>

ÖZET

Azerbaycan muhacir edebiyatının tanınmış temsilcilerinden Abay Dağlı, Kıbrıs hareketini ve kahramanlarını anlatan "Albay" adlı tiyatro oyununu 1975 yılında İstanbul'da yayınladı (eserin tam adı "Annemizin ve Kızlarının Öz Oğlu - Yenilmez Oğlumuz - Albay"dır). Makalede oyunun ideolojik ve sanatsal özellikleri analiz edilip değerlendirilmekte ve oyunun güncelliği savunulmaktadır. Yapılan analizler aşağıdaki bilimsel-teorik sonuçlara varılmasını sağlamaktadır: - Kıbrıs sorunu çözülmediği ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ne yönelik tehdit devam ettiği için oyun bugün de güncelliğini korumaktadır; - Eser, adaletin er ya da geç galip geleceği, zulmün ve zalimin yenileceği fikrini yeniden vurgular; - Oyun, vatan sevgisini aşılacak ve yüceltmek, büyük işler uğruna kahramanlıkları yüceltmek, aynı zamanda eski, çürümüş örf ve adetleri eleştirmek açısından önemlidir; - Eser, Azerbaycanlı göçmenlerin, ikinci vatanları olarak gördükleri Türkiye'nin sosyo-politik, edebi ve kültürel yaşamına aktif katılımlarını bir kez daha teyit etmektedir; - "Albay" oyunu, Abay Dağlı'nın eserleri de dahil olmak üzere göç mirasının daha geniş bir şekilde incelenmesi için değerli bir kaynaktır.

Anahtar Sözcükler: Göç edebiyatı, dramaturji, Abay Dağlı, Albay oyunu, Kıbrıs hareketi.

FREEDOM OF THE HOMELAND IN ABAY DAGL'S PLAY "ALBAY"

Phd, Asosasion professor, Babayeva Malahat Ramiz gizi
ASPU, Department of Literatura

milababayeva@mail.ru

<https://orcid.org/0000-0002-3600-8499>

SUMMARY

One of the well-known representatives of the Azerbaijani emigration literature, Abai Daghly published the play "Albay" (the full name of the work is "the son of the Motherland - an indestructible colonel"), narrating about the Cyprus movement in 1975 in Istanbul and its heroes. The article analyzes and assesses questions of the ideological content, relevance and skill of the play. The analysis of the work allows you to come to the following basic scientific and theoretical conclusions: the Cyprus problem is not solved and there is a danger for the Turkish Republic of Northern Cyprus, the current play is still relevant; - the work once again confirms the idea that sooner or later justice will triumph, torment and cruelty will be destroyed; - the play is important for promoting love to Motherland, for reflecting heroism on the way to great, inspired goals, and at the same time for criticising old, rotten customs and traditions; - the work once again confirms the active participation of Azerbaijani migrants in the socio-political, literary and cultural life of Turkey, which they considered their second homeland; - The play "Albay" is one of the valuable sources of research in the field of migration heritage, including AbayDaghly's work.

Key words: Emigration literature, dramaturgy, Abay Daghly, play "Albay", Cypriot movement

Gerek Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti'nin yıkılmasından sonra Sovyet rejiminin zulmünden kaçmak isteyen, gerekse II. Dünya Savaşı'nın sona ermesinden sonra sınır ötesinde kalan soydaşlarımızın büyük çoğunluğu, tarihi, milli, kültürel ve manevi bağlar ve yakınlık sonucunda Türkiye'yi ikinci vatan olarak seçmiş ve kardeş ülkeye yerleşmişlerdir. Azerbaycan'ı her zaman özleyen yabancılar, kendilerine sevgiyle kollarını açan Türkiye'yi kendi vatanları gibi sevdiler, ona sadakatle hizmet ettiler; sevinçlerini ve üzüntülerini paylaştılar. Azerbaycan göç edebiyat mirasının, Türkiye'nin zengin tarihini ve şanlı Türk askerinin zaferlerini anlatan yeterli sayıda örneği barındırması tesadüf değildir. Bağımsızlık mücadelesi verenlerin bu konulara değinmesi doğaldır. Kardeş halklarımızın dillerinde bir destan olan özgürlük duygusu, bayrak, vatan, millet sevgisi, göçmenlerimiz için gurur ve ilham kaynağı olmuştur. Dünya askeri tarihinin altın sayfalarından biri sayılan Çanakkale Muharebesi, Bakü'nün Ermeni-Bolşevik haydutlarından kurtuluşu, Güney Kore'deki kahramanlık destanı ve Kıbrıs hareketine adanmış sanatsal ve gazetecilik örnekleri, bir yandan Türkiye'ye

duyulan sevginin ifadesi, diğer yandan Bolşevizmin ve Sovyet rejiminin esareti altında inleyen vatanımız Azerbaycan'ın bağımsızlığı için ideolojik mücadelenin bir yöntemidir.

Yunan zulmüne ve katliamına maruz kalan, ulusal kimliğini korumaya çalışan ve bağımsızlık mücadelesi veren Kıbrıs Türklerinin akıbeti, Azerbaycanlı göçmenleri her zaman düşündürmüş ve kaygılandırmıştır. Kıbrıs'ın 1950'li yılların sonu ve 1960'lı yılların başında bağımsızlığını ilan etmesinden sonra adada yaşayan Türkler özellikle şiddete maruz kaldılar. Hatta Azerbaycan Kültür Derneği'nin (Ankara) yayın organı "Azerbaycan" dergisinde imzasını bulduğumuz Abdulla Aslantürk, ileri görüşlü bir tavırla ateş püskürüyor ve yüksek sesle bağırıyordu:

Hey Kıbrıslı dostum! O gün geliyor, yakındır,
Anadolu'dan bir gün mutlaka doğacak.
Bir gün Kıbrıs benim bayrağım altında adını duyuracak
Tarih kanımla yazsın: Kıbrıs Türk'ün gözüdür.
Sen gökyüzünde uçan turna kuşundan tek isteğimsin,
İlk durağım Lefkoşa.

Şair daha sonra, "Ölsem de gözlerimi kapatmam, seninle buluşmasam da" diyor ve "Bizden sizin gibi ayrılan ülkeler çok azdır" diyerek üzüntüsünü dile getiriyor ve onların da Türkiye'ye emanet olduğunu söylüyor: Azerbaycan, Türkistan, Türk'e hakikatten bir emanet, Allah bana fırsat verirse Abdullah Aslantürk Dünyaya şunu söyleyecek: Kıbrıs Türk'ün gözüdür (1, 18).

Türk Silahlı Kuvvetleri'nin 1974 yılında Kıbrıs'ta başlattığı harekâtla şanlı Türk Silahlı Kuvvetleri'nin başkent Lefkoşa'ya girmesi, muhacir yazarları daha da cesaretlendirmiş ve Azerbaycan'ın da bağımsızlığa kavuşacağı yönündeki umutlarını artırmıştır. Filoloji Doktoru, Doçent Nikpur Cabbarlı, bir süre Türkiye'de yaşamış ve orada yüksek öğrenim görmüş göçmen şair Alazan Baycan'ın (Hacı Hasanzade-1913-Kazak, 1989-Freiburg) Kıbrıs Zaferi dolayısıyla yazdığı "Yuru" adlı şiiri incelerken, şairin ve kendi üslubuyla göçmenlerin duygu ve düşüncelerini ustalıkla aktarıyor ve Kuzey Kıbrıs'taki olayların A. Baycan'ın anavatanı Azerbaycan'ın kurtuluşuna olan inancını daha da güçlendirdiğini gösteriyor. Türkiye Cumhuriyeti'nden "Azerbaycan davasına" manevi destek istiyor. Bu bağımsızlık arzusu, hiç kuşkusuz, bütün vatansever Azerbaycanlıların kardeş ülkelere duydukları sınırsız sevgiden kaynaklanıyordu (2, 91). Araştırmacı şunları yazıyor: "A. Bayjan, hassas şiirsel yüreğiyle, sadece anavatanı Azerbaycan'ın değil, aynı zamanda tüm tutsak Türk halklarının acılarını ve ızdıraplarını yüreğinde taşımış, onların bağımsızlık mücadelesini desteklemiş ve kurtuluşlarını ummuştur." Şair, özellikle Türk ordusunun Temmuz 1974'te Kuzey Kıbrıs'a yönelik başarılı askeri harekâtından ve bu harekât

sonucunda binlerce Kıbrıslı Türk'ün soykırım tehdidinden kurtarılmasından ilham almıştır. O günlerde yazdığı "Mart" şiirinde bu zaferden duyduğu sevinci ve Türk askerinin kahramanlığına olan hayranlığını şöyle dile getiriyordu:

Yürümek! Gözümün bebeği Türk askeri,
Adaletsizliği ortadan kaldır, iyi bir düzen kur.

Yürümek! Alp Arslan'ın yiğit adamları,

Haini ve zalimi oradan atın.

Millet arkanda, yürü aslanım,

Sen kudrete, hikmete ve hakikate sahipsin.

Yüreğim sevinçle doldu, acıyı bana bırak,

Özgürlük umudu artık benimle.

Unutmayın! Doğudaki dağların ardında

Orada da zulüm gören kardeşlerimiz var.

Onlara yürek ver, onlara umut ver, onlara acı ver,

Sözün duyuldu, adın duyuldu (2, 90-91).

Göçmen oyun yazarı Abay Dağlı'nın 1975 yılında İstanbul'da yayımlanan, 3 perde 7 sahneden oluşan "Albay" adlı oyunu (eserin tam adı "Annemiz ve Kızımızın Öz Oğlu - Yenilmez Oğul - Albay") da Kıbrıs olaylarını ve bu hareketin kahramanlarından Albay İbrahim Garaoğlanoğlu'nun yiğitliğini konu edinir. Yazar, oyunun başında eseri Kıbrıs'ta şehit düşen Albay İbrahim Karaoğlanoğlu'nun ve tüm şehitlerimizin aziz ruhuna ithaf ettiğini yazmaktadır.

Kitabın şerhinde, oyunun, Türk Silahlı Kuvvetleri Genelkurmay Başkanlığı'nca gençlerin askerî vatanseverlik eğitimi açısından önemli bir eser olarak onaylandıktan sonra yayımlandığı, son Kıbrıs olaylarından sonra da görüldüğü gibi, milli heyecan günlerinde tarih ve ordu konulu tiyatro oyunlarına okullarda ve kuruluşlarda büyük ilgi gösterildiği belirtiliyor... A. Dağlı, eser için yazdığı "Özet"te, eserin içeriği ve yazılış amacı hakkında kısa bilgiler veriyor. Oyunun ikinci perdesinin üçüncü sahnesinde, yüzbaşının esir Rum'a, özetin (3, 3) önsözü olarak söylediği "Derbe dersin... Derbeler de var, Mesela bir Kıbrıs, bir Dumlupınar" (3, 33) dizesini de tesadüfen eklememiş. Yazar, Türk askeri tarihinde parlak bir iz bırakan ve tarihe "Başkomutanlık Meydan Muharebesi" ya da "Dumlupınar Meydan Muharebesi" (Kurtuluş Savaşı'nın son aşaması - 26 Ağustos 1922) olarak geçen ve Mehmetçiğin şanlı süngüsüyle kazanılan Yunanlılara karşı Dumlupınar zaferini kasıtlı olarak okuyucusuna hatırlatır... Kahramanı Albay İbrahim Garaoğlanoğlu da asker arasında vatan sevgisini, Atatürk fikirlerini ve Kurtuluş Savaşı ruhunu canlı tutmaya çalışır, her türlü kara zihniyete, zararlı örf ve adetlere karşı

çıkarmak. Bu tür bir eğitim sonucunda, kan davası güden ve birbirlerinden nefret eden iki asker, Kıbrıs'a asker çekilmesi haberini duyduklarında mutlu olurlar, kinlerini unuturlar ve kardeş gibi kucaklaşırlar.

Yukarıda da değindiğimiz gibi oyunun içeriği Kıbrıs'ta yaşanan olaylardan alınmış olup, Albay İbrahim Karaoğlanoğlu ve askerlerinin kahramanlık hikayesi anlatılmaktadır. Rumların zulmüne ve katliamına maruz kalan Kıbrıslı Türkleri kurtarmak için canla başla çalışan askerler, her an adaya doğru "koşmaya, tezahürat etmeye ve şarkı söylemeye" hazır, "Annem beni büyüttü..." marşını söyleyerek büyük bir mücadele ruhu içindedirler (3, 10). Albay İbrahim Karaoğlanoğlu, asker ve çavuşlara, "Ruh beslenilirse Eroğlu oğulları galip gelir, büyük zaferler her zaman kazanılır" diyerek onları cehaletin ve çürümüş örf ve adetlerin etkisinden, özellikle kan davası gibi belalardan kurtarmaya çalışmış ve bu isteğine de ulaşmıştır. Her askerın yüreği Kıbrıslı Türklerin katillerine karşı kinle dolar ve "Vatana kurban olurum", "Silahın başındayım, emrederim", "Elimde silahla koşarım, dağların doruklarını aşarım, hep böyle kazanırım ve yaşarım" diye savaşa koşarlar (3, 16,17). Albay İbrahim Karaoğlanoğlu ise askerlerine örnek oluyor, yaralıları yardım ediyor, düşman kurşunuyla vurulan şehidin başını dizine alıp alından öpüyor ve heyecanla ona sesleniyor:

Alnından vurulmuş bir şekilde uzanmış yatıyor,
Bir hilal uğruna, ey Rab, kaç güneş battı!
Ey bu topraklar için toprağa düşen asker!
Gökten bir ata inip onu öpse, o tertemiz alnına değer.
Sana küçük gelmeyecek bir mezarı kim kazar?
"Seni tarihe gömmeliyim" desem, sığmazsın.
Dans eden Mağrip, akşamları sallasam, doğacağım...
Tekrar bir şey yapabildiğimi söyleyemem (3, 35).

A. Dağlıalbay İbrahim Karaoğlanoğlu'nun sözleri, İstiklal Şairi Mehmet Akif Ersoy'un "Çanakale Şehitleri" şiirinden alınan dizelerle birlikte sahneyi daha da etkili hale getiriyor, metinde duygu ve anlatım zenginliği yaratıyor. Yazar daha sonra kendi sözleriyle Albay İbrahim Karaoğlanoğlu'nu konuşturuyor:

"Ey aziz şehit!...
Şanlı vatanım, dünyada senin ruhunu yaşatıyor.
"Köy senindir, vatanım senindir, dünya senindir" (3, 35).

Eserin finalinde Albay İbrahim Karaoğlanoğlu da şehitliğin zirvesine yükseliyor. Bu ağır kayıp ve acı, yazarı, okuyucuyu ve izleyiciyi sarssa da zafere olan inançlarını zerre kadar eksiltmiyor. Albay ölüm anında bile iyimserdir, düşmana ölüm anında bile meydan okur ve bu duygu ve his herkese yayılır. Albay ileriye, adaya doğru baktı ve şöyle dedi:

Kıyıdan kıyıya durmaz bu axın,
Nə qədər yaxın, nə qədər yaxın (3, 45)

Oyunun içeriği, karakterleri ve gelişen olaylar yazarın düşüncesini yeterince yansıtmaktadır. Türklerin sevgiyle "Yavru Vatan" dediği Kıbrıs'ın Rumlardan kurtuluşunun tarihini ve Kıbrıs Türklerinin kaderini konu alan oyunun ana fikri, vatanseverlik ve kahramanlığı teşvik etmek ve yaygınlaştırmak. Yazar ve kahramanları kana susamış düşmandan -çocuk, kadın ve yaşlı katillerinden- nefret etseler de, barışın, huzurun ve barışçıl bir arada yaşamanın destekçileridirler. Yazarın sözleriyle, "barış idealleri de eserde ifade edilmiştir" (3, 3). Albay İbrahim Garaoğlu, yüzbaşıyla yaptığı görüşmede barıştan ve düşmana barış teklif etme imkânından yana olduğunu dile getiriyor:

Elbette bu sözü dinleyeceğiz,
Hatta size bir barış şiiri okutacağız.
Savaşın sebebi barış ve nefrettir,
Bazı savaşlar aynı zamanda barış içindir (3, 27).

Oyunun en ilgi çekici ve duygu dolu sahnelerinden biri de Türk asker ve subaylarının, taş ve kayaların arasında meydana verdikleri kısa bir molada anavatanları Türkiye'den gelen mektup ve gazeteleri okudukları sahnedir. Bir askerın babasının, annesinin, büyükbabasının, amcasının ve sevgilisinin yazdığı mektuplar, askere ve vatana duyulan sevginin en yüce ifadesi ve değeridir. Askerler ve subaylar sırayla mektupları okuyorlar.

Baba, sevgili oğlunu kovandaki bir arıya benzetir, onu okşar ve Kıbrıs'ı kurtarması için ona öğüt verir:

Kovanımdaki bal, oğlum.
Telli saz çal oğlum.
Sevgili vatanım, dedi,
Kıbrıs'ımı al oğlum.

Annesi oğluna, yüreğinde Kıbrıs'tan başka hiçbir keder ve üzüntü olmadığını, Yavru Vatanı uğruna kendisini feda etmeye değer bulduğunu yazar:

Şurubu kaseye koydum,
Kalbimde kadeh yok.
Herkesin bir kurbanı vardır,
Oğlum Kıbrıs için kendini feda etti.

Amcam Kıbrıs hareketini bir bayram olarak görüyor, bu yüzden çok mutlu oluyor ve Türkiye'den Kıbrıs'a selamlarını iletiyor:

İyi tatiller,

Suyum berrak ve damlıyor.

Memleketimden sana,

Kıbrıs'ıma selamlar.

Mehmetçik'in dönüşünü heyecanla bekleyen sevgilisi, askerin kendisiyle ve Kıbrıs'ın sevgilisiyle yaşadığından emindir:

Konuşuyorsun, heyecanlanıyorsun,

Bir nehir olur ve taşar.

Sen de benimlesin ve ayrıca,

Kıbrıs'ımla yaşayacaksın (3, 38-39).

Oyundaki mücahit karakterleri de oldukça dikkat çekici ve sevgiyle işlenmiş. Mücahitler de A. Dağı gibi vatanlarının acısını yaşıyorlar ve vatanlarının özgürlüğü için mücadele ediyorlar. Düşünceleri, davranışları ve konuşmaları yazara tanıdık ve aşinadır. Kadın, yaşlı, çocuk demeden kimseye acımayan Yunan canavarları, Bolşeviklerden de, faşistlerden de farksızdır. Masum insanları hedef alıyorlar ve yeni katliamlar yapıyorlar (3, 22, 23). Mujaid'ler, binlerce Kıbrıslı Türk gibi, anne ve babalarını kaybetmiş, evsiz kalmış, yurtsuz kalmış ve yetimhanelerde büyümüşlerdi. Bütün bunlar onları sarssa da, bir gün Türkiye'nin kendilerini kurtaracağına inanıyorlardı ve umutlarını yitirmiyorlardı:

Anavatanımız, vatanımız, dilimizde,

Her gün gözümüz ufuktaydı.

Kabaran dalgalardan bir ses geldi,

O bize her zaman ümit verdi (3, 30).

Oyunda, hakları gasp edilen, katledilen, sıcak yurdundan sürülen Salina'yı kurtarmak için her an kendilerini feda etmeye hazır albay, silah arkadaşları, bütün kahramanlar ve mücahitler aynı sevgiyle resmedilip sunulurken, insan kanına susamış, Türk düşmanı Rumlar da aynı kin ve nefretle yansıtılıyor. Korkak oldukları kadar kurnaz, zalim oldukları kadar da unutkandırılar. Yunan Albay, ilkokuldan itibaren kendisine Türklerin düşman olduğu ve onlara acımaması gerektiği öğretildiğini itiraf ediyor. Bu yüzden gözleri kanla, akli intikam duygusuyla dolar:

Her şeyi ezip geçeceğiz,

Her zaman kan dökeceğiz ve kan içeceğiz (3, 19)

Eserin olumlu yönleri yanında, sanatsal açıdan mükemmel olduğunu, oyunu başarılı sayacak güvenilir edebi ve sanatsal temellerin bulunduğunu, özellikle estetik ve dramaturji açısından yüksek talepleri karşıladığını söylemek mümkün değildir. Ancak eserin gerçekçi üslubu, zaman-tarih-mekân özgüllüğü, kendine özgü adları

ve karakteristik imgeleri onu okunabilir kılmakta ve oyunun değerini artırmaktadır. "Albay" oyunu, gençlere askeri vatanseverlik bilincini aşlamak, anne babaya saygı, sevgiye sadakat gibi milli ve manevi değerleri aşlamak ve aynı zamanda cehaleti ve eski, zararlı gelenekleri eleştirmek açısından önemi bakımından bugün de önemini korumaktadır.

EDEBİYAT

1. Aslantürk Abdullah. Kıbrıs Türk'ün gözüdür. "Azerbaycan" dergisi (Ankara), 1957, No. 61, s.46
2. Nikpur Cabbarlı. Azərbycan mühacirət poeziyası (icmallar və portretlər). Bakı: Elm və təhsil, 2014, 120 s.
3. Dağlık Abay. Albay. İstanbul, Yaylacık Matbaası. 1975, 48 s.
4. Nikpur Cabbarlı. Abay Dağlının mühacirət dövrü yaradıcılığı. Bakı: Elm, 2009, 68 s.
5. Nikpur Cabbarlı. Azərbaycan Göç Edebiyatında Kuzey Kıbrıs Olayları. Atatürk Üniversitesi. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi. Erzurum, 2011, Sayı 45, s. 83-88

MEMMED ALTUNBAY'IN "ÖZGÜRLÜĞE UÇAN BİR TÜRK" ANILARINDA TARİHSEL GERÇEKLİK VE KURGU

Phd, Doçent, Babayeva Malahat Ramiz kızı

ADPU, Edebiyat Bölümü

milababayeva@mail.ru

<https://orcid.org/0000-0002-3600-8499>

Özet

Göç edebiyatının tarihi çok eskilere dayanır. Makalede, göç edebiyatının başlıca öncü özellikleri ve özellikleri incelenmekte, ayrıca Azerbaycan göç edebiyatının tarihi gelişim süreci izlenmektedir.

Makalede Göç literatürünü ve örneklerini içeren makale ve literatüre atıfta bulunmaktadır. Makalede, göç edebiyatının önemli örneklerinden biri olan Mammad Altunbay'ın "Hürriyete Uçan Türk" adlı eserinin Cumhuriyet tarihi perspektifinden tahlili ve değerlendirmesi yapılmaktadır. Makalede bu konulara ilişkin teorik düşünceler ve araştırmalara ışık tutulmaktadır.

Sonuç olarak, "Hürriyete Uçan Türk" adlı eserin, Cumhuriyet tarihinin ve yıkılış sonrası dönemin incelenmesinde önemli bir yeri olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar kelimeler: Göç, edebiyat, Mammad Altunbay, Gence ayaklanması, Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti

HISTORICAL REALITY AND FICTION IN MEMMED ALTUNBAY'S MEMOIR "A TURK WHO FLYED TO FREEDOM"

Summary

Migrant literature has a long history in the world literature. The article deals with the studying of principal features and characteristics of the migrant literature and the monitoring of the development process of the history of the Azerbaijan imigrant literature. The author of the article refers to scientific-theoretical researches on the migrant literature. The researches on the literature mainly focus on the specification of the literary term and the mentioned work. The article elucidates theoretical opinions and researches regarding these issues. Finally, it was concluded that migrant literature has the most important role in the study of the history of Azerbaijan Democratic Republic.

Keywords: Migrant literature, Mammad Altunbay, Azerbaijan Democratic Republic, Ganja, rebellion

Azerbaycan edebiyatı tarihinin, halkın sanatsal hafızasını yansıtan, farklı üslupları bir araya getiren, zengin fikirlerle dolu eşsiz eserlere sahip dallarından biri de muhacir edebiyatıdır. "Göç edebiyatı" terimi 20. yüzyılın başlarından sonraki dönemi ifade etse de Azerbaycan göç edebiyatının tarihinin çok eskilere dayandığını belirtmek gerekir. Bunlara örnek olarak, Hilafet döneminde Bağdat ve çevresindeki şehirlerde yaşayan ve eserler veren "Mevâilî şairler" ile Ortaçağ'da kendi vatanları dışında faaliyet gösteren Hatib Tebrizî ve İmâdeddin Nesimi gösterilebilir. Dolayısıyla Azerbaycan göç edebiyatı, çeşitli sosyo-politik nedenlerle yabancı ülkelerde yaşamak zorunda kalan, anavatanlarından ayrılan yaratıcı güçlerin eseridir.

Bu sosyo-politik nedenler arasında Çarlık Rusyası'nın sömürge politikası, Azerbaycan Halk Cumhuriyeti ideologlarının ve taraftarlarının Bolşevikler tarafından zulüm görmesi, II. Dünya Savaşı sırasında sürgünün getirdiği zorluklar da yer almaktadır. Göç edebiyatı örnekleri tür ve tarz çeşitliliği bakımından zengindir. İster şiir olsun, ister düzyazı-anı, tarihi temalar üzerine yazılmış eserlerin ana fikri; gurbet özlemi, sürgün acısı, memlekette kalanların zorlu yaşamı ve tarihi olaylara farklı bir bakış açısıdır. Ayrıca şunu da belirtmek gerekir ki, göç edebiyatı sadece Azerbaycan halkının sanatsal hafızasında yer almamış, aynı zamanda dünya edebiyatında da bir akım haline gelmiştir. Göçler esas olarak 20. yüzyılda savaşlar ve siyasal sistem değişiklikleri sonucu ortaya çıkmıştır. Böyle bir kader Azerbaycan halkının kaderini es geçemez.

Yüzyılın başlarında mevcut rejime karşı geniş bir dalga gibi yayılan halk hareketleri, diğer itici güçlerle birleşerek Azerbaycan tarihinde milli bağımsızlık hareketlerinin temelini oluşturmuştur. Elbette bu süreç bazı zulümlere de maruz kaldı. Çünkü onların faaliyetleri ülke tarihinde köklü değişimlerin temelini attı. Bu doğrultuda onlarca milli ideolog ve ideolog yetişmiştir. Ancak vatanın özgürlüğü için başlayan bu siyasi mücadele fedakarlıksız olmamıştır. Böylece çok sayıda ulusal hükümet temsilcisi ve ulusal bağımsızlık aktivisti hapis veya idam cezasına çarptırıldı. Ancak Azerbaycan'ın düşünce adamları olarak kabul edilen seçkin milli ideologların sadece birkaçı mevcut siyasi rejimden kaçarak çeşitli ülkelere göç etmişlerdir. Azerbaycan'daki göç tarihinin esas kısmını, günümüz tarihi bağlamında belirli olaylar sonucu oluşan göç dalgası (her ne kadar göç, millî tarihimizde çeşitli dönemlerde yaşanmış olsa da!) oluşturmaktadır. Bu anlamda Azerbaycan Cumhuriyeti dönemini günümüz bağlamında değerlendirmek gerekir: "Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'nin (1918-1920) kurulması halkımızın sosyo-politik ve kültürel-kültürel hayatında önemli rol oynamıştır. Azerbaycan'ın Çarlık Rusyası'nın uzun süreli sömürge zincirlerinden kurtulması, ulusal devletçilik ideolojisinin oluşması için bazı fırsatlar yarattı. Bu dönemde Dağlık Karabağ'da Ermeni ayrılıkçılığı önlenmiş, Azerbaycan'ın toprak bütünlüğü sağlanmış, milli ordu kurulmuş, Bakü Devlet Üniversitesi kurulmuş, Türkçe resmi devlet dili ilan edilmiş ve bir dizi ciddi ekonomik reform gerçekleştirilmiştir. "Kuşkusuz, kısa bir sürede bu kadar çok küresel sorunun çözümü, ciddi ve yoğun bir faaliyet sayesinde mümkün olmuştur" (5, 16). Söz konusu dönem, Çarlık

hükümetinin Kafkasya'da köklü reformlar gerçekleştirmesi ve özgür düşünceli aydınların faaliyetleri üzerindeki güçlü denetimiyle karakterize olmuştur. Azerbaycan göç edebiyatının temelini tam da bu aşamada atıldığını söyleyebiliriz. Gelenen aşamada muhacir yazarlar yaratıcılıklarıyla Azerbaycan muhacir edebiyatı platformunu oluşturmuşlardır. Alibey Hüseyinzade, Ahmet Bey Ağaoğlu, Muhammed Emin Resulzade, Mirza Bala Memmedzade, Abdulvahab Yurdsever, Alimerdan Bey Topçubaşov, Yusif Vezir Çemenzeminli, Ceyhun Hacıbeyov, Ahmet Caferoğlu, Kerim Öder, Hüseyin Baykara, Almas Yıldırım vb. O dönemdeki göç dalgasının önde gelen temsilcileriydiler. Bu kişiler Sovyet siyasi rejimi tarafından kendi ülkelerinde "halk düşmanı" olarak tanıtıldılar. Ayrıca bu dönemde Azerbaycan'da yayımlanan gazete ve dergilerin muhacir edebiyatının gelişmesinde özel bir etkisinin olduğunu da belirtmek gerekir.

Muhacir edebiyatının özgün ve önemli temsilcileri arasında Azerbaycan Cumhuriyeti gerçeklerini "Özgürlüğe Uçan Türk" adlı anısıyla dile getiren Mammad Altunbay da özel bir yere sahiptir.

Anıların, tarihsel olayların özünü ve bireyin karakterini ortaya koyması bakımından özel bir yeri vardır. Bu eserler, edebiyatçıların anılarını, dile getirilmeyen duygularını ve düşüncelerini yansıtır. Anılar toplumsal mücadelenin açık bir belgesidir. Dolayısıyla bütün anılar toplumsal yaşamın kapsamlı bir resmini sunmaktadır. Bu edebi örnekler toplumun zihnine ve manevi yoluna ışık tutmakta, kamuoyunun anlatılan olaylara bakış açısını netleştirmektedir. Ayrıca anıların çoğu önemli olayların açığa çıkarılmasında değerli bir kaynaktır. Bu bağlamda Türk araştırmacı Ahmet Gabağlı'nın anılara ilişkin gözlemleri ilgi çekicidir: "Anı, onu yazan kişinin mesleğine, karakterine, eğitimine bağlı olarak siyasi, edebi, askeri ve sosyal bir nitelik taşıyabilir." Bütün bu çeşitlilikler aynı zamanda tarihin, sanatın ve eleştirinin başka bir yönüne de ışık tutuyor. Herkesin bildiği olaylara bambaşka, kişisel bir bakış açısıyla bakılması anıların belgesel değerini artırır" (4, 517). Azerbaycan edebiyatı örnekleri arasında, kapsadığı içerik ve içerik bakımından Cumhuriyet yaşamının sanatsal olarak tasviri açısından değerli bir kaynak sayılan, gurbette yaratılan anı edebiyatı örnekleri de bulunmaktadır. Bu örnekler, 1918-1920 yıllarında var olan Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'nin sosyo-politik yaşamını sanatsal açıdan yansıtmaktadır.

"Çocukluğunda Azerbaycan Türklerinin hürriyet ve bağımsızlığın sembolü olduğunu anlayan, vatan uğruna verilen kanlı savaşlara tanıklık eden, bu yolda sevdiklerini kaybeden, komünist bir toplumda yaşamasına rağmen onun kanunlarına boyun eğmeden "hür insan" ve "hür vatan" yolunu seçen milli istiklal savaşçılarından biri de Mammad Altunbay'dır. Yorulmak bilmeyen savaşçı, 1918-1920 yıllarında vatanımızda patlak veren milli istiklal mücadelesini, yaşanan kanlı olayları ve daha sonra vatanından uzakta verdiği hürriyet mücadelesini "Hürriyet İçin Uçan Türk" adlı anı kitabında ayrıntılarıyla anlatmıştır" (5, 134). Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'nin dağılmasından sonraki dönem tarihimizin en kanlı sayfalarından biridir. Fırsatı değerlendiren

Sovyet askerleri Azerbaycan'ın çeşitli bölgelerine saldırarak sivilleri acımasızca katletti. Ermenilerin halkımızın masum temsilcilerine yönelik kanlı katliamlarını unutamayız. İşte Mammad Altunbay'ın "Hürriyete Uçan Türk" adlı eseri bu fiilleri ifşa etmeye yöneliktir. Bu eser, yazarın ölümünden iki ay önce, 1987'de, eşi Malahat Altunbay tarafından tamamlanmış ve yayıma hazırlanmıştır.

Azerbaycan'ın Sovyet ordusu tarafından işgali (1918-1920), Gence'de ve cumhuriyetimizin diğer yerlerinde Ermeniler tarafından Azerbaycanlılara yönelik kitlesel katliamlar ve o dönemde yaşanan çeşitli trajediler eserde çok açık bir şekilde anlatılmaktadır.

Özgürlüğe uçan ilk Türk olan Mammad Altunbay, Gence olayları sırasında Ermenilerin yaptığı vahşeti ve sivillere yönelik katliamı yürek parçalayıcı bir dille anlatıyor. "Memmed Altunbay, 1933 yılında Odessa Yüksek Askeri Hava Okulu'ndan mezun olduktan sonra Sovyetler Birliği'nin çeşitli yerlerinde pilot olarak çalıştı. Ancak Bakü'deki Tayyare Okulu'nun uçuş birliği komutanı olarak görev yaparken, Türklere karşı uygulanan acımasız zulüm ve işkencelerin tahammül edilemezliği karşısında dehşete kapılmıştı. Bu nedenle birkaç yoldaşla birlikte Sovyet hükümetine karşı gizlice faaliyete başladılar" (1, 4). Ancak faaliyetleri açığa çıktı ve Mammad Altunbay'ın yoldaşlarının çoğu vuruldu, sağ kalanlar ise ülkenin çeşitli illerine kaçtı. Mehmet Altunbay, iki arkadaşıyla birlikte bir Sovyet uçağını kaçırap Türkiye'ye gitmeyi planlıyor. Ancak planları işe yaramıyor. Uçakta yaşanan bir arıza nedeniyle İran'a inmek zorunda kalırlar. Sovyet hükümetinin kendilerinden taleplerine rağmen sonunda Türkiye Büyükelçiliği'ne ulaşmayı başardılar. Sonunda uzun süren zorluklardan sonra Mehmet Altunbay Türkiye'ye yerleşti ve çeşitli Türk gazete ve dergilerinde Sovyet rejiminin gerçek yüzünü ortaya çıkarmaya yönelik bir dizi makale yayınladı. Yazar, Sovyetler Birliği'yle alay ederek şöyle yazmıştır: "Bazı cahil, hain ve hainlere göre komünist cehennemi dünyanın cennetidir, fakat bu nasıl bir cennettir ki herkes ondan kaçmaya çalışmaktadır" (1, 5). Babasının, amcalarının, daha sonra da karısının ve iki yaşındaki kızının komünistler tarafından gözleri önünde trajik bir şekilde katledilmesi, onun bu rejime olan nefretini daha da derinleştiriyor.

"Özgürlüğe Uçan Türk" adlı eserin ana odağının Ermeni meselesi ve Gence katliamı olduğunu söyleyebiliriz. Ermenilerin ikiyezlülüğü, soydaşlarımıza karşı işledikleri vahşet şu kitaplarda anlatılmaktadır: "Dedemin vicdanı", "Annem babamdan bahsediyor", "Annemin gözyaşları", "Ermeniler, namus düşmanları", "Öldürüldü kadınlar ve çocuklar", "Böyle bir düşman görülmedi", "Ermeni dehşeti", "Aman Tanrım, Lenin'i yok et", "Ölümler...Ölümler...Ölümler", "Anne rahmine kadar ulaşan nefret" vb. Bölümlerde detaylı olarak anlatılmaktadır. Eserde, Ambarsum ve Mkrkich şahsında Ermeni zulmünün ve ikiyezlülüğünün açık kanıtlarına bir kez daha tanık oluyoruz" (6). Ambarsum ve Mkrtichi henüz çocukken Mammad Altunbay'ın dedesinin himayesine girmişlerdi. Aile içi bir anlaşmazlık sonucu anne ve babaları öldürülmüş, yetim kalmışlar. Ama

Memmed'in dedesi onları kendi çocuklarından ayırmadan büyüttü. "Dedemin Vicdanı" başlıklı bölümde Mammad Altunbay, babasının ve amcasının dedesini Ermeni kurnazlığı konusunda nasıl uyardıklarını ve onlara fazla güvenilmemesi gerektiğini anlatıyor. Ermenilerin Taşnak Partisi'nin kanlı yapısı hakkında bilgi veren yazar, şunları yazmıştır: "Bu örgüte yüzlerce cahil ve dikkatsiz Ermeni genci, çok para ve güzel kadınlar sayesinde katılmıştır. Silahlı ve eğitilmiş olan bu maskeli Ermeni gençler, çoğu zaman şehirlerdeki postanelere, askeri karakollara ve hatta Rus evlerine gece baskınları düzenliyor, insanları vahşice öldürüyor ve sonra bu suçları Azerbaycanlıların üzerine yıkıyorlar" (1, 45). 1920 yılında Gence'de çıkan ayaklanma sırasında, Memmed Altunbay'ın dedesi tarafından diğer Ermenilerle birlikte korunan Ambarsum ve Mkrtych'in iç yüzleri de ortaya çıktı. Yıllardır birlikte yaşadıkları ailelere fırsat bulduklarında ihanet edip, silaha sarılıyorlar, sivillere zulüm ve işkence yapmaya başlıyorlar, "Kur'an" yakıyorlar, genç kızların ve gelinlerin namusuna kast ediyorlar. Mammad Altunbay, Ermenilerin Gence'de işlediği vahşeti bir kadının sözleriyle anlatıyor: "Yıllarca Gence köprüsünün diğer yakasında Ermenilerle birlikte yaşadık. "Geçtiğimiz hafta Lenin'in askerleri Bakü'ye girer girmez, gece yarısı kapıyı kırıp evimize girdiler ve kocamı, iki çocuğumu ve yıllardır komşumuz olan Ermenileri başlarını keserek öldürdüler" (1, 80). Memmed Altunbay eserinde Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'nin dağılmasını ve vatanın lidersiz kalmasını, böyle felaketlerle karşılaşmasını üzüntüyle anlatıyor. Yazar, Azerbaycan Halk Cumhuriyeti ve Azerbaycan kadınının hizmetleri hakkındaki düşüncelerini, annesini örnek göstererek özetlemektedir. Yazarın annesi Beyim Hanım, okuma yazma bilmemesine rağmen, özgürlüğün özünü, zamanının eşsiz olaylarını bilen ve bu bilgiyi gelecek nesillerin hafızasına derinlemesine aşılayan önemini anlayan açık fikirli bir Azerbaycanlı kadındı. "28 Mayıs 1918 tarihini iyi hatırlayın." demişti. "Bu tarih, anavatanımız Azerbaycan'ın, ortaçağ düşüncesiyle hüküm süren Çarlık Rusyası'nın egemenliğinden kurtuluşunu ve aslen Türk olan asil milletimizin yeniden doğuşunu simgeler" (1, 19) - bu sözleri çocuğuna ezberleyen anneydi. Gence şehrinin yiğit savunucularından amcası Hasan'ın eserde verdiği, Milli Meclis milletvekillerinin tamamının kurşuna dizildiği, sadece üçünün kurtulabildiği bilgisi ise güvenilir kaynaklardan alınmıştır. Yazar, tarihimize kanlı harflerle yazılan Gence olaylarının özünü, amcası Hasan'ın şu sözleriyle anlatıyor: "...Bu savaşımız, halkımız için bir ölüm kalım savaşıdır. Bu savaş şanlı Türk evlatlarının ve gelecek nesillerimizin kurtuluş savaşıdır. Kısacası bu savaş, asırlardır vatanımız olarak bildiğimiz Azerbaycan'ın kurtuluş savaşıdır" (1, 72-73). Genel olarak milli kurtuluş uğruna verilen Gence savaşları tarihi ve edebi kaynaklarda çeşitli şekillerde dile getirilmiş ve yorumlanmıştır. Bu ilişkinin hiçbir zaman net olmadığını söylemek gerekir. Ama her halükarda Gence olayları halkın ulusal kurtuluş ayaklanmasının en iyi belgesidir.

Yazarın eserinin yayımlandığını görememesi çok talihsiz bir durumdur. Eşi Malahat Altunbay, kitabın girişinde bu konuda şu bilgileri veriyor: "28 Aralık 1987'de toprağa verildiğinde eser henüz tamamlanmamıştı,

el yazması henüz daktilo edilmemişti. "Memmed, yaşamı boyunca kitabının özgür insanlara ulaşma şansına sahip olamadı" (1, 3). Özgürlüğe uçan ilk Türk olan Mehmet Altunbay, gurbette ölmüş, vatanının kurtuluşunu görememiştir. Azerbaycan, yıllar sonra bir kez daha bağımsızlığının yeni tarihini, tarihinin şanlı sayfasına altın harflerle yazdı. Azerbaycan, yiğit evlatlarının kanı pahasına bağımsızlığını yeniden kazandı, Azerbaycan aydınları düşünce ve ifade özgürlüğüne kavuştu. Cumhuriyet tarihini yansıtmaları ve o dönemde yaşanan olayları ön plana çıkarmaları bakımından pek çok yazarın eserleri arasında yer alan Mammad Altunbay'ın "Özgürlüğe Uçan Türk" adlı eseri, Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti gerçeklerini yansıtmaları bakımından oldukça zengin bir içeriğe sahip olup değerli bir kaynaktır.

EDEBİYAT

1. Altunbay M. Azadlığa uçan türk. Xatirələr. Türk dilində. Bakı: Maarif, 1994, 171 s.
2. Eminalıyev E. Azərbycan milli memuar ədəbiyyatı, Bakı, Yurd, 1999, 132 s.
3. Əliqızı A. Mühacirətdə yaranmış memuarlar haqqında düşüncələr. Bakı Universitetinin Xəbərləri: Humanitar elmlər seriyası. "Bakı Universiteti" nəşriyyatı, №2, Bakı, 2007
4. Kabaklı Ahmed. Türk edebiyatı, 3 cildde, I cilt, Türkiyə yayın evi, 1967, 690 s.
5. Məmmədli S. Azərbycan Cümhuriyyəti bədii nəsrində. Bakı: Elm və təhsil, 2009, 180 s.
6. Seyidzadə Cahaxanım. Azadlığa uçan ilk türk. "Ədəbiyyat qəzeti", 31 mart 2018-ci il.

DEDEKTİV ROMANLAR ROMANIN MƏZMUNCA NÖVLƏRİNDƏN BİRİ KİMİ

**Ulduz Fərhad Qəhrəmanova, filologiya üzrə fəlsəfə doktoru,
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti, “Ədəbiyyat” kafedrasında dosent əvəzi
ulduzkahraman1@gmail.com,
Orcid ID: 0009-0003-4418-9319**

Dedektiv romanlar dedektiv janrın müəyyən bir formasıdır. Detektiv əsərlərin meydana çıxması XVIII əsrdə elmin, mədəniyyətin yüksək inkişaf etməsi ilə eyni dövrə təsadüf edir. Bu əsərlərdə hüquq, mühafizə orqanı işçilərinin həyatından, cinayətkarlığa qarşı mübarizəsindən bəhs olunur. “Detektiv” ingilis dilindəki “to detect”, yəni “açmaq”, “üzə çıxarmaq”, “təhdid etmək”, “öyrənmək” mənasını verən sözdən götürülüb. Belə ki, dedektiv əsərlərdə müəllif qəhrəmanların cinayət hadisələri də daxil olmaqla müxtəlif sirlərini, cürbəcür müəmmalları üzə çıxarır.

Detektiv əsər yazan şəxs hüquqi, hərbi, texniki və s. bilikləri mükəmməl mənimsəməlidir. Əsasən dedektiv janrı hüquqşünaslıq və kriminalistika ilə əlaqədardır. Əsərin baş qəhrəmanı-detektiv, xəfiyyə, polis, kəşfiyyatçı, cinayət işi araşdırın və düzgün nəticə əldə edən obrazlar olur. Hüquqşünaslığın və kriminalistikanın inkişafı dedektiv janrın yayılması üçün zəmin yaratdı. İlk dedektiv xidməti 1748-ci ildə İngiltərədə yaranıb. Detektiv əsərlərin süjet xəttində əsasən qətl hadisələrindən bəhs olunur. Faciəli hadisələr cərəyan edir. Şübhəli şəxslərin ünvanları müəyyənləşdirilir.

Detektiv janrın ilk yaradıcısı amerikalı yazıçı Edqar Allan Podur olmuşdur. Yazıçı 1841-1845-ci illərdə əsasında qorxulu və faciəli hadisələr dayanan “Morq küçəsində qətlər”, “Mari Rocerin sirri”, “Oğurlanmış məktub”, “Qızıl böcək” əsərləri ilə ədəbiyyatda dedektiv janrının əsasını qoydu.

Açar sözlər: dedektiv, roman, macərə

DETECTIVE NOVELS AS ONE OF THE TYPES OF NOVELS IN TERMS OF CONTENT

Summary:

Detective novels are a specific form of the detective genre. The emergence of detective works coincides with the high development of science and culture in the 18th century. These works tell about the lives of law enforcement officers and their fight against crime. “Detective” is taken from the English word “to detect”, which means “to open”, “to expose”, “to threaten”, “to learn”. Thus, in detective works, the author reveals various secrets of the heroes, including criminal incidents, and various mysteries.

A person who writes a detective work must perfectly master legal, military, technical, etc. knowledge. Basically, the detective genre is related to law and criminalistics. The main character of the work is a detective, a secret agent, a policeman, an intelligence officer, an investigator, an image that investigates a criminal case and achieves the right result. The development of law and criminalistics created the basis for the spread of the

detective genre. The first detective service was established in England in 1748. The plot of detective works mainly deals with murders. Tragic events occur. The addresses of suspects are determined.

The first creator of the detective genre was the American writer Edgar Allan Poe. In 1841-1845, the writer laid the foundation for the detective genre in literature with his works “Murders in the Rue Morgue”, “The Mystery of Marie Roger”, “The Stolen Letter”, “The Gold Bug”, which were based on frightening and tragic events.

Keywords: detective, novel, adventure

Dedektiv romanlar dedektiv janrın müəyyən bir formasıdır. Detektiv əsərlərin meydana çıxması XVIII əsrdə elmin, mədəniyyətin yüksək inkişaf etməsi ilə eyni dövrə təsadüf edir. Bu əsərlərdə hüquq, mühafizə orqanı işçilərinin həyatından, cinayətkarlığa qarşı mübarizəsindən bəhs olunur. “Detektiv” ingilis dilindəki “to detect”, yəni “açmaq”, “üzə çıxarmaq”, “təhdid etmək”, “öyrənmək” mənasını verən sözdən götürülüb. Belə ki, dedektiv əsərlərdə müəllif qəhrəmanların cinayət hadisələri də daxil olmaqla müxtəlif sirlərini, cürbəcür müəmmaları üzə çıxarır.

Detektiv əsər yazan şəxs hüquqi, hərbi, texniki və s. bilikləri mükəmməl mənimsəməlidir. Əsasən dedektiv janrı hüquqşünaslıq və kriminalistika ilə əlaqədardır. Əsərin baş qəhrəmanı-detektiv, xəfiyyə, polis, kəşfiyyatçı, cinayət işi araşdırıcı və düzgün nəticə əldə edən obrazlar olur. Hüquqşünaslığın və kriminalistikanın inkişafı dedektiv janrın yayılması üçün zəmin yaratdı. İlk dedektiv xidməti 1748-ci ildə İngiltərədə yaranıb. Detektiv əsərlərin süjet xəttində əsasən qətl hadisələrindən bəhs olunur. Faciəli hadisələr cərəyan edir. Şübhəli şəxslərin ünvanları müəyyənləşdirilir.

Detektiv janrın ilk yaradıcısı amerikalı yazıçı Edqar Allan Poə olmuşdur. Yazıçı 1841-1845-ci illərdə əsasən qorxulu və faciəli hadisələr dayanan “Morq küçəsində qətlər”, “Mari Rocerin sirri”, “Oğurlanmış məktub”, “Qızıl böcək” əsərləri ilə ədəbiyyatda dedektiv janrının əsasını qoydu. XIX əsrə qədər rus ədəbiyyatında dedektiv janr mövcud olmayıb.

Dedektiv romanın quruluşu macərə romanından fərqlidir. Belə ki, dedektiv romanlarda cinayət ancaq nəticədir. Əsas məqsəd cinayətin səbəbini, baş vermə anını, qatilin xarakterini, məqsədini müəyyənləşdirməkdir. Macərə romanlarının süjetində isə qeyri-adi hadisələr dayanır. Belə ki, qəhrəmanın başına gözlənilməz hadisələr gəlir, müxtəlif macərələrlə qarşılaşır. Macərə qəhrəmanları adi adamlardan fərqlənir. Qorxmaz, igid, mərd və iradəli olur. Bu keyfiyyətlərinə görə onlar müxtəlif macərələrdən qalibiyyətlə ayrılır. Macərə romanlarında hadisələr və onların baş verdiyi məkan sürətlə dəyişir, çox vaxt sürətlə inkişaf edir. Macərə romanlarında diqqət daha çox oxucunun vaxtını xoş keçirməsinə yönəldilir. Detektiv janr isə əyləncə xarakterində olmur. Macərə əsərləri isə əyləncə xarakteri daşıyır.

Dünya ədəbiyyatında detektiv janrın ən tanınmış nümayəndəsi Konon Doyldur. Yazıcının ilk dedektiv romanı “Qırmızı iz” adlanır. Detektiv janrın da özünəməxsus növləri var: dedektiv roman, kriminal roman, macəra romanı, triller (sensasiya doğuran romanlar) Konan Doyle və Akaki Kristina detektiv romanın əsas yaradıcılarındanlardır. Azərbaycan ədəbiyyatında Cəmsid Əmirovun “Qara volqa”, “Brilyant əməliyyatı” əsərləri də detektiv janrda yazılıb.

Ədəbiyyat:

1. Xalid Əlimirzəyev, (2008) “Ədəbiyyatşünaslığın elmi-nəzəri əsasları”, Bakı
2. Mir Cəlil, Pənah Xəlilov, (2005) “Ədəbiyyatşünaslığın əsasları”, Bakı, Çəşioğlu
3. Məmməd Əliyev, (2000) “Ədəbiyyat nəzəriyyəsinin əsasları”, Bakı
9. Məhəmmədli Mustafayev, (2021) Ədəbiyyat nəzəriyyəsi, Bakı
4. Nizaməddin Şəmsizadə, (2012) “Ədəbiyyat nəzəriyyəsi”, Bakı
5. Rafiq Yusifoğlu, (2001) “Ədəbiyyatşünaslığın əsasları”, Bakı
6. Rəhim Əliyev, (2008) “Ədəbiyyat nəzəriyyəsi”, Bakı

MÜASİR AZƏRBAYCAN POEZİYASINDA ATATÜRK TÜRK MİLLİ İSTİQLALININ TƏRƏNNÜMÇÜSÜ KİMİ

ATATÜRK AS A SINGER OF TURKISH NATIONAL INDEPENDENCE IN MODERN AZERBAIJAN POETRY

F.ü.f.d. Ülkər Elman qızı Baxşiyeva
ADPU-nun Filologiya fakültəsinin
Ədəbiyyatın tədrisi texnologiyası
kafedrasının baş müəllimi.
ulker.baxsiyeva@mail.ru
ORCID İD 0000-0002-5994-2356

ÖZET

Görkəmli ictimai-siyasi xadim, Türk Cümhuriyyətinin qurucusu M.K.Atatürkə olan sevgi , rəğbət Azərbaycan poeziyasının tanınmış şairlərinin əsərlərində öz təcəssümünü tapmışdır. Müasir Azərbaycan poeziyasının günəşi Bəxtiyar Vahabzadə “Atatürk” şeirində Atatürkü türk millətinin atası hesab etmişdir. Atatürkün valideynləri zəhmətkeş ,vətənpərvər ruhlu,millə-mənəvi dəyərlərə sadıq sadə xalq nümayəndələridir .Zaman ötdükcə bütün türk dünyası Atatürkün anasının qarşısında , türk millətinə belə bir dəyərli oğul bəxş etdiyinə görə baş əymiş, səcdə etmişdir.

Çağdaş Azərbaycan poeziyasının nümayəndələrindən biri olan Rəfiq Zəka Xəndanın yaradıcılığında da Atatürkə ithaf etdiyi şeirlərə rast gəlmək mümkündür.Şairin “İstanbulda bu gün nə var türküdür” ,”Atatürkiyə”,”Türkiyə türkerindir” ,”Azərbaycan türklərindir”,”Atatürk” kimi şeirlərini bunlara nümunə göstərə bilərik.

Müasir Azərbaycan poeziyasının nümayəndələrindən biri Zəlimxan Yaqubun yaradıcılığında da Atatürk obrazı canlandırılmışdır. Şair Atatürkə ithaf etdiyi “Atatürk köşkündə keçən günlərim” şeirinin yazılma tarixçəsini öz xatirələrində canlandırmışdır. M.Müşfiqin yaradıcılığında Atatürkə ithaf etdiyi şeirlər də məqalədə təhlil olunmuşdur.

Anahtar kelimələr: M.K.Atatürk , milli, türk, poeziya, şeir

ABSTRACT

Love and sympathy for the outstanding public and political figure, the founder of the Turkish Republic, M.K. Atatürk, has found its embodiment in the works of well-known poets of Azerbaijani poetry. The sun of modern Azerbaijani poetry, Bakhtiyar Vahabzadeh, considered Atatürk the father of the Turkish nation in his poem "Atatürk". Atatürk's parents were hardworking, patriotic, and simple people loyal to national and spiritual values. As time passed, the entire Turkic world bowed down and prostrated before Atatürk's mother for giving the Turkish nation such a valuable son.

It is also possible to find poems dedicated to Atatürk in the work of Rafiq Zeka Khanda, one of the representatives of contemporary Azerbaijani poetry. We can cite the poet's poems "What is there today in Istanbul is a Turk", "Atatürkiye", "Turkey is a Turk", "Azerbaijan is a Turk", "Atatürk" as examples of these.

The image of Atatürk is also revived in the work of one of the representatives of modern Azerbaijani poetry, Zelimkhan Yaqub. The poet revived the history of writing the poem "My Days in the Atatürk Pavilion" dedicated to Atatürk in his memoirs. The poems dedicated to Atatürk in the work of M. Müşfiq are also analyzed in the article.

Keywords: M.K. Atatürk , national, Turkish, poetry, poem

GİRİŞ

Mustafa Kamal Atatürk Türkiyə Cümhuriyyətinin qurucusu , tanınmış ictimai-siyasi xadim olmuşdur. Onun haqqında istər öz zamanında, istər sə də sonrakı dövrlərdə bütün türk dünyasının tanınmış şairləri ,yazıçıları , elm xadimləri gözəl şeirlər,əsərlər yazmış ,dəyərli fikirlər söyləmişlər."Bir millət ,iki dövlət" milli konsepsiyasına dəyər verən xalqımızın görkəmli ədəbiyyat nümayəndələri də türk dünyasının dəyərli oğlu ilə bağlı gözəl şeir nümunələri,əsərlər yazıb ərsəyə gətirmişlər. Müasir Azərbaycan poeziyasının tanınmış simaları Rəfiq Zəka Xəndan,Bəxtiyar Vahabzadə,Z.Yaqub və başqalarının Atatürkə həsr etdikləri şeirlərini bu silsilədən hesab etmək olar.

XX əsrin birinci yarısında yazıb- yaradan M.Müşfiq Azərbaycan ədəbiyyatının xalqına, millətinə milli-mənəvi dəyərlərinə ,soykökünə bağlı olan görkəmli nümayəndələrindən biridir. Bu səbəbdəndir ki,öz milli əqidəsinə sadıq qalan gənc şairimiz qanlı repressiya illərinin qurbanına çevrilmişdir. Atatürkün türk millətinin milli mücadilə yolundakı xidmətləri , ürəyi milli azadlıq eşqi ilə çırpınan şairimizin qəlbində böyük yer tutmuşdur. Bu sevginin sədası ilə M.Müşfiq "Atatürk" şeirini ərsəyə gətirmişdir.Şeirdə gözəl lirik ricətlərdən, bənzətmələrdən istifadə edilmişdir.Şair şeirdəki hər bir sözü Atatürkün yaratdığı orduya bənzədərək sözdən ordu yaratdığını bildirmiş və bu hadisəyə böyük dəyər vermişdir.

Könlüm emr eyledi,men gulağ astım,

Bu şiiri ey dahi ,eşginle yazdım!

Eşgin olmasaydı cəpə boyunca,

Bu söz ordusunu sıralamazdım!

Onun her bendinə izin almadan,

Sayısız millətlərin möhrünü bastım!

Müşfiqin Atatürkə olan sevgisi ,böyük ehtiramı şeirin hər misrasında hiss olunur.Şair dahi Atatürkün şərəfinə sözdən şanlı abidə ucaldığını böyük fəxrlə yazmışdır. Məcburən Sovet əsarəti altında yaşayan ,lakin

qəlbi azadlıq eşqi ilə çırpınan Müşfiqin Atatürkə sevgisinin onun vətəni yolunda gördüyü xidmətləri ilə bağlanması açıq-aydın görünür.M.Müşfiq Atatürk kimi , bir gün doğma vətəmində də əsarət zəncirlərini qıra biləcək gücə malik şəxslərin peyda olacağına inam hissi ilə yaşamışdır.Və bu hisslər onun şerində də duyulur

Bu şiiri yazmahla asırlar boyu,
Dağlara ,daşlara adımları kazdım!
Ey ulu Atatürk ,diktim seninlə
Şanlı abidəni söz vətəmində!

Çağdaş Azərbaycan poeziyasının nümayəndələrindən biri olan Rəfiq Zəka Xəndanın yaradıcılığında da Atatürkə ithaf etdiyi şeirlərə rast gəlmək mümkündür.Şairin “İstanbulda bu gün nə var türkümdür” ,”Atatürkiyə”,”Türkiyə türkəridir” ,”Azərbaycan türkləridir”,”Atatürk” kimi şeirlərini bunlara nümunə göstərə bilərik. Rəfiq Zəka Xəndan “İstanbulda bu gün nə var türkümdür” adlı şeirində Türkiyənin yaxın keçmişinin tarixinə nəzər salmışdır.Qərb işğalçılarının Türkiyə torpaqlarını parçalayaraq ,onu xəritədən silmək istəklərini şair şeirdə tənqid etmişdir. Türkiyə məmləkətini yağılardan caynağından xilas edən Atatürkün şeirdə böyük rəğbətlə təsviri verilmişdir.Beləki onun bircə əmri ilə xalq bir yumruq altında birləşərək yağlı düşmənləri doğma torpaqdan qovmağa nail olmuşdur.

Dörd il illətdə,əsarətdə ulus ömr etdi,
Atatürk Ankaradan məmləkətə əmr etdi.
Dedi:Qalxın zəfər eşqiylə yanın ,yandı ulus!
Yadları yaxmaq üçün qalxdı, yaraqlandı ulus!
Qovdu düşmənləri yurddan ulu türkün ulusu,
Atatürkdən öyüd almış Atatürkün ulusu.
Kimdi onlar? Əfəllər,arpaçılar,misgərlər,
Yıldırımlar kibi dağlardan enən əsgərlər!

Rəfiq Zəka Xəndan Türkiyəni yadellilərdən xilas edən igidlərin kimliyinə toxunarkən onların sadə xalqın nümayəndələrindən ibarət olması məsələsi xüsusilə diqqətimizi çəkir.Şair şeirdə ildırım kimi düşmənin üzərinə şığıyan ,yenilməz igidlərin xalqın hansı təbəqəsindən olması məsələsinə toxunmaqla demək istəmişdir ki,ürəyində vətən eşqi olan,azadlıq sevgisi ilə yaşayan xalq hər bir çətinliyi dəf etmək qüdrətinə malikdir.Vətən yolunda canını fəda etməyə hazır olan bir xalqın varlığı da əbədi sürəcəkdir.

Kimdi onlar,hünəri dillərə düşmüş adlar?
Can verib məmləkətində şan alan övladlar!....

Türkiyə şanlı şəhid ərlerine yar olacaq,
Vətən övladları vardırısa, vətən var olacaq!...

Şair “Atatürkiyə” şeirində Türkiyənin tarixinin qədimliyi məsələsinə toxunmuşdur. Tarixən bu torpaqlara türklərin sahib olmasını şair Atatürkiyə sözü ilə çox gözəl əlaqələndirmişdir. Şeirdə türk xalqının əsrlər boyu qüdrətinin və əzəmətinin təsviri vardır.

Bu məmləkət Türkiyədir,
Türkiyəyə türk yiyədir,
Türk oğlu türkəm deyənə,
Bura Atatürkiyədir!...

Şairin “Türkiyə türkləridir” şeirində Türkiyənin keçmişi və bu günü müqayisəli şəkildə canlandırılmışdır. Bu torpaqların türklərin dədə-baba yurdu olması şeirdə xüsusilə vurğulanmışdır. Türklərin qədim mədəniyyətə malik olması, bu torpaqlarda yabançı xalqların deyil, əsrlər boyu türklərin yaşayaraq öz milli adət-ənənələrini qoruması şeirdə diqqət cəlb edən məqamlardandır. . Ulu əcdadlarımız milli musiqi alətləri olan ud,qopuza önəm və dəyər vermişlər.

Vardım bu ulu yurda
Gördüm aləmi nurda
Yoxdur yabançı burda
Türkiyə türkləridir.
Uda bax, qopuza bax,
Aya bax, ulduza bax,
Yurda bax, ulusa bax,
Türkiyə türkləridir.

Şeirdə Atatürkün adı qəhrəmanlıq salnaməsi kimi verilmişdir. Atatürkün Türkiyə qəhrəmanlıq tarixindəki yeri və rolu şeirdə böyük rəğbətlə dəyərləndirilmişdir. Türkiyənin müasir dünyada mövqeyinin günü-gündən qüvvətlənməsi, inkişaf etməsi məqamları poetik boyalarla canlandırılmışdır.

Bu ulus bir ordudur
Hər oğlu bir qurdudur
Atatürkün yurdudur
Türkiyə türkləridir.

Rəfiq Zəka Xəndanın “Azərbaycan türkləridir” şeirində də digər şeirlərində olduğu kimi xalqımızın qəhrəmanlıq tarixindən, milli dəyərlərə bağlılığından bəhs olunmuşdur. Şeirdə Azərbaycan Türkiyə arasında

mövcud olan dostluq,qardaşlıq əlaqəsinin tarixinin qədimliyinə də toxunulmuşdur.Tarixə nəzər salsaq Türkiyə dövləti hər zaman xalqımızın ən çətin günündə onun arxa-dayağı ,xilaskarı olmuşdur.Şair şeirdə Atatürkün adını igidlik,vətənpərvərlik simvolu kimi dəyərləndirmişdir.Onun türk tarixində imza atdığı uğurları bizlərə bir örnək kimi təqdim olunmuşdur.

Türkiyəyə olan eşqin
Sənin Simurq türklərindir.
Yer üzündə irqdaşların
Dar günündə ərklərindir
Atatürkün ana yurda
Öyüdləri görklərindir.

Müasir Azərbaycan poeziyasının günəşi Bəxtiyar Vahabzadə isə “Atatürk” şeirində Atatürkü türk millətinin atası hesab etmişdir. Atatürkün valideynləri zəhmətkeş ,vətənpərvər ruhlu,milli-mənəvi dəyərlərə sadıq sadə xalq nümayəndələridir .Zaman ötdükcə bütün türk dünyası Atatürkün anasının qarşısında , türk millətinə belə bir dəyərli oğul bəxş etdiyinə görə baş əymiş, səcdə etmişdir.Şairə görə xalqı bütün ruhu ilə yalnız zəhmətkeş təbəqədən çıxmış,xalqın bütün ağrı -acısını,çətinliklərini görmüş şəxs anlaya bilər, milli-mənəvi dəyərlərə ,vətəninə bağlı olanlar yalnız tarixdə uğurlara imza ata bilər.

Atatürkün atası!Adi cəfakeş bir ata,
Öz kiçik külfətinin cövrünü çəkmiş bir ata,
Bir böyük millətə ancaq ata əkmiş bir ata!
Atatürkün anası !Adi bir insan,bir ana.
Zaman ötdükcə nədən səcdə qılır hər kəs ona?
Bir böyük millətə bir gün ata doğmuş o ana.

B.Vahabzadə şeirdə Atatürkü alınmaz qalaya bənzətmiş , türk millətinin həm atası,həm də balası adlandırmışdır.

Atatürkün sinəsi ,yurdun alınmaz qalası!
Atatürk millətinin həm atası,həm balası

Müasir Azərbaycan poeziyasının nümayəndələrindən biri Zəlimxan Yaqubun yaradıcılığında da Atatürk obrazı canlandırılmışdır. Şair Atatürkə ithaf etdiyi “Atatürk köşkündə keçən günlərim” şeirinin yazılma tarixçəsini öz xatirələrində belə qeyd etmişdir:”Almaniyaya müləcəyə gəldim.Dostlarımla arzusunu nəzərə alaraq bir neçə günlüyə İstanbulda -Atatürk köşkündə qalmalı oldum.Bu köşk 1935-ci ildə Atatürkün sağlamlığını qorumaqdan

ötrü həkimlərin məsləhəti ilə 48 gün müddətində tikilib. Təəssüf ki, Atatürk burada iki il yaşaya bilib. Bu köşkün hər yerində, hər qarışında ulu öndərin xatirəsi canlanır. Mən burada qəhrəmanlıqlarla dolu bir ömrün müqəddəs, unudulmaz anlarını xatırladım...” (2.192) Şair şeirdə Atatürkün böyüklüyünü, qüdrətini, nəhəng xarici dövlətlərlə məğrurasına mübarizə apararaq qalib gəlməsini poetik boyalarla canlandırmışdır. Z. Yaqub Atatürkün varlığını Allahın türk millətinə töhfəsi hesab etmişdir.

Tanrı qüdrətiydi, Allahdı, nəydi,
Əyilməz başları önündə əydi
Əlli il sürdüyüm bir ömrə dəydi
Atatürk köşkündə keçən günlərim.

Şairin bu köşkdə qaldığı hər dəqiqə, hər saat ona Atatürkün vətən yolunda apardığı şiddətli döyüşləri, şəhidlərin ruhunu xatırladır. Z. Yaqub türkün totemi bozqurdu da unutmamışdır. Türk xalqı əsrlər boyu qəhrəmanlıq səhnələri ilə, uğurlu zəfərləri ilə tarixə öz möhrünü vurmuşdur. Şair türk oğlunun igidliyini, vətənə sonsuz sevgisini onun genetik göstəricisi kimi dəyərləndirmişdir..

Bozqurda bəslənən qurd sevgisiydi,
Torpaq ağrisiydi, yurd sevgisiydi.
Türkü sevənlərin mərd sevgisiydi
Atatürk köşkündə keçən günlərim.

Atatürk bütün ömrünü vətəninin yolunda şam kimi əridərək, onun istiqlalı üçün, xalqının gələcəyi üçün böyük mücadilələr edərək türk tarixinə öz adını qızıl hərflərlə yazmışdır. Bu dahi şəxsiyyətin ölümü də bütün türk dünyasını hüznə qərq etmişdir. Azər Turanın “Ədəbiyyat” qəzetində nəşr etdirdiyi məqaləsində Əli bəy Hüseynzadənin Atatürkün vəfatı ilə bağlı yazdığı "Onun vəfat tarixi" adlı şeiri diqqətimizi çəkdi. Ə. Hüseynzadə Atatürkün vurğunu olmuşdur. 1938-ci ildə Atatürk dünyasını dəyişərkən İstanbulda "Tibb dünyası" dərgisində dərc olunmuş "Onun vəfat tarixi" şeirində Ə. Hüseynzadə Atatürkü Rəhmanın Ərşində günəşə (Neyyiri-ərşi Rəhman) bənzədir, məqamını "Mükimi-ərşi Yezdan" da (Allahın ərşində) nişan verirdi.

Söylədi tarixini

Ona tapan bir ozan:

Öldü ATATÜRK - dahi

Mükimi-ərşi Yezdan!

Tənvir eylədi fikri,

Doğru yolu göstərdi:

Kamal əfkar rəhbəri
Neyyiri-ərşi Rahman!

Gözələ aşiq idi,
Sevgilisiydi vatan.
Şimdi o yücə qazi
Qəribi-hüsni canan.

Əlibəy Hüseynzadənin qızı Feyzavər xanım atasının Atatürkə sonsuz sevgisini ,ona böyük rəğbətinin olmasını, ulu Atatürkün vəfat gününü öz xatirələrində belə yad etmişdir.: "Atatürkün xəstəliyi uzun sürdü. Dolmabağça sarayının çatısında bir bayraq dalğalanırdı. Hər gün biz böyük həyəcan və xiffətlə o bayrağa baxırdıq. Bayrağın enməsinə istəmirdik. Çünki bu enişlə Atatürkün artıq həyatda olmadığı bilinəcəkdi. Babamın yaxın dostu və enişləmin qardaşı Akil Muxtar Özdən Atatürkün özəl həkimləri sırasındaydı. Daha çox o, hər gün babama Atatürkün səhhəti ilə bağlı məlumatlar gətirirdi. Bir səhər Akademidə dərsləydim. Bir də gördük ki, bayraq enir. Hamımız sarsıldıq. Bayrağın enişi bütün Türkiyəni matəmə düşürdü. O zaman mən bundan daha müdhiş xəbər təsəvvür etmirdim. Hamıdan əvvəl babamı düşündüm. Bilirdim ki, bu xəbər onu sarsıdacaq, yıxacaq. Düşündüm, görəsən, babam dözə biləcəkmi? Nə yapacağımı bilmədim. Şaşırıb qaldım. Səlim abi məni tərək edib Dolmabağçaya getdi. Mən isə evə qaçdım. Gördüm, babam qapıda durub bəkləyir... Babam məni görün kimi ürkək səslə: "Atatürkdən nə xəbər?" - deyə soruşdu. Dedim ki, bayraq endi. Atatürkü itirdik. Yasa batdı, yıxıldı, sarsıldı. Evimizə matəm havası çökdü". Ə.Hüseynzadə "Onun vəfat tarixi" adlı şeirini bu sarsıntının , qəm,kədərin təsiri ilə qəlbinin süzgəcindən keçirərək ərsəyə gətirmişdir.

Atatürk cismən vəfat etsə də ,ruhən yaşayır.Onun səpdiyi toxumlar hələ cücərməkdə davam edir və edəcəkdir.Atatürk özünəməxsus dəsti -xətti ilə elə bir yol çəkmişdir ki,bu yol türk dünyasını aydın və işıqlı gələcəyə aparılmışdır. Atatürk elə bir dahi şəxsiyyətdir ki,illər ,əslər keçsə belə unudulmayacaq,hər zaman türk dünyasında örnək olaraq yad ediləcəkdir.

KAYNAKÇA

- 1.B.Vahabzadə. Seçilmiş əsərləri (iki cilddə ,I cild) Bakı,2004
- 2.Z.Yaqub.Saçılmış əsərləri (iki cilddə ,II cild) Bakı,2006
- 3.internet resursları: <https://kulis.az/xeber/media/yunan-tanrilari-ile-uz-uz-gelen-adam-azer-turan-yazir-39831>
- 4.Heydər Əliyev Atatürk haqqında. Bakı: AzAtaM, 2003
- 5.Mahirə Hüseynova. Missiya. Bakı: ADPU, 2019
- 6.Речь. Мустафа Кемал Ататюрк. Анкара: Бургаз, 2005

ZİYA GÖYALP ŞEİRLƏRİNDƏ MUSTAFA KAMAL ATATÜRK OBRAZI THE IMAGE OF MUSTAFA KEMAL ATATÜRK IN ZİYA GÖYALP'S POEMS

F.ü.f.d. Ülker Elman qızı Baxşiyeva
ADPU-nun Filologiya fakültəsinin
Ədəbiyyatın tədrisi texnologiyası
kafedrasının baş müəllimi.
ulker.baxsiyeva@mail.ru
ORCID İD 0000-0002-5994-2356

ÖZET

Görkəmli ictimai-siyasi xadim Mustafa Kamal Atatürkün ədəbiyyat ,elm ,mədəniyyət sahəsinə də sevgisi danılmazdır. O, alimlərə, ziyalıları ,elm adamlarına böyük hörmətlə yanaşmışdır. Bir məqamı vurğulamaq istəyirik ki, Ziya Göyalp yaradıcılığının vurğunu olan Atatürk onu Ankaraya dəvət etmişdir. Atatürk Ziya bəyi çox böyük hörmət və ehtiramla qarşılamışdır .Bu görüşmədə Ziya Göyalp da Atatürkə heyran olmuşdur. Ziya Göyalp Atatürklə görüşündən sonra “ Doğru yol” adlı kitabça çap etdirmişdir. Bu kitabça Atatürkün yaratmaq istədiyi “Xalq partiyasının” prinsiplərinin təhlilinin izahına həsr edilmişdir . Atatürkün qurucusu olduğu siyasi rejim Ziya Göyalp ideyalarının çiçəklənib inkişaf etməsinə, gerçəkləşməsinə təkan vermişdir. Ziya Göyalp Mustafa Kamal Atatürkə ünvanladığı “Qazi Paşa Həzrətlərindən birinci xahiş” , “Qazi Paşa Həzrətlərindən ikinci xahiş” adlı şeirlərinin mövzu dairəsi də maraqlı məzmunu ilə seçilir. Ziya Göyalp M.K. Atatürkü xalqın ümid yeri , xilaskarı hesab etmişdir.

Anahtar kelimələr: M.K. Atatürk, Z. Göyalp, milli, lider, vətənpərvər

ABSTRACT

The love of the prominent public and political figure Mustafa Kemal Atatürk for literature, science and culture is undeniable. He treated scientists, intellectuals and scholars with great respect. We would like to emphasize one point that Atatürk, who was the inspiration for Ziya Gökalp's creativity, invited him to Ankara. Atatürk welcomed Ziya Bey with great respect and honor. At this meeting, Ziya Gökalp also admired Atatürk. After his meeting with Atatürk, Ziya Gökalp had a booklet titled "The Right Path" published. This booklet is dedicated to the explanation of the analysis of the principles of the "People's Party" that Atatürk wanted to create. The political regime founded by Atatürk gave impetus to the flourishing, development and realization of Ziya Gökalp's ideas. The subject matter of Ziya Gökalp's poems titled "The First Request from His Majesty Gazi Pasha" and "The Second Request from His Majesty Gazi Pasha" addressed to Mustafa Kemal Atatürk is also distinguished by its interesting content. Ziya Gökalp M.K. He considered Atatürk the hope and savior of the people.

Keywords: M.K. Atatürk, Z. Gökalp, national, leader, patriot

GİRİŞ

Türk xalqı qədim və zəngin tarixə ,mədəniyyətə malik xalqdır.Tarixən türklər döyüş meydanlarında hünər göstərərək digər dünya dövlətlərini öz qələbələri qarşısında diz çökdürməyə qadir olmuşlar. Türk xalqı Mete, Atilla,Osman paşa, Ərtoğrul, Sultan Süleyman, Şah İsmayıl Xətai və s. kimi ögulları ilə bütün dünyanı lərzəyə salan tarixi şəxsiyyətlər yetişdirmişdir.Atalar gözəl deyib” Ot kökü üstündə bitər”.Əsrlər boyu türk tarixinə nəzər salsaq , keçmişinə , soykökünə ,milli dəyərlərinə bağlı , tarixə qızıl hərflərlə yazılmış yeni səhifə açan, tarixi şəxsiyyətlərin mövcudluğunun şahidi olarıq. Bu şəcərə sonrakı dövrlərdə də öz inkişafını davam etdirmişdir. Onlara Mustafa Kamal Atatürkü və Ümummilli lider Heydər Əliyevi nümunə göstərə bilərik.Vətəninin ,millətinin,xalqının yolunda tarix yazan dahi şəxsiyyətlər unudulmur. Bu missiyanı yerinə yetirmək hər insana nəsib olmur və böyük cəsarət,hünər,uzaqgörənlik tələb edir.”Ən böyük şəxslər özündən çox,mənsub olduğu xalqı düşünən , onun xoşbəxtliyi yolunda həyatını verən insanlardır”(M.K.Atatürk) .Yalnız belə əqidə ilə yaşayan insanlar həmin ali zirvəyə ucala bilər. Həm M.K.Atatürkün ,həm də ümummilli lider Heydər Əliyevin dövlət quruculuğu yolundakı xidmətlərinə nəzər salsaq,onların hər ikisinin vətəninin,xalqının yolunda qızıl qələmlə şanlı tarix yazdıqlarının şahidi olmuş oluruq. “Mustafa Kamal Atatürk bütün türk dünyasının tarixi şəxsiyyətidir.Bütün türk dünyasının əvəzsiz ,ölməz lideridir” -dahi şəxsiyyət, ümummilli lider Heydər Əliyevin Atatürklə bağlı söylədiyi bu fikirdə böyük bir həqiqət vardır.

Mustafa Kamal Atatürk Türk Milli Qurtuluş Mübarizəsinin hərbi və siyasi lideri, Türkiyə Cümhuriyyətinin qurucusu və ilk prezidenti, hərbi və siyasi xadimi olmuşdur. Atatürk adı ona 1934-cü ildə Türkiyə Böyük Millət Məclisinin qərarı ilə verilmişdir.Antanta dövlətlərinin Osmanlı ərazilərini işğal etməyə başlamasından sonra Mustafa Kamal 19 may 1919-cu ildə Samsuna getmişdir. 1919-cu il 23 iyul-7 avqust tarixləri arasında Ərzurum, 4-11 sentyabr tarixləri arasında isə Sivas Konqresini çağıraraq ölkənin işğal olunan ərazilərinin geri qaytarılması üçün görülməsi lazım olan işləri müəyyənləşdirmişdir. 1920-ci aprel ayının 23-də Türkiyə Böyük Millət Məclisinin fəaliyyətə başlamasından sonra Türkiyə Respublikasının qurulması yolunda əhəmiyyətli addımlar atmışdır.Qurtuluş Mübarizəsi 24 iyul 1923-cü ildə imzalanan Lozanna müqaviləsi ilə sona çatmışdı. Beləliklə, Sevr müqaviləsi ilə Türkiyənin parçalanması nəzərdə tutulurdu, türk xalqına 5-6 vilayət böyüklüyündə ərazi verilməsi iddia olunurdu. Lakin 29 oktyabr 1923-cü ildə Atatürk Türkiyə torpaqları üzərində, milli birliyə əsaslanan Türkiyə Cümhuriyyətini yaratdı və dövlətin ilk prezidenti seçildi. Atatürkün qurduğu hakimiyyətin əsas ideoloji şüarını "Hakimiyyət qeyd-şərtsiz millətidir" və "Yurdda sülh, cahanda sülh" fikirləri təşkil etdiyindən xalq hər zaman Atatürkü dəstəkləmiş və bir yumruq altında birləşərək Türkiyənin düşmənlərinə qalib gələ bilmişlər.

Görkəmli ictimai-siyasi xadim Atatürkün ədəbiyyat ,elm ,mədəniyyət sahəsinə də sevgisi danılmazdır. O, alimlərə, ziyalılara ,elm adamlarına böyük hörmətlə yanaşmışdır. Bir məqamı vurğulamaq istəyirik ki, Ziya Göyalp yaradıcılığının vurğunu olan Atatürk onu Ankaraya dəvət etmişdir. Atatürk Ziya bəyi çox böyük hörmət və ehtiramla qarşılamışdır .Bu görüşmədə Ziya Göyalp da Atatürkə heyran olmuşdur. Ziya Göyalp Atatürklə görüşündən sonra “ Doğru yol” adlı kitabça çap etdirmişdir. Bu kitabça Atatürkün yaratmaq istədiyi “Xalq partiyasının” prinsiplərinin təhlilinin izahına həsr edilmişdir . Atatürkün qurucusu olduğu siyasi rejim Ziya Göyalp ideyalarının çiçəklənib inkişaf etməsinə, gerçəkləşməsinə təkan vermişdir. Ziya Göyalp Mustafa Kamal Atatürkə ünvanladığı “Qazi Paşa Həzrətlərindən birinci xahiş” , “Qazi Paşa Həzrətlərindən ikinci xahiş” adlı şeirlərinin mövzu dairəsi də maraqlı məzmunu ilə seçilir. Ziya Göyalp M.K. Atatürkü xalqın ümid yeri , xilaskarı hesab etmişdir. Onun fikirlərinə görə , Türkiyəni düşdüyü acınacaqlı vəziyyətdən , düşmən caynağından yalnız Atatürk xilas edə bilərdi. Bildiyimiz kimi, Z. Göyalp Osmanlı dövrünün müəyyən məqamlarını tənqid etmişdir .Belə ki , Z. Göyalp bir sıra hallarda Osmanlı dövrünün ictimai- siyasi mühitini qaranlıq zindan adlandırmışdır. Lakin M.K. Atatürkün dövlət yaradıcılığı ilə bağlı fikirlərini alqışlamışdır . Atatürkün Türkiyədə milli hakimiyyətə əsaslanan cümhuriyyət rejiminin qurulması istəyini türkün gələcəyi kimi dəyərləndirmişdir .

Sən dahisən ,buna çoxdan inandıq...

Məfkurəsiz rəhbərlərdən çox yandıq...

Qərbdə şərqli yaşayışdan usandıq.

Qurtar bizi bu qaranlıq zindandan .

Göstər indi elmi, harsi hədəflər ...

Alim ,şair , komandanda hər əsgər.

Hər şey olar ,yalnız istə fərman ver.

Qurtar bizi miskinlikdən ,hirmandan.

Z. Göyalp şeirlərində Sultan Əbdülhəmid dövrünü tənqid etmişdir. Z. Göyalp Sultan Əbdülhəmid “Qara sultan” adlandırmışdır. Z. Göyalp “Qazi Paşa Həzrətlərindən ikinci xahiş” şeirində də birinci şeirdə olduğu kimi, Atatürkü Türk xalqının Allahdan göndərilmiş xilaskarı adlandırmışdır . Eyni zamanda Ziya Göyalp Türk xalqının cəhalət bataqlığından qurtuluş yolunu maarifdə gördüyü üçün Atatürkün maarifçilik düşüncələrinə də, hörmətini ifadə etmişdir.

Qazi Paşa ! Ulu Tanrı eşqinə!

Əlindən bu mülkü çürük buraxma!

Acı qurtardığın yurdun xalqına ,

Öksüz kimi boynu bükük buraxma !

Məktəbində onu oxut ,çalıştır.

Yavaş-yavaş xalqçılığa alışdır.

KAYNAKÇA

1.B.Vahabzadə. Seçilmiş əsərləri (iki cildə ,I cild) Bakı,2004

2.Z.Yaqub.Səçilmiş əsərləri (iki cildə ,II cild) Bakı,2006

3.internet resursları: <https://kulis.az/xeber/media/yunan-tanrilari-ile-uz-uz-gelen-adam-azer-turan-yazir-39831>

4.Heydər Əliyev Atatürk haqqında. Bakı: AzAtaM, 2003

5.Mahirə Hüseynova. Missiya. Bakı: ADPU, 2019

6.Речь. Мустафа Кемал Ататюрк. Анкара: Бургаз, 2005

TANZİMAT EDEBİYATININ SANATSAL-ESTETİK DEĞERLERİ ARTISTIC-AESTHETIC VALUES OF TANZİMAT LITERATURE

Prof. Dr. Elman Guliyev

Azerbaycan, Bakü

Azerbaycan Dövlət Pedagoji Üniversitesi

Türkoloji merkezin Türk edebiyatı bölümünün başkanı

Orcid: 0000-0001-5413-9479

elman.guliyev1958@gmail.com

ÖZET

Makalede Tanzimat edebiyatının oluşumu, gelişim aşamaları, sanatsal ve estetik değerleri incelenmektedir. Tanzimat'ın siyasi etkisi sonucunda edebi, kültürel, bilimsel ve felsefi etkilerinin ortaya çıktığı sonucuna varılmıştır. Tanzimat aynı zamanda devletin Avrupa kültürünü Osmanlı halkına kabul ettirmek için attığı bir adım olarak değerlendirilmektedir. 1860 yılından 1895 yılına kadar olan dönemi kapsayan Tanzimat edebiyatının sanatsal ve estetik değerleri incelenmektedir.

Anahtar kelimeler: Tanzimat edebiyatı, Avrupa medeniyeti, Osmanlı, felsefe, bədii-estetik dəyərlər

SUMMARY

The article examines the organization of Tanzimat literature, its development stages, and its artistic and aesthetic values. It has been concluded that literary, cultural, scientific and philosophical effects were formed as a result of the political influence of Tanzimat. Tanzimat is also considered as a step taken by the state to impose European culture on the Ottoman people. The artistic and aesthetic values of Tanzimat literature covering the years 1860-1895 are investigated.

Key words: Tanzimat literature, European civilization, Ottoman, philosophy, aesthetic values

GİRİŞ

XIX əsrin sonu XX əsrin əvvəllərində Türkiyədə baş vermiş ictimai-siyasi proseslər bu dövətdə yeni iqtisadi-siyasi mərhələyə keçidi təmin etməklə yanaşı, yeni ədəbiyyatın yaranmasında da mühüm rol oynamışdır. Bildiyimiz kimi bu vaxta qədər Türkiyə türk ədəbiyyatı zəngin ənənələr zəminində inkişaf etmiş, dünya ədəbi-bədii fikrinin formalaşmasında bu və ya digər dərəcədə rol oynaya bilmişdir. Lakin onu da nəzərə almaq lazımdır ki, hər bir xalqın ədəbiyyatında olduğu kimi Türkiyə türk ədəbiyyatında da özünəməxsus cəhətlər və fərqli xüsusiyyətlər mövcud olmuşdur. Təbii olaraq burada birinci növbədə milli sənət problemlərinin qarşısında dayanan məsələlər və onun həlli yolları önəm təşkil edir. Türkiyə ədəbiyyatşünaslarının dediyi kimi (məs. Nihad Sami Banarlı) Türkiyə türk ədəbiyyatının bir özəl keyfiyyəti də ondan ibarətdir ki, bu ədəbiyyat "bir çox millətlərin ədəbiyyatları kimi bir vətəndə, son beş-altı əsr içində yox, türklərin dəyişik vətənlərində" "27 əsr müddətində" formalaşmış inkişaf etmişdir. Doğrudur, bu qədər geniş coğrafi məkanda ümumtürk ədəbiyyatı və sənət ənənələrinin təsiri özünü göstərsə də, Türkiyə türk ədəbiyyatı milli bir ədəbiyyat olmaq keyfiyyətini qoruyub saxlaya bilmişdir. XIX əsrin sonu XX əsrin əvvəlləri Türkiyə türk ədəbiyyatı üçün kifayət qədər məhsuldar, eyni zamanda ziddiyyətli və gərgin ədəbi proseslər zəminində formalaşan mərhələ hesab olunur. Bildiyimiz kimi XIX əsr dünyanın yeni dövrü kimi xarakterizə olunur. Bu əsrdən başlayaraq dünya siyasəti və iqtisadiyyatı yeni mərhələyə qədəm qoymuş, daha çox beynəlxalq aləmdə parçalanmalar, siyasi münaqişələr, iqtisadi maraq toqquşmaları müşahidə olunmağa başlamışdır. Böyük Osmanlı imperiyasının parçalanmasının təməli, Avropa siyasi-iqtisadi gücünün Şərqlə hakimliyi və s. bu əsrin payına düşür. Lakin XIX əsr tarixinin yaddaşında yalnız siyasi-iqtisadi proseslər baxımdan qalmamışdır. XIX əsr tarixinin yaddaşına həm də elmi, mədəni inkişafın yüksək mərhələsi kimi həkk olmuşdur. Bu dövrdə təbii olaraq bütün sahələrdə inkişafın mərkəzində Avropa dayanırdı. Bu səbəbdən Kiçik Asiyadan Yaponiyaya qədər özlərinin milli-mədəni inkişaf strategiyasını müəyyənləşdirmək istəyən xalqların avropalaşmaq istəyi təsadüfi deyildi. Avropa özünün siyasi gücü və iqtisadi potensialına görə dünyada ön cərgədə dayanırdı. XIX əsrin sonlarında Suveyş kanalını (1869) çəkməklə iqtisadi-siyasi prosesləri öz xeyrinə həll edən və Şərqlə nüfuzunu sürətləndirən Avropa elmi-mədəni baxımdan da bu regiona təsir göstərə bildi. Bu bir tərəfdən siyasi güc ilə bağlıdırsa, başqa tərəfdən **Kantın "ağlı işlədərək gücünü göstər"** nəzəriyyəsidəki ağıl, elmin gücü ilə bağlıdır. Əlbəttə, Avropanın Şərqlə elmi-mədəni nüfuzunun kökündə çoxəsrlik ənənələrin təsirinin dayandığını da inkar etmək olmaz.

YÖNTEM

Bildiyimiz kimi Avropa renesansı sonrakı yüzilliklərdə elmin, mədəniyyətin sıçrayışlı inkişafı üçün möhkəm zəmin yaratmışdı. Kilsə ilə elmin birləşməsi, yeni üsullu məktəblərin açılması, mətbəə və teatr

şəbəkələrinin genişləndirilməsi Avropanın elmi-mədəni mənzərəsinin dəyişməsində xüsusi rol oynadı. XV əsrdə Avropada 1700 mətbəenin olması və mətbəələrdə 20 milyon kitabın çap olunması faktı Avropanın mədəni-elmi baxımdan hansı səviyyədə dayanmasını nümayiş etdirirdi. Avropanın Volter, Russo, Monteskyo, Kant və digər düha sahiblərinin ağılın gücünə arxalanma siyasətləri onun tərəqqisinə güclü təkan verirdi. Lakin Şərqi və onun timsalında Türkiyədə isə proseslər başqa cür gedirdi. Hər şeydən əvvəl Osmanlının çoxəsrlik imperiya statusu XIX əsrdə tamamilə dağılmaq təhlükəsi ilə üzləşmişdi.

XVI-XVII əsrlərdə dünyanın ən böyük siyasi qüdrətinə malik Osmanlı imperiyası artıq XVIII əsrdən siyasi itkiləri ilə bərişməli oldu. 1699-cu ildə Karlofça sazişinə görə Osmanlı dövləti Macarıstanı, Ukraynanı, Azovu və s. yerləri itirməli oldu. Karlofça sazişi Osmanlı imperiyasının parçalanması üçün zəmin yaratdı. Sonrakı dövrlərdə Rumıniyada, Balkanlarda, ərəb ölkələrində baş verən üsyanlar Osmanlı hakimiyyətində siyasi böhran və uğursuzluğun növbəti səhifəsi oldu. Digər tərəfdən Qara dəniz sahillərində türk-rus müharibələri həmin uğursuzluq səhifələrində özünə yer aldı. Bu durumda Osmanlının gələcək taleyi ziyalıları daha çox düşündürürdü. Onlar Avropa siyasi, iqtisadi və mədəni təcrübəsindən faydalanmağı münasib hesab edirdilər. Paralel olaraq Avropa ilə diplomatik əlaqələrin qurulması, 1719-cu ildə Vyanaya, 1721-ci ildə Parisə elçilərin göndərilməsi və s. tədbirlər Türk-Qərb əlaqələrinin qurulmasında yeni addımlardan biri idi. III Əhməd hakimiyyəti zamanında bəzi saray məmurları və ziyalıların qərbə yaxınlaşma və ondan faydalanmaq ehtiyacından yaranan Lalə dövründə (1718-1730) gözlənilən nəticə əldə olunmadı. O, Avropa saray dekorasiyası və bağça-park tərtibatının həyata keçirilməsi əhəmiyyətsiz sosial xarakter daşımaqdan irəli gedə bilmədi. Lalə dövrü 1730-cu il 28 sentyabr tarixində Patrona Xəlil üsyanı ilə başa çatdı.

BULGULAR

1773-cü ildə "Məktəbi-riyaziyyə", 1776-cı ildə "Həndəsə odası", 1783-cü ildə "Mühəndisxaneyi Bəhri-Humayun", 1827-ci ildə "Məktəbi-tibbiyə", 1831-ci ildə "Muzıkayi-Humayun", 1834-cü ildə "Məktəbi-hərbiyyə" məktəblərinin açılması, o cümlədən gəmi mühəndisləri hazırlamaq üçün Avropa məktəbləri ilə əlaqələrin qurulması avropalaşma üçün təmələ çevrilirdi. Lakin avropalaşmanın rəsmi əsası isə 1839-cu il 3 noyabr bazar günü tarixində "Tənzimat" fərmanının elanı ilə qoyuldu. Bu fərman II Mahmudun ölümündən sonra taxta sahib olan oğlu Əbdülməcidin xeyir-duası ilə qəbul edilmişdir. Sultan Əbdülməcid Avropa meyilli olduğundan xarici işlər naziri Rəşid Paşa tərəfindən hazırlanan fərmanı dəstəkləmişdir. Fərman sultanın, əyanlarının, xarici elçilərin, xalq nümayəndələrinin iştirakı ilə Gülhanə parkında elan olunmuşdur. Ona görə "Tənzimat" fərmanı "Gülhane Hattı Hümayünü" adı ilə də tanınır. 1839-cu ildə Osmanlı dövlətinin qəbul etdiyi Tənzimat islahatı bilavasitə Avropa təsirləri ilə bağlı idi. Daha dəqiq ifadə etsək, Tənzimat islahatı Osmanlı

dövləti tərəfindən Avropa, həm də Rusiya müdaxiləsi qarşısında "öz varlığını qorumaq üçün həyata keçirdiyi siyasi, ictimai, mədəni hərəkət idi."

Tənzimat fərmanı ilk növbədə siyasi sənəd idi. Bu fərmanın tətbiqi Osmanlı dövlətinin ictimai-siyasi həyatında dəyişiklik yaratdığı kimi, onun yeni mədəniyyətinin formalaşmasına da təsir göstərdi. Ona görə də tədqiqatçılar Tənzimat dövrü hadisələrini xarakterizə edərkən onu həm siyasi, həm də mədəni baxımdan xarakterizə edirdilər. Məsələn, N.S.Banarlı Tənzimatı "Osmanlı Türkiyəsinin mədəniyyət dəyişdirməsi və dövlət əli ilə yapılan bir inqilab", A.H.Tanpınar "müsəlman Şərqi tarixində dövlət bünyesini yeni əsasların üzərində təşəkkülə dəvət edən və dövlətlə fərd arasındakı münasibətləri yepyeni bir plana keçirən, ... başqa bir mədəniyyət dairəsinə girdiyini elan edən aksiya", Ə.Kabaklı isə "Osmanlı dövlətinin batıya dönüşünü milli şəxsiyyət və bağımsızlığından da bir ölçüdə qoparaq Avropaya mənəvi mənada yenilişini bir proqram halında ifadə edən ilk rəsmi sənəd" hesab edirdi.

1839-cu il 3 noyabr tarixli Tənzimat fərmanı hüquqi fərman idi. Bu fərmana görə Osmanlı dövləti öz üzərinə böyük öhdəliklər götürürdü. Təxminən 3 kitab səhifəsi həcmində olan fərmanda yeniliklərə dövlət proqramı tələbi kimi yer verilirdi. İlk növbədə dövlət təbəçiliyində olan bütün vətəndaşlar qanun qarşısında eyni tutulurdu. Bu o demək idi ki, Osmanlı dövlətinin təbəçiliyində olan xristian və müsəvi dininə itaət edənlərlə müsəlmanlar arasında dövlət heç bir fərq qoymayacaq. Eyni zamanda həmin xalqların malı, dövləti, canı, namusu dövlət tərəfindən qorunacaqdır. Bundan başqa fərmana görə hər kəsdən vergi imkanlarına görə alınacaq, əsgərlik müddəti müəyyən hədudlar daxilində olacaq, rüşvət alınmayacaq, məmurlar dövlətdən məvacib alacaq, məhkəmə qərarı olmadan heç kəsə cəza verilməyəcək, əmlakı müsadirə edilməyəcək, qanunların icrasına cavabdehlik padşahın, vəzirin üzərinə düşəcək və s. 1956-cı ildə Sultan Əbdülməcid Fransa, İngiltərə, Avstriya birliyinin tələbləri ilə "İslahat fərmanı" elan etdi. Bu fərmana görə 1839-cu il fərmanında sultanın cavabdehlik və məsuliyyəti, verdiyi təminat daha da gücləndirilməli və əsaslandırılmalı idi. Artıq insan haqları nöqtəyi-nəzərindən tənzimlənən yeni qaydalar Osmanlı dövlətində yeni ictimai-siyasi mühitin formalaşmasına gətirib çıxardı. İlk baxışdan demokratik ab-hava yaradacaq bu fərmanlar Osmanlıdan çox Avropa dövlətləri üçün faydalı idi. Çünki Osmanlı hər mənada Avropanın təsiri altına düşür, ictimai fikir Avropanın xeyrinə həllini tapırdı. Məhz Avropa dövlətlərinin məqsədli təsiri ilə Osmanlı dövlətinin təbəçiliyində olan xalqlar öz haqlarını tələb etməyə başladılar. Osmanlı dövlətinin təbəçiliyində olan qeyri-müsəlman xalqlar bərabərçilik imtiyazlarından istifadə etmək, hakimiyyətdə təmsil olunmaq iddialarını gücləndirdilər, azadlıq haqlarını tələb etməyə başladılar. Nəticədə Osmanlı dövlətinin qüdrətinə təsir edəcək ixtişaşlar, milli hərəkətlər başladı. Balkanlarda başlayan milli azadlıq aksiyaları, daxildə və ərəb ölkələrində baş verən narazılıqlar Osmanlı dövrlərində siyasi mənzərənin dəyişməsinə güclü təkanlar verdi, Tənzimatın siyasi

təsiri əvvəl başladı. Onun ədəbi, mədəni, elmi, fəlsəfi təsiri isə sonra təzahür etdi. Yeni üsullu məktəblər, teatrlar, mətbəələr açılır, qəzet və kitabların nəşri sürətlənirdi.

Şübhə yoxdur ki, həyata keçirilən islahatlar ədəbiyyata təsir etməkdən də yan keçmədi. Ona görə də Tənzimatı həm də Avropa mədəniyyətini Osmanlı xalqı üçün qəbul etdirmək yolunda dövlətin atdığı addım kimi qiymətləndirmək olar. Nəticədə Avropa ədəbiyyatının türk ədəbiyyatına həm forma, həm də məzmun baxımından təsirini özündə əks etdirən Tənzimat ədəbiyyatı formalaşdı. Tənzimat ədəbiyyatı Avropa ədəbi modelinin Türkiyədə qəbulu və inkişafı demək idi. Türkiyədə Tənzimat ədəbiyyatı 1860-cı ildə Şinasi ilə başlamış və 1895-ci ildə "Sərvəti-fünun" ədəbi məktəbinin yaranması ilə başa çatmışdır.

SONUÇ

Artıq Tənzimat fərmanından sonra Türkiyədə bir-birinin ardınca "Cərideyi-havadis" (1840), "Tərcümani-əhval" (1860), "Təsviri-əfkar" (1862), "Müxbir" (1867), "Hürriyyət" (1868), "İbrət" (1871), "Tərcümani-həqiqət" (1878) qəzetləri və "Məcmuəyi-fünun" (1862), "Məlumat" (1893) və s. jurnalları çap olunmağa başladı. Əsasən bu qəzet və jurnallar Tənzimat hərəkatının cürcətiləri olduğundan daha çox Avropadan təsirlənir, Avropa mədəniyyəti ilə bağlı yazılara daha çox yer verilirdi. Ancaq proseslərin ilk dövrlərində N.S.Banarlının dediyi kimi Avropa təsiri bir "baskı" şəklində özünü göstərirdi. Bu baskı sanki Şərqdə heç nə yoxmuş kimi hər nəyi yenidən başlamaq şəklində fəaliyyətini davam etdirmək istəyirdi. Əlbəttə, bunu Avropa marağı tələb edirdi. Ancaq minillər boyu mədəniyyət abidələri ilə öyünən Şərq tarixə bəzək olmağı ilə fəxr etmiş, yeri gəldikcə dünya mədəniyyətinə təsiri ilə fərqlənmişdir. Fəlsəfə, nücum, riyaziyyat və s. elmlərin inkişafında Şərq payının böyüklüyü inkar edilə bilinməyən faktlardandır. Bizə elə gəlir ki, Hegelin aşağıdakı fikirləri mübahisə predmeti ola bilməz: "Asiyada ruh şölələndi və bununla da dünya tarixi başlandı".

Şərq və eyni zamanda onun tərkibi olan türk fəlsəfi-mədəni tarixinə nəzər saldıqda görürük ki, məhz qədim və orta əsrlərdə yaşayıb-yaratmış İbn-Ərəbi, Cəlalədin Rumi, Əbu Hənifə, Qəzali, Fəxrəddin Razi, İbn-Sina, N.Tusi, Ö.Xəyyam, M.Uluğbəy, Söhrəverdi və s. kimi şəxsiyyətlər Şərq elminin inkişafında böyük xidmətlər göstərmişlər. Lakin Şərqin istər siyasi, istər iqtisadi, istər elmi-mədəni ənənələri olsa da, XIX əsrdə Avropa bu ənənələri qabaqlayaraq bütün sahələrdə özünü dünya üçün model anlamında qəbul etdirə bildi. Əbu Turxanın sözləri ilə desək: "Bu gün Şərq özünün dərin ginetik qatlarında uyuyan böyük ruhani gücün qayıdışına nail olmaq üçün Qərbin köməyinə ehtiyac hiss edir". Tənzimat qanunlarına uyğun "Avropalaşmaq ehtiyacının" səbəblərinin bu istiqamətində bir həqiqət var. Lakin bu da bir həqiqətdir ki, Qərb aparıcı dövlətlərinin marağı dairəsində 1856-cı ildə Osmanlı dövlətinin qəbul etdiyi İslahat fərmanı bir növ Avropanın Osmanlıya (geniş mənada Şərqi) özünü diqtəsi və eyni zamanda Osmanlının təzyiqlərə dözməyərək Avropa qarşısından qeri çəkilməsi idi.

Tənzimat ədəbiyyatı dövründə ədəbiyyat yeni problemlərlə qarşılaşmış və tamamilə yeni bir səpkidə inkişaf etmişdir. Bu dövrdə əski türk ədəbiyyatı ilə yeni türk ədəbiyyatı arasında böyük bir mübarizə başlamışdı. Birinci tərəf ədəbi meydandan çıxmaq, ikinci tərəf isə qalib gələrək öz mövqelərini möhkəmləndirmək məqsədi güdürdü. Tənzimat ədəbiyyatının əsas təəssübkeşləri yeni ədəbiyyatı tam müdafiə etməklə yanaşı, klassik ədəbiyyatın da müəyyən xüsusiyyətlərinə olan maraqlarını gizlətmirdilər. Şinasi, Ziya Paşa, Namiq Kamal, R.Əkrəm, Ə.Hamid və s. sənətkarlar əski ədəbiyyatın dil, forma və s. cəhətlərinə hörmətlə yanaşır, hətta onu müdafiə edirdilər. Türk ədəbiyyat tarixçiləri bu cəhəti həmin sənətkarların formalaşdıqları klassik şeir zövqü və marağının təsiri, eyni zamanda bu ədəbiyyatın onların nəzərində böyük və gözəl olması qiyməti ilə bağlayırdılar.

XIX əsrin II yarısında yaranmış Tənzimat ədəbiyyatının forma, mövzu və ideya baxımından formalaşmasında dövrü mətbuatda çap olunan məqalələrin böyük təsiri olmuşdur. İ.Şinasi, N.Kamal, Ziya Paşa, R.Əkrəm və digər tənzimatçıların ədəbiyyatla bağlı dövrü mətbuatda çap etdirdikləri məqalələr yeni ədəbiyyata dair fikir formalaşdırmaqda əhəmiyyət kəsb edirdi. İ.Şinasinin "Cərideyi-havadis" və "Təsviri-əfkar"da dil və sənət barədə görüşləri yeni nəzəri fikir tarixində xüsusi maraq doğururdu.

N.Kamalın "Təsviri-əfkar" qəzetində "Lisani Osmaninin ədəbiyyatı haqqında bəzi mülahizələri şamildir", Ziya Paşanın "Hürriyyət" qəzetində "Şeir və inşa" məqalələrində ədəbiyyatın yeni istiqamətləri, ənənə və novatorluq məsələləri, müzakirə obyektinə çevrilirdi.

KAYNAKLAR

1. Quliyev E. Türk xalqları ədəbiyyatı. Bakı, 2011
2. Quliyev E. Türk xalqları ədəbiyyatı. Bakı, 2014
3. Nihad Səmi Banarlı. Türk ədəbiyyatı tarixi, 2 cildə, İstanbul, 1998.
4. Nəcmi İbrahim. Əbdülhəq Hamid və əsərləri, İstanbul, 1932

MEHMED AKİF ERSOY'UN TÜRK ŞİİRİMİZİN İNKİŞAFINDAKİ ROLÜ
MEHMED AKIF ERSOY'S NATIONAL ANTHEM POEM: THE PRIDE OF OUR TURKISH
POETRY AND OUR HISTORY

Prof. Dr. Elman Guliyev
Azerbaycan, Bakü
Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi
Türkoloji merkezinin Türk edebiyatı bölümünün başkanı
Orcid: 0000-0001-5413-9479
elman.guliyev1958@gmail.com

ÖZET

Edebiyat ve sanat dünyasında "İstiklal Marşı Şairi" sıfatıyla ünlenen Mehmed Akif'in eserlerinin temelinde şiirler yer alır. Türk devletinin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'ün "İstiklal Yürüyüşü" ile ilgili şu görüşleri sosyo-politik ve milli-manevi açıdan önemlidir: "Bu marş bizim inkılabımızı anlatır, inkılabımızın ruhunu anlatır. Bunu ne unutmak ne de unutturmak lazımdır".

"İstiklal Marşı" şiiri 1921 yılında yazılmıştır. "İstiklal Marşı"nın yazılışının ilginç bir hikayesi var. M.A.Ersoy'un şiiri tartışmalardan sonra Türkiye İstiklal Marşı'nın sözleri olarak kabul edilir. TBMM'nin 12 Mart 1921 tarihli toplantısında Balıkesir milletvekili Hasan Basri, Bitlis milletvekili Yusif Ziya, Kırşehir milletvekili Yahya Ghalib, Isparta milletvekili İbrahim, Ankara milletvekili Şemseddin, Dr. Suat, Kastamonu milletvekili, Bolu milletvekili Tunalı Hilmi ve diğer milletvekilleri Mehmet Akif Ersoy'un şiirini okudular, takdir ve kabullerini arz ettiler. Konya'dan seçilmiş milletvekili Refik Bey, ayakta "İstiklal Marşı"nı söylemesini ister. TBMM Başkanı, "İstiklal Marşını" ayakta dinlemeyi teklif ediyor. Böylece "İstiklal Marşı" üç kez ayakta okunduktan ve ayakta alkışlandıktan sonra kabul edilir.

Anahtar kelimeler: "İstiklâl Marşı", Atatürk, Ersoy, Hamdullah Suphi, "Açık söz" gazetesi

SUMMARY

Poems are the basis of the works of Mehmed Akif, who became famous as the "Poet of the National Anthem" in the world of literature and art. The following views of Mustafa Kemal Atatürk, the founder of the Turkish state, regarding the "Independence March" are important from a socio-political and national-spiritual point of view: "This march tells about our revolution, it tells about the spirit of our revolution. It is neither necessary to forget nor to be forgotten".

The poem "National Anthem" was written in 1921. There is an interesting story behind the writing of the "National Anthem". At the end of 1920, a competition was announced in Turkish newspapers to write the "Independence Anthem". On the 2nd page of the "Hâkimiyeti-millîye" newspaper dated 7 November 1920, it is

announced that the "Independence Anthem" competition will be held with the signature of the Minister of National Education Rıza Nur.

The text of the announcement regarding the "Independence Anthem" in the "Hakimiyeti-milliyet" newspaper was also published in the issues of the "Acık Soz" newspaper dated 11, 22, 29 November and 16 December 1920. The text of the competition, which was published in the "Hakimiyeti-milliyet" newspaper, was repeated in 4 consecutive issues of the "Açık Soz" newspaper in order to spread the "National Anthem" competition throughout the country and to attract a large number of participants to the competition. Each of the 724 poems sent to the competition was personally reviewed by the members of "Heyyati-adabiyye" and Hamdullah Suphi. M.A. Ersoy's poem is accepted as the words of the Turkish National Anthem after the discussions.

Key words: "Independence Anthem", Atatürk, Ersoy, Hamdullah Suphi, "Açık Soz" newspaper

Mehmet Akif her şeyden önce "İstiklal Marşı'nın şairidir". "İstiklal Marşı" şiiri 1921 yılında yazılmıştır. Her şeyden önce İstiklal Marşı'nın yazımı ilginç bir tarihe sahiptir. "İstiklal Marşı"nın sözlerinden yola çıkılarak yazılan çağdaş Türk devletinin marşı, Türk milletinin ruhunu, hislerini ve duygularını yüksek oranda ifade etmesi bakımından karakteristiktir. Türk devletinin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'ün "İstiklal Marşı"na ilişkin şu görüşleri sosyo-politik ve millî-manevî açıdan taşıdığı önemle ayırt edilir."Bu marş, devrimimizi ve onun ruhunu ifade ediyor. Bu unutulmamalı veya unutturulmamalıdır. "İstiklal Marşı"nda istiklal davamızın anlaşılması açısından büyük anlam taşıyan mısralar bulunmaktadır.

Bu milletin unutmamasını istediğim ayetler bunlardır. Özgürlük ve bağımsızlık aşkı bu milletin ruhudur. Tarihe bakın, bütün milletlerin bir kölelik ve hürriyetsizlik dönemleri olduğu bir gerçektir. Dünya tarihinde hürriyet ve istiklalini devamlı korumuş ve müdafaa etmiş bir millet vardır - Türkler... Asırlar boyu söylenmeli ve bütün dost ve düşmanlar şunu anlamalıdır ki, Mete zamanında olduğu gibi her şey, hatta en mahrem duyguları bile tehlikeye girebilir ama özgürlük asla! Demek ki beyler, Türk'ün özgürlüğüne dokunulamaz."

M. A. Ersoy'un kahraman Türk ordusuna ithaf ettiği ve İstiklal Marşı yarışmasına gönderilen İstiklal Marşı şiiri, hem tüm Türk edebiyatında hem de Türkiye'nin sosyal ve siyasi tarihinde önemli bir yere sahiptir. İstiklal Marşı şiiri hakkında konuşan M.A. Ersoy, İstiklal Marşı'nın şiir olarak hiçbir değerinin olmadığını, tarihi değerinin ise çok büyük olduğunu söylemiştir. İstiklal Marşı'nın yazılmasına ilişkin bazı hususların bilinmesi gerekmektedir. 1920'nin sonlarında Türk gazetelerinde İstiklal Marşı'nın yazılması için bir yarışma ilan edildiğini belirtmek Gerri. "Hâkimiyeti-milliyet" gazetesinin 7 Kasım 1920 tarihli sayısının 2 sayfasında, Milli Eğitim Bakanı Rıza Nur imzasıyla "İstiklâl Marşı" müsabakasının yapılacağı ilân olunur. "Türk şairlerinin teorik dikkatine, Milli Eğitim Bakanlığı şairlerine yönelik "İstiklal Marşı Davetiyesi" duyurusunda, yarışmanın amaç ve koşulları

hakkında şu ifadeler yer verilmiştir:"Milletimizin iç ve dış bağımsızlık mücadelesini ifade etmek ve yüceltmek amacıyla 'İstiklal Marşı' yarışması düzenlendi.... Ülkemizdeki tüm kalem sahiplerini hizmet vermeye davet ediyoruz. İthaf edilecek eserler, bir veya iki ay sonra - 23 Aralık 1920'de Maarif Nezareti bünyesindeki "Heyyeti-Edebiye" tarafından değerlendirilecektir. Değerlendirmeye alınacak eserin sadece sözlerine 500 lira ödül verilecektir. Beste için kurulacak 500 lira için ayrı bir yarışma düzenlenecek. Tüm başvurular Ankara'da bulunan TBMM Maarif Daire Başkanlığına yapılacaktır."

İstiklal Marşı yarışmasına gönderilen 724 şiirin kabul edilmemesi nedeniyle, devletin ve milletin milli marş ihtiyacındaki mevcut uçurum, milliyetçi ve "Türk ocaklarının efsane lideri" Hamdullah Subhini'yi endişelendirmiş ve o tüm ümutlarını M.A.Ersoya bağlamıştır.Ancak M.A. Ersoy, ulusal marş yarışmasına katılma fikrinden uzak olmuştu.Çünkü M.A. Ersoy, yarışma şartlarına göre birinciye verilecek 500 lira nakit para ödülüne itiraz ederek, "İstiklal marşı parayla yazılmaz, istiklal marşı ancak milletin heyecan ve inancından ilham alınarak yazılır" demiştir. Bu nedenle M.A. Ersoy, Kasım ve Aralık 1920'de "Hakimiyeti-miliya" ve "Açık soz" gazetelerinde yayınlanan ilanları ve Millet Meclisi'ndeki sohbetleri görmezden gelmiş ve rekabetin dışında kalmıştı. Ancak Hamdullah Subhi, milli marşın yazılmasında M.A. Ersoya umut bağlamış ve onun bu yarışmaya katılmasının yollarını aramıştır.Bu amaçla Milli Meclis'te M.A. Ersoy'un yanında oturan ve M.A. Ersoy'un en yakın arkadaşı olan Hasan Basri Chantayl ile tanışır. Hamdullah Subhi, Hasan Basri'den M.A. Ersoy'u milli marşı yazmaya ikna etmesini ister. Ancak M.A. Ersoy, Hasan Basri'nin isteğini kabul etmez ve verdiği yanıt şöyledir: "Ne yarışmaya katılacağım ne de ödül alacağım.Bu yaştan sonra yarışma gireceğim, ayıp değil mi?" Hamdullah Subhi, M.A. Ersoy'un kesinleşmiş para ödülünün olmadığı bahanelerine ve Namık Kemal'in ateşli ifadelerine rağmen Hasan Basri'den onunla tekrar görüşmesini ister.Hamdullah Subhi de M.A. Ersoya sunmak üzere bir rica mektubu yazar. 5 Şubat 1921 tarihli aynı mektupta Hamdullah Subhi şöyle yazıyordu: "Sayın ve muhterem efendim,İstiklal Marşı için ilan edilen yarışmaya katılmamanızı ortadan kaldıracak bir takım tedbirler vardır.Sizin gibi bir ustanın yarışmaya katılıp uygun şiiri yazması için son çaremizdir. İtirazınıza neden olan her şeyi yapacağız. Efendim, ülkeyi bu etkili telkin ve şevkten mahrum bırakmamanızı bir kez daha rica ediyorum, bu vesileyle en derin saygı ve sevgilerimi sunuyorum.Hasan Sabri, TBMM'de Mehmet Akif Ersoy ile görüşür ve ondan bir kez daha İstiklal Marşı'nı yazmasını rica eder. Mehmet Akif, "İstiklal marşı parayla yazılmaz" diyerek yarışmaya katılmayacağını söylüyor.Ancak Hasan Basri 500 liranın bir hayır kurumuna verileceğini söylüyor. Ardından M.A. Ersoy, yarışmanın gereklerine göre bir şiir yazmayı kabul eder. Hasan Basri'ye göre M.A. Ersoy, o andan itibaren TBMM'de "İstiklal Marşı"nın ilk satırlarını yazmaya başlamıştı.Mehmet Akif "İstiklal Marşı"nı 2 günde yazmasına rağmen 20 Şubat 1921'de

şiiiri yarışmaya sunmuşdu. Hamdullah Subhi bu şiirin önce askerler arasında okunması gerektiğine karar vermiş ve bu amaçla şiiri Batı Cephesi Komutanlığına göndermiştir. Şiir askerler arasında iyi karşılanmıştı."İstiklâl Marşı"nın 17 Şubat 1921'de "Hakimiyeti-millîye" gazetesinde, daha sonra "Sebülürreşad" ve "Öğüt" gazetelerinde yayımlanarak toplumda yaygınlaşması sağlanmıştı. 12 Mart 1921'de Mustafa Kemal Atatürk'ün başkanlığında TBMM'de tartışmalar başlamıştı.İstiklal Marşı'nın yanı sıra 6 şiir daha ele alınmıştır. Ancak diğer şiirler TBMM'de görüşülmez. M.A. Ersoy'un şiiri tartışmalardan sonra Türkiye İstiklal Marşı'nın sözleri olarak kabul edilir. TBMM'nin 12 Mart 1921 tarihli toplantısında Balıkesir Mebusu Hasan Basri, Bitlis Mebusu Yusif Ziya, Kırşehir Mebusu Yahya Galib, Isparta Mebusu İbrahim, Ankara Mebusu Şemseddin, Dr. Suat , Kastamonu Milletvekili, Bolu Milletvekili Tunalı Hilmi ve diğer milletvekilleri Mehmet Akif Ersoy'un şiirini okudular, takdir ve kabullerini arz ettiler.

Konya'dan seçilmiş milletvekili Refik Bey, ayakta "İstiklal Marşı"nı söylemesini ister. TBMM Başkanı, "İstiklal Marşını" ayakta dinlemeyi teklif ediyor. Böylece "İstiklal Marşı" üç kez ayakta söylendikten ve ayakta alkışlandıktan sonra kabul edilir.

*Qorxma, sönməz bu şəfəqlərdə üzən al bayraq,
Sönmədən yurdumun üstündə tütən ən son ocaq.
O mənim millətimin ulduzudur, parlayacaq,
O mənimdir, o mənim millətimindir ancaq!*

*Çatma, qurbanın olum, çöhrəni, ey nazlı hilal,
Qəhrəman xalqıma bir gül... nədir bu şiddət, bu cəlal?!
Sənə olmaz tökülən qanlarımız sonra halal,
Haqqıdır Haqqa sitayiş edən millətimin istiqlal!*

Görüldüğü gibi M.A. Ersoy'un "İstiklal Marşı"nın yazımı ve karşılanması ilginç bir geçmişe sahip.

Türk milli kimliğinin gururu haline gelen "İstiklal Marşı" hiç şüphesiz bu tarihin en şerefli sayfası ve en görkemli abidesidir. Feridun Gademir'in İstiklal Marşı'nı nasıl yazdınız? sorusuna M.A. Ersoy'un "...umutla, inançla... İncancım olmasa yazabilir miydim?" cevabında büyük gerçeğe ek olarak, büyük tarih de var. Ancak bu tarih, geçmişin tarihidir. Allah bize bu tarihi yaşattı ve bize doğruyu gösterdi.M.A. Ersoy'un tanınmış Türk aydınları Ruşen Eşref Unaydın ve Hakkı Tarık Usa ile ilgili "İstiklal Marşı" ile ilgili "İstiklal Marşı" bir daha yazılmayacak, kimse yazmayacak, ben de yazmayacağım, Allah bu millete bir daha "İstiklal marşı" yazdırmasın" düşüncelerinde ise her kesin kabulleneceği heyecan olsa da tarih yoktur. Allah bir daha bu tarihi bize nasib etmesin.Bu arada, 12 Şubat 1923'te Milli Eğitim Bakanlığı, kabul edilen ilahinin sözlerine

müzik yazmak için bir yarışma ilan etti. Yarışmaya 24 besteci katılıyor. 1922'de ünlü müzisyen Osman Zeki Üngör (1880-1958), M.A. Ersoy'un sözleriyle yazdığı müziği yarışmaya sunmuştu. Komisyon Ali Rıfat Çığatay'ın bestesini kabul etse de 1930'da Devlet Komisyonu tarafından bu beste değiştirilmiş ve 1922'de marşın müziği yerini Osman Zeki Üngör'ün bestelediği besteye bırakılmıştır. Mehmet Akif'in yarışmayı kazanana gidecek parayı şarta koşulduğu gibi kabul etmediğini ve o parayın Müslüman kadın ve çocukların ihtiyaçlarını karşılamak için "Darul-Masai" adlı kuruluşa verilmesini istediğini bildirmiştir. 17 Mart 1921 tarihli "Hakimiyeti-milliya" gazetesinde bu konuda "Akif, İstiklal Marşı ödülünü kadın ve çocuklara bağışlıyor" başlığıyla bir bilgi veriliyor. Bilgiler şöyle:

"Burdur millet vekili, muhterem şair Mehmet Akif, TBMM'de kabul edilen "İstiklal Marşı"nın beş yüz liralık ödülünü nakdi hediye olarak "Darul-Masai"nin ders vermek , fakir müslüman kadın ve çocukları çalıştırıp, sefil hayatlarında onlara yardım etmek amacıyla açtığı hesabına takdim etmiştir.

4. SONUÇ

"İstiklal Marşı" Türkiye'nin o dönemdeki mevcut sosyo-politik durumunu karakterize etmesi, halkta ve orduda moral oluşturmaya ve ülkenin geleceğine olan güveni göstermesi açısından önemli olmuştur.

*Arkadaş! Yurduma alçaqları uğratma sakın,
Sipər et gövdəni, dursun bu həyasızca axın.
Doğacaqdır sənə vəd etdiyi günlər Haqqın,
Kim bilir, bəlkə yarın, bəlkə yarından da yaxın.*

Şiir, Türkiye'nin birçok topraklarının İtilaf güçleri tarafından işgal edildiği ve ülkenin kaderinin Anadolu'da yapılan savaşlarda belirleneceği bir dönemde yazılmıştır. Mehmet Akif böyle bir dönemde halkının zafere olan inancını kaybetmemiş ve yenilgiden kurtulacaklarına dair umut göstermiştir. Aşağıdaki örnekten de anlaşılacağı üzere şairin zafer ümidi o kadar büyüktür ki, zamanda çok da uzağa gitmeyen inançlarında yarından daha yakın bir tarih görebiliriz:

Kim bilir, bəlkə yarın, bəlkə yarından da yaxın.

Dolayısıyla şiirin ilk dördlüğünün ilk sözcüğü olan "korcu", Türk araştırmacıların doğru yorumladığı gibi korku ya da panik anlamına gelmez, sıradan bir tavır ve hitap biçiminde büyük bir güven ve umudun ifadesi anlamına gelir. Şair bu paragrafta, Türk devletinin ve milletinin varlığının simgesi olan Türk bayrağının asla inmeyeceğini göstermiş, düşman ne kadar ileri giderse ilerlesin, son Türk yiğidi de sağ kalıp yaşayacağı durumunda türkün zaferini koruyacak ve düşmanı yok edecektir.

Qorxma, sönməz bu şafəqlərdə üzən al sancaq,

Sönmədən yurdumun üstündə tütən ən son ocaq.

O mənim millətimin ulduzudur, parlayacaq,

O mənimdir, o mənim millətimindir ancaq.

"İstiklal Marşı", öncelikle Türklerin Kurtuluş Savaşı'ndaki zaferini vurgulamış ve öne çekmiştir. Bu şiirde bir yanda Türk milletinin hakka, bayrağa, vatana ve dine bağlılığı, hürriyet arzusu, diğər yanda Türk askerinin ve Türk kahramanlarının güç ve kudretleri yüceltilmektedir.

5. KAYNAKLAR

1. Ersoy, Emin .(2011) .Babam Mehmet Akif. İstanbul
2. Ersoy Mehmet ,Akif .(2012) .Kuran Meali .İstanbul
3. Ersoy Mehmet, Akif . (1993) .Safahat .İstanbul
4. Kuntay Mithat ,Cemal .(2012). Mehmet Akif .İstanbul
5. Nihat Sami ,Banarlı . (1998) .Resimli türk edebiyatı tarihi 2cildde ,II cilt .İstanbul

YENİ NƏSRİN İRƏLİ SÜRDÜYÜ ƏSAS İDEYA VƏ MÖVZU DAİRƏSİ

Günel Hümətova (Pəniyeva) Saleh
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti,
Ədəbiyyatın Tədrisi Texnologiyası Kafedrasının Baş Müəllimi, F.Ü.F.Dok
Mail: Gunelpeniyeva@Mail.Ru

Özet

Açar sözlər: nəsr, mövzu, ideya, yeni nəsr

Zamanın, dövrün yüksək tələbləri və meyarları ilə, ictimai və bədii fikrin yeni qənaətləri ilə qüvvətlənən müasir nəsr ən gözəl nümunələrində istər 70-ci illər həyatının, istərsə də cəmiyyətimizin inkişafının əvvəlki mərhələlərinin həyat tərzinə münasibət, hadisələrə baxış təzəliyi ilə fərqlənən orijinal mənzərələrini təcəssüm etdirirdi. Təsvir edilmiş hadisələrin dolğunluğuna, məkan, inkişaf formasına, ideyanın qoyulma metodunun uyğunluğuna tam şəkildə riayət etməyə çalışılmışdı. Burada hadisələrin zamana və bu zaman kəsiyində hadisələrin cəryanının təsvirində və bir-biri ilə əlaqələnməsində uyğunluğun gözlənilməsi ilə yanaşı müxtəlif zaman kəsiyində baş verən hadisələrin əksi və bir-biri ilə məzmun və ideya cəhətdən əlaqələnməsində öz mövcudluğu ilə seçilirdi. Eyni zamanda bu dövrün ədəbiyyatı yalnız zaman əlaməti və zamanların uyğunlaşması ilə deyil, həm də onun məzmununda, ideyasında, insan anlayışında, bunların təsiri ilə isə obrazlı sturukturunda, poetikasında əmələ gələn keyfiyyət dəyişiklikləri əlamətinin mövcudluğu ilə də seçilirdi. Bu keyfiyyət dəyişikliklərini qısaca olaraq nəsrdə reallığın artması, şəxsiyyətə, onun psixologiyasının mürəkkəbliyinə daha həssas münasibət bəslənilməsi, humanist idealın güclənməsi, münaqişələrin, problemlərin bədii təsvirdə daha çox mənəvi-əxlaqi aləmə keçməsi və insanla cəmiyyət, mühit arasındakı qarşılıqlı əlaqələrin müxtəlifliyinin nəzərə alınması kimi ümumiləşdirmək mümkündür. 70 -ci illər ədəbiyyatı dedikdə, həm də ədəbiyyatın keyfiyyətə yeni mərhələsi düşünülməlidir. Məhz, başa düşülən və “yeni mərhələ” kimi adlandırdığımız bu inkişaf mərhələsi 60 -cı illər nəsrindən başlamış 70 - 80-ci illərdə isə öz inkişaf zirvəsinə çatmışdır. “Yeni nəsr”, “yeni mərhələ” deyəndə - nəsrə qoyulmuş yeni idea-məzmun, nəsrin problematikasi və bədii fikrin 60 - 70 -ci illərdə əldə etdiyi tərəvətli, orijinal xüsusiyyətləri, onun müasir, özünəməxsus səciyyəsi nəzərdə tutulur. Bu yeni mərhələ insanlarda şəxsiyyətin həqiqi azadlığı və zəkasına uyğun gəlməyən bütün maneə və sədlərə qarşı çıxmasına vəs ilə oldu ki, bu da cəmiyyətin özündə demokratiyanın, insan hüquqlarının genişləndirilməsi kimi əlamətdar prosesin başlanğıcı oldu. 1960-70 –ci illər ortalarına qədər olan dövrün nəsr kifayət qədər öyrənilmiş, elmi – nəzəri təhlilə cəlb edilmişdir. Lakin 70- ci illərdəki nəsrimizin bütün nümunələri və problemlərinin tədqiqi, eyni zamanda Seyran Səxavət yaradıcılığının təhlil obyektinə çevrilməsi barədə bunu deyə bilmərik. Seyran Səxavət yaradıcılığına aid bir sıra maraqlı məqalələr çıxmış, elmi şuralarda ədəbi tənqid və ədəbi ictimaiyyət nümayəndələrinin çıxışlarının çapından və bəzi ədəbiyyatşünasların onun roman və povestlərinə yazdıqları rəylərdən əlavə bir şeyə rast gəlinmir. Bu dövrün nəsrinin mənəvi –

psixoloji problemlərinə, nəsrdə qəhrəman və üslub axtarılarına, nəsrə psixologizm problemlərinə dair yazılmış dissertasiyalar olsa da, bu dövr nəsrinin inkişaf meyillərinin problematikasına, ümumi mövzu dairəsinə, yeni inkişaf meyillərinə və Seyran Səxavət nəsrinə dair heç bir elmi əsər yazılmamışdır. Bu fərqliliyi və yeniliyi 70-ci illər nəsrinə üçün tənqid və ədəbiyyatşünaslığın bir səslə nəticəyə gəldiyi müasir nəsrin məzmun-mündəricə və mövzu problematika yenilikləri də isbat edir. Nəsr əsərlərində qoyulmuş problemlərin təxmini məzmunu aşağıdakılardan ibarətdir:

- -İnsanın ön plana keçməsi,
- mənəvi-əxlaqi məsələlərə diqqətin artması,
- “qeyri-qəhrəmanların” – adi “kiçik ” adamların təsvir obyektini seçilməsi,
- ictimai həyatın mənfiliklərinə cəsarətli müdaxilə,
- müasir kənd problemi ,

və bununla yanaşı əsərlərə gətirilən obrazların yeniliyi - düşünən qəhrəman obrazları, kommunist obrazlarının açılması məsələləri, insanın, fərdin yetginləşməsi, cəmiyyət həyatı ilə uyğunlaşması , sovet ideologiyasından imtina, sərt həyat həqiqətlərinin təhlilin obyektinə çevrilməsi, insanın daxili düşüncələrinin açıq şəkildə təsviri və s. bu kimi yeniliyin aktuallığı 30-60-cı illər nəsrindən özlüyündə tam seçilirdi. Əgər bu problemlər əvvəlki illərdə daha çox örtülü, qismən, hiss olunmayacaq dərəcədə idisə, bu dövrdə ədəbiyyatın inkişafının əsas meyilləridir. Bununla yanaşı nəsrə sosial problematika ön plana keçir və mənəvi-psixoloji axtarımlar da məhz bu problemlərin qovuşağında gedir. Yazıçıların qələmə aldıkları müasir həyat mövzularında sosial təhlil gücləndikcə onlar yaşadıkları cəmiyyətin ictimai təbiətinə daha dərin qənaətlər hasil edirdilər. Beləki, 70-ci illər nəsrininin və C. Hüseyinov, Anar, Elçin, S. Əhmədov, S. Məlikzadə və başqa yazıçıların yeni povest və romanları insanın kəskin mürəkkəb ictimai-mənəvi kolliziyalar mühitində təsviri, onun daxili aləmini dərinlən, analitik inikas vastələri ilə göstərmək nöqtəyi-nəzərindən diqqəti cəlb edir. Bu yazıçılar (70-ci illər nəzərdə tutulur. P.G) insanı qabaqcadan müəyyən edilən, düşünülmüş sxemlər əsasında yox, həyatın axınında, bəzən, hətta təzadlı ziddiyyətli özünüaxtarış prosesində tədqiq etmək təşəbbüsləri səmərəlidir və təqdirə layiqdir. Onlar oxucunun fikrini qəhrəmanın vəziyyəti, mövqe seçməsi üzərində mərkəzləşdirirlər. Müasir nəsrin spesifik xüsusiyyətləri odur ki, həyatın problemlərinin təsvirində, hər şeydən əvvəl, qəhrəmanın fəal həyat mövqeyinə, öz bəşəri vəzifəsini şəxsən neçə başa düşməsinə arxalanır.

AZƏRBAYCANIN RUS İŞĞALINDAN QURTULUŞU UĞRUNDA MÜBARİZƏDƏ MƏHƏMMƏD ƏMİN RƏSULZADƏNİN HƏYAT VƏ FƏALİYYƏTİ

Doç.Dr.EBÜLFƏZ EZİMLİ

ORCID: 0009-0001-1327-3425

<https://az.h-index.com> > author > k.

ezimliebulfez@yahoo.com.tr

Google Akademik, Dünya Sülh Səfiri

**Naxçıvan Dövlət Universiteti, Tarix-Filologiya Bölümü; Naxçıvan Müəllimlər
İnstitutu-Azərbaycan Dili və Ədəbiyyat Kafedrası, Bütöv Azərbaycan**

ÖZƏT

Məhəmməd Əmin Axund Hacı Molla Ələkbər oğlu Rəsulzadə 31 yanvar 1884-cü ildə Bakının Novxanı kəndində anadan olmuşdur.

İlk ədəbi, inqilabi-siyasi fəaliyyətə də tələbə ikən başlamışdır. 1902-ci ildə “Müsəlman gənclik təşkilatını” yaratmışdır. Təşkilatın məqamı rus müstəmləkə rejiminə qarşı gizli mübarizə aparmaq idi. 1904-cü ildə “Müsəlman demokratik” “Müsavat cəmiyyəti”nə aid “Müsəlman sosial-demokrat “Hümmət” təşkilatı”nın yaradıcılarından biri idi. Təşkilatın “Hümmət” adlı qəzetinin nəşirlərindən biri və redaktoru M.Ə.Rəsulzadə idi.

Rus jandarmasının təqiblərindən uzaqlaşmaq üçün 1908-ci ildə yenidən İrana gedir. Məşrutə inqilabına yaxından kömək edir.

Rəsulzadə beş illik İstanbul həyatından sonra 1913-cü ildə Romanovlar sülaləsinin 300 illiyilə əlaqədar müharicət edənlərin bağışlanması fərmanından sonra 5 illik İstanbul həyatından ayrılır, Bakıya gəlir.

Bakıda 1911-ci ildə yaradılan “Müsavat” partiyasının fəaliyyətində xüsusi rol oynayır. Polis nəzarəti get-gedə güclənirdi. Ona görə də gizli fəaliyyət göstərirdi

28 may 1918-ci ildə Azərbaycan Milli Şurası öz istiqlalını elan etdi. Milli Şuranın sədri Rəsulzadə nitq söylədi.

1920-ci il aprel çevrilişindən sonra Lahıda həbs edildi. Noyabrda xəbər Stalinə çatdırılır. Stalin heç kəsə xəbər vermədən Bakıya gəlir, XI-ci ordunu xüsusi şöbə rəisi adından göstəriş verib Rəsulzadəni azad edir

1931-də sovet hökumətinin təzyiqi ilə Türkiyədən çıxmaları tələb edilir. Almaniyaya gedir. 10 yanvar 1932-ci ildə Almaniyada “İstiqlal” qəzetinin birinci №-si çıxır. 1934-ə kimi Berlində çap olunur.

1941-ci ildə hitlerin “Şərq nazirliyi” tərəfindən Almaniyaya dəvət olunur. Bu dövrdə 1500-dən artıq azərbaycanlı güllələnmişdir. 1941-ci ilin sonunda Hitlerin razılığı ilə legionlar yaradıldı.

Azərbaycan legionunun “Azərbaycan” adlı qəzeti nəşr edilir. (redaktoru Fuad Əmircan) Ə.Düdənginski də legionun yaradılması təklifini vermişdir. Lakin Hitler bunu şübhə ilə qarşılamışdır. Milli Azərbaycan Komitəsi yaradılır (Berlində). Komitənin sədri M.Ə.Rəsulzadə, hökumətin Baş Naziri Ə.Düdənginski idi. 1943-

cü il noyabrın 6-da komitənin qurultayı keçirilir. Qurultay Azərbaycan müstəqilliyinin tanınması və yalnız ruslara qarşı vuruşmaq şərtlərini irəli sürmüşdür.

Rəsulzadənin müraciəti (səh.222) Hitlerin xoşuna gəlmədi, onun Almaniyadan çıxarılması əmrini verdi-1943-cü ilin sonlarında.

1949-cu ilin sonunda Türkiyəyə qayıtmağa icazə verildi. 1948-də 3680 əsir Türkiyəyə gəldi.

“Azərbaycan” (Türkiyə) jurnalının 1952-ci il, 6-cı №-sində “Dədə Qorqud dastanları”, 1953-cü ildə (№19) isə “Dədə Qorqud oğuznamələri” yazıları dərc edilir.

1955-ci il 6 martda saat 22⁴⁵ –də vəfat edir.

M.Ə.Rəsulzadənin ədəbi-elmi və bədii yaradıcılığında çoxsaxəlidir.

AŞAR SÖZLƏR: Məhəmməd Əmin Rəsulzadə; AZərbaycanın rus işğalından qurtuluşu uğrunda mübarizə; Rəsulzadə yazar, alim və siyasi xadim kimi

**IN THE STRUGGLE FOR THE LIBERATION OF AZERBAIJAN FROM RUSSIAN OCCUPATION
THE LIFE AND ACTIVITIES OF MOHAMMED AMIN RASULZADE**

ABSTRACT

Mohammed Amin Akhund Haji Molla Alakbar oğlu Rasalzade was born on January 31, 1884 in the village of Novkhani, Baku.

He began his first literary, revolutionary and political activities while still a student. In 1902, he created the “Muslim Youth Organization”. The purpose of the organization was to wage a secret struggle against the Russian colonial regime. In 1904, he was one of the founders of the “Muslim Social-Democratic “Hummet” Organization” belonging to the “Muslim Democratic” “Musavat Society”. One of the publishers and editors of the organization’s newspaper “Hummet” was M.A. Rasalzade.

In order to escape the persecution of the Russian gendarmerie, he went to Iran again in 1908. He closely assisted the Constitutional Revolution.

After five years of living in Istanbul, Rasalzadeh left Istanbul for five years in 1913 after the decree on the amnesty of those who had emigrated in connection with the 300th anniversary of the Romanov dynasty and came to Baku.

He played a special role in the activities of the "Musavat" party, which was established in Baku in 1911. Police control was gradually strengthened. Therefore, he operated secretly.

On May 28, 1918, the National Council of Azerbaijan declared its independence. Rasalzadeh, the chairman of the National Council, gave a speech.

After the April coup of 1920, he was arrested in Lahij. In November, the news was conveyed to Stalin. Stalin arrives in Baku without informing anyone, gives orders to the 11th Army on behalf of the head of a special department and releases Rasulzadeh

In 1931, under pressure from the Soviet government, they are required to leave Turkey. He goes to Germany. On January 10, 1932, the first issue of the newspaper "Istiglal" is published in Germany. It is published in Berlin until 1934.

In 1941, he is invited to Germany by Hitler's "Ministry of the East". During this period, more than 1,500 Azerbaijanis were shot. At the end of 1941, legions were created with Hitler's consent.

The newspaper of the Azerbaijani legion called "Azerbaijan" is published. (Editor Fuad Amirjan) A. Dudenginsky also proposed the creation of a legion. However, Hitler met this with suspicion. The National Azerbaijani Committee is created (in Berlin). The chairman of the committee was M.A. Rasulzadeh, and the Prime Minister of the government was A. Dudenginsky. On November 6, 1943, the committee held a congress. The congress put forward the conditions of recognizing the independence of Azerbaijan and fighting only against the Russians.

Hitler did not like Rasulzadeh's appeal (p. 222), and ordered his expulsion from Germany - at the end of 1943.

At the end of 1949, he was allowed to return to Turkey. In 1948, 3680 prisoners arrived in Turkey.

In 1952, No. 6 of the magazine "Azerbaijan" (Turkey), the articles "Dade Gorgud's epics" were published, and in 1953 (No. 19) "Dade Gorgud's oghuznames" were published.

He died on March 6, 1955 at 2245.

M.A. Rasulzadeh's literary, scientific and artistic creativity is multifaceted.

KEYWORDS: Muhammad Amin Rasulzadeh; The struggle for the liberation of Azerbaijan from Russian occupation; Rasulzadeh as a writer, scientist and political figure

AZƏRBAYCAN ROMANTİZMİNƏ MÜNASİBƏTDƏ YENİ MƏRHƏLƏ: KAMRAN ƏLİYEVİN TƏDQIQLARINDA ROMANTİK QƏHRƏMANIN SƏCİYYƏSİ

Doç.Dr.EBÜLFƏZ EZİMLİ

ORCID: 0009-0001-1327-3425

<https://az.h-index.com> › author › k.

ezimliebulfez@yahoo.com.tr

Google Akademik, Dünya Sülh Səfiri

Naxçıvan Dövlət Universiteti, Tarix-Filologiya Bölümü; Naxçıvan Müəllimlər İnstitutu-Azərbaycan Dili və Ədəbiyyat Kafedrası, Bütöv Azərbaycan

ÖZƏT

Azərbaycan Romantizminə münasibətin yeni mərhələsi ədəbiyyatşünas Kamran Əliyevin simasında XX əsrin 80-ci illərində başladı. Bu romantizm Faciələr romantizmi idi.

idi. Romantizm həm də gerçək sözün vahiməsi, harayı idi: heç olmasa, Romantizm sözü birbaşa deyirdi. Ona görə ki, həyatı və cəmiyyəti, insanı ən sərt və sərrast, ən gerçək və dolğun məzmunlardan ifadə edirdi. Faciələr Romantizmin həm məzmunu, həm də təsvir-tərənnüm mənbəyi idi.

XX əsrin 80-ci illərində ədəbiyyatşünaslıqda Kamran Əliyevin simasında Romantizmə təzə, yeni əlamətlər, baxışlar kriteriyasından yanaşıldı. Bu sahədə üzə çıxan əsas tədqiqatların müəlliflərindən biri də Kamran Əliyev oldu. Azərbaycan romantiklərinin nəzəri-estetik görüşləri, Romantizmdə qəhrəman problemi, obrazlar sistemi, bədii ifadə, üsul, ideya, forma, məzmun və digər poetika, nəzəriyyə kateqoriyaları ilə bağlı axtarış və tədqiqlərinin xüsusi dəyəri vardır.

Hər şeydən əvvəl, bu tədqiqlərdə o, Romantizmə sağlam məntiqdən düzgün yanaşma taktını əsas götürmüşdür. “Azərbaycan Romantizminin poetikası” (Bakı, “Elm”, 2002)

Tədqiqatın əsasında Romantizm poetikasının spesifik sahələrindən birinin-romantizmin obrazlar sisteminin söz, bədii təsvir və ifadə spesifikasiyası, bədii təsvir və tərənnümdə sözün məna, məzmun, üslub çalarlarının şərh problemi dayanır. Bədii yaradıcılıq aləmində obraz-təbiət, obraz-təsvir, obraz-qəhrəman, obraz-məzmun, obraz-ideya, obraz-cəmiyyət, obraz-həyat, obraz-dünya, obraz-obraz münasibət və bağlılıqları poetikanın daxili və xarici komponentlərində mühüm əhəmiyyət daşıyan məsələlərdəndir.

Nərsdə və poeziyada romantik qəhrəmanların həyat və cəmiyyətdaxili mövqeləri, bədii-poetik ifadə xüsusiyyətlərinin izahı baxımından tədqiqatçı Kamran Əliyev aydın elmi-metodoloji mövqeyi vardır. K.Əliyev ilkin olaraq, Romantik nərsdə ədəbi qəhrəmanın mövqeyi, həyatı və taleyi məsələlərini araşdırır; bu zaman problemə janr, ədəbi növ baxımından deyil, əsasən, ümumromantizm kriteriyalarından yanaşır.

Kamran Əliyev Romantizmdə lirik qəhrəman məsələsini Romantizm poetikasının ən tipik və geniş bir sahəsi kimi tədqiq edir. Məhəmməd Hadi (1879-1920), Hüseyn Cavid (1882-1941), Abbas Səhhət (1874-1918),

Abdulla Şaiq (1881-1959), Abdulla bəy Divanbəyov (1883-1936), Abdulla Sur (1882-1912), Səid Səlimsi (1882-1909) lirizminin bədii ifadə poetikasına xas olan cəhətləri də qəhrəmanın təsviri, tərənnümü, cəmiyyətdaxili münasibətlərdə yeri, ədəbi qəhrəman və zaman, mühit və lirik qəhrəman problemləri daxilindən açıqlayır. Bu zaman Romantizmdə həm bədii ifadə tipologiyasını, həm də sənətkarın ideoloji mövqeyini diqqət mərkəzində saxlayır.

AÇAR SÖZLƏR: Azərbaycan romantizmi, Kamran Əliyev və romantizm tədqiqi, romantik qəhrəman

A NEW STAGE IN THE ATTITUDE TO AZERBAIJAN ROMANTICISM:

THE CHARACTER OF THE ROMANTIC HERO IN KAMRAN ALIYEV'S STUDIES

ABSTRACT

A new stage in the attitude to Azerbaijani Romanticism began in the 80s of the 20th century in the person of the literary critic Kamran Aliyev. This romanticism was the romanticism of Tragedies.

was. Romanticism was also the horror of the real world, where: at least, the word Romanticism said it directly. Because it expressed life and society, man in the most severe and accurate, most real and complete contents. Tragedies were both the content and the source of description-song of Romanticism.

In the 80s of the 20th century, Romanticism in the person of Kamran Aliyev was approached from the criteria of new, new signs and views. Kamran Aliyev was one of the authors of the main studies that emerged in this field. The theoretical and aesthetic views of Azerbaijani romantics, the problem of the hero in Romanticism, the system of images, artistic expression, method, idea, form, content and other poetics and theoretical categories are of particular value.

First of all, in these studies, he took as a basis the tact of a correct approach to Romanticism from sound logic. “Poetics of Azerbaijani Romanticism” (Baku, “Elm”, 2002)

The research is based on one of the specific areas of Romantic poetics - the specifics of the word, artistic description and expression of the system of images of Romanticism, the problem of interpretation of the meaning, content, stylistic shades of the word in artistic description and hymns. In the world of artistic creativity, image-nature, image-description, image-hero, image-content, image-idea, image-society, image-life, image-world, image-image relationships and connections are among the issues of great importance in the internal and external components of poetics.

In terms of explaining the life and social positions of romantic heroes in prose and poetry, and the features of artistic and poetic expression, researcher Kamran Aliyev has a clear scientific and methodological position. K. Aliyev initially examines the issues of the position, life and fate of the literary hero in Romantic prose; at the

same time, he approaches the problem not from the point of view of genre, literary type, but mainly from the criteria of general romanticism.

Kamran Aliyev studies the issue of the lyrical hero in Romanticism as the most typical and broad area of Romantic poetics. Mahammad Hadi (1879-1920), Huseyn Javid (1882-1941), Abbas Sahhat (1874-1918), Abdulla Shaig (1881-1959), Abdulla bey Divanbeyoglu (1883-1936), Abdulla Sur (1882-1912), Said Selmasi (1882-1909) also explain the aspects of lyricism that are characteristic of the poetics of artistic expression, such as the description of the hero, his praise, his place in social relations, the problems of the literary hero and time, environment and lyrical hero. At the same time, they focus on both the typology of artistic expression and the ideological position of the artist in Romanticism.

KEYWORDS:Azerbaijani romanticism, Kamran Aliyev and the study of romanticism, romantic hero

SƏMƏD VURĞUNUN EPİK YARADICILIĞI THE EPIC CREATIVITY OF SAMAD VURGUN

Prof. Dr. Elman Guliyev
Azerbaycan, Bakü
Azerbaycan Dövlət Pedagoji Üniversitesi
Türkoloji merkezin Türk edebiyatı bölümünün başkanı
Orcid: 0000-0001-5413-9479
elman.guliyev1958@gmail.com

ÖZET

“Azərbaycan” epopeyasına daxil olan 30 poemanın adlarının dəqiqləşdirilməsi vurğunşünaslığımızın ən aktual problemlərindən biridir. Məlumdur ki, Səməd Vurğun 1935-ci ildə “Azərbaycan” şeirini yazmışdır. Təbii ki, burada söhbət “Azərbaycan” şeirindən yox, “Ordenli qəhrəman” poeması ilə bitən “Azərbaycan” adlı epopeyanın hansı əsər olduğunu müəyyənləşdirməkdən gedir. Bu məsələyə arxiv materialları əsasında dəqiqlik gətirən tədqiqatçı alim Aslan Salmansoy adı çəkilən əsərin “Azərbaycan (tarixi poema)” olduğunu qeyd edir və bu barədə belə yazır: “Azərbaycan (tarixi poema) əsərinin yazıldığı qırmızı üzlü albom hazırda S.Vurğunun ev muzeyində mühafizə edilir.

Anahtar kelimələr: S.Vurğun, “Azərbaycan” epopeyası, epik, yaradıcılıq, şeir

ABSTRACT

Clarifying the names of the 30 poems included in the “Azerbaijan” epic is one of the most urgent problems of our epic studies. It is known that Samad Vurgun wrote the poem “Azerbaijan” in 1935. Of course, the question here is not about the poem “Azerbaijan”, but about determining which work the epic called “Azerbaijan” that ends with the poem “Hero with Order” is. Researcher Aslan Salmansoy, who clarified this issue based on archival materials, notes that the work in question is “Azerbaijan (historical poem)” and writes about it as follows: “The red-covered album in which the work “Azerbaijan (historical poem)” was written is currently preserved in S. Vurgun’s house museum.

Keywords: S. Vurgun, “Azerbaijan” epic, epic, creativity, poetry

GİRİŞ

Səməd Vurğun Azərbaycan ədəbiyyatının görkəmli şairlərindən biridir. Onun yaradıcılığı mövzu baxımından zəngin və rəngarəngdir. Yaradıcılığının ilk illərində Səməd Vurğunun forma və məzmun axtarışlarında müəyyən ziddiyyətli və tərəddüdü məqamların olduğu inkaredilməzdir. Şairin 1924-1928-ci illər lirikasında həyata fəal münasibətlə yanaşı, subyektiv hisslərdən doğan ümitsizlik və bədbinlik elementlərini də açıq-aydın görmək mümkündür. Şair 1931-ci ildə yazmış olduğu “Ölən şeirlərim” adlı poetik nümunəsində bədii axtarışlarının nəticəsi olaraq “haqq yoluna” çatdığını bildirir, bir şair olaraq özünün poetik məsuliyyətini

tərk etdiyini dilə gətirir, əsl şeir tələblərini ödəyə bilməyən “Dürrənin səsi”, “Dilcan dərəsi”, “Gözəllərim” və s. şeirlərini “öz əli ilə ölənin günlərin heçliyinə göndərdiyini” bəyan edir. Əslində, “Ölənin şeirlərim”dən doğan ideyada proletar məfkurəsinə birbaşa və ya dolayısı ilə bağlantını görmək çətin deyil. Marks fikirlərinin epigrafi olduğu bu şeirin son misraları belədir:

Şeirlərimi şüarlara döndərirəm,
Onları son döyüşün
İlk cəbhəsinə göndərirəm.

Şeirdə kommunist ideologiyasının təsirini inkar etmək sadələşmələr olardı. Şübhəsiz, Səməd Vurğunun keçən əsrin 30-cu illərinə qədər yazmış olduğu şeirlərin bəzilərindən imtina “bəyanatı” poeziya naminə “haqq yolu” axtarışlarında onun təbii ki, mütləq mənada sinifli cəmiyyətin döyüş əsgərinə çevrilmək istəyini əks etdirmirdi. Onun “On iki dekabr”, “Bayram qabağı”, “Rəhbərin vətəni”, “Səhər-səhər”, “Bayrağım”, “Ölüm xəbərçilərinə” və s. bu kimi şeirlərində də üst qatda olan fikir sovet ideoloji baxışları ilə ziddiyyət təşkil etmir. Lakin bu tipli şeirlərin alt qatında gizlənən Azərbaycan milli konsepti ilə bu və ya digər səviyyədə səsleşən fikirləri də inkar etmək mümkün deyil. Bu mənada şairin keçən əsrin 30-cu illər poetik axtarışlarının məqsədi əslində şeirlərindən imtina “siyasəti” altında düşünülmüş olaraq alt qat çərçivəsində, həm də az da olsa milliliyin yeni ifadə imkanlarını “kəşf etmək” və yaxud üzə çıxarmaq idi. Ona görə də “Ölənin şeirlərim”i şairin milli-ictimai poeziyaya keçməsi yolunda dönüş hesab etmək olar. Düzdür, bu mərhələdə “tarixə bolşevik yazılsın adım”, “qüvvə bizim, motor bizim, torpaq bizim, su bizim, öz əlimiz qursun gərək bu yurdda sosializm” və s. kimi misralı şeirlərin sayca çoxluğu inkar olunmazdır. Lakin şeirlərin yazılma tarixinin Sovet dövlətinin gücləndiyi, sosialist ideologiyasının möhkəmləndiyi bir vaxta təsadüf etməyi faktı şairi millilikdən uzaqlaşma ittihamından kənar saxlayır. İdeologiyaya xidmət qəddar kommunist rejiminin hakimiyyəti dövründə yazıçı və şairlərin öz həyatlarını sığortalamaq üçün atdıqları məcburi addımlardan biri idi. Lakin bir çox hallarda bu cür “xidmətin” göstərilməsi də sənətkarları repressiya qurbanına çevrilməkdən xilas edə bilməmişdir. Böyük Azərbaycan şairləri Əhməd Cavadın, Mikayıl Müşfiqin, Hüseyn Cavidin və s. tələləri buna misal ola bilər.

Bir faktı xüsusi olaraq qeyd etmək istərdim ki, Azərbaycanda Sovet hakimiyyətinin qurulmasının 15 illiyi münasibətilə Azərbaycan Xalq Komissarları Şurasının 3 avqust 1934-cü il tarixli qərarı ilə “Yaxşı ədəbi əsərlər üçün” müsabiqə elan edilmişdir. Müsabiqənin mətni və şərtləri “İnqilab və mədəniyyət” jurnalının 1934-cü il 8-ci sayında dərc olunmuşdur. Müsabiqənin nəticələrinin elanı 1935-ci il üçün nəzərdə tutulsa da, tədbirin Moskvada keçirilməsi səbəbindən müsabiqəyə 1936-cı ilin yanvar ayında yekun vurulmuşdur. Müsabiqənin nəticələri 3 aprel 1936-cı il tarixində “Kommunist” qəzetində dərc olunmuşdur. Qaliblər sırasında Mikayıl

Müşfiq (2-ci yer) və Hüseyin Cavid də (3-cü yer) yer almışdır. Onu da qeyd edək ki, Səməd Vurğun həmin müsabiqədə iştirak etsə də, mükafatlandırılanlar sırasında yer ala bilməmişdir. 1936-cı ilin yanvar ayında Azərbaycanda Sovet hakimiyyətinin qurulmasının 15 illiyi münasibətilə Moskvada keçirilən tədbirdə Səməd Vurğun Lenin ordeni ilə təltif olunmuşdur. Görünür, müsabiqəyə təqdim olunmuş əsərlər dəyərləndirilərkən Səməd Vurğunun orden alması faktı nəzərə alınmış və ona müsabiqə qalibləri sırasında yer verilməmişdir. Səməd Vurğunun Azərbaycanda Sovet hakimiyyətinin qurulmasının 15 illiyi münasibətilə müsabiqəyə hansı əsərini təqdim etməsi sualı da olduqca maraqlıdır. O, 26 noyabr 1937-ci ildə SSRİ Yazıçılar İttifaqında çıxış edərkən təqdim etdiyi əsərin “Azərbaycan” poemasının ilk variantı olduğunu qeyd etmişdir. Elə bilirəm ki, Səməd Vurğunun “Azərbaycan” poeması ilə bağlı bəzi izahatların verilməsinə ciddi ehtiyac vardır. Görkəmli şair 1935-ci ildə “Azərbaycan” poeması üzərində işlədiyini (“Kommunist” qəzeti 23 aprel, 1935-ci il), 1937-ci ildə isə bu poemanı yazıb bitirdiyini qeyd edir: “Son zamanlar mən “Azərbaycan” adlı böyük bir epopeya yazmışam. Burada mənim vətənimin 2000 illik tarixinin əsas mərhələləri və ona azadlıq gətirən sovet illəri öz əksini tapmışdır. Bu epopeya bir-biri ilə bağlı olan otuz poemadan ibarətdir. Epopeya Azərbaycan xalqının azadlıq mübarizəsinə böyük partiyamızın (Kommunist Partiyası nəzərdə tutulur – E.Q.) göstərdiyi tarixi xidmətlərə həsr edilmiş “Ordenli qəhrəman” poeması ilə bitir”.

Bu gün “Azərbaycan” epopeyasına daxil olan 30 poemanın adlarının dəqiqləşdirilməsi vurğunşünaslığımızın ən aktual problemlərindən biridir. Məlumdur ki, Səməd Vurğun 1935-ci ildə “Azərbaycan” şeirini yazmışdır. Təbii ki, burada söhbət “Azərbaycan” şeirindən yox, “Ordenli qəhrəman” poeması ilə bitən “Azərbaycan” adlı epopeyanın hansı əsər olduğunu müəyyənləşdirməkdən gedir. Bu məsələyə arxiv materialları əsasında dəqiqlik gətirən tədqiqatçı alim Aslan Salmansoy adı çəkilən əsərin “Azərbaycan (tarixi poema)” olduğunu qeyd edir və bu barədə belə yazır: “Azərbaycan (tarixi poema) əsərinin yazıldığı qırmızı üzlü albom hazırda S.Vurğunun ev muzeyində mühafizə edilir...”

Elə buradaca qeyd edək ki, S.Vurğunun “dastan, poema, epopeya” adlandırdığı əsərin alboma səliqə ilə köçürdüyü “Azərbaycan (tarixi poema) əsəri olduğuna heç bir şübhə yoxdur. Çünki şairin qeyd etdiyi kimi bu əsərdə “Vətənin iki min illik tarixi” (atəşpərəstlikdən tutmuş əsərin qələmə alındığı dövrə kimi) təsvir edilir və “Ordenli qəhrəman”la bu əsər bitir”¹. Araşdırmaçı Səməd Vurğunun ev muzeyində mühafizə olunan “Azərbaycan (tarixi poema)” əsərinin şairin öz dəsti-xətti ilə yazılmış titul səhifəsini də olduğu kimi təqdim edir: “Səməd Vurğun; “Azərbaycan” (tarixi poema); 1934-1935; Bakı”.

¹ Aslan Salmansoy. Səməd Vurğunun “Azərbaycan” epopeyası, yaxud “Qırmızı üzlü albomun tarixçəsi. Səməd Vurğun, Azərbaycan (tarixi poema 1934-1935) kitabına yazılmış ön söz, Bakı, 2015, səh.8.

Maraqlıdır ki, Səməd Vurğun hələ 1937-ci ildə 30 poemadan ibarət “Azərbaycan” adlı epopeya yazdığını vurğulasa da, onun ömrünün sonuna qədər (1956) cəmi 28 poema yazması məlumdur. Digər tərəfdən, 1935-ci ildə özünün tərtib etdiyi “Azərbaycan” (tarixi poema) qırmızı albomuna 9 poema və 7 şeir olmaqla cəmi 16 əsərini daxil etmişdir. Həmin əsərlərin sıra ilə adları aşağıdakı ardıcılıqdadır: “Şairin türküsü” (10 bəndlik bu şeirin sonralar bənd sayı artırılaraq 23 bəndlik “Azərbaycan” şeiri adı ilə nəşr olunmuşdur), “Torpağın tələbi”, “Sərgüzəşt”, “Zərdüştün xülyaları”, “Ölən məhəbbət”, “Bulaq əfsanəsi”, “Qılınc və Quran”, “Dar ağacı”, “Füzulinin dərdi”, “Qız qayası”, “Şairin ölümü”, “Aslan və Mahniyar”, “Acı xatirələr”, “Ölməz qəhrəmanlar”, “Üsyan və Quran” və “Ordenli qəhrəman”.

“Azərbaycan (tarixi poema)” kitabında “Şairin türküsü” adlı on bəndlik şeir ilk sırada yer alır.

1936-cı ildən sonra Səməd Vurğunun kitablarında bu şeir “Azərbaycan” adı ilə çap olunmağa başlamışdır. Onu da qeyd edək ki, şeirin adı dəyişdirildiyi kimi, bəndlərin sayı da artırılaraq 23-ə çatdırılmışdır. Bu şeiri şairin 30-cu illərin poetik axtarırlarının nəticəsi olaraq azərbaycançılıq idealları kontekstində Səməd Vurğun poeziyasının qazanılmış milli keyfiyyəti hesab etmək olar. Əslində, “Azərbaycan” şeiri böyük bir “Vətənnamə” və ya “Azərbaycannamə”dir, “Azərbaycan” şeiri Azərbaycançılıq və Vətən məfkurəsini, Azərbaycanın siyasi və mədəni tarixini, coğrafiyasını və təbiət gözəlliklərini, Azərbaycan insanının xarakter və psixologiyasını əks etdirən, həm də təbliğ edən yaradıcılıq manifestidir.

Azərbaycançılıq məfkurəsinin hakim olduğu bu şeir yazıldığı andan dövlət orqanlarında millətçilik ruhu aşılaraq əsər kimi narahatçılıqlar yaratmış və buna görə şair bir neçə dəfə istintaq dindirilməsinə cəlb edilmişdir. Çünki keçən əsrin 20-30-cu illərində yüksək həddə çatdırılan “SSRİ mənim vətənimdir” siyasi kompaniyası qarşısında Azərbaycançılıq məfkurəsinin yükünü daşıyan və təbliğ edən bu cür əsərin yazılmasının siyasi narahatçılığa səbəb olması başa düşüləndir. 1937-ci ilin payızında “Azərbaycan” şeirinə görə İstintaqa çağırılan Səməd Vurğunun qardaşı Mehdixan Vəkilova söylədikləri bu baxımdan diqqəti cəlb edir: “Onlar mənim “Azərbaycan” şeirimdən bərk yapışıblar. Başa düşə bilmirlər ki, bu şeir mənim həyatımın və bütün yaradıcılığımın mənasıdır, rəmzidir. Məndən ötrü ən müqəddəs torpaq Azərbaycandır. Ən doğma xalq isə Azərbaycan xalqıdır, onun dili və şeiri mənim vicdan səsimdir, o mənim doğma anamdır. Əgər buna görə məni millətçi etmək istəyirlərsə, qoy etsinlər. Bir gün gələcək tarix həqiqəti açar”.¹

Səməd Vurğunun bu fikirləri “Azərbaycan” şeirinə hakim olan milli ideal konseptinin mövcudluğuna tam aydınlıq gətirir. “Azərbaycan” şeiri Azərbaycançılıq ideologiyası istiqamətində poeziyamızda müqayisə edilə bilməyəcək nadir şeir nümunəsidir. Milli ideya-estetik, forma və məzmun keyfiyyətləri ilə fərqlənən,

Azərbaycançılıq ideallarının mükəmməl daşıyıcısı rolunda meydana çıxan “Azərbaycan” şeirində vətəndaşlıq və vətənpərvərlik mövqeyi aparıcıdır:

El bilir ki, sən mənimsən,
Yurdum, yuvam məskənimdən,
Demək doğma vətənimdən,
Ayrılarımı könül candan?
Azərbaycan, Azərbaycan.
Düşdün uğursuz dillərə,
Nəş aylara, nəhs illərə,
Nəsillərdən nəsillərə
Keçən bir şöhrətin vardır,
Oğlun, qızın bəxtiyardır.

Göründüyü kimi, şeirdə vətən mövzusu mücərrəd hisslər yox, konkret vətəndaşlıq pafosu anlamındadır. Ona görə “Azərbaycan” şeirində yurd-torpaq itkilərimiz konkret vətəndaş pafosunda ehtiva olunan mahiyyətdə açıqlanır:

Çox keçmişəm bu dağlardan,
Durna gözlü bulaqlardan,
Eşitmişəm uzaqlardan,
Terekləri, Arazları,
Sınamışam dostu, yarı¹.

KAYNAKLAR

1. Vəkilov M.Ömür dedikləri bir karvan yolu. Bakı, 1986 səh. 135
- 2.Səməd Vurğun Azərbaycan (tarixi poema 1934-1935), Bakı, 2015, səh.17.
- 3.Quliyev E. Türk xalqları ədəbiyyatı. Bakı, 2011
- 4.Quliyev E. Türk xalqları ədəbiyyatı. Bakı, 2014

ISOLATION AND STRUCTURAL ELUCIDATION OF A FLAVONOID FROM THE SPECIES *HALOGETON SATIVUS*

Abdelbasset TAMERSIT^{1*}, Soumia MOUFFOUK¹, Chaima MOUFFOUK^{1,2},
Hamada HABA¹

¹ Laboratory of Chemistry and Environmental Chemistry (LCCE), Department of Chemistry, Faculty of Matter Sciences, Batna-1 University, 05000 Batna, Algeria.

² Department of Pharmacy, Faculty of Medicine, University of Batna 2 Mustapha Benboulaïd, 05000 Batna, Algeria.

* E-mail: abdelbasset.tamersit@univ-batna.dz

Abstract

The genus *Halogeton* belongs to the family Chenopodiaceae, which comprises about 120 species. Plants of this genus have been studied for various pharmacological effects, including antibacterial, antifungal, antiviral, and antioxidant activities. *Halogeton sativus* is a small plant species, highly-branched halophytic shrub, distributed in saline lakeshores and saline soils. In Algeria, *H. sativus* is distributed in the pre-Saharan regions: Beni-ounif, Biskra, Laghouat, and Msila. Since the pharmacological activity of medicinal plants can be predicted by the identification of their phytochemicals and to discover new biologically active secondary metabolites likely to be used against various diseases, the present research involves the phytochemical screening, extraction, isolation, and structural identification of crude extracts prepared from *Halogeton sativus* species. The results of the phytochemical analysis revealed the presence of many classes of bioactive compounds known for their pharmacological properties, such as flavonoids, terpenoids, saponins, quinones, and coumarins. The phytochemical study of the butanolic extract from *H. sativus* species, led to the isolation of a glycosylated flavonoid. Its structure was identified using different spectroscopic analyses, including 1D NMR (¹H, ¹³C), and 2D NMR (COSY, HSQC, and HMBC) and the comparison with literature data. The isolated flavonoid exhibited significant antioxidant activity, which suggests its potential use in developing natural therapeutic agents.

Keywords: *Halogeton sativus*, Isolation, Flavonoids, NMR Analyses.

EVALUATION OF THE PARTICIPATORY MANAGEMENT PLAN FOR THE TCHAOUROU-TOUI-KILIBO CLASSIFIED FOREST: TOUI-KILIBO SECTOR IN THE COMMUNE OF OUESSE

EZIN Richard¹, AISSI Jean-Roitinos^{1,2}, SODJI Jean¹, AKOGBETO Nadine^{1,2}, AZIAN Donatien¹, ASSOGBA Sylvestre⁴, GOUTHON Gilchrist¹, FASSINOUS Jonas⁵, DOHAMI Amaleck¹, HOUNDONUGBO Pierrette², ADONON Brice⁵, GBESSO Florence¹, TECHOU Roland², MONTCHO Bruno³, ABDOULAYE Djafarou¹.

¹Department of Geography and Land Management (DGAT), University of Abomey-Calavi (UAC), Benin

²Tourisme and leisure Department, Haute Ecole de Commerce et de Management (HECM), Bénin

³Departement of sociology-Anthropology, University of Abomey-Calavi (UAC), Benin

⁴Molécular Biology and Microbiology Laboratory, University of Abomey-Calavi (UAC), Benin

⁵Departement of Econopmics and Management, University of Abomey-Calavi (UAC), Benin

*Correspondance : aissirockfeller@gmail.com,

ABSTRACT

The policy of management of the forests to Benin aims at the improvement of the living conditions of the populations by supporting the durable development and a rational management of the natural resources of the forest inheritance. The durable management of the natural resources passes by the installation of a plan for their installation with the participation of the bordering populations. The total objective of this research is to evaluate the plan of participative installation of the classified forest of Tchaourou, Toui and Kilibo. Adopted methodology is articulated around the information retrieval, data-gathering and analysis of the results. Indeed, the charts of occupations of the ground of 1975, 2013 and 2020, images Landsat (ETM) were used. The results obtained showed that the forest formations (clear forests and timbered savannas, forests dance dry and forests galleries) occupied against 80% of the sector of study 18% for savannas, 2% for the cultures, the plantations and the agglomerations. But in 2013 and 2020, the weight of the cultures is assembled to 11% and that of the plantations with 3%. In the same way, the weight of savannas passed from 18% to 26%. The extension of these classes of occupations of the ground is related to the anthropic activities. The surfaces were reduced respectively by 32% for the clear forests and timbered savannas, 30% for the forest's galleries and 10% for the forest's dry dances. One observes an absence of control of monitoring of forest cover. Moreover, the elaborate plan is not followed by the structure of management.

Keywords : Ouessè, Classified Forest of Tchaourou-Toui-Kilibo, participative management, plane of forest participative installation.

GÜNEY SUMATRA EYALETİ, MUARA ENİM İLÇESİ, SEMENDE TANARA LAUT BÖLGESİ, PENANDINGAN KÖYÜNDEKİ GELENEKSEL ORMAN ALANLARINDA MEMELİ TÜRLERİNİN ÇEŞİTLİLİĞİ

Dimas Aulia Miftahul Khusna
Bainah Sari Dewi
Gunardi Djoko Winarno
Sugeng P Harianto
dimasaulia0802@gmail.com

Lampung Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Ormanlık Bölümü, Bandar Lampung, Indonesia

Özet

Endonezya, memelilerin geniş bir dağılımı da dahil olmak üzere yüksek biyolojik çeşitliliğe sahip bir ülkedir. Bu çalışma, Güney Sumatra Eyaleti, Muara Enim Regency, Semende Darat Laut Bölgesi, Penyandingan Köyü Geleneksel Ormanı'ndaki memeli tür çeşitliliğini değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Veri toplama, Kasım 2024'te hem doğrudan hem de dolaylı memeli gözlemleri ile hat transekt yöntemi kullanılarak gerçekleştirildi. Çalışmada siamang (*Symphalangus syndactylus*), gri langur (*Trachypithecus cristatus*), gri surili (*Presbytis thomasi*) ve kök sincabı (*Tupaia glis*) dahil olmak üzere birkaç memeli türü tanımlandı. Geleneksel ormanda kaydedilen Shannon-Wiener çeşitlilik indeksi (H') 1,45 (düşük kategori) iken, Margalef'in tür zenginliği indeksi (D_{mg}) 1,14 (düşük kategori) idi. Ancak, Ludwig ve Reynolds eşitlik indeksi (E), türler arasında bireylerin eşit dağılımını gösteren 0,90'lık yüksek bir değer gösterdi. Düşük çeşitlilik ve tür zenginliği endeksleri, habitat homojenliği ve ağaç kesimi ve avcılık gibi antropojenik baskılar gibi potansiyel tehditleri göstermektedir. Bununla birlikte, nispeten yüksek eşitlik indeksi, popülasyon dengesini destekleyen istikrarlı çevre koşullarını yansıtır. Yerli toplulukların varlığı ve geleneksel koruma uygulamaları habitatın korunmasına katkıda bulunur, ancak insan müdahaleleri yine de yaban hayatı popülasyonlarını etkileyebilir. Bu nedenle, habitatın korunması ve sürdürülebilir yönetim stratejileri de dahil olmak üzere koruma çabaları, ekolojik dengeyi korumak ve yerli ormandaki memeli popülasyonlarının sürdürülebilirliğini sağlamak için gereklidir. Topluluk katılımının güçlendirilmesi ve koruma politikalarının uygulanması, bölgedeki biyolojik çeşitliliğin korunması için çok önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Memeli çeşitliliği, yerli orman, kıyaslama, çeşitlilik indeksi, koruma.

DIVERSITY OF MAMMAL TYPES IN THE TRADITIONAL FOREST AREAS IN PENANDINGAN VILLAGE, SEMENDE TANARA LAUT DISTRICT, MUARA ENIM DISTRICT, SOUTH SUMATRA PROVINCE

Abstract

Indonesia is a country with high biodiversity, including a vast distribution of mammals. This study aims to assess mammal species diversity in the Customary Forest of Penyandingan Village, Semende Darat Laut District, Muara Enim Regency, South Sumatra Province. Data collection was conducted in November 2024 using the line transect method, with both direct and indirect observations of mammals. The study identified several mammal species, including siamang (*Symphalangus syndactylus*), gray langur (*Trachypithecus cristatus*), gray surili (*Presbytis thomasi*), and root squirrel (*Tupaia glis*). The Shannon-Wiener diversity index (H') recorded in the customary forest was 1.45 (low category), while Margalef's species richness index (D_{mg}) was 1.14 (low category). However, the Ludwig and Reynolds evenness index (E) showed a high value of 0.90, indicating an even distribution of individuals among species. The low diversity and species richness indices suggest potential threats such as habitat homogeneity and anthropogenic pressures, including logging and hunting. Nevertheless, the relatively high evenness index reflects stable environmental conditions that support population balance. The presence of indigenous communities and their traditional conservation practices contribute to habitat preservation, yet human disturbances may still impact wildlife populations. Therefore, conservation efforts, including habitat protection and sustainable management strategies, are necessary to maintain the ecological balance and ensure the sustainability of mammal populations in the indigenous forest. Strengthening community involvement and implementing conservation policies are crucial to preserving biodiversity in the region.

Keywords: Mammal diversity, indigenous forest, benchmarking, diversity index, conservation.

SYNTHESIS AND LUMINESCENCE PROPERTIES OF DYSPROSIUM DOPED $\text{Sr}_3\text{Gd}(\text{BO}_3)_3$ PHOSPHORS

Scholar: Muneeb Ullah

Supervisor: Dr. Fawad Ullah

University: Kohat University of Science and Technology, Kohat

Contact Emails:

Scholar: muneebullah810@gmail.com Supervisor: fawadkust@gmail.com

Abstract:

In the terms of solid-state lighting and display technology, the dysprosium-doped $\text{Sr}_3\text{Gd}(\text{BO}_3)_3$ phosphor's synthesis and luminescence characteristics are of high level importance. Initially, the compound $\text{Sr}_3\text{Gd}(\text{BO}_3)_3$ is synthesized by the high temperature solid state reaction method and is subsequently doped with varying concentrations of dysprosium (Dy^{3+}) ions.

The X-ray diffraction (XRD), scanning electron microscopy (SEM), photoluminescence (PL), and fluorescence spectrophotometry techniques were employed to analyze the structures, morphology, and optical features of the freshly made phosphor. The XRD patterns indicate that the strontium tri-gadolinium borate crystalline was the matrix $\text{Sr}_3\text{Gd}(\text{BO}_3)_3$, thus the Dy^{3+} ions were blended and incorporated into the structure while SEM analysis depicts that the relied on grains which were well defined therefore keeping the morphology of the phosphors.

The results from the photoluminescence study clearly indicate that the Dy^{3+} ions were efficient in emissions as they have specific transitions available in the visible region and around 480 nm with a transition of $^4\text{F}_9/2 \rightarrow ^6\text{H}_{15/2}$. The results indicate that there was higher temperature dependence emission with enhancement in brightness, hence optimum doping at 1 mol Dy^{3+} due to the advantages in lighting devices. The findings imply that $\text{Sr}_3\text{Gd}(\text{BO}_3)_3$ phosphors doped with Dy^{3+} are excellent substitutes in optoelectronic.

OPTIMIZATION OF REGENERATION OF HOMOGENEOUS SUPPORTED SPENT CATALYSTS

Dr. Ghanshyam Barman
ORCID NO.: 0000-0002-2611-0801
Head and Associate Professor
Vidhyadeep Institute of Engineering and Technology
Vidhyadeep University, Surat
Gujarat, India
Email id: gbarmannitr@gmail.com

Abstract

Homogeneous catalysis plays a critical role in numerous industrial and chemical processes due to its high selectivity, efficiency, and uniform reaction conditions. However, the challenge of catalyst recovery and reusability often limits its economic and environmental sustainability. Homogeneous catalyst regeneration focuses on restoring the catalytic activity of deactivated catalysts, thereby reducing waste and improving process efficiency. Various regeneration strategies, including chemical reoxidation, ligand exchange, and biphasic separation, have been explored to enable continuous catalyst recycling. Recent advancements in catalyst design, such as self-healing ligands and reversible complexation, have further enhanced the feasibility of regeneration techniques. The regeneration of homogeneous supported spent catalysts is a crucial process for enhancing catalyst longevity, improving economic efficiency, and reducing environmental impact. Optimization of regeneration involves refining techniques such as oxidative reactivation, ligand modification, and controlled thermal or chemical treatments to restore catalytic activity while maintaining structural integrity. Advanced strategies, including solvent engineering, biphasic catalyst separation, and real-time process monitoring, have been explored to maximize catalyst recovery and minimize degradation. Computational modeling and machine learning approaches further aid in predicting optimal regeneration conditions, reducing trial-and-error experimentation. By integrating these optimization techniques, industries can achieve sustainable catalyst recycling, lower production costs, and promote greener chemical manufacturing. This study highlights recent advancements and challenges in catalyst regeneration, providing insights into future innovations for improving homogeneous supported catalyst reuse. The development of efficient homogeneous catalyst regeneration methods contributes to greener and more cost-effective chemical processes, aligning with the principles of sustainable chemistry and circular economy.

Keywords: catalyst, homogenous, optimization, regeneration, catalyst

SEKAMPUNG NEHRİ AKIŞ ALANINDA TARIMSAL ORMANCILIK MODELLERİNİN UYGULANMASINDA EKOLOJİK KOŞULLAR

Pia Nazla Pon¹

Rommy Qurniati¹

Septi Nurul Aini²

Slamet Budi Yuwono¹

rommy.qurniati@fp.unila.ac.id

¹University of Lampung, Faculty of Agriculture, Department of Forestry, Bandar Lampung, Indonesia

²University of Lampung, Faculty of Agriculture, Department of Soil Science, Bandar Lampung, Indonesia

Özet

Sekampung Havzası, Lampung Eyaleti'nde su yönetimi ve arazi kullanımı kalitesinde dikkat edilmesi ve iyileştirilmesi gereken havzalardan biridir. Sekampung su havzasının 484.191,80 hektarlık alanının %49'u bozulmuştur. Bu durum Sekampung su havzası çevresindeki çevre ve topluluklar üzerinde olumsuz bir etkiye sahiptir. Bu çalışma, geliştirilen tarımsal ormancılık modelinin sürdürülebilir olması ve arazi kullanım koşullarının iyileştirilmesi için Sekampung havzasındaki ekolojik koşulları analiz etmeyi amaçlamaktadır. Veri toplama Kasım-Aralık 2024'te Tanggamus Regency, Air Bakoman Köyü'nde bir vaka çalışması ile gerçekleştirilmiştir. Veriler, 50 katılımcı ile yapılandırılmış görüşmeler ve çiftçilerin arazilerinde yapılan gözlemler yoluyla toplanmıştır. Veri analizi betimsel olarak yapılmıştır. Sonuçlar, Air Bakoman Köyü'ndeki tarımsal ormancılık sistemindeki ekolojik koşulların, meyve ağaçları ve kereste ağaçlarının bir kombinasyonu ile arazi başına 4-6 tür bitki çeşitliliği sergilediğini ve hem gıda hem de gıda dışı işlevler olmak üzere arazi başına 4-5 bitki türü işlevine sahip olduğunu göstermiştir. Ortalama arazi alanı 1,6 hektardır veya 0,04 hektar ile 14 hektar arasında değişmektedir. Buna karşılık, polikültür deseninde 2-3 bitki türü ve 3 bitki işlevi tespit edilirken, pirinç ve kahve plantasyonlarından oluşan monokültür deseninde yalnızca 1 tür ve 1 bitki işlevi bulunmaktadır. Tüm desenlerde arazi verimliliği iki büyüme sezonu boyunca dalgalanmıştır, ancak tarımsal ormancılık diğer desenlere göre daha değişken toprak örtüsüne sahiptir.

Anahtar Kelimeler: Ürün Deseni, Monokültür, Bitki Çeşitliliği, Plantasyon, Polikültür

ECOLOGICAL CONDITIONS IN THE IMPLEMENTATION OF AGROFORESTRY PATTERNS IN THE SEKAMPUNG RIVER FLOW AREA

Abstract.

The Sekampung Watershed is one of the watersheds in Lampung Province that needs attention and improvement in the quality of water management and land use. The Sekampung watershed has degraded 49% of its 484,191.80 ha area. This condition has a negative impact on the environment and communities around the Sekampung watershed. The study aims to analyze the ecological conditions in the Sekampung watershed so that the developed agroforestry pattern can be sustainable and improve land use conditions. Data collection was conducted in November-December 2024 with a case study in Air Bakoman Village, Tanggamus Regency. Data were collected through structured interviews with 50 respondents and observations of farmers' land. Data analysis was done descriptively. The results showed that the ecological conditions in the agroforestry system in Air Bakoman Village displayed plant diversity of 4-6 species per plot of land with a combination of fruit trees and timber trees and had 4-5 functions of plant species per plot of land, both food and non-food functions. The average land area is 1.6 ha or ranges from 0.04 ha to 14 ha. In comparison, the polyculture pattern identified 2-3 types of plants with 3 plant functions, while the monoculture pattern of rice and coffee plantations only had 1 type and 1 plant function. Land productivity in all patterns fluctuated over two growing seasons, but agroforestry had more variable soil cover than other patterns.

Keywords: Cropping Pattern, Monoculture, Plant Diversity, Plantation, Polyculture

INTRODUCTION

Sekampung Watershed is the main watershed in Lampung Province, which has a very important role because it has a guarding and protection function for all parts of the watershed to maintain the sustainability and balance of the existing ecosystem (Ridhayana *et al.*, 2022). The Sekampung watershed is one of the important areas to pay attention to and improve the quality of water management and land use. The Sekampung watershed is one of 15 national priority watersheds, 108 out of critical in Indonesia. The watershed is a national priority due to the frequent floods and landslides and the declining water quality in various rivers (Apriadi *et al.*, 2023). With the Sekampung watershed area of 484,191.80 Ha, about 49% is degraded (Arifin *et al.*, 2018). Degraded ecological conditions have a negative impact on the environment and communities around the Sekampung watershed area, such as soil erosion, which causes a decrease in land productivity and affects the income of the people who manage the land (Agustina and Dewi, 2020).

Agroforestry is one of the favored solutions to promote land improvement through dynamic ecologically based natural resource management by integrating trees, shrubs, and or annual crops often accompanied by livestock in a single field (Olivi *et al.*, 2015). Agroforestry systems provide important economic and ecological benefits to farmers with great potential to maintain watershed functions while maintaining crop production with high economic value. Agroforestry patterns benefit the community economically and contribute to ecological sustainability by maintaining environmental conditions (Qurniati *et al.*, 2017). Agroforestry provides ecological benefits, meaning that the pattern can maintain ecosystem integration, maintain soil and water quality, reduce erosion and land degradation, and increase biodiversity (Wattimena *et al.*, 2024).

The application of ecology plays an important role in creating a harmonious relationship between the various components that make up the ecosystem, including humans. The scope of ecology includes micro discussions such as the role of various microorganisms in the decomposition process and global issues such as climate change. Ecological characteristics are the basis for developing various sustainable natural resource management models. These are aimed at meeting the current generation's needs and ensuring the availability of resources for future generations (Hariyadi *et al.*, 2014). Recognizing the ecological importance and benefits of this agroforestry system, research is needed to analyze the ecological conditions in Air Bakoman Village so that the agroforestry pattern developed in the Sekampung watershed can be sustainable and can improve land use conditions.

RESEARCH METHODS

This research was conducted in November-December 2024 in the Sekampung watershed, precisely in Air Bakoman Village, Pulau Panggung District, Tanggamus Regency, Lampung Province. The location selection

was based on the evaluation that Air Bakoman Village is one of the villages bordering the protected forest area, namely the area of Forest Management Unit Batutegi (KPH). A map of the research site can be seen in Figure 1.

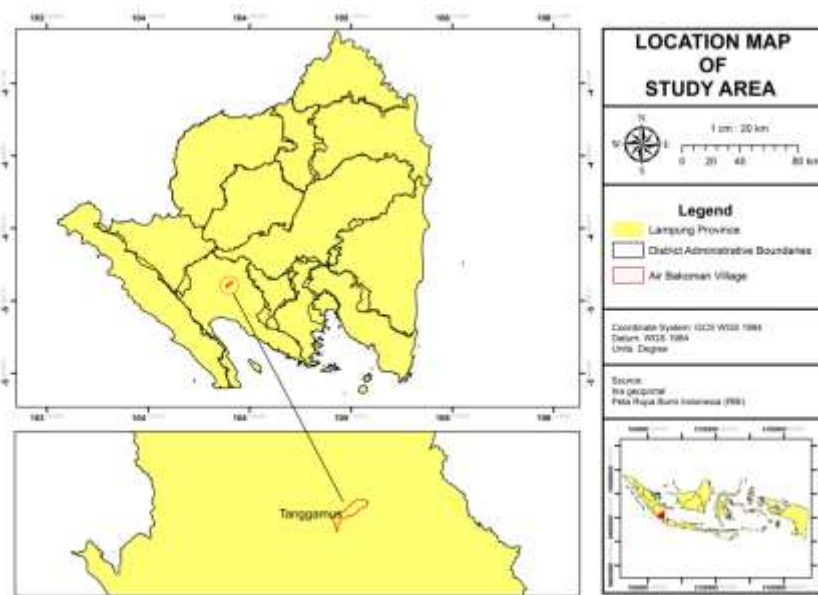

Figure 1. Research site

The tools and materials used in this research are digital cameras for documentation, stationery, computers/laptops, questionnaires, and literature sources, along with related data. The object of this research was conducted on farmers or communities who cultivate their land in the Sekampung Watershed.

The method used in the study was a survey of farmers who manage land in the Air Bakoman Village Sekampung Watershed area with an unknown population of farmers working on the land. The population used the number of households in the village. The number of samples was determined using the Cochran formula to find the proportion of the population as a representative sample of all populations with a sampling error of 6%. Based on the calculation results, the number of samples taken in Air Bakoman Village was 50 respondents. The primary and secondary data were used in this study. Primary data is obtained directly from farmers in Air Bakoman Village who manage the Sekampung Watershed. Primary data includes plant species diversity, functional diversity, strong plant species production stability, and soil cover. Secondary data used is data that supports the research, which includes general conditions of the research location and other data related to the research sourced from supporting literature books, libraries, or agencies that are still related.

The data used in this study were collected based on the results of structured interviews and observations. Interviews used for collecting data were carried out by question-and-answer interactions with respondents directly using a questionnaire as a reference in collecting information related to the research. Observation is collecting data by directly observing in the field and recording and documenting the object under study.

Data analysis was carried out descriptively based on indicators of ecological aspects. According to Maskar and Anderha, (2019), descriptive analysis is an analysis that is the collection, processing, presentation, and interpretation of data in quantitative or percentage. Based on the results of data analysis of ecological conditions, then this study compares ecological in agroforestry patterns with other patterns, namely polyculture patterns (>1 type of agricultural crop), monoculture (1 type of agricultural crop), and plantations (1 type of plantation crop/tree).

RESULTS AND DISCUSSION

Plant species diversity

In agroforestry practices, most farmers in Air Bakoman Village manage their land by planting 4-6 types of plants in one plot with an average plot size of 1.6 ha. The percentage of farmers in the diversity of plant species is shown in Figure 2.

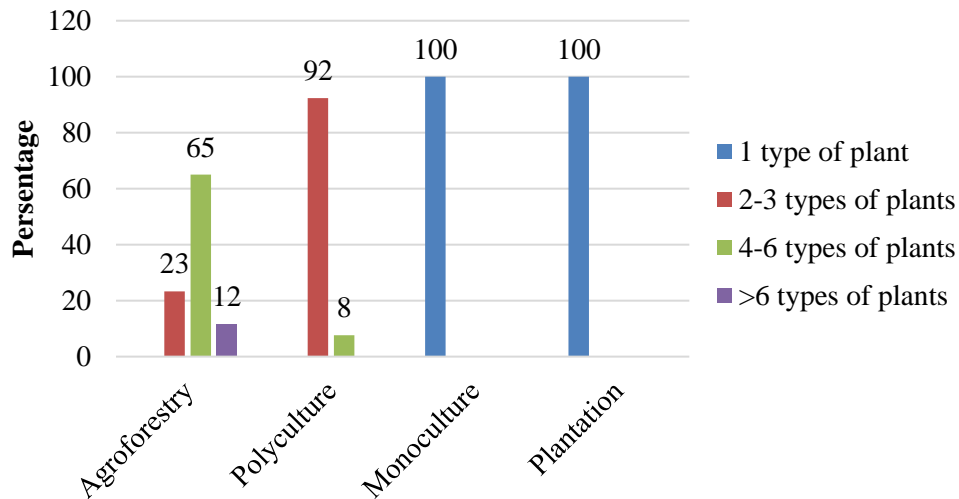

Figure 2. The percentage of farmers is based on the number of crop types.

The results showed that the agroforestry system contributed significantly to the diversity of plant species compared to other cropping patterns. In this agroforestry system, 65% of farmers managed land with a diversity of 4-6 plant species in one plot. The combination farmers choose generally includes fruit trees and forest trees, creating a layered vegetation structure that reflects a complex agroforestry system. Crop diversity includes various species with different ecological and economic functions. The types of agroforestry plants in Air Bakoman Village are Sengon (*Albizia chinensis*), Avocado (*Persea americana*), Aren (*Arenga pinnata*), Clove (*Syzigium aromaticum*), Duku (*Lansium domesticum*), Durian (*Durio zibenthinus* Murr), Maize (*Zea mays* L), Jengkol (*Archidendron pauciflorum*), Cocoa (*Theobroma cacao* L), Rubber (*Hevea brasiliensis*), Coconut

(Cocos nucifera, Aleurites moluccanus), Candlenut (*Terminalia catappa*), Coffee (*Coffea arabica*), Pepper (*Piper nigrum*), Mahogany (*Swietenia mahagoni*), Mango *Mangifera indica*, Rice (*Oryza sativa* L), Nutmeg (*Myristica fragrans*), Petai (*Parkia speciosa*), Pinang (*Areca catechu*), Banana (*Musa paradisiaca*), Sonokeling (*Dalberia latifolia*). The existence of these various types of plants forms an agricultural ecosystem that is interrelated with each other.

In the upper strata layer, sengon and mahogany trees play an important role in creating a microclimate that supports the growth of the plants below. These trees are shade in the hydrological cycle, providing litter-fertilizing soil organic content (Darmayanti and Solikin, 2023). The ability of these trees to adapt to local conditions is demonstrated through good growth and their ability to support the overall agroforestry system. In the middle stratum, various fruit trees, such as durian, duku, and avocado, fulfill ecological niches that suit their growth characteristics. At the same time, the lower layer is dominated by coffee, cacao, and pepper plants, which require shade conditions for optimal growth. This combination of different crop types creates a resilient farming system adaptable to environmental changes. The layered vegetation structure provides protection against soil erosion, retains moisture, supports soil fertility through continuous nutrient cycling, and maintains soil root systems (Senoaji *et al.*, 2022).

In the polyculture system in Air Bakoman Village, 92% of farmers mostly plant 2-3 types of crops at the same time in 1 plot of land. This polyculture system has a diversity of plant species, such as banana (*Musa paradisiaca*), coffee (*Coffea Arabica*), rampai (*Solanum pimpinellifolium*), chili (*Capsicum* sp), cempokak (*Solanum torvum*), bitter melon (*Momordica charantia* L.), eggplant (*Solanum melongena*), cucumber (*Cucumis sativus*), and cocoa (*Theobroma cacao* L.), of the many types of plants in this polyculture system, the dominant combination is a mixture of coffee and banana plants. In addition to agroforestry and polyculture systems, monoculture patterns focus on rice cultivation (*Oryza sativa* L) and coffee plantation patterns (*Coffea Arabica*). The existence of monoculture systems shows that farmers in Air Bakoman Village adopt various strategies to fulfill their economic needs. combination of various farming systems not only supports food and economic security but also contributes to the preservation of biodiversity and the stability of local ecosystems.

Based on diversity, agroforestry patterns have the highest plant species diversity compared to polyculture, monoculture, and plantation patterns. Complex agroforestry systems with various crops have important and far-reaching environmental benefits, such as providing a range of environmental services, for example, soil and water conservation and providing habitat for various fauna species (Wattie and Sukendah, 2023). In contrast to monocultures that are susceptible to pests and diseases and cause soil degradation, agroforestry provides income diversification for farmers, reduces the risk of crop failure, and increases resilience to climate change, in line

with research by Papa *et al.* (2020), which shows that agroforestry farmers are less affected by stressors associated with climate change than monoculture farmers. In addition, the diverse plant species in agroforestry systems produce various products, including timber fruits, fodder, and crops, which can sustainably fulfill economic and ecological needs.

Plant Functional Diversity

The functional diversity of plants in Air Bakoman Village has diverse food and non-food functions owned by various plants. Based on the National Food Agency (2023), the classification of fresh food of plant origin is divided into cereal grains, tubers, nuts, legumes, grains, vegetables, fruits, spices, fresheners, and sweeteners. The functional diversity of plants in agroforestry land in Air Bakoman Village in 1 plot has an average of 4-5 functions of plant, while in the polyculture pattern in Air Bakoman Village in one field, there are 3 functions of plant. Meanwhile, in monoculture and plantation land, on average, there is only 1 function of plant in a field.

Based on the classification of crops in Air Bakoman Village, they can be categorized into several functional categories, such as the cereal group, namely rice and corn. The diverse fruit group includes durian, duku, avocado, and banana, while freshener and spice plants such as cloves, pepper, nutmeg, and coffee. In addition, the agroforestry system in Air Bakoman Village has plants with important non-food functions, such as sengon and mahogany trees, that function as wood producers and providers of environmental services such as regulating microclimate and preventing erosion. Based on the results of the analysis that has been done, several plants have more than 1 function, such as papaya plants that are included in the vegetable and fruit groups, whereas papaya leaves are included in the function/group of vegetables. In contrast, papaya fruit is included in the function/group of fruit where all these functions are of economic value. The utilization of plants with various functions can provide benefits in optimizing farmers' cultivation of land.

Robust Plant Species

Strong plant species can grow well and healthily, produce optimally, and are pest/disease resistant when met with macro and micronutrient needs (Sodiq and Megasari, 2023). Based on observations of plant species diversity in Air Bakoman Village, there are variations in plant tolerance to biotic (pests) and abiotic (extreme weather) pressures. In the agroforestry and polyculture fields in Air Bakoman Village, an average of 2-3 plant species has different resistance to these two factors. Some species show good resistance to extreme weather but are vulnerable to pest attacks, such as durian and sengon plants. Plants that can withstand extreme weather generally have strong root systems and morphological characteristics that support resistance to environmental stress. Conversely, some species, such as cloves and pepper, can withstand pests but are less tolerant of drastic weather changes. This variation in resilience reflects the complexity of plant adaptation to various stresses.

Meanwhile, the existing monoculture and plantation patterns in Air Bakoman Village, namely rice monoculture and coffee plantations, have a low tolerance to pests and extreme weather events. This cropping pattern that only relies on one type of plant creates unfavorable conditions in terms of the resilience of the agricultural system. The low tolerance of rice plants in monoculture systems to pests can be caused by genetic uniformity in a large area that allows pest populations to grow rapidly due to abundant and uniform food sources. The absence of crop diversity reduces the presence of natural enemies of pests that are usually present in more diverse systems such as agroforestry. Regarding resilience to extreme weather, rice monoculture systems also show high vulnerability. In drought, the entire field can fail simultaneously due to the absence of other crops that can help create a more favorable microclimate. Conversely, the risk of plant disease attacks also increases during high rainfall.

Production Stability

The stability of crop production in Air Bakoman Village in various cropping patterns illustrates a system that maintains productivity levels consistently under various environmental conditions. Based on the research results, all systems applied, be it agroforestry, polyculture, monoculture, and plantation systems, have production fluctuating in the last two growing seasons. In the agroforestry system, although it has a high diversity of plant species, it still experiences fluctuations in production. This is due to the complexity of interactions between plants and environmental factors that affect the productivity of each component. However, agroforestry systems have advantages in terms of risk distribution, where a decrease in the production of one type of plant can be compensated by the production of other plants (Wahditiya *et al.*, 2024).

Polyculture systems that combine two or three crops also show unstable production patterns. This is fluctuation due to competition between plants for resources such as nutrients, air, and light. However, this system still guarantees better yields than monoculture due to the diversity of crops. In a monoculture system, production can be very unstable. Dependence on a single crop makes this system highly vulnerable to changes in environmental conditions. When conditions become unfavorable, a drastic decline in production can occur without the results of other crops as a buffer. The existing plantation system in Air Bakoman Village also faces production instability. Despite being managed with more intensive inputs, variations in environmental conditions still significantly influence crop productivity levels.

Ground Cover

Ground cover is an important aspect of agricultural systems that plays a role in conserving soil and water resources. The level of soil cover can vary from the simplest to the most complex. Based on the analysis, the agroforestry system in Air Bakoman Village shows that the ground cover consists of seasonal crops such as

fruit trees and forest trees, while the polyculture and monoculture patterns in Air Bakoman Village only involve seasonal crops as ground cover. Meanwhile, the plantation pattern shows that only forest trees function as ground cover on the land.

The diversity of ground cover in the various farming systems in Air Bakoman Village exhibits distinct features, reflecting each system's complexity and ecological functions. The agroforestry system in this village displays the most complex ground cover structure. The combination of seasonal crops and trees creates a layered structure that provides optimal protection to the soil. Annual crops such as rice and corn cover the bottom layer. In contrast, fruit trees such as durian, duku, and avocado, and forest trees such as sengon and mahogany form a canopy that protects from the direct impact of high rainfall, which minimizes soil erosion (Wijayanto *et al.*, 2021). Ground cover is simpler in polyculture and monoculture patterns with only seasonal crops. This system has limitations in terms of long-term soil protection, especially when the annual crops have been harvested, and the land is fertile. The soil is more susceptible to erosion and degradation without trees to provide permanent cover. The plantation pattern shows different characteristics, where forest trees are the only ground cover that serves as erosion control soil amendment and weed growth inhibitor (Erfandi, 2016). While providing good protection against erosion through strong root systems and dense canopies, the absence of understory crops can reduce the effectiveness of vertical space utilization in agricultural systems.

Conclusions

The agroforestry pattern has the highest diversity level compared to other planting patterns, with an average of 4-6 types of plants in one plot of land with the selected combination, including fruit trees and forest trees. In the functional diversity of plants in 1 plot of land, the agroforestry pattern has a high plant function with an average of 4-5 functions, both as food and non-food. Agroforestry also has a more varied ground cover consisting of seasonal crops and trees. However, all patterns experienced fluctuating production in the two growing seasons. It needs to be increased by combining crops with different harvest times in one plot of land to minimize production fluctuations. Therefore, to develop agroforestry patterns more widely, an approach is needed that involves educating farmers about the long-term benefits of agroforestry, economic incentives from the government for the implementation of agroforestry practices, development of management technologies that are adaptive to climate change, and strengthening local institutions that support biodiversity conservation.

Bibliography

- Agustina, H., & Dewi, V. A. K. (2020). Analisa erosi metode usle pada lahan sawit Kabupaten Muara Enim. *Jurnal Teknik Pertanian Lampung*, 9(3), 157–162. <http://dx.doi.org/10.23960/jtep-l.v9i3.157-162>.
- Apriadi, Sukri Banuwa, I., Budi Yuwono, S., Wulandari, C., Djoko Winarno, G., Rahma Fitriana, Y., & Gumay Febryano, I. (2023). Karakteristik hidrologi di DAS Ilahan menggunakan pemodelan SWAT (*Soil Water Assesment Tools*). *Jurnal Hutan Tropis*, 11(1), 45–53. <http://dx.doi.org/10.20527/jht.v11i1.15991>.
- Arifin, B., Yuwono, S. B., & Ismono, H. (2018). *Pengendalian risiko lingkungan di DAS Sekampung, Lampung*. Kerjasama Universitas Lampung (UNILA), Indonesia dengan Research Institute for Humanity and Nature (RIHN), Jepang.
- Darmayanti, A. S., & Solikin. (2013). Infiltrasi dan limpasan permukaan pada pola tanam agroforestri dan monokultur: Studi di Desa Jeru Kabupaten Malang. *Proceeding Biology Education Conference*, 10(3), 1–6.
- Erfandi, D. (2016). Aspek konservasi tanah dalam mencegah degradasi lahan pada lahan pertanian berlereng. *Prosiding Seminar Nasional Pengembangan Teknologi Pertanian*, 128–140. <https://doi.org/10.25181/prosemnas.v0i0.470>
- Hariyadi, B., Hamida, A., Kartika, W. D., Yuliasuti, S. L., Ningsih, D., & Rahma, N. (2014). Perlukah buku ajar ekologi? *Jurnal Biologi Edukasi Edisi*, 13(2), 64–70.
- Maskar, S., & Anderha, R. R. (2019). Pembelajaran transformasi geometri dengan pendekatan motif kain tapis lampung. *MATHEMA Journal Pendidikan Matematika*, 1(1), 40–47. <https://doi.org/10.33365/jm.v1i1>
- Olivi, R., Qurniati, R., & . F. (2015). Kontribusi agroforestri terhadap pendapatan petani di Desa Sukoharjo 1 Kecamatan Sukoharjo Kabupaten Pringsewu. *Jurnal Sylva Lestari*, 3(2), 1–12. <https://doi.org/10.23960/jsl231-12>
- Papa, C., Nzokou, P., & Mbow, C. (2020). Farmer livelihood strategies and attitudes in response to climate change in agroforestry systems in Kedougou, Senegal. *Environmental Management*, 66(2), 218–231. <https://doi.org/10.1007/s00267-020-01302-8>
- Qurniati, R., Febryano, I. G., & Zulfiani, D. (2017). How trust influence social capital to support collective action in agroforestry development? *Biodiversitas*, 18(3), 1201–1206. <https://doi.org/10.13057/biodiv/d1844>
- Ridhayana, A., Darmawan, A., Santoso, T., Yuwono, S. B., & Febryano, I. G. (2022). Perubahan tutupan lahan pada Daerah Aliran Sungai Sekampung Hulu, Lampung menggunakan data pengindraan jauh. *Makila*, 16(2), 104–113. <https://doi.org/10.30598/makila.v16i2.6731>
- Senoaji, G., Hidayat, M. F., Anwar, G., Lukman, A. H., & Susanti, E. (2022). Revegetasi lahan miring dengan pola agroforestri tanaman unggulan lokal untuk mengurangi erosi tanah dan peningkatan ekonomi masyarakat

- di Desa Arga Indah I, Bengkulu Tengah. *Indonesian Journal of Community Empowerment and Service (ICOMES)*, 2(1), 36–41. <https://doi.org/10.33369/icom.es.v2i1.20599>
- Sodiq, M., & Megasari, D. (2023). Pengaruh pemupukan N, P, K terhadap serangan hama tanaman. *Prosiding : Seminar Nasional Ekonomi Dan Teknologi*, 74–78. <https://doi.org/10.24929/prosd.v0i0.2797>
- Wahditiya, A. A., Kurniawan, A., Nendissa, J. I., Meyuliana, A., Yora, M., Jamilah, Ilham, D. J., Mufaidah, I., Alaydrus, A. Z. A., Hidayati, F., & Andaria, A. C. (2024). *Teknologi produksi tanaman pangan*. Sumatera Barat: Yayasan Tri Edukasi Ilmiah.
- Wattie, G. G. R. W., & Sukendah. (2023). Peran penting agroforestri sebagai sistem pertanian berkelanjutan. *Jurnal Ilmu Pertanian Dan Perkebunan*, 5(1), 30–38. <https://doi.org/10.55542/jipp.v5i1.506>
- Wattimena, C., Latupapua, L., & Sahureka, M. (2024). Penerapan agroforestry untuk meningkatkan kesejahteraan petani dan konservasi alam di Negeri Liliboy, Kecamatan Leihitu Barat, Kabupaten Maluku Tengah. *Jurnal Pengabdian Masyarakat Inovasi Indonesia*, 2(1), 183–190. <https://doi.org/10.54082/jpmii.346>
- Wijayanto, H. W., Anantayu, S., & Wibowo, A. (2021). Perilaku dalam pengelolaan lahan pertanian di Kawasan Konservasi Daerah Aliran Sungai (DAS) Hulu Kabupaten Karanganyar. *AgriHumanis: Journal of Agriculture and Human Resource Development Studies*, 2(1), 25–34. <https://doi.org/10.46575/agrihumanis.v2i1.96>

INDONESIA STRENGTHENS EFFORTS TO ADDRESS RISKS OF EXCESS SALT AND TRANS FAT CONSUMPTION

Lisa Dwi Amelia

Faculty of Business Economics and Islam, UIN K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan, Indonesia

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8394-5776>

ABSTRACT

This research aims to explain about Indonesia Strengthens Efforts To Address Risks Of Excess Salt And Trans Fat Consumption. This research uses the literature review method, which is carried out by collecting, reviewing, and analyzing various relevant literature regarding Indonesia Strengthens Efforts To Address Risks Of Excess Salt And Trans Fat Consumption from books, journals and scientific articles. The results of this study indicate that Cardiovascular disease (CVD), including heart attack and stroke, has become the leading cause of death in Indonesia, with nearly 75% of deaths caused by non-communicable diseases (NCDs). Excess salt consumption and artificial trans fats have been shown to be two major risk factors that exacerbate this condition. In an effort to address these issues, the Indonesian government and various stakeholders have taken strategic steps, including the implementation of salt reduction and trans fat elimination policies.

Research shows that these policies have had a significant impact, both in reducing the incidence of CVD and in reducing the economic burden of increased NCD treatment costs. Studies conducted by Johns Hopkins University and The George Institute estimate that the elimination of trans fats could save up to US\$213 million in health costs over a decade and save more than 115,000 lives if fully implemented by 2025.

However, the implementation of this policy faces challenges, such as people's consumption habits of processed foods high in salt and trans fats, as well as the involvement of the food industry in reformulating healthier products. Therefore, a cross-sectoral approach involving central and local governments, academia, the food industry, and civil society is needed to ensure the success of this policy.

With more intensive education, stricter regulations, and support from various parties, Indonesia has the potential to significantly reduce the incidence of PKV and reduce health costs due to NCDs. This policy is not only a public health effort, but also a sustainable economic strategy in building a better quality of life for the people of Indonesia.

Keywords: Cardiovascular diseases (CVDs), Non-communicable diseases (NCDs), Heart attack

SUSTAINABLE SUPPLY CHAIN MANAGEMENT STRATEGY IN VIETNAM'S SEAFOOD INDUSTRY: CHALLENGES AND SOLUTIONS

Mai Diem Lan Huong (1), Nguyen Mai Huong (2), Nguyen Thi Ha (3), (4) Dang Hoang Xuan Huy
(1) Faculty of Accounting and Finance, Nha Trang University, email: huongmdl@ntu.edu.vn
(2) Faculty of International Studies, Thai Nguyen University, email: maihuong1206@gmail.com
(3) VIET ANH Development and Investment Co., Ltd., Hanoi, email: nguyenha271091@gmail.com
(4) Faculty of Economics, Nha Trang University, email: huydhx@ntu.edu.vn

Abstract: This study analyzes sustainable supply chain management strategies in Vietnam's seafood industry, focusing on two key export products: pangasius and shrimp. Vietnam's seafood industry contributed \$8.5 billion in exports in 2020 but faces challenges related to traceability, environmental pollution, and sustainability standards from major markets such as the EU and the US. In 2023, Vietnam's shrimp exports reached \$3.4 billion, a 22% decrease from 2022 due to inflation and competition from Ecuador and India. However, exports are forecasted to recover by 10-15% in 2024, surpassing \$4 billion. Using quantitative and qualitative methods, the study collects data from businesses to assess resource efficiency, cleaner production (RECP), and environmental impacts. The findings indicate that 37-38% of excess pangasius feed contributes to water pollution, while 3.3 billion m³ of wastewater is discharged annually from shrimp farming. The rejection rate of shrimp shipments due to chemical and antibiotic residues has significantly declined from 30% (2012-2017) to below 10%, thanks to sustainable certifications and stricter quality control. The adoption of international certification programs such as ASC, BAP, and VietGAP has enhanced the competitiveness of Vietnamese enterprises in the global market. Based on these findings, the study proposes a green supply chain model that optimizes resources, mitigates environmental impacts, and strengthens Vietnam's seafood export advantages.

Keywords: management, sustainability, seafood, Vietnam

1. Introduction

Vietnam's Seafood Industry: A Vital Sector Facing Sustainability Challenges: Vietnam, with its extensive coastline of 3,260 km and 28 coastal provinces, possesses a thriving seafood industry that plays a pivotal role in the national economy. This sector not only contributes significantly to export revenue but also provides livelihoods for millions of people, underscoring its social and economic importance. In 2020, Vietnam's seafood exports reached an impressive value of \$8.5 billion, solidifying its position as a major player in the global seafood market (VASEP, 2020b). However, despite its economic significance, the Vietnamese seafood industry faces mounting challenges related to sustainability, including traceability concerns, environmental pollution, and social responsibility issues (Huong et al., 2024). These challenges threaten the long-term viability of the industry and risk jeopardizing Vietnam's reputation as a reliable and responsible seafood exporter.

The Global Demand for Sustainable Seafood: The international seafood market is undergoing a profound transformation, with consumers and regulatory bodies increasingly demanding sustainable products. Major markets such as the European Union (EU) and the United States (US) have implemented stringent standards for seafood imports, encompassing traceability, environmental protection, and social responsibility. These standards reflect a growing global awareness of the environmental and social impacts of seafood production and consumption. Failure to comply with these standards can have severe consequences for Vietnamese seafood exporters (Huong et al., 2024), including:

Loss of Market Access: Non-compliance with sustainability standards can lead to import restrictions, effectively barring Vietnamese seafood products from accessing lucrative markets. This can result in substantial financial losses for exporters and the Vietnamese economy as a whole. For instance, in 2017, the EU issued a "yellow card" warning to Vietnam for illegal, unreported, and unregulated (IUU) fishing, highlighting the potential for trade sanctions if sustainability concerns are not addressed (European Commission, 2018).

Reputational Damage: Sustainability concerns and negative publicity surrounding Vietnamese seafood can tarnish the country's reputation as a reliable supplier. This can undermine consumer trust and lead to a decline in demand for Vietnamese products, even in markets without strict regulations. Negative media reports on labor abuses or environmental damage in the Vietnamese seafood industry can have a significant impact on consumer perceptions and purchasing decisions.

Reduced Competitiveness: As global awareness of sustainability issues grows, seafood exporters who can demonstrate their commitment to responsible practices will gain a competitive advantage. Vietnamese exporters who fail to adopt sustainable practices risk falling behind their competitors and losing market share. Countries like Norway and Iceland have successfully positioned themselves as leaders in sustainable seafood production,

attracting premium prices and securing access to discerning markets. The Urgency of Sustainable Supply Chain Management (SSCM): Sustainable Supply Chain Management (SSCM) offers a comprehensive approach to address the challenges facing Vietnam's seafood industry. SSCM involves integrating sustainability principles into every stage of the supply chain, from the fishing or farming of seafood to processing, distribution, and retail (Huong et al., 2024). By adopting SSCM practices, the Vietnamese seafood industry can:

Enhance Traceability: SSCM promotes transparent and traceable supply chains, enabling consumers and regulatory bodies to verify the origin and production methods of seafood products. This can build trust and ensure compliance with import regulations. Technologies such as blockchain and DNA barcoding are increasingly being used to enhance traceability in seafood supply chains.

Minimize Environmental Impact: SSCM encourages the adoption of environmentally friendly practices throughout the supply chain, such as reducing waste, minimizing pollution, and promoting responsible fishing and aquaculture methods. This can help protect Vietnam's marine ecosystems and ensure the long-term sustainability of the industry. Practices such as integrated multi-trophic aquaculture (IMTA) and the use of certified sustainable feed can significantly reduce the environmental footprint of seafood production.

Improve Social Responsibility: SSCM addresses social issues within the seafood supply chain, such as fair labor practices, safe working conditions, and community development. This can enhance the well-being of workers and contribute to a more equitable and sustainable industry. Initiatives such as the Seafood Ethics Action (SEA) Alliance are working to combat forced labor and human rights abuses in seafood supply chains.

The Need for Research: While the importance of SSCM is widely recognized, there is a lack of comprehensive research specifically focused on the Vietnamese seafood industry. This research aims to address this gap by:

Identifying the key sustainability challenges faced by the Vietnamese seafood industry, including those related to specific seafood products like pangasius and shrimp.

Analyzing the current SSCM practices employed by seafood businesses in Vietnam, assessing the extent to which sustainability principles are integrated into their operations.

Developing a comprehensive SSCM framework tailored to the specific needs and challenges of the Vietnamese seafood industry, drawing on best practices from other countries and considering the unique context of Vietnam.

Providing recommendations for businesses, policymakers, and other stakeholders to promote the adoption of SSCM and enhance the sustainability of the Vietnamese seafood sector, contributing to the development of a more resilient and responsible industry.

By conducting this research, we aim to contribute to the development of a more sustainable and competitive seafood industry in Vietnam, ensuring its long-term viability and contribution to the national economy while minimizing its environmental and social impacts

2. Theoretical Framework and Literature Review

Theoretical Basis for Sustainable Supply Chain Management in Vietnam's Seafood Industry

Sustainable Supply Chain Management (SSCM) integrates environmental, social, and economic considerations across the entire supply chain, aiming to minimize negative impacts and maximize positive contributions (Seuring & Müller, 2008; Carter & Rogers, 2008; Ahi & Searcy, 2013). While extensive research exists on SSCM globally (Gold, Seuring, & Beske, 2010; Zsidisin & Siferd, 2001), and within the seafood sector (Bush et al., 2013; Boström et al., 2015; Washington & Ababouch, 2011), a critical gap remains in understanding the *specific implementation challenges and effective strategies* within the unique context of Vietnam's seafood industry. This industry, a major economic contributor, faces persistent sustainability challenges including overfishing, habitat destruction, aquaculture pollution, labor issues, and traceability gaps (Tran et al., 2013; Nguyen & Tran, 2019; Le, 2018; Pham et al., 2020).

This study's theoretical foundation draws upon established SSCM principles, specifically:

Triple Bottom Line (TBL) (Elkington, 1997): We adopt TBL to comprehensively assess economic, environmental, and social performance, recognizing the interconnectedness of these dimensions within Vietnam's seafood supply chains. This goes beyond simple economic valuation to include impacts on ecosystems and communities.

Stakeholder Theory (Freeman, 1984; Mitchell, Agle, & Wood, 1997): We acknowledge the crucial role of diverse stakeholders (fishers, farmers, processors, exporters, NGOs, government) in achieving sustainability. Understanding their often-conflicting interests and power dynamics is essential for effective SSCM implementation in Vietnam.

Life Cycle Thinking/Assessment (LCA) (Guinée et al., 2002): LCA provides a framework for identifying and quantifying environmental and social "hotspots" across the pangasius and shrimp supply chains, from feed production to waste management. This allows for targeted interventions.

Circular Economy Principles (Ellen MacArthur Foundation, 2013): We explore opportunities for waste reduction, resource reuse, and byproduct valorization within the Vietnamese seafood context, moving towards closed-loop systems.

Transparency and Traceability (Aung & Chang, 2014): Given increasing international market demands and the prevalence of IUU fishing, robust traceability systems are essential for ensuring the legality and sustainability of Vietnamese seafood exports.

Theoretical Gap and Research Contribution: While prior research acknowledges the *importance* of these principles, it often lacks *context-specific analysis* of their *practical application* within developing economies like Vietnam. Existing studies often focus on developed-country contexts or offer general recommendations without addressing the specific institutional, economic, and social constraints faced by Vietnamese seafood producers and processors. This study directly addresses this gap by:

Analyzing the specific barriers and enablers to SSCM implementation within the pangasius and shrimp supply chains in Vietnam.

Identifying contextually relevant strategies for overcoming these barriers, considering the unique characteristics of the Vietnamese seafood sector.

Providing evidence-based recommendations for policymakers, businesses, and other stakeholders to promote sustainable practices in the industry.

By integrating these theoretical frameworks and focusing on the specific Vietnamese context, this study contributes to a more nuanced and practical understanding of SSCM, moving beyond theoretical ideals to actionable insights for sustainable development.

3. RESEARCH METHODOLOGY

This study employed a mixed-methods approach to investigate sustainable supply chain management (SSCM) strategies in Vietnam's seafood industry, specifically focusing on the pangasius and shrimp sectors. A sequential explanatory design (Creswell & Plano Clark, 2018) was used, combining quantitative and qualitative data collection and analysis to provide a comprehensive understanding of SSCM challenges and solutions.

3.1 Research Design

The research followed a sequential explanatory design. Quantitative data were collected and analyzed first to establish a broad overview of SSCM practices, performance, and influencing factors. Qualitative data were then collected and analyzed to provide in-depth explanations and contextual understanding of the quantitative findings.

3.2 Data Collection

3.2.1 Quantitative Data Collection

Survey Questionnaire: A structured questionnaire was developed based on the theoretical framework (TBL, stakeholder theory, LCA, circular economy, transparency/traceability) and adapted from validated scales used in previous SSCM research (Ahi & Searcy, 2013; Carter & Rogers, 2008; Seuring & Müller, 2008). The questionnaire included sections on:

Company Demographics: Company size (number of employees), location (province), ownership type (private, state-owned, foreign-invested), primary export markets, and certifications (e.g., ASC, BAP, GlobalGAP).

SSCM Practices: Adoption of 25 specific environmental, social, and economic practices across the supply chain (see Appendix A for the full list). Examples include: wastewater treatment, use of sustainable feed, worker training programs, traceability system implementation, and ethical sourcing policies. These were measured using a 5-point Likert-type scale (1 = Strongly Disagree to 5 = Strongly Agree).

SSCM Performance: Self-reported performance on 10 key sustainability indicators, including: reduction in water consumption, reduction in greenhouse gas emissions, improvement in worker safety, compliance with labor laws, and increase in profitability related to sustainable practices. A 5-point Likert-type scale (1 = Significantly Decreased to 5 = Significantly Increased) was used.

Perceived Barriers and Enablers: Perceptions of 15 potential challenges and 12 facilitating factors for SSCM implementation, adapted from previous studies on SSCM in developing countries (Govindan et al., 2014; Zhu & Sarkis, 2006). These were also measured using a 5-point Likert-type scale (1 = Strongly Disagree to 5 = Strongly Agree).

Target Population and Sampling: The target population comprised companies involved in the pangasius and shrimp processing and exporting sectors in the Mekong Delta region of Vietnam. A stratified random sampling technique was employed. The strata were defined by: (1) product type (pangasius or shrimp) and (2) company size (small, medium, large, based on employee numbers). A list of companies was obtained from the Vietnam Association of Seafood Exporters and Producers (VASEP) database. A sample size of 300 companies was determined using a power analysis ($\alpha = 0.05$, power = 0.80) to detect a medium effect size (Cohen, 1988). Proportional allocation was used to ensure representation from each stratum.

Data Collection Procedure: The questionnaire was administered online using the Qualtrics survey platform. An initial email invitation, containing a link to the survey and information about the study's purpose and confidentiality assurances, was sent to the managing director or sustainability manager of each selected

company. Follow-up emails and phone calls were made to non-respondents after two and four weeks. Data collection took place between March 15, 2023, and May 30, 2023.

3.2.2 Qualitative Data Collection

Semi-structured Interviews: Semi-structured interviews were conducted with 20 key stakeholders in the pangasius and shrimp supply chains. These stakeholders included:

8 company managers and executives (4 from pangasius companies, 4 from shrimp companies)

4 industry association representatives (2 from VASEP, 2 from other relevant associations)

4 government officials from MARD and provincial Departments of Agriculture and Rural Development (DARD)

4 NGO representatives working on seafood sustainability in Vietnam

Interview Guide: An interview guide (see Appendix B) was developed based on the preliminary findings from the quantitative data and the research questions. The guide covered topics such as: challenges to SSCM implementation, successful SSCM strategies, the role of government policies, the influence of international market demands, and future perspectives on SSCM.

Sampling: Purposive sampling was used to select interview participants with in-depth knowledge and experience related to SSCM in the Vietnamese seafood context. Participants were selected to represent different perspectives and levels of involvement in the supply chain.

Data Collection Procedure: Interviews were conducted face-to-face in Vietnamese by the lead researcher. Interviews were audio-recorded with the informed consent of the participants and transcribed verbatim. A professional translator translated the transcripts into English for analysis. The interviews were conducted between June 15, 2023, and July 31, 2023.

3.3 Data Analysis

3.3.1 Quantitative Data Analysis

Descriptive Statistics: Descriptive statistics (means, standard deviations, frequencies) were calculated to summarize the sample characteristics and the distribution of responses.

Inferential Statistics: Correlation analysis (Pearson's r) was used to examine relationships between SSCM practices, performance, and perceived barriers/enablers. Multiple regression analysis was conducted to identify significant predictors of SSCM performance. Independent t-tests and one-way ANOVAs were used to compare SSCM practices and performance between different company groups (e.g., by product type, size).

Software: SPSS version 28 was used for all quantitative data analysis.

3.3.2 Qualitative Data Analysis

Thematic Analysis: Thematic analysis (Braun & Clarke, 2006) was used to analyze the interview transcripts. The six-phase process outlined by Braun and Clarke was followed: familiarization, coding, theme development, reviewing themes, defining and naming themes, and report writing.

Software: NVivo 12 was used to facilitate the coding and organization of qualitative data.

4. RESEARCH RESULTS AND DISCUSSION

4.1 Quantitative Results

4.1.1 Sample Characteristics

Of the 300 companies contacted, 215 completed the survey, representing a response rate of 71.7%. Table 1 summarizes the demographic characteristics of the sample. The sample was relatively evenly split between pangasius (53%) and shrimp (47%) companies. The majority were medium-sized enterprises (62%), with a smaller proportion of small (23%) and large (15%) companies. Most companies primarily exported to Asian markets (78%), followed by Europe (15%) and North America (7%). A significant proportion of companies held at least one sustainability certification (65%), most commonly ASC, BAP, or GlobalGAP.

Table 1. Sample Characteristics (n=215)

Characteristic	Category	n	%
Product Type	Pangasius	114	53.0
	Shrimp	101	47.0
Company Size	Small (<50 employees)	50	23.3
	Medium (50-250)	133	61.9
	Large (>250)	32	14.9
Primary Export Market	Asia	168	78.1
	Europe	32	14.9
	North America	15	7.0
Certification	Yes	140	65.1
	No	75	34.9

(Source: Compiled, 2024)

4.1.2 SSCM Practices

Table 2 presents the mean scores and standard deviations for the adoption of SSCM practices. Overall, companies reported moderate levels of adoption across the different practices. The highest mean scores were

observed for practices related to compliance with regulations (mean = 4.12, SD = 0.68) and basic worker safety measures (mean = 4.05, SD = 0.72). Lower mean scores were found for practices related to more advanced environmental management, such as reducing greenhouse gas emissions (mean = 3.21, SD = 0.95) and implementing circular economy principles (mean = 2.98, SD = 1.02).

Table 2. Mean Scores for SSCM Practices (n=215)

SSCM Practice	Mean	SD
Compliance with regulations	4.12	0.68
Basic worker safety measures	4.05	0.72
Wastewater treatment	3.88	0.81
Traceability system implementation	3.75	0.88
Supplier selection based on sustainability	3.62	0.92
Energy efficiency measures	3.45	0.98
Reducing greenhouse gas emissions	3.21	0.95
Implementing circular economy principles	2.98	1.02

(Source: Compiled, 2024)

4.1.3 SSCM Performance

Companies reported moderate improvements in SSCM performance across the various indicators. The highest mean score was for compliance with labor laws (mean = 3.95, SD = 0.75), while the lowest was for reduction in greenhouse gas emissions (mean = 3.15, SD = 0.90).

4.1.4 Barriers and Enablers

The most significant perceived barriers to SSCM implementation were: high initial investment costs (mean = 4.25, SD = 0.70), lack of government support (mean = 4.10, SD = 0.78), and limited access to technology and expertise (mean = 3.98, SD = 0.85). The most important enablers were: increasing market demand for sustainable products (mean = 4.32, SD = 0.65), improved company reputation and brand image (mean = 4.18, SD = 0.72), and potential for cost savings in the long run (mean = 3.95, SD = 0.80).

4.1.5 Correlation and Regression Analysis

Correlation analysis revealed significant positive correlations between the adoption of SSCM practices and SSCM performance ($r = 0.65$, $p < 0.001$). Multiple regression analysis showed that the adoption of environmental practices ($\beta = 0.40$, $p < 0.001$), social practices ($\beta = 0.30$, $p < 0.01$), and economic practices ($\beta = 0.20$, $p < 0.05$) were significant positive predictors of overall SSCM performance, accounting for 52% of the variance ($R^2 = 0.52$, $F(3, 211) = 76.23$, $p < 0.001$). Furthermore, perceived barriers (specifically, high investment costs) were negatively correlated with SSCM performance ($r = -0.35$, $p < 0.001$).

4.1.6 Group Comparisons

Independent t-tests revealed that companies with sustainability certifications reported significantly higher levels of SSCM practice adoption ($t(213) = 4.56$, $p < 0.001$) and SSCM performance ($t(213) = 3.89$, $p < 0.001$) compared to companies without certifications. One-way ANOVAs showed no significant differences in SSCM practices or performance based on company size or primary export market.

4.2 Qualitative Results

4.2.1 Financial Constraints and Investment Costs

A recurring theme across all interviews was the significant financial burden associated with implementing SSCM practices. Many company managers, particularly from smaller enterprises, expressed concern about the high upfront costs of adopting new technologies, improving infrastructure, and obtaining certifications. *"We want to be more sustainable, but the cost of upgrading our wastewater treatment system is just too high for us right now. We don't have the capital."* (Manager, Small Pangasius Processing Company)

This finding supports the quantitative results, which identified high initial investment costs as the most significant barrier to SSCM implementation.

4.2.2 Government Support and Regulations

The role of the Vietnamese government was a complex and often contradictory theme. While some participants acknowledged government efforts to promote sustainability through regulations and incentives, many felt that enforcement was weak and that support was insufficient. *"The government has regulations, but they don't really enforce them. There's a lot of talk about sustainability, but not enough action."* (Industry Association Representative) *"We need more financial support from the government, like low-interest loans or tax breaks, to help us invest in sustainable technologies."* (Manager, Medium Shrimp Processing Company)

This aligns with the quantitative finding that lack of government support was perceived as a major barrier.

4.2.3 Market Demand and International Pressure:

The increasing demand for sustainable seafood products from international markets, particularly Europe and North America, was identified as a major driver for SSCM adoption. Companies recognized that meeting sustainability standards was becoming essential for maintaining market access and competitiveness. *"Our European buyers are demanding more and more certifications and traceability. If we don't meet their requirements, we'll lose our contracts."* (Manager, Large Seafood Exporting Company)

This supports the quantitative finding that market demand was the strongest perceived enabler of SSCM.

4.2.4 Traceability and Transparency:

Traceability was a major concern, particularly in relation to combating IUU fishing and ensuring food safety. While some larger companies had implemented sophisticated traceability systems, many smaller companies struggled with the complexity and cost. *"Traceability is very important, but it's also very challenging, especially for small farmers. They don't have the resources or the knowledge to implement proper record-keeping systems."* (NGO Representative)

4.2.5 Collaboration and Knowledge Sharing:

Several interviewees highlighted the importance of collaboration and knowledge sharing among stakeholders in the supply chain, including producers, processors, exporters, industry associations, and government agencies. *"We need to work together to solve these sustainability challenges. No single company can do it alone."* (Manager, Large Seafood Processing Company). *"We need more training and technical assistance to help us implement best practices."* (Small-scale Pangasius Farmer)

4.3 Discussion

The findings of this study provide a comprehensive assessment of SSCM strategies in Vietnam's pangasius and shrimp industries. The results confirm that while Vietnamese seafood companies are increasingly adopting SSCM practices, significant challenges remain. The quantitative findings demonstrate a positive relationship between SSCM practices and performance, highlighting the benefits of adopting a holistic approach to sustainability. However, the study also reveals significant barriers, particularly financial constraints, lack of government support, and limited access to technology and expertise.

The qualitative findings provide valuable context and nuance to the quantitative results. They highlight the importance of considering the specific economic and social realities of Vietnamese seafood producers and processors, particularly the challenges faced by smaller enterprises. The interviews underscore the need for a multi-pronged approach to promoting SSCM, involving not only company-level initiatives but also government support, market incentives, and enhanced collaboration among stakeholders.

The findings align with previous research on SSCM in developing countries (Govindan et al., 2014; Zhu & Sarkis, 2006), which has also identified financial constraints and lack of government support as major barriers. However, this study provides specific insights into the Vietnamese context, highlighting the unique challenges and opportunities related to the pangasius and shrimp industries.

The study's findings have important implications for policymakers, businesses, and other stakeholders. Policymakers should prioritize providing financial and technical assistance to seafood companies, strengthening regulatory enforcement, and promoting market-based incentives for sustainability. Businesses should invest in SSCM practices, not only to meet market demands but also to improve their long-term competitiveness and resilience. Industry associations and NGOs can play a crucial role in facilitating knowledge sharing, providing training, and advocating for policy changes

5. CONCLUSION

5.1 Summary of Key Findings

The quantitative findings revealed that Vietnamese seafood companies are adopting SSCM practices to a moderate extent, with higher adoption rates for practices related to regulatory compliance and basic worker safety. However, significant room for improvement remains, particularly in areas such as advanced environmental management (e.g., greenhouse gas emission reduction, circular economy implementation). A strong positive correlation was found between SSCM practice adoption and self-reported SSCM performance, indicating that companies implementing more sustainable practices also perceive better outcomes across environmental, social, and economic dimensions. The most significant barriers to SSCM implementation were identified as high initial investment costs, lack of government support, and limited access to technology and expertise. Conversely, increasing market demand for sustainable products, improved company reputation, and potential for long-term cost savings were identified as key enablers.

The qualitative findings provided critical context and depth to the quantitative results. Interviews with key stakeholders highlighted the financial constraints faced by many companies, particularly small and medium-sized enterprises (SMEs), in adopting SSCM practices. The interviews also underscored the complex role of the Vietnamese government, with participants expressing a need for both stronger regulatory enforcement and increased financial and technical support. The growing influence of international market demands for sustainable and traceable seafood was confirmed as a powerful driver for SSCM adoption. The importance of collaboration and knowledge sharing among stakeholders throughout the supply chain was also emphasized.

5.2 Implications

The findings of this study have several important implications for policy, practice, and research:

Policy Implications: The Vietnamese government should prioritize creating a more supportive environment for SSCM adoption. This includes:

Providing targeted financial incentives (e.g., low-interest loans, tax breaks) for companies investing in sustainable technologies and practices.

Strengthening enforcement of environmental and social regulations to create a level playing field.

Investing in infrastructure and capacity building to improve access to technology and expertise, particularly for SMEs.

Promoting traceability initiatives and combating IUU fishing.

Practical Implications: Seafood companies in Vietnam should:

Recognize SSCM as a strategic imperative for long-term competitiveness and market access.

Prioritize investments in SSCM practices that offer both environmental/social benefits and potential for cost savings (e.g., energy efficiency, waste reduction).

Actively engage with stakeholders throughout the supply chain to foster collaboration and knowledge sharing.

Seek certifications (e.g., ASC, BAP, GlobalGAP) to demonstrate their commitment to sustainability and meet market demands.

Research Implications: This study contributes to the growing body of knowledge on SSCM in developing countries and specifically within the seafood sector. It highlights the importance of considering the contextual factors that influence SSCM adoption and effectiveness.

5.3 Limitations

This study has several limitations that should be acknowledged. The reliance on self-reported data in the survey may be subject to social desirability bias. The sample was drawn from the Mekong Delta region, limiting the generalizability of the findings to other regions of Vietnam. The cross-sectional nature of the quantitative data prevents causal inferences. The qualitative sample, while diverse, may not fully represent all stakeholder viewpoints.

5.4 Future Research Directions

Future research should address the limitations of this study and further explore several key areas:

Longitudinal Studies: Longitudinal studies are needed to track changes in SSCM practices and performance over time and to establish causal relationships.

Comparative Studies: Comparative studies across different regions of Vietnam and with other seafood-producing countries would provide valuable insights into the contextual factors that influence SSCM.

Supply Chain-Specific Studies: Further research should focus on specific segments of the seafood supply chain (e.g., feed production, aquaculture farming, processing) to identify tailored solutions.

Impact Assessment: Rigorous impact assessments are needed to quantify the environmental, social, and economic benefits of SSCM practices.

Consumer Behavior: Investigating Vietnamese consumer preferences and willingness to pay for sustainable seafood could inform market-based strategies for promoting SSCM.

Technology Adoption Research on best practice for adoption and cost effective technology implementation.

REFERENCES

Ahi, P., & Searcy, C. (2013). A comparative literature analysis of definitions for green and sustainable supply chain management. *Journal of Cleaner Production*, 52, 329-341.

Aung, M. M., & Chang, Y. S. (2014). Traceability in a food supply chain: Safety and quality perspectives. *Food Control*, 39, 172-184.

Boström, M., Jönsson, A. M., Lockie, S., Mol, A. P., & Oosterveer, P. (2015). Sustainable and responsible supply chain governance: Challenges and future directions. *Journal of Cleaner Production*, 107, 1-10.

Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77-101.

Bush, S. R., Belton, B., Hall, D., Vandergeest, P., Murray, F. J., Ponte, S., ... & Little, D. C. (2013). Certify sustainable aquaculture? *Science*, 341(6150), 1067-1068.

Carter, C. R., & Rogers, D. S. (2008). A framework of sustainable supply chain management: Moving toward new theory. *International Journal of Physical Distribution & Logistics Management*, 38(5), 360-387.

Cohen, J. (1988). *Statistical power analysis for the behavioral sciences*. Routledge.

Creswell, J. W., & Plano Clark, V. L. (2018). *Designing and conducting mixed methods research*. Sage publications.

Elkington, J. (1997). *Cannibals with forks: The triple bottom line of 21st century business*. Capstone.

Ellen MacArthur Foundation. (2013). *Towards the circular economy: Economic and business rationale for an accelerated transition*.

European Commission. (2018). *Report on the implementation of the EU's IUU fishing regulation*.

Freeman, R. E. (1984). *Strategic management: A stakeholder approach*. Pitman.

Gold, S., Seuring, S., & Beske, P. (2010). Sustainable supply chain management and inter-organizational resources: A literature review. *Corporate Social Responsibility and Environmental Management*, 17(4), 230-245.

Govindan, K., Khodaverdi, R., & Jafarian, A. (2014). A fuzzy multi-criteria approach for measuring sustainability performance of a supplier based on triple bottom line approach. *Journal of Cleaner Production*, 47, 345-354.

Guinée, J. B., et al. (2002). Handbook on life cycle assessment: Operational guide to the ISO standards. *International Journal of Life Cycle Assessment*, 7(5), 311-313.

Huong, M. D. L., Huong, N. M., Ha, N. T., & Huy, D. H. X. (2024). Sustainable supply chain management strategy in Vietnam's seafood industry: Challenges and solutions. *Conference Proceedings on Sustainable Development*, 1-15.

- Kaplan, R. S., & Norton, D. P. (1992). The balanced scorecard: Measures that drive performance. *Harvard Business Review*, 70(1), 71-79.
- Kaplan, R. S., & Norton, D. P. (1996a). Using the balanced scorecard as a strategic management system. *Harvard Business Review*, 74(1), 75-85.
- Kaplan, R. S., & Norton, D. P. (2004). Measuring the strategic readiness of intangible assets. *Harvard Business Review*, 82(2), 52-63.
- Kaplan, R. S., & Norton, D. P. (2006). Aligning strategy and performance. *Harvard Business Review*, 84(7/8), 71-80.
- Kloot, L., & Martin, J. (2000). Strategic performance management: A balanced approach to performance management issues in local government. *Management Accounting Research*, 11(2), 231-251.
- Le, A. T. (2018). Environmental sustainability in Vietnam's seafood industry: Policies and practices. *Vietnam Economic Review*, 42(3), 67-84.
- Mitchell, R. K., Agle, B. R., & Wood, D. J. (1997). Toward a theory of stakeholder identification and salience: Defining the principle of who and what really counts. *Academy of Management Review*, 22(4), 853-886.
- Nguyen, H. T., & Tran, Q. H. (2019). Evaluating the effectiveness of sustainable aquaculture practices in Vietnam. *Journal of Aquaculture Research & Development*, 10(1), 1-12.
- Pham, X. H., Do, M. H., & Tran, T. N. (2020). Seafood supply chain resilience: Lessons from Vietnam. *International Journal of Logistics Management*, 31(2), 259-280.
- Seuring, S., & Müller, M. (2008). Core issues in sustainable supply chain management: A Delphi study. *Business Strategy and the Environment*, 17(8), 455-466.
- Tran, T. D., Pham, Q. T., & Nguyen, M. P. (2013). Sustainable seafood production: A review of challenges in Vietnam. *Marine Policy*, 38, 401-409.
- Washington, S., & Ababouch, L. (2011). *Private standards and certification in fisheries and aquaculture: Current practice and emerging issues*. FAO.
- Zhu, Q., & Sarkis, J. (2006). An inter-sectoral comparison of green supply chain management in China: Drivers and practices. *Journal of Cleaner Production*, 14(5), 472-486.
- Zsidisin, G. A., & Siferd, S. P. (2001). Environmental purchasing: A framework for theory development. *European Journal of Purchasing & Supply Management*, 7(1), 61-73.

EVOLUTION OF TOURISM TOWARDS ECOLOGICAL SUSTAINABILITY

Mgr. Tünde DZUROV VARGOVÁ, PhD.

**University of Prešov, Faculty of Management and Business,
Department of Tourism and Hotel Management,
Konštantínova 16, Prešov, Slovakia**

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6167-2359>

tunde.dzurovvargova@unipo.sk

assoc. prof. PhDr. Daniela MATUŠÍKOVÁ, PhD.

**University of Prešov, Faculty of Management and Business,
Department of Tourism and Hotel Management,
Konštantínova 16, Prešov, Slovakia**

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6141-7454>

daniela.matusikova@unipo.sk

ABSTRACT

The tourism sector supports economic growth and stability but, concurrently, exerts pressure on the environment and natural resources. The need for sustainable tourism has emerged as a worldwide concern with calls for balancing environmental responsibility and economic profits. As an interdisciplinary field, tourism requires continuous research and adaptability to enable the implementation of environmentally sensitive approaches with a long-term outlook towards sustainability.

Against the global environmental issues of climate change, loss of biodiversity, and excessive consumption of resources, the tourism sector must adopt proactive and innovative measures. The use of green technologies, circular economy principles, and low-carbon technologies can reduce the negative impact of tourism on the environment. Government departments, companies, and host communities are also setting priorities for lowering carbon footprints, improving waste management, and promoting efficient consumption of energy and water resources.

Tourism digitalization and smart solutions play an important role in the strengthening of environmental sustainability. Data-driven decision-making, digital monitoring systems, and eco-certifications enable more efficient use of resources, improved environmental impact assessments, and improved management of destinations. The application of sustainable practices not only assists in environmental protection but also makes the tourism businesses more competitive by attracting environmentally conscious tourists.

This summary demands the adoption of environmental concepts in tourism management and policymaking. It points to the need to adopt sustainable innovation that avoids environmental degradation while ensuring the tourism sector's sustainability in the long term.

Keywords: Circular economy. Environmental principles. Green technologies. Smart tourism. Sustainable tourism.

Acknowledgement:

The paper was created as one of the outputs of projects implemented at the Faculty of Management, Economics and Business of the University of Prešov in Prešov:

- Funded by the EU NextGenerationEU through the Recovery and Resilience Plan for Slovakia under the project No. 09I03-03-V05-00006.
- VEGA 1/0426/25 Methodological modeling of the system of digital passportization of tourism in Slovakia.

INDONESIA PROVES SHARIA ECONOMY CAN BE IN LINE WITH THE SYSTEM GLOBAL FINANCE

Adinda Rizky AMALIA

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0003-7905-4326>

Email : adinda150306@gmail.com

UIN K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan, Faculty of Economics and Islamic, Pekalongan, Indonesia

Abstract

This research aims to explain about Indonesia Proving Sharia Economics can be in Line with the Global Financial System. This research uses the literature review method, which is carried out by collecting, reviewing, and analyzing various relevant literature regarding Indonesia Proves Sharia Economics can be in Line with the Global Financial System from books, journals, and scientific articles. The results of this study show that Indonesia has successfully integrated Islamic economic principles into the global financial system through strong policies and regulations, such as the P2SK Law, as well as institutional initiatives such as KNEKS and IAEI. The government has also actively issued Islamic financial instruments, such as green sukuk, SDGs Government Securities Framework, and Cash Waqf Link Sukuk, to support sustainable development and increase sharia-based financial inclusion. Investor participation in retail sukuk also strengthens the national Islamic financial sector. With a good synergy between the Islamic economy and the conventional financial system, Indonesia proves that the Islamic economy can go hand in hand with global economic development and contribute to inclusive and sustainable development.

Keywords: Islamic Economy, Global Financial System, and Islamic Finance.

REVEALING THE REBECCA SYNDROME IN THE CONTEXT OF SCHOOL MANAGEMENT: INTERPRETATIONS AND SOLUTIONS

Assoc. prof. dr. Irina Teodora MANOLESCU

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1869-1343>

irina.manolescu@gmail.com

“Alexandru Ioan Cuza” University of Iasi, Faculty of Economics and Business Administration, Department of Management, Marketing and Business Administration, Iasi, Romania

Abstract

At first glance, the management of educational institutions appears to have all the characteristics of a rigorous and structured process, with systemic foundations, based on values shared by a competent and homogeneous team in terms of training and involvement. However, numerous factors disrupt this quasi-idyllic image: the pressure of a centralized national decision-making system, beneficiaries with varying levels of motivation and involvement, intense internal competition, and limited resources in a context that prioritizes efficiency indicators. Within this framework, dominated by misaligned forces, specific situations in management practice can be highlighted, directly affecting the organizational climate and performance. One such effect was revealed through an extensive series of interviews with over 400 teachers from various schools and kindergartens in Romania. A recurring pattern emerged: the structural comparison between the current manager and their predecessors, with subordinates excessively emphasizing perceived inadequacies in the current leader's characteristics and behaviors. This constant comparison undermines managerial effectiveness by creating a continuous need for justification among new directors. This perception bias can be associated with Rebecca Syndrome, adapted, however, to an organizational rather than a personal context, as in its classical definition. The analysis results focus on identifying effective methods to mitigate the syndrome's negative effects. Implementing a circular management model - engaging potential managers at different levels and retaining former directors as expert resources after their mandate - has proven to be an effective approach in this regard.

Keywords: Rebecca Syndrome, educational leadership, circular management.

A THEORETICAL VIEW OF FERIDUN BEY KOCHARLI'S PEDAGOGICAL VIEWS LEYLA MAHARRAMOVA

Naxçıvan Müəllimlər İnstitutunun PNT ixtisası üzrə II kurs magistrantı

SUMMARY

Açar sözlər: müəllim, maarif, ana dili, məktəb, təlim-tərbiyə

Keywords: teacher, education, mother tongue, school, education

The article examines the pedagogical views of Firidun bey Kocharli, a selfless public figure who devoted a significant part of his life to the education of his people and the study of their literary heritage. The pedagogical heritage of Firidun bey Kocharli, who became the spiritual passport of the Azerbaijani people, is of particular importance in the education of the younger generation, on the path of cultural development, and in the work of educating the younger generation in the spirit of noble moral qualities.

Proud of his teaching activities, Firudin bey Kocharli had great sympathy for these professionals who have made great contributions to the preparation of the growing generation for life, and highly appreciated their work. According to F. Kocharli, a teacher should know life well, make extensive use of advanced experience, be a skilled artist and professional. A public teacher should have high ideals, fight for high goals, and be guided by them.

Firidun bey Kocharli left a rich legacy in the development of the idea of a school in the mother tongue. F. Kocharli put forward the idea that "the mother tongue should be as clear and simple as a baby can express it."

FİRİDUN BƏY KÖÇƏRLİNİN PEDAQOJİ GÖRÜŞLƏRİNƏ NƏZƏRİ BAXIŞ

Maarif və mədəniyyətimizin inkişafında misilsiz xidmət göstərən Firidun bəy Köçərlinin adı Azərbaycan məktəb və pedaqoji fikir tarixinə novator pedaqoq, böyük tədqiqatçı alim, maarifçi-demokrat kimi daxil olmuşdur. O, məqalələrində və tədqiqat əsərlərində müasirliyi əsas götürmüş, özünün yaşadığı günlərlə səsleşən fikirləri və ideyaları ön plana çəkmişdir. O, bu qabaqcıl ideyaları qiymətləndirərkən təkcə Azərbaycan çərçivəsində qapanıb qalmamış, həm də Qafqaz xalqlarının, xüsusilə də böyük rus xalqının qabaqcıl ideyalarını, xalqların dostluq və qardaşlıq ideyasını öz yaradıcılığında geniş təbliğ etmişdir.

F.Köçərli XIX əsrin axırlarında XX əsrin əvvəllərində bütün varlığı ilə xalqına bağlı olan, onun tərəqqi və rifahı yolunda çalışan görkəmli ziyalılardan biri idi. Özünün publisistik məqalələrində xalqını oyatmağa, cəhalətdən qurtarmağa, inkişafına kömək etməyə, onu sürətləndirməyə, asanlaşdırmağa çalışmışdır. Köçərli cəmiyyətin varlı və yoxsullardan ibarət olduğunu görmüş, ikincilərin tərəfində dayanmış, yeri gəldikcə bütün üsul-idarənin tənqidindən çəkinməmişdir. "Millət", "xalq" deyə ikiüzlülükə yalandan qışqıran, lakin xalqdan, millətdən çox uzaq boşboğazları tənqid etmiş, onlarda varlanmaq arzusunun hər şeydən güclü olduğunu

göstərmişdir. O, xalqı bu ağır vəziyyətdən qurtarmağı dövrünün ziyalılarında gözləmiş, onları xalqa xidmətə çağırılmışdır. Xalqın həyatından uzaq, onun dərdindən, ehtiyacından xəbərsizlərin xalqa kömək edə biləcəyinə inanmamışdır.

Lakin dövrünün insanlarını və eyiblərini bu cür tənqid edən F.Köçərlinin fikir və fəaliyyətində məhdudluq özünü göstərirdi. O cəmiyyətin inkişaf yolunu izah etməkdə idealizmin ziddiyətlərinə düşmüşdür. Hətta yeri gələndə dinə müraciət etmiş, çıxış yolunu burada axtarmışdır. Ona elə gəlirdi ki, cəmiyyətdəki bütün pisliklər və eybəcərliklər islam dininin tələblərini dəqiq bilməməkdən, Quran ayələrinə düzgün riayət etməməkdən irəli gəlir. Bu da yaddan çıxarılmamalıdır ki, F.Köçərli Qori seminariyasına daxil olmazdan əvvəl dini məktəbdə oxumuş, ərəb və fars dillərini, islam dininin tarixini və şəriəti yaxşı öyrənmişdir, şəriətdən uzun müddət dərslər demişdir.

Təhsili və fəaliyyətindəki bu cəhət F.Köçərlinin öz dövründəki bəzi ictimai, siyasi hadisələrə münasibətinə təsir göstərməyə bilməzdi. Bunlar birlikdə ictimai həyatın çox mürəkkəb və ziddiyətli məsələlərindən baş çıxarmağa təsir edən amillərdən idi. Zəmanəsindən dərdli-dərdli şikayətlənən, bəzən dini cəbhədən çıxış edən F.Köçərli həmişə fanatizmdən uzaq olmuş, xalq arasında cəhalət və avamlıq yayan məsələləri kəskin tənqid etmişdir. F.Köçərli deyirdi ki, tək cə şəriət müəllimi olduğum üçün ruhanilərimizin bütün xasiyyət və qüsurlarını mənə də şamil etmək caiz deyil. Əslində mən, bəlkə də mollalara yaxından bələd olduğum üçün bu “müqəddəs atalar”ın bəd əməllərini və tamahkarlığını daha yaxşı öyrənə bilmişəm. Elə ona görə də onlara daha çox nifrətim var və belələrinə düşman olmuşam. O, dini xurafatın, çoxlu mərsiyəxanaların, axundların, mollaların tərəqqiyə, yüksəlişə, maarifə qarşı olduğunu aydın görürdü.

Firidun bəy Köçərlinin mühüm xidmətlərindən biri də müəllim və məktəbdarlar haqqında müfəssəl məlumat verməsidir. “Firidun bəy Köçərli pədaqoji prinsipdə induktiv prinsipi əsas tutmuşdur. O, təlim prosesində sadədən mürəkkəbə, asandan çətinə doğru təcrübəsinə əsaslanıb” [3, səh.247].

F.Köçərli müəllimliyi özünə peşə seçib ömrünün sonunadək bu peşəyə sadıq qalanları yüksək qiymətləndirir, bu sənətin ağırlığına dözməyib, başqa yüngül işlə, yaxud avam camaatın nəzərində daha hörmətli sayılan vəzifələrə gedənləri tənqid atəşinə tuturdu.

F.Köçərli S.M.Qənizadənin dördü bir əsr xalq maarifi yolunda ləyaqətlə çalışdığını yüksək qiymətləndirir, böyük hünər hesab edirdi. O yazırdı ki, 25 il xalq maarifi yolunda çalışmaq böyük hünərdir. “Bizim maarif qədrini bilməyən avam camaat arasında bu əmri əmələ gətirmək daha böyük hünərdir”.

F.Köçərli repressiya qurbanı S.M.Qənizadənin “seminariyada fəaliyyətini, xüsusilə, şagirdlərin hüquqları uğrunda mübarizəsini” [2, səh.172] yüksək qiymətləndirmişdir. O yazırdı ki, 25 il xalq maarifi

yolunda çalışmaq böyük hünərdir. “Bizim maarif qədri bilməyən avam camaat arasında bu əmri əmələ gətirmək daha böyük hünərdir”.

F.Köçərlinin 1912-ci ildə qələmə aldığı “Sultan Məcid Qənizadə” adlı məşhur məqaləsində oxuyuruq: “Çox müəllimlərimizin müəllimlik sənətindən qaçmasına, bir tərəfdən, bu sənətin ağırlığı və qiymətsizliyi, o biri tərəfdən də camaatımızın bu müqəddəs sənətə alçaq bir nəzərlə baxması səbəb olur”.

Sözünə davam edən F.Köçərli yazır ki, “Çox qabil və müəllimlik işlərində mahir vücudlar bu sənətin ağırlığına tab gətirməyib öz şəxsi mənfəətlərini nəzərə almışlar, bunlar məktəbin qapısını bağlı və məsum balaları gözü yaşlı və ürəyi dağlı qoyub, başqa xeyirli, yüngül və avam nəzərində hörmətli sayılan qulluqlar dalınca getmişlər”.

Milli ziyahlarımızdan Q.Zakir, Abdulla bəy Asi, S.Ə.Şirvani, M.F.Axundov, Kazım ağa Salik, Nakam İsmayılbəyov, Mirzə Mehdi Naci və başqaları kimi “xoşbəxt şairlər və dəqiq ədiblərin meydana gəldiyini” xüsusi qeyd edirdi. O, bu halı məktəblilərimizin müvəffəqiyyətli cəhətləri ilə yanaşı, həm də millətimizin mərifət qabiliyyəti, təbii istedad sahibi olması ilə izah edirdi.

F.Köçərli xalqın ehtiyaclarını ödəmək, dərdinə çarə axtarmağın yolunu da göstərməyə səy edir və deyirdi ki, hər şey əql ilə, hünər, qeyrət və bilik ilə, səy və cəhd ilə, elm və mərifət nuru ilə əldə edilir. Bir maarifçi-demokrat kimi F.Köçərlinin göstərdiyi əsas, həlledici çıxış yolu maarifləndirməkdən, mədəniləşdirməkdən ibarət idi. XX əsrin başqa maarifpərvər demokratları kimi, o da ictimai bələlələrin kökünü cəhalətdə, nadanlıqda, elmsizlikdə görür, maarifə, elmə, xalqı azadlığa çıxaran bir vasitə kimi baxırdı. O xalqı qəflət yuxusundan ayılmağa cəhd edir, S.Ə.Şirvaninin “nadanlıq dərdinin dərmanı elmdir”, “hər kimin elmi var, o insandır” müddəasını təbliğ edirdi.

F.Köçərli müəllimdən yüksək ideyalılığı, pak niyyəti, dərin elmi biliyə malik olmağı, hər şeydən artıq ondan tərbiyəliliyi, kamallılığı, mərifətliliyi tələb edir. Bu məsələ üzərinə dəfələrlə qayıdaraq, onu müəllimin şəxsi nümunəsi ilə bağlayırdı. Müəllimin öz şərəfli vəzifəsinə sədaqətli yanaşması, onun davranışı, şəxsi misalı, rəftarı şagirdlərə daha dərin təsir və nüfuz edir. F.Köçərli “Tərbiyənin amilləri” əlyazmasında qeyd edirdi ki, vəzifəsinə düşünən yaxşı müəllim şagirdlərinə öz nəsihət və xəsaili ilə təsir göstərir. Onun şəxsi misalı, rəftarı və tövsiyələri ilə şagirdlər sədaqətə zəhməti sevməyə, ədalətə gözəl xasiyyətlərə adət edir..

Əgər müəllim yaxşı müəllimsə, o hər cür şərait və mühitdə öz şagirdlərinə istədiyi təsiri göstərər, istədiyi məqsədə nail olar. Qabiliyyətli və vicdanlı müəllim ən küt şagirdə də az çox elm və bilik aşılaya bilər.

Onun fikri böyük çex pedaqoqu Y.A.Komenskinin fikri ilə səsləşir. Y.A.Komenskiyə görə pis şagird yoxdur, işini bilməyən pis müəllim vardır. F.Köçərli müəllimin köhnə məktəbin naqabil müəlliminin çubuq zoru ilə etdiyi tərbiyə üsulunu da pisləyir: belə tərbiyə nəticəsində rəhmsiz və dəhşətli canilər yetişdirə bilər. O,

müəllimdən öz işinin mahir ustası olmağı, pedaqogikanı, tədris etdiyi fənləri yaxşı bilməyi, onların həyata, əməli işə tətbiqini bacarmağı, əsl sənətkar, peşəkar müəllim olmağı qarşıya qoyurdu. Bunu bir praktik kimi özünün əməli işində, pedaqoji fəaliyyətində daha aydın görürük. Y.A.Komenski yazırdı ki, “müəllim çalışacaq ki, gənclər hər şeyi tam enerji və diqqətlə, cəsarətlə, gözü və üzü döndərmədən icra etsinlər” [4, səh.294].

Müəllimlər ittifaqında F.Köçərli təlim-tərbiyənin tərəqqi yolunu görür. Köçərli “Müəllimlər ictimaiyyətinə dair” məqaləsində (1906) yazırdı: “Müsəlman müəllimlərin əvvəlinci təsis olunmuş ictimai, əlbəttə, qüsuruz deyil, onun kəm-kəsiri çoxdur, bu ictimai demək olar ki, gələcək ictimai və ittifaqımız üçün bir imtahandır.

Firidun bəy Köçərlinin elmi-pedaqoji və maarifçilik fəaliyyətində ana dili, təlimin ana dilində aparılması ideyası mühüm yer tutur. Özünün sələfləri olan A.Bakıxanov, M.Ş.Vazeh, M.F.Axundzadə, H.Zərdabi, S.Ə.Şirvani, M.Şahtaxlı və müəllimi A.O.Çernyayevski, müasirləri olan S.Vəlibəyov, R.Əfəndiyev və başqaları kimi F.Köçərli də bütün həyatı boyu ana dilinin qorunub saxlanması, ana dilində məktəb ideyasının inkişafı yolunda yorulmadan çalışmış və zəngin irs qoymuşdur.

Məlum olduğu kimi XIX əsrin 60-cı illərindən etibarən ana dili təlimi ideyası ictimai siyasi hərəkətin tərkib hissəsi olmaqla Rusiyada geniş müzakirə obyektinə olmuşdur. Rus mütərəqqi pedaqoji fikri çarizmin mürtəce siyasəti əleyhinə olaraq ana dili təlimi ideyasını əsaslı sürətdə irəli sürür və qızgın müdafiə edirdi.

Bəzi müasirlərindən fərqli olaraq F.Köçərli İrəvan gimnaziyasında müəllimlik etdiyi zaman qəzetlərin birində dərc etdirdiyi ilk məqalələrində xalqın təhsil sahəsində geridə qalmasını “Quran” və din ilə deyil, mollaların savadsızlığı ilə izah edirdi. O, “çağırılmamış qonaq” adlı məqaləsində İrandan gələn başı çalmalı mollaların xalqı cəhəltə saxlamasının qarşısını almaq üçün düzgün təşkil edilmiş ruhani məktəbləri açılmasını faydalı hesab edirdi. Sonrakı məqalələrində daha irəli gedən F.Köçərli köhnə məktəbin tənqidi, ana dilinin təlimi məsələləri, əlifba, ana dili dərsləri kimi mühüm məsələlər qaldırırdı.

XIX əsrin sonları XX əsrin əvvəllərində Azərbaycan dilinin qorunması və yaşaması uğrunda dövrün maarifçi-ziyalıları mübarizə aparır, dilimizi bəlağətli ərəb-fars, osmanlı sözləri ilə dolduran mühavizəkarlara qarşı çıxırdılar. Onlar deyirdilər ki, Azərbaycan dili nə meyxanələrdə saqilərə meyxana deyənlərin, nə də mərsiyəxanalarda mərsiyə deyənlərin dili deyil, xalqın dilidir. Xalqın dili də təmiz, aydın, qəliz sözlərsiz, körpə uşağın da ifadə edə biləcəyi qədər aydın və sadə olmalıdır. Millətin maarif işığını yandıran böyük pedaqog Firidun bəy Köçərli 1913-cü ildə ana dilinə həsr etdiyi məqalələrin birində yazırdı: “Azərbaycan türklərinin özünəməxsus dili var. Bizim qabil və mahir ədiblərimiz az olubdur. Amma olanlar da, ana dillərini seviblər və yazdıqlarını açıq aydın yazıblar. Abasqulu ağa Bakıxanovun “Nəsihətnamə”si, Mirzə Fətəli Axundovun komediyaları, Qasım bəy Zakirin məktubları, Hacı Seyid Əzim Şirvaninin əşar və kəlamları, Həsən bəy

Zərdabının elm və finuna dair yazdıqları kitablar və siyasi məqalələr-hər cümləsi açıq və aydın şəkildə yazılmışdır...” [1, səh.20].

Ana dilinin təlim və tərbiyəvi əhəmiyyəti məsələsində K.D.Uşinski, M.F.Axundov, H.Zərdabi, S.Ə.Şirvaninin tükənməz pedaqoji irsini davam etdirən F.Köçərli Azərbaycan dilini məktəblərdən sıxışdırıb çıxarmaq istəyən bəzi “maarif” çinovniklərinin qənimi kəsilmişdir.

F.Köçərli ana dili məsələsində iki cəbhəyə qarşı mübarizə aparırdı. Bir tərəfdən ruslaşdırma siyasəti yeridən ilminiskiləri, miropiyevləri, levitskiləri, digər tərəfdən isə doğma ana dilimizə “pozğunluq salanları” kəskin tənqid atəşinə tuturdu. Əlifba məsələsindəki qüsurları da bunun üstünə gələn Köçərli yazırdı: “İndiyədək mənəvi tərəqqimizə mane olan illət bir isə, indi iki olur. Bir tərəfdən hürufat qüsuru, digər tərəfdən dil qüsuru əlimizi və ayağımızı bağlayıb qoymur ki, irəli gedək”. F.Köçərli “dil dolaşılığını fikrin dolaşılığını” kimi qiymətləndirir, “ibarə pərdəlik fikrin boşluğuna və bir dərəcədə yoxluğuna dəlalət edir” deyirdi. O, millətini sevən, onun mənəvi diriliyinə çalışan, tərəqqisi yolunda əmək sərf edən yazıçılarımızdan, ədiblərimizdən və şairlərimizdən çox-çox təvəqqe edirdi ki, “dillərini asanlaşdırırsınız, ana dilindən uzaq düşməsinlər, meymunluqdan əl çəksinlər, fikirlərini açıq və sadə dildə yazsınlar, ta ki, onların yazdıqlarını oxuyan anlasın, düşünsün və ayılsın [1, səh.21].

K.D.Uşinskinin məlum fikirlərinə “bir millətin malını, dövlətini və hətta vətəninə əlindən alsan ölüb itməz, amma dilini alsan yox olur və ondan bir nişan qalmaz” - sözləri ilə qol-qanad verən F.Köçərli “Ana dili” adlı məşhur məqaləsində yazırdı: “Hər millətin özünəməxsus ana dili var ki, onun xüsusi malıdır. Ana dili millətin mənəvi diriliyidir, həyatının mayesi mənziləsidir. Ananın südü bədənin mayesi olduğu kimi, ananın dili də ruhun qidasıdır, hər kəs öz anasını və vətəninə sevdiyi kimi, ana dilini də sevir”.

Nakam ömrünün sonuna kimi müəllim işləyən Firidun bəy Köçərli XX əsrin əvvəllərində ictimai-pedaqoji hərəkatın əsas simalarından olmaqla yanaşı başqa demokratik maarifçilərlə çiyin-çiyinə çalışmış, dövrünün mühüm pedaqoji məsələlərini demokratik əsaslarla həll etmək uğrunda ciddi mübarizə aparmışdır.

Firidun bəy Köçərlinin pedaqoji ideyalarını dövrün ictimai-siyasi hadisələri və pedaqoji hərəkat şərtləndirmişdir, onun yaradıcılığı zəmanəsində baş verən ictimai-siyasi proseslərin və mədəni quruculuğun meyllərini doğru-düzgün əks etdirən bir mənbədir. Onun pedaqoji ideyaları Azərbaycanda pedaqoji fikrin sonrakı inkişafına güclü təsir göstərmişdir. Yüksək mədəniyyətə malik, vətənpərvər, humanist, işgüzar, dərin düşüncəli pedaqoq, görkəmli ictimai və mədəniyyət xadimi Firidun bəy Köçərlinin həyat yolu gənclərə bariz nümunədir.

ƏDƏBİYYAT

1. Hüseyn Əhmədov. Maarif fədailəri. Bakı: ADPU, 2013, 200 səh.

2. Xeyrulla Məmmədov. Sultan Məcid Qənizadə. Bakı: Yazıçı, 1983, 213 səh.
3. Kamal Camalov. Repressiya qurbanlarının maarifçilik ideyaları. Bakı: ADPU, 2022, 305 səh.
4. Y.A.Komenski. Böyük didaktika. Bakı: Elm və təhsil, 2012, 388 səh.

AZƏRBAYCAN XALQ PEDAQOGİKASINDA OYUNLARIN ROLU VƏ ƏHƏMİYYƏTİ
XALİDƏ İSMAYILOVA

Naxçıvan Müəllimlər İnstitutunun PNT ixtisası üzrə II kurs magistrantı

X Ü L A S Ə

Məqalədə Azərbaycan xalq pedaqogikasında oyunların rolu və əhəmiyyətində bəhs olunur. Qeyd edilir ki, oyun sosial həyatın zəruri üslubudur. Azərbaycan xalq pedaqogikasının müqtədir tədqiqatçısı, professor Əliheydər Həşimov qeyd etdiyimiz kimi, pedaqoji elmin nadir incilərindən sayılan “Azərbaycan xalq pedaqogikasının bəzi məsələləri” adlı əsərində uşaqların fiziki tərbiyəsindən danışarkən xalq oyunlarının əhəmiyyətinə də toxunur. Xalq pedaqojisini incəliklərinə qədər bilən, xalq müdrikliyini mənimsəyərək özü də “dədələşən” görkəmli alim xüsusi olaraq tədqiq etmədiyi (bəlkə də tədqiqini ertələdiyi) xalq uşaq oyunlarından, bu oyunlar zamanı istifadə olunan oyuncaqlardan bəhs edərək yazır: “Oyuncaqlar, oyunlar və əmək uşağın, ümumiyyətlə tərbiyəsində, ocümlədən fiziki tərbiyəsində çox mühüm yer tutur”.

Oyun bəşəri inkişafın ən qədim və mühüm vasitələrindəndir. Oyunun fəlsəfi, psixoloji, pedaqoji, bioloji, folklor və mədəniyyətşünaslıq baxımından öyrənilməsi göstərir ki, o, “möcüzələr möcüzəsi”dir. Oyun insan həyatının o qədər əsrarəngiz ünsürüdür ki, onun insan tərəfindən yaradıldığı şübhə doğurur. Oyun - insana yaradılışdan bəxş edilən Allah möcüzəsidir! İnsan ancaq onun müxtəlif təzahür formalarını kəşf edə bilər.

THE ROLE AND SIGNIFICANCE OF GAMES IN AZERBAIJAN PEDAGOGICS

Khalida Ismayilova

Second year master's student of Nakhchivan Teachers' Institute majoring in PNT

SUMMARY

Açar sözlər: xalq pedaqogikası; xalq pedaqogikasında oyunlar; uşaq oyunları; didaktik oyunları; uşaqların müxtəlif yaş dövrləri.

Keywords: folk pedagogy; games in folk pedagogy; children's games; didactic games; different age groups of children.

The article discusses the role and importance of games in Azerbaijani folk pedagogy. It is noted that games are a necessary style of social life. As we have noted, the talented researcher of Azerbaijani folk pedagogy, Professor Aliheydar Hashimov, in his work “Some Issues of Azerbaijani Folk Pedagogy”, which is considered one of the rare gems of pedagogical science, while talking about the physical education of children, also touches on the importance of folk games. The prominent scientist, who knows folk pedagogy to its intricacies and has become a “grandfather” by absorbing folk wisdom, writes about folk children's games, which he did not specifically study (perhaps postponed the study of), and the toys used during these games: “Games and labor occupy a very important place in the upbringing of a child in general, including physical education”.

Games are one of the oldest and most important means of human development. The study of play from the philosophical, psychological, pedagogical, biological, folklore and cultural studies points out that it is a "miracle of miracles". Play is such a mysterious element of human life that it raises doubts that it was created by man. Play is a miracle of God given to man from creation! Man can only discover its various forms of manifestation.

Azərbaycan xalq oyunlarının sistemli tədqiqi professor Azad Nəbiyevə məxsusdur. Oyunları xalq yaradıcılığının ən qədim janrlarından biri hesab edən görkəmli folklorçu alimin fikrincə, ilkin etnoslar arasında ünsiyyət vasitəsi olan dil hələ yaranmazdan əvvəl oyunlar etnoslar arasında ifadə vasitəsi olmuşdur. Müəllif oyunların yaranma və inkişaf tarixini iki mərhələyə ayırır:

“Oyunların yaranma inkişafının birinci mərhələsi rəqslərlə bağlı idi. Daha doğrusu ilkin oyunlar rəqslərlə bağlı idi... Oyunların ikinci mərhələsi onların rəqslərdən ayıraraq, yuxarıda qeyd edildiyi kimi asudə vaxtlardakı əyləncə məqsədinə tabe edilməsindən başlamışdır”.

Yeri gəlmişkən qeyd etmək istəyir ki, bu cür mərhələli bölgü qəbul ediləcəyi halda, mütləq, üçüncü mərhələlərdən də bəhs edilməlidir. Bu üçüncü mərhələ şərti olaraq, xalq oyunlarının əyləncə məqsədlərindən tam ayrılmadan, amma daha çox üstünlüklə, tərbiyəvi-didaktik məqsədlərə tabe edilməsi ilə başlanmışdır.

İyirminci yüzilliyin ikinci yarısından etibarən xalq oyunlarını müxtəlif təlim-tərbiyə müəssisələrində, xüsusilə məktəbəqədər tərbiyə müəssisələrində süjetli-rollu didaktik oyunlarla əvəz etməyə çalışılırdı.

Bu oyunları ayrı-ayrı peşə sahibləri, o cümlədən, müəllimlər, tərbiyəçilər, pedaqoq və psixoloqlar tərtib edirlər. Xüsusilə əsrin sonlarına yaxın tendensiya gücləndi və televiziya kimi qüdrətli təbliğat vasitəsindən istifadə nəticəsində bəzən şou formasına da düşə bildi. Lakin çox qısa bir zamanda məlum oldu ki, yeni yaradılmış oyunlar mayasını xalqdan, onun uzun əsirlik tarixi təcrübəsində almadığından, kampaniya xarakterli, məhəlli xüsusiyyətli olub, geniş yayılmır, çox davam etmir, səmərəsi az olub, hamı tərəfindən qəbul edilmir.

Xalq oyunlarının həmişəyaşarlığı və geniş kütləvi xarakteri onların potensial təlim-tərbiyə imkanlarını öyrənmək və pedaqoji prosesdə onlardan ciddi şəkildə istifadə zərurətini danılmaz etdi. Burada onu da qeyd etmək istəyirik ki, sosial-siyasi durumu sabit olan, mədəni irsini lazımınca qiymətləndirə bilən ölkələrdə xalq oyunları heç vaxt unudulmur, ikinci plana keçirilmir.

Oyunlarda xalqın keçdiyi tarixi inkişaf yolu haqqında ən qədim, ibtidai, ilkin məlumatlar kristallaşmış, gizlənmişdir. Bir az əvvəl deyildiyi kimi, oyun mədəniyyətdən qabaq yaranmışdır. Buna görə də oyunların ciddi elmi araşdırmalara hələ də ehtiyacı vardır.

Belə tədqiqatların zəruriliyindən danışaraq prof. A.Nəbiyev yazır: “Azərbaycan şifahi yaradıcılığının nəhayətsiz həddləri, onun toplanmış və toplanmamış nümunələri bir neçə koordinal məsələyə münasibət bildirməyə imkan verir. Bu faktlar, şübhəsiz ki, tarixçilər, etnoqraflar, dilçi mütəxəssislər tərəfindən ardıcıl zənginləşdirilsə, Azərbaycan ərazisində qədim türk tayfaları və onların yaratdığı milli mədəniyyət haqqında təsəvvürlərimiz dəyişmiş olar.”

Xalq oyunları məzmununa görə bu cür təsnif edilir:

Rəqs-daxili oyunlar.

Mərasim oyunları.

Məişət oyunları.

İctimai məzmunlu oyunlar.

Uşaq oyunları.

Uşaq oyunları özü də üç qrupa bölünə bilər:

1. Cəldlik, çeviklik və hərəkətlə bağlı oyunlar.
2. ayin, etiqaat və mərasimlərlə bağlı oyunlar.

3. gözbağlıca oyunları.

Etnoqrafik ədəbiyyatda isə oyunların təsnifatına bu cür yanaşılır:

1. mövzu, məzmun, yaranma yolu və formalarına görə .
2. kim və hansı cinsə məxsus şəxslər tərəfindən icra edilməsi xüsusiyyətlərinə görə.
3. Məşğuliyyət formalarına görə.
4. İştirakçıların sayına görə.

Elçin Aslanov Azərbaycan oyunlarını- atüstü oyunlar, qız-gəlin oyunları, dəvriş oyunları, zorxana oyunları, mərasim şənlikləri, oyuq kukla tamaşaları, uşaq oyunları, şəbih tamaşaları adları altında qruplaşdırmışdır.

Oyunlar necə təsnif edilir-edilsin, onların maddi və mənəvi kökləri xalqın ən qədim tarixi ilə bağlıdır. Həyatın ən müxtəlif keşməkeşlərini özündə əks etdirən bu mədəni abidələrdə ulu babaların təfəkkür tərz, təsəvvürləri, arzu və istəkləri, ağılı və müdriqliyi, adət və ənənəsi hişz olunaraq bu günümüə gəlib çatmışdır.

Oyun həm də uşağın sosial inkişafının əsas vasitəsidir. Oyun vasitəsilə uşaqlar müxtəlif sosial mövqelərlə tanış olur, adamların bir-biri ilə münasibətinin mahiyyətini dərk edirlər.

Xalq oyunları uşaqlar arasında ən universal, ən təbii ənənəvi qarşılıqlı əlaqə formasıdır. Bu ünsiyyət eyni zamanda üç aspektdə həyata keçirilir:

1. Nitq ünsiyyəti.
2. Ritmik və melodik ifadə.
3. Birgə hərəkət və fəaliyyət.

Xalq oyunları həmçinin, uşaqların bədii, fiziki, beynəlmiləl tərbiyəsinin ayrılmaz tərkib hissəsidir

Məzmununa görə bütün xalq oyunları lakonik, ifadəli, uşaq üçün anlaşılıqdır. Onlar fiziki fəallığı artırır, dünyagörüşünü genişləndirir, ətraf aləm haqda təsəvvürləri dəqiqləşdirir, bütün psixi prosesləri təkmilləşdirir, uşaq orqanizminin inkişafına şərait yaradır. Məhz bu xüsusiyyətlərinə görə oyunu uşağın əsas fəaliyyəti kimi qəbul edirlər.

Uşaqlar həyatı təsəvvür və həyəcanlarını obrazlar şəklində oyunlarda əks etdirirlər. Oyun zamanı yaranan şərait uşağı cəlb edir, onu tərbiyələndirir. Bir sıra oyunlar da vardır ki, oyunun əsas başlamazdan qabaq onun personajları xarakterizə olunmalıdır.

Oyunların keçirilməsi qaydalarına əməl edilməsinin də böyük tərbiyəvi əhəmiyyəti olur. Onlar oyunun bütün gedişini müəyyən edir, uşaqların hərəkət və davranışlarını, onların qarşılıqlı fəaliyyətini nizamlayır, iradə formalaşmasına köməklik edir.

Xalq oyunları yumorla, zarafatla, yarış ünsürləri ilə dolu olur. Buradakı hərəkətlər dəqiq, obrazlı olur, adətən, gözlənilməyən, şən momentlərlə müşayiət olunur, uşaqlar cox sevdikləri sanamalardan, püşkatmalardan, gülməcələrdən tez-tez istifadə edirlər.

Beləliklə xalq oyunları mənəvi zənginliyi. Əxlaqi saflığı və fiziki kamilliyi özündə birləşdirən fəal şəxsiyyət formalaşdırılmasının ilkin mərhələsinin əsas vasitələrindəndir.

Məlumdur ki, məktəbəqədər yaşlı uşaqlarda sosial təsirlərə qarşı həssaslıq yüksək olur. Uşaq sosial mühitə daxil olan andan öz müşahidələri və empirik əqli nəticələrinə, böyükləri təqlid etmələrinə əsaslanaraq müxtəlif sosial keyfiyyətlərə yiyələnməyə çalışır. Müxtəlif vəziyyətlərə düşə-düşə, çoxsaylı cəhdlər və səhvlərin müşayiəti ilə cəmiyyət həyatının elementar normalarını mənimsəyir. Əxlaqi keyfiyyətlər qazanılmasında xalq oyunları böyük imkanlara və təsir gücünə malikdir.

Öyrədici funksiya baxımından xalq oyunlarını iki böyük qrupa ayırmaq olar: didaktik oyunlar və hərəkətli oyunlar. Didaktik oyunlar məzmununa görə, didaktik materiala görə qruplara ayrıla bilər.

Nəzakətli oyunlar hərəkətin dərəcəsinə görə, hər hansı hərəkətin daha üstün roluna görə oyun zamanı istifadə olunan predmetə, əşyaya görə təsnif edilə bilər.

Xalq oyunları və oyuncaqları uşaqların müxtəlif yaş dövrlərinə aid olur. Onlar uşağın həyatına erkən, elə ilk yaşlardan daxil olur. Analar 7-8 aylıq uşaqların diqqətini cəlb edən müxtəlif oyun elementlərindən, oyuncaqlardan istifadə edirlər.

Daha yuxarı uşaqlar üçün xalq pedaqogikasının təklif etdiyi didaktik oyunlarda fəallığın, təşəbbüskarlığın inkişafı üçün geniş imkanlar olur. Özündən mövzuya uyğun bir şey uydurma, zarafat, yumor xalq oyunlarının əsas xüsusiyyətidir.

Zaman keçdikcə xalq oyunları da müəyyən dəyişikliyə uğrayır. Bu dəyişikliklərin səbəbləri müxtəlif ola bilər və onları fikirləşən, həyata keçirən də elə uşaqlar özləri olur. Uşaqlar oyunların məzmununda dəyişiklik edir, qaydaları mürəkkəbləşdirir, müasir oyun materialından istifadə edirlər və s. xalq oyunların ideyalarından çıxış edərək praktik pedaqoqlar, alimlər yeni didaktik oyunlar sistemi yaradır, tətbiq edirlər.

ƏDƏBİYYAT

1. Həşimov Ə. Pedaqogika kursunun tədrisində xalq hikmətindən istifadə. Bakı, 1991.
2. Həşimov Ə. Azərbaycan xalq pedaqogikasının bəzi məsələləri. Bakı, 1970.
3. Azərbaycan etnoqrafiyası. III c. Bakı, 2007.
5. Kamil Vəli Nərimanoğlu. Özümüz, sözümüz. Bakı, 2005.
6. Nəbiyev A. El nəğmələri. Xalq oyunları. Bakı, 1988.
7. Elçin. Qaravəlli teatri. "Ədəbiyyat və incəsənət" qəzeti, 1968, 23 mart.
8. Rəhimli İ. Xalq oyun-tamaşaları. Bakı, 2002.

ŞAGİRDŁƏRDƏ EKOLOJİ TƏRBİYƏYƏ BAXIŞ PROBLEMİNİN MƏKTƏB TƏCRÜBƏSİNDƏ QOYULUŞU

AYSUN İBRAHİMOVA

Naxçıvan Müəllimlər İnstitutunun PNT ixtisası üzrə II kurs magistrantı

Putting The Problem Of Students' View Of Ecological Education In The School Practice

SUMMARY

Açar sözlər: məktəb; ekoloji təhsil; ekoloji problem; ətraf aləmə məsuliyyətli münasibət; təbiəti mühafizə

Keywords: school; ecological education; ecological problem; responsible attitude to the environment; nature conservation

The article examines the problem of introducing students to the concept of environmental education in school practice. It is noted that the work carried out in the field of environmental education is further deepened through extracurricular and extracurricular activities. Depending on local conditions, various forms of nature conservation are used: school forestry, young naturalist associations and clubs, school reserves, orchards, student production brigades, ecology Olympiads and quizzes, school ecological society, ecological months, ecological raids, etc. are some of the interesting forms. The article also notes that it is necessary to make such events as holding greening events in schools and residential areas, creating blue and green guard groups, organizing first flower festivals, forest and bird days, competitions of nature friends and young gardeners into a tradition in schools.

Şagirdlərin təbiəti mühafizə üzrə işin təşkilinə dair ədəbiyyatın təhlilindən onun tarixini, müasir tendensiyalarını, problemlərini və bu sahəni xarakterizə edən müzakirə və diskussiyaların aydın mənzərəsini görmək olur. Elmi ədəbiyyatın hərtərəfli təhlilindən aydın olur ki, birinci, ekoloji təhsilə münasibət və onun perspektivləri daima dəyişir, inkişaf edir. O da aydın olur ki, ekoloji təhsil geniş mənada sosial, siyasi və iqtisadi təhsil sahələrinə nüfuz edərək onların tədris planlarında, proqramlarda öz yerini möhkəmləndirir. İkinci, ekoloji təhsil sahəsi ümumi təhsil sistemindən və ənənəvi tədris proqramlarından kənarında çox sürətlə inkişaf edir. A.Qoldrof ekoloji təhsili, təbiəti mühafizə fəaliyyətini “tamamlayıcı təhsil” formalarından birinə oxşadır. Məsələn, sülh uğrunda təhsil, sağlamlıq və sosial təhsil formaları da elə ekoloji təhsilin keçəyöyü yolu keçmişlər. Ekoloji təhsilin ilkin məqsədi ekoloji problemlərin həllinə yönəlmiş, indi də bu məqsəd qorunur. Lakin hazırda ekoloji təhsil ümumtəhsil sistemində öz yerini tələb olunan səviyyədə tuta bilmədiyindən, artıq təhsil nəzəriyyəçilərini bu problemlər düşündürməyə başlamışdır. Onlar ekoloji təhsilin nə dərəcədə ümumi təhsilə inteqrasiya olunduğunu və onun təsirini aydınlaşdırmağa çalışırlar.

Son 45 illik tarixə malik olan ekoloji təhsilin strategiya və taktikası, konseptual əsasları, əsasən, ekoloji

problemlərə həsr olunmuş beynəlxalq forum və konfranslarda formalaşmışdır. 1972-ci ildə Stokholmda Birləşmiş Millətlər Təşkilatının “İnsan və ətraf mühit” Beynəlxalq konfransı ekoloji təhsilə təkan vermişdir. İlk dəfə bu konfransda ekoloji təhsilin dünyəviliyi qəbul olunmuşdur. 1977-ci ildə Tbilisi şəhərində Ekoloji təhsilə aid Beynəlxalq Dövlətlərarası konfrans keçirilmiş və burada Deklorasiya qəbul olunmuşdur.

Tbilisi Deklorasiyasında ekoloji təhsilin lokal, milli və beynəlxalq səviyyələrdə bütün yaş qrupları üçün həm mövcud təhsil sistemi daxilində və həm də ondan kənarında olan prinsipləri, struktur və həyata keçirilməsi yolları göstərilmişdir. 66 ölkənin imzaladığı Tbilisi Deklorasiyasında ekoloji təhsilin üç əsas məqsədi göstərilmişdir.

1. Şəhər və kənd yerlərində iqtisadi, siyasi və sosial problemlərin ekoloji problemlərlə qarşılıqlı əlaqəsini aydın başa düşməyə kömək;
2. Hər bir insanın ekoloji problemlər haqqında bilik almasını təmin etmək, onu qiymətləndirmək, münasibətini bildirmək və ətraf mühiti yaxşılaşdırmaq üçün bacarıq və vərdislərə yiyələnmək imkanı yaratmaq;
3. İnsanlarda və cəmiyyətdə yeni ekoloji mədəniyyət formalaşdırmaq və ətraf mühitə münasibəti dəyişmək.

Fikrimizcə, bu məqamdan istifadə edərək orta məktəbləri coğrafiya, biologiya müəllimləri təbiəti mühafizə fəaliyyətinin daha müasir elmi qanunauyğunluqlara uyğun tətbiqi və həyata keçirilməsinə fikir verməlidirlər.

Təbiəti mühafizə üzrə fakültativ kursların regional proqramı yerli şəraiti nəzərə almaqla təbiəti mühafizənin elmi əsaslarına söykənməlidir. Lakin fakültativlər üçün nəzərdə tutulmuş proqramların müsbət cəhətləri ilə yanaşı mənfi cəhətləri də vardır. Nöqsanlı cəhətləri ondadır ki, ayrı-ayrı mövzular öyrənilərkən yerli diyarşünaslıq materialları sistemli surətdə verilmir. Eyni zamanda ayrı-ayrı mövzular öyrənilərkən digər tədris fənlərinin mövzuları ilə uyğunlaşdırılmır, ardıcılıq gözlənilmir [1, səh.68].

Şagirdlərin təbiəti mühafizə fəaliyyətində qabardılması məqsədmüvafiqdir. Belə ki, bütün beynəlxalq sənədlərdə təbiəti mühafizə fəaliyyətinə yanaşma belədir: qlobal, regional, lokal.

Ətraf mühitin mühafizəsinə aid dərək proqramlarından biri “Yerli Monitoring” proqramıdır. Belə ki, şagirdlərə təbiəti mühafizə fəaliyyətinin qanunauyğunluqlarını öyrətdikdən sonra Naxçıvan Muxtar Respublikasının ayrı-ayrı məktəblərində monitoringlərin keçirilməsini məqsəduyğun sayılmış və köməkliklə məktəb müəllimləri ilə birgə monitoringlər keçirmək üçün bütün materialları hazırlanmışdır. “Monitoringlərin nəticələri göstərdi ki, doğrudan da şagirdlərin təbiəti mühafizə fəaliyyəti sistemli qurulduqda, onlar təbiəti həqiqi mənada qorumaqla yanaşı, təbiətdən çox şey öyrənirlər və əvvəllər öyrəndikləri biliklər bacarığa çevrilir, yeri gələndə istənilən vaxt cisim və hadisələrin qanunauyğunluqlarını analiz və sintez edə bilirlər, eyni zamanda

cisim və hadisələrin münasibətindən vasitəli surətdə əqli nəticə çıxara bilirlər ki, bu da milli təhsil konsepsiyasında tələb olunan ən vacib amillərdəndir. Yeni təhsil konsepsiyasına uyğun olaraq nümunəvi proqramlar, müxtəlif növ praktiki işlərin təşkili xüsusi qeyd olunmalıdır. Bu təcrübələr bitkilərin tedarüku, yaşıllıqların, meşə zolaqlarının salınması, təbiət abidələrinin vəziyyəti və qorunması, ekoloji postların yaradılması, ekoloji bayramların, viktorina və müsabiqənin keçirilməsi, qoruqlarda və milli parklarda işlərin təşkili, təbii obyektlərin pasportlaşdırılması, təbiəti mühafizə aksiyalarının keçirilməsi, mikroqoruqların yaradılması, sosioloji tədqiqatların aparılması, təbiəti mühafizə monitorinqində iştirak etmək, təbii obyektlərə nəzarət və s. ibarətdir.

Müşahidə və araşdırmalarımız göstərir ki, son illərdə Naxçıvan Muxtar Respublikasının ümumtəhsil məktəblərində şagirdlərin təbiəti mühafizə fəaliyyətinin sahəsində düzgün müsbət təcrübə toplanmışdır. Bu istiqamətdə işlər tədris prosesində, həmçinin şagirdlərlə aparılan sinifdən xaric və məktəbdənkənar tədbirlər zamanı həyata keçirilməkdədir. Müasir dövrdə təhsil sahəsində həyata keçirilən təhsil islahatlarından irəli gələn vəzifələri dərinədən başa düşən məktəb rəhbərləri və müəllimlər təbiəti mühafizə istiqamətində müsbət nəticələr əldə etməklə bacarıq, yaradıcılıq qabiliyyətləri nümayiş etdirməkdədirlər. Belə məktəb və müəllimlərin təcrübəsi göstərir ki, şagirdlərin təbiəti mühafizə fəaliyyətinin düzgün formalaşdırılması üçün aşağıdakı əsas istiqamətləri müəyyənləşdirmək olar. Kənd orta məktəblərində tədqiqatların aparıldığı dövrdə müşahidə, müsahibə və sorğuların, araşdırmaların nəticəsində belə qənaətə gəlmək olur ki, hazırkı şəraitdə tədris fənlərinin strukturu, dərslik və proqramların məzmunu təbiəti mühafizə sahəsində həyatın müasir tələblərinə uyğundur.

Şagirdlərin doğma diyarın təbiətinin mühafizəsi üzrə şüurlu və fəal iştirakının sistemli hazırlığı üçün ümumtəhsil məktəbləri təminatı verir. Bütün bunlar məktəblilərin doğma diyarın sərvətlərini qorumaq və artırmaq bacarığına malik edir.

Məktəb rəhbərləri və müəllimlər şagirdlərin təbiəti mühafizə fəaliyyətini zənginləşdirə və səmərəli edəcək yeni metodlardan istifadə etməlidirlər. “Ekoloji məhkəmə” və Uşaq Ekoloji Polisi kimi sınaqdan çıxmış uğurlu formalara az diqqət yetirilir.

- şagirdlərin təbiəti mühafizə fəaliyyətini gücləndirmək üçün coğrafiya və biologiya tədrisini gücləndirmək lazımdır;
- təbiəti mühafizə fəaliyyətini düzgün qurmaq üçün təlimin müasir formalarından istifadə edilməsi;
- ətraf ələmə məsuliyyətli münasibət tərbiyəsi işində milli ənənələrə istinad edilməsi;
- tədris, sinifdən xaric və məktəbdənkənar işlərin əlaqə formalarının tapılması;
- şagirdlərin təbiəti mühafizə fəaliyyətinin formalaşdırılması üzrə öz diyarının istehsalat, təsərrüfat, ictimai təşkilatları ilə əlaqə vasitələrinin müəyyənləşdirilməsi;

- təbiəti mühafizənin ənənəvi faydalı yollarında yeni məzmun axtarılıqlığının tapılması.

Sonda qeyd edək ki, müstəqillik qazanmış respublikamızda siyasi sabitliyin, iqtisadiyyatda inkişaf meyllərinin yaranması, əvvəlki illərə nisbətən təhsildə yeni, on altıya qədər islahatın həyata keçirilməsi, təhsilin struktur məzmununda və maddi-texniki bazasında nəzərə çarpacaq dərəcədə irəliləyişin olması belə bir fikrə gəlməyə imkan verir ki, şagirdlərin təbiəti mühafizə fəaliyyətinin düzgün həyata keçirilməsinin real faktorlara söykənəkliyi bu istiqamətdə müvəffəqiyyətli nəticələrin əldə olunacağına ümid və inam yaradır.

ƏDƏBİYYAT

1. O.Q.Həsəni. Şagird şəxsiyyətinin formalaşdırılması prosesində diyarşünaslıq materiallarından istifadənin sistemi. Bakı: Elm nəşriyyatı, 2002
2. N.M. Kazımov Məktəb pedaqogikası. Bakı: Çarşıoğlu, 2002
3. Y.Ələkbərov. Ekologiya - dünyamızın günü və sabahı. Bakı: Ayna mətbuatı, 2000
4. «Azərbaycan Respublikasında ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılmasına dair 2006-2010-cu illər üçün Kompleks Tədbirlər Planı haqqında». Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı. «Azərbaycan» qəz., Bakı, 2006, 29 sentyabr.

GENDER EQUALITY AND THE ROLE OF NATIONAL-MORAL VALUES

Dr. Professor KAMAL HASAN oğlu JAMALOV

Nakhchivan Teachers' Institute

GULER MAMMADHUSEYN gızı ASADOVA

PhD student of Nakhchivan Teachers' Institute

YEGANA VAGIF gızı MURADOVA

Nakhchivan Teachers' Institute

AYGUL EYNULLA gızı MAMMADOVA

Nakhchivan Teachers' Institute

CİNSİYET EŞİTLİĞİ VE ULUSAL-AHLAKİ DEĞERLERİN ROLÜ

Ö Z E T

Anahtar kelimeler: Toplumsal cinsiyet eşitliği; milli ve manevi değerler; aile ve toplum; toplumsal cinsiyet eşitliğine ilişkin tutumları öğrenmek ve göstermek; genel kültür düzeyini geliştirmek.

Keywords: Gender equality; national-moral values; family and society; learning and attitude towards gender equality; developing the general cultural level.

Makalede toplumsal cinsiyet eşitliği ve milli-ahlaki değerlerin rolü tartışılmaktadır. Aile ve toplumda toplumsal cinsiyet eşitliğinin tarih boyunca eğitimcilerin, psikologların ve sosyologların ilgi odağı olduğu ve araştırmalarının insan toplumu açısından önemini defalarca ortaya koyduğu belirtilmektedir.

Günümüzde toplumun hızla gelişmesi, bilimsel ve teknolojik ilerlemenin her geçen gün artması, bilginin giderek çoğalması, insanların öğrenme sürecinde toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik bireysel çabalarını sürekli olarak artırmalarını gerektirmektedir. Dünyada yaşanan toplumsal cinsiyet eşitliği sorunlarını incelemek, bunlara yanıt vermek, bunları bir insan olarak analiz etmek, kadın-erkek ilişkilerinde psikolojik açıdan yaklaşım yanıt vermek herkesin görevi olmalıdır. Kişisel niteliklerin geliştirilmesi, dünya görüşünün zenginleştirilmesi, genel kültür düzeyinin geliştirilmesi de toplumsal cinsiyet eşitliği anlayış düzeyine olumlu etki etmektedir.

Unlike sex, which is defined on the basis of biological differences, gender (also called social sex) encompasses the roles and responsibilities of men and women that are formed within the framework of social relations (for example, in the family, school, work team). These roles and responsibilities constitute the essence of the social categories of “male” and “female” that exist in a particular society. Along with other important social classifications (social class, race, ethnic group, etc.), gender is one of the main factors that determine the position of people in society. To illustrate the difference between “sex” and “gender” more clearly, let us turn to two examples. The reproductive biological function of giving birth to children, which is attributed to women, is a sign of sex. The feeding and upbringing of children, as a social function attributed to men and women (sometimes only to men or only to women) in different societies, belongs to the concept of gender and is part of the gender-based division of labor in the family and society. The signs and functions of biological sex are more

stable than the functions of social sex. For example, the function of giving birth to children can only be performed by people belonging to the “female” sex. The characteristics of gender or sex are constantly changing depending on historical periods and specific economic, cultural, social, and environmental conditions.

Gender perceptions do not only change over time and space. In the same society, people's perceptions of the characteristics of "masculinity" and "femininity" differ depending on a particular person's age, social position, ethnic group, religion, family status, and other factors. Based on your life experience, answer these questions: Are the perceptions of ideal "masculinity" and "femininity" characteristics the same among your acquaintances living in rural areas and cities, in the wealthy and poor classes, and in different cultural environments? If there are differences, what do you think causes them? Like other systems of social relations, gender relations are based on a certain balance of power, the division of authority. This balance of power was specifically determined by the fact that among the peoples of the North Caucasus, men were traditionally involved in the upbringing of boys. In one variant of the ancient custom called "atalıq", boys were separated from their families at an early age, given to another family (sometimes to another village), where they were raised by male family members and returned to their parents only in adolescence.

It is reflected in the rules, prohibitions and expectations that apply to men and women in societies and in various groups within society. Social rules and prohibitions determine different behavioral patterns for men and women. Expectations, in turn, reflect the general opinions held in the family, community, work collective and other social environments about what women and men (girls and boys) should achieve in life. For example, the ban on education outside the home applied to girls in most Azerbaijani families at the beginning of the 20th century. At that time, only some intellectual families allowed girls to be educated. The great educators, famous writers and public figures of our people M. F. Akhundov, Y. V. Chamenzaminli, A. Hagverdiyev, A. Aghayev, J. Mammadguluzadeh, H. Javid, S. Akhundzadeh, Sh. Efendiyeva, N. Shikhlinskaya, H. Z. Tagiyev, M. A. Sabir, U. Hajibeyov, J. Jabbarli, O. F. Nemanzadeh and others worked tirelessly to free women's education in Azerbaijan from social prohibitions. 30-40 years have passed since then. In a relatively short period of time, Soviet policy (collectivization, educational reforms, industrialization, urban population growth, laws adopted in the field of family, women and marriage, and public campaigns) and the change in the division of labor in society during the Second World War brought serious changes to gender relations. As a result of these changes, a number of prohibitions imposed on women were eliminated: women and girls gained the opportunity to receive education, conditions were created for boys and girls to regularly communicate in the public sphere, and women specialized in teaching and became mass. Already in 2012, 47% of those studying in educational institutions in Azerbaijan were girls, and the absolute majority (68%) of those working in the field of education

were women. In modern times, gender-based discrimination, prohibitions and stereotypes applied to women are widely covered both in the scientific field and in public discussions and media pages. Gender-based restrictions that men encounter only occasionally become the subject of discussion. However, this does not mean that men in different societies do not face such problems. For example, in conditions where traditional patriarchal values prevail, men who cannot fulfill the function of “the main provider of the family” due to the economic crisis may be subjected to serious moral-psychological and social pressure. In a similar environment, a man who decides to devote his life to housework and raising children also becomes an object of condemnation or ridicule from those around him. . The change in the gender-based balance of power shakes the important hierarchies that exist in the family, the public sphere, the workplace, government structures and society as a whole. New forces join decision-making processes in the private and public spheres, traditional norms are violated, those who have previously accepted prohibitions without objection begin to demand their rights, and the distribution of use and control of important resources changes. Gender inequality also manifests itself in different forms in different social and economic settings. Let's look at our history: At the beginning of the 20th century, the first Azerbaijani women doctors faced severe social stigma. In 1922, there were only two girls, Adila Khanum Shahtakhtinskaya and Jeyran Khanum Sultanova, among the graduates of the Faculty of Medicine of Baku State University. The entry of women into this field caused strong protests in society. The fact that a woman worked outside the home, and that she communicated with people of both sexes while working in the medical field contradicted the prohibitions and duties attributed to the social category of "women" of that time. The fact that women earned money for their labor activities outside the home as specialists and had a say in public life violated the established division of power in the family and society. Years have passed, and today the healthcare sector has become one of the most frequently employed sectors by women in Azerbaijan. By the end of 2011, women accounted for 77.6% of the workforce in the healthcare and social services sector, while men accounted for 22.4%.

Within unequal gender relations, one category is disadvantaged, dependent, powerless, and the other is in favorable, powerful, and controlling positions. As a result, a person's gender directly affects their development opportunities. Currently, millions of people are limited in their development as a result of gender inequality on a global scale and in individual regions of the world. Every year, 60 million girls under the age of 18 are forced into early marriage in the world. The number of deaths and injuries among women aged 15-44 exceeds the number of victims of cancer, malaria, car accidents, and war combined. Most acts of violence against women are committed by their spouses. Although the main targets of gender inequality are girls and women, women are not the only ones who suffer from this social scourge. Deadly operations targeting mainly

teenage boys during military conflicts have been engraved in the tragic pages of history. The basis for these brutal crimes against boys is the gender roles that assign boys the role of future warriors, the main provider of the family or tribe in specific societies. Statistical data show that gender inequality inflicts countless blows on the development of society as a whole and individual individuals. In order to overcome poverty, diseases, domestic violence, and illiteracy, humanity must achieve equality between men and women. One in three women in the world is subjected to violence. Violence against women remains an unpunished crime in an environment dominated by gender inequality. People who are subjected to physical, psychological, or sexual violence in the family, community, school, or workplace, and sometimes kept as prisoners in their own homes, do not even have the opportunity to exercise the most basic rights and opportunities. Even in the early years of the new Soviet society, the law on women's full political rights in society gave them the opportunity to actively participate in this process. The development of people should not be limited by their sex or gender identity. Gender equality means equal rights, responsibilities and opportunities for women and men, boys and girls. Equality does not equate men and women, but requires taking into account their different needs, priorities and interests. Over the past hundred years, countries around the world have taken great steps towards solving gender problems. Millions of girls and boys, men and women have gained equal access to food and water resources, education, health services, social and political activities and economic participation. Non-governmental organizations and public activists have fought against gender-based discrimination at the local and global levels and have achieved the inclusion of the issue of gender equality on the agenda of international forums and individual countries. Within the framework of the activities of the United Nations, countries around the world have joined international conventions ensuring gender equality and women's rights. With the support of the UN, countries in all regions of the world have made appropriate changes to their national legislation and implemented large-scale programs in the field of gender. However, the statistical data presented above show that despite all these successes, gender inequality remains one of the most serious problems facing humanity at the beginning of the 21st century.

Every nation has national values that have developed throughout history and changed slightly from time to time, and it is these values that shape each people as a nation. The concept of national values, which sometimes changes according to individuals, is often a demonstration of unity for the sake of common comfort and homeland. Because it is national-spiritual values that create and constantly keep a nation afloat.

LITERATURE

1. Elza Mollayeva. Gender education: history, theory and contemporary problems. Baku: Science and education, 2020.
2. Kamal Jamalov. A detailed review of gender issues in the journal "Molla Nasreddin". "Scientific works" of Nakhchivan State University. 2011, No. 2, pp. 142-147
3. T. Zeynalova. Jalil Mammadguluzadeh and the problem of women's freedom. Baku State University, 2006.
4. Ulviyya Vahidgizi. "Xalq qazeti", July 2018

8 MART-BEYNƏLXALQ QADINLAR GÜNÜDÜR

Çobanova Nərgiz Məhəmməd qızı

ADPU-nun nəzdində Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Kollecinin müəllimi

Abstract. Women are the meaning, decoration and eternal beauty of life. The symbol of sublimity, elegance and beauty, the name of a woman, mother, has always been held in high esteem in our country. Azerbaijani women have always rendered exceptional services in preserving and perpetuating our national and spiritual values with their talent, intelligence, will and determination. Many glorious, bright pages of our history and culture have been associated with their names. Azerbaijani women have given the world literary figures, prominent scientists and artists, and well-known political figures who created the pearls of the cultural treasury of humanity. In the thinking of our people, the concept of mother is the embodiment of the native land, the Motherland. Throughout history, women - mothers - have always been held in great respect and honor in Azerbaijan, mothers have always been sacred, considered a symbol of honor and zeal. The names of our wise rulers, brave commanders, talented poets and artisans are written in golden letters on the pages of our centuries-old history.

Keywords: Azerbaijan, women, history

Qadınlar həyatın mənası, bəzəyi və əbədi gözəlliyidir. Üvlilik, zəriflik və gözəllik rəmzi olan qadın, ana adı ölkəmizdə həmişə uca tutulmuşdur. Azərbaycan qadını bütün dövrlərdə öz istedadı, zəkası, iradəsi və əzmi ilə milli - mənəvi dəyərlərimizin qorunub saxlanması və yaşadılmasında müstəsna xidmətlər göstərmişdir. Tariximizin və mədəniyyətimizin neçə-neçə şanlı, parlaq səhifəsi məhz onun adı ilə bağlı olmuşdur. Azərbaycan qadını dünyaya bəşəriyyətin mədəni fikir xəzinəsinin incilərini yaradan ədəbi şəxsiyyətlər, görkəmli elm və sənət adamları, tanınmış siyasi xadimlər bəxş etmişdir. Xalqımızın təfəkküründə ana məfhumu doğma yurdun, Vətən torpağının təəcəssümüdür. Tarix boyu Azərbaycanda qadına – anaya daim böyük ehtiram və hörmət bəslənmiş, ana həmişə müqəddəs olmuş, namus, qeyrət rəmzi sayılmışdır. Müdrik hökmdar, cəsur sərkərdə, istedadlı şair və sənətkar qadınlarımızın adları çoxəsrlik tariximizin səhifələrinə qızıl hərflərlə

yazılmışdır.

Bəşəriyyət tarixində ən əlamətdar günlərdən biri olan 8 Mart Beynəlxalq Qadınlar Günü bayram kimi hər il müxtəlif dünya dövlətlərində, eləcə də respublikamızda təntənəli şəkildə qeyd olunur. Bu gün 1975-ci ildən Beynəlxalq Qadınlar Günü olaraq qeyd edilir. Ötən əsrdə qadın hüquqlarının qazanılması və qorunması yolunda misilsiz uğurlar əldə etmiş Azərbaycan qadını bu gün artıq ölkəmizin ictimai siyasi, iqtisadi, mədəni həyatının fəal iştirakçısıdır. O, tələpəli milli məsələlərin həllinə sanballı töhfələr verir. Elm, təhsil, mədəniyyət, səhiyyə və digər sahələrdə qazandığı nailiyyətlər Azərbaycan qadınının çox böyük potensiala malik olduğunu təsdiq etmişdir. Ölkəmizdə dövlət - qadın siyasətinin əsasını qoyan ümummilli lider Heydər Əliyev qadın şəxsiyyətinə böyük hörmətlə yanaşırdı. Ulu Öndər ölkə həyatının bütün sahələrində qadınlara xüsusi yer ayırdı, onların hərtərəfli fəaliyyətinə geniş meydan verdi, lider qadınlar yetişdirdi. Ulu öndər Heydər Əliyevin imzaladığı “Azərbaycan Respublikasında Dövlət qadın siyasətinin həyata keçirilməsi haqqında” 6 mart 2000-ci il tarixli fərmanın icrası ilə əlaqədar olaraq aparılan uğurlu işlər belə statistik nəticəyə gəlməyə əsas verir ki, respublikada qadınların təhsil, məşğulluq, sahibkarlıq fəaliyyəti, rəhbər vəzifələrdə təmsil olunma səviyyəsi əvvəlki illərə nisbətən getdikcə yüksələn xətt üzrə inkişaf edir. Zaman keçdikcə, bütün dünyada olduğu kimi, Azərbaycan cəmiyyətində də qadının rolu artır, o, ictimai-siyasi, iqtisadi, mədəni həyatın fəal iştirakçısına çevrilir. Dövlət qadın siyasətinin Prezident İlham Əliyev tərəfindən qətiyyətlə davam etdirilməsi sayəsində Azərbaycan qadınının cəmiyyətdə yeri və nüfuzu daha da artıb.

Qadınlarımız ölkənin bütün ali orqanlarında əzmlə, məsuliyyətlə çalışırlar. Birinci vitse-prezident Mehriban xanım Əliyeva və Heydər Əliyev Fondunun vitse-prezidenti Leyla xanım Əliyevanın ölkənin ictimai-siyasi həyatındakı uğurlu fəaliyyəti, dövlətimiz, dövlətçiliyimiz naminə, xalqın rifahı üçün gördükləri işlər, xeyirxah əməllər bu gün Azərbaycan qadınının nə qədər fəal olduğunu təsdiq edir. Bu gün həm də torpaqlarımızın müdafiəsi zamanı şəhid olmuş qadınlarımızın, bütün şəhid anaları və xanımlarının, döyüşlərdə sağlamlığını itirən hərbi qulluqçuların ömür-gün yoldaşlarının, Vətənimiz üçün layiqli övladlar böyüdən əsgər analarının bayramıdır. Bu illərdə Azərbaycan qadını beynəlxalq qadınlar bayramını daha qürurlu qeyd edir. Çünki onun Vətən üçün sağlam ruhda böyüdüb boya-başa çatdırdığı övladları 30 illik düşmən işğalına son qoydu. 44 günlük Vətən müharibəsində torpaqlarımız işğaldan azad edildi. Bu gün biz şəhidlərimizə, qazilərimizə nə qədər borcluyuqsa, bir o qədər də onları əsl qəhrəman kimi böyüdən analara borcluyuq. Qadın qürurdur, qadın anadır! Hamının varlığı qadına borcludur!